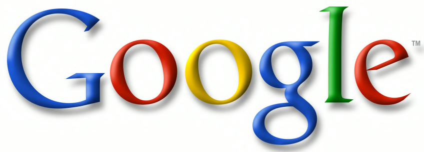

Google

VE
RI
TAS

Hungary

A MAGYAR KIRÁLYI

KEGYÚRI JOG

SZENT ISTVÁNTÓL MÁRIA TERÉZIÁIG.

TÖRTÉNETI TANÚLMÁNY.

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

BUDAPEST.

1895.

Budapest. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Annak a szoros frigynek, mely Magyarországban a katholika egyház és a királyság között, egy időben történt megalapításukkor, létrejött, külső kapcsát a királyi kegyuraság képezi, mely az egyházi és állami életnek minden időben nevezetes tényezője vala. Ezért a nemzet és uralkodói féltékeny éberséggel őrködtek fölötte, kiméletet nem ismerő erélyességgel oltalmazták.

Jelentőségét a hazai történelem és jogtudomány munkásai is kellően fölismerték és méltatták; anélkül azonban, hogy fejlődésére és viszontagságaira teljes világosságot árasztani képesek lettek volna. Számos kérdés megoldása elé elháríthatatlan akadályokat gördít a történeti emlékek hiánya vagy hézagossága, ami hazai levéltáraink pusztulásának, különösen a régi királyi levéltár megsemmisülésének következménye. És az ily módon támadó nehézségeket még növeli az a zavar, amit a forgalomba hozott hamis oklevelek idéztek elő.

A római szent-szék levéltárait szintén sok csapás érte. Szent István korából semmit sem, a XI. és XII. századból igen keveset őriztek meg. Azonban a XIII. század elejétől már gazdagoknak mondhatók.

Magyar történetnyomozók a XVII. század végétől fogva fordúltak meg a római levéltárakban, és foglalkoztak a hazánkra vonatkozó okiratok nyomozásával. Másolataik különböző munkákban, majd egybegyűjtve Fejér Codex Diplomaticusában láttak napvilágot.

Mennyiség és érték tekintetében egyaránt jelentékenyebb az az anyag, amit Theiner Ágoston, a vatikáni levéltár igazgatója, 1860-ban, a magyar püspöki kar költségén bocsátott közre: »Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia« czímű két kötetes oklevéltárában. De gyűjteménye csak 1526-ig ér, és teljesnek nem mondható. A feladat, amire vállalkozott, egy ember erejét messze meghaladta. E mellett ő a vezetése alatt álló, úgynevezett vatikáni titkos levéltárra szorítkozott. Ez pedig éppen a magyar királyi kegyúri jog történetének szempontjából legfontosabb korszakra, Zsigmond király uralkodásának és Hunyadi János kormányzóságának idejére, kivételesen szegény.

Ez a hézag csak néhány év előtt töltetett be, mikor XIII. Leo pápának, a tudományos világot újabb hálára kötelező, rendelkezése következtében, az eddig úgyszólván megközelíthetetlen datariai levéltár bekebeleztetett, a mely a jelezett korszakból, a XIV. század utolsó tizedéből és a XV. első feléből, mintegy nyolczszáz regesta-kötetet őrizett meg, míg a titkos levéltár alig százat mutathatott föl.

A Dataria nevezetű hatóság ügyköréhez, egyebek között, az egyházi javadalmak elnyeréseért benyújtott kérvények elintézése és az egyházi javadalmak tárgyában indított perek elbirálása tartozik. Igy tehát levéltára a kegyúri jog történetének bő forrását foglalja magában.

A datariai regesta-kötetek sorozatából hazánkat érdeklő okiratok egybegyűjtésével foglalkozván,[1]) azok, melyek a magyar királyi kegyuraság történetére világot vetnek, figyelmemet különösen megragadták, és első sorban ezeknek, értékesítésére határoztam el magamat.

De csakhamar arról győződtem meg, hogy a királyi kegyuraság történetéből kiszakított egyik fejezet, bármilyen fontos legyen, az előzmények és a következő fejlemények ismerete nélkül, a csonka mű minden fogyatkozását tüntetné föl. Ezért kutatásaimat a korábbi és a későbbi századokra is kiterjesztettem. Különösen a mohácsi vész utáni korszakban, a császári udvarnál működő pápai nuntiusok diplomatiai levelezései a vatikáni titkos levéltárban, és a főpapi székek betöltésének ügyeit intéző Consistorialis Congregatio külön levéltárának irományai lehetővé tették, hogy a magyar királyi udvar és a szent-szék között, a királyi kegyúri jogok iránt folyt tárgyalásokat, a sűrűn támadott nézet-eltéréseket és bonyodalmakat nyomról nyomra kövessem.

Az anyagkészletet, amit az örök város levéltárai nyújtottak, a magyar országos, a bécsi állami és a bécsi kamarai levéltárakban tett kutatásokkal,[2]) úgyszintén a nyomtatott okirattárak fölhasználásával kiegészíteni igyekeztem. És figyelmemet azokra a rokon fejleményekre is, amiket a fejedelmi kegyuraság intéz-

[1]) Ezen munkában közreműködtek: Áldássy Antal, Balics Lajos, Karácsonyi János, Kollányi Ferencz és Schönherr Gyula urak, kik közől az első a M. T. Akadémiától, az utóbbiak a »Magyarországi Vatikáni Okirattár« szerkesztő-bizottságától küldettek, történeti kutatások czéljából, Rómába. (1889—1894.)

[2]) Azért a szíves támogatásért, amiben ezen levéltárak igazgatói: Pauler Gyula, Károlyi Árpád és Thallóczy Lajos tisztelt barátaim részesítettek, kötelességemnek tartom e helyen is hálámat kifejezni.

ménye Európa más államaiban fölmutat, kiterjeszteni el nem mulasztottam.

Mindamellett távol áll tőlem az a gondolat, hogy a jelen munka a magyar királyi kegyuraság teljes és kimerítő történetét nyújtja. Kifejlődésének és viszontagságainak megvilágítására hivatott tanulmányokat tartalmaz, melyekkel a történetiró a jogtudós számára a talajt előkészíti. És éppen azért fölmentve éreztem magamat attól, hogy a kegyúri joggal foglalkozó legújabb irodalmi művekben hirdetett tanokat birálat alá vegyem; úgyszintén attól is, hogy tanulmányaim körét a jelen századra kiterjeszszem.

Az Akadémia Történelmi Bizottságának határozatából, a jelen munkában földolgozott nagyobb jelentőségű kiadatlan történeti emlékek külön Oklevéltárban fognak közrebocsáttatni.

Róma, 1895. január 15.

Fraknói Vilmos.

ELSŐ KÖNYV.

A MAGYAR KIRÁLYI KEGYÚRI JOG SZENT ISTVÁNTÓL AZ 1403-IK ÉVI SZAKADÁSIG.

I.

Szent István apostoli követsége. — Hatásköre. — Személyes természete. — Utódainak kegyúri állása. — A királyi prépostságok és apátságok.

Mikor Magyarországon, a térítés munkájának sikeres előhaladásával, az egyház szervezésének időpontja elérkezett, ezen föladat megoldására az egyház fejétől a megbízást és fölhatalmazást *István* fejedelem kapta. Evégből, az apostoli szent-szék követének, mintegy a pápa helytartójának, széleskörü hatalmával ruháztatott fel.

Az egyházi joghatóságnak világi fejedelemre való ilyetén átruházása a történelem lapjain elszigetelten álló eset.[1])

Ezen tény (szintúgy mint a korona adományozásával a magyar állam függetlenségének bíztosítása) a középkor egyik legnagyobb pápájától, *II. Szilvesztertől* ered.

Az inditó okok, a mik őt vezérelték, világosan állanak előttünk.

A német császári udvarral, hol mint nevelő és bizalmas tanácsos működött volt, szoros összeköttetésben állott. *Adalbert* püspökhöz és *Asztrik* apáthoz, kik a magyar nemzet megtérítésében jelentékeny tényezők voltak, rendtársi és baráti viszony kötelékei csatolták. Igy tehát a magyarországi állapotok, különösen az ifjú fejedelem egyénisége és műve sikerének föltételei iránt alaposan tájékozva kellett lennie.

Minthogy Magyarországon a térítés műve főleg azért ment végbe kivételes könnyűséggel és gyorsasággal, mert azt a

---

[1]) A kiváltság; a miben több mint egy századdal utóbb *II. Orbán* pápa *Roger* siciliai fejedelmet részesítette, más természetű. A bullában arról biztosítja, hogy Siciliában legatust állandóan nem fog tartani, ha pedig esetről esetre küld oda, az ő rendelkezéseinek végrehajtása a fejedelemre lesz bizva. (*Sentis*, De Monarchia Sicula. Freiburg. 1869.)

nemzet feje vezette és intézte: czélszerűnek látszott az egyház megalapításának feladatát és az ehhez szükséges egyházi hatalmat is az ő kezeibe tenni le.

Ily módon a nemzet függetlenségi érzetét kimélni lehetett, míg azt idegen pápai követ vagy érsek beavatkozása sérthette volna. És az egyház, megnyugtatván a nemzetet az iránt, hogy szabadságát veszély nem fenyegeti, viszont remélheté, hogy hatalmának érvényesítésében nehézségekbe nem ütközik.[1])

Emellett Szilveszter eljárása a kiváló bölcseség bélyegét viseli magán azért is, mert lehetővé tette, hogy István, azokat a jogokat, amiket abban a korban a császárok és más fejedelmek önhatalmúlag ragadtak magokhoz, mint a pápa helytartója, gyakorolhassa.

Az a pápai irat, mely István fejedelmet a szent-szék követévé rendelte, és hatalomkörét szabályozta, nem maradt ránk. Az úgynevezett Szilveszter-bullát, mely a XVII. század közepe óta ismeretes, és hitelessége iránt heves irodalmi harczokat támasztott, immár a történeti kritika, föllebbezést kizáró itélettel, álműnek nyilvánította.[2])

Maga István, az ő saját okleveleiben, pápai felhatalmazásra hivatkozik, aminek alapján egyházi ügyekben rendelkezett; de arról, hogy az apostoli követ tisztét viselte, nem tesz említést.[3])

---

[1]) Épen ezen indokolással kéri IV. Béla király 1238-ban a pápától, hogy Bolgárország területén a pápai követség tisztét ruházza rá. »Quia — úgymond — si cum legato sedis apostolice illas partes ingressi fuerimus, ab universis illarum parcium incolis presumetur, quod non nobis, sed Romane ecclasie eos velimus *eciam in temporalibus subicere.*« *Theiner.* Monumenta Hungariam sacram illustrantia. I. 171.

[2]) Dr. *Karácsonyi János* a M. T. Akadémia Történelmi Bizottságától kiadott könyvében (Szent István király oklevelei. — Budapest 1891.) szembetünően kimutatja, hogy a Szilveszter-oklevél a X. századbeli pápai cancellária szabályaitól és gyakorlatától egészen eltérő módon van szerkesztve, hogy úgyszólván szóról szóra VII. Gergely pápa leveleinek és Hartvik legendájának szövegéből van egybeállítva.

[3]) Szent István király okleveleinek egy része szintén álműveknek bizonyúlván, csak azokra hivatkozunk, amelyeknek hitelességéhez kétság nem fér. Ezek szerint a pécsi püspökséget »*cum consensu apostolici*« alapította. A pécsváradi apátságnak »ex consensu et confirmacione *auctoritatis apostolice*« tizedeket adományozott; apátját »*auctoritate apostolica mediante*« a püspöki joghatóság alól kivette. A pannonhegyi apátság alapító-oklevelében hangsúlyozza, hogy fel van hatalmazva »*episcopatus et abbacias statuere*«.

Ennek emlékét mindazáltal a hagyomány mind a magyar királyi udvarnál, mind pedig a római szent-széknél századról-századra föntartotta.

II. Orbán pápa 1096-ban, *Kálmán* királyhoz írt levelében megemlékezik »*azon tisztség és méltóság* felől, amit szent István az apostoli széktől köztudomás szerint kiérdemelt.« [1]) És ugyancsak Kálmán udvaránál megirván szent István legendáját *Hartvik* regensburgi püspök, az apostoli követségnek az első magyar király részére adományozását részletesen elbeszéli.[2])

A XIII. században *IV. Béla* király (1238) a pápához intézett levelében utal az apostoli követség tisztére és jogaira, amiket szent István birt.[3]) És ezt *IX. Gergely* az ő válaszában nem vonja kétségbe.[4])

A XIV. század végén (1397) az esztergomi káptalan hivatalos nyilatkozatában említést tesz arról, hogy szent István az apostoli követség tisztében eljárt.[5])

A XV. század második felében (1465) *II. Pál* pápa »régi kánonokra« hivatkozik, melyekben fel van jegyezve, hogy István »az apostoli szék helynökségét és követségét nyerte el.« [6])

A jogokról is, amiket az apostoli követség czímén sz. István gyakorolt, a történeti emlékek felvilágosítást nyújtanak.[7])

---

[1]) »Quidquid honoris, quidquid dignitatis . . . Stephanus ab apostolica nostra ecclesia promeruisse dignoscitur . . .« *Fejér.* Codex Diplomaticus. II. 15.

[2]) A pápa szájába ezen szavakat adja: »Ego sum apostolicus, ille vero merito Christi apostolus . . . . quapropter disposicioni eiusdem . . . . ecclesias Dei simul cum populo utroque jure ordinandas relinquimus.« *Endlicher.* Monumenta. 172.

[3] »Officium legacionis . . . sancto Stephano sunt concessa.« *Theiner.* I. 171.

[4]) *Theiner.* I. 165.

[5]) »Fungebatur legacione sedis apostolice a latere.« *Fejér.* IV. I. 113.

[6]) »Legimus . . . vices apostolice sedis . . . et officium legacionis accepisse, quod eciam in canonibus memorie proditum invenitur.« Vatikáni Okmánytár. Első sorozat VI. 54. szám. — Idézzük még a XVI. század elejéről *X. Leó* pápát, ki 1513-ban irja, hogy szent István »legacionis de latere munere functus fuisse dicitur.« (Theiner. II. 615.)

[7]) Az apostoli követek jogait a kánonok nem szabályozták, a pápák esetről esetre állapították meg. Érdekes, hogy a siciliai jogtudósok, a siciliai királyoktól igényelt követség jogkörét tárgyalván, első sorban IV. Béla idézendő nyilatkozatára hivatkoznak. (*Chiara.* Diritto publico ecclesiastico in Sicilia. Palermo, 1807. — 7.)

Az országot egyházmegyékre, ezeket esperességekre és plébániákra osztotta föl.

Érsekséget, püspökségeket, monostorokat alapított; ezeknek területi, joghatósági és javadalmi viszonyait rendezte.

Az érseki és püspöki székekre, úgy szintén a monostorok élére a legelső főpapot kinevezte.

Egyházi kiváltságokat és kitüntetéseket adományozott.

Az apostoli keresztet ünnepélyes alkalmakkor maga előtt vitette.[1]

A szent-szék legatusai rendszerint azzal a joggal voltak fölruházva, hogy a hatáskörükhöz tartozó területen, az egyházak jogviszonyait, a főpapok és lelkészek teendőit és életmódját, az isteni tisztelet megtartását, a hivek vallási kötelességeit, a helyi körülményekre való tekintettel, de az egyetemes egyház törvényeivel összhangzó módon szabályozzák.[2]

Szent István király törvénykönyveinek csak töredékei maradtak ránk.[3] Ezekben *37* czikkely közől *25* birtok- és büntetőjogi intézkedéseket tartalmaz; *12* az egyház és a vallás érdekeivel foglalkozik. Ez utóbbiak az egyház és az egyházi férfiak iránt tartozó engedelmességet és tiszteletet, a vasárnap megszentelését, a bőjt megtartását, az eskü szentségét, az isteni tisztelet látogatását, a templomok építését és ellátását tárgyalják.

Mivel ilyen rendelkezéseket az apostoli követség jogaival föl nem ruházott német uralkodók törvénykönyveiben is találunk, a fölött, vajjon szent István király a követség jogczímén iktatta-e azokat a maga törvénykönyvébe; úgyszintén a fölött, vajjon szentesítésök és kihirdetésök zsinaton avagy országgyűlésen történt-e? — vitatkozni lehet.

De az kétségtelen, hogy ezen törvények az egyetemes

---

[1]) Szent István király idézett oklevelei és Hartvik elbeszélése mellett, a legjelentékenyebb adatot szolgáltatja forrás IV. Béla idézett levele, melyben irja, hogy szent István birta »potestatem limitandi dioceses, disingvendi parochias et in hac prima institucione ponendi episcopos.«

[2]) Erre Magyarországban is több példa van. Ismeretesek Fülöp fermói püspöknek 1279. és Gentilis bibornoknak 1309. alkotott constitutiói.

[3]) Törvénytárunkba a szent Imre herczeghez intézett intelmek mint első törvénykönyve van felvéve; de ez az elnevezés nem illetheti meg. Az admonti apátság könyvtárában őrzött XII. századbeli kéziratból szent István törvényeinek két könyvét közzétette: *Endlicher:* Monumenta Arpadiana. 310. *Wenzel:* Árpádkori Uj Okmánytár. I. 4—14.

egyház törvényeivel nemcsak megegyeznek, hanem legnagyobb részök régibb zsinati végzésekből szószerint át vannak kölcsönözve. És ezen czikkelyek egyike világosan hirdeti a király azt a szándékát, hogy a tőle megállapított magyarországi egyház részére, belső kormányzatában, a királyi hatalomtól való függetlenségét és az egyetemes egyház törvényeinek uralmát biztosítani kivánta.

»A püspököknek — úgymond — hatalmuk legyen az egyházi ügyeket a kánonok szabványai szerint intézni, kormányozni, igazgatni és kezelni. Akarjuk, hogy nékik hivatásuk betöltésében, az egyház kormányzásában, az özvegyek és árvák oltalmazásában a világiak engedelmeskedjenek; és hogy a kereszténységben állhatatosak megmaradjanak, engedelmességet tanusítsanak. Az ispánok és birák főpapjukat, az isteni törvény rendeletei szerint, a igazság kiszolgáltatásában, támogassák.« [1])

*

Az apostoli követség a melylyel szent István föl volt ruházva, a személyes kiváltság természetét bírta, és utódaira nem szállott át.

Ezt a történeti emlékek hosszú sorozata kétségtelenné teszi.

II. Orbán pápa késznek nyilatkozik, hogy azt a méltóságot a mit szent István birt, Kálmán királyra ruházza; a mivel jelezi, hogy azt Kálmán már nem birta.[2])

IV. Béla, mikor Bolgárország területére az apostoli követség jogait kéri, arra hivatkozik, hogy azokat szent István egykor birta; nem pedig arra, hogy azokat Magyarország területén ő maga is gyakorolja. És IX. Gergely a kérés teljesítését az egyházra károsnak tekintvén, csak arra az engedményre határozhatta el magát, hogy az apostoli követ teendőiben a király a tőle kijelölendő egyik magyar főpap, az ő meghallgatásával, járjon el.[3])

---

[1]) Caput II. »Ut episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, regere et gubernare, atque dispensare, secundum canonum authoritatem. Volumus, ut laici eorum ministerio obediant, ad regendas ecclesias, viduas et orphanas defensandum; et ut obedientes sint eis ad eorum christianitatem servandam. Consentientesque sint comites et judices praelatis suis, ad justitias faciendas, juxta praecepta legis divinae.«

[2]) *Fejér.* II. 15.

[3]) *Theiner.* I. 165.

II. Pál pápa pedig köztudomású tény gyanánt tünteti föl azt, hogy szent István utódai az apostoli követségnek sem czímét nem viselték, sem tisztében nem jártak el.[1]

És csakugyan a levéltárak egyetlen okiratot sem tartottak fönn, a mely ezen állítást megczáfolná.

Ellenkezőleg, a XIII. századbeli okiratok számos olyan esetet állítanak elénk, a melyekben királyaink a szent-szék rendelkezését kérik ki; pedig ha az apostoli követség jogát birják, ennek alapján — szent István példájára — magok intézkedhettek volna. Így például Imre király, amikor 1204-ben a magyarországi görög kolostorok egyikéből püspökség alapítását tervezte, III. Incze pápához fordúlt azzal a kérelemmel, hogy belátása szerint vagy ilyen püspökséget állítson föl, vagy pedig, a görög kolostorokban felbomlott fegyelem helyreállítása végett, azoknak élére latin szertartású apátokat ő helyezzen.[2] IV. Béla király, mikor 1246-ban a bosniai püspökséget a raguzai érsekség hatósága alól kivonni és a kalocsai érsek hatósága alá rendelni kivánta, ez ügyben óhajtása teljesülését Rómából várta.[3]

Biztosan állíthatjuk tehát, hogy az első királytól birt apostoli követségnek emlékét utódai csakis a kettős keresztben tartották fönn, a melyet ünnepélyes alkalmakkor, különösen a koronázáskor, használtak,[4] és a melynek jelével pecséteiket s pénzeiket ékesítették.[5]

---

[1]) »Numquid successores reges legatos se nuncupabant? aut legacionis continuabant officium?« i. h.

[2]) III. Incze pápa 1204. ápril 16-án a váradi püspökhöz és a pilisi apáthoz intézett iratában előadja: »Significavit nobis ... rex Ungarorum illustris, quod quedam ecclesie monachorum Grecorum in regno Ungarie constitute, per incuriam diocesanorum et ipsos Grecos, qui valde sunt, ut asserit, dissoluti, penitus destruuntur, a nobis supplicans ... ut auctoritate nostra unus fieret episcopatus ex illis, qui nobis nullo mediante subesset, vel abbates aut prepositi latini constituerentur in illis ...« *Theiner*. I. 33.

[3]) IV. Incze pápa 1246. július 20-ikán kelt iratában a szent-mártoni apátot, a veszprémi főesperest és a győri őrkanonokot jelentéstételre szólítván föl, említi, hogy ez ügyben »episcopus et etiam rex Ungariae illustris ... supplicarunt.« *Theiner*. I. 201.

[4]) Az 1440-ik évi székesfehérvári országgyűlésen egybegyűlt rendek július 17-ikén kiállított oklevelükben említik, hogy V. László »contra consvetudinem hucusque in simili retentam, absentibus ... *cruce legationis* sanctissimi Stephani primi regis nostri koronázták meg. *Katona*. XIII. 94.

[5]) Werbőczi a kettős keresztnek az ország czímerébe felvételét szent István apostoli követségéből származtatja. (P. I. T. XI. §. 3.)

A magyar királyok, amikor egyházi téren jogokat gyakoroltak, avagy ezeket oltalmazni kényszerültek, a *kegyúri, patronátusi* állásra támaszkodtak, melyet az egyes egyházi intézmények alapítói és javadalmazói, úgy szintén ezeknek örökösei részére az egyetemes egyházi jog biztosított; és akkor is, mikor a kegyuraság jogkörén önkényesen túlléptek, a szent István részére adományozott követségi jogokra századokon át nem hivatkoztak.

Az egyházat a kegyurasági intézmény megalkotására a hála érzete jótevői iránt késztette, és az érdek sugallata is ösztönözte oly időkben, amikor az egyházi férfiak és javadalmak a világi hatalmasok oltalmát nem nélkülözhették.

A *patronatus*, mint már a szónak közönséges értelme jelezi, a *védnökség* jogait és kötelességeit foglalta magában, az egyházak javainak és jogainak megoltalmazására. És mivel ez gyakran a javadalmasokkal szemben is szükségesnek bizonyúlt, a védnökségből bizonyos felügyeleti és ellenőrködési joghatóság keletkezett. Továbbá, mivel az egyházi javak a javadalom üresedése idején voltak a hatalmaskodó szomszédok részéről leginkább veszélynek kitéve; szokásba jött, hogy a javadalom megüresedésekor a javak kezelését a kegyurak vették át, és a javadalmat betöltésekor az új javadalmasnak ők adták át; ami a kegyurakra nézve anyagi előnyökkel, hatalmuk és tekintélyök gyarapodásával járt.[1])

Emellett az egyház azon felfogásból indúlván ki, hogy a javadalmas és a kegyúr között benső viszony létesítése a javadalom és a javadalmas érdekében, úgyszintén az egyház vallás-erkölcsi feladatai szempontjából is kivánatos: a kegyúrnak a javadalom betöltésére befolyást engedett, amely a javadalmak természete és a kegyurak hatalmi állása, az egyház helyzete és az időviszonyok szerint különböző volt, sokféle módosuláson ment keresztül.

Magyarország királyait a kegyuraság széleskörű hatalommal ruházta föl. Ugyanis a magyarországi érsekségek és püspökségek, az azokkal egybekapcsolt székesegyházi káptalanokkal

[1]) Ezért a kánonjog az elszegényedett patronusnak a segélyezésre, illetőleg ellátásra való jogigényét is elismerte.

egytől egyig;[1]) továbbá a prépostságok, apátságok és egyéb monostorok legnagyobb része alapítójukat és javadalmazójukat a királyokban tisztelték.

A szent-szék a magyar királyok ezen kegyúri állását természetesen minden időben tiszteletben tartotta; névszerint a királyi kegyurasághoz tartozó monostorok, nemcsak Magyarországon' hanema római curiánál is, a *királyi* prépostságok és apátságok czímét viselték.[2])

Viszont a királyok (miként a magán kegyurak is) minden alkalommal vallották, hogy a kegyuraságukhoz tartozó egyházak csak »a *világiakban* vannak nekik alárendelve«,[3]) és a kegyuraság súlypontját a javadalom megoltalmazásának kötelességére helyezték.[4])

A királyok a kegyuraságokhoz tartozó javadalmak betöltésére mindenkor befolyást gyakoroltak; a mely azonban mértékét és formáját tekintve, időnként ingadozásokat és válto-

---

[1]) *V. István* 1271-ben kiemeli, hogy »super omnes ecclesias cathedrales specialissimum jus patronatus« illeti meg a magyar királyt. *Fejér.* V. I. 155.

[2]) Igy neveztetnek II. István 1169-iki, III. Incze 1203 és III. Honorius 1217-iki okleveleiben. *Fejér.* II. 404. *Theiner.* I. 7.

[3]) Imre király 1202-ben III. Incze pápához írt levelében hangsulyozza, hogy a királyi monostorok hozzá »*in temporalibus* .... nullo *pertineant* mediante.« *Fejér.* II. 404. Érdekes e tekintetben *Radó* nádor 1057-ik évi oklevele, melyben kegyuri jogát, amit a száva-szent-demeteri monostorra bir, a pécsi püspöknek átengedvén, ezt a kifejezést használja »*temporale dominium* ... *quod patronatum vocant.*« *Fejér.* I. 396. IV. Béla 1263-ban írja, hogy a kapornaki apátság kegyuraságát Pudani Gergelynek »non tam sibi, quam ecclesie consulere cupientes« adományozta, mivel ő késznek nyilatkozott »statum ipsius monasterii reformare.« (*Knauz.* I. 495.) III. Endre 1297-ben a somogyvári monostor kegyuraságát Márton alországbiróra és örököseire ruházván, a monostort »ad defendendum, protegendum et pariter conservandum« bízza rájok. (*Wenzel.* 261.)

[4]) Igy például Mátyás 1458. május 26-ikán a nyitrai püspökség fölött az Országh-családra ruházván a kegyuraságot »cum proteccione et tutela eiusdem ecclesie« : az átruházást azzal indokolja, hogy az Országh család várai a püspöki uradalmak közelébe esvén, ezeket könnyebben oltalmazhatják. (Országos levéltár. D. O. 15245.) — II. Ulászló a hatvani prépostság fölött gyakorolt kegyuri jogot a Banchai családra kiterjesztvén, ezt azon reményben teszi: »eosdem restauracioni et *tuicioni* bonorum eiusdem prepositure ... maiori diligencia invigilaturos. (Kassai Formulare 146.) IV. Béla 1263-ban a kapornaki apátság kegyuraságát az esztergomi érsekre ruházván, említi, hogy a monostor, mely eddig az érseknek »in spiritualibus attinebas,« ezentúl »ei eciam in temporalibus respendoret.« (*Knauz*, I. 495.)

zásokat tüntet föl; kegyúri jogaik az egyetemes egyházi jog egész fejlődési folyamatán és minden külső viszontagságán keresztülment.

II.

Az egyházi állások betöltése választás útján. — A főpapi székek betöltése Magyarországon. — Az investitura-harcz visszahatása Magyarországra.

A kath. egyház régi történetirói büszkén hirdetik, hogy az egyház kezdettől fogva »miként az egységnek, úgy a szabadságnak is forrása vala«.[1])

Abban a korban, mikor a római császárság a közélet minden terén a központi hatalom korlátlan uralmának megalapitását tüzte ki czélul: az egyház első szervezői felismerték az életerő termékeny csiráit, melyek a jogok megosztásában és kiterjesztésében rejlenek.

Míg az az elv, hogy minden egyházi hatalom és joghatóság az apostolok fejétől és utódaitól származik, az egység szilárd alapját képezte; a hierarchia egész lépcsőzetén, az egyház szolgáinak megválasztására a hívek befolyásának tág tér nyilt.

Az apostoli korszakban veszi kezdetét az a gyakorlat, hogy a főpapi székeket a papok és hívek választással töltötték be.

A 817-ik évi reimsi zsinat ezen gyakorlatot mint a régi, kánonoknak megfelelőt, megtartatni rendeli. Több mint két századdal utóbb (1049) szintén egy reimsi zsinat, melyen maga IX. Leo pápa elnökölt, megállapította, hogy »a papság és a hivek választásának mellőzésével az egyházi kormányzatra senki se emeltessék.« Az 1080-ik évi római zsinat elrendeli, hogy a megüresedett főpapi székek betöltése a pápától vagy a érsektől küldött biztos jelenlétében, a papság és a hívek választásával, a pápa, illetve az érsek jóváhagyásával történjék.[2])

---

[1]) Ut unitatis, ita et libertatis ab ecclesia Romana fons semper manavit.« *Thomassinus* De verti et nova ecclesiae disciplina. II. 376.

[2]) *Hinschius*. System des katholischen Kirchenrechtes II. (Berlin 1878) 524. és köv. l. — Kirchenrecht von. G. Phillips. Forgesetzt von Fr. *H. Vering*. VIII. (Regensburg 1889.) 310. és köv. l.

A papság és a világi hívek közremüködésével történt ilyen választások még a XII. század folyamán sem szüntek meg.[1])

De amint a székesegyházak mellett állandó papi testületek, káptalanok és monostorok alakultak meg, ezekre szállott át a választói jog, amit előbb az egész papság gyakorolt.

A világi hiveket pedig a főpapi székek betöltésében való közremüködésből — mint az idézett zsinati végzések bizonyítják — nem az egyház zárta ki. Hanem a fejedelmek, hatalmi céljaik érdekében, arra törekedtek, hogy a döntő befolyást magukhoz ragadják. Az egyház ebben megnyugodott; mivel a főpapok, nagykiterjedésű területeket és jelentékeny politikai jogokat nyervén el, az állami élet elsőrendű tényezői lettek, és a fejedelmekhez hűbéri viszonyba léptek.

Igy történt, hogy a fejedelmek idő folytán a káptalani választást a rá gyakorolt nyomással puszta formasággá alakították, vagy azt egészen mellőzték, s a főpapokat magok nevezték ki, ő rájok hagyván, hogy az egyházi megerősítést és a felszentelést kieszközöljék.

És éppen a magyarországi kath. egyház megalapításának korában, *III. Ottó* császár a német birodalom székesegyházaiban a káptalani választásokat úgyszólván általánosan megszüntette és a megüresedett főpapi székeket önhatalmulag töltötte be. Utódai követték példáját.[2])

Vajjon ezen helyzetnek volt-e befolyása szent István királyra, adatok hiányában nem dönthetjük el. Egykorú okiratok, a melyekből megtudhatnók, hogy az apostoli követség jogai alapján tőle kinevezett első főpapok halála után a megüresedett székek mikép töltettek be, nem maradtak ránk.

---

[1]) Igy például az 1151-ik évi kölni érsekválasztásról a pápához küldött jelentésben olvassuk: »Decanus, archidiaconus, abbates, prepositi, clerus, honorati et universus populus Coloniensis ... votis concordibus ... traximus ad intronizandum ... Arnoldum ... prepositum.« — És, mint látni fogjuk, a XII. században, a dalmátiai érseki és püspöki székek betöltésében részök volt a világi hiveknek.

[2]) A püspöki székek betöltéséről szóló legújabb monographia szerzője *Vering*, a történeti emlékek adatainak idézése után, irja: »Was die Besetzung des Bisthümer betrifft, blieb es unter Otto II. im Wesentlichen so wie es unter Otto I. gewesen war: es fanden regelmässig Bischofswahlen statt, aber von Seiten des Kaisers wurde meistens entweder schon

Mindazáltal valószinű, hogy a kánonok intézkedéseit léptette életbe: a káptalani választást, a királyi jóváhagyással, a pápa (illetőleg nevében az érsek) megerősítésével.

Százhatvanhét esztendővel az ő halála után, a hagyomány illetékes letéteményesei, püspökök és káptalani tagok, hivatalos nyilatkozatban hirdetik, hogy »Magyarországban, amióta a kereszténység megalapíttatott, egész az ő korukig (1204), a *főpapokat mindig a káptalanok választották*«. Egyszersmind szintúgy régtől fogva gyakorlatban levő és egyetemesen elismert elv gyanánt jelezték azt, hogy főpappá csak az választható meg, a kiről a választó-testület meg van győződve, hogy »*a király kegyét teljes mértékben birja*«.[1])

És ezzel tökéletes összhangzásban áll *IV. Béla* kijelentése (1245), hogy »az ország jóváhagyott és *minden időben* békésen megőrzött szokása szerint, a főpapok választásához a király *beleegyezését* szükséges kikérni.«[2])

Tehát a XIII. századbeli egyházi és politikai körök felfogása szerint, a megelőző két század lefolyása alatt, a főpapi javadalmak betöltésére gyakorolt királyi befolyás a *káptalani választás megerősítésére* szorítkozott.

Azonban kétségtelen, hogy a szent Istvántól meghonosított kánonszerű állapotot, bár az idézett nyilatkozatok annak zavartalan folytonosságát tételezik föl, több ízben megzavarták utódai, kik a szomszéd uralkodóktól adott példa csábításainak ellenállani nem bírtak.

A hűbéri rendszer Magyarországban nem honosúlt meg. De itt is a főpapok nagy uradalmak birtokosai lettek, és a

im Voraus der Candidat den man wählen solle, bezeichnet, . . . Otto III. stellte die Bischofswahlen allmälig fast ganz ab.« i. m. VIII. 389, 397, 401, 441.

[1]) III. Incze pápa 1204. november 25-ikén kelt iratában resumálja az esztergomi tartomány püspökeinek és az esztergomi káptalannak előterjesztéseit. (Ezek csak az esztergomi érsekség betöltésében követett eljárásról szólanak; de minden kétségen kivűl áll, hogy az ország első főpapi székének betöltésére vonatkozó elvek érvényesek voltak a többi főpapi székeire is.) *Fejér*. II. 451.

[2]) »De *antiqua* et approbata regni consvetudine, hactenus pacifice observata, in eleccionibus pontificum *regius assensus* debeat postulari.« (A király ezen nyilatkozatát az 1245. február 28-iki pápai irat resumálja.) *Theiner*. I. 193.

királyi tanácsban az első helyet foglalták el. A hatalmi érdek a magyarországi uralkodóknak szintén azt sugalmazta, hogy befolyásukat a főpapi székek betöltésére kiszélesíteni igyekezzenek.

Átköltözött Németországból hazánkba is az úgynevezett *egyházi beruházás*, az *investitura* gyakorlata, mely szerint a fejedelem a tőle kinevezett főpapra, a pásztorbot és gyűrű átnyujtásának szertartása mellett, a javadalommal együtt magát a főpapi méltóságot és joghatóságot is átruházta.

A XI. század második felében, a magyar királyok, csak-úgy mint a német császárok, a főpapok kinevezését és áthelyezését gyakorolták.[1])

Ezen gyakorlat és a nyomaiban elhatalmasodó visszaélések ellen VII. Gergely pápa, az egyház szabadságának és az egyházi törvények érvényének helyreállítása érdekében, erélyes harczot indított meg, amely csak félszázad múlva ért véget.

Az 1122-ik évi wormsi concordatumban a császár a káptalanok választási jogának tiszteletben tartását igérte; viszont a pápa megengedte, hogy a választás a császár vagy biztosa jelenlétében történjék, a császár a megválasztottnak, a jogarral való érintés szertartása mellett, az investiturát megadhassa, s tőle a hűségi esküt átvehesse. Majd az 1139-ben tartott II. laterani zsinat a főpapoknak a káptalanoktól választását az egész egyházra kiterjedő törvénynyé emelte.

Magyarországban Kálmán király tizenhat esztendővel előbb mint a császár (1106) mondott le az investitura addig

---

[1]) Hogy az investitúra Kálmán királyi alatt gyakorlatban volt, alább idézendő lemondó nyilatkozata kétségtelenné teszi. Hogy már elődei alatt is gyakorlatban volt, azt *Martinus Polonus* XIII. századbeli gnézeni érsek »Chroicon Summorum Pontificum Imperatorumque« czimű könyvéből tudjuk, a melyben olvassuk, hopy Kálmánig a magyar »királyok« gyakorolták az investitúrát. »Usque ad illa tempora *reges* Ungarie facere consveverunt.« (Idézve *Katonánál*. Historia Critica. III. 219.) Erre utal az a mód is, amint egykorú oklevél a szent László királytól alapitott zágrábi püspökség betöltése felől szól. »Rex . . . Zagrabiensem constituit episcopatum, . . . quendam boemicum . . . nomine Duh . . . eidem ecclesie *per suum capellanum delegavit.*« *Fejér*. I. 484.

[2]) *Hinschius*. II. 651. 5. jegyzet.

gyakorlatban levő formájáról, és kötelezte magát, hogy az egyházi törvények rendelkezéseihez fog alkalmazkodni.[1])

Ugyancsak Kálmán király Dalmátiának elfoglalása után az ezen tartományban uralkodó régi szokásokat megerősítvén, Trau város polgárait biztosította, hogy a püspököt, kit »a papság és a nép választ«, meg fogja erősíteni;[2]) Arbe sziget lakóit pedig, hogy a püspökök és apátok választásába egyáltalán nem fog befolyni.[3])

Azonban alig múlik el félszázad, egész nyugati Európában ismét előtérbe lép az uralkodók törekvése, hogy az egyház fölött a hatalmat magokhoz ragadják.

II. Gejza magyar király szintén önkényesen helyez át és mozdít el püspököket; széküresedés esetén a javadalmakat a kincstár javára, világi uraknak bérbe adja.[4])

A szent-szék ekkor is az egyház szabadságának oltalmazására erőteljesen lépett föl. De míg egyebütt a küzdelem nagy elkeseredéssel folyt, — Angliában, például, *Becket Tamás* canterbury érsek vértanú halálát idézte elő — Magyarországban *Bánfi Lukács* esztergomi érseknek az ellentéteket kiegyenlíteni sikerült. Nyilatkozatot eszközölt ki Gejza királytól, melyben igéri, hogy a pápa »tekintélye és tanácsa nélkül a püspökök letételét vagy áthelyezését sem maga foganatosítani, sem másoknak megengedni nem fogja.«[5])

Ezt *II. István* király 1169-ben megerősítvén, arról is lemondott, hogy a királyi monostorok prépostjait és apátjait önhatalmúlag elmozdítja. Továbbá kötelezte magát, hogy a megüresedett javadalmak kezelését egyházi férfiakra bizza, kik a jövedelmeket egyházi épületekre, szegények, özvegyek és

[1]) Kálmán király követeinek II. Paskál pápa előtt tett ünnepélyes nyilatkozata. *Fejérnél.* II. 45.

[2]) »Episcopum vero aut comitem, quem clerus et populus elegerit, ordinabo.« (1108.) *Fejér.* II. 46.

[3]) »Decrevimus . . . investituras tam ecclesiarum, quam episcoporum et abbatum absque regis consilio, quemadmodum fuisse probavimus, fieri debere.« Ugyanott. 57.

[4]) Ezt az alább idézendő királyi nyilatkozatból tudjuk.

[5]) II. Gejzának »constitutióját«, hogy »absque auctoritate et consilio eius (Alexandri pape) et successorum suorum deposicionem seu translacionem episcoporum non faceret vel fieri permitteret« II. István 1169-ben megerősíti. *Fejér.* II. 181.

árvák segélyezésére fordítják; ő maga pedig azokhoz csak ellenséges támadás vagy sürgős szükség esetén, és akkor is »a püspökök beleegyezésével« nyúl hozzá.[1])

A későbbi időkben az egyetemes egyházi jog rendelkezéseinek érvényessége kétségnek tárgyát, támadás czélpontját többé nem képezi. De egyes esetek fordúlnak elő, mikor azokkal az uralkodók magokat ellentétbe helyezik.

Így *III. Béla* 1187-ben Spalato város papságát és polgárságát az érsek-választás jogának gyakorlásában megakadályozta, amiért őt a pápa megintette.[2])

Imre király is okot szolgáltatott arra, hogy *III. Incze* pápa szemrehányásokat tegyen néki a sérelmek miatt, amiket tőle az egyház »a főpapok választása körül« szenvedett.[3])

III.

A káptalani választások Magyarországon. — A király hozzájárulásának szükségessége. — A pápához intézett királyi előterjesztések. — A pápai megerősítés, illetve kinevezés.

A XII. század végén az egész kath. egyházban a főpapi székek betöltésénél egyformán szabályozott eljárás követtetett. Három tényező működött közre: a káptalan választása, a fejedelem hozzájárulása és a pápa (vagy nevében az érsek) megerősítése. Amely három tényező a helyi viszonyok szükségleteinek, az állami érdekeknek és az egyházi szempontoknak igényeit összhangzásba hozni és kielégíteni volt hivatva.

Az egyház a fejedelmek befolyását nem kisérlé meg kizárni; csak a fölött őrködött, hogy az a beleegyezés, jóváhagyás, hozzájárulás korlátain túl ne terjeszkedjék. Azért, mikor Németországban szokásba kezdett jönni, hogy a káptalanok három jelöltet választottak, s ezek közül a császár az egyiket kinevezte: ezt III. Coelesztin (1191—1198) eltiltotta.

---

[1]) Az imént idézett helyen.

[2]) *Fejér.* II. 197.

[3]) »Multa gesta sunt et geruntur in regno tuo que, si deducerentur ad limam, coreccionem exposcerent graviorem, non solum de isto tuo, de captione fraterna et *gleccionibus prelatorum*, sed et multis aliis.« Fejér. II. 435.

Mindazáltal a káptalanok ezentúl is, hogy az összeütközések veszélyét kikerüljék, szivesen vették, ha a császár előre tudatta, hogy kit óhajt megválasztatni; sőt többször a káptalan a kanonokok egy részét, teljhatalommal felruházva, az udvarhoz küldötte, hogy ott végezzék a választást. A választás jóváhagyása után a császár a javadalomra az investiturát megadta, és a hüségesküt átvette. [1])

III. Incze pápa (1198.) Frigyes *siciliai* királyhoz intézett levelében a követendő eljárást szabatosan formulázta: »A káptalan — úgymond — néked és utódaidnak bejelenti a főpap halálát, azután egybegyűlvén, a kánonok értelmében alkalmas egyént választ, a választásról néked jelentést tesz, és a te beleegyezésedet kikéri. De a megválasztott, mielőtt a pápai megerősítést elnyeri, az egyházi kormányzatba nem avatkozhatik.« [2])

Francziaországban a káptalanok a választáshoz a királytól engedélyt kértek, a választás eredményét bejelentették neki. A megválasztott püspök, miután az érsektől a megerősítést elnyerte, a király elé járult, hogy tőle a javak átadását eszközölje ki és a hüségesküt letegye. [3])

Ugyanilyen eljárást követtek *Spanyolországban.* [4])

Az *angolországi* gyakorlatot a következő eset tünteti föl:

---

[1]) Hinschius i. m.

[2]) »Capitulum significabit vobis et vestris heredibus obitum decessoris, deinde convenientes . . . eligent canonice personam idoneam . . . electionem denuntiabunt vobis, et vestrum requirent assensum . . . . Antequam auctoritate pontificali fuerit confirmatus, administrationi se ullatenus immiscebit.« Gallo Codice ecclesiastico Siculo. (Palermo 1846.) II. 77.

[3]) Egy 1245-ik évi oklevélben a limogesi püspök elmondja, hogy »post electionem de nobis . . . unanimiter factam, a domino Bituricensi confirmatione obtenta, ad dominum regem, sicut moris est, accessimus, episcopatus regalia petituri, et parati eidem facere, quod predecessores nostri facere consveverunt.« A király kifogást tett, mivel a káptalan a választáshoz engedélyt nem kért, mindazáltal »regalia restituit liberaliter.« Preuves des libertés de l'Église Gallicane. II. 75.

[4]) *Hergenröther* a spanyolországi concordátumokról szóló monografiájában irja: »Die Partidas vom Alfons dem Weisen (1252—84) besagen ausdrücklich: es sei in Spanien *alte* Gewohnheit, dass nach dem Tode des Bischofs das wahlberechtigte Capitel dem Könige davon Anzeige machte und um Ermächtigung zur Vornahme der Neuwahl bitte, nach erlangter Erlaubniss zur Wahl schreite und dann den Gewählten dem Könige zur Einweisung in die Administration der Güter vorstelle.« (Archiv für kath. Kirchenrecht. 1863. folyam. 13.)

A canterbury érseki szék 1205-ben megüresedvén, a székesegyházi monostor követeket küldött a királyhoz, hogy a főpásztor megválasztására az engedélyt kieszközölje. A király az engedélyt megadta; de egyúttal a követekkel bizalmasan közölte, hogy a norwichi püspököt óhajtaná megválasztatni, mint a ki neki és az országnak jó szolgálatokat tehet; felkérte tehát őket, hogy ezen óhajtását, a mit a választásra küldendő biztosai elő fognak adni, támogassák. A monosor tagjai a norwichi püspököt egyhangulag megválasztották. A monostor perjele a király előtt megjelenvén, a választást bejelentette és jóváhagyását elnyerte. Mire a megválasztott a székesegyházba ünnepélyesen bevezettetett és az érseki javakat a királytól átvette. Végül a király a monostor néhány szerzetesét, a megerősítés kieszközlése végett, Rómába küldötte. [1])

A Magyarországban követett eljárást hiven elénk állítják a XIII. század elejétől kezdve bőségesen rendelkezésünkre álló történeti emlékek, a miket a szent-szék levéltára megőrzött.[2])

A káptalan, melynek érseke vagy püspöke, úgyszintén a királyi monostor, melynek prépostja vagy apátja meghalt, követeket küldött a királyhoz, hogy engedélyt kérjenek a választásra. [3]) Ezek azzal is meg voltak bizva, hogy a megválasztandó személyre nézve küldőik nézetét közöljék, az uralkodó óhajtásait kitudják, esetleg megállapodásra jussanak. [4]) Mivel ugyanis — mint láttuk — a magyarországi egyházi testületek körében az a tudat élt, hogy csak azt választhatják meg

---

[1]) Matthaei Parisiensis Historia Anglorum. (A XIII. századbeli munka 1866-ik évi londoni kiadása.) II. 105 és köv. l.

[2]) A pápai regesták III. Incze pápától kezdve (1198) maradtak ránk. A megelőző korból csak VII. Gergely regestáinak egy része maradt fönn. Hasonlag II. Endre korától kezdve néhány királyi iratot is megőrzött a pápai levéltár.

[3]) IX. Gergely pápa 1241-ben irja, hogy a fehérvári káptalan ‚sicut moris est, a . . . rege Ungarie *petita licentia*« választotta meg a prépostot. (Fejér. IV. I. 215.) IV. Béla irja 1253-ban, hogy az esztergomi káptalan »de *mandato nostro*« választott érseket. *Theiner*. I. 233.

[4]) Igy például III. Incze pápa az esztergomi káptalanhoz (1204) irt levelében említi, hogy a királyhoz bocsátott küldöttei által »quem vobis prefici volebatis nominetenus *expressistis*« és erre nézve »cum rege convenistis.« *Fejér*. II. 451.

»a ki a király kegyeit teljes mértékben birja« [1]) ennek természetes következménye az előleges megbeszélés volt. És így magyarázható meg az, hogy a királyi cancellárokat, alcancellárokat és udvari papokat a választók bizalma oly gyakorta kereste föl.

A választás az egyházi kánonokban tüzetesen szabályozott formaságok megtartásával történt. Hasonlóképen meg voltak állapítva azon kellékek, a melyekkel a megválasztott egyházi férfiúnak birnia kellett.

Miután a megválasztott kinyilatkoztatta, hogy a választást elfogadja, az eredmény a királynak bejelentetett és az ő *beleegyezése, hozzájárulása* (assensus) kikéretett.

Ez volt a befolyásnak az a mértéke és formája, amit a királyok magok igényeltek és a mivel be is érték.

Imre király, mikor (1202) a királyi apátságok és prépostságok betöltése tárgyában a szent-székkel egyezségre lépett, mintegy concordátumot kötött, a választást a káptalanok- és monostorokhoz, a megerősítést a pápa hatásköréhez tartozónak nyilvánítván, a maga részére a *beleegyezés* megadásának és megtagadásának jogát tartotta fönn. [2])

És IV. Béla — idézett 1245-iki nyilatkozatában — azt hangsúlyozza, hogy »az ország régi, jóváhagyott, ekkorig békésen megőrzött szokása szerint a főpapok választásához a királyi *beleegyezést* szükséges kikérni«.[3])

És ugyanő 1253-ban a pápának irja, hogy Benedek kalocsai érseknek esztergomi érsekké megválasztatásához »törvényes *beleegyezését* megadta«.[4])

Szélesebb körű befolyást a királyok csak az egri püspök-

---

[1]) I. h.

[2]) III. Incze pápa 1203. február 28-ikán a királyhoz irt levelében utal a király azon kivánatára, hogy a megválasztott mindenkor »cum litteris *regalis assensus*« jelenjék meg a pápa előtt, az ő megerősítését kikérendő. Fejér. II. 404.

[3]) *Theiner*. I. 193.

[4]) »Consensum regium sicut de jure decuit, adhibentes.« Theiner. I. 232.

ség betöltésénél gyakoroltak; amennyiben a tőlök kijelölt három egyén közül a káptalan egyet tartozott választani. [1])

Hogy jelöltjük érdekében az uralkodók, az őket törvényesen megillető befolyás határain túllépve, gyakran erőszakos eszközökhöz nyúltak: ama korban nem lehet feltünő.

Miként Európa egyéb országaiban, úgy Magyarországban is fordúltak elő ilyen esetek. [2]) Igy 1248-ban a zágrábi főesperes a római szent-széknél panaszt emelt, hogy a zágrábi káptalan a királyné cancellárját »a világi hatalommal történt visszaélés következtében, a kánoni szabadság sérelmével« választotta meg. [3]) 1273-ban Erzsébet királyné, IV. László kiskorúsága alatt erőhatalommal birta rá az esztergomi káptalan egy részét, hogy a királyi cancellárra adja szavazatát. [4])

A káptalanok és monostorok a királyi beleegyezést készséggel kérték ki, [5]) és alig két-három esetet ismerünk, amikor ezt megtenni elmulasztották, mire a király a választást érvényesnek el nem ismerte.

Igy IV. Béla, mikor a veszprémi káptalan 1245-ben Zeland főesperest megválasztván, az ő jóváhagyását ki nem eszközölte, IV. Incze pápa előtt jogainak megsértése ellen óvást emelt [6]) és a megválasztottat el nem ismerte, sőt nehez-

---

[1]) V. István 1271-ben az egri püspökség régi kiváltságait megerősítvén, egyebek között megállapítja, hogy »nullus alius possit eligi in episcopum, nisi nobilis genere et juris peritus . . . de tribus presentatis per dominum regem.« *Fejér*. V. I. 156. Mindazáltal ily hármas kijelölés alapján történt választás esetét nem ismerjük. Az 1323-ik évi választás jegyzőkönyvét birjuk; de ebben a királyi candidatio nincs megemlítve. *Fejér*. VIII. II.

[2]) A királyi befolyás túlterjeszkedése tekintetében felmerült visszaélésekre utal a Guido bibornok pápai legátustól 1267-ben Magyarországra kihirdetett egyik végzése: »Nullum per *occultam insinuationem regi factam*, aut per seditionem, aut per pecuniam, vel per specialem gratiam, sed ex communi consilio et consensu pari episcopum faciatis.« *Endlicher*. 515.

[3]) »Per laice presumptionis abusum, contra canonicam libertatem.« *Theiner*. I. 206.

[4]) *Theiner*. I. 322.

[5]) A királyi beleegyezéssel történt választások legelső ismert esete az 1204-ik évi esztergomi érsek-választás.

[6]) Ezt többször idéztük.

telését súlyosan éreztette a káptalannal, melyet — mint ő maga irja — jogaiban és javaiban tetemesen megkárosított.[1])

Azon, bizonyára szintén ritkán előforduló esetekből, mikor a király a tőle kért megerősítést megtagadta, csak egynek emlékezete maradt fönn. A sümegi apátság szerzetesei 1204-ben külföldi származású szerzetest választván apáttá, ezt Imre király visszautasította, azzal az indokolással, hogy ő *»csak magyar embernek megválasztásához adja hozzájárulását«.*[2])

A megválasztott főpapok, kik az uralkodó jóváhagyását elnyerték, az egyházi megerősítést kieszközölni voltak kötelesek.

A királyi prépostok és apátok megerősítését a XII. század végeig az esztergomi érsekek gyakorolták; 1202-ben, Imre király kérésére, III. Incze pápa a szent-szék részére vette át.[3])

A püspököket, a szent-szék felhatalmazásából és nevében, az illető érsek erősítette meg és szentelte föl.

Az érsekeknek közvetlenül a pápa adta a megerősítést, a felszentelésre való felhatalmazást, ő küldötte meg az érseki palliumot.

Mindazok, kik a pápához folyamodtak a megerősítésért, a király beleegyezéséről tanuskodó királyi levelet tartoztak Rómába küldeni.[4])

A XIII. századból négy ilyen királyi iratot tartott fönn a pápai levéltár eredeti példányaiban, melyeknek ünnepélyes formáját a rólok függő arany pecsét emeli.

A legrégibb az, amit IV. Béla 1239. őszén, az esztergomi érsek-választás tárgyában, IX. Gergely pápának irt.

---

[1]) Később, mikor őt Zeland kiengesztelte, 1269-ben így nyilatkozik: »Wesprimiensis ecclesia indignationem nostram, propter Zelandum voto electionis libere assumptum in presulem seu receptum, contra nostre propositum maiestatis.« *Fejér.* IV. III. 497.

[2]) III. Incze pápa Imre királyhoz intézett levelében említi: »regium prebere noluisti consensum, affirmans quod in alium quam Ungarum minime consentires.« *Fejér.* II. 447.

[3]) *Fejér.* II. 404.

[4]) Ezt a királyi monostorokra nézve Imre király 1202-ik évi levelében kiköti. I. h. — III. Incze 1206-ben II. Endrének irja, hogy »nos duxeris *exorandos* pro Johanne Colocensi archiepiscopi ad Strigoniensem metropolim transferendo.« És ugyanaz ugyanazon évben: »Nobis humiliter *supplicasti*, ut postulationem de Calano . . . . admittere dignaremur.« *Knauz.* Monumenta. I. 174, 5.

»Esedezünk szentségedhez — igy szól egyebek között — hogy szent Adalbertre való tekintettel, az esztergomi egyház iránt táplált jóindulatától indítva, fogadja el kegyesen, gyanú és aggály nélkül, az esztergomi káptalantól, egyértelmü és közös megegyezéssel választott tisztelendő Mátyás váczi püspököt . . . . Isten a tanúnk, hogy kérésünkre főleg az késztet, hogy őt, ki sok esztendőn át cancellárunk volt, hűségesnek, az ügyek elintézésében körültekintőnek és okosnak, tiszta és tisztességes életünek ismerjük.« [1])

Ezen iratok amellett, hogy hivatva voltak a választáshoz megadott királyi hozzájárulásról tanúságot tenni, az *ajánlókérvények* természetét birták. [2]) Szövegük kétségtelenné teszi, hogy a főpapi székek betöltése ügyében, a magyar királyok az egyetemes egyházi jognak az ő korukban úralkodó elveihez alkalmazkodtak,[3]) és sem kegyúri állásukból kifolyólag, sem pápai kiváltság alapján különleges jogokat nem igényeltek.

A pápák megerősítési jogukra, mint egyházi fenhatóságuknak egyik legfontosabb functiójára, mindig nagy súlyt fektettek és kiváló gondot fordítottak.

A megválasztott érseknek személyesen kellett előttük megjelennie; amennyiben pedig ettől a kötelezettségtől fel volt mentve, megbizottakat küldött, kikhez a káptalan és gyakran az uralkodó követei csatlakoztak.

A szent-széknél mind a választás lefolyása, mind pedig a megválasztottnak személye szigorú vizsgálat alá vonatott. A mennyiben a kánoni törvények követeléseinek akár az egyik,

---

[1]) Az 1239. november 29-iki irat *Theinernél*. I. 172. — IV. Bélának 1253 május 11. és október 5-ikén az esztergomi érsek, 1251. szept. 7-ikén a győri püspök érdekében irt levelei ugyanott. I. 229. 230, 232.

[2]) Ezt a használt kifejezések is jelezik. Az 1253. május 11-iki iratban: »Affectuosissime nuper *supplicantes*, non sumus . . . exauditi.« Az 1253. október 5-iki iratban: »Semel et secundo *supplicavimus*, et nunc . . . cum toto regno nostro instantissime supplicamus.«

[3]) Ezek szerint az érseki és püspöki székekre a kegyurak a bemutatás jogát nem igényelhették. »Principibus laicis, *vigore juris patronatus*, vere etiam quaesiti ex fundatione vel dotatione, *nullum competit jus praesentandi ad ecclesias cathedrales*; quoties deficit privilegium et indultum apostolicum.« (Számos kanonista idézett nyilatkozatai alapján: *Riganti* Commentarii in regulas cancellariae apostolicae. — Roma. 1744. — I. 80.)

akár a másik meg nem felelt, a pápa a választást megsemmisítette. Ilyen esetben háromfelé eljárást követhetett: vagy új választást rendelt el; vagy a káptalant utasította, hogy teljhatalmú megbizottait küldje hozzá, kikkel a főpapi szék betöltése iránt megállapodásra fog jutni; vagy végre saját hatalma teljességéből a főpapot maga nevezte ki.

Mikor az utolsó eset fordúlt elő, gyakran az uralkodók a kánoni kifogások és a pápai kinevezés érvényességét elismerni vonakodtak; a miből súlyos bonyodalmak, éles összeütközések keletkeztek.

Sűrűn fordulnak elő ilyenek az angolországi egyház ezen korbeli történetében.

Igy például, 1205-ben a canterbury monostor, a király ajánlatára, a norwichi püspököt érsekké megválasztván, III. Incze pápa a megerősítést megtagadta, és Langton István angol bibornokot ajánlotta a monostornak, mely azt a király megkérdezése nélkül megválasztotta. A király e miatt annyira felháborodott, hogy a választó szerzeteseket számüzte. Viszont a pápa az országot interdictum alá vetette. Mire a király a pápának engedelmeskedő egyháziakat javadalmuktól fosztotta meg.

1232-ben ugyancsak a canterbury convent János perjelt választotta meg, kit a király elfogadott. A választott érsek Rómában megjelenvén, a pápa úgy találta, hogy szent ember ugyan, de előhaladott kora és együgyűsége miatt az érseki tisztre nem alkalmas, miért is rábirta őt, hogy önként mondjon le. A convent, új választásra hivatván fel, János oxfordi tanárra adta szavazatait. A király ezt is elfogadta. A megválasztott Rómába ment. A pápa nem fogadta el. Csak a harmadik választásnál megválasztott Edmund tudórnak sikerült a szentszék megerősítését kieszközölni.[1])

---

[1]) *Matthaeus Parisiensis* i. m. 105, 340. és köv. l.

IV.

Az esztergomi és kalocsai érseki székek betöltésének esetei a XIII. században.

A magyarországi érseki és püspöki székek betöltésénél, a szent-szék és a korona között összeütközések és súrlódások szintén számos esetekben fordultak elő.

Az esztergomi érsekség XIII. századbeli története tanúskodik erről.

Az 1204-ik év tavaszán, *Ugrin* érsek halála után, az esztergomi káptalan tagjai azonnal megállapodtak abban, hogy János kalocsai érseket választják meg. Szándékukat bejelentették Imre királynak, és az ő hozzájárulását kieszközölték. Ekkor a választás napját kitűzték, és régi szokás szerint az esztergomi érseki tartomány püspökeit is meghivták.

A választás előtt a püspökök a kanonokokhoz azt a kérdést intézték: hogy kit szándékoznak megválasztani? A válasz úgy hangzott, hogy »nem merészelnek mást választani, mint olyant, aki a király kegyeit teljes mértékben birja«, és ilyennek ismerik *János* kalocsai érseket.

A püspökök azt a kifogást emelték ellene, hogy az esztergomi érsekség elsőbbségét tagadta, és kiváltságait többféleképpen megsértette. Azt az óhajtásukat fejezték ki, hogy a káptalan a saját kebeléből válaszsza meg főpapját.

Azonban a kanonokok a kifogást nem vették figyelembe, és azt hangoztatták, hogy a püspökök szavazati joggal nem birnak, és a választásra csak mint tanúk hivatnak meg. Mire saját szavazatukat János érsekre adván, őt esztergomi érsekké megválasztották.

A püspökök ezzel szemben azt állították, hogy az esztergomi érseket mindig a tartomány püspökei és a káptalan tagjai közösen választották. Ennek következtében János érsek megválasztása ellen tiltakozván, a szent-székhez fordúltak.[1])

---

[1]) Érdekes, hogy ugyanakkor (1205) Angliában egészen azonos eset fordult elő. A canterbury-i tartomány püspökei mellőztetésük miatt

A káptalan és Imre király szintén küldöttek követeket Rómába, a választás megerősítését kérvén.

III. Incze az előterjesztések meghallgatása után, az ügyet nem döntötte el. A püspökökhöz és a káptalanhoz felhivást intézett, hogy igyekezzenek megegyezésre jutni, amenynyiben pedig ez nem sikerül, teljes hatalommal felruházott megbizottakat küldjenek hozzá, a kiknek jelenlétében dönteni fog.

Nyolcz nappal ezen felhivás kibocsátása után (1204. nov. 30-ikán), Imre király meghalt, és kiskorú fia III. László nevében Endre herczeg vette át az ország kormányát. Ez kezdetben János érsek jelöltségét támogatta, de csakhamar meghasonlott vele, és elejtette őt. Kétségkivül az ő befolyása vitte ki azt, hogy az esztergomi káptalan egy része elpártolt János érsektől, és Kalán pécsi püspököt választotta meg.

Habár a választás szabályellenes módon történt, és ahhoz csak egy püspök járult megegyezésével, Endre elismerte Kalánt választott esztergomi érseknek, és érdekében, a pápához kérvényt intézett.

III. Incze a törvénytelen választást nem erősítette meg, és a káptalant felhivta, hogy iratának vétele után egy hónap alatt az érseki széket szabályszerű uj választással töltse be, és amennyiben a régi szokás úgy hozná magával, a tartományi püspökök jóváhagyását is eszközölje ki. A pápa kijelenté, hogy ha a káptalan ezen parancsnak nem engedelmeskedik, az érsekség betöltéséről maga gondoskodik.

A káptalan a parancsnak nem engedelmeskedett. Mindkét párt az ő jelöltjéhez ragaszkodott és érdekében újból követeket küldött Rómába. A pápa, miután ezeknek előterjesztését meghallgatta, a következő itélettel döntötte el az ügyet:

Mivel oly esetben, mikor a káptalan választottja már főpapi széket foglal el, s igy áthelyezése válik szükségessé,[1]) a kánonok értelmében a választás csak úgy érvényes, ha egy-

---

Rómában panaszt emeltek. A szentszék ellenök döntött. Matthaeus Parisiensis i. m. 105.

[1]) Az ily esetben és általán amikor a választott egyénre nézve valamely kánoni akadály forgott fönn, a választás *postulationak* neveztetett.

hangúlag történik: mind a kalocsai érseknek, mind a pécsi püspöknek esztergomi érsekké megválasztása érvénytelennek tekintendő; mivel, továbbá érvénytelen választás esetében a főpap kinevezése a szent-szék hatalmi köréhez tartozik: ő most János kalocsai érseket saját hatalma teljességéből esztergomi érsekké kinevezi.[1])

János a primási széket közel két évtizeden át foglalta el. Utódjának, *Tamás* érseknek megválasztásáról (1224) a fönmaradt emlékek hallgatnak; amiből azt következtethetjük, hogy az illetékes tényezők: a káptalan, a király és a pápa teljes egyetértésével történt. De ő magas méltóságát csak néhány hónapig birta.

Az ő halála után ismét nehézségek merültek föl. A választásnál a kanonokok két részre oszoltak: az egyik rész a csanádi püspökre, a másik a nyitraira adta szavazatát.[2])

III. Honorius ugyanazon okból, a mire elődje husz év előtt támaszkodott, a két jelölt közül egyiket sem erősítette meg, és feljogosítva tekintette magát arra, hogy az érseki szék betöltéséről korlátlanul rendelkezzék; de kegyelemből — mint mondja — megengedte, hogy iratának vétele után egy hónap alatt a káptalan uj választást tehessen.

A káptalan ezen felhatalmazással élt. A második választásnál az egyik rész elejtette ugyan jelöltjét, a nyitrai püspököt, és Tamás főesperesre szavazott; de a másik rész ismét a csanádi püspököt választotta.

A pápa a választási iratok átvizsgálását rendelte el, és mivel azokat kifogástalanoknak nem találta, a választást megsemmisítette, és a káptalant felszólította, hogy teljhatalommal felruházott néhány kanonokot küldjön hozzá.

A küldöttek megérkezése után a velök tartott értekezletek alkalmával a pápa azt a meggyőződést szerezte meg, hogy mind a káptalan, mind a király kivánságának megfelel,

---

[1]) III. Incze pápának 1205 február 6., junius 24. és október 6-ikán az esztergomi káptalanhoz intézett iratai. *Knauz*: Monumenta. 175, 177, 180.

[2]) Sem ezen esetben, sem a későbbi választásoknál a tartományi püspökök nem tettek többé kisérletet befolyásuk érvényesítésére. Arról, hogy ebben az esetben a király milyen állást foglalt el, az emlékek hallgatnak.

ha a két jelöltet elejtvén, saját hatalma teljéből *Róbert* veszprémi püspököt esztergomi érsekké kinevezi. Ezt 1226. márczius 13-ikán meg is tette.[1]) És Róbert akadálytalanul foglalhatta el érseki széket, melyet 1239. november 2-ikán bekövetkezett haláláig birt.[2])

Alighogy tetemét az esztergomi székesegyház sirboltja befogadta, utódjává a káptalan egyhangúlag *Mátyás* váczi püspököt választotta meg. IV. Béla az ő hű cancellárjának megválasztásához örömmel adta jóváhagyását. És a káptalan öt tagu küldöttsége, mely a megerősítés szorgalmazása végett Rómába ment, meleghangú ajánló iratot vitt magával a királytól.[3])

Mindazáltal a választás megvizsgálására rendelt bibornokok jelentéséből az tűnt ki, hogy a választás nem azon módon történt, a mint a kánonok megszabták. Ezért IX. Gergely a választást elvetette, és Mátyás püspököt saját hatalma teljéből nevezte ki érsekké, »mivel őt — úgymond — Béla és Kálmán királyok, úgyszintén más hitelt érdemlő férfiak is, tiszta élete, tisztességes társalkodása, műveltsége és szigorú erkölcsei miatt kiváló módon ajánlották.«[4])

Alig egy esztendő elteltével, Mátyás a tatárok ellen vívott csatában elesett. Utódját az esztergomi káptalan, a tatár-pusztítás miatt, csak 1243 tavaszán választhatta meg.[5]) Szavazatait egyhangulag *Vancsai István* váczi püspökre adta, aki a pápai megerősítést nehézség nélkül nyerte el.

Egy évtized multával, Vancsai érsek IV. Incze pápától bibornokká neveztetett ki, azzal a kötelezettséggel, hogy az érsekségről lemondván, székhelyét Rómába tegye át.

Ekkor az esztergomi káptalan IV. Bélától uj érsek választására hivatván föl, egyhangúlag *Benedek* kalocsai érseket és királyi cancellárt választotta meg; a jelenlevő Vancsai

---

[1]) Az 1225. márczius 17. és augusztus 26-ikán és 1226. márcz. 3-án kelt pápai írások ugyanott. I. 258, 259, 260.

[2]) *Knauz* i. m. I. 231.

[3]) Ezen királyi iratot fentebb ismertettük.

[4]) Az 1240 márczius 6-ikán kelt pápai irat ugyanott. I. 305.

[5]) Az 1243. julius 7-én kelt pápai irat ugyanott. I. 353.

István pedig, a pápa nevében, a választást megerősítette. A király szintén jóváhagyta azt és a pápai megerősítés végett Rómába irt.

Azonban Vancsai alighogy Rómába érkezett, hazájába visszavágyott, és kieszközölte, hogy a pápa, a választást ignorálván, őt az esztergomi érsekségnek a lelkiekben és világiakban administratorává rendelte, vagyis megengedte, hogy az esztergomi érsekséget mint bibornok is megtarthassa.

Ebben az eljárásban IV. Béla mind a káptalan választási jogán, mind a korona tekintélyén ejtett sérelmet látván, a pápához erőteljes hangon szerkesztett levelet intézett, melyben Benedek megerősítését kérte.

Elismeri, hogy a pápa »hatalma teljességéből mindent cselekedhetik« ; de figyelmezteti, hogy a fenforgó esetben, mikor Vancsait a választás megerősítésének jogával ruházta föl, hatalmáról lemondott.

Mielőtt ezen levél Rómába eljutott, a pápa szükségét érezte annak, hogy Vancsai állását megszilárdítsa. Őt tehát ujból esztergomi érsekké kinevezte. De nem tartotta kizártnak azt az esetet, hogy kinevezését a káptalan és a király nem fogják respectálni; sőt előre el volt készülve arra, hogy ellenszegülésökben meg kell nyugodnia. Ezért a kinevezést oly formán tette meg, hogy ha Vancsai az érseki szék birtokába nem léphet, bibornoki méltóságát visszafoglalhatja.

Ezen eset csakugyan bekövetkezett. IV. Béla határozott ellenállást tanusított, és ezt a pápának világosan tudomására hozta. »Isten a tanubizonyságunk — írja — hogy mi és az esztergomi káptalan, az ország főméltóságai és egyéb lakosai esztergomi érseknek mást el nem ismerünk csak Benedeket.«[1]

A mely nyilatkozatban az a felfogás talál kifejezést, hogy fordulhatnak elő esetek, amikor a király és a választó káptalan feljogosítottnak tekintheti magát a pápától kinevezett főpapot visszautasítani.

De ama nyilatkozat fenyegető értelmét enyhítik a levél

[1] »Teste Deo dicimus, quod nec nos, nec capitulum Strigoniense, nec barones ac ceteri homines regni nostri in aliquem alium consentimus.«

záró sorai: »Hallgassa meg legkegyesebb atyánk a folyamodók óhajtását, és az egész magyar egyházat mentse meg!« [1])

A pápa tartózkodott attól, hogy a királynak fenyegetései valósítására alkalmat nyújtson. Benedeket az esztergomi érsekségre áthelyezte; Vancsai Istvánt pedig azzal kárpótolta, hogy javára az esztergomi érsekséget 300 ezüst márka évdíjjal terhelte meg.[2])

Benedek érsek 1261. nyarán végezte be életpályáját. Ekkor az esztergomi káptalan egyhangúlag *Fülöp* zágrábi püspököt választotta meg. IV. Orbán pápa a választást kifogástalannak nyilvánitotta; de az apostoli szék rendelkezéseire hivatkozván, az ő személyes megjelenésétől tette a megerősítést függővé, és őt addig, míg ezen föltételt teljesíti, az érsekség ideiglenes administrátorává rendelte.[3])

Arról, hogy Fülöp érsek a pápai meghivásnak mikor felelt meg, és a pápai megerősítést mikor nyerte el, emlékeink hallgatnak. De esztergomi érseknek már 1262. tavaszán czímeztetett.[4])

Az ő halálának idejében, az 1272-ik év végén, IV. *László* kiskorúsága alatt, az országot Erzsébet királyné kormányozta. Kegyenczét *Miklós* erdélyi prépostot és királyi alcancellárt óhajtván az esztergomi érseki székre emelni, miután szándéka a káptalan körében kedvező fogadtatásra nem talált, erőszakos eszközökhez nyúlt. Igy is csak a kanonokok kisebb részét tudta rábírni, hogy *Miklós*ra adják szavazatukat. A többség *Benedek* aradi prépostot, az elhúnyt V. István király alcancellárját választotta meg.

Ennek daczára Miklós, a királyné pártfogásával, az esztergomi érsekségbe behelyeztetett. De már néhány hónap múlva,

---

[1]) »Exaudite pater benignissime, vota suplicantium et salvate totam ecclesiam ungaricam.«

[2]) Az 1252 deczember 30., 1253 június 7., 1254 február 25 és april 1-én kelt pápai iratok; IV. Béla király 1253 május 11 és október 5-iki levelei. *Knauznál* I. 404, 406, 409, 413. és köv. lapokon.

[3]) Az 1262 január 11-én kelt pápai irat ugyanott 470.

[4]) Ugyanott 487.

mikor a királyné a kormányzói tiszttől eltávolíttatott, ő is a érseki székről távozni kényszerült.[1])

Vetélytársa Benedek prépost ismertetett el esztergomi érseknek IV. László királytól. A pápai megerősitést elnyernie azért nem sikerült, mivel három pápának rövid időközben bekövetkezett halála miatt az érsekválasztás ügye elintézést nem nyert. Benedek a választott érsek czímét viselte 1276 végén bekövetkezett haláláig.[2])

Ekkor az érseki széktől elmozdított *Miklós* az állhatatlan IV. László kegyeit megnyervén, tőle esztergomi érsekké elismertetését kieszközölte.[3])

Azonban a káptalan nem fogadta őt el, és *Péter* veszprémi püspököt választotta meg.

A két vetélytárs ügye a szent-szék elé került. A pápa 1278 június 1-én kihirdetett itéletével mindkét választást megsemmisítette, az érseki szék betöltését magának tartotta fönn, és *Fülöp* fermói püspököt, kit mint legátust Magyarországba küldött, megbízta, hogy az érsekség javainak kezelését vegye át, jövedelmeit a jövendő érsek javára biztos helyen tegye le.[4])

A király a pápai itélet előtt meghajolt, védenczét elejtette, és az érsekséget megüresedettnek tekintette.[5]) A káptalan sem kisérlé meg választási jogát érvényesíteni. És mikor e pápa (1279. junius 13-án) *Lodomér* váradi püspököt nevezte ki esztergomi érsekké, ezt mind a király, mind a káptalan elismerte.[6])

Lodomér két évtizeden át kiváló bölcsességgel kormányozta az érsekséget. Halála után (1290. február) az eszter-

---

[1]) 1273. márczius 6. és május 28-án választott érseknek, királyi cancellárnak és pilisi főispánnak czimeztetik. Ellenben 1273. junius 21. és 1274. február 16. között az érsekség a királyi oklevelekben megüresedettnek mondatik.

[2]) Igy fordúl elő a királyi oklevelekben 1274. márczius 9-ikétől 1276. november 18-ig.

[3]) 1277. november 10-én ismét választott érseknek czímeztetik.

[4]) *Theiner* I. 324.

[5]) Erről az 1279 január 30 és márczius 13-ikán kelt királyi oklevelek tanúskodnak.

[6]) Figyelemre méltó, hogy a pápai kinevezés után három hónappal, 1279 szeptemberben, királyi oklevél Lodomért »ad regimen ecclesie Strigoniensis deputatus« czímmel ruházza föl.

gomi káptalan többsége *Gergely* fehérvári prépostot választotta meg; a kisebbség óvást emelt, a szent-székhez felebbezett, de jelöltet nem állitott.

VIII. *Bonifácz* pápa, az ügy eldöntéséig, *Gergelyt* az esztergomi érsekségnek »lelkiekben és világiakban ügyviselőjévé« rendelte.[1])

De ez alatt Gergely elpártolt III. Endrétől, és Róbert Károly pártjához csatlakozott. Ezzel a király és az ország-nagyok neheztelését vonván magára, az érsekség javaiból és kormányából kizáratott. A királyi oklevelek az érsekséget megüresedettnek tekintik. Mindazáltal új választásra a káptalan nem érezte magát feljogosítva.

III. Endre halála után Gergely az érseki széket ujból elfoglalhatta. Mikor azután a szent-szék megerősítésének kieszközlése végett, a pápai udvarnál, Anagniban megjelent, a VIII. Bonifácz ellen támadott lázongásban életét vesztette.

*

A *kalocsai* érseki szék betöltésénél a pápai megerősítés elhalasztásának szintén több esete fordúlt elő.

Az 1206-ik év elején a kalocsai és bácsi káptalanok, Merani Bertold bambergi főesperest, II. Endre nejének öcscsét választották meg. A király a megerősítésért folyamodván, kiemelte, hogy a megválasztott főpaptúl mind a maga, mind az ország javára hasznos szolgálatokat vár.

Másrészről a pápa figyelme felhívatott arra, hogy Bertold a kánonoktól követelt kort nem érte el, és a kellő tudományos képzettséget is nélkülözi. III. *Incze*, mielőtt a megerősítést megadná, a salzburgi érseket vizsgálat eszközlésével bizta meg; mindazáltal megnyugodott abban, hogy Bertold ideiglenesen az egyháziakban és világiakban az érsekséget kormányozhassa. Mikor pedig a vizsgálat kideritette, hogy benne a két fogyatkozás megvan, kijelentette ugyan, hogy a választottat nem erősítheti meg, de kilátásba helyezte, hogy mihelyt a kellő kort eléri és a tudományos képzettséget elsajátitja, meg

---

[1]) Az 1299 január 28-ikán kelt pápai irat. *Theiner* I. 382.

fogja erősíteni; egyszersmind a királyra való tekintettel, a két káptalan ellen nem alkalmazta az egyházi büntetéseket, amiket a választással magára vont. És másfél évvel a választás után Bertoldot »a sürgős szükség és a nyilvános haszon miatt« megerősítette.[1])

Tizenkét évvel utóbb a két káptalan *Ugrín* királyi cancellárt választotta meg. III. Incze azon okból, hogy több pont iránt nincs kellően tájékozva, a megválasztott főpapot felszólította, hogy a káptalannak teljhatalommal felruházott megbizottaival, személyesen jelenjék meg előtte.[2])

V.

A magyarországi püspöki székek betöltése a XIII. században.

A *püspöki székek* betöltésénél sem hiányoztak esetek, amikor a pápa és király között ellentétek merültek föl.

Mert bár a megerősítés hatalmát a XIII. századig az érsekek birták,[3]) a választási ügyeket az érdekeltek panasza vagy fölebbezése gyakran hozta a szent-szék elé.

Érdekes e tekintetben az 1230-ik évi váradi püspök-választás, melynél maga a pápa állított jelöltet, káplánja *Primogenitus* személyében. De a káptalannak csak egy része adta rá szavazatát; a többi kanonok *Benedek* esztergomi olvasókanonokot választotta meg. Az utóbbi a királyi jóváhagyást és az érsek megerősítését elnyervén, a püspöki széket tényleg elfoglalta.

Primogenitus párthivei ebben nem nyugodtak meg. Két váradi kanonok Rómába ment, és a történteket úgy adta elő, hogy Benedek választói kisebbségben voltak, és a választásról hamis okiratot állítottak ki. Ennek alapján a pápa Primogenitust törvényes püspöknek, Benedeket bitorlónak nyil-

---

[1]) Az 1206. junius 13, 1207. márczius 7. s deczember 24-ikén kelt pápai iratok *Fejérnél* II. 29, 51, 53.

[2]) Az 1219. márczius 4. kelt pápai okirat: *Theiner* I. 19.

[3]) De eljárásukat a szentszék szigorúan ellenőrizte, és a kánoni szabványok mellőzését súlyosan büntette. Ily esetek fordultak elő 1220-ban a pécsi, 1221-ben a győri püspök megerősítésénél. *Knauz* I. 224, 228.

vánította, Ellenben II. Endre és a váradi káptalan Benedekhez ragaszkodtak.

Hosszú per keletkezett, melynek befejezése előtt Primogenitus meghalt. Benedek megtartotta a váradi püspökséget, míg 1243-ban Győrré helyeztetett át.[1])

1245-ben IV. *Béla* király fordúlt panaszszal Rómába, a veszprémi káptalan ellen, mely Zeland mestert megválasztotta és az esztergomi érsek ellen, ki őt megerősítette, bár ő hozzájárulását megtagadta. Panaszát kiterjesztette az ország többi főpapjaira is, kik a tatár pusztítás óta »a király jogait és szabadalmait tetszésök szerint csorbítják.« [2])

De Zeland meg tudta tartani a püspöki széket; miért is a király vele és a káptalannal súlyosan éreztette haragját, és csak több év mulva engedte magát megkérlelni.[3])

A zágrábi püspökség 1262-ben megüresedvén, a káptalan *István* pozsonyi prépostot választotta meg. Vancsai István, kit a pápa kiváltságképen a zágrábi püspökség betöltésének jogával ruházott föl, a választást meg nem erősítette, mivel a megválasztott, az ő öcscse, a kánoni kort még nem érte el és ő annak látszatát, mintha a vérrokonság érdekeit tartaná szeme előtt, el akarta magától háritani. Ő tehát a pápai felhatalmazással élvén, Timót zalai főesperest nevezte ki zágrábi püspökké, kit aztán IV. *Orbán* pápa is »az apostoli hatalom teljességéből« szintén kinevezett.[4])

Ebben sem a káptalan, sem a király nem nyugodott meg. A káptalan, IV. Béla jóváhagyásával, *Farkas* mester királyi alcancellárt választotta meg.[5])

IV. Orbán és utódja IV. *Kelemen*, ismételten tettek lé-

---

[1]) Az ezen ügyre vonatkozó pápai iratok *Fejérnél* III., II. 329, 334, 354. IV. I. 293. *Theinernél*. I. 177.

[2]) »Alii prelati et clerici eiusdem regni, post vastitatem datam a Tartaris, jura et libertates ipsius regis pro sua diminunt voluntate.« A pápa 1245. február 28-ikán a kalocsai érseket vizsgálat megindítására utasítja. *Theiner* I. 193.

[3]) IV. Bélának 1269-iki okirata. Fejér IV., III. 497.

[4]) Az 1263. szeptember 24. és 1264. január 18-án kelt pápai iratok *Theinernél*. I. 245, 262.

[5]) 1262. október 28. és 1263. október 14-én kelt királyi oklevelekben választott zágrábi püspöknek czímeztetik. *Knauz*. I. 475, 493.

péseket a királynál a végből, hogy Timótot ismerje el, és a püspöki javadalom birtokába lépni engedje. Mivel pedig Rómában úgy tudták, hogy Timótnak szolga sz lőktől származása is akadályt képez, a pápa nemes hangon írt levelében figyelmeztette IV. Bélát, hogy »Isten nem tesz különbséget szolga és szabad, szegény és gazdag, paraszt és király között«.

Mind hiába. A király — amint egyik pápai iratban olvassuk — »a kéréseknek nem engedett, a tanácsokat nem vette figyelembe, az intéseknek nem hódolt meg, a rendeleteknek nem engedelmeskedett«. Sőt (1265. végén) Rómába küldvén Demeter esztergomi kanonokot, ez az ő megbizásából a pápa és a bibornokok színe előtt kiméletlen nyilatkozatokat tett, melyekhez hasonlók fordultak elő az országnagyok levelében is, úgy hogy felolvasását a pápa nem engedte meg.[1])

Csak három év múlva, mikor Farkas mester a győri püspökségre választatott meg, határozta el magát IV. Béla arra engedményre, hogy Timótot zágrábi püspöknek elismerte.[2])

VI.

A magyar király bemutatási joga a többi egyházi javadalmakra. — A magyar király az ország összes egyházainak kegyura. — A királyi kegyuraság és a magán kegyuraság. — A főpapi javadalmak kezelése az üresedés idején. — A jus spolii.

Míg a főpapi székek betöltésénél a magyar királyok kegyúri hefolyásukat a káptalanokkal szemben a választáshoz való hozzájárulás és a szent-székkel szemben a folyamodás alakjában érvényesítették; a kegyuraságokhoz tartozó többi javadalmak tekintetében — az egyetemes egyházi jog szabványainak megfelelően — a *bemutatás* (praesentatio) jogát gyakorolták.[3])

---

[1]) Mindezt az 1266. január 21-ikén kelt pápai iratból tudjuk. *Thenier*. I. 281.

[2]) *Knauz*. I. 560.

[3]) A praesentátiónak mai napig változatlanul fönnálló jelentősége abban áll, hogy a kegyúr a tényleg és jogilag megüresedett javadalomra a bizalmát bíró egyházi férfiút kijelöli, azt az illetékes egyházi hatóságnak bemutatja, mely kötelezve van a kijelölt egyénre, ha benne a kánonoktól igényelt kellékek megvannak, az egyházi hivatalt ráruházni. (Institutio canonica.)

És pedig a királyi prépostságokra s apátságokra a pápának, a kegyuraságukhoz tartozó lelkészi javadalmakra az illető egyházmegye főpapjának mutatták be jelöltjeiket.[1])

Hogy a káptalani javadalmak betöltésére az árpád-házbeli királyok befolytak volna, annak nyomát a történeti emlékekben nem találjuk. Ellenben több adat szól arról, hogy a székesegyházi káptalanok javadalmait az illető főpap töltötte be.[2]) Azonban alig merülhet föl kétség aziránt, hogy már ebben a korban is a főpapok nem állásukból kifolyólag, hanem királyi felhatalmazás alapján gyakorolták ezt a jogot.

A XIV. század végén, számos okirat tanúsága szerint Mária és Zsigmond több káptalan javadalmaira a bemutatás jogának gyakorlatában vannak, és a királyokat régtől fogva, a káptalanok alapításától kezdve, megillető kegyúri jogokra hivatkoznak.[3]) És habár csak 1440-től fogva maradtak fönn kiváltságlevelek, melyekben a királyok, a káptalani javadalmakra vonatkozó kegyúri jogaikat főpapokra ruházzák át; azt a föltevést, hogy ez a gyakorlat ebben az időben veszi kezdetét, semmivel sem lehetne támogatni.[4])

Egyébiránt az Árpád-házbeli királyok udvaránál az a felfogás volt uralkodó, hogy a királyi kegyuraság jogai és kötelességei nem szorítkoznak azokra az egyházakra és javadalmakra, melyek királyoktól alapittattak. Ez a felfogás világos kifejezésre talál *IV. Béla* egy 1263-ik évi oklevelében, melyben magát *Magyarország összes egyházai kegyurának* (universarum ecclesiarum regni patronus) mondja, és hirdeti, hogy »köteles-

---

[1]) *Theiner.* I. 62. 350.

[2]) Szent Gellértről az ő legendájában olvassuk, hogy a csanádi kanonokokat ő nevezte ki: »canonicos faciebat.« (*Batthyányi* S. Gerardi scripta et acta. 324.) 1230-ik évi pápai iratból és egy 1263-ban folyt pernek tárgyalásaiból tudjuk, hogy a győri prépostot és a soproni főesperest a győri püspök nevezte ki. (*Theiner.* I. 92, 255.) 1285-ben a zágrábi kanonokság elnyeréseért a zágrábi püspökhez folyamodik az esztergomi prépost. (*Knauz.* II. 419.)

[3]) Ezen okiratok sűrűn fordulnak elő a Vatikáni Okirattár I. sorozatának III. köteteiben. Kiemeljük, hogy Zsigmond sok évvel az 1403-iki szakadás *előtt* gyakorolja ezt a bemutatási jogot.

[4]) Ezeket a kiváltságleveleket alább a II. és III. könyvben ismertetjük.

sége az ő királyi gondoskodását az ország összes egyházaira terjeszteni ki.« [1])

Ebből a kötelességből kifolyólag felügyeletet gyakoroltak a magán-kegyurakra, és amennyiben ezek kegyúri jogaikkal visszaéltek, felhatalmazva érezték magokat arra, hogy őket a kegyuraságtól megfoszszák. Igy a gondjaikra bízott egyház javainak elidegenítése miatt, Imre király 1199-ben Dénes grófot a makrai prépostság, IV. Béla 1263-ban Pudani Gábor mestert a szent-pantaleoni monostor kegyuraságától; más bűntények miatt IV. László 1289-ben Simon ispán fiait a leleszi prépostság kegyuraságától fosztotta meg.

És a királyok az ily módon birtokosaiktól elvett kegyuraságokat másoknak adományozták.[2]) Hasonlóképen a kihalt családok birtokaival a koronára szállott kegyuraságokat is adományozták;[3]) a királyi monostorok kegyuraságát átruházták;[4]) kegyurak nélkül szűkölködő monostorok részére kegyurakat jelöltek ki;[5]) városi közönségeket a lelkész-választás kiváltságaival ruházták föl.[6])

Magán-kegyurak is, mikor kegyuraságukat másokra át kivánják ruházni, vagy arra nézve egyezséget kötnek, szükségesnek látják, hogy a királyi megerősítést eszközöljék ki.[7])

Eszerint a magán-kegyuraság a királyi kegyuraságnak minden tekintetben alá volt rendelve.

A királyok ezt a rendelkezési jogot a szent-szék tudtával és beleegyezésével gyakorolták. Erről tanúságot tesz III. Honorius pápának 1221-ben III. Endre királyhoz intézett az a

---

[1]) »Regali providentia qua erga omnes ecclesias regni Hungarie cura adstringimur speciali.« *Knauz*. I. 495.

[2]) *Knauz*. I. 160. 495. *Fejér*. V. III. 187.

[3]) Erről III. Honorius pápának alább idézendő irata szól.

[4]) Igy III. Béla, II. Endre, IV. Béla, III. Endre. *Knauz*. I. 202, 495. Wenzel. X. 261.

[5]) Igy IV. Béla 1236-ban, IV. László 1279-ben. *Knauz*. I. 316, *Fejér*. V. II. 548,

[6]) II. Endre, IV. Béla és V. István számos kiváltságlevelét közli *Endlicher*. Monumenta. 426, 463, 467, 489, 505. sat.

[7]) Ilyen megerősítést eszközöl ki már 1057-ben Radó nádor, mikor a száva-szent-demeteri monostor kegyuraságát a pécsi püspöknek engedi át. (*Fejér*. I. 396.) Királyi megerősítő iratok 1243 és 1258-ból ugyanott. IV. I. 294. IV. II. 461.

felszólítása, hogy a monostorok kegyuraságát, mikor kihalt családokról szállanak a koronára, jövőben ne világi uraknak adományozza, hanem amennyiben maga meg nem tartja, vagy az illető egyházmegye főpapjára, vagy pedig magára a monostorra ruházza.[1])

Egyébiránt a királyok a kegyuraság adományozásában és átruházásában az egyházi hatóságot nem mellőzték.[2]) És III. Endre világosan vallja, hogy a királyi monostorok kegyuraságának átruházásához az esztergomi érsek megerősítését kell kieszközölnie.[3])

Általán, a magyar királyok részéről nem nyilvánul az a törekvés, hogy kegyuri joghatóságuk határait kiterjeszszék. Ellenkezőleg, valahányszor oly intézkedéseket terveztek, a melyek a kegyuraság jogkörén túl estek, készséggel fordultak az illetékes egyházi hatóság tekintélyéhez.

Igy Imre király 1204-ben a pozsonyi prépostságnak a városból a várba áthelyezéséhez, II. Endre 1221-ben egy csanádmegyei benczés-kolostornak világi prépostsággá átalakításához, ugyanő 1222-ben a visegrádi apátságba a görög szerzetesek helyett latin szertartásuaknak telepitéséhez: a pápa felhatalmazását és jóváhagyását kérik ki.[4])

III. Endre az egyházi joghatóság respectálásának kiváló bizonyítékát adta 1299-ben. Ugyanis, az egri püspök kérésére Marmaros-megyét az egri egyházmegyéhez csatolta volt; de a mikor az erdélyi püspök arra figyelmeztette, hogy egyházmegyék határának megállapítása és kiigazítása az érsek hatásköréhez tartozik: rendelkezését visszavonta, és az ügy elintézését a kalocsai érsekhez utasította.[5])

---

[1]) *Fejér.* III. I. 313.

[2]) Igy 1236-ban IV. Béla, az esztergomi érsek jóváhagyásával ruházza a bélakúti apátságra a kispesti szent-Gellért egyház fölött a kegyuraságot. *Knauz.* I. 316.

[3]) III. Endre 1297-iki oklevelében, a somlai monostor fölött a kegyurasagot Márton alországbirónak adományozván, kiemeli, hogy ezt az esztergomi érsek jóváhagyta »cuius interest monasteria et ecclesias regales in suis eleccionibus, seu in *translacione huiusmodi jurispatronatus auctoritate metropolitica confirmare.*« (*Wenzel.* Árpádkori új Okmánytár. X. 261.)

[4]) *Theiner.* I. 22. *Knauz.* I. 170, 228.

[5]) *Fejér.* V. II. 192.

Ellenben a királyi kegyúri jog kifolyása volt az, hogy a főpapok, mikor a javadalmukhoz tartozó birtokot, fontos ok miatt, elcserélni vagy elárusitani jónak látták, a király engedélyét kikérni köteleztettek.[1])

*

Arra a kérdésre, vajjon a megüresedett főpapi javadalmak iránt II. István király 1169-ik évi rendelkezése, amely szerint azok kezelése egyházi férfiakra bizandó, és a jövedelmek egyházi és jótékonysági czélokra forditandók,[2]) az ő utódai alatt érvényben maradt-e? már 1338-ban eltérők voltak az illetékes körök nézetei.

Ekkor ugyanis Magyarországból, egyházi részről, az a jelentés küldetett a szent-székhez, hogy a megüresedett egyházak birtokainak kezelésére a magyar királyok sohasem igényeltek magoknak jogot, hanem azt a káptalanoknak és egyéb arra hivatott egyházi férfiaknak engedték át.[3]) Ellenben Róbert-Károly határozottan állitotta, hogy »régi királyi jog alapján, a megüresedett egyházak várainak és birtokainak megőrzése és kezelése Magyarország királyaihoz tartozik.«[4])

Az üresedésben levő javadalmak tárgyában, az 1298-ik évi budai országgyülésen alkotott törvényczikkek egyikében a rendek a következőképen rendelkeznek: »Régtől fogva megállapítottnak nyilvánitjuk, hogy üresedés idején az egyházak javait és birtokait sem a király úr, sem küldöttei, sem azok,

---

[1]) I. VBéla 1239-ben kinyilatkoztatja, hogy a veszprémi püspök a püspökségnek távol, a Dráva mellett fekvő egyik birtokát »impetrata a nobis licencia, *tamquam a patrono*, cum consensu capituli et jobagionum ecclesie« adta el. *Wenzel.* VII. 70. Oklevelek, melyek egyházi birtok- és tized-cserékhez a királyi beleegyezést megadják, nem ritkán fordulnak elő okmánytárainkban.

[2]) L. ezen munka 19. lapját.

[3]) XII. Benedek pápa 1339. február 27-ikén irja, hogy Róbert Károly elődei »prout habebat fide digna relacio, nullum jus sibi hactenus vindicarunt, sed ipsa dimiserunt libera et quieta per capitula et personas alias ecclesiasticas, ad quas spectabat cura ipsarum vacacionis tempore, libere procurandos.« *Theiner.* I. 630.

[4]) Az imént idézett pápai irat resumálja a király nyilatkozatát: »Ex antiquo jure regio, ad reges Ungarie . . . custodiam et detencionem castrorum et prediorum huiusmodi ecclesiarum vacancium pertinere.« Ugyanott.

kik magokat a püspökség embereinek mondják, el ne foglalják, ki ne foszszák, meg ne károsítsák.«[1])

Ezen czikk arra utal, hogy az ország rendei II. István rendeletét érvényben levőnek tekintették; de egyszersmind arra is, hogy III. Endre a megüresedett egyházi javadalmak kezelését ujból a korona hatalmi körébe vonni igyekezett.

*

A középkor folyamán Európa legtöbb államában meghonosult az a gyakorlat, hogy az egyházi javadalmasok halála után hagyatékukat a kegyurak magok számára foglalták el, és ezen törvényes alapot nélkülöző, az egyházi kánonokkal ellentétben álló visszaélésből utóbb jogot származtattak le. (Jus spolii.)

Magyarországban az egyháziak hagyatékai és végrendeletei tekintetében a kánoni törvények voltak érvényben.[2]) És a XIII. század harmadik negyede előtt nem találjuk annak nyomát, hogy a jus spolii életbeléptetésére akár a királyok, akár a magán-kegyurak kisérletet tettek volna. Bizonyára elszigetelten álló esetet képez annak a szepesi főispánnak eljárása, ki ellen 1274-ben a szepesi plébánosok panaszt emelnek amiatt, hogy elhunyt kartársaik hagyatékát önkényesen lefoglalja. IV. László király ugyanis ettől a főispánt eltiltván, világosan mondja, hogy eljárása »az egyház szabadságaival, a joggal és szokással« ellentétben áll.[3]) És az 1279-ik évi budai zsinat, az egyháziak hagyatékaira vonatkozó czikkében, a kánonok rendelkezéseit nem a kegyurak önkénye, hanem az egyháziak világias szelleme ellen volt kénytelen megoltalmazni.[4])

---

[1]) »Ab antiquo ordinata declaramus, ut tempore vacacionis bona et possessiones ecclesiarum non per dominum regem vel ab eo missum, nec per eos qui se nominant parochianos, occupentur, spolientur ac ledantur, in parte vel in toto.« *Endlicher* 636. (A »parochianus« értelmét magyarázza *Pauler*. Magyarország története az Árpádházi királyok alatt. II. 586.)

[2]) *Kollányi Ferencz*. A magyar katholikus alsópapság végrendelkezési joga. (Esztergom. 1890.) 74. és köv. l.

[3]) A király ugyanis a főispán eljárását »in perniciem ecclesiasticae libertatis« irányzottnak mondja, és a lelkészek végrendelkezési szabadságát »sicut juris et moris est ecclesiastice libertatis« biztositja. *Fejér*. V. II. 277.

[4]) *Endlicher*. 565.

Valószinüleg III. Endre volt az, a ki kegyúri jogait a jus spolii behozatalával kiterjeszteni megkisérlé, és pedig főképen olyan esetekben, amikor a főpapok végrendelet nélkül haltak meg. Ugyanis az országgyülés 1298-ban az ország szabadságán ejtett sérelmek orvoslásáról gondoskodván, egyebek között megállapította, hogy az elhunyt püspökök hagyatékát »sem a király ur, sem bárki más el ne rabolhassa; hanem ha valamely főpap végrendelet nélkül hal el, hagyatéka az ő egyházának javára szolgáljon.«[1]) A mely czikk éle egyenesen a király ellen fordul, és hangjával elárulja, hogy uj visszaélésről van szó, mely az ország rendeinek jogérzetét mélyen sértette.

VII.

A pápai javadalom-adományozások. — A reservátiók.

A XII. század második felétől kezdve a pápák, abból a felfogásból indulván ki, hogy az egyház fejét az egyház összes hivatalairól való rendelkezés hatalma illeti meg, a keresztény világ minden részében, előbb kivételesen, azután mind sűrűbben, a javadalom-adományozás jogát, a közvetlen egyházi hatóság és a kegyurak mellőzésével, magok részére vették igénybe. És azt első sorban a pápai udvarnál működő egyházi férfiak javára érvényesítették, arra az álláspontra helyezkedvén, hogy azok a kik az egyetemes egyház kormányzati ügyeinek intézésében közreműködnek, az egész egyház területen kereshetik szolgálatuk jutalmát.

Hazánkban az ilyen pápai adományozásnak első ismert esete 1225-ben fordul elő.[2]) Ugyanis az aradi prépostság megüresedvén, III. Honorius, a királyi bemutatást be nem várván, saját káplánját Capucius Jánost nevezte ki aradi préposttá. Mindazáltal a mikor ezt a király tudomására hozta, elismervén, hogy a bemutatás joga ő hozzá tartozik, arra kérte föl,

---

[1]) »Bona eciam decedentis episcopi dominus rex, vel quelibet alia persona rapere non possit« ... *Endlicher.* 637.

[2]) Nem tartozik ezen szempont alá az az eset, amikor 1199-ben a pápa Henrik erdélyi kanonokot ezen javadalom birtokában megerősíti. *Fejér.* II. 390.

hogy a kinevezéshez hozzájárulását adja, és biztosította, hogy ennek az esetnek a királyi jogokra sérelmes visszahatása nem lesz.[1]) Ennek daczára a király a pápai kinevezés jóváhagyását megtagadta, és a pápa jelöltje kénytelen volt visszalépni.[2])

Az első kisérlet meghiúsulása nem tartotta vissza utódjait annak megújításától. IX. Gergely 1227. táján egyik udvari papját győri préposttá nevezte ki. De ez sem léphetett a javadalom birtokába, minthogy a győri püspök a beiktatást megtagadta, míg ő maga egymásután két egyházi férfiút nevezett ki a prépostságra. Per keletkezett, melynek folyamán 1230-ban a pápa a tőle kinevezett prépost beiktatását ujból elrendelte. Mily eredménynyel? arról emlékeink nem tudósítanak.[3])

Ezután hosszú szünet áll be. Csak 1243-ban találkozunk ismét pápai adománylevéllel, melyben IX. Gergely soprónyi főesperessé nevezi ki Vancsai István esztergomi érsek káplánját.[4])

IV. Incze pápa 1253—4. idegen papok javára az adománylevelek egész sorozatát állítja ki. A zágrábi püspököt utasítja, hogy egyik bibornok udvari orvosa részére negyven márkát jövedelmező javadalmat adományozzon; majd ugyanezt vasvári préposttá nevezi ki. A győri püspöknek megbízást ád, hogy Pármai Gerard mestert a tőle bármelyik káptalanban választandó javadalomhoz segítse; az esztergomi érseknek pedig, hogy ugyanannak negyven márkát jövedelmező javadalmat adjon. A sümegi főesperesnek meghagyja, hogy a piacenzai püspök káplánjának valamelyik magyarországi káptalanban kanonoki javadalmat adasson.[5]) Vajjon ezen rendeletek végrehajtattak-e, arról nincs tudomásunk.

De tudjuk azt, hogy 1263-ban per folyt a soproni főesperesség tárgyában, melyet a pápa is a győri püspök is eladó-

---

[1]) »Prepositura cum regalis existat, per hoc ad nos eius collatio, ad te vero presentatio prepositi pertinere noscatur« kéri a királyt, hogy a kinevezett prépostnak »gratiam faceres de hoc quod ad te in prepositura ipsa spectaret, . . . nullum tibi per hoc in posterum prejudicium generando.« *Theiner* I. 62.

[2]) Ezt egy 1227-ik évi pápai iratból tudjuk. Ugyanott. 72.

[3]) Az 1230-ik évi pápai irat ugyanott, 92.

[4]) Ugyanott. 188.

[5]) Ugyanott. 216—228.

mányozott. A pápától kinevezett prépost lemondott, de a győri püspök utasíttatott, hogy neki egy más javadalmat juttasson.[1])

1263—4, IV. Orbán pápa több kanonoki és plébániai javadalmat maga adományozott. és Vancsai István bíbornoknak felhatalmazást adott, hogy a javadalmakat, a miket a zágrábi püspökké lett Timót birt, tetszése szerint adományozhassa.[2]) III. Miklós pápa pedig 1278-ban Magyarországba küldött legátusát Fülöp fermói püspököt azzal a kiváltsággal ruházta föl, hogy 15 udvari papjának és 100 más papnak javadalmat adományozhasson.[3])

A fermói püspök ezen kiváltsággal élvén, a királyi kegyurasághoz tartozó javadalmakkal is rendelkezett. A mi ellen IV. László király panaszt emelt IV. Márton pápánál, a ki biztosította, hogy mind ő maga, mind követei a király kegyúri bemutatási jogát tiszteletben fogják tartani.[4])

*

Ugyanezen időre esik a *pápai reservatiók* intézményének megalapitása.

A reservátiók alatt azon rendelkezések értetnek, melyekkel a pápák a javadalmak bizonyos osztályának, vagy egyes javadalmaknak betöltését és adományozását előre maguknak tartják fönn; azokra nézve az egyházi testületnek választási, a kegyuraknak bemutatási és a főpapoknak adományozási jogát hatályon kivül helyezik.

A XIII. század második felében, IV. *Kelemen* pápa mindazon javadalmakat, melyeknek birtokosai a pápai udvarnál tartózkodásuk idejében halnak meg, vagy mondanak le, saját adományozásának tartotta fönn.

---

[1]) Ugyanott. 255.

[2]) Ugyanott. 251, 159—268. *Fejér.* IV, III. 232.

[3]) *Theiner.* I. 92.

[4]) Az 1282-iki pápai irat resumálja a király panaszát, hogy a követ »in nonnullis regni tui ecclesiis . . . quarum patronus existis, aliquos in plebanos, in quibusdam vero rectores instituit, a te minime respectatos.« A pápa kijelenté: »Ne per hoc in posterum juris tui tibi competentis in ipsis ecclesiis dispendium patiaris . . . nullum tibi tuisve cuscessoribus possit generari prejudicium vel obstaculum interponi, quominus quociens ecclesias vacare contigerit, ad eas idoneas personas, prout ad te pertinet et consvevit hactenus fieri, represenṭes.« Ugyanott. 350.

Ezen század végén VIII. *Bonifácz* kezdette meg azt a gyakorlatot, hogy egyes esetekben, a főpapok életében az utód kinevezését reserválta, és a káptalanokat utasította, hogy a főpap halála után a választás jogával ne éljenek.

Utódjai még szélesebbre terjesztették ki a reservátiókat, befoglalván azok körébe a pápai kinevezés és áttétel által megüresedett, a bibornokoktól és a pápai udvar tagjaitól birt javadalmakat, majd az összes főpapi székeket, a káptalanokban az első méltóságokat, stb.

Magyarországon az első különleges reservatió esete 1301-ben fordúl elő, mikor VIII. Bonifácz a kalocsai káptalant felszólítja, hogy az érsek halála után a választás jogával élni tartózkodjék, mert az utódot ő fogja kinevezni.[1])

Az általános reservátiók természetszerüen hazánkra is érvényesek voltak.

Gentilis bibornok, pápai legátus, alighogy 1308. tavaszán a magyar birodalom területére lépett, Spalatóból rendeletet bocsátott ki, melyben pápai felhatalmazás alapján, különféle káptalani javadalmak betöltését magának reserválta.[2])

Az 1309. tavaszán, elnöklete alatt tartott budai zsinaton végzést alkottatott, mely egyházi javadalmaknak világiaktól való elfogadását tiltja.[3])

Ugyanakkor szabályozta azt az eljárást, amit a káptalanok a főpapok választásánál, mikor azt pápai reservátió nem zárja ki, követni tartoznak.[4])

Ezen végzésekben a királyi kegyúri jogról, a király hozzájárulásának kikéréséről nincs szó.

Hasonlóképen ignorálja azt Gentilis bibornok abban a perben, ami előtte az erdélyi püspöki szék betöltésének ügyében folyt.

Ugyanis a trónvillongások idején László vajda, ki Erdélyben korlátlan hatalommal uralkodott, az erdélyi káptalant erőszakos eszközökkel kényszerítette, hogy az ő kiskorú fiát

---

[1]) Az 1301. november 4-én kelt pápai irat *Theinernél*. I., 390.
[2]) Magyarországi Vatikáni Okleveltár. I. sorozat, II. kötet, 10—12.
[3]) Ugyanott 279.
[4]) Ugyanott 283., 288.

válaszsza meg püspökké. Később pedig ezt elejtvén, a káptalant új választásra hívta föl, és két szerzetest ajánlott, azzal a kijelentéssel, hogy ha ezek közül az egyik megválasztatik, a püspökségnek birtokait, melyeket lefoglalva tartott, visszaadja, ellenkező esetben pedig megtartja továbbra is. A káptalan a vajda jelöltjeinek egyikét, Benedeket csakugyan megválasztotta. Gentilis bibornok vizsgálatot rendelt el aziránt, vajjon a választás szabályszerüen ment-e végbe, és miután erre nézve megnyugtató eredményre jutott, a választást megerősítette anélkül, hogy a királyra tekintettel lett volna.[1])

VIII.

A királyi kegyuri-jog Róbert Károly uralkodása alatt.

Az a nézet, melyet egyházi történelmünk legalaposabb müvelői is hirdetnek, hogy a magyar királyi kegyuri jog történetében az Árpád-ház kihaltával, illetőleg az Anjouk trónrajutásával uj korszak nyilik meg, és hogy III. Endre »a királyi kegyuri jogot is sirba vitte magával«:[2]) a tényeknek nem felel meg. Ellenkezőleg *Róbert Károly* király mindjárt uralkodása kezdetén mindazon jogokat, amiket elődei gyakoroltak, igénybe vette; később pedig azoknak korlátain tullépve, az egyház fölött valóságos zsarnoki hatalmat ragadott magához.

A helyzetet legjobban a főpapi székek betöltése körül követett eljárás világositja meg.

1310-ben a győri püspökség megüresedvén, a káptalan Miklós győri prépostot választotta meg. V. Kelemen pápa a választottat kinevezvén, a bullában megemliti, hogy Károly király ajánlására és folyamodására tette ezt.[3])

1312-ben a váczi káptalan, főpapjának halála után, két kanonokot szándékosan mellőzvén, Miklós dömösi prépostot

---

[1]) Az 1308. deczember 10-ikétől 1310. julius 2-ig tárgyalt per jegyzőkönyve ugyanott.

[2]) Legujabban *Knauz* is: A pozsonyi prépostság. 107.

[3]) »Obtentu quoque ... Caroli Ungarie regis qui per suas litteras nobis pro te, quem multipliciter in eisdem commendavit litteris, devote ac humiliter supplicavit.« Igy szól a kinevezetthez 1310 julius 28-ikán intézett bullában. *Theiner* I. 822.

választotta meg, és anélkül, hogy a király jóváhagyását kikérné, a megerősitésért az esztergomi érsekhez folyamodott. Ez azonban egyelőre Miklóst a püspökségnek csak ideiglenes administrátorává rendelte, és a választás ügyében vizsgálat meginditását látta szükségesnek. Kevéssel utóbb előtte a két mellőzött kanonok és a király megbizottja a szabályellenes választás ellen óvást tett, a megválasztott személye ellen is súlyos vádakat emelt, és a választás megsemmisitését követelte. Általa a király kinyilatkoztatta, hogy ő »mint annak az egyháznak kegyura, hivatva van arról gondoskodni, hogy az jó pásztor kormányzására bizassék.«[1]) Az érsek a vádak alaposságáról meggyőződvén, az ügyet a szent-szék elé terjesztette, a feleket utasitván, hogy a kitüzött határnapig Avignonban jelenjenek meg.

A választott püspök az idézést ignorálta. Ellenben a király és a választást kifogásoló kanonokok megbizottja megjelent a pápai udvarnál is. Előadása alapján, V. Kelemen az esztergomi érseknek meghagyta, hogy a választott püspököt a rábizott administratori tiszttől mozditsa el, és őt a pápai itélőszék elé idézze.[2])

Az ügy további lefolyásáról nincs tudomásunk. Miklós a pápai megerősitést nem nyerte el, és a püspökség több éven keresztül üresedésben maradt.

1317-ben XXII. János pápa a boszniai püspökségre mely Guiskard püspöknek a szent-széknél történt lemondásával üresedett meg, és igy a reservátiók körébe esett, a káptalani választás mellőzésével, a főpapot maga nevezte ki.[3]) De az, akit kinevezett, Péter dominikánus szerzetes, Róbert Károly király gyóntatója és a szentszékhez küldött követe volt.[4]) Igy tehát kétségkivül tőle ajánltatott, vagy legalább a pápa biztos lehetett afelől, hogy kineveztetését a király örömmel fogadja.

[1]) »Se dicte ecclesie patronum, ad quem spectat in eadem ecclesia bonum habere pastorem.« A király megbizottjának nyilatkozatát az alább idézendő bulla resumálja.

[2]) Az 1313 augusztus 1-én kelt bulla, ugyanott, 443.

[3]) Az 1317. julius 3-ikán kelt bulla, ugyanott, 458.

[4]) Ezt a pápa 1317. julius 7-iki leveléből tudjuk. Ugyanott, 456.

Néhány héttel utóbb, a pápa a kalocsai és bácsi káptalanoktól érsekké megválasztott Demeter kalocsai préposttól a megerősitést megtagadta, és a reservátiók alapján, László Ferencz-rendi szerzetest, kit a király ajánlott, nevezte ki.[1])

1319-ben az erdélyi káptalan András prépostot választotta meg, bár ez az egyházi rendeket még nem vette föl, a kánoni kort sem érte el, és a kellő tudományos képzettséget nélkülözte. A pápa a választást megsemmisítette ugyan, de a megválasztottat saját teljhatalmából kinevezte, mivel őt — ugy mond — »Károly király követei által és külön leveleivel« ajánlotta.[2])

1321-ben az esztergomi káptalan szavazatai Boleszló lengyel herczeget emelték a primási székre. A pápa ezt a választást is, bizonyos szabályrendeletek mellőzése miatt, érvénytelennek nyilvánitotta, de Boleszlót érsekké kinevezte.[3]) Habár történeti emlékekre nem hivatkozhatunk, kétségtelennek tekinthetjük, hogy az idegen herczegre a király irányozta a választók figyelmét és a szent-szék kegyét, amit az a tény is bizonyit, hogy a kinevezett főpap az érsekség elfoglalásában és kormányzásában akadályra nem talált.

Ellenben, mikor 1322-ben a pápa Ágoston zágrábi püspököt olaszországi püspöki székre helyezvén át, az ilyen módon megüresedett és a reservátiók körébe jutott zágrábi püspökségre Jakab franczia dominikánust, a király tudta nélkül, nevezte ki:[4]) az utóbbi a kinevezést érvényesnek nem tekintette; amiről tanuskodik az, hogy a királyi kiváltságlevelekben, az ország egyházi méltóságainak névsorába Jakab nevét nem vette föl[5]). Később (1323. őszén) követét küldvén Avignonba, általa kifogásait a kinevezés és a kinevezett ellen

---

[1]) Az 1317. augusztus 15-ikén kelt bulla ugyanott. 459.
[2]) Az 1319. julius 1-ikén kelt bulla ugyanott. 465.
[3]) A bulla ugyanott. 472.
[4]) A bulla ugyanott. 480.
[5]) *Fejér* VIII. kötetének II. részében nagy számú oklevelet közöl az 1323—25. évekből, melyeknek egyikében sem fordul elő Jakab püspök neve, és hogy ne kelljen előfordulni, a zágrábi püspökség megemlitése mellőztetett. *Farlati* emlit 1325. julius 7-én kelt két oklevelet, melyekben Jakab mint választott püspök fordul elő. (Illyricum Sacrum. V. 418.)

előterjesztette. Mire a pápa azt válaszolta, hogy Jakab püspök a király nővérének, Clémence franczia királynénak gyóntatója lévén, föltette, hogy kinevezése tetszésével fog találkozni, minélfogva a kinevezetett kegyeibe ajánlotta, ezt pedig utasitotta, hogy mielőbb menjen püspökségébe, melyet (bizonyára a király magatartása miatt) elfoglalni késett.[1])

Vajjon Jakab püspök megjelent-e Zágrábban, és a királyi elismerést kitudta-e eszközölni, az iránt a történeti emlékek kétségben hagynak. De tudjuk, hogy rövid idő mulva a pápától az avignoni udvarba hivatott meg. Mi alatt ő ott időzött, halálának hire terjedt el Magyarországban. A király akkor udvari orvosát, László titeli prépostot rendelte a zágrábi püspökség kormányzójává, és a zágrábi káptalant felszólitotta, hogy a püspökséget választás utján töltse be. Mindazáltal csakhamar a hir alaptalansága kiderült. Maga a pápa tudósitotta a királyt és a káptalant, hogy Jakab püspök életben van, egyuttal felhivta őket, hogy a halál hirének hatása alatt tett intézkedéseket vonják vissza.[2])

Ennek daczára Jakab püspök nem ment többé Zágrábba. A pápa engedélyével a franczia királyi udvarhoz ment,[3]) majd a pápától 1326 márczius 13-ikán francziaországi püspökiszékre helyeztetett át. Egy időben a pápa, a reservátiók alapján, László titeli prépostot, ki egyuttal királyi orvos volt, zágrábi püspökké nevezte ki,[4]) amivel a király óhajtásának tett eleget.

Hogy bizonyos esetekben, a főpapi székeknek, a káptalani választás mellőzésével, pápai kinevezés utján való betöl-

[1]) A pápának a irályhoz és Jakabhoz irt levelei *Theiner*-nél. I. 494.

[2]) A pápa 1325. julius 1-én irja a királynak, hogy mint Jakab püspök panaszolja: »*dudum* tibi falsa relacione suggesto« hogy a püspök meghalt, a káptalant választásra hivta föl és »in castris et locis eiusdem ecclesie aliisque bonis ipsius episcopi novitates fuisse facte dicuntur . . .« A káptalanhoz intézett rendeletben a királytól kapott tudósitásra hivatkozik. (Theiner. I. 500). Ezen két pápai irat Lászlónak kineveztetéséről vagy a káptalan választásáról nem szól. 1324. május 17. és 22-ikén kelt királyi oklevelekben »Ladislaus episcopus Zagrabiensis« fordul elő. (*Fejér* VIII. II., 542. *Farlati* V., 417). Ellenben 18 más királyi oklevélben, melyeket Fejér (VIII. II.) közöl, az ország főpapjai sorában László neve nem fordul elő, és a zágrábi püspökség megnevezve nincs.

[3]) A pápa levele Jakabhoz, 1325. julius 15-ikén. *Theiner*-nél. 501.

[4]) A kinevezési bulla ugyanott. 504.

ését a király kivánatosnak tekintette, arról több esett tanúskodik.

1325-ben a király azzal a kéréssel fordult XXII. Jánoshoz, hogy Teofil esztergomi prépostot spalatói érsekké nevezze ki. Mire a pápa azt válaszolta, hogy levelének vétele előtt az érsekséget már betöltötte volt.[1])

Sőt 1332-ben Róbert Károly azért folyamodott a pápához, hogy a győri püspök életében az utód kinevezését a pápa tartsa fönn magának. Ezt azzal okadatolta, hogy a győri püspökség határszéli fekvésénél fogva nagy fontosságot kell arra helyeznie, hogy azt megbizható és hü embere kormányozza. De valóságban eljárását az magyarázza meg, hogy a győri püspökkel és káptalannal régtől fogva — mint látni fogjuk — ellenséges viszonyban állott, s igy nem várhatta, hogy a választásnál az ő óhajtására a kanonokok tekintettel lesznek.

Azonban, habár a pápa a király kivánatának készséggel elegett tett, és a káptalant a választástól előre eltiltotta: mikor öt év multával a püspök halála és a szék-üresedés bekövetkezett, Róbert Károlynak nem volt kifogása az ellen, hogy a káptalan, a reservátió daczára, választói jogaival éljen; kétségkivül azért, mert meg volt nyugtatva az iránt, hogy a káptalan, a szenvedett sérelmeket és bántalmakat feledve, az ő szándékai előtt fejet fog hajtani. És csakugyan a káptalan a király törvénytelen fiát: Kálmán herczeget, az esztergomi prépostot választotta meg, kit a pápa (a törvénytelen származásból és a kor hiányából felmerülő akadályokat dispensátió utján elháritván) kinevezett.[3])

Ellenben a király, mikor a bosniai káptalan, Lőrincz bosniai kanonok személyében, olyan főpapot választott, ki kegyeit nem birta, a választás jóváhagyását megtagadta, és a választottat abban, hogy megerősitésének kieszközlése végett

---

[1]) A pápa 1325. márczius 12-iki levele ugyanott. 499. — 1324. szeptember 28-ikán helyezte volt át Balianus calosai érseket Spalatóba. A bulla ugyanott. 496.

[2]) Az erre vonatkozó pápai irat, mely 1332. május 5-ikén van keltezve, ugyanott. 553.

[3]) Az 1337. junius 6-ikán kelt bulla ugyanott. 614.

Avignonba utazzék, megakadályozta. Csak is a pápa közbenjárása engedte meg neki később, hogy utra kelhessen, és mikor azután a pápai kinevezéssel és püspökké fölszentelve hazatért, ismerte el bosniai püspöknek.[1])

Két évvel utóbb a pápa tett a királynak engedményt. Róbert Károly ugyanis óhajtotta, hogy a kalocsai érsekség, melyet a pápa az érsek életében reservált, egyelőre üresedésben maradjon; mivel pedig arról értesült, hogy László pécsi püspök lépéseket tett Avignonban előmozdittatása végett, XII. Benedek pápának tudomására hozta, hogy ez a főpap az ő haragját vonta magára. Erre a pápa kijelentette, hogy a pécsi püspök a kalocsai érsekségre előmozdittatása tárgyában nem fordult hozzá,[2]) és az érsekséget több éven át üresedésben hagyta.

*

E szerint a király a pápáknak reservátióit és a káptalanoknak választási jogát elvben sohasem vonta kétségbe, elméletben sohasem támadta meg; de tényleg, az előforduló egyes esetekben, csak akkor respectálta, mikor az ő szándékaival és érdekeivel összhangzó módon gyakorolták.[3])

Szándékainak és érdekeinek érvényesitése czéljából nem egyszer oly eszközöket használt, melyek a kánonok rendelkezéseivel és az egyház szellemével ellentétben állottak.

A magyarországi püspökök egy része, 1338. nyarán, Avignonba küldött követek által, a pápának emlékiratot

---

[1]) A pápának 1336. január 8-ikán a királyhoz irt levele és deczember 0-ikén kelt kinevezési bullája ugyanott 608, 609. — A királyi kiváltságlevelekben 1336. február 28. és október 25-ikén a bosniai püspökség üresedésben levőnek, 1338. május 5-ikén Lőrincz bosniai püspöknek jeleztetik. *Fejér.* VIII. IV., 160, 175, 303.

[2]) A pápa 1338. október 23-ikán kelt levele, *Theiner*-nél. I., 627.

[3]) A főpapi székeknek ismertetett esetein kivül még hat eset felől van okleveles tudósitásunk. A pápa 1329-ben a váczi káptalantól megválasztott Rudolf szerzetest nevezi ki; 1330-ban, miután az esztergomi káptalantól megválasztott Miklós pozsonyi prépost leköszönt, Telegdi Csanád egri püspököt esztergomi érsekké, Miklós prépostot egri püspökké nevezi ki; 1334-ben a veszprémi káptalantól megválasztott nyitrai püspököt Veszprémbe helyezi át, Sopronyi Vitus ferenczrendi szerzetest nyitrai püspökké és Gergely szintén ferenczrendi szerzetest bosniai püspökké nevezi ki. *(Theiner.* I., 524, 527, 529, 595, 596.) A kinevezési bullákban a király ajánlásáról és hozzájárulásáról nem történik emlités; de kétségtelennek tarthatjuk, hogy azt nem nélkülözték.

nyujtván át, mely a király ellen emelt sulyos vádak hosszu sorozatát tartalmazza,[1]) egyebek között a következőképen nyilatkozik:

»A király ur a székesegyházakat (azaz az érseki és püspöki székeket) is hosszu idővel az előtt, hogy főpapjukat az Úr magához szólitaná, várományosan eladományozza. Ezért mind a szerzetes mind a világi főpapok választásánál huszonhárom esztendő óta választás utján senkisem mozdíttatott elő, hacsak a választók a királynak inkább fenyegető kijelentése mint tanácsadó véleménye szerint nem jártak el. Egyetlen kivételt Lőrincz ur esete képez, ki megválasztatása után harmad évre szentséged lábaihoz panaszosan járulván, szentséged kegyelméből a bosniai püspökségben megerősittetett. Igy történt, hogy több főpap erőszak és megvesztegetés segélyével, kánon-ellenes módon, Isten sérelmével és közmegbotránkozásra nyerte el és foglalja el székét. Ellenben az oly főpapokat, kik az ország és az egyház javára választattak meg, legyenek akár az ország szülöttei, akár idegenek, a király ur vagy a szent-szék szine előtt vagy itthon megtámadja; mert nem akarja hogy találkozzék, a ki őt azokban, amiket lelki üdvösségének koczkáztatásával, az egyházak és az egyházi férfiak sérelmére cselekszik vagy cselekedni készül, akadályozni tudja vagy merészelje.«

Nem lehet föltenni, hogy ilyen vádat alaptalanul emeljenek főpapok uralkodójuk ellen. De másrészről szembetünően magán viseli az előadás a tulzás bélyegét; mert ha szószerint értelmeztetik, súlya azokra is nehezedik, a kik azt a pápához intézik; ugyanis azon főpapok között, kik a magyarországi egyházat 1338-ban kormányozták, csak egyetlen egy találtatott, a ki a jelzett 23 esztendő előtt[2]) nyerte el főpapi székét: László pécsi püspök.

---

[1]) Ezen nevezetes emlékirat, melynek több pontját ismertetem. eddig csak kivonatosan volt közzétéve. (*Raynald*-nál. Annales Ecclesiastici, XXV., az 1338-ik év 23-ik pontja alatt, és utána *Fejér*-nél. VIII. IV., 320.) A vatikáni levéltár egykoru regestáiból (Vol. 133. f. 141) ezen munka oklevéltárában egész terjedelmében adom.

[2]) Ami ezt az 1315-iki esztendőt illeti, amikor az emlékirat szerzői szerint a főpapi székek betöltésénél a királyi önkény uralomra emelkedése kezdetét veszi, az V. Kelemen pápa halálának idejére esik. Róbert Károly ennek a pápának köszönhetvén a magyar korona elnyerését, az ő uralkodása alatt, önkényes hajlamait az egyház irányában korlátozni igyekezett.

Egyébiránt, hogy Róbert Károly főpapi székeket adományozott, vagy a főpapok életében utódaikat kijelölte volna: annak történeti emlékeinkben nyomát nem találjuk. És ha azok között, kiket a királyi pártfogás főpapi székekre segitett méltatlanok kétségkivül nem hiányoztak: másrészről feltünő, hogy szent Ferencz és Domonkos szigoru rendjének tagjai soha oly sürüen nem emeltettek magyarországi püspökségekre, mint épen Róbert Károly uralkodása alatt.

Az emlékirat szerzői az érseki és püspöki székek betöltése tekintetében tett kifogást a királyi kegyurasághoz tartozó többi javadalmakra is kiterjesztik.

Az kétségtelen, hngy a királyi prépostságokra is a pápa az ő kinevezési jogát királyi előterjesztések alapján gyakorolta. 1324-ben a fehérvári káptalan prépostta Tamás budai prépostot választotta meg. A pápa azonban a választást megsemmisitette, mivel Tamás a szent-szék felhatalmazása nélkül egy időben két javadalmat birt és igy kánoni kifogás alá esett; helyette a királytól ajánlott András pécsi prépostot, az alcancellárt nevezte ki. Ennek hat év multával bekövetkezett halála után, az alcancellári tisztben utódját Tatamér mestert választotta meg a káptalan. A pápa a győri püspököt és magyarországi nuntiusait bizta meg, hogy amennyiben a választott a kánonoktól követelt kellékeket birja, erősitsék meg; a mi meg is történt. 1331-ben a király cancellárját Piacenzai Jakab háji prépostot pozsonyi prépostta nevezi ki a pápa. 1333-ban pedig, a szent-mártoni conventtől megválasztott Hamer Vilmos szerzetest apáttá kinevezvén, a bullában a király ajánlására utal.[1])

A káptalani javadalmak betöltése körül követett eljárás nem áll egészen tisztán előttünk. Egyetlen okiratot sem birunk, melyben ezen javadalmakra a király kegyuri jogot gyakorolt, avagy ezt a főpapokra átruházta. Ellenben 54 okirat maradt ránk, a melyekben a pápa adományoz magyarországi káptalani javadalmat. Tizenháromban ki van emelve, hogy a magyar

[1]) Az 1324. julius 7., 1330. junius 10., 1331. január 1. és 1333. ápril 14-ikén kelt pápai bullák *Theiner*-nél. I., 496, 543, 553 és Anjoukori oklevéltár III., 14.

király folyamodására történt az adományozás. De hogy nem kegyuri bemutatást kell a folyamodás czime alatt értenünk, abból következtethetjük, hogy kilencz esetben, a bullák tanusága szerint: Róbert siciliai király, Kázmér lengyel király, Clémence francia királyné, a magyarországi legátus és az esztergomi érsek »folyamodására« nevez ki a pápa kanonokokat.[1])

*

Az 1338-ik évi püspöki emlékirat szerzői sötét szinekkel ecsetelik azt a módot, amint Róbert Károly az üresedésben levő főpapi javadalmakkal szemben kegyúri jogával élt. Elmondják, hogy »a világi tisztviselők, kikre az egyházak birtokai és várai bizatnak, a jövedelmeket elpazarolják és szétszórják; a jobbágyokat zaklatják; még a templomokat is megszentségtelenitik, az azokban letétképen őrzött értékes tárgyakat erőszakkal elhurczolván.«

Ezt a vádat, korábban és később, egyes esetekben felmerült panaszok igazolják. Kilencz évvel előbb (1329. végén) ment Rómába az a jelentés, hogy Boleszló esztergomi érsek halála után »némelyek istentelen kezeiket az érsekség és az esztergomi egyház javaira kiterjesztették, az elhunyt érsek és az egyház ingóságait, szentelt tárgyakat sem kimélve, elhurczolták, az érseki javakat, tizedeket és jövedelmeket lefoglalták.«[2]) 1335-ben a bosniai káptalan tudósitotta a pápát, hogy püspökének halála után a király azonnal »önkényesen egy világi embert helyezett a püspökség birtokába«, a ki a káptalannak sok bajt és nehézséget támasztott.[3]) Kevéssel utóbb, mikor a megüresedett kalocsai érsekség várait és birtokait is királyi tisztviselők vették át, XII. Benedek pápa felhivta a királyt, hogy az érsekség birtokainak kezeléséről mondjon le.

Azonban Róbert Károly kijelentette, hogy mivel »régi királyi jog alapján, a megüresedett egyházak várainak és bir-

---

[1]) Ezen bullák szintén *Theiner*-nél.

[2]) Az 1330. január 26-iki pápai irat szerint. *Fejér*. VIII. III., 464.

[3]) Az 1336. január 8-iki pápai irat szerint. *Theiner*. I. 608.

tokainak megőrzése és kezelése *Magyarország királyaihoz tartozik, s ennek a szokásos királyi jognak ő is birtokában van;«* az érsekség várait és birtokait kezeiből ki nem bocsáthatja, annál kevésbbé, mert azokat a szomszéd szerb fejedelem birvágyó czélzatai fenyegetik.[1])

Ezen ellenmondó jelentések arra inditották a pápát, hogy két magyarországi főpaphoz fordult felvilágositásért; de már eleve kinyilatkoztatta, hogy a király igényeit, amennyiben jogosak, tiszteletben kivánja tartani.[2])

A főpapok jelentését és az annak alapján bekövetkezett pápai elhatározást nem ismerjük. De tudjuk, hogy a király erről a jogról nem mondott le. És, egy 1341-ben hozzá intézett pápai irat tanusága szerint, a pozsegai prépostságot, amint tényleges birtokosa elhunyt, azonnal kezelése alá vette.[3])

Másrészről azonban az üresedésben levő egyházak javainak kezelésére és jövedelmeikkel való rendelkezésre a pápák szintén jogot tartottak, és ezt Magyarországban is gyakorolták.

V. Kelemen 1313-ban az esztergomi érseket megbizta, hogy a váczi püspökség administratorává alkalmas egyént rendeljen, a ki a jövedelmeket a jövő püspök részére megőrizze.[4]) XXII. János 1330. elején az esztergomi érsekségnek üresedése alatt administratoraivá a pécsi és veszprémi püspököket rendeli. 1331. márczius 1-én az elhunyt érsek hagyatékáról és az üresedés alatt befolyt jövedelmekről való rendelkezést magának tartja fönn. Ugyanezen év april 20-ikán pedig ezen jövedelmek felerészét Miklós pozsonyi prépostnak, ki érsekké megválasztatott, de lemondott, rendeli kifizettetni.[5])

1332. tavaszán Róbert Károly »a hitetlenek és szakadárok« ellen viselt háború költségeire a szent-székhez segitségért folyamodván, a pápa három esztendőre átengedte neki

---

[1]) A király levelét nem birjuk. Tartalmát az 1339. február 27-iki pápai irat resumálja.

[2]) Hogy »absque denegatione juris regis, si quod habet in hac parte« fog rendelkezni. Az imént idézett iratban.

[3]) Ugyanott. 641.

[4]) 1313. augusztus 1-én. Ugyanott. 443.

[5]) Ugyanott. 464, 538, 540.

harmadrészét annak a jövedelemnek, ami a reservált magyarországi javadalmakból az ezek kezelésére küldött nuntiusok kezeihez befoly.[1])

XII. Benedek 1339-ben felhivta a királyt, hogy a kalocsai érsekség birtokait adassa át a tőle megbizott esztergomi érseknek és egri püspöknek, kik jövedelmeit részben az érseki megye egyházainak javára forditják, részben a jövendő érsek számára őrzik meg.[2]) És 1340-ben Magyarországba uj nuntiusokat küldvén, azokat utasitja, hogy a reservált javadalmak üresedése alatt azok jövedelmeit szedjék be.[3])

Arra nézve, hogy a pápától rendelt főpapi administratorok és küldött nuntiusok ezen irányban feladatukat mikép oldották meg: a fönnmaradt emlékek felvilágositást nem nyújtanak.

Azt azonban az 1338-ik évi vádiratból tudjuk, hogy a kinevezett főpapok, a világiak és szerzetesek egyaránt, »szokás szerint, vagy inkább újon behozott visszaélés következtében,« javadalmuk birtokába a királytól rendelt udvari ember által vezettettek be, a kinek ezen eljárásért »100 márka tiszteletdijt, illetve, az egyház értékéhez képest, többet vagy kevesebbet tartoztak fizetni«.

Egyébiránt ez még a legenyhébb volt azon terhek között, amiket Róbert Károly az egyházi javadalmasokra rótt. Minden év elején, újesztendei ajándék czimén, az érsek 200, a püspök 50 márkát volt köteles a királynak felajánlani. A főpapok, káptalanok és monostorok évenkint egyszer, néha többször is, felszólittattak, hogy a királyi zászló alá fegyvereseket küldjenek; ámbár, az emlékirat szerzőinek állitása szerint, az egyháziak táborba szállani csak akkor voltak kötelesek, amikor pogányok vagy schismatikusok támadnak az országra. Továbbá a király az egyházi javadalmasok jobbágyait megadóztatta, »ami ezelőtt sohasem történt«, várak épitésére és szolgálatára használta föl.

---

[1]) Az 1332. junius 1-én kelt pápai irat ugyanott, 553.
[2]) Ugyanott, 630.
[3]) Ugyanott, 634.

Végre a »jus spolii« — az 1298-ik évi törvény ellenére — Róbert Károly alatt általános gyakorlatban volt; ugyanazokat a visszaéléseket vonván maga után, melyeket más országokban szült.

Majdnem ugyanazon szavakkal, melyeket egy XIV. századbeli németországi zsinat végzéseiben találunk,[1]) panaszolja a magyarországi emlékirat, hogy a főpapok halála után, hátrahagyott összes vagyonuk »királyi rendeletből« lefoglaltatik; nem ritkán a főpap teteme puszta földön fekve hagyatik, úgy hogy csak ötöd-hatod napra, mások költségén történhetik eltakaritása; mig az udvari papok, rokonok és szolgák rettegve szétszaladnak, mert azok a kik kézrekerülnek erőszak alkalmazásával kényszeríttetnek, hogy mindenöket, akár szolgálataik dijában, akár más módon szerezték, kiszolgáltassák.«

A király példáját a többi kegyurak követték. És úgy látszik, leginkább azok, kik a kegyuri jogot most Róbert Károlytól nyerték adományul. A főpapok ugyanis a pápának előterjesztik, hogy a király a kegyuri jogot egészen önkényesen ruházza át, s gyakran olyanokra is, akik a gondjaikra bizott egyházaknak »megrablói, nem oltalmazói!«

A pápai közbenjárásnak az 1338-iki emlékiratban való kikérése nem az első kisérlet volt, amit a magyarországi főpapok tettek érdekeik megóvására.

Már húsz évvel előbb, az 1318. év elején, magyarországi érsekek és püspökök Kalocsán egybegyülvén, itt formaszerűen szövetséget kötöttek »az egyházi javak és tizedek megtámadói, megrablói, elfoglalói és bitorlói ellen, bármily magas méltóságban álljanak; továbbá azok ellen, a kik az egyházak jobbágyaira adókat, terheket és vármunkákat rónak.« Megállapodtak a követendő eljárásban; és kimondották, hogy ha valaki tőlök

---

[1]) »Némely világiak telhetetlen birvágya sem az élő főpapok vagyonát, sem az elhunytak hagyatékát nem kiméli. A hagyatékot megrohanják, elfoglalják és olyan gyűlöletes módon tulajdonitják el, hogy mielőtt még a haldoklónak lelke a testből elköltözött, minden megmozdithatót széthordanak, az elhunytnak teteme pedig a puszta földön fekve marad, és vagyonából annyi sem hagyatik meg, hogy tisztességesen el lehessen temetni. *Sentis*. De jure testamentorum a clericis condendorum. Bonn. 1862. 35. *Kollányi*, i. m. 26.

elszakad és »az egyház ellenségeihez csatlakozik«, annak elmozditásáért a pápához fognak folyamodni.[1])

Egyébiránt bajaik orvoslását alkotmányos uton kivánták eszközölni. Ezért követek által a királyt fölkérték, hogy országgyűlést, amit régtől fogva nem tartott, hivjon egybe.

A király, az ő előterjesztésökre, kötelezte magát, hogy július első napjára az országgyűlést egybehivja, a hol »Isten egyházainak, a királynak, az országnak és egyebeknek jogait gondosan megállapíttatja s ezentúl sértetlenül tiszteletben tartja.«[2]) Egyébiránt az országgyűlést be nem várván, rendeletet bocsátott ki, melyben az elidegenitett egyházi javak visszaadása felől intézkedett.[3])

Azonban ez a rendelet úgy látszik vagy egyátalán nem, vagy hiányosan foganatosittatott. Legalább Miklós győri püspök, a ki magára zúditotta a király haragját,[4]) ismételten fordul panaszaival Avignonba. Néhány hónappal a királyi rendelet kibocsátása után azt jelentette, hogy a király a győri várat, a püspökség több birtokát és tizedét elfoglalván, bizonyos nemeseknek adományozta. A pápa a királyt az ily módon elidegenített egyházi javak visszaadására szólitván föl, megjegyzi, hogy a püspök előadását az esztergomi és kalocsai érsekek megerősitették.[5]) Felszólitásának nem volt eredménye; mert hét évvel utóbb, a püspök ujabb panaszaira, a pápa a passaui és olmüczi püspököket a fehérvári préposttal, a szentszék nevében, védnökeiül rendelte.[6])

1327. október 31-ikén Róbert Károly egy maga nemében egyedül álló okiratot állitott ki, a melyben elmondja, hogy elsőszülött fia halálának megrenditő hatása alatt az ország összes elidegenitett egyházi birtokainak visszaadására fogadal-

---

[1]) A szövetség-okiratot közölte *Fejér.* III. II., 144.

[2]) Az 1318. márczius 14-ikén kelt királyi oklevél ugyanott.

[3]) Az 1318. márczius 15-ikén kelt királyi irat ugyanott 165.

[4]) Abban az előterjesztésben, amit 17 évvel utóbb XII. Benedek pápához intézett, utal arra, hogy a király »olim contra eum et ecclesiam suam Jauriensem commotus indebite« foglalta el birtokait. (Az 1335. május 29-iki pápai iratban. Ugyanott. 604.)

[5]) Az 1318. november 22-ikén kelt pápai irat *Theinernél.* 462.

[6]) Az 1325. október 1-én kelt bulla ugyanott. 504.

mat tett.[1]) Ekkor történhetett, hogy a győri püspök is visszakapta javait és jövedelmeit.[2]) De 1335-ben ismét kénytelen volt a szent-szék pártfogását kérni ki, minthogy — mint ő jelenti — »a király lelkében fordulat állott be, most még erősebben dühöngött a püspök s egyháza ellen«, és a püspökség várait, birtokait és tizedeit lefoglaltatta. Mire XII. Benedek pápa az esztergomi érseket bizta meg, hogy a királyt a sérelem orvoslására birja.[3])

Ez rövid idő mulva, mikor Miklós püspök halála után, a király fia emeltetett a győri püspöki székre, kétségkivül megtörtént. De, hogy az ország többi főpapjaira a királyi önkény nyilatkozatai súlyosan nehezedtek: az 1338-ik évi vádirat hirdeti, a mely a pápa figyelmét még arra is fölhivja, hogy »az ország szabadságai és jogai szintén vagy egészen meg vannak semmisitve, vagy halálos veszedelemben forognak;« ugyanis a király nem tart országgyűléseket; a rendeket gyűlések tartásától eltiltja; nemeseket hivatalaiktól és jószágaiktól önkényesen megfoszt; és bár ismételten esküvel kötelezte magát arra, hogy az országnak a szent királyoktól megállapitott szabadságát helyreállitja, igéretét soha sem váltotta be; ennek következtében országos lázadás kitörésétől lehet félni. A főpapok, »mivel Isten után senki máshoz nem fordulhatnak« a pápát kérik föl, hogy a súlyos bajok megszüntetése érdekében a megfelelő intézkedéseket tegye meg.[4])

XII. Benedek ezt az iratot megküldötte a királynak, kit elődei, Francziaország, Sicilia és Magyarország királyai,

[1]) *Fejér*. VIII., 213.

[2]) Ezt ő maga jelentette a pápának azon előterjesztésében, amit az 1335. május 29-iki pápai irat resumál. *Theiner*. I., 604.

[3]) Az 1335. május 29-iki pápai irat ugyanott.

[4]) Hogy kik voltak az emlékirat szerzői és kik voltak Avignonba küldött követeik, nem tudjuk. Az irat élén az mondatik, hogy »Magyarország püspökei és soraikból főképen azok, kik a király lelkiüdvössége, az ország és az egyház jó állapota fölött nagyobb gondossággal és buzgóbb áhitattal őrködnek« fordulnak a pápához. A végén kérik a pápát, óvatosan használja föl ezt az iratot, nehogy szerzői és követeik a király bosszuját vonják magokra. Ennek daczára a pápa az iratot másolatban megküldötte Róbert Károlynak. És épen ez a körülmény tartotta fönn azt számunkra. Mert mint a pápától elküldött iratot, beiktatták a regestákba.

példájára utalván, az Istentől rá halmozott áldásokra emlékeztetvén, hathatós szavakkal intett, hogy Isten haragjának eltávolitása végett a multban elkövetett sérelmeket orvosolja, jövőben pedig azoktól az egyházat és egyházi férfiakat óvja meg.[1])

IX.

A kegyuri jog Nagy Lajos uralkodása alatt.

Azt a kérdést: vajjon a magyarországi főpapok föllépése és a pápa intelme Róbert Károlyt, élete legutolsó éveiben, az egyház és a főpapok irányában követett eljárásának megváltoztatására késztette-e? nem dönthetjük el.

De bizonyos, hogy utódjának, Nagy Lajosnak nemes lelkülete és jogtisztelete az egyháznak kedvezőbb helyzetet teremtett.[2])

Az ő uralkodása alatt a pápai reservátiók tekintetében a helyzet nem változott. A pápák az általános reservátiók föntartása, megújitása és kiterjesztése mellett az egyes javadalmak esetről-esetre való föntartásának gyakorlatát is folytatták.[3])

Lajos király pedig, mikor hiveit egyházi javadalmakhoz kivánta juttatni, sűrűn fordúlt Avignonba folyamodásokkal, nemcsak főpapi székekért, hanem prépostságokért, apátságokért és káptalani állásokért is.[4])

Ezen folyamodások túlnyomó többsége kedvező elintézést nyert.[5])

---

[1]) Az 1333. szeptember 20-ikán kelt pápai irat is csak kivonatosan van közölve *Raynald*-nál, és *Fejér*-nél. Az idézett regestakötetbe van bevezetve.

[2]) VI. Kelemen pápa 1344. október 18-iki levelében a királytól már csak két sérelem orvoslását kéri: annak a gyakorlatnak, mely szerint az egyháziak is birtokügyi perekben a párbaj próbájára itéltettek, megszüntetését, és az egyháziak vám-mentességének biztositását. *Theiner*. I., 677.

[3]) Ilyen esetekkel találkozunk *Theiner*-nél. I., 706, 742, 762, 774, 775 stb.

[4]) Épen ebből a korból, VI. Kelemen, VI. Incze uralkodásának idejéből maradtak ránk a Supplicatiók regestái, vagyis azon kötetek, a melyekbe a pápa elé terjesztett és tőle elintézett supplicatiók, folyamodások vannak bevezetve.

[5]) Tanuskodnak erről az imént említett supplicatiók kötetei. A kinevezési bullákban is többször megemlittetik, hogy a király ajánlására, folyamodására történt a kinevezés.

Nem ritkán azonban a folyamodások mellőzésével történt meg a pápai kinevezés.

Ilyen eset fordúl elő 1344-ben, mikor a pápától reservált kalocsai érsekség megüresedett. Lajos király egyik titkárát, Miklóst ajánlotta; de maga sem bízván abban, hogy óhajtása valósulni fog, ugyanakkor arra is kérte VI. Kelemen pápát, hogy *ne* István veszprémi püspököt emelje az érseki székre. A pápa ennek daczára épen Istvánt nevezte ki kalocsai érsekké, és egy időben, Lajos király tudta nélkül, Galhard csanádi püspököt Veszprémbe helyezte át.[1])

A király neheztelését leküzdötte. Azt írta Avignonba, hogy »nem akarván engedetlen fiú módjára viselkedni«, Istvánt kalocsai érsekül elfogadja.

Azonban Galhard áthelyezésében nem nyugodott meg. És egy 1346. tavaszán kiállított kiváltság-levélben, míg István kalocsai érseknek czimeztetik, a veszprémi püspökség megüresedettnek mondatik.[2])

Figyelemre méltó, hogy a nemzeti érdekeket, nem pedig a királyi jogokat helyezte előtérbe. Azt emelte ki, hogy Galhard nem bírja a magyar nyelvet, a melynek ismeretét a veszprémi püspök mint a királyné cancellárja nem nélkülözheti. Arra kérte tehát a pápát, hogy Galhardot olasz főpapi székre helyezze át, Veszprémbe pedig a mellőzött Miklós titkárt nevezze ki.

A pápa a királytól emelt kifogásnak nem tulajdonított nagy súlyt. Azt válaszolta, hogy a veszprémi püspökséget külföldi származású főpapok már máskor is bírták, s ilyenkor őket a magyar nyelv ismeretét feltételező cancellári teendőkben a veszprémi prépost, vagy más főpap helyettesítette. Ragaszkodott tehát elhatározásához. De a királyt is le akarván kötelezni, anélkül hogy korlátlan rendelkezési szabadságát feláldozná: az időközben megüresedett pécsi püspökségre Miklós titkárt nevezte ki.[3]) És nehány hónap múlva Lajos király

[1]) Az 1345. márczius 2-ikán kelt pápai irat *Theiner*-nél. I., 680.
[2]) *Fejér*. IX. I., 350.
[3]) Az 1346. márczius 30-ikán kelt pápai irat ugyanott. 711.

másik kivánságának is megfelelt: Galhardot olaszországi érseki székre emelte, utódjává pedig a király bizalmas emberét János pécsi prépostot nevezte ki.[1])

A királyi prépostságokra és a királyi kegyurasághoz tartozó egyébb kisebb javadalmakra nézve a pápák a reservátiók daczára a kegyúri bemutatás jogának gyakorlását nem zárták ki. Érdekes eset merült föl e tekintetben a szepesi prépostság betöltésénél.

Már a XIV. század legelején kétség merült föl az iránt, vajjon a királyi prépostságok sorába tartozik-e a szepesi? A főpapok, kiket ez ügyben a pápai legátus kihallgatott, úgy nyilatkoztak, hogy a prépostot nem a király mutatja be, hanem a káptalan választja.[2])

Mindamellett 1350. táján János prépost halála után Nagy Lajos a bemutatási jogot alkalmazásba vette, a tőle bemutatott Miklós budai lelkészt az esztergomi érsek megerősítette, beiktatta és javadalmába bevezettette.

Kevéssel ezután VI. Kelemen pápa, azon czímen, hogy a prépostság betöltését reserválta volt, azt János zempléni főesperesnek adományozta.

Lajos király ez ellen felszólalt, és arra kérte a pápát, hogy mivel az ő kegyúri jogát az országban több oldalról kétségbe vonják, Miklós prépost bemutatásának és beiktatásának tényét apostoli hatalmának erejével erősítse meg.

Olyan súlyt helyezett ezen ügyre, hogy elintézését több levélben sürgette. Hosszabb megfontolás után a pápa teljesítette a kivánságot, és Miklóst a szepesi prépostságban megerősítette.[3])

Ugyanezen nyomokon haladtak VI. Kelemen utódai: VI. *Incze* (1352–1362.), V. *Orbán* (1362—70.) és XI. *Gergely* (1371—1378.) a reservátiók jogának gyakorlásában.

---

[1]) 1346. julius 19-ikén. Ugyanott. I., 728. és *Fejér.* IX. I., 364.

[2]) *Knauz.* A pozsonyi prépostság. 97.

[3]) XI. Gergely 1371. január 30-ikán irja Lajos királynak, hogy Péter, ki több év előtt neveztetett ki, »ecclesie pacificam possessionem habere nequiverit, neque possit«, kéri tehát, hogy »possessionem pacificam eiusdem ecclesie adipisci . . . *permittat*«. Ugyanott. II., 105.

A pápai adománylevelek birtokosai az elnyert javadalmak birtokbavételénél akadályokba, úgy látszik, csak ritkán ütköztek.

A legelső ismert esetben nem a király, nem világi kegyúr az, a ki ellenszegül.

Az erdélyi püspök és az erdélyi káptalan őrkanonokja gátolták meg (1352. táján) *Vilmos* bibornokot abban, hogy a részére adományozott gyulafehérvári főesperességet elfoglalhassa. A »makacs lázadás« ezen ténye ellen a pápától alkalmazott egyházi büntetéseknek nem volt foganatjuk. És az a körülmény, hogy két pápa ismételten kérte ki Lajos király közbenjárását, arra utal, hogy ő semleges szemlélő maradt.[1])

Mintegy másfél évtizeddel utóbb, ő maga is activ ellenállást tanusít az V. Orbántól kinevezett *Péter* corbaviai püspökkel szemben, ki egyházmegyéjének kormányzatát ennek következtében át nem veheti.[2])

De ezen eset nem tartotta vissza XI. Gergelyt attól, hogy a püspökségek betöltésében azután is a királyi kivánatok ignorálásával járjon el.[3])

Lajos király ezen eljárás jogi oldalára egyáltalán nem tett észrevételt, és kerülő úton kísérlé meg a főpapi javadalmak betöltésére befolyását biztosítani. Mivel ugyanis a pápai kinevezés gyakran a királyi ajánlóirat megérkezése előtt történt, ezen eshetőség kikerülése végett azt kivánta, hogy a főpapi székekre megüresedésök előtt jelenthesse be jelöltjeit, és a pápa legalább »reményt nyújtson«, hogy azokat annak idején ki fogja nevezni.

Ugyanakkor a királyi kegyurasághoz tartozó többi java-

---

[1]) Igy 1372-ben saját gyóntatóját Domonkos nyitrai püspökké nevezte ki. Ugyanott. II., 128.

[2]) Sajnos a királyi levelet nem birjuk. Tartalmára utal a pápai 1374. január 8-án a királyhoz és a magyarországi két érsekhez irt leveleiben. *Theiner*-nél. II., 143., 144.

[3]) A királyhoz intézett, imént idézett levélben.

dalmakra nézve bemutatási jogának tiszteletbentartását határozott hangon követelte.[1])

A pápa késznek nyilatkozott ezt a bemutatási jogot tiszteletben tartani, de a főpapi székekre vonatkozólag kijelentette, hogy a királyi kivánat teljesítését »az apostoli szék komolysága« nem engedi.[2])

Egyidőben, a magyarországi két érsekhez intézett levelében, az egyház szervezete és a szent-szék joghatósága ellen irányuló merényletnek bélyegezte a király azon óhajtását, hogy a főpapi székek az ő akarata szerint töltessenek be.

. »A király — úgymond — maga bizonyára tiszta szándéktól vezéreltetik, és az egyház jogait bitorolni nem akarja; rosszakaratú tanácsosok, nagyravágyásból vagy pedig azért, hogy a királyt az egyház ellen ingereljék, hitetik el vele, hogy oly jogok illetik meg, a melyeket nem igényelhet, és késztetik olyan levelek irására, melyek a királyi méltóságra homályt vetnek.«

Ezért a két érseknek meghagyja, hogy még néhány főpapot és jogtudóst vegyenek magok mellé, és közös erőfeszítéssel a királyt a kánoni jog szabályai iránt világosítsák föl, és azoknak tiszteletbentartására birják rá. Reméllette, hogy azok előtt a »legkeresztényibb fejedelem, miután kellőképen felvilágosíttatott«, meg fog hajolni.

XI. Gergely eszerint a szent-szék eddig elfoglalt álláspontját egész terjedelmében föntartotta. Sőt az érseki és püspöki székeken kivül a szerzetes apátságokra nézve is a királyi bemutatási jogot kizárta.[3])

---

[1]) VI. Kelemennek 1351. Lajos királyhoz írt levelében olvassuk: »Licet negotium preposituro ecclesie Scepusiensis, in qua jus patronatus asseris te habere, super quo pluries nobis tua serenitas scripsit . . . nondum poterimus expedire, intendimus tamen in eo . . . tibi ac jus huiusmodi patronatus et quaecumque alia tibi debita jura servare. Ugyanott. I., 792. És 1352. január 11-iki iratában az előzményeket resumálván, adja meg Miklósnak a megerősitést. (A supplicatiók regestáiban.)

[2]) VI. Incze pápának 1352. V. Orbán pápának 1365. és 1366-ban a királyhoz intézett levele. *Theiner*-nél. II., 5., 68., 80.

[3]) A pápa 1374. január 8-ikán a két érseknek írja: »Nostis enim, quod memoratus rex jus presentandi abbatem monasterii sancte Marie de Scepusio . . . et in similibus jus habere non potest.« Ugyanott. II. 144.

Azonban Lajos király engedékenysége e ponton megtalálta határát; a mint ezt a következő eset mutatja.

Az 1374-ik év folyamán megüresedett a jeruzsálemi lovagrend vránai (auraniai) perjelsége, melyre a kegyúri bemutatás joga a királyt, a kinevezés a lovagrend nagymesterét illette.[1])

Lajos király a fontos perjelséget *Bellomontei Rajmund lovagnak* szánta, és valószinüleg azért, mert tudomása volt arról, hogy a nagymesternek más jelöltje van, az ő mellőzésével, Rajmund lovagot kinevezte, és a perjelség birtokába bevezettette.[2])

Ugyanekkor viszont a nagymester, anélkül, hogy a király bemutatási jogára tekintettel volna, *Ripariai János* lovagot nevezte ki perjellé. De ez mikor a perjelség átvételére megjelent, Bellemontei Rajmundtól fegyverhatalommal elűzetett. Ekkor az ügy a pápa elé került.

XI. Gergely a királyhoz fordult, kit arról igyekezett meggyőzni, hogy a perjelség adományozása a pápához, ha pedig azzal élni nem kiván, a nagymesterhez, semmi esetre pedig a királyhoz tartozik. Ezért megrovásra méltóknak mondotta azokat a tanácsosokat, kik őt a fenforgó ügyben tévútra vezették, és fölhívta, hogy Ripariai János lovagot a perjelség birtokába segítse.[3])

Az esztergomi érsekhez intézett levelében pedig csodálkozását fejezte ki a fölött, hogy a főpapok azok ellen, kik a jószándékú királyt félrevezették, nem léptek föl.[4])

A király az adományozási jog kérdésének vitatását kikerülte, és válaszában azt a körülményt helyezte előtérbe, hogy Ripariai János, velenczei származásánál fogva, az ő bizalmát nem bírja, és igy a fontos perjelséget rá nem bízhatja.[5])

---

[1]) Ezt egy későbbi (1417-ik évi) királyi okiratból tudjuk, melyet alább tárgyalunk.

[2]) A pápa Lajos királyhoz írt levelében említi, hogy Rajmund lovag »de ipso prioratu per suam celsitudinem, sub colore juris patronatus sibi obtinuit provideri.«

[3]) Az 1374. deczember 13-ikán kelt pápai levél Theinernél. II. 53.

[4]) Ugyanott. 154.

[5]) A királyi levelet nem ismerjük, tartalmára az alább idézendő pápai irat utal.

A pápa ezen állítás alaptalanságát derítette ki, és közölte a királylyal, hogy Ripariai János a turini egyházmegye területén született.[1])

Hasonló bonyodalom támadott a szent-mártoni apátság iránt, melyet 1372-től fogva a monostortól választott (és kétségkivül a királytól jóváhagyott) *Domonkos* apát kormányozott, a ki azonban a pápai megerősítést nem eszközölte ki. Három év múltával a pápa egy *Pál* nevü papot nevezett ki szent-mártoni apáttá. A szerzetesek ezt el nem ismerték, monostorukba be nem bocsátották; Gergely csanádi kanonokot pedig, ki Pál javára kiállított pápai iratokat hozott Avignonból, börtönbe vetették.[2])

A király és a szent-szék között nyilatkozó feszültség legélesebben nyilatkozott, mikor 1374. nyarán a megüresedett váradi püspökség betöltése volt napirenden. A király ajánlólevelét idejekorán eljuttatta Avignonba. De jelöltjének mellőzésével. a pápa *Zudar Imre* székesfehérvári prépostot nevezte ki.[3])

A király emiatt annyira megneheztelt, hogy a pápától kinevezett főpapot a püspökség kormányának és javainak átvételében megakadályozta, és panaszos leveleket intézett az avignoni pápai udvarnál levő bizalmasaihoz. Sőt még tovább ment. A megtorlásra kinálkozó alkalmat megragadván, a segítséget, amit a pápa az ő lázadó alattvalói ellen kért, megtagadta.[4])

A pápa az anyakirályné közbenjárását kérte ki, hogy fiát engesztelje meg. De jogi álláspontjához mereven ragaszkodott.

Sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy a király rosszakaratu tanácsosok befolyása alatt áll, és sugalmazásaiknak engedve, beavatkozik olyan egyházi ügyekbe, melyek a főpapok és első sorban a szent-szék illetékességéhez tartoznak. »Azt

---

[1]) Az 1375. július 23-ikán kelt pápai irat (kiadatlan) a vatikáni regestákban. Vol. 271. f. 40.

[2]) Az ez ügyben 1375. július 10- és deczember 4-ikén Lajos királyhoz intézett pápai iratok ugyanott.

[3]) Az 1374. deczember 18-án kelt bulla a vatikáni regestákban. Vol. 278. f. 94.

[4]) Mindezt az alább idézendő pápai iratokból tudjnk.

akarja ő — úgymond — hogy az ország összes egyházairól és javadalmairól az ő tetszése szerint rendelkezzünk; a mely kivánság jogosulatlan, és a föld kerekségén egyetlen fejedelem részéről sem fejeztetett még ki.« [1])

Ugyancsak a királynéhoz intézett egy másik levelében ezt a kérdést még tüzetesebben tárgyalja.

»Valóban — úgymond — egyetlen király vagy fejedelem kérelmeit nem teljesítettük oly gyakran, mint az övéit; ha pedig néha meg nem hallgattuk, ezt alapos okból cselekedtük, mert méltóbbakat, vagy legalább akiket mi méltóbbaknak véltünk, és pedig többnyire az ország szülötteinek sorából, neveztünk ki: A te bölcsességed és áhitatod megitélheti, vajjon *illendő-e és az egyetemes egyházra nézve előnyös-e, hogy az összes főpapi állások, méltóságok és javadalmak, melyekre a szent-szék Istentől a hatalom teljességével van felruházva, a fejodelmek és más hatalmasságok tetszése szerint adományoztassanak? Ezt katholikus királyok soha sem igényelték, legfölebb csak zsarnokok,* a kiknek vészteljes és kárhozatos példáját gonosz tanácsosok a király elé állítják. Fontold meg, hogy azon esetre, ha a király minden kivánságát teljesítenők, vagy síntúgy kellene eljárnunk a többbi uralkodók irányában, a mi a keresztény hitre káros volna, vagy pedig ha ezt nem teszszük, okot adnánk arra, hogy a többi uralkodók az apostoli szék ellen veszélyes mozgalmakat támaszszanak«.

Ezek után felkéri a királynét, hogy anyai rábeszéléssel fiát birja rá panaszainak elejtésére, a gonosz tanácsosok megfékezésére vagy eltávolítására; úgyszintén arra is, hogy a szentszéktől kinevezett főpapokat és egyéb javadalmasokat egyházaik átvételében, kormányzásában, jövedelmeik élvezetében ne akadályozza, sőt ellenkezőleg fogadja kegyesen. Az anyai szívnek azt a reménységet nyítja meg jutalmul, hogy »Isten a királyt, miután birodalma határainak kiterjesztésében, győzedelmeiben

---

[1]) »Nec debet velle, quod de omnibus ecclesiis ac beneficiis suorum regnorum... secundum libitum suum disponamus; cum hoc non sitrationabile, nec sic faciunt alii principes et reges orbis terre.« Az 1375. július 23-iki pápai irat a vatikáni regestákban. Vol. 271. f. 40. t.

és leányaiban szerencséltette, fiúgyermekkel is meg fogja áldani.«[1])

A pápa ugyanakkor magyarországi követét utasította, hogy az anya-királyné igyekezeteit támogassa.

»Tudja meg — irja neki — hogy a király, mivel akaratát egyik egyház betöltésénél nem teljesítettük, ámbár nem idegent, hanem magyart neveztünk ki, az ő leghivebb szolgája, Zudar Péter slavoniai bán testvérét, felháborodott ellenünk... Meghagyjuk Néked, hogy a király felháborodását, mely lelki üdvösségét és az egyház javát egyaránt fenyegeti... lecsillapítani igyekezzél. Add néki elő, hogy a javadalmak betöltésénél az egész világ uralkodói között az ő kivánságát veszszük leginkább tekintetbe... És most, némelyek sugalmazására, minden vagy legalább számos egyházra és monostorra illetéktelenűl kegyúri jogot kezd igényelni!«[2])

De míg ekképen a szent-szék jogaiból engedni semmit sem volt hajlandó, a királynak kedveskedni óhajtván, Avignonba küldött követét corbaviai püspökké nevezte ki. Maga írja az anya-királynénak, hogy ezzel neki és a királynak kedves dolgot vélt cselekedni.[3])

A következő évben pedig a király kérésére *Demeter* erdélyi püspököt Zágrábba helyezte át.[4])

XI. Gergely utódja: VI. *Orbán* (1378—1389.), ki trónraléptekor az összes főpapi székek betöltését magának reserválta, Nagy Lajos királylyal benső viszonyt tudott föntartani. A tőle ajánlott egyházi férfiakat emelte a főpapi székekre, köztök *Demetert* az esztergomi érsekségre, kit a biborral is feldiszített, őt érseki székének megtartására felhatalmazván.[5])

Viszont a király hűséges ragaszkodását áldozatokkal bizonyította be.

---

[1]) Az 1375. november 1-én kelt pápai levél a vatikáni ragestákban. Kiadtam a Történelmi Tár 1891-iki évfolyamában.

[2]) Ugyanott.

[3]) A fentebb idézett levélben.

[4]) Az 1376. május 5-iki irat *Theinernél*. II. 159.

[5]) Sajnos VI. Orbán pápa 11½ évre terjedő uralkodásából csak gyér emlékek maradtak ránk. Regestáiból csak négy kötet birunk. Demeter érsekre vonatkozó (1381. január 11-én) pápai irat Theinernél. II. 161.

VI. Orbán trónraléptével veszi kezdetét a nagy egyházi szakadás. A franczia bibornokok ugyanis az ő megválasztatását érvénytelennek nyilvánitván, VII. *Kelemen* személyében ellenpápát választottak.

Nagy Lajos határozottan állást foglalt VII. Kelemennel szemben, és a hozzá csatlakozott Johanna nápolyi királyné ellen VI. Orbánt fegyveres segítségben részesítette.

X.

A visszahatás a pápai reservátiókkal szemben. — IX. Bonifácz magatartása. — Zsigmond király választási hitlevele. — Zsigmond első fellépése a bullások ellen. Az 1397-ik évi törvény.

A pápák azon actiója, melyet hatalmuk gyarapítása érdekében, az egyházi javadalmak adományozását kezeik között összpontosítva, meglepő eredménynyel kifejtettek, korán felidézte a visszahatás tüneteit.

Az egyházi testületek főpap-választási és a főpapok javadalom-adományozási jogaik helyreállítása érdekében már az 1311-ik évi viennei egyetemes zsinaton történtek felszólalások.

A világi hatalom képviselőinek sorában az angol parlament az első, mely a pápai reservátióknak nyiltan hadat üzent, azokat (1350) érvényteleneknek jelentette ki, és az egyházi javadalmak betöltésében a régi egyházi jog szabványainak megtartását rendelte el.[1])

A spanyol félszigeten és Siciliában az uralkodók bocsátottak ki rendeleteket, melyekkel a korona befolyását a javadalmak adományozására megállapítani törekedtek.[2])

XI. Gergely, ki Nagy Lajos irányában fennen hangoztatta a szent-szék vívmányainak megtámadhatatlan voltát, más országokban is meg tudta törni az ellenszegülést. 1372-ben III. *Frigyes* siciliai királylyal és *Eleonora* castiliai királynéval

[1]) The Statutes of the Realm (London, 1810.) I. 426.
[2]) Például, 1367-ben Péter castiliai király megállapította, hogy a pápa a király hozzájárulása nélkül nem nevezhet ki főpapokat. Hinschius. II. 599.

történt megállapodásaiban a szent-szék hatalmi vivmányait újabb biztosítékkal bástyázta körül.[1])

Ezeket a halála után bekövetkezett egyházi szakadás sem ingatta meg. VI. Orbán a keresztény világ azon részében, mely őt ismerte el törvényes pápának, ellenmondás nélkül gyakorolta a reservatiókon alapúló hatalmat.

Azonban IX. *Bonifácz* (1389–1404.) trónralépte után az uralkodók és törvényhozó testületek újból megkisérlették hogy a kiméletre és engedékenységre utalt szent-szék irányában igényeiket érvényesítsék.

A támadást az angol parlament nyitotta meg, mely az 1350-ik évi törvényeket megujítván, mindazokra, kik pápai adományleveleket elfogadnak vagy azok alapján valakit javadalomhoz segítenek, kemény büntetéseket szabott.[2])

De IX. Bonifácz, helyzetének veszélyeiről megfeledkezve, VII. Gergelyre emlékeztető bátorsággal kelt az elődeitől örökölt hatalom oltalmára. 1391. február 4-ikén kelt bullájában a parlament végzését érvénytelennek nyilvánította, elrendelte, hogy szövege a törvénykönyv lapjairól töröltessék, egyházi büntetésekkel fenyegette azokat, kik annak engededelmeskednek. Minden engedményt kizáró határozottsággal állítja föl azt a tételt, hogy világiakat egyházi ügyekben jogok egyáltalán nem illethetik meg. »A déli napnál világosabb — úgymond — hogy a legbuzgóbb világiak is egyházi ügyekben a rendelkezés hatalmára igényt nem tarthatnak; az engedelmeskedés kötelessége tartozik hozzájok, nem a parancsolás tekintélye!« [3])

Mire viszont az angol parlament a következő évben azt hangsúlyozta, hogy »az angol korona mindazon ügyekben, amik jogait illetik, közvetlenül Istennek van alárendelve«, és az 1390-iki végzéseket föntartotta.[4])

Ugyanezen időtájt Európa másik végén, Siciliában,

---

[1]) *Sentis* i. m. 91. *Hergenröther* i. m. 6.

[2]) The Statutes of the Realm. II. 69.

[3]) »Luce meridiana clarius, quod laicis, quamvis religiosis, disponendi de rebus ecclesiasticis nulla est attributa potestas; quos manet subsequendi necessitas, non auctoritas imperandi.« (A vatikáni regestákban. Vol. 380. f. 139. t.)

[4]) I. m. II. 84.

I. *Márton* király (1392—1409.) az 1372-ik évi concordátumot megsemmisítette; kegyúri jogaira és régi pápai kiváltságokra hivatkozva, a főpapok kinevezését, áthelyezését és elmozdítását egészen önkényesen kezdette gyakorolni.[1])

Aragoniában pedig *János* király 1392. deczember 15-ikén kibocsátott rendeletével a pápai reservátiókat és az azok alapján történt kinevezéseket érvénytelenek nyilvánitván, a külföldieket spanyolországi egyházi javadalmak elnyerésére képteleneknek nyilvánította.[2])

Korábban még gondoskodott Magyarország törvényhozása arról, hogy a külföldieket az egyházi javadalmakból kizárja; de oly módon tette ezt, hogy a szent-szék hatalomkörét érinteni tartózkodott.

A székesfehérvári országgyülés, mikor 1387. márczius havában, *Mária* királynő mellé férjét *Zsigmondot* társ-királyul megválasztotta, a hitlevélbe, melyet eléje terjesztett, a következő pontot iktatta:

»A király igéri, hogy külföldieknek és idegen nemzetbelieknek, akár lelki emberek vagyis egyházi férfiak, akár világiak legyenek, méltóságokat, javadalmakat, hivatalokat, birtokokat és birtokjogokat nem adományoz; hogy az országban levő javadalmaknak idegenek részére adományozásáért a pápához nem folyamodik; hanem az országban megüresedő főpapi állásokat, úgyszintén a többi tisztségeket és hivatalokat, csakis magyar nemzetbelieknek adományozza.« [3])

A királytól elfogadott és törvénynyé lett ezen czikkben

---

[1]) *Andrea Gallo.* Codice ecclesiastico siculo. (Palermo. 1846.) II. 78, 255 *Sentis.* 92.

[2]) *Andrea Gallo.* I. 3—6.

[3]) A hitlevél szöveget egy XV. századbeli másolat tartotta fönn, a Schwarczenberg herczegek wittingaui könyvtárának codexében. A kérdéses pont így hangzik: »Item promisit, quod nec hominibus spiritualibus, utpote viris ecclesiasticis, seu etiam personis secularibus quibuscumque alienis et nec extranee nationis aliquas dignitates, beneficia vel officia, possessiones vel aliqua jura mobilia, proprie donationis titulo dare valeat, atque possit; nec pro spiritualibus *(sic)* obtinendis in regno ipso domino nostro pape summo pontifici pro alienigenis supplicare; sed solummodo ungarice nationi prelaturas, dignitates, honores et officiolatus... dare debeat et conferre teneatur.« (Anjoukori Diplomácziai Emlékek. III. 620.)

az első ismert eset áll előttünk, amikor Magyarország törvényhozása az egyházi javadalmak betöltéséről rendelkezett.

Teljesen világos, hogy szemei előtt egyetlen czél lebegett: az, hogy az idegeneket az ország egyházi és világi hivatalaiból kizárja, s ezeket a haza szülötteinek biztosítsa.

De habár e szerint nem az a szándék vezérelte, hogy a nemzet és a korona egyházi vonatkozású jogait meghatározza avagy biztosítsa: ebben az irányban is fontos kijelentéseket tartalmaz a czikk. Szövegéből szembetünően kidomborodik az a felfogás:

a) Hogy a koronának az egyházi állások betöltését illető jogairól való rendelkezés a törvényhozás illetékességéhez tartozik;

b) Hogy az egyházi állások bizonyos csoportjára nézve a kinevezés és adományozás joga a pápát, ellenben a királyt csak a folyamodás és ajánlás joga illeti meg;

c) Hogy az egyházi állások bizonyos csoportjára nézve a király jelentékenyebb jogokat gyakorolhat. Ezeket a törvényczikk »adományozás« elnevezéssel jelöli meg. De a jogi kifejezések használatában régi törvényeink és rendeleteink általán a szabatosság előnyeivel nem dicsekedhetnek. És kétségtelen, hogy az adományozás alatt a hitlevél szövegének formulázói a kegyúri bemutatást értették.[1])

Eszerint az 1387-ik évi választási föltételek a tényleges egyházjogi helyzetet érintetlenül hagyván, nem kivántak egyebet megállapítani, mint azt, hogy a magyar király mind a folyamodás, mind a bemutatás jogával csak magyarok javára élhet.

Ezt bizonyossá teszi a gyakorlat, amely a királyi kegyúri jogok tekintetében tényleg uralkodott.

Mária királynő és Zsigmond király a korona kegyurasághoz tartozó javadalmak betöltésének eseteiben csak a bemutatás jogát igényelték; így 1390-ben a székesfehérvári, szepesi

[1]) Tiz évvel utóbb egy országgyülési törvényczikk, melyet alább idézünk, a magán kegyurak *adományozási jogáról* is szól: pedig azíránt, hogy a magán kegyurak jogai a bemutatásra szorítkoztak, nem merülhet föl kétség. Fölfogásunkat a legvilágosabban Zsigmond királynak 1417-ben a vránai perjelséget illető adománylevele igazolja, amelyet a maga helyén ismertetünk.

és titeli prépostságokra [1]); 1394. tavaszán egri kanonokságra és a borsodi főesperességre.[2])

Egyúttal a királyi kegyúri jogokat hatályon kivül helyező pápai reservátiók előtt készséggel meghajoltak.

Mikor ugyanis a királyi kegyurasághoz tartozó dömösi prépostság 1389-ben, Péter prépostnak erdélyi püspökké neveztetésével megüresedett, mivel a főpapi székre előmozdítás útján megüresedett javadalmak betöltése a pápának volt fönntartva, Mária királyné bemutatási jogaval nem élt, hanem mint folyamodó jelent meg a nemrég megválasztott IX. *Bonifácz* (1389—1404.) előtt, ki azután a tőle ajánlott Tarkői Pált préposttá kinevezte.[3])

Szintúgy *folyamodott* Mária 1389-ben káplánja Parlagi András részére váradi kanonokságért [4]); Zsigmond pedig uralkodása első éveiben (1390—4.) hívei részére kalocsai, váradi, erdélyi és nyitrai káptalani javadalmakért.[5])

Természetesen érseki és püspöki székek betöltésének eseteiben szintén csak folyamodással járulhattak a pápa színe elé. És az ilyen folyamodásnak egyátalán nem tulajdonítottak olyan jelentőséget, mely a pápa rendelkezési szabadságának jogi korlátokat szabhatott volna. Ezt a következő eset mutatja.

1387-ben a veszprémi káptalan *Demeter* nyitrai püspököt választotta meg főpapjává; mire az áthelyezés foganatosításáért Mária és Zsigmond a pápához folyamodván, szükségesnek látták, hogy egy idegen hatalmasság, a velenczei köztársaság közbenjárását és támogatását kérjék ki.[6])

---

[1]) IX. Bonifácz 1390. június 8-ikán, Mária és Zsigmond folyamodására megengedvén, hogy Szepesi János a három prépostság közül egyet, mikor megüresedik, elnyerhessen, kiemeli, hogy azok a prépostságok »ad presentationem regis Ungarie... tam ex privilegio apostolico speciali, quam de antiqua consvetudine pertinentes esse noscuntur«. Vatikáni Okirattár. III. 65.

[2]) A pápai kinevezési bulla kiemeli, hogy a király »pretendens jus nominandi seu presentandi... regi Ungarie... in fundatione et dotatione canonicatus, prebende et archidiaconatus... reservatam.« Ugyanott. III. 296.

[3]) Az 1391. július 3-ikán kelt bulla ugyanott. 163.

[4]) 1389. november 13-ikán kelt bulla ugyanott. 24.

[5]) A pápai bullák ugyanott. 62, 98, 199, 267.

[6]) A velenczei senátusnak ez ügyben 1387. julius 30-ikán hozott végzése. Anjoukori Diplomatiai Emlékek. III. 649.

Felmerűl az a kérdés, vajjon Zsigmond a választási föltételekben elvállalt kötelezettségeinek megfelelt-e? vagyis idegeneket nem ajánlt-e kinevezés végett a pápának?

Alig szenved kétséget, hogy *Maternus* szebeni prépost, kit 1392. elején a pápa veszprémi püspökké kinevezett, a király jelöltje volt, kihez brandenburgi származásánál fogva állott közel.[1])

Habár a törvény betűje csak arra kötelezte, hogy idegeneket ő maga ne ajánljon a pápának; az idegenek teljes kizárása lévén az ország czélzata, a király feladatává lett az is, hogy általán idegeneknek egyházi javadalmakra kineveztetését megakadályozza.

A szent-szék a javadalmak adományozásánál az egyes országok határaitól nem tekintette magát korlátozva; mindazáltal a magyarországi javadalmak tekintetében rendelkezési hatalmát többnyire mérséklettel használta. Igy IX. Bonifácz pápától, uralkodásának első négy esztendejéből (1389—1394.) 232 adományozási bullát bírunk; és ezekből csak *nyolcz* szól külföldiek javára.[2])

Ezeknek egyike alkalmat szolgáltatott Zsigmond királynak, hogy az »*idegen bullások*« ellen szokatlan erélylyel föllépjen.

Hartmann Miklós bécsi pap IX. Bonifácz uralkodása elején pápai bullát eszközölt ki magának több rendbeli javadalomra, köztök egy pozsonyi kanonokságra.[3]) Erre néhány évig késett igényeit érvényesíteni. És mikor ezt 1394. elején megkisérlé, váratlan nehézségekbe ütközött.

Éppen ekkor Pozsonyban időzött Zsigmond király, számos főúrtól környezve. Kétségkivül ezeknek sürgetése vette őt rá, hogy Hartmann Miklós törekvéseinek meghiúsítása végett a káptalanhoz rendeletet bocsásson.

Előadja, hogy a pozsonyi káptalanban, melynek ő »*igazi kegyura*«, a javadalmakat, melyek »az *ő királyi rendelkezé-*

[1]) Hogy Stendal volt születési helye, IX. Bonifácz 1399. april 11-iki bullájából tudjuk. Vatikáni Okirattár. IV. 107.

[2]) Vatikáni Okirattár. III. 22. 39. 45, 122, 131. 168, 226. 256.

[3]) Ezt nem birjuk. Utalás történik rá egy 1391. január 26-án kelt bullában. Ugyanott. III.

széhez tartoznak«, sürün nyerik el idegen egyházi férfiak, kik az ország jogszokásaiban és törvényeiben járatlanok lévén, gyakran hibákat követnek el és botrányokat támasztanak. Ezen bajok megszüntetése végett elrendeli, hogy a pozsonyi egyházban javadalmat »*királyi jóváhagyás és engedély nélkül*« senki se foglalhasson el, még akkor sem, ha a pápa vagy valamely pápai követ iratát mutatná föl, és egyházi büntetések alkalmazására is fel volna jogosítva A kik ilyen iratokkal ellátva jelentkeznek, a király elé küldendők, a ki igényeik és érdemeik megvizsgálását magának tartja fönn.

»Tudjátok meg — igy szól a rendelet záró soraiban a káptalan tagjaihoz, — hogy ha szilárd elhatározásunkból, az ország zászlós urainak és főrendeinek érett megfontolással adott tanácsára, kibocsátott jelen rendeletünket megszegni nem rettegtek: megelőző intés nélkül, jelen iratunk erejénél fogva, titeket javadalmatokból kidobunk, sőt más világi büntetéssel is fogunk sujtani.« [1])

A káptalan engedelmeskedett. De az elutasított Hartmann Miklós egyházi büntetések alkalmazásával kisérlé meg az ellenszegülés leküzdését. Pápai itéletlevélre hivatkozva, a káptalani templomban az isteni tisztelet megtartását eltiltotta.

A káptalan válságos helyzetében a királyhoz fordult, a ki azzal az utasítással válaszolt, hogy Hartmann Miklóst az igényelt javadalom birtokába semmi esetre se bocsássa. »Akarjuk — úgymond — hogy bullások, különösen idegenek, országunk területén javadalmakat ne nyerhessenek el.« [2]) Egyúttal a kanonokokat felhívta, hogy a kihirdetett egyházi büntetést tekintetbe ne vegyék, és az isteni tiszteletet ezentúl is szokott módon végezzék. [3])

Ezen két királyi rendelet, habár csak két heti időköz

---

[1]) Az 1394. márczius 25-iki királyi rendelet eredetije a pozsonyi káptalan levéltárában. Kiadta *Knauz*. Magyar Sion. 1863. évf. 414.

[2]) »Cumque nos neminem bullatum, specialiter alenigenas, beneficia ecclesiastica in tenutis regni nostri obtinere velimus . . . «

[3]) Az 1394. május 19-iki rendelet ugyanott.

választja el egymástól, a korona egyházi vonatkozású jogainak terén az igények feltünő emelkedését látszik jelezni. [1])

Az első rendeletben Zsigmond azt az elvet hangoztatja, hogy azokban az egyházakban, melyeknek ő a kegyura, a pápai adománylevelek érvényessége az ő hozzájárulásától föltételeztetik. A másodikban azt az akaratát nyilvánítja, hogy a bullások az ország minden javadalmából föltétlenül kizárassanak.

Az első rendeletben feljogosítva tekinti magát arra, hogy az engedetlen kanonokokat javadalmuktól megfoszthassa. A másodikban még tovább megy, és egyházi büntetéseket, melyeknek érvényessége iránt az egyházi hatóság van hivatva itélni, önhatalmúlag érvényteleneknek nyilvánít. [2])

Mindazáltal ezen két rendelet nem volt egy tervszerű egyházi politika öntudatos nyilvánulása; csak pillanatnyi érvényesülése ugyanannak az iránynak, mely az 1387-iki országgyűlésen az idegeneknek az egyházi javadalmakból kiküszöbölésére czélozott.

Zsigmond csakhamar a pozsonyi rendeletekben kifejezett elhatározásáról, sőt a választási föltételekben elvállalt kötelezettségeiről is megfeledkezett.

Nemcsak hogy IX. Bonifáczot nem tartotta vissza attól, hogy idegeneket magyarországi javadalmakra kinevezzen; [3]) hanem maga is közreműködött abban, hogy idegenek előkelő egyházi állásokra emelkedjenek.

---

[1]) Egy 1341-ik évi per irományaiból tudjuk, hogy a pozsonyi kanonokokat a prépost nevezte ki. Miklós esztergomi érseknek 1366 táján kelt okiratában — az esztergomi érseki helynöknek egy 1390-ik évi ítéletlevelében és az 1397-ik évi esztergomi visitatióban hangsúlyozva találjuk, hogy a pozsonyi káptalani javadalmak adományozása az esztergomi érsekhez tartozik. A királyi kegyúri jogról említés nem történik. (*Knauz.* A pozsonyi prépostság 115 és köv. l.)

[2]) Hasonló intézkedés nyomát találjuk 1401-ben, mikor a király a szepesi prépostnak meghagyja, hogy a petróczi nemesek ellen kihirdetett egyházi kiközösítést vonja vissza. (*Fejér. X.* IV. 78., ahol azonban az okiratnak tartalmát csak röviden jelezve találjuk.)

[3]) 1396 ápril 22 és 1397 február 27-ikén bibornokok, 1396 junius 21-ikén egy prágai pap javára állíttatnak ki pápai bullák. Vatikáni Okirattár. III. 319, 325. IV. 8.

Kétségkivül az ő ajánlására helyezte át a pápa a brandenburgi *Maternust* a veszprémi püspökségről az erdélyire [1]), és nevezte ki a stíriai *Albeni Eberhardot* zágrábi püspökké. [2]) Ez utóbbinak egy előkelő magyar család sarja, országbiró fia, *Szepesi János* volt kénytelen helyet csinálni, amennyiben — bizonyára mivel a király haragját vonta magára — a püspökségről lemondott, a nélkül, hogy kárpótlásul más javadalmat kapott volna. [3])

Az Albeni Eberhard előmozdításával megüresedett szebeni prépostságra pedig a király, mint kegyúr, idegent, egy lengyel kanonokot mutatott be. [4])

Mikor azonban 1397-ben a Zsigmond kormányzatával elégületlen urak a koronát nápolyi Lászlónak ajánlották föl, és Zsigmond az ő megingatott trónját igéretekkel, kegyelmi tényekkel iparkodott megszilárdítani: egyházi téren is engedményeket tett a nemzeti közérzületnek. *György* olasz papot, kit a pápa bosniai püspökké nevezett ki, püspöksége kormányába és javadalmának élvezetébe nem bocsátotta. [5]) Ugyanekkor a Mihály napra egybehívott országgyűlés a nemzeti érdekeknek az egyházi élet terén való biztosításáról újabban gondoskodott.

A rendek felszólítására a királynak köteleznie kellett magát arra, hogy »idegen bevándorolt hiveit mind, kivéve Stibor vajdát, Eberhard zágrábi és Maternus erdélyi püspököket, eltávolítja; jövőben pedig bevándorolt embereket, sem

---

[1]) Megbizottja 1395 april 3-ikán állítja ki a római díjak lefizetése tárgyában a kötelezvényt.

[2]) Az 1397 julius 16-iki kinevezési bulla: Vatikáni Okirattár. IV. 26. — Az Albeni család több tagja előkelő állásokat foglalt el Zsigmond szolgálatában.

[3]) Az imént idézett bulla említi, hogy János püspök »ex certis causis rationabilibus« mondott le. Hogy nem önkényt vált meg a zágrábi püspökségtől, bizonyítja az, hogy később — mint látni fogjuk — visszavágyott és vissza is tért oda.

[4]) Tudjuk ezt az 1398 april 13-iki bullából. Vatikáni Okirattár. IV. 65.

[5]) Ezt az 1397 november 4-iki bullából tudjuk, melyben mondatik, hogy György püspök »possessionem administrationis bonorum ecclesie Bosnensis *ex causis not riis* non potuit neque potest adipisci.« Vatikáni Okirattár. IV. 37.

világiakat, sem egyháziakat, világi méltóságokra és egyházi javadalmakra nem mozdít elő.« [1])

Egyszersmind hozzájárult ahhoz, hogy a törvénykönyvbe a következő czikk iktattatott: »Bullások egyházi javadalmakat el ne nyerhessenek, kivéve azok, kiknek a javadalmat az illető kegyúr adományozza.« [2])

A királyi nyilatkozat első része annak elismerését foglalja magában, hogy az ország rendeinek az idegen származású főpapoknak javadalmuktól megfosztását és az országból eltávolítását követelni, a királynak pedig ezt foganatosítani joguk van. Második része azon a föltevésen alapszik, hogy az egyházi férfiakat a király »mozdítja elő« a javadalmakra, vagyis hogy a javadalmak betöltésében az ő kegyúri közreműködése a leglényegesebb tényező.

A törvényczikk pedig a magán-kegyurak bemutatási jogát a pápai adományozásokkal szemben óvja meg. A pápai adományozási jogot nem érinti, sőt elismeri; de a pápai adományozások érvényességét a kegyurak hozzájárulásától függesztvén föl, tényleg a gyakorlatban illuzóriussá teszi.

Mindazáltal az 1397-ik évi országgyülés rendelkezései papiron maradtak és a helyzeten nem változtattak.

A pápai javadalom-adományozások száma, mely 1389-től kezdve 1395-ig évről-évre csökkent, ismét emelkedni kezdett. [3]) Mivel pedig az adományozások magyarországi egyházi férfiak folyamodására történtek, föl kell tennünk, hogy ők az elnyert javadalmak birtokba-vételénél rendszerint nehézségekkel nem találkoztak.

---

[1]) »Omnes homines nostros alienigenas advenas de dicto regno nostro emittimus, preter Styborium vajvodam, Eberhardum Zagrabiensis et Maternum Transylvane ecclesiarum episcopos; nec a modo deinceps plures homines advenas seculares videlicet et ecclesiasticos ad honores seculares et beneficia ecclesiastica promovebimus.«

[2]) »Beneficia ecclesiastica bullati acceptare non valeant, nisi illi, quibus per patronos ipsarum ecclesiarum conferuntur.« (A törvénykönyvet Knauz N. tette közzé. Történelmi tár. III. 226. 230.)

[3]) 1389-ből 59, 1390: 47, 1391: 50, 1392: 28, 1393: 27, 1394: 26, 1395: 11, 1396: 19, 1397: 21, 1398: 29, 1399: 33, 1400: 33, 1401: 54, 1402: 43 pápai adomány-bullát ismerünk.

Csak egyetlen egy esetet ismerünk, amikor az 1397-iki törvényczikk alapján, külföldi egyházi férfiú javadalmától megfosztatott. Ez a cseh *Uski János,* a királyi cancellária titkára, a ki az erdélyi kanonokságtól megfosztatott.

És figyelemreméltó, hogy ezen tény jogi érvényességét a pápa elismerte; amit abból következtetünk, hogy azt az erdélyi kanonokságot, amit Uski János elhagyni kényszerült, egy erdélyi papnak adományozta. [1])

Ugyancsak az 1397-iki törvényczikk alkalmaztatott a Rómában tartózkodó György bosniai püspökkel szemben, ki a pápától a zalavári apátságot nyerte adományul, de ennek elfoglalásában is meggátoltatott. Az apátságba, a zalamegyei nemesek pártfogásával, egy velök rokoni összeköttetésben álló szerzetes helyeztetett be, a kit egyházi büntetések alkalmazásával sem sikerült kizavarni. És hogy az ő részére állott a király is, kitünik abból, hogy a pápához az egyházi büntetések visszavételeért folyamodott. [2])

Hasonlóképen egy kalocsai prépost, egy győri prépost és egy zágrábi főesperes, mikor pápai adománylevél alapján javadalmukat el kivánták foglalni, azokat már mások kezei között találták. És mikor ezek ellen a szent-szék törvényszékeihez fordultak: az elitélt alperesek a király és a főpapok támogatására számíthattak. Egyik esetben a győri káptalan tagjai az egyházi átkot vonták magokra; és mikor a feloldozásért Rómába folyamodtak, igazoló iratukban arra hivatkoztak, hogy Zsigmond király határozott parancsától kényszerítve vonták meg a prépostságot attól, kinek részére a római birák a prépostságot oda itélték. [3])

---

[1]) Egy későbbi (1401 ápril 22-ikén kelt) pápai bulla szerint »Johannes dictus Usk natione bohemus . . . pretextu quarundam literarum regiarum se intrusit« az erdélyi kanonokságba, és »eo juxta »tatuta regni amoto« a pápa a kanonokságot adományozta. Ugyanott. IV. 322.

[2]) Ezt az 1398. október 1-én kelt bullából tudjuk. Ugyanott. IV. 322.

[3]) Az 1398 október 17, 1400 november 19, 1401 augusztus 1, 1402 deczember 30, 1403 ápril 6-ikán kelt pápai bullák. Ugyanott. IV. 89, 269, 357, 491, 515.

Ekkortájt történt az is, hogy a pápa *Miklós* imolai püspököt a zengi püspökségre helyezte át; de *Frangepán Miklós* gróf lehetetlenné tette neki új széke elfoglalását.[1])

Azonban, úgy látszik, az ilyen esetekben inkább személyes érdekek, mint a törvény iránti tisztelet, képezték az ellenszegülés rúgóját. Erre utal az a tény, hogy ugyanezen időben több idegen szarmazású egyházi férfiú nyert el és bírt békésen magyarországi előkelő javadalmakat.

Különösen szláv papoknak kedvez a szerencse. 1400-ban a lengyel *Miklós*, szebeni prépostból, erdélyi püspökké[2]), a szintén lengyel *Péter* pap nyitrai püspökké neveztetik.[3]) Két lengyelországi püspök egymás után (1401, 1403) a gazdag szegzárdi apátságot és egy harmadik a bélháromkutit kapja.[4])

A szebeni prépostságot egymásután két lengyel pap,[5]) a zobori apátságot cseh pap birja.[6]) És ugyanaz az Uski János, ki cseh nemzetisége miatt a csekély jövedelmü erdélyi kanonokságtól megfosztatott, több előkelő javadalmat nyer el: a pozsonyi prépostságot, a pécsi prépostságot, a budavári plébániát.[7])

És egy *német* szerzetesnek, Zsigmond kérésére, adományoz a pápa ágoston-rendű monostort.[8])

Az idegenek irányában tanúsított ezen kedvezés volt az egyik ok, a mi az ország főpapjait és főurait 1401 tavasz elején Zsigmond ellen merész államcsiny végrehajtására, az ő elzá-

---

[1]) Az ez ügyben 1402 deczember 19-ikén kiállított pápai irat ugyanott. IV. 481.

[2]) Az 1400 ápril 7-iki bulla ugyanott. IV. 192.

[3]) Megbizottja 1400 május 12-ikén állít ki kötelezvényt a római díjak lefizetése iránt. — Hogy lengyel volt, 1403-ik évi oklevélből tudjuk. Fejér. X. IV. 243.

[4]) 1400 márczius 23 és 1403 január 8-iki bullák. Vatikáni Okirattár. IV. 496. — 1401 május 16-ikán a római díjak tárgyában kiállított kötelezvény.

[5]) Vatikáni Okirattár. IV. 26. és 333.

[6]) *Fejér*. X. IV. 243.

[7]) Ezt az 1402 julius 24-ikén kelt bullából tudjuk. Vatikáni Okirattár. IV. 467.

[8]) Az 1402 október 19-ikén kelt bulla ugyanott. IV. 467.

rására késztette; amire azután több külföldi egyházi férfiú javadalmából és az országból kiűzetett.[1])

De az idegen egyháziak pártolásában a király példáját magyar főpapok sem tartózkodtak volt követni. Igy az ország primása egy olmüczi papnak, kit udvarában tartott, esztergomi kanonokságot adományozott.[2])

És még meglepőbb az a tény, hogy Erdélyben a fenesi plébániát magyar pap kapja a pápától adományul; ellenben a vidék nemességének pártfogásával egy *cseh* pap foglalja el azt a javadalmat.[3])

A nemzeti érdekek irányában mutatkozó ezen ingadozás és tétovázó eljárás a királyi kegyuri jogok gyakorlásában is észlelhető. Mig némely esetben Zsigmond király ezen jogok érvényesítésében a pápai reservatiókkal nyilt összeütközésbe jön, és a tőle bemutatott egyházi férfiakat a föntartott javadalmak birtokába segítette, anélkül, hogy a pápai megerősítést kikérni szükségesnek látná;[4]) más esetekben a királyi bemutatási jog az ország rendei részéről volt támadásnak vagy kétségnek kitéve.

A szebeni prépostság a királyi kegyurasághoz tartozott, és királyi bemutatásra szokott volt betöltetni.[5]) Mindamellett mikor 1401 elején a lengyel Péter prépost szerzetes-ruhát öltött, az erdélyi rendek, azt állítván, hogy őket illeti meg a

---

[1]) Zsigmond egyik hive, hihetőleg Stibor vajda, a király elfogatása után, 1401 ápril 28-ikán kelt levelében irja: »Rex a perfidis Ungaris ex eo quod hospites et alienigenas in regno servavit, est detentus, . . . unde omnes et singuli alienigene, tam *spirituales* quam etiam seculares vestibus et ipsorum rebus spoliati sunt expulsi . . .« *Palacky.* Geschichte Böhmens. III. I. 133.

[2]) Ezt az 1399 ápril 28-iki bullából tudjuk. Vatikáni Okirattár IV. 125.

[3]) Az ez ügyről szóló bulla ugyanott. 205.

[4]) Igy az erdélyi prépostságot, mely János prépostnak püspökké neveztetésével üresedett meg, Lépes György erdélyi pap nyerte el királyi okirat alapján. (Egy 11 év mulva 1413 deczember 28-ikán kiállított bullában mondatik, hogy Zsigmond »credens, ut presumitur, id sibi licere . . . prepposituram, post et contra constitutionem dicti Bonifacii . . . *contulit.*«) Egy 1402 augusztus 18-iki bulla szerint a király az óbudai olvasó kanonokságot »*auctoritate regia contulit*«. (Vatikáni Okirattár. IV 448.) A *contulit* kiejezés alatt a pápai megerősítést mellőző bemutatást kell értenünk.

[5]) Ezt az 1398 ápril 13-iki pápai bullából tudjuk.

prépostság betöltése, *Kereki László* akmári plébánost választották meg, akit a pápa megerősített. [1])

A következő évben történt az, hogy a király Uskit a pozsonyi prépostságra bemutatta az esztergomi érseknek, ki őt beiktatta. De mivel több oldalról az a nézet nyilvánult, hogy a királyt a kegyúri jog nem illeti meg, maga Uski is kételkedni kezdett az adományozás jogosságában, és a pápához új adományozásért folyamodott. [2])

Eljárása a királyi jogok iránt uralkodó bizonytalanságot élénken megvilágítja; minthogy ő a kétkedő a király alcancellárja volt!

A királyi kegyuri jogot ilyen helyzetben találta az a katasztrófa, mely az 1403-ik év elején a magyarországi egyházra bekövetkezett.

---

[1] Az 1401 ápril 15-iki bulla. Vatikáni Okirattár. IV. 322.

[2]) Az 1402. julius 24-iki bulla szerint a király állította »jus patronatus et presentandi ad se pertinere« ; ellenben »non nulli esserant ipsam preposituram de jure patronatus eiusdem regis non esse.« Ugyanott. IV. 453.

MÁSODIK KÖNYV.

A MAGYAR KIRÁLYI KEGYURI JOG AZ 1403. ÉVI SZAKADÁSTÓL HUNYADI JÁNOSNAK A KORMÁNYZÓSÁGRÓL LELÉPTEIG. (1452.)

I.

IX. Bonifácz actiója Nápolyi László ellenkirály érdekében. — Zsigmond felmondja IX. Bonifácznak az engedelmességet. — A magyarországi clérus magatartása.

Miként egyházi, úgy politikai téren is, önkény, szeszély, állhatatlanság voltak Zsigmond kormányzásának jellemző vonásai.

Az a súlyos csapás, mely őt elfogatásával érte, hatástalanúl vonúlt el fölötte. Alighogy szabadságát és trónját visszanyerte, az osztrák herczeggel szerződést kötött, melyben néki a magyar trónra az örökösödési jogot biztosította. Az ország legféltettebb szabadsága, a királyválasztás joga ellen intézett ezen merénylettel az elkeseredés tüzét újból meggyújtotta.

A főpapok, az urak és a nemesség túlnyomó többsége elpártolt tőle. Az 1403. ápril havában tartott zalatnaki gyűlés a királyi méltóságtól megfosztotta őt, és Nápolyi Lászlót Magyarország királyává választotta.

IX. Bonifácz pápa örömmel üdvözölte és támogatta ezt a mozgalmat; mert míg egyrészről a nápolyi király már korábban jelentékeny szolgálatokkal lekötelezte őt: Zsigmond király iránt bizalmatlanságot táplált, a mióta ez császári bátyjával Wenczellel és a franczia királylyal, az egyházi szakadás megszűntetésének czéljából, mind a két ellenpápa letételének és egy új pápa választásának előkészítésén fáradozott. Ezen bizalmatlanság bírta őt arra is, hogy Wenczel császár ellenségeihez csatlakozzék. Az ő bátorítására a választófejedelmek többsége (1400. augusztus 20-ikán) Wenczelt letette és *Ruprecht* pfalczi választófejedelmet császárrá választotta.[1])

[1]) *Palacky.* Geschichte Böhmens. III. I. 113—24.

IX. Bonifácz tehát Nápolyi Lászlót Magyarország királyának készséggel elismerte, és érdekeit melegen felkarolta. 1403. tavaszán *Acciaiolo Angelo* florenczi bibornok-érseket Magyarországba legátusának rendelte, és a legszélesebb hatalomkörrel ruházta föl, oly czélból, hogy László javára a szentszék befolyását értékesítse. [1])

Egyúttal azon volt, hogy a Zsigmondhoz ragaszkodó főpapokat állásuktól elmozdítván, helyökbe olyanokat emeljen, kikre László biztosan számíthatott. Főképen Dalmát- és Horváthországra irányozta figyelmét, mert a magyar birodalom ezen részeiben kellett legelőbb László uralmát megszilárdítani.

Ezért *Benzis András* spalatói érseket, ki hiveivel ellentétben, királyához hű maradt, külföldi püspökségre helyezte át, s *Aragoniai Pelegrinust* nevezte ki spalatói érsekké.[2]) A legátust pedig utasította, hogy Albeni Eberhard zágrábi püspököt mozditsa el, és helyébe *Szepesi János* kalocsai érseket tegye át,[3]) továbbá a kalocsai érsekségre *Krisogon* traui püspököt léptesse elő, végre a traui püspökséget belátása szerint töltse be.[4])

Nápolyi László 1403. július 19-én kötött ki Zárában. Kíséretében volt a pápai legátus és *György* veszprémi püspök is, kit a pápa néhány hónap előtt nevezett ki,[5]) ugyanaz ki előbb a bosniai püspökséget és a zalavári apátságot nem bírta elfoglalni, most pedig Zsigmondtól veszprémi püspöknek sem fogadtatott el. Néhány nappal utóbb az esztergomi érsek, több püspök és számos főúrtól környezve, Lászlót Magyarország királyává koronázta.

Ezalatt a Zsigmondhoz hű maradt csekély számú, de erélyes főpapok és főurak, jelentékeny haderőt tudtak egybegyűjteni, László pártja fölött több győzelmet vívtak ki, és őt

---

[1]) A részére 1408. junius 1. és 2. kiállított megbízóiratok a Vatikáni Okírattárban. IV. 532—370.

[2]) Az 1403. ápril 18-kán kelt pápai bulla ugyanott. 516.

[3]) Szepesi János, ki a zágrábi püspökségről lemondván, egy ideig javadalom nélkül maradt, kalocsai érsekké neveztetett a pápától 1401. márczius 28-án, (Vatikáni Okírattár. IV. 313.) és a királytól is elfogadtatott. (Anjoukori Oklevéltár. IV. 23.)

[4]) A pápai megbizóirat Vatikáni Okírattár. IV. 565.

[5]) Az 1403. márczius 9-iki bulla ugyanott 509.

magát is, mikor Székesfehérvár felé nyomúlt, Horvátországba visszaszorították; mire ő elcsüggedve, október végén az országot elhagyta. Zsigmond pedig a hűségére térő felkelőknek bűnbocsánatot biztositván, ezzel elérte, hogy kevés kivétellel, ellenségei letették a fegyvert, s ő még az év vége előtt ujból az ország biztos birtokában találta magát.

A zivatar, mely ily gyorsan elvonúlt, politikai téren nem hagyott maga után pusztulást; ellenben az egyházi élet körében mélyreható következményei voltak.

A király lelkében IX. Bonifácz pápa ellen gyűlölet fogamzott meg, melyet bizonyára hathatósan táplált az a két főpap, kik közül az egyiket (a spalatói érseket) székétől tényleg megfosztotta, a másikat (a zágrábi püspököt) a legátus, egyházi büntetésekkel, székének elhagyására kényszeríteni megkísérlé. Ezek most a király teljes bizalmát bírták; Albeni Eberhard a főcancellári tisztet is elnyerte.

Ez utóbbi, hét évvel utóbb, XXIII. János pápához intézett előterjesztésében, maga elmondja, hogy »a pápai követ rendelkezéseit, mivel László érdekében történtek, és nemcsak a maga személyére, hanem a királyra és az országra nézve is sérelmesek voltak, *semmibe sem vette, söt lenézte és megvetette;* minélfogva, annak daczára, hogy egyházi átokkal sujtatott, az isteni tiszteletet végezni, a zágrábi egyházat kormányozni, jövedelmeit élvezni meg nem szűnt; sőt testvéreit, rokonait és szolgáit, fegyveres ellenállásra ösztönözte.« [1])

Az elkeseredés, mely évek múltával is ilyen éles hangon nyilatkozott, a szenvedett méltatlanság közvetlen hatása alatt, alkalmas lehetett arra, hogy Eberhardot miként személyes magatartásában, úgy a királynak adott tanácsokban a végletekig vezesse el.

Vele egyetértettek Zsigmond világi bizalmasai is, kiknek soraiban a leghatalmasabbak: az olasz Scolari Fülöp, (Ozorai Pipo) és a lengyel Stiboriczi Stibor voltak. Ezek még személyes és családi érdekek kielégítését is várták — aminthogy

[1]) Az 1410. augusztus 9-ikén kelt pápai bulla resumálja Eberhard püspök supplicatióját.

csakugyan megtalálták — az egyházpolitikai tervektől, melyeknek könnyen megnyerhették Zsigmondot, ki az önkény és boszú sugallatainak meghallgatására mindig készen állott.

A király tehát, a mikor hirét vette, hogy vetélytársa, pápai követ kíséretében, a dalmát partokon kikötött, arra határozta el magát, hogy IX. Bonifácz pápának az engedelmességet felmondja. [1])

Mivel pedig egyáltalán nem gondolt arra, hogy a francziáktól és spanyoloktól felkarolt ellenpápának hódoljon meg; [2]) szándéka nem lehetett más, mint az, hogy ideiglenesen, míg vagy IX. Bonifáczczal kibékül, vagy ennek helyébe uj pápa választatik, a római szent-szék hatóságát felfüggesztve, az egyházi ügyek független elintézését állapítsa meg.

Ez az eset nem először és nem utolszor fordult elő. Öt évvel korábban Francziaország pártolt el XIII. Benedek ellenpápától, anélkül, hogy IX. Bonifáczhoz csatlakozott volna. 1409-ben Wenczel császár, a cseh korona tartományaira nézve, XII. Gergely pápának mondotta föl az engedelmességet. És később, mikor a bázeli zsinat (1439.) IV. Eugén pápát letette s V. Félixet választotta meg, több állam — így a német birodalom és Lengyelország — egyiket sem ismerte el, hanem a »neutralitás« álláspontjára helyezkedett.

Zsigmond az ő elhatározását Pozsonyból, 1403. augusztus 9-én hozta köztudomásra. Iratában előadván azon sérelmeket, miket korábban császári bátyja és most ő, IX. Bonifácz pápától a nápolyi László felkarolásával szenvedett, elrendelte, hogy ezentúl senki többé a pápai kamarának dijakat, adókat, illetményeket ne fizessen; a pápától vagy követeitől származó iratokat el ne fogadjon. Kijelenti, hogy a tudta és

[1]) XXIII. János pápa egy későbbi (1410. augusztus 16-án kelt) iratában visszapillantva az 1403-ik évi eseményekre, kiemeli, hogy Zsigmond király, Lászlónak Zárában partraszállása felől értesülvén, »ab obedientia predicti Bonfacii declinavit«. Theinernél. II. 189.

[2]) Zsigmond király XIII. Benedek pápával, (kit a VII. Kelemen pápa pártján álló franczia és spanyos bibornokok az ő halála után 1394-ben választottak meg) nem lépett érintkezésbe, és nincs nyoma, hogy ez Magyarországban bárminemű intézkedéseket tett volna. A vatikáni levéltárban őrzött regestái nem tartalmaznak Magyarországra vonatkozó ügyíratokat.

beleegyezése nélkül elfogadott pápai iratok érvényteleneknek tekintendők, és mindazok, kik ezentúl pápai iratokat kieszközölnek, elfogadnak, kihirdetnek: fogsággal, javaik és javadalmaik elvesztésével fognak bűnhődni.[1])

Ezen rendelet a római pápával való összeköttetés ideiglenes megszakítására czélozván, sem a pápai fennhatóság elvét, sem IX. Bonifácz pápa törvényességét nem támadta meg.

Mindazáltal feltűnő, hogy azok, akik kibocsátására befolyást gyakoroltak, az egyház szervezete és az egyház feje iránt tartozó hódolat megsértésének következményeitől nem féltek. Azoban az eredmény megmutatta, hogy az országban uralkodó közszellemet jól ismerték, mikor arra számitottak, hogy a háború, amit IX. Bonifácznak megüzennek, sem László helyzetét előnyösebbé, sem Zsigmondét kedvezőtlenebbé nem teszi.

És csakugyan az nem tartotta vissza a László pártján álló főpapok nagy részét attól, hogy Zsigmondnak meghódoljanak. A legelső volt Kanizsay János primás, bár kivételes megaláztatás árán kellett a kegyelmet megvásárolnia; a király ugyanis a főcancellári méltóságot Eberhard zágrábi püspök kezeiben meghagyta, az esztergomi várat pedig több uradalommal magának tartotta meg.[2])

A győri, váradi, pécsi, erdélyi püspökök követték a példát.

A többi főpap, részint mivel a királyi kegyelem elnyerésére és javadalmuk visszafoglalására kilátásuk nem volt, részint egyházi és politikai álláspontjukhoz való ragaszkodásból, elhagyták az országot.

Krizogon kalocsai érsek, Szepesi János zágrábi püspök

---

[1]) Zsigmondnak a magyarországi rendekhez intézett rendeleteinek szövegét nem ismerjük. De bírjuk azt, amit 1403. augusztus 9-én mint csehországi helytartó bocsátott ki. (Pelzel. Lebengeschichte des Königs. Wenceslaus. (Prága, 1790,) II. 92.) Nem merülhet föl aziránt kétség, hogy ezzel teljesen azonosak voltak a Magyarországban kibocsátott királyi iratok. Erre utal Zsigmond 1404. ápril 6-iki rendeletében is (»Quemadmodum pridem factum et dispositum esse voluimus.« Kovachich. Vestigia Comitiorum. 201.)

[2]) Ez ügyben 1403. november 4-én kiállított királyi okirat Fejérnél X., IV. 219.

és György veszprémi püspök Olaszországba kísérték Nápolyi Lászlót. [1])

Ludányi László egri püspöknek hosszú bujdosás keservei jutottak osztályrészül.

Azonban ezek a főpapok elszigetelten állottak. A káptalanok, a monostorokés a lelkészkedő papság — Dalmátia kivételével — az egész országban visszatértek Zsigmond király hűségére.

A magyarországi clérus ezen magatartását, bár abban az érdekek erejének és a jellemek gyengeségének nagy része lehetett, tulajdonképen az az állás magyarázza meg, amit László kudarcza után IX. Bonifácz foglalt el.

A ketté szakadt egyház válságos helyzete kiméletet, türelmet, önmegtagadást parancsolván, a pápa ignorálta Zsigmond hadüzenetét. Nem élt a visszatorlás fegyvereivel, amiket háromszáz év előtt elődei igénybe vettek volna. Nem gondolt arra, hogy Magyarországot egyházi tilalom alá helyezze. Zsigmond személye ellen sem alkalmazta az egyházi büntetéseket. [2]) Azonban ezzel nem fegyverezte le Zsigmondot; inkább felbátorította, hogy azon az uton, a melyre lépett, előre haladjon.

Az 1403. augusztus 8-iki rendelet a pápa hatóságát felfüggesztvén, a hatalomköréhez tartozó ügyek elintézésének módját nem állapította meg.

E tekintetben legsürgősebb volt a javadalom-adományozások ügyét szabályozni; amennyiben a pápával való összeköttetés megszüntetése következtében, a pápa tényleg megfosztatott nemcsak azon jogoktól, amiket két század óta, a reservátiók czímén, a javadalmak adományozására gyakorolt; hanem azoktól is, amik régibb egyházi törvények értelmében, az érseki és pöspöki székek betöltésére, illetve a káptalani választások megerősítésére nézve megillették.

---

[1]) Szepesi János a nápolyi érsekségre emeltetett s azt 1407. június 6-tól 1409-ben bekövetkezett haláláig birta.

[2]) Mindennek nem találjuk nyomát. Mivel a későbbi pápai oklevelek, melyek Zsigmondot az egyház ellen elkövetett tényeivel a kánonok értelmében magára vont büntetésektől feloldják, pápai ítéletlevélben kimondott büntetésekről nem tesznek említést: biztosra vehetjük, hogy ily ítéletlevél egyáltalán nem bocsáttatott ki.

II.

Zsigmond czélzatai. — Az 1404. ápril 6-iki statutum. — A király rendelkezései az egyházi javadalmak ügyében. — IX. Bonifácz magatartása.

Mikor Zsigmond a szakítás merész lépésére elszánta magát, annak előnyeit maga óhajtotta értékesíteni.

Idegen származású egyházi és világi tanácsosait is természetszerűen csak az az egy gondolat vezethette, hogy a király igen fogyatékos tekintélyét szilárdítsák, hatalmát emeljék, jövedelmét gyarapítsák. Mind a három irányban lényeges eredményt várhattak a királyi kegyúri jog határainak kiterjesztésétől, főképen ha az oly mértékben történik, hogy a pápa javadalom-adományozási jogával együtt a magán kegyúri jogokat is absorbeálja.

Néhány évvel később, Zsigmond elég világosan fejezte ki a pápa irányában azt a gondolatot, hogy hatalmi érdekének követelése, uralma állandóságának és szilárdságának egyik föltétele az: hogy az egyházi férfiak tőle függjenek, és ezért az egyházi javadalmak adományozásának joga az ő kezei között összpontosúljon.[1])

Ennek keresztülvitelére a legkedvezőbb alkalmat nyújtotta a szakadás.

Mivel pedig ilyen mélyreható reform jogereje az ország rendeinek hozzájárulásától föltételeztetett, ezt az 1404. ápril elején tartott pozsonyi országgyülésen kieszközölte.

Ennek alapján nagyjelentőségű rendeletet bocsátott ki.

Bevezetésében előadja a panaszokat, amiket egyházi és világi alattvalói gyakran emeltek előtte a »bullásoktól« szenvedett nyomorgatások, károk, sérelmek, a tőlök kihirdetett egyházi büntetések és külföldi birák elé idéztetések miatt; amely zaklatások következtében javaik és állásuk, szabadságuk és joghatóságuk végső veszedelmétől tartottak. A közelmúlt zavarteljes időkben ő maga is tapasztalta, hogy a bullások és mások, az apostoli szék tekintélyének örve alatt, veszélyes

---

[1]) Az alább tüzetesen ismertetendő emlékíratban, a mit 1410. nyarán XXIII. János elé terjesztett.

bonyodalmakat támasztottak, a királyi méltóságtól őt megfosztani és azt másra szállitani törekedtek.

Ezt — úgymond — tovább nem türheti. Nem is illő, hogy annak engedelmeskedjék, ki őt álnok fondorlatokkal, rejtett cselvetésekkel és nyílt sérelmekkel bántalmazza, egyszersmind alattvalóinak békéjét feldúlja.

Ennek következtében »az összes főpapokkal, zászlósokkal, főrendekkel, nemesekkel és a magyar korona egész területének közönségével tartott tanácskozás után, a tőlök előadott kérelem alapján, a szent korona tekintélyéből és a királyi hatalom teljességéből, a már korábban megállapitott rendelkezéseket újból kihirdeti és szentesíti.«

Eszerint, az összes egyházi javadalmakat, bármilyen természetűek és értékűek legyenek, a melyeket egykor a pápák, a pápai követek és a főpapok adományoztak, ezentúl sem az apostoli széknek, sem bárki másnak hatalmából, hanem csak a király hatalmából és az ő hozzájárulásával lehet elnyerni; a lefolyt országos zavarok idején másnak hatalmából adományozott javadalmakat szintén csak a királyi hozzájárulás kieszközlésével lehet megtartani. Ennélfogva a főpapok, egyéb egyháziak és a világi rendek, kik kegyuraság alapján a választás vagy a bemutatás jogát gyakorolják, semmiféle javadalomról nem rendelkezhetnek; mert minden javadalmat a király a saját rendelkezésének és adományozásának tart fönn.

Továbbá a pápa, a bibornokok, a pápai követek, birák és egyéb tisztviselők iratait, akár javadalmi akár peres ügyekre vonatkoznak, érvényteleneknek nyilvánitja; azoknak a király különös engedélye nélkül elfogadása, kihirdetése, végrehajtása javadalom-, jószág- és fővesztéssel büntettetik.[1])

Ez a rendelet lényegesen eltért azon intézkedésektől, amik a szent szék hatalmi törekvései ellen intézett támadások vagy az engedelmesség felmondásának eseteiben egyebütt állapíttattak meg. A régi kánonjogi helyzet visszaállitása helyett,

---

[1]) Ezen 1404 ápril 6-án kibocsátott rendeletet az esztergomi prímási levéltárban őrzött eredeti példányból *Pray* bocsátotta közre. (Specimen Hierarchiae. I. 151.) A kiadott szövegnek az eredetivel összevetése (a mit Kollányi Ferencz szivességének köszönök) több eltérést mutat föl. A szöveg szerkezete hibás, kuszált és homályos.

a szent-szék hatalmát és ezenfelül a főpapok, egyházi testületek és világi kegyurak jogait is, a javadalmak adományozása körül, a koronára ruházta át.

Mindazáltal a rendelet a Rómával beállott szakadás következménye lévén, annak tartamára volt hivatva a jogviszonyokat szabályozni; ideiglenes természete — amit szövege is hangsúlyoz — minden kétségen kivül áll.[1])

Zsigmond nem késett a ráruházott hatalommal élni.

Hozzá közel álló tekintélyes egyházi iró: *Nieheimi Detre* feljegyzi, hogy a király, amikor IX. Bonifáczczal szakitott, »a püspökségeket, monostorokat, nem különben a többi egyházi javadalmakat azoknak adta, a kiknek akarta.«[2])

És XXIII. *János* pápának 1410-ben kiállított egyik irata szerint, a szakadás idejében Magyarországon »számos egyházi és világi javadalom, királyi iratok alapján, minden egyéb kánoni adományozás nélkül, töltetett be.«[3])

A király az ő rendelkezési hatalmát legelsőbben azzal a ténynyel gyakorolta, hogy mindazon főpapi székeket, melyeknek birtokosai a felajánlott amnistiát ki nem eszközölték, megüresedetteknek tekintette. Az ünnepélyes formában kiállitott 1404. évi királyi oklevelekben, az egyházi és világi méltóságok sorozatában, nem kevesebb mint tizenhárom főpapi székről jeleztetik, hogy üresedésben vannak. Ezek: a kalocsai és zárai érsekségek, az egri, szerémi, váczi, veszprémi, corbáviai, knini, lesinai, makáriai, nónai, scardonai és traui püspökségek.[4])

A hatalmi körébe eső főpapi székek javadalmait lefoglalta, és világi kormányzók kezelésére bizta. Kalocsán *Garai Miklós* nádor, Egerben *Stibor* vajda, Veszprémben *Szécsi*

---

[1]) A rendeletnek éppen leglényegesebb részeit nem birjuk teljesen, mert azon a helyen a papir el lévén szakadozva, több szó olvashatatlan. Kollányi úr öt szóval többet tudott elolvasmi, mint Pray másolója: »*Et presenti decreto nostro immutato*...« — *Szalay László* a csonka szöveg alapján is így nyilatkozik: »Zsigmond intézkedését csak ideiglenesnek addig tartónak kivánta tekinteni, mig a zavar, a lázadás utóbajai elmulandottak.« (Magyarország történelme. II. 327.)

[2]) *Raynald*, Annales Ecclesiastici. LXVII. 103.

[3]) »Quamplurima beneficia ecclesiastica, secularia et regularia... auctoritate litterarum prefati regis, absque alia canonica collatione... collata fuerunt.« *Theiner*. II. 182.

[4]) *Fejér*. X. IV. 310.

Miklós, Váczon *Lévai Cseh Péter*, Szerémben *Garai János* viselték ezt a tisztet.[1])

A főpapi székek betöltése iránt azonnal nem rendelkezett; kétségkivül azért, mert a számüzött főpapok előtt a visszatérés lehetőségét nyitva akarta tartani.

De bizonyosnak tekinthetjük, bár okleveleink egyes esetetek emlékét nem tartották fönn, hogy kisebb javadalmakra adománykeveleket kiállított.

Példáját a világi főrendek követték.

Szokássá lett, hogy a kegyurak a lelkészeket kinevezték, és ezek plébániáikat elfoglalták, anélkül, hogy a főpásztori megerősítést és kánoni beiktatást kieszközölnék. Sőt az a visszaélés is meghonosúlt, hogy a kegyurak a lelkészeket, csak úgy mint a gazdatiszteket és szolgákat, félesztendőre, három hónapra fogadták föl.[2])

Mindazáltal Zsigmond királynak, rendeleteivel és az azokban megállapított büntetésekkel, nem sikerült a magyarországi egyház és a szent-szék között a kapcsolatot teljesen fölbontani.

Mindig találkoztak egyházi férfiak, kik részint meggyőződésök, részint érdekeik sugallatára a pápához folyamodtak. Talán azt a reménységet táplálták, hogy a kibékülés soká nem késhetik, és akkor a pápai rendelkezések érvényessége utólag elismertetik.

Az 1403-ik év őszétől IX. Bonifácznak 1404 október 1-én bekövetkezett haláláig huszonhat magyarországi folyamodóval találkozunk, kik különféle ügyekben Rómába fordultak.

A pápa egy zágrábmegyei apátságot, egy kalocsai és egy pécsi kanonokságot, két zágrábmegyei plébániát adományoz. Egy zágrábmegyei plébános és egy győri oltár-javadalom birtokosa részére, kik az iránt vajjon javadalmukat törvényesen birják-e kételkednek, uj adománylevelet állít ki. Egy csanádi papot közjegyzővé nevez ki. Egy szepesi kanonokot a residen-

---

[1]) A veszprémi az 1409 október 4-iki oklevélben (*Fejér*, X. IV. 871.) a többi pedig egy 1404 augusztus 30-iki oklevélben említtetik. (*Róka*, Vitae Veszprimiensium praesulum. 224.)

[2]) XXIII. János pápa 1410 augusztus 16-iki (ismételten idézett) bullájában szól erről.

tia kötelezettségétől fölment. A pécsi püspök és a pálosok között létesült egyességet megerősíti; a mogyoródi apátság és a garicsi zárda javára megerősítő bullákat állít ki. Tizenhárom egyházi és világi egyént különböző kegyelmekben részesít.[1])

Azonban semmi nyomát annak nem találjuk, hogy a törvényes állapot helyreállítására kisérlet történt volna.

IX. Bonifácz halála és *VII. Incze* pápa trónralépése (1404 november) sem hozta meg azonnal a fordulatot.

III.

VII. Incze viszonya Magyarországhoz. — Zsigmond püspököket nevez ki. — Zsigmond kiengesztelődése a szent-székkel. — Királyi és pápai rendelkezések főpapi székek betöltése körül.

VII. Incze utánozta elődjének magaviseletét. Zsigmond rendeleteit ignorálta. Kezdettől fogva úgy járt el, mintha a helyzet Magyarországban egészen szabályszerű volna. Trónralépte napján egy bullát és hat nappal utóbb egy másikat állított ki, melyekben IX. Bonifácznak magyarországi javadalmak adományozása tárgyában tett intézkedéseit megerősíti.[2])

Az első folyamodás Magyarországból gróf Blágai István zágrábi kanonoktól érkezett hozzá, a tapolczai apátság adományozásáért.[3])

Az 1405-ik év első három hónapjában a pápa veszprémi, csanádi és váczi kanonokságokat adományozott magyarországi papoknak — kétségkívül az ő kérvényeik alapján; — ellenben egy előkelő olaszt *(Caraffa Bertalant)* nevezett ki a vránai perjelségre.[4])

---

[1]) A 26 bulla közül 23 a Vatikáni Okirattár IV. kötetében ki van adva. Három ügyben, a mit ő intézett el, a bullák közbejött halála miatt ki nem állíttattak. Utódja két esetben az ő rendelkezését megerősítette, egy esetben attól eltért.

[2]) Az 1404 november 11. és 17-én kelt pápai bullák a Dataria regestáiban, melyek VII. Incze trónraléptétől kezdve a jelen dolgozatban idézendő bullákat tartalmazzák. Ezek mind kiadatlanok. A Vatikáni Okirattár legközelebbi kötetében fognak napvilágot látni.

[3]) Az 1404 deczember 28-iki bulla ugyanott.

[4]) Az 1405 január 6., február 10., 26. és márczius 4-iki bullák ugyanott.

Ugyanekkor a pozsonyi káptalan vádat emelt előtte egy prágai pap ellen, ki bizonyos pénzkövetelés érvényesítése végett, hamisított bulla alapján, egyházi büntetéseket alkalmazott. A pápa a váczi püspököt utasította, hogy a prágai papot fogja el és Rómába küldje, a káptalant pedig oldozza föl [1])

Mindez azt bizonyítja, hogy VII. Inczét a magyarországi papság törvényes pápának azonnal elismerte, és az 1404 ápril 6-iki rendelet ellenére, vele összeköttetésbe lépett.

Vajjon tett-e a pápa lépéseket, hogy Zsigmond királytól magát formaszerűen elismertesse, őt IX. Bonifácz ellen kibocsátott rendeletei visszavételére birja; adatok hiányában nem állapíthatjuk meg. De tudjuk azt, hogy tartózkodott oly tényektől, melyekkel Zsigmondot maga ellen felingerelhette.

Nápolyi László azután is, hogy a magyar birodalom területéről távozott, az ország törvényes uralkodójának tekintette magát, és a királyi jogokat, név szerint a kegyúri jogokat, mikor alkalma nyilt, gyakorolta. Igy a csanádi és váczi püspökségek megüresedése után azon volt, hogy azokra híveit: *Pál* és *István* főespereseket neveztesse ki. A szokott formában megtette az előterjesztést. De VII. Incze, bár különben László király iránt kiváló jóindulatot tanusított, és őt lekötelezni érdekében állott, nem vette tekintetbe előterjesztését, és ismételt sürgetése daczára, jelöltjeit nem nevezte ki.[2])

Zsigmond éppen ekkor, VII. Incze uralkodásának első hónapjaiban határozta el magát arra, hogy halál által megüresedett két püspökséget ő maga adományoz.

Csanádi püspökké *Dózsa* szent Ferencz-rendű szerzetest, nyitrai püspökké a cseh *Hinkó* szent Benedek-rendű zobori apátot nevezte ki.[3]) És hogy nekik a papság szemeiben tekin-

[1]) Az 1405 ápril 4-iki bulla ugyanott.

[2]) Nápolyi Lászlónak 1405 deczember 3-ikán VII. Inczéhez intézett supplicatioja, melyben korábbi kérvényeire is utal, eredeti példányban, a bécsi állami levéltárban.

[3]) Ezen két főpap *Fejér*-nél egy 1404 augusztus 31-iki okiratban fordul elő. (X. IV. 310.) De ez tévesen van 1404-re téve 1405 helyett. Az országos levéltár 1405 ápril 20-iki oklevelében nyitrai püspöknek Péter, csanádinak Dózsa, egy másik 1405 november 28-iki oklevélben nyitrainak Hinkó, csanádinak Dózsa neveztetik meg. (D. O. 7809. és 8268.)

télyt biztositson, őket a káptalanoktól püspökökké megválasztatta.[1])

Az egyház törvényei értelmében a megválasztott főpap, még ha a választás szabályszerűen ment is véghez, mielőtt a pápai megerősítést, illetőleg kinevezést elnyerte és a pápai biztosok kezeibe a hűségi esküt letette, nemcsak a püspöki fölszentelést föl nem vehette és az egyház kormányzatába nem avatkozhatott: hanem a javadalom birtokába sem léphetett.

Zsigmond, mikor a tőle kinevezett főpapokat okleveleiben »*választott püspököknek*« czímezte, ezzel tényleg elismerte, hogy bár az időszerinti pápával az összeköttetést megszakította, a szakadást állandóvá tenni nem szándékozott, és a pápai megerősítést a püspöki joghatóság feltételéül elismerni nem szűnt meg. És az a tény, hogy ezek a választott püspökök a fölszentelést éveken át el nem nyerték, azt bizonyítja, hogy az ország primása és a többi fölszentelt püspökök a szakadás idején a pápa jogait tiszteletben tartották.

Mindazáltal a választott püspökök a kánonok rendelkezésein túltették magokat, és a javadalom birtokába léptek. E tekintetben a magyarországi egyház régi gyakorlatára támaszkodhattak. De ezzel meg nem elégedve, az egyházi joghatóság tényeit is végezték, a kanonoki javadalmakat magok adományozták, és a királytól bemutatott kanonokokat beiktatták.[2])

De VII. Incze uralkodásának még első esztendeje sem folyt le, mikor Magyarország és a szent-szék között a rendes viszonyok helyreállítását jelező intézkedést tehetett.

---

[1]) Egy 1406 julius 23-ikán kelt bullában a következő hely fordul elő: »Nicolaus dictus Doca, ordinis fratrum minorum professor, qui se gerebat pro electo Cenadiensi, postulatione de ipso per ... capitulum Cenadiense facta.« (A Dataria regestáiban.) A nyitrai káptalan egy 1406. évi oklevelében Hinkót »venerandus vir gubernator abbatie Zoboriensis« czímezi. (Memoria Episcopatus Nitriensis 281.) Abból, hogy nem czímezi őt nyitrai püspöknek, azt lehetne következtetni, hogy nem ismerte el törvényes püspöknek. De az, hogy nem apátnak, hanem az apátság kormányzójának czímezi, az ellenkezőre utal; a zobori apátságot illető oklevélben feleslegesnek látszhatott az ő nyitrai püspöki czímét is kitenni.

[2]) XXIII. János ismételten idézett iratában említi, hogy a szakadás idején »quamplurima beneficia ecclesiastica per illos qui se ordinarios dicebant collata fuerunt.«

Az 1405-ik év augusztus 24-ikén bullát állított ki, melyben »legkedveltebb fiát« Zsigmond királyt abban a kedvezményben részesíti, hogy a tőle tetszése szerint választandó gyóntató feloldozhassa őt minden bűntől, még az olyantól is, melynek feloldozása a pápa kizárólagos joga; és fölmenthesse minden egyházi büntetéstől, amit magára vont.[1])

Minthogy az ilyen kegyelem mindig csak folyamodás alapján engedélyeztetett, nem merülhet föl kétség aziránt, hogy kieszközlése végett a király vagy közvetlenül, vagy pedig Rómába küldött követe[2]) útján nyujtott be kérvényt; ami a pápával való kiengesztelődést szükségképen föltételezi.

A pápa pedig a kérelem teljesítésével Zsigmondnak megadta az amnistiát mindazon cselekedeteiért, amiket az egyház feje és törvényei ellen véghezvitt. Bölcs discretioja megelégedett azzal, hogy a királynak kiengesztelődése az egyházzal a gyóntatószék magányában, feltünés nélkül történjék; nem követelte azt, hogy a király megalázásával járó külső szertartások kiséretében szentesíttessék.

Majd utóbb a Zsigmondnak adott kedvezményt kiterjesztette mindazokra, kik a királyi rendeleteket végrehajtva avagy azoknak engedelmeskedve, egyházi büntetéseket vontak magokra.[3])

Ettől fogva mind VII. *Incze* (1404—6), mind pedig a rövid időközökben rákövetkező utódjai: XII. *Gergely* (1406—1409) és V. *Sándor* (1400—1410) sűrűn küldenek követeket Magyarországba,[4]) mely a pápai adószedők előtt is ujból megnyílt.[5]) Viszont Zsigmond megbizásából *Alsáni Bálint* pécsi bibornok-püspök ismételten járt Rómában.[6])

---

[1]) A bulla a Dataria regestáiban.

[2]) Ez Rozgonyi Péter hantai prépost lehetett, kinek javára ugyanakkor a pápa szintén engedélyezett kegyelmeket.

[3]) Az 1406 augusztus 16-ikán kelt bulla, melyben magyarországi nuntiusát a feloldozás megadására felhatalmazza, ugyanott.

[4]) 1406 augusztus 16-ikán Wolawiai Miklós boroszlói prépost, — 1407 február 18-án Jakab lodi püspök, — 1407 deczember 12-én János bibornok, — 1409 január 8-ikán János bibornok.

[5]) 1407 julius 3-ikán Pisciai Henrik, — 1407 október 18-ikán ugyanaz és Gvaldói Antal kapnak megbizást.

[6]) 1406 őszén és 1407 nyarán. *Koller*. Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis. III. 164, 165.

A tárgyalások folyamáról és eredményéről a fönmaradt emlékek nem szólanak.

De az bizonyos, hogy a pápák, habár készek voltak ignorálni, feledni és feloldozni: a szent-szék jogi álláspontjához most is állhatatos határozottsággal ragaszkodtak. Ezentúl csak úgy mint 1404 előtt, gyakorolták a magyarországi javadalmak adományozását és a magyarországi főpapoktól eszközölt adományozásoknak, amennyiben érvényességökhöz kétség fért, megerősítését. Erről 81 bulla tanuskodik, melyek a IX. Bonifácz halálától V. Sándor kimultáig terjedő hatodfélesztendei időközből fönmaradtak.

Hogy pedig a pápai adományozó és megerősítő bullák Magyarországban foganatosak voltak, nemcsak az a körülmény jelezi, hogy azokért az illető egyházi férfiak folyamodni jónak látták, hanem még inkább a király magatartása bizonyítja.

Ugyanis a szent-székhez intézett kérvényeket több izben maga Zsigmond ajánló leveleivel kisérte. Igy egyik alkanczellárja részére a leleszi prépostságért, egyik titkára részére pécsi kanonokságért, és egyik alkanczellárjának testvére részére prágai és olmützi javadalmakért folyamodott.[1])

Azok között pedig, kik javadalmaikban való megerősítésért nyujtottak be kérvényeket, kettővel találkozunk, kiknek kérvényét a király pártolta, és hárommal, kik javadalmukat királyi bemutatás és főpásztori beiktatás alapján nyerték el.[2])

Azonban Zsigmond nem mondott le egészen azon vívmányokról, amiket az 1404 ápril 6-iki rendelet szentesített. A püspöki székek betöltésére a döntő befolyást megtartani iparkodott, a püspököket kinevezni és áthelyezni nem szűnt meg.

1406-ban *Albeni Jánost* veszprémi püspökké nevezte ki, 1409-ben pedig Pécsre helyezte át.

1407-ben *Fülöp* szerzetest a váczi püspökségre emelte.

---

[1]) Az 1406 márczius 22., 1407 deczember és 1410 május 25-ikén kiállított bullákban a következő indokolással találkozunk: »Consideratione carissimi in Christo filii nostri Sigismundi regis... nobis super hoc humiliter supplicantis«. (A Dataria regestáiban.)

[2]) Az 1406 május 29., 1407 augusztus 16. és 1410 junius 11-ikén kelt bullák ugyanott.

Ugyanezen évben *Albeni Eberhardot* a zágrábi püspökségről a váradira helyezte át, míg zágrábi püspökké *Scolari Andrást* nevezte ki; két esztendővel később pedig *Eberhardot* visszahelyezte Zágrábba, míg *Andrást* áttette Váradra.

1409-ben *Miklóst* kalocsai érsekké, *Lászlót* kuini püspökké, *Szántai Benedeket* bosniai püspökké, és ekkortájt *Tamás* szent Ágoston-rendű szerzetest zengi püspökké nevezte ki.[1])

Zsigmond most többnyire mellőzte a káptalanokat, melyek a választási joggal csak ritkán élhettek.[2])

A tőle kinevezett püspököknek nem mindig sikerült a pápai megerősítést kieszközölni; *Miklós* kalocsai érsek, *Albeni János* veszprémi püspök, *László* knini püspök egyáltalán nem, a többiek csak évek mulva nyerték el azt.[3])

Többször a káptalanok sem ismerték el a kinevezett főpapot törvényes püspöküknek.[4])

És hogy általán az ország egyházi és világi közvéleményében a király hatalmi törekvései támaszra nem találtak, erre nézve az egri püspökség ügye érdekes bizonyítékot szolgáltat.

Eger püspöki széke, *Ludányi Tamás* számüzetése és bujdosása következtében, 1403-tól fogva tényleg üresedésben volt. Négy év multával, az »egri egyházmegye káptalana, papsága és világi hivei«[5]) részéről a pápához folyamodás intéztetett. Ez leirja az egyházmegye szomorú állapotát, amit püspöke azzal idézett elő, hogy uralkodója ellen föllázadott, székvárosát fölgyujtotta és elpusztította, és azután elmenekülvén, Bosniában hitetlenek között lappang. Ezért a pápa fölkéretik, hogy Tamás püspököt mozdítsa el, vagy más püspökségre helyezze át, az

---

[1]) A hosszú jegyzetek kikerülése végett a püspökök kinevezésére és megerősítésére vonatkozó adatokat függelékben állítjuk össze.

[2]) Ezt a veszprémi káptalannak alább idézendő 1417 október 26-iki okiratából tudjuk. — Ezen időből káptalani választásnak csak egy esetét ismerjük. XXIII. János 1410 október 13-iki bullájában említi, hogy a bosniai káptalan Szántai Benedek püspök megerősítéseért »per eorum patentes litteras humiliter supplicarunt«.

[3]) L. az említett függeléket.

[4]) A veszprémi káptalan az imént említett okiratban mondja, hogy a veszprémi egyháznak 1402-től 1417-ig nem volt törvényes főpásztora.

[5]) »Capitulum Agriensis ecclesie ac universus clerus et populus civitatis et totius dyoecesis Agriensis.«

egri egyházmegyének pedig alkalmas főpásztort adjon. »Alázatosan és áhitatosan esedezünk — így szólnak a folyamodók — hogyha szentségednek tetszik, állítsa az egri egyház kormányának élére, *Stiboricsi Stibor* plocki kanonokot, a kinek érdekében a királyhoz alázatos folyamodást bocsátottunk a végett, hogy az ő előmozdítása végett szentséged füleit ostromolja.«[1])

Nem feladatunk itéletet mondani a folyamodás szerzőinek eljárásáról, amely szerint bujdosó főpapjuk ellen a legsúlyosabb vádakat emelik; szolgai lélekkel meghajolnak azon nyomás alatt, amit Stibor vajda, az egri püspökség kormányzója, öcscse érdekében gyakorol; és egy idegen papot, kit azonfelül bizonyára egyikök sem ismert, főpásztorul kértek! Itt a kérvénynek csak jogtörténeti jelentőségét méltathatjuk.

Látjuk abból, hogy a folyamodók a száműzött és székétől megfosztott Ludányit az egri egyház jogos főpapjának tekintik, és elmozdítására jogosítottnak csak a pápát ismerik el.

Továbbá a folyamodók azt vallják, hogy Ludányi elmozdítása után utódját a pápa tetszése szerint választhatja meg. Arról, hogy a királyt a püspöki szék betöltése körül valamely *jog* illetné meg, ők semmit sem tudnak; sőt ellenkezőleg, azt várják tőle, hogy velök együtt, őket pártolva, kérvénynyel járuljon a pápához.

XII. *Gergely* nem hallgatta meg a folyamodókat,[2]) és akképpen gondoskodott az egri egyházmegye érdekeiről, hogy kormányzásával apostoli helynököt bizott meg, amit azzal indokolt, hogy »Tamás püspöknek visszatérése székére nem várható«. Mig ezzel Ludányit törvényes püspöknek ismerte el,

[1]) »Dignetur... ecclesiam regimini alicuius persone idonee, et si placet... domini Stiborii de Stiborics canonici ecclesie Plocensis (committere), quem nos pro regimine eiusdem ecclesie Agriensis a vestra sanctitate humiliter prefici postulamus et devote, pro quo apud eundem regem nostras petitiones humiliter direximus, ut ipse aures vestre sanctitatis impulset pro eiusdem promotione.« Az 1407 junius 6-ikán kelt kérvény eredeti fogalmazata az egri káptalani levéltárban. Kiadta *Kandra Kabos*: »Adatok az Egri egyházmegye történetéhez.« III.

[2]) A király sem nevezte ki ekkor Stibort. Az egri püspökség 1409-iki évi királyi oklevelekben üresedésben levőnek mondatik.

De *Benzis András* spalatói érseket rendelvén helynökül, Zsigmond király óhajtásainak felelt meg.[1])

Ellenben több eset fordult elő, amikor a pápák a püspöki székek betöltése körül rendelkezve, a király akaratával nyilt ellentétbe helyezték magokat.

VII. Incze pápa 1406-ban *László* knini püspököt — előttünk ismeretlen okból — székéről elmozditván, helyébe *Miklós* olvasókanonokot; corbáviai püspökké pedig gróf *Blágai István* zágrábi kanonokot nevezte ki. XII. Gergely 1407-ben szerémi püspökké *Farkas Pál* bosniai papot, 1408-ban corbáviai püspökké *San-Geminianói Geminianust*, 1409-ben a pécsi püspökség administratorává *Orsini Jordán* bibornokot nevezte ki.

Ezeket Zsigmond nem ismerte el. A corbáviai, knini és szerémi püspökségeket megüresedetteknek tekintette; a pécsi püspökségben pedig a tőle kinevezett *Albeni Jánost* tartotta fönn.[2])

Igy tehát, miután a főpapi székek betöltése körül a pápa korlátlan rendelkezési hatalmat, a király ellenben döntő befolyást igényelt: a kegyuri jog gyakorlásának és az egyházi kormányzatnak legjelentékenyebb területén veszélyes bonyodalmak keletkezhettek.

IV.

XXIII. János trónralépte, Zsigmond követsége a pápához. — Előterjesztése. — A pápa magatartása. — A kiegyezés. — A magyarországi javadalmak betöltése XXIII. János alatt.

Ezen ellentét kiegyenlítésére és az abból származó összeütközések elháritására Zsigmond elérkezettnek vélte az alkalmas pillanatot, mikor V. Sándor halála után utódául a Bolognában egybegyült bibornokok 1410. május 17-én *Cossa Boldizsár* bibornokot választották meg, ki *XXIII. János* nevét vette föl.

---

[1]) Az 1408 január 2-ikán kelt bulla a Dataria regestáiban. — Fejér (X. IV. 428) egy 1405 május 13-ikán kelt oklevelet közöl, melyet a spalatói érsek mint egri helynök állit ki. Bizonyára a másoló az esztendőt hibásan olvasta. — Stibort utóbb 1410-ben a király nevezte ki.

[2]) Az erre vonatkozó adatok a függelékben.

A király, az ugyanakkor elhunyt Ruprecht császár kimúltával, a német birodalom koronájára sóvárogván, nagy súlyt fektetett a pápa jóakaratának megnyerésére; de viszont várhatta, hogy XXIII. János, az egyházi szakadás megszüntetésére irányuló igyekezeteiben, a magyar király és a jövendő császár támogatásának biztositása végett, nagy áldozatokra is kész lesz.

Amint az uj pápa megválasztatásáról értesült, junius elején ünnepélyes követséget bocsátott hozzá. Élére a flórenczi származásu *Scolari Fülöpöt* helyezte, ki a harczi téren szerzett érdemeivel és állandó ragaszkodásával a király kegyét kiválló mértékben szerezte meg, dús adományokkal halmoztatott el, s mint temesi főispán, az ország főurai sorában előkelő helyet foglalt el.

Küldetésének legfőbb tárgya a magyarországi egyházi viszonyok rendezése volt. A szerencse kivételes kedvezéséből fönmaradt az előterjesztés, amit a pápának megvitt. Öt pontból áll, és igy hangzik:

»Először. Zsigmond király ő fensége mivel ekkorig bizonyos pápáktól súlyos sérelmeket és méltatlanságokat szenvedett, kéri, hogy a szent-atya a maga és utódai nevében kiállitandó bullával biztosítsa és nyugtassa meg a király urat és házának tagjait azimánt, hogy jövőben azoktól meg lesznek kimélve. A bibornok urak is állítsanak ki erről ünnepélyes iratot, mely a három bibornoki rend legidősebbjeinek függő pecsóteivel legyen ellátva.«

»Másodszor. Tekintettel a régi szokásra; továbbá arra, hogy a király ur az egyházak kegyura, a mint elődei szintén kegyurai voltak; végre tekintettel arra is, hogy az ország javadalmasai legnagyobb részben hatalmasak, és ha a király ur irányában nincsenek lekötelezve, az ő állását könnyen veszélyeztethetik, amint ezt már megcselekedték: a pápa ur engedje meg, hogy a javadalmakat a király ur és utódai adományozhassák, a pápa ur pedig legyen köteles az adományozásokat megerősíteni; vagy legalább rendelkezzék olyképen, hogy a javadalmakat a pápa ur senki másnak, hanem csak azoknak adományozza, a kiket a király ur névszerint irásban

megjelöl. Amennyiben ekkorig a király urnak irásban nyilvánitott beleegyezése nélkül adományozott a pápa úr javadalmakat, ezen adományozásokat vonja vissza, főképen ha azokat álnok uton eszközölték ki. Az apostoli kamarát illető díjak fizetésének kötelezettssége ezentúl is épségben maradna.«

»Harmadszor. Mivel az ország főpapjai közül néhányan, kik a pápa urnak meg fognak neveztetni, a király ur iránt hűtelenek lettek és nyiltan ellene támadtak, minélfogva bennök többé nem lehet bizni; a pápa ur mozdítsa el őket, és helyezze át külföldi egyházakba, javadalmaikat pedig adományozza azoknak, kiket a király úr vagy megbizottja, a (temesi) főispán megnevez.«

»Negyedszer. Mivel megtörtént, hogy a legkeresztényibb király ur, ki mint a hit erős pajzsa, a kereszténység oltalmáért folytonosan harczol és harczolni készül ezentúl; míg seregei a hitetlenek ellen voltak elfoglalva, keresztény fejedelmektől megtámadtatott: a pápa úr azokat, kik a király úr ellen akár jelenleg, akár jövőben ilyen jogtalanságot követnek el, rendeletek, kiközösités vagy más büntetések segítségével tartsa vissza és fékezze meg. Ebben és az okozott károk megtérítésének kieszközlésében a bibornok urak tanácsukkal és közremüködésökkel támogassák a pápa urat.

»Ötödször. Mivel a király ur és hívei, az ország nagyszámú papjainak hűtlensége alkalmából, az egyházak és a papok ellen netán egyet-mást elkövettek; továbbá az ő pénzöket és ingóságaikat a magok állásának oltalmára és a hitetlenek ellen viselt háború czéljaira felhasználták; a pápa ur adja meg a legteljesebb felmentést és feloldozást mindenre nézve, a mi ekkorig történt, elidegeníttetett és felhasználtatott, még ha az apostoli kamarát illette is volna meg az, a mi elvétetett. Egyébiránt az apostoli kamarának a főpapok és más egyháziak irányában fönforgó követeléseit a pápa úr tetszése szerint hajthatja be.«[1])

[1]) Az előterjesztés czíme: »Brevis nota eorum que petuntur pro parte domini regis extendenda et ordinanda in minutis cum stilo et forma opportunis formis effectibus suis.« Scolari Fülöp közölte azt a florenczi köztársaság kormányával, mely megküldötte a pápai udvarnál levő flo-

Ezen (barbár latinsággal és kuszált irálylyal fogalmazott) emlékirat a magyar királyi udvarnál uralkodó jogi fölfogásra élénk világosságot derit.

Mindenekelőtt teljesen kétségtelen, hogy az 1404 april 6-iki rendelet megállapodásait a király érvényeseknek többé nem tekinti. Továbbá, a mikor a pápától azt kéri, hogy a javadalmak adományozásának jogát ruházza rá, vallja, hogy ezt a jogot eddig nem bírta. Sőt ezen jog elnyerésére maga sem számit, és még abban is kegyelmet, engedményt lát, ha a pápa kötelező igéretet tesz, hogy kinevezéseiben a király jelöltjeire tekintettel lesz; amivel maga elismeri, hogy a javadalmak adományozásában a pápát a király ajánlásai nem korlátozzák. A hűtelen főpapoknak javadalmuktól való elmozdítását és áthelyezését a pápától várván: ezzel szintén azt hirdeti, hogy ezen intézkedések az ő hatáskörén kivül állanak.

A király az adományozási jognak ráruházását kérvén, a »*régi szokásra*« és az elődeitől öröklött »*kegyuri jogra*« is hivatkozik; de ezt csak odavetve teszi, elárulván, hogy arra nagy súlyt nem fektet. És csakugyan a régi szokás az új igényekkel nem állott összhangzásban; a kegyuri jog alapján pedig csakis a bemutatást igényelhette. És éppen ezért teljes őszinteséggel a hatalmi érdeket helyezi előtérbe.

Végűl, az önkényesen lefoglalt egyházi jövedelmeknek saját czéljaira történt felhasználásáért, a felmentést kérvén: ebben benfoglaltatik az a vallomás, hogy eljárásával jogkörén túllépett és az egyházi törvényekkel összeütközésbe jött. Amiért is követe által a pápának igéretet tett, hogy jövőre az egyházi javak elfoglalásától tartózkodni fog, az elfoglalt javakat a törvényes birtokosoknak visszaadja, és mintegy kárpótlásúl a jogtalanúl felhasznált jövedelmekért, Budavárában káptalant alapít.[1])

---

renczi követnek, azzal a megbizással, hogy a magyar király kivánatait támogassa. (Az utasitás a benfoglalt előterjesztéssel, a köztársaság jegyzőkönyvébe iktattatott. (Registro d'Instruzioni. Filza 4. T. XIV. p. 143. A florenczi állami levéltárban.)

[1]) Ezt a pápa, 1410 augusztus 3-ikán Zsigmond királyhoz intézett iratában emliti. *Theiner*. II. 187.

*

Scolari Fülöp, amint a pápai udvarnál megérkezett, mindenekelőtt uralkodója hódolatát mutatta be az egyház fejének. Ünnepélyes nyilatkozatban biztosította őt a felől, hogy a király »hüséget, hódolatot és engedelmességet« fog iránta tanusítani; hogy egész erejével »az igaz hit felmagasztalására és a kereszt ellenségeinek megalázására« fog működni.[1])

Viszont XXIII. János, a király kivánatai értelmében, bullát állított ki, amelyben kinyilatkoztatja, hogy mind ő maga, mind pedig utódai Zsigmond királyt és utódait »az egyház legkedveltebb fiai és hű támaszai gyanánt«, jóakaratukban és támogatásukban fogják részesíteni; ellenségeikkel »az igazság követeléseinek megfelelően« fognak elbánni. És ezen óvatosan fogalmazott igéretet attól a föltételtől teszi függővé, hogy a király nem maga ingerli háborúra ellenségeit, és hogy ő és örökösei »az egyház hű fiai maradnak«.[1])

Készséggel adta meg a királynak és híveinek a jogtalanúl lefoglalt egyházi javakra és jövedelmekre nézve a fölmentést; de az erről kiállított bullába nem mulasztotta el beiktatni a királyi igéretet, hogy jövőben »az egyház szabadságát, amint katholikus királyhoz illik, sértetlenűl fenn fogja tartani.«[2])

Már ezen két irat formája és tartalma kitünteti azt, hogy XXIII. János előzékenységgel fogadta ugyan a hatalmas magyar király közeledését; de éreztetni kivánta vele engedményeiben is felsőbbségét; kegyelmeket osztogat, és nem föltételeket fogad el tőle.

Ez még inkább bizonyult be a magyar király követével megindult tárgyalások további folyamában.

A királyi kivánatok legfontosabbikát a pápa nem teljesítette; a kegyuri jog kiterjesztését, a javadalmak adományozásának jogát megtagadta. Arról a hatalomról, amit elődei az egyházi állások betöltése körül kiküzdöttek, nem mondott le; sőt azt még ujabb védbástyával erősítette meg.

Ekkorig a pápák, egy század óta, megelégedtek azzal, hogy az elődeik alatt gyakorlatban levő javadalmi reservatio-

---

[1]) Erre a pápa imént idézett iratában utal.
[2]) Az 1410 augusztus 3-iki pápai irat i. h.

kat az egyház egész területére érvényes »cancellariai szabályokkal« megujították. XXIII. János most Magyarországra vonatkozólag különleges intézkedést tett; amire éppen Zsigmond kivánatai késztették, és éppen a szent-szék jogainak ama kivánatok hátterében lappangó elismerése bátoríthatta.

Bullát állított ki, melynek erejével »a Magyarországban megüresedett és jövőben megüresedő perjelségeket, káptalani méltóságokat és javadalmakat, plébániákat, úgyszintén minden egyéb világi és szerzetes egyházakat, még ha azokat szabályszerüen választás útján kellene is betölteni, valahányszor azokat ő kivánja adományozni, apostoli teljhatalmánál fogva a maga rendelkezésének tartja fönn.« Ennek következtében mindazokat, kiket ama javadalmakra az adományozás, bemutatás avagy a választás joga megillet, felhívja, hogy az ő különös engedélye nélkül jogaik gyakorlásától tartózkodjanak; mert különben intézkedéseiket már előre semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánítja.[1])

Zsigmond király követe a pápa megingathatatlan elhatározásában kénytelen volt megnyugodni. Csak a multra nézve volt képes engedményt eszközölni ki.

Számos eset fordult elő az elmult hét esztendő lefolyása alatt, amikor valamely javadalmat egy részről a pápa, más részről a király, vagy a királytól kinevezett de a pápától meg nem erősített főpap, két különböző egyházi férfiúnak adományozott, akik között azután perre került a dolog. A pápa most Magyarországba küldött követét *Castiglione Branda* piacenzai püspököt megbízta, hogy a pereket szüntesse be, a perlekedő felek között egyességet igyekezzék létrehozni, és ha ez nem sikerül, a javadalmakat újból adományozza a tényleges birtokosoknak, feloldozván őket az egyházi büntetésektől is, amiket magokra vontak.[2]) A mely rendelkezés egyjelentésű volt a királytól és a magyarországi főpapoktól kinevezett javadalmasok elismerésével.

Míg ekként a káptalani és más kisebb javadalmak tekin-

---

[1]) Az 1410 augusztus 13-ikán kelt pápai bulla a Vatikáni Regestákban.

[2]) Az 1410 augusztus 16-ikán kelt pápai irat *Theinernél*. II. 189.

tetében a rendelkezést követére bízta a pápa: az érseki és püspöki székekre nézve fenforgó nehézségeket, a magyar király követével folytatott tárgyalások alapján, mindjárt ő maga hárította el.

Scolari Fülöp előterjesztésében az a kérelem foglaltatott, hogy a pápa azokat a főpapokat, kik a király hozzájárulása nélkül neveztettek ki, és a hűtlenség vádját vonták magokra, mozdítsa el; azokat pedig, akik a királytól a szent-szék hozzájárulása nélkül neveztettek ki, avagy székükön, bár a pápa őket elmozdította, föntartattak, erősítse meg.

Az első csoportba tartoztak: *György* veszprémi püspök, *Miklós* zengi püspök, *Geminianus* corbáviai püspök, *Orsini* bibornok pécsi administrator és *Ludányi Tamás* egri püspök.

A másodikba: *Albeni Eberhard* zágrábi, *Albeni János* pécsi, *Stibor* egri, *Scolari András* váradi, *Szántai Benedek* bosniai, *Pál* szerémi és *Tamás* zengi püspökök.

A pápa ezen kivánatok mérlegelésében és teljesítésében egészen önállóan járt el.

A király kivánatát teljesítette, amennyiben három főpapot székéről eltávolított.

Orsini bibornokot a pécsi püspökségről való lemondásra bírta.

Ludányi Tamás egri püspököt egy corsicai püspökségre helyezte át.

Miklós zengi püspök szintén székét elvesztette, de hogy ez milyen formában történt, arról nincs tudomásunk.

Ellenben a pápa megtagadta *György* veszprémi püspök és *Geminianus* corbáviai püspök elmozdítását.

A király kivánatára megerősítette, illetőleg kinevezte:
Albeni Eberhardot zágrábi,
Albeni Jánost pécsi,
Scolari Andrást váradi,
Stibort egri,
Szántai Benedeket bosniai,
Tamást zengi püspökké.

Ellenben megtagadta a megerősítést *Pál* szerémi püspöktől, úgyszintén a visszahelyezést a spalatói érsekségre *Benzis András*-tól, kit thebai czímzetes érsekké nevezett ki.[1])

A pápa korlátlan rendelkezési hatalmának gyakorlásában még tovább ment. A kalocsai érsekség[2]) és a szerémi püspökség betöltését későbbi időkre halasztván, a két javadalmat a pápai kincsár részére tartotta meg, és mindkettőnek adminisztrátorává magyarországi követét, Castiglionei Brandát rendelte.[3])

Zsigmond király azzal az eredménynyel, a mit követe elért, megelégedve nem lehetett. Azonban, habár kegyuri jogigényei a pápai elismerést és szentesítést nem nyerték el; azokhoz ragaszkodott, tényleg, önhatalmából azoknak megfelelő módon járt el. A pápa rendelkezéseit részben elfogadta, részben visszautasította.

Abban, hogy a kalocsai érsekség és a szerémi püspökség üresedésben maradjanak, a veszprémi püspökség betöltésének ügye pedig függőben hagyassék, megnyugodott.[4]) Ellenben Geminianust corbáviai püspöknek el nem ismerte, és Benzis Andrást ezentúl is spalatói érseknek tekintette.[5])

Mindazáltal éppen a spalatói ügyben követett eljárása szembetünően mutatja, hogy egyházi politikája a következetesség jellemvonását nélkülözi.

A spalatói káptalan 1409-ben Duymo főesperest választotta főpapjává; a pápa el nem ismerte őt, és Págói Péter faenzai püspököt nevezte ki érsekké.[6]) Zsigmond sem ezt, sem

---

[1]) L. a többször jelezett függeléket.

[2]) Miklós kalocsai érsek még a kiegyezés előtt a király kegyét és az érsekséget elvesztette. (1410 május 25-iki királyi oklevélben az érsekség üresedésben levőnek mondatik. Hazai Oklevéltár 351.) Miklós azután XII. Gergelyhez pártolt és ettől a kalocsai érsekségben megerősíttetett.

[3]) Az 1410 augusztus 16. és 18-ikán kelt bullák *Theiner*-nél. II. 189.

[4]) Mind a három egyház az 1410 és 1411-ik évekből fönmaradt királyi okiratokban üresedésben levőnek mondatik.

[5]) Az 1410 és 1411-ből fönmaradt királyi okiratokban a corbáviai püspökség üresedésben levőnek, spalatói érseknek pedig András neveztetik.

[6]) Az 1411 október 19-iki bulla, melyben Péter érsekké neveztetik, és az 1411 november 4-iki bulla, mely Duymo ellen bocsáttatott ki a Dataria regestáiban.

amazt nem fogadta el, és Spalato városához a következő rendeletet bocsátotta:

»Mivel mi hívünket, tisztelendő András érseket törvényes spalatói érseknek tekintetni kivánjuk és senki mást; parancsoljuk, hogy mindenkit, különösen pedig Duymo főesperest és Págói Péter püspököt, kik a mi *kegyúri jogunk* és a nevezett András úr sérelmére, különböző utakon és módokon a nevezett érsekséget elfoglalni iparkodnak, abból az egyházból zárjátok ki, és távolítsátok el; nem törődvén *semmiféle bullákkal*, irásokkal és eljárásokkal, amiket *kegyuri jogunk* és a nevezett érsek úr sérelmére kieszközöltek, vagy ezentúl kieszközölnek. Amennyiben jelen parancsunkat teljesíteni elmulasztanátok, a bánokat és al-bánokat utasítottuk, hogy rendeletünk végrehajtására titeket kényszerítsenek.« [1])

Ezen királyi irat 1412 február 14-ikén bocsáttatott ki. És ugyanazon év márczius 25-ikén ünnepélyes királyi oklevélben, az ország egyházi méltóságainak sorozatában, spalatói érseknek *Duymot* találjuk megnevezve! [2])

Zsigmond e szerint Benzis Andrást elejtette. De a pápa már a következő év elején az érdemes férfiut a kalocsai érsekségre emelte,[3]) amiben méltán a királynak tett engedményt láthatunk.[4])

A veszprémi püspökség ügye még tovább maradt rendezetlenül. A pápa az udvaránál tartózkodó *György* püspököt a veszprémi egyház törvényes főpapjának tekinteni nem szűnt meg. A király kezdetben megnyugodott abban, hogy a püspökség üresedésben maradjon. De az 1411-ik év elején *Sándor* nevű egyházi férfiut nevezett ki veszprémi püspökké, aki ter-

---

[1]) *Fejér.* X. V. 313.

[2]) Hasonlóképpen az 1412 julius 2., 21., 27-iki királyi okiratokban. Az 1412 julius 16. és augusztus 29-iki okiratokban kétségtelenül tévedésből András neveztetik meg mint spalatói érsek. (*Fejér.* X. V. 265., 271,, 296., 310., 311., 317., 342. X. VIII. 545.) Az 1413-ik évi oklevelekben már állandóan Duymo fordul elő mint spalatói érsek.

[3]) Az 1413 január 4-iki bulla a Dataria regestáiban.

[4]) Az 1413 julius 20., 1414 julius 27. és 29-iki királyi oklevelekben a kalocsai érsekség, kétségkívül tévedésből mondatik üresedésben levőnek (*Fejér.* X—V. 404., 500., 519.); mert nem lehet föltenni, hogy a király legkedveltebb tanácsosának kineveztetésétől hozzájárulását megtagadta volna.

mészetesen a pápai megerősítést el nem nyerhette. Csak egyetlen egy királyi oklevélben találkozunk nevével. Akkor azután nyomtalanul eltünik.[1])

A pápa, György püspök beleegyezésével 1412 szeptember 1-én, addig, míg ő »az akadályok elhárításával« a püspökséget újból elfoglalhatja, administrátorrá (az időközben bibornokká lett) Brandát nevezte ki, azzal a kötelezettséggel, hogy a püspökség jövedelmeiből György püspöknek 400 forintnyi évdíjt fizessen.[2])

Másrészről azonban Zsigmond király is rendelkezett az üresedésben levő egyházi javak jövedelmeiről. Az 1414-ik év elején, az országból távolléte idejére, *Kanizsai János* primást és *Garai Miklós* nádort helytartókká rendelvén, felhatalmazta, hogy »az üresedésben levő szerzetes és világi javadalmakat, melyek a király rendelkezéséhez tartoznak, elfoglalhassák, a jövedelmekből az illető egyház és papjainak szükségleteiről gondoskodjanak; ... azt pedig ami fönmarad, az ő visszaérkezéseig őrizzék meg.« [3])

És mikor 1415 végén a győri püspök meghalt, a helytartók *Kanizsai István* királyi főajtóállót bízták meg a püspökség jövedelmeinek kezelésével.[4])

Hasonló ellenmondásokkal találkozunk a kisebb javadalmak betöltésének eseteiben. Zsigmond 1412 őszén Trau város tanácsát felhatalmazza, hogy a traui apátságra, valahányszor megüresedik, alkalmas egyént »választhasson, emelhessen és nevezhessen«, a kinek azután ő »az apátságot összes javaival, jövedelmeivel és illetményeivel, kegyuri jogának tekintélyéből és királyi hatalmának teljességéből, adni és adományozni fogja.«[5])

Azonban kisérletet sem tett arra, hogy a pápát magyarországi apátságok, káptalani és lelkészi javadalmak adományozásában meggátolja; vagy megakadályozza, hogy magyar-

---

[1]) 1411 márczius 29-ikén. Országos levéltár. D. O. 9633. sz.
[2]) A kinevezési bulla ugyanott.
[3]) Az 1414 január 6-iki királyi rendelet *Fejér*-nél. X. VIII. 546.
[4]) Az 1416 január 6-ikán kelt helytartói rendelet ugyanott. X. V. 692.
[5]) Az 1412 november 26-ikán kelt királyi oklevél ugyanott. X. V. 309.

országi egyházi férfiak javadalmak elnyeréseért és a másoktól elnyert javadalmakban való megerősítésért a pápához folyamodjanak.[1]) A folyamodók között voltak Zsigmond udvari emberei is[2]) és olyanok, kik Zsigmond és Borbála királyné kegyuri bemutatására, az illetékes egyházi hatóság beiktatása alapján, birtak javadalmakat.[3])

És XXIII. János alatt a javadalom-adományozások megsemmisitésének esetei sűrübben fordulnak elő, mint elődei alatt. A pápa nem kimélte még saját követének, Castiglionei Branda bibornok tekintélyét sem. Ez a megüresedett győri szent-Adalbert-prépostságot, legátusi hatalmánál fogva, Késmárki György szepesi kanonok és királyi alcancellárnak adományozta. A pápa erről értesülvén, azon alapon, hogy a káptalani méltóságok betöltését ő magának tartotta volt fönn, az adományozást érvénytelennek nyilvánitotta. Késmárki Györgyöt az illetéktelenül élvezett egyházi jövedelmek visszatérítésétől és az egyházi büntetésektől, a miket magára vont, csak azon föltétel alatt mentette föl, hogy a prépostságról lemondani köteles legyen. De miután lemondott, őt újból maga kinevezte. Ugyan így bánt el Lépes Györgygyel, ki az erdélyi prépostságot tiz év előtt a királytól nyerte adományul.[4])

Mindazáltal a pápa Zsigmond kegyuri jogait, amennyiben azokat a kánoni törvények korlátai között gyakorolta, kellő tiszteletben tartotta és mikor megtámadtattak, oltalmazta is. Tanuskodik erről két per, mely hosszú tárgyalás után a pápa itélete alá került.

---

[1]) XXIII. Jánostól 68 adományozási bullát tartottak fönn a Dataria regestái.

[2]) A pápa 1411 deczember 5-ikén az óbudai prépostságot magistro Lamberto Slucer de Goltia leobersdorfi plébánosnak; Zsigmond káplánjának és tanácsosának adományozta.

[3]) A pápa megerősíti 1410 október 4-ikén a fehérmegyei főesperest, 1414 május 30-ikán a pozsonyi őrkanonokot, 1415 január 12-ikén egy váczi kanonokot, kiket Zsigmond praesentált; 1411 május 3-ikán egy bosniai kanonokot, kit a káptalan »ad id . . . Sigismundi regis . . . accedente consensu« nevezett ki; 1413 julius 28-ikán egy kalocsai kanonokot, kit Borbála királyné »cum ad reginam Ungarie presentacio . . . ex privilegio sedis apostolice pertineat« praesentált.

[4]) Az 1413 deczember 28. és 29-ikén kelt bullák a Dataria regestáiban.

A váczi prépostság az által, hogy a püspök Péter prépostot törvényes itélettel javadalmától elmozdította, megüresedvén, Zsigmond király kegyuri joga alapján udvari káplánját Horvátországi Bogdánt praesentálta a püspöknek, ki őt beiktatta. De Péter a szent-szék előtt pert indított. A vizsgálat eszközlésére kiküldött pápai biztosok egyike, a visegrádi apát, megbizatása körén túllépvén, Bogdánt egyházi átokkal sújtotta, a prépostságból kivetette, és abba Pétert újból behelyezte. Bogdán ekkor a pápához intézett folyamodást, melyet a király is támogatott. XXIII. János megbízta az esztergomi prépostot, hogy Bogdánt, ha panaszát alaposnak találja, helyezze vissza a prépostságba.[1])

Még jellemzőbb egy másik eset. XII. Gergely pápa idejében megüresedvén egy váczi kanonokság, azt Nagyszombati András királyi bemutatás és egyházi beiktatás alapján birtokba vette; míg Bálint veszprémi pap arra pápai adománylevél alapján tartott igényt. Ebből per támadott. Nagyszombati András Rómába idéztetett, és mivel meg nem jelent, kanonoki javadalmának elvesztésére, az élvezett jövedelmek visszatérítésére és a perköltségek viselésére itéltetett el. XXIII. János megerősitette az itéletét. De Nagyszombati András azon czímen, hogy az idézés nem történt a kellő formában, perújítást kért. Mialatt a pápától kirendelt ügyhallgató azzal a kérdéssel foglalkozott, vajjon van-e perújításnak helye: Zsigmond király előterjesztette a pápának, hogy a Nagyszombati András ellen hozott itélet »a királyi kegyuri jogra nem kevéssé sérelmes«, és kérte, hogy ezen jogának sértetlen megóvásáról goodoskodjék.[2]) Ennek következtében XXIII. János kinyilatkoztatta, hogy a tőle megerősített itélet és mindaz, ami a per folyamán történt, a kegyuri jogra sérelmes lévén, érvény-

---

[1]) Az 1414 junius 16-ikán kelt pápai itéletről a bulla ki nem állíttatván, ezt később 1415 augusztus 17-én a konstanczi zsinat állította ki.

[2]) Mivel »dicta sentencia in preiudicium juris patronatus ipsius regis non mediocriter cedat, pro parte dicti regis fuit nobis humiliter supplicatum ut in premissis sibi jus illesum conservare de apostolica auctoritate dignaremur.«

telennek,[1]) ellenben Nagyszombati András bemutatása és beiktatása jogérvényesnek tekintendő; egyuttal Bálint papot a váczi kanonokságra tartott igényeivel örök időkre elutasította.[2])

Ezen határozatot XXIII. János pápa akkor hozta, mikor az egyetemes zsinat Konstanczban együtt volt, és az ott személyesen megjelent Zsigmond — ki időközben német királylyá megválasztatott és megkoronáztatott — az egyházi szakadás megszüntetésére irányuló tárgyalásokra döntő befolyást volt hivatva gyakorolni. Azonban sikertelenül kereste kegyét.

A zsinat mellőzhetetlen l szükségesnek látta mind a három pápa lemondását vagy letételét, és egy új pápa választását, ki az egész egyház hódolatára számithatna.

1415 május 29-ikén XXIII. János letétetett. XII. Gergely julius 4-ikén lemondott. Mire Zsigmond Konstanczból Aragoniába utazott, hogy XIII. Benedeket lemondásra birja; miután igyekezetei eredménytelenek maradtak, őt is 1417 julius 26-ikán a zsinat letette. Ekkor azután vették kezdetöket az új pápa választására vonatkozó tanácskozások.

Eszerint Magyarországra nézve, mely XXIII. Jánost ismerte el, és a másik két pápával összeköttetésben nem állott, a pápai szék 1415 május 29-ikén megüresedett.

Az üresedés két esztendőnél tovább tartott. Ezalatt az egyház kormányát a zsinat, illetőleg a zsinattól megválasztott bibornoki bizottság vezette.

V.

A konstanczi zsinat kiváltságlevele. — A veszprémi püspök és a vránai perjel javára kiállított királyi adománylevelek. — A veszprémi káptalan magatartása a királyi kinevezesekkel szemben.

Ezen interregnum kedvező alkalma természetszerüen fölkelthette Zsigmond királyban azt a gondolatot, hogy most

[1]) »Utpote in preiudicium juris patronatus huiusmodi temere attemptatas fuisse, et esse inania.«

[2]) Az 1414 ápril 30. és 1415 február 13-ikán kelt pápai bullák a Dataria regestáiban.

érvényre emelheti azon kivánatait, amiket XXIII. János trónraléptekor sikertelenül terjesztett elő.

Mindazáltal óvakodott önkényesen magához ragadni a hatalmat, amely után sóvárgott. És nem ment odáig, a meddig az 1403-iki szakadás elvezette.

Az 1415-ik év nyarán három püspökség volt üresedésben: a veszpremi, szerémi és knini. a melyekhez néhány hónappal utóbb a győri csatlakozott. Ezeknek egyikére sem nevezett ki Zsigmond püspököt.[1])

A püspöki székek betöltésének ügyét kétségkivül azzal az utógondolattal hagyta függőben, hogy a konstanczi zsinattól, mihelyt az XIII. Benedek lemondása vagy letétele után az egyházi legfőbb hatalom letéteményesének minden kétséget kizáró módon tekintheti magát, a főpapok kinevezésének kiváltságát kieszközli.

Addig is a magyarországi káptalanoknak nem adta meg a felhatalmazást, hogy főpap-választási jogukkal élhessenek; a zsinatot pedig 1416 ápril 5 ikén kelt levelében fölszólította, hogy a Magyarországot illető ügyek tárgyalását halaszsza el, a káptalani és monostori választások megerősítésétől pedig tartózkodjék.[2])

Azonban XIII. Benedek pápának letétele 1417 julius 26-ikán bekövetkezvén, Zsigmond nem késett a zsinattól a kiváltságot, mely után annyira áhitozott, kieszközölni.[3])

Werbőczi István a Hármaskönyvben kiemeli, hogy az »országnak a javadalmak adományozására vonatkozó szabadsága egy-

---

[1]) Tanuskodnak erről az 1415 augusztus 23. és 1417 január 22-én kelt királyi oklevelek, melyekben a nevezett püspökségek üresedésben levőknek mondatnak. *Fejér.* X. V. 573., 768.

[2]) A Párisból irt és a zsinat májuս 8-iki ülésében felolvasott levélnek 8., 9. és 15-ik pontjaiban a zsinati atyákat fölkéri, hogy »supersedeatur ventilationi causarum regni Hungarie«, — »nulle confirmaciones fierent de eleccionibus ecclesiarium cathedralium seu regularium quarumcumque«, végre »quod concilium faciat constitucionem ne aliquis de ordine fratrum sancti pauli primi heremite de regno Hungarie possit dictum ordinem exire et ad prelaturas promoveri.« *Hardt.* Magnum Concilium Constantiense. IV. 780.

[3]) A kiváltság kieszközlésének időpontját jelezi az a körülmény, hogy azzal néhány nappal a letétel után, augusztus 15-ikén élt legelső izben, mint alább látni fogjuk.

kor Zsigmond császár és király idejében, az ország többi szabadságaival együtt, a konstanczi egyetemes nevezetes zsinaton megerősíttetett, eskü szentségével megszilárdíttatott, amint ez az arról kiállított bullában világosan benfoglaltatik.« [1])

Az ország szokásos jogának, a király és az országgyülés megbizásából, codificatora, ki nem egészen egy századdal a konstanczi zsinat után irta meg művét, igényt tarthat arra, hogy állítását elfogadjuk.

És a XVI. század közepén, pápai követtel szemben, a zsinattól nyert ezen kiváltságra, mint általánosan ismert tényre, hivatkoztak a magyar kormányférfiak.[2])

A következő századokban is a magyarországi egyház legkiválóbb főpapjai — élükön Pázmány Péter — hitelesnek fogadták el Werbőczi előadását.

Eszerint, habár a zsinattól kiállított bullának sem eredeti példányát, sem másolatát nem sikerült felkutatni, és kiállítása felől a zsinat jegyzőkönyvei említést nem tesznek:[3]) az iránt, hogy a zsinat azt a bullát csakugyan kiállította, kétség nem merülhet föl.

Zsigmoud az elnyert új kiváltsággal azonnal élt. A pápai széknek közel kilátásban levő betöltését sem várta be; talán azzal az utógondolattal tette ezt, hogy a kiváltságnak gyakorlatában találja őt az egyház új feje.

Az 1417-ik év augusztus 15-ikén, a másfél évtized óta üresedésben levő veszprémi püspökséget Rozgonyi Péter dömösi préposttal töltötte be.

Ezen adománylevél (az első melynek teljes szövege ránk maradt) több tekintetben figyelemreméltó.

---

[1]) Pars. I. Tit. XI.

[2]) Martinengo nuntius 1552 február 19-ikén Bécsből irja: »Hanno un lor statuto in Hungharia confirmato dal concilio di Constanza et approbato con una tolleranza di lunghissimo tempo da cotesta santa sede (che con l'altra scrittura costa si manda) che i pontefici della confirmatione sola in poi delle chiese non habbino sorte alcuna di guirisditione sopra benefici del regno.« (Vatikáni levéltár. Nuntiatura di Germania. Vol. 63. f. 46.) A melléklet, amelyre utalás történik, hiányzik; de kétségkivül az a »statutum« nem más, mint Verbőczi idézett pontja.

[3]) L. e sorok irójának czikkét: »Nyomozások a pápai levéltárakban.« (Századok. 1891. évf.) És Dr. *Finke:* »Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Concils.« Paderborn. 1889.

»Mi — így hangzik az — tekintetbe véve a hit őszinteségét, a nemzetség nemességét, a példás életet, a tudományokban való elégséges jártasságot, az erkölcsök dicséretes szelidségét, mely tulajdonságokkal kedvelt hívünk, tisztelendő Péter dömösi prépost úr, néhai Rozgonyi László mester fia, a Magasságbelinek adományából tündöklik, miként azt hosszú bizalmas érintkezésben kézzelfoghatólag felismertük; és csalhatatlan bizonyossággal tudván, hogy a nevezett Péter prépost úr, mint alkalmas és érdemdús férfiú, előmozdításával inkább az egyháznak, mint az ő személyének teszünk szolgálatot: őt a jogilag és tényleg üresedésben levő, főpásztor nélkül szükölködő veszprémi egyházra és püspökségre, kegyuri jogunk hatalmánál fogva, választandónak, nevezendőnek és bemutatandónak véltük; sőt jelen iratunkkal tényleg *megválasztjuk, nevezzük* és *bemutatjuk;* [1]) a nevezett püspökséget és egyházat, bármely néven nevezendő, egyházi és világi, összes jogaival és tartozékaival, említett kegyuri jogunk hatalmánál fogva ... a nevezett prépost urnak adjuk és adományozzuk; [2]) a nevezett egyházat és püspökséget, összes jogainak teljességével... ráruházzuk.«

Ezek után a veszprémi káptalannak, a veszprémi egyház összes egyházi és világi alattvalóinak, minden rendű híveinek meghagyja, hogy Péter prépostot a veszprémi egyház igazi püspökének, az ő uruknak, főpapjuknak és főpásztoruknak ismerjék el, neki engedelmeskedjenek, a veszprémi püspökség összes jogairól, jövedelmeiről és javairól neki beszámolni tartozzanak.[3])

Kevéssel utóbb, s kétségkivül ugyanezen módon, nevezte ki győri püspökké *Kelement.*[4])

És nem egészen három hónap mulva — szintén még a pápai szék betöltése előtt — a gazdag aurániai perjelséget, mely a szent János lovag-rendhez tartozott, *Nagymihályi Albert*-nek, ezen lovagrend tagjának adományozta.

»Az élet erényessége — így szól a Nagymihályihoz inté-

[1]) »Eligimus. nominamus et presentamus.«

[2]) »Episcopatum et ecclesiam, cum omnibus ipsorum juribus et pertinenciis spiritualibus et temporalibus . . . dantes et conferentes.«

[3]) Eredetije a veszprémi káptalan levéltárában. *Fejér.* X. V. 691.

[4]) Ugyanis egy 1417 október 25-ikén kelt királyi iratban mint választott püspök fordul elő. (Az okirat az országos levéltárban.)

zett adomány-levél — az erkölcsök dísze és a dicséretes társalkodás, mely téged királyi fenségünk színe előtt ajánlatossá tesz, úgy szintén hűségednek harczi téren teljesített hasznos szolgálatai, királyi kegyelmességünket arra késztetik, hogy téged kegyeinkben bőkezűen részesítsünk. Ennélfogva az auràniai perjelséget, mely Mihály perjelnek... lemondásával megüresedett... néked... összes váraival és birtokaival, kegyuri jogunk hatalmánál fogva, a körünkben levő főpapok és zászlósurak tanácsára, élethossziglan adományozandónak tartjuk, és adományozzuk.«[1])

A királyi adománylevelek szövege *és* az azokban használt kifejezések azt látszanak jelezni, hogy a király azoknak kiállításával a javadalom-adományozást befejezett tény gyanánt, és az illető javadalmast a ráruházott állás összes egyházi és világi jogainak és kedvezéseinek birtokosa gyanánt tekinti. További megerősítés szükségességére semmiféle utalást nem tartalmaznak.

És mégis teljesen kétségtelen, hogy a király ezen adománylevelekkel *csak a kegyuri bemutatás jogát* kivánta gyakorolni; habár a hivatalos phraseologia világosan és határozottan az ellenkezőt hirdeti. Ebbeli felfogásunk alaposságát szintén egészen világos és határozott tény bizonyítja.

Ugyanis Nagymihályi Albert a királyi adománylevelet nem tekintette elégségesnek arra, hogy a perjelség jogos birtokosának tekinthesse magát; hanem úgy fogta fel a helyzetet, hogy a kegyúrtól a bemutatás kedvezésében részesült, s most az illetékes egyházi hatóságtól a tulajdonképeni kinevezést szükséges megszereznie. Ezért a szent János-lovagrend mesteréhez Nailbatói Filiberthez fordult, s ez állította ki a tulajdonképeni kinevezési okiratot, melyet azután Nagymihályi Albert a király elé terjesztett. Mire Zsigmond hozzájárulását új okiratban megadván, azon tényét, melyet előbbi okiratában *adományozásnak* nevezett, az utóbbiban *bemutatásnak* jelezi.[2])

---

[1]) Az 1417 november 10-ikén kelt királyi irat. Hazai Okmánytár. III. 309.

[2]) Az 1417 deczember 22-ikén kelt királyi okirat lényeges tartalma ez: »Albertus de Nagmihal... Philiberto de Nailbato... *provisionali-*

Kétségkivül a főpapi székek betöltésénél is ugyanezen eset forgott fönn.

Azonban a kegyuri bemutatás és kinevezés ezen igénye is nagyjelentőségű volt. A kánoni jog a főpapi székekre kegyuri jogot nem ismert el. Az investitura-harcz befejezése óta a világi fejedelmek bemutatása ki volt zárva. Előbb a káptalani választások voltak általános gyakorlatban, a melyekre nézve az uralkodók — mint láttuk — csak a hozzájárulás jogát birták; utóbb a pápák a korlátlan rendelkezési jogot küzdötték ki magok részére.

A királyi bemutatás és nevezés jelentőségét fokozta az a körülmény, hogy a király a tőle kinevezett főpapokat azonnal a javadalom birtokába iktatta, és a káptalanokat választói joguktól megfosztván, felhívta, hogy a kinevezett főpapokat főpásztoruk gyanánt fogadja el.

Igy járt el Zsigmond mindjárt a legelső esetben, mikor Rozgonyi Pétert veszprémi püspökké kinevezte.

Azonban a veszprémi káptalan nem hajolt meg a királyi rendelkezés előtt. A konstanczi zsinattól kieszközölt kiváltság felől vagy nem volt tudomása, vagy pedig annak érvényességét nem ismerte el. Annyi bizonyos, hogy főpap-választási jogát érvényben levőnek tekintette, és arról lemondani nem volt hajlandó.

Miként a multban, Györgyöt a pápától és Albeni Jánost a királytól kinevezett püspököket törvényes főpásztorainak nem tartotta; most Rozgonyi Pétert is főpapjául elfogadni vonakodott.

Bizonyára tárgyalások indultak meg a királylyal és a kinevezett püspökkel; mert csak három hónappal az adománylevél kiállítása után intéztetett el az ügy, compromissum utján.

Zsigmond megnyugodott abban, hogy a káptalan, a királyi kinevezést ignorálván, Rozgonyit püspökké válaszsza.

---

bus litteris, supra dicto suo prioratu Auranee, pro eiusdem Alberti parte, **ad nostram presentacionem**, juxta aliarum litterarum nostrarum regalium, eidem ... per nos concessarum, continentiam emanatis ... supplicavit, ut ipsis nostrum *regium consensum* adhibere dignaremur. Unde nos *litteras provisionales* ... ratas et gratas habendo eisdem nostrum ... regium assensum duximus adhibendum.« Hazai Okmánytár. III. 310.

A választást a káptalan a régi kánoni formaságok megtartásával végezte. Mindazáltal a választásról kiállitott okirat a szokásos formától lényegesen eltért.

A káptalan mély elkeseredéssel, és ennek kifejezésére feltünően éles szavakat használván, szól a tizenöt évig tartó özvegység és árvaság állapotáról, mely alatt a veszprémi egyház különböző egyénektől félszegen kormányoztatván, kimerült és megfogyatkozott; mert azok a »farkas elől menekülő hűtelen pásztorok gyanánt, az egyházat, melynek javaiból megkövéredtek, meghíztak és meggyarapodtak, elhagyták.«

Ezután kijelentik, hogy habár »a főpap-választás joga kezeikből rég kisiklott,« mivel az, akit illet, nem gondoskodott, a kánonok értelmében Rozgonyi Pétert törvényes püspökükké »nevezték, választották és felemelték.«[1])

VI.

Az egyházi javadalmak betöltésének ügye a konstanczi zsinaton. — A német nemzettel kötött concordatum. — A magyarországi egyházi javadalmak betöltése Zsigmond utolsó éveiben, Albert és Ulászló királyok alatt.

A konstanczi egyetemes zsinat az egyházi szakadás megszüntetése, a husszita-eretnekség kiirtása és az egyházi reform keresztülvitele czéljából hivatott egybe. Tárgyalásai a korábbi zsinatokon követett eljárástól egészen eltérő módon folytak. A zsinat tagjai nemzetek szerint csoportosultak. Öt nemzet alakult: az olasz, franczia, spanyol, angol és német.

Magyarországot ezen zsinaton szokatlanul nagy számú főpapok, egyetemi tanárok és egyéb egyháziak képviselték.[2]) Mindazáltal ezek nem képeztek a zsinaton külön nemzetet, hanem, a lengyel és skándináviai zsinati tagokkal együtt, a a német nemzethez csatoltattak.

---

[1]) »Duximus nominandum, eligendum pariter et preficiendum.« Az 1417 november 26-ikán kelt okiratot közli *Roka.* Vitae Veszprimiensium Praesulum. 236.

[2]) Ezeknek névsorát legpontosabban összeállítva találjuk Dr. *Karácsonyi János* felavató értekezésében: Magyarország és a nyugati egyházszakadás. (Nagyvárad. 1885.) 60—68.

Az egyházi reform tárgyában javaslatok kidolgozására kiküldött zsinati bizottságokba mindegyik nemzet küldött képviselőket. A reform-kérdések sorában a legfontosabbak egyike az volt, mely az egyházi javadalmak betöltésének szabályozására vonatkozott.

E tekintetben két ellentétes irány állott égymással szemközt. Az olasz főpapok, a franczia, angol és német egyetemek küldötteivel, a pápa korlátlan rendelkezési jogát érinthetetlennek hirdették, és a tényleges helyzet föntartását követelték. Ellenben a franczia, angol és német főpapok a régi egyházi jog intézményeinek: a káptalani választásoknak és a főpapok javadalom-adományozási jogának visszaállításáért küzdöttek.[1])

Ezen tárgyalások közben, 1417 november 10-ikén Colonna Ottó bibornok pápává megválasztatott, és *V. Márton* név alatt foglalta el szent Péter székét; azt a reményt keltve, hogy jogara alatt az egész katholikus egyházat egyesíteni, és az egyházi reformnak a zsinattól megkezdett művét szerencsésen befejezni fogja.

Az utóbbi remény meghiúsult. Trónralépte után megujította az elődei alatt alkalmazásban levő u. n. cancelláriai szabályokat, s köztök azokat is, melyek az egyházi javakkal való rendelkezést a pápa kezeiben összpontosították.[2])

Ily körülmények között, a reform-bizottság kebelében, a javadalom-adományozás kérdése iránt fenforgó ellentétek még élesebben nyilvánultak. És miután egyértelmű végzések alkotása nem volt várható, abban történt megállapodás, hogy minden nemzet külön tárgyalásokat indítson a pápával, és külön egyességet kössön vele.

Igy jöttek létre 1418 tavaszán az egyes nemzetek concordatumai, melyek a javadalom-adományozás ügyén kivül több más reform-kérdést is felöleltek.

A német nemzettel kötött concordatum, öt esztendőre kiterjedő érvényességgel, 1418 május 2-ikán köttetett meg.

---

[1]) Dr. *Bernhard Hübler:* Die Constanzer Reformation und die Concordate von 1418. (Leipzig. 1867.) 25. és köv. l.

[2]) *Pastor:* Geschichte der Papste seit dem Ausgange des Mittelalters. (Freiburg 1892.) I. 174.

A javadalmak betöltése tárgyában a következő megálladásokat tartalmazta.

Az érseki és püspöki székek, úgyszintén a szent-széknek közvetetlenül alávetett monostorok, kánoni választással töltetnek be. A választásokat, amelyek a kánonok követeléseinek megfelelően történnek, a pápa megerősíti; kivéve, ha »észszerű okból, a bibornokok hozzájárulásával«, méltóbb és alkalmasabb egyént vél alkalmazandónak. Amennyiben a választás nem a kánonok követeléseinek megfelelő módon történik, a főpapot a pápa nevezi ki.

A pápai reservátiók közül azok, amelyek a régi egyházi törvényeken alapulnak, föntartattak; ellenben a melyeket újabb pápai rendeletek léptettek életbe, eltöröltettek.[1])

A konstanczi zsinat legkiválóbb történetirói abban a véleményben vannak, hogy a német nemzettel kötött concordátum érvényessége Magyarországra is kiterjedett.[2])

Ezt megerősíteni látszik a legelső bulla, amit V. Márton pápától magyarországi püspöki szék betöltése tárgyában birunk.[3])

Ezen, 1419 julius 31-ikén kiállított bullában a pápa Pálóczi Györgyöt erdélyi püspökké kinevezvén, arra az álláspontra helyezkedik, hogy mivel az erdélyi káptalan, a régi kánonokban és a konstanczi zsinat végzéseiben megállapított határidőig választási jogát nem használta, *ez esetben* a kinevezés joga ő rá szállott.[4])

---

[1]) Az első csoportba tartoznak: a szent-széknél megüresedő javadalmak; — a letétel, áthelyezés, a választás megsemmisítése, a választottnak lemondása következtében megüresedő javadalmak; a bibornokok, pápai követek és bizonyos pápai tisztviselők javadalmai, a pápától előmozdított egyházi férfiaktól az előmozdítás idejében birt javadalmak; az olyan püspöki székek, melyeket a káptalanok a kánonokban megszabott határidőig nem töltenek be, stb. *Hübler*. 164—193.

[2]) *Hübler*. 323. *Hefele*. Conciliengeschichte. VIII. 358.

[3]) A legelső, amit kiállított, az volt, amelylyel 1418 márczius 1-én Kelement győri püspökké kinevezte. De a Dataria regestáinak az a kötete, amelybe beiktattatott, nem maradt fönn. Csak azt a bullát birjuk, a melyben Kelement felhatalmazta, hogy magát püspökké szenteltethesse.

[4]) »Nos vacatione intellecta ... decursoque tempore super deferendis apostolice sedi eleccionibus ... earumque petendis confirmacionibus, in constitucione Nicolai pape IV. ... ac per nos in generali Constanciensi concilio prefinita ..., cum interim aliqua de idonei substitucione pastoris euisdem ecclesie celebrata eleccio ... nobis minime presentata

Azonban öt hónappal utóbb egy másik bullát állít ki, a Pálóczi György kineveztetésével megüresedett szepesi prépostság ügyében. Ezen bulla szövegében megemlíti, hogy Pálóczi György »*királyi kinevezés alapján, anélkül, hogy a később bekövetkezett pápai előmozdítást bevárná*,« lépett az erdélyi püspökség birtokába.[1])

Ezen bulla kétségtelenné teszi, hogy a konstanczi concordatum megkötése után, Zsigmond király Magyarországban, a káptalani választások mellőzésével, a püspökök kinevezésének jogát gyakorolta, s hogy V. Márton pápa ezt a jogot nem vonta kétségbe, hanem csak azt a gyakorlatot helytelenítette, a mely szerint »a pápai előmozdítás« előtt léptek a püspökség birtokába.

Mivel pedig V. Márton a konstanczi zsinat végzéseiből csak azokat erősítette meg általánosságban, a melyek »a hit kérdéseit illetőleg« a közüléseken hozattak;[2]) fel kell tennünk, hogy a zsinatnak a magyar király kinevezési jogára vonatkozó bulláját külön erősítette meg.

És csakugyan V. Márton ilyen megerősítő bullájának kiállításáról tudomása volt Pázmány Péternek, ki arra 1635-ben a magyar király kegyuri jogáról irt emlékiratában hivatkozott.[3]) És hivatkoztak arra 1661-ben a magyar kormányférfiak, mikor a magyar király jogát a bosniai püspök kinevezésére a szent-szék előtt igazolni igyekeztek. De a bullát magát Magyarországban előmutatni, és Rómában megtalálni sem akkor, sem azóta nem tudták.[4])

---

fuisset ... ad provisionem ipsius ecclesie ... ad nos per *specialem ordinacionem super hoc in dicto concilio factam ea vice devoluto.*« (A Dataria bulláinak regestáiban.)

[1]) »Ad eiusdem regis nominationem, etiam ante promotionem per nos postmodum factam de ipso.« Az 1419 deczember 20-ikán kelt bulla *Wagner*-nél. Analecta Scepusiensia. III. 156.

[2]) *Hefele:* i. m. 372.

[3]) A konstanczi zsinattól engedélyezett kiváltságról mondja: »Martinus V. bulla jurata hoc privilegium confirmavit.«

[4]) Rossi, a római congregatio consistorialium ügyvédje a magyar király javára felhozott érveket czáfolván, az ötödik pontban szól »de asserto privilegio concesso Sigismundo imperatori.« Említi, hogy arra nem lehet súlyt fektetni, »cum non fuerit exhibitum autenticum ... nullaque etiam talis privilegii mentio facta legitur in vita eiusdem Martini.« (A vatikáni levéltárban. A Biblioteca Pianak 428-ik kötetében.)

A káptalani választások, amiket a német nemzettel kötött concordatum visszaállítani törekedett, Magyarországon csak kivételesen fordultak elő. V. Márton uralkodásának tizennégy esztendeje alatt kettőnek nyomát találjuk: [1]) 1419-ben, mikor a váczi káptalan Miklóst; 1424-ben, mikor a kalocsai és bácsi káptalanok a florenczi származású Buondelmonte János pécsváradi apátot választják meg érsekül.

De mindakét esetben a káptalani választás puszta formaság volt; mert a királyi kinevezés megelőzte volt.[2])

A váczi választást V. Márton kifogás nélkül megerősítette. A kalocsait, mivel az érseki szék betöltését magának föntartotta volt, megsemmisíti; de a választottat a maga hatalmából kinevezi.[3])

A pápai bullák a királyi kinevezésről ugyan említést sohasem tesznek; sőt rendszerint a kinevezés azon az alapon történik, hogy a főpapi szék betöltését az előd életében a pápa magának tartotta fönn; [4]) de a királytól kinevezett főpap mindig számíthatott a pápai megerősítésre. Ezt V. Márton csak egyetlen esetben, Rozgonyi Péternek, ki — mint láttuk — 1417-ben veszprémi püspökké a királytól kineveztetett és a káptalantól is megválasztatott, késett megadni; mivel a IX. Bonifácztól egykor kinevezett, még életben levő György püspöknek és a XXIII. Jánostól administrátorrá rendelt Branda bibornoknak jogait sérteni nem akarta. Rozgonyi hét éven át a »választott« püspük czímét viseli; csak György püspök halála és Branda administrator lemondása után (1424) kapta meg a kinevezési bullát.[5])

A pápa a kegyuri jog határain túllépő királyi önkény

---

[1]) A veszprémi választás a concordatum megkötése előtt történt.

[2]) 1424 augusztus 9-ikén Giovanni Falcucci, Scolari Fülöp udvari embere, a váradi püspököt értesíti: »Da Buda o avuto lettera chome l'arcivescovado di Coloccia *é dato* a messer l'abate di Pecciovaradino di volere di nostro signore messer lo Spano.« (A florenczi állami levéltárban.) Tehát Ozorai Pipó kérésére történt az »adományozás«.

[3]) Az 1419 október 23. és 1424 november 15-iki bullák a Dataria bulláinak regestáiban.

[4]) Igy 1424 február 4. az erdélyi, május 5. a veszprémi, május 23-ikán az egri; 1427 ápril 11. a bosniai. julius 23. a váradi; 1428 május 21. a knini, augusztus 30. a veszprémi; 1429 junius 21. a nyitrai püspökök kinevezéséről szóló bullákban. Ugyanott.

[5]) Az 1424 május 5-ikén kelt pápai bulla ugyanott.

tényei irányában is elnézőnek mutatta magát. Mikor Zsigmond 1422-ben Stibor egri püspököt önhatalmulag elmozdította; ebben megnyugodott.[1])

És mikor (1430 végén) Zsigmond azzal az előterjesztéssel fordult a szent-székhez, hogy »az adósságokkal terhelt bambergi püspökség iránt részvétet érezvén,« Frigyes püspököt arra az időre, amíg az adósságokat törleszti, a váczi püspökség administratorává rendeltetni kéri: ez a kérelme is teljesült.[2])

V. Márton utódja, *IV. Eugén* pápa, (1431—1446) Zsigmond irányában már nem tanúsított ilyen engedékenységet.

A király 1438-ban a megüresedett zágrábi püspökséget egyik előkelő dalmát úr tizenhat esztendős fiának, *Curzolai Ábel*-nek szánta, és azzal a kérelemmel fordult a pápához, hogy azt, míg a törvényes kort eléri, a püspökség administratorává rendelje. A pápa a kérelmet megtagadta.[3]) A miben a király megnyugodott; az ő haláláig az oklevelekben a püspökséget üresedésben levőnek jelezi.

Ugy látszik, éppen az a körülmény, hogy IV. Eugén a szent-szék jogait a főpapi javadalmak betöltése körül újból érvényesíteni kivánta, indította Zsigmondot arra, hogy uralkodása végén a megüresedett főpapi székek betöltését elodázza. A zágrábi püspökségen kivül a csanádi, zengi és knini püspökségek éveken át üresedésben maradtak.

*

[1]) Hogy Stibor *»per potestaten secularem amotus«* hagyta el az egri püspökséget és vonult el Lengyelországba, egy 1432 január 17-ikén elintézett supplicatióból tudjuk. Az életében (1422) utódjává kinevezett Tamás püspököt a pápa elismerte, mert az egri püspökség, mikor arra 1425 május 23-ikán Rozgonyi Péter Veszprémből áthelyeztetett »per mortem Thome« megüresedettnek mondatik a bibornoki consistorium jegyzőkönyvében.

[2]) A bibornokí consistorium 1431 január 24-iki ülésében: *»instante* domino rege Romanorum, ex compassione quam gerit ecclesie Bambergensi, nimirum pregravate oneribus debitorum, sanctissimus dominus noster ... Fridericum episcopum Bambergensem deputavit administratorem ecclesie Waciensis ... quousque dicta Bambergensis ecclesia fuerit dictis oneribus exonerata.« (Liber Provisionum f. 213. t.)

[3]) Ezt IV. Eugén pápának 1440 julius 19-iki (alább idézendő) bullájából tudjuk.

Az apátságok, prépostságok és káptalani javadalmak betöltése körül, a konstanczi zsinatot követő időkben, Zsigmond a kegyuri bemutatás jogát szintén a *kinevezés* és *adományozás* formájában gyakorolta, és az egyházi hatóságokhoz a beiktatás foganatosítása végett *rendeleteket* bocsátott.[1])

Ebből az időből maradtak fönn olyan adománylevelei is, melyekben a káptalani javadalmakra bírt kegyuri jogait az illető főpapnak engedi át,[2]) aki ilyen módon kezeiben a kegyuri és az egyházi hatóság jogait egyesítvén, a rendelkezés teljes hatalmát gyakorolja.[3])

Másrészről azonban azelőtt a feltünő tény előtt állunk, hogy V. Márton a magyarországi kisebb egyházi javadalmak betöltése körül, azt a helyzetet, ami a zsinatot megelőző időben alakult, fönn tudta tartani. Nagy számban fordulnak Magyarországból folyamodók Rómába, részint javadalmak adományozásáért, részint az elnyert javadalmakban való megerősitésért. V. Mártonnak, magyarországi javadalmi ügyekben kiállított bulláiból *negyedfélszáz* maradt ránk.[4])

Sűrűn találkozunk újból a folyamodók között olyanokkal, kik előadják, hogy javadalmukat Zsigmond király »kegyuri bemutatására« az illetékes főpaptól kánoni módon elnyerték, de

---

[1]) Az 1420 augusztus 14-ikén Tárkanyi Benedek javára kiállított adománylevélben ezen kifejezéseket használja: »De canonicatu et prebenda ... in ecclesia Agriensi, auctoritate nostri juris patronatus, duximus providendum, imo et providemus et eosdem sibi *conferimus.*« Az egri püspöki helynöknek és a káptalannak *meghagyja*, hogy iktassák be. *Fejér.* X. VI. 262.

[2]) A legrégibb, amit ezen okiratok közül ismerünk 1435 január 13-ikán kelt. Ebben Zsigmond a szepesi prépostot felhatalmazza »beneficia ... vacatura, auctoritate nostri juris patronatus, quam ... in eundem ... de plenitudine potestatis transferimus ... conferendi ... in eisdemque nostra regia et sua ordinaria auctoritatibus personas idoneas constituendi.« *Fejér.* X. VII. 613.

[3]) Igy például 1428-ban a zágrábi püspök zágrábi prépostot nevez »auctoritate nostra ordinaria et jurispatronatus, per serenissimum principem Sigismundum ... regem nobis concessa « *Fejér.* X. VI. 936.

[4]) A »Századok« 1892-ik évi folyamában »Nyomozások a pápai levéltárakban« czímű értekezésemben 100 ilyen bulláról szólok. Azóta a Dataria supplicatioinak regestái is felhasználhatókká lettek, és azok átkutatása gyarapította ily jelentékeny mértékben a készletet.

»bizonyos okok miatt« az adományozás jogi érvényességében kételkedvén, új adományozásért folyamodnak.[1])

Kérésök rendszerint haladék nélkül teljesíttetett. De nem hiányoznak esetek, amikor, XXIII. János példájára, V. Márton is követeli, hogy a kérelmező javadalmáról mondjon le, és egyuttal intézkedik, hogy a lemondás után, pápai adományozás alapján, javadalmába újból beiktattassék.

Ez történt Késmárki Györgygyel, ki a királyi bemutatás alapján, »de egyéb kánoni jogczím nélkül« a szepesi prépostság birtokába lépett. Folyamodására, az egyházi büntetésektől és a jogtalanul élvezett jövedelmek megtérítésétől fölmentetett; de a prépostságról le kellett mondania. A lemondás után a sávniki apát, mint pápai biztos, a prépostságba újból beiktatta.[2])

Főpapok is folyamodnak a pápához felhatalmazásért, hogy bizonyos meghatározott számú javadalmakat adományozhassanak. 1419-ban az esztergomi érsek egy prépostság és három kanonokság, 1418-ben a győri püspök huszonnégy javadalom, 1427-ben szintén a győri püspök huszonöt javadalom adományozására nyer pápai felhatalmazást.[3])

Magától Zsigmondtól egyházi javadalmak tárgyában csak két folyamodásra akadunk. Az egyikben a zágrábi püspök részére felhatalmazást kér, hogy a bélai apátságot öt esztendeig birhassa.[4]) A másikban pedig a világi papoktól birt dömösi prépostságnak szerzetes-rend részére átengedését kéri.[5])

Míg a király a kegyúri jog körén kivül álló ezen ügyekben a szent-székhez fordúlt; az egyházi javadalmak tárgyában keletkezett vitás ügyek eldöntésére feljogosítottnak nemcsak ő tekintette magát, hanem tekintették őt egyházi körökben is.

1423-ban ő hozzá fordult Arnold volt szepesi olvasó-

---

[1]) Ilyen kérvényeket birunk az esztergomi és óbudai prépostoktól, a bácsi, császmai, egri, fehérvári, győri, knini, kövi és zágrábi káptalanok tagjaitól, végre a püspöki plébánostól.

[2]) V. Márton pápa 1419 deczember 20-iki bullája, és az új beiktatásról 1420 márczius 24-ikén kiállított jegyzőkönyv *Wagner*-nél. Analecta Scepusiensia III. 156, 159.

[3]) A bullák a Dataria bulláinak regestáiban.

[4]) Az 1421 deczember 19-ikén elintézett kérvény a Dataria supplicatióinak regestáiban.

[5]) Ezen ügyről alább tüzetesen szólunk.

kanonok azzal a panaszszal, hogy évek előtt igazságtalanul megfosztatott javadalmától, melyet most az esztergomi érsek adományozásából annak egyik káplánja bir. A király a szepesi prépostot utasította, hogy az ügyet vizsgálja meg, és ha kiderül, hogy a panaszlónak előadása a valóságnak megfelel, őt javadalmába helyezze vissza. A prépost »a királytól ráruházott hatalmánál fogva« — ezek az ő szavai — az ügyet megvizsgálván, Arnoldot az olvasó-kanonokságba visszahelyezte.[1])

A királyi kegyurasághoz tartozó egyházi javadalmak birtokaira és jövedelmeire vonatkozólag a királynak bizonyos rendelkezési jogát tételezi föl az 1435-ik évi országgyülés egyik törvényczikke, a mely megállapítja, hogy a királyi tisztviselők »az érsekségeket, püspökségeket, apátságokat, prépostságokat és a kegyuri jog alapján királyi rendelkezéshez tartozó egyéb egyházakat, azoknak birtokait, tartozékait, tizedeit, *külön királyi rendelet nélkül*, elfoglalni s azok kezelésébe avatkozni ne merészeljenek.«[2])

Hogy Zsigmond király az egyházi javadalmak elfoglalására és kezelésére ilyen »külön királyi rendeletet« gyakran bocsátott ki, tudjuk Thallóczi Frankónak és Péternek a pápához intézett azon előterjesztéséből, melyben elmondják, hogy ők és elhunyt testvéreik, Zsigmond parancsára »Magyarországban és a hozzátartozó részekben létező némely érsekségeket, püspökségeket, apátságokat, perjelségeket, prépostságokat, főesperességeket, kolostorokat és plébániákat tényleg elfoglaltak, jövedelmeiket jogtalanul behajtották, s ezeket, számadás terhe mellett, az ő szükségleteire fordították.«[3])

---

[1]) A királyi rendelet és a jászói conventnek a visszahelyezésről szóló, 1423 junius 25-ikén kelt jelentése, *Wagner*-nél. III. 61, 52.

[2]) »Nullus comes, banus, vajvoda seu alius officialis, regius minister cuiuscunque conditionis et dignitatis existat, ecclesias episcopales, archiepiscopales, abbatiales, prepositales et alias quascumque, regio jure patronatus disponendas, earundemque tenutas, pertinentias, decimas et possessiones, intra terminos et limites sui honoris seu officiolatus, absque speciali mandato regio occupare, aut sese de eisdem partialiter ac totaliter ingerere praesumat.«

[3]) »Nonnullas metropolitanas et cathedrales ecclesias, abbatias, prioratus, prepositura, archidiaconatus ac claustra et parochiales ecclesias, per universum regnum Hungarie et partes ei adiacentes constituta, de facto occupaverunt, fructus, redditus et proventus eorum indebite perci-

De éppen ezen előterjesztés szövege, és az a tény, hogy szerzői a királyi rendeletek foganatosításával elkövetett bűnök bocsánatáért, és az elidegenített egyházi jövedelmek visszatérítésének kötelezettségétől való felmentésért a szent-székhez folyamodnak: jelezi, hogy a királyi rendelkezések jogosultságát még azok sem ismerték el, akik végrehajtásukkal voltak megbízva

Egyébiránt Zsigmond király halála után csakhamar az ország rendei körében általánossá lett az az óhajtás, hogy az ő egyházi politikáját utódja ne folytassa.

*

Albert király mind a választási föltételekben, mind pedig az 1439 május végén tartott budai országgyülés végzéseiben azt a kötelezettséget vállalta el, hogy »az egyházi javadalmakat üresedésben nem hagyja, világiaktól elfoglaltatni nem engedi« [1]) és csakis magyaroknak, nem pedig külföldieknek adományozza.[2])

Egyszersmind megállapíttatott, hogy »az egyházak és egyházi férfiak a nemrég visszaélésképpen behozott adózástól felmentessenek, és csak a szokásos hadi szolgálatra köteleztessenek.« [3])

A király, kevéssel trónralépte után, a régtől fogva megüresedett zágrábi püspökségre irányozván figyelmét, elődjének jelöltje, Curzolai Ábel érdekében a szent-széknél lépéseket tett, a melyektől annál inkább várt sikert, mert Ábel időközben a kisebb egyházi rendeket fölvette, az apostoli protonotarius méltóságát elnyerte és a paduai főiskolán tanult.

Mivel pedig ennek daczára tagadó választ kapott, Rómába küldött külön követ által előterjesztette, hogy az ügy rá nézve nagy jelentőségű, mert az ifjú főpap előmozdításával az ő hatalmas családját kötelezheti le magának.

---

pendo, de quibus omnibus eidem imperatori dum viveret raciones faciebant, et in usum dicti imperatoris disponebant.« (Az 1448 január 31-ikén elintézett kérvény a Dataria supplicatióinak regestáiban.)

[1]) »Ecclesiastica beneficia vacatura non faciemus, neque permittemus per seculares occupari personas.« Az 1439-ik évi XXI. czikk.

[2]) Az 1439-ik évi V. czikk.

[3]) Az 1439-ik évi XIX-ik czikk.

A pápa ekkor Barbo Lajos trevisoi püspököt megbizta, hogy Ábel egyénisége felől jelentést tegyen, és mivel ez kedvezően hangzott, az akkoron husz éves Curzolai Ábelt (1438 május 13-ikán) a zágrábi püspökség administratorává rendelte.[1]) Mire a király őt zágrábi püspökké nevezte ki.[2])

De ezen kinevezés a zágrábi egyházmegyének mind papi, mind világi köreiben visszatetszést szült, ami Albert kírályt arra késztette, hogy tévedését beismervén, Ábelnek elmozdítását és egyuttal Zólyomi Benedek fehérvári prépostnak zágrábi püspökké kineveztetését kérje.

A pápa, a király ezen váratlan nézet-változásával szemben, azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a kinevezés visszavonása a szent-szék és a korona tekintélyét csorbítaná. Mindazáltal az Ábel személye ellen emelt kifogások megvizsgálására magyarországi követét utasította, és a királyt fölkérte, hogy a vizsgálat eredményét türelemmel várja be.[3])

A pápai követ Ábel elmozdítására, úgy látszik, elégséges okot nem talált; ez administratori tisztében megmaradt,[4]) míg attól a következő évben kora halál fosztotta meg.

Nehézség nélkül történhetett a knini püspökség betöltése, a melyre Albert király előterjesztésére a tőle kinevezett *Csupor Demetert* a pápa is kinevezte.[5]) Ugyanilyen módon történt *Benedek* fehérvári prépostnak győri püspökké kineveztetése.[6])

---

[1]) Az előadottakat IV. Eugén pápának 1438 november 30-ikán Albert királyhoz írt leveléből (*Theiner*. II. 218.) és a consistorialis jegyzőkönyvből tudjuk. Ez utóbbinak 42. lapján fel van jegyezve, hogy a pápa 1438 május 13-ikán »Dominum Abel, Christophori de Corczula, protonotarium in XX. vel circa sue etatis anno et in minoribus duntaxat constitutum« zágrábi administratorrá nevezte ki.

[2]) 1438 szeptember 8-iki királyi okiratban Ábel mint »electus Zagrabiensis« fordul elő. *Fejér*. XI. 22.

[3]) Mindezt IV. Eugén pápának 1438 november 30-ikán kelt, idézett iratából tudjuk.

[4]) Ábel 1438 deczember 28-ikán fizette le Rómában a kinevezési díjakat. (Liber solutionum. Vol. 68. f. 23, 25. Vatikáni levéltár.)

[5]) Az 1438 julius 7-iki kinevezési bullában a királyi előterjesztésről nincs említés; de igenis egy későbbi (1439 ápril 30-ikán elintézett) supplicatióban említtetik, hogy »ad supplicationis instantiam serenissimi regis Ungarie« neveztetett ki knini püspökké.

[6]) 1439 ápril 26-iki királyi oklevélben mint választott püspök fordul elő. (Országos levéltár.) A pápa 1439 junius 7-ikén hatalmazta föl őt, hogy magát püspökké szenteltethesse.

Az ily módon megüresedett fehérvári prépostságra pedig a király a pápának mutatta be *Biki István* királyi főjegyzőt; [1]) és a Bikinek előmozdításával megüresedett gyulafehérvári prépostságra szintén a pápa állított ki adományozó bullát.[2])

*

Albert királynak 1439 október 27-ikén bekövetkezett halála után özvegye *Erzsébet* királyné a főhatalmat és azzal a kegyuri joghatóságot a maga kezeibe ragadta, azt fiának V. Lászlónak születése és megkoronáztatása után is megtartotta.

Néhány hónappal utóbb IV. Eugén pápa négy magyarországi főpapi széket töltött be. 1440 február 15-ikén Szécsi Dénes egri püspököt esztergomi érsekké, május 9-ikén Rozgonyi Simon veszprémi püspököt egri püspökké, Gotalóczi Mátyást veszprémi püspökké és julius 29-ikén Zólyomi Benedeket zágrábi püspökké nevezte ki. A bullákban arra utal, hogy ezen főpapi székek betöltését magának tartotta volt fönn, minélfogva apostoli teljhatalommal rendelkezik betöltésökről.[3])

Azonban a kinevezettek mind Erzsébet királyné hívei voltak, és így nem merülhet fel kétség az iránt, hogy neki a kinevezésekre befolyása volt. Arra nézve, hogy ezt mily módon gyakorolta, csak egy adatunk van. Tudjuk, hogy Zólyomi érdekében a királyné és a Czillei grófok »kérő- és ajánlóleveleket« intéztek a pápához.[4]) De egyszersmind arról is tudomásunk

---

[1]) Az 1439 május 16-iki bullában olvassuk: »Cum ... prepositura .., Alberagalis, que ut asseritur de jure patronatus ... Alberti Ungarie regis illustris ex privilegio speciali sedis apostolice existit ... per huiusmodi promotionem ... vacare speretur ... consideracione prefati regis ... nobis super hoc humiliter supplicantis« adományozta a prépostságot. (A Dataria regestáiban.)

[2]) Az 1439 junius 15-iki bulla ugyanott.

[3]) A bullák a Dataria regestáiban. A Zólyomi javára kiállított bulla eredeti pélpánya a bécsi titkos levéltárban őriztetik.

[4]) A pápa 1441 május 25-ikén Ulászlóhoz írt levelében említi, hogy Zólyomi érdekében »tanta intercessione et instantia actum fuerat.« (*Pray.* Specimen Hierarchiae Hungariae. II. 181. jegyzet hibásan közli ezt az iratot, mely a vatikáni regestákban találtatik. Vol. 360. f. 99. t.) És Vitéz János egy későbbi (1451 deczember 20-iki) levelében írja, hogy Zólyomit a pápa »ad *preces* quondam domine Elisabeth et dominorum Cillei« nevezte ki, (*Schwandtner.* Scriptores rerum Hungaricarum II. 94.)

van, hogy a zágrábi káptalan kánoni választásra gyűlvén egybe, szavazatait egyhangulag Zólyomira adta.[1])

Hogy Erzsébet — habár a pápával szemben jogigényeit talán nem érvényesítette — az ország határai között a királyi kegyuri jognak Zsigmond királytól nyert terjedelmét föntartotta, azt fönnen hirdeti az a tény, hogy nemcsak a káptalani javadalmak adományozási jogának átruházását folytatta,[2]) hanem egy lépéssel tovább ment, mikor a zágrábi püspök »választásának és kinevezésének« jogát Cillei Frigyes és Ulrik grófoknak engedte át, azzal a kikötéssel, hogy a tőlük kinevezett főpapot néki »bemutatni« kötelesek legyenek.[3])

De ezalatt az ország rendeinek többsége, élén Hunyadi Jánossal, a magyar trónra Ulászlót, Lengyelország ifjú uralkodóját hívta meg, aki 1440 julius 19-ikén meg is koronáztatott. Az országgyülésen, mely ezen alkalommal egybegyűlt, megállapíttatott, hogy »az ország régi szokásának megfelelően, a pápától, a zsinattól, vagy megbizottaiktól származó iratokat, akár javadalmi, akár büntető vagy peres ügyeket illetnek, a király és utódai engedélye nélkül, az országba behozni, azok alapján bármilyen javadalomba behelyezkedni és bárkit perbe fogni senki se merészkedjék.«[4])

Ezen végzést az egyetemes egyház azonkori helyzete ma-

---

[1]) A pápa imént idézett iratában mondja, hogy »tam *concordi eleccione* . . . actum fuerat.«

[2]) Cillei Frigyes 1440 október 1-én kelt oklevelében előadja, hogy Erzsébet királyné a zágrábi káptalan javadalmaira vonatkozó kegyuri jogait »jus eligendi nominandi, presentandi« ő rá ruházta, s ő azt most Zólyomi Benedek püspöknek engedi át. (Eredetije a bécsi állami levéltárban.)

[3]) Az 1440 deczember 6-ikán kelt oklevélben kinyilatkoztatja, hogy a két grófnak »plenariam juris nostri patronatus facultatem tribuimus, ut ipsi, vita ipsis comite, ad episcopatum ecclesie Zagrabiensis . . . eligendi et nominandi, auctoritate dicti nostri juris patronatus habeant facultatem; ita tamen, quod ipsi . . . personam cui de pretactu episcopatu provisionem fecerint . . . maiestati nostre presentare debeant.« (Eredetije ugyanott.)

[4]) »Vetusta regni consvetudine exigente, declaramus, ut nullus, sine licencia nostra aut successorum nostrorum . . . bullas vel scripta papalia, vel concilii aut delegatorum ab eis, sive factum beneficiorum, sive poenarum aut licium quarumcumque exprimant . . . importare aut se de quocumque beneficio, vigore earundem, intromittere, vel eciam quemcumque . . . in causam attrahere presumat.« A törvénykönyvet *Kovachich* adta ki: Sylloge Decretorum. I. 59—74.

gyarázza meg. A bázeli zsinat, miután tárgyalásai folyamán IV. Eugén pápával meghasonlott, az ő feloszlató rendeletét mellőzvén, a szakadás terére lépett, és 1439 november 5-ikén Amadé savojai herczeg, V. Félix személyében ellenpápát választott. Több uralkodó (köztük Albrecht osztrák herczeg) csatlakozott hozzá. Mások (köztük III. Frigyes német király) IV. Eugénnek az engedelmességet felmondották, anélkül, hogy Félixet elismernék; a neutralitás álláspontjára helyezkedtek.[1])

Magyarország ezen válságos viszonyok között a törvényes pápához állhatatos hűséggel ragaszkodott. És éppen a koronázó országgyülés ünnepélyes nyilatkozattal foglalt mellette állást; egyszersmind rendelkezett, hogy a zsinathoz és az ellenpápához ragaszkodó egyházi férfiak javadalmuktól megfosztassanak.[2])

Az idézett országgyülési végzés tehát kétségtelenül arra volt hivatva, hogy a bázeli zsinatnak és az ellenpápának a magyarországi egyházi ügyekbe való beavatkozását meggátolja.

Ulászló nem késett a pápát a saját és az ország hódolatáról tudósítani.[3]) És ugyanekkor, mivel az országgyülés alatt Magyarországba még nem juthatott el Zólyomi Benedek zágrábi püspökké kineveztetésének hire, ezen fontos püspöki szék betöltésére irányozta figyelmét. Választása a pápa magyarországi követére, Dominis János zengi püspökre esett, a kinek Zágrábba áthelyeztetése érdekében a király és az ország főurai is *kérvényeket* küldöttek Rómába.[4])

A pápa, mind a királyi iratban, mind pedig a követe javára benyujtott kérvényekben nyilatkozó hódolatot örömmel

---

[1]) *Pastor.* I. 264. és köv. l.

[2]) Az országgyülés ezen végzését, sajnos, nem birjuk. Hivatkozik arra Ulászló király a pápához benyujtott (1441 deczember 30-ikán elíntézett) supplicatiojában, a melyben elmondja, hogy javadalmától megfosztott egy pécsi kanonokot »qui notorie illis Basilensibus adheret . . . ut facientem contra mandata sanctitatis vestre et sancte matris ecclesie, *et contra decretum* per regnum Ungarie in favorem sanctitatis vestre editum, suis beneficiis inhabilem se reddidisse reputavit.« (A Dataria regestáiban.)

[3]) Ezen levelét nem ismerjük. Tartalmát bőven resumálja az 1441 május 25-ikén kelt pápai irat.

[4]) Az imént idézett iratban említi ezt a pápa. (»Tue serenitati ac baronibus dicti regni pro eo supplicantibus.«)

fogadta. De azt válaszolta, hogy Zólyomi kinevezését nem vonhatja vissza, és egyebet most már nem tehet, mint azt, hogy a kinevezési bullák elküldését elhalasztja, azon reményben, hogy »saját szándékainak és a király óhajtásainak összeegyeztetésére alkalmas módot talál.«[1])

Mikor pedig kevéssel utóbb (1440 őszén) a váradi püspökség megüresedett, arra a pápa a királynak és a főuraknak zágrábi jelöltjét Dominist azonnal kinevezte, abban a reményben — mint maga irja — hogy ezzel a királynak és a főuraknak »a legkedvesebb dolgot műveli.«[2])

Mindazáltal Zólyominak a király akarata ellenére és Dominisnak a király tudta nélkül történt kineveztetése Magyarországban kedvezőtlen hatást szült. Ulászló nem hagyta azt szó nélkül, és a pápát felkérte, hogy ezentúl az ő előterjesztéseit várja be, mielőtt a főpapi székek betöltéséről rendelkeznék.[3])

Válaszában IV. Eugén pápa megigérte ugyan, hogy ezen óhajtásnak meg fog felelni; de egyszersmind világosan értésére adta, hogy a királyi előterjesztésektől magát nem fogja kötve érezni: »Szándékunk — úgymond — hogy a kinevezéseknél mindent elkerüljünk, a mivel Néked kellemetlenséget művelhetnénk. Ezentúl, kérésedhez képest, az előmozdítandó személyekre vonatkozó előterjesztésedet mindenkor bevárjuk, hogy a menynyiben Isten tennünk engedi, a Te óhajtásaidat, az ország egységének és nyugalmának érdekeit tekintetbe vehessük. Viszont

[1]) A pápa ezen levelét nem birjuk. Ismételi annak tartalmát az 1441 május 25-ikén pápai irat. »De Zagrabiensi autem ecclesia, quare pro dicto episcopo non annueramus litteris tuis, *tibi alias scripsimus;* quum non ut reiiceremus preces tuas id egimus, sed quadam veluti necessitate constricti, ne faceremus irritum et forte cum plurimorum scandalo, quod sicut accepimus, tam concordi eleccione, tantaque intercessione et instancia pro magna ecclesie necessitate actum fuerat. Jussimus tamen super ea provisione in expedicione litterarum nostrarum supersederi, si forte aliquo modo idoneo tue voluntati ac nostro desiderio satisfieri posset.«

[2]) Az imént idézett pápai iratban áll: »Audivimus iterum de obitu bone memorie condam Varadiensis episcopi, consideravimusque advenisse tempus, quo in promotione dicti tunc Signensis ipsi tue seremitati ac baronibus dicti regni . . . maiorem in modum complaceremus.« Az 1440 deczember 1-én kelt kinevezési bulla a Dataria regestáiban.

[3]) Sajnos, ezt a levelet sem birjuk. Tartalmát csak a pápai válasziratból ismerjük.

kivánjuk, hogy csak olyan egyének hozassanak javaslatba, a kiket erkölcseik tisztasága, tudományos műveltségök és vallásos buzgóságuk a főpapi állás elfoglalására méltókká tesz.«[1])

Dominis János a pápától kinevezett váradi püspök akadálytalanul foglalhatta el székét. De a László-pártjához ragaszkodó Zólyomit a király elismerni határozottan vonakodott; sőt a zágrábi püspökség betöltéséről önhatalmulag rendelkezett.

Az 1441-ik évi tavasz elején *Kottrer Pál* jogtudornak, Albert osztrák herczeg cancellárjának adományozta a zágrábi püspökséget; a mint az adománylevélben előadja, annak az érdemnek jutalmául, amit Marczali Imre somogyi főispánnak a fogságból kiszabadításával szerzett. Azonban alig csalódunk, ha fölteszszük, hogy a kinevezés valódi indító oka az a reménység volt, hogy a cancellár befolyásával uralkodóját a bázeli zsinat pártjától elvonhatja. Mivel pedig Thallóczi Máté horvátországi bán a püspökségnek az ő kezelése alatt álló várait és uradalmait azonnal kibocsátani hajlandó nem volt, a király vele arra a megállapodásra jutott, hogy csak az év végén köteles azokat a püspöknek átszolgáltatni. Amiről, a püspök megnyugtatása végett, a király és a bán biztosító okiratot állítottak ki; az udvarnál tartózkodó főpapok és főurak pedig kezességet vállaltak azért, hogy Thallóczi az elvállalt kötelezettségnek lelkiismeretesen megfelel.[2])

Amely ténynyel a főpapok és főurak azt vallották, hogy Kottrer Pálnak, bár idegen származású volt és külföldi fejedelemnek szolgált, kineveztetését érvényesnek tekintik; ellenben a pápától kinevezett Zólyomit zágrábi püspöknek el nem ismerik.

Mindazáltal Kottrer a püspökség birtokába nem lépett;

---

[1]) »Sed de reliquis promovendis racionem habere intendimus, ut nihil ingratum a nobis fiat, neque ante avisationem tuam, sicut supplicasti; tunc demum, quantum in nobis fuerit, et cum Deo poterimus ad tua desideria ac unitatem et pacem tocius regni prospicere. Hoc unum affectamus, ut hi proponantur nobis, qui vite mundicia, litterarum sciencia ac zelo domus Dei digne prefici possint.« (A többször idézett 1441 május 25-iki pápai iratban.)

[2]) Az 1441 ápril 17-ikén a királytól kiállított és a kezesek nyilatkozatával megtoldott oklevél eredetije, a király és a kezesek függő pecséteivel, a bécsi állami levéltárban.

bizonyára azért, mert nemcsak Albrecht osztrák herczeget nem vonta el V. Félix ellenpápától, hanem ő maga is ettől eszközölte ki a zágrábi püspökségre a megerősítést.[1])

De habár a király a maga jelöltjét elejtette: Zólyomit elismerni állhatatosan vonakodott. És ez hasztalanul erőlködött, hogy a püspöki javadalmat Thallóczi kezeiből kiragadja; a legsulyosabb egyházi büntetések alkalmazása (a bánt, testvéreit, hozzátartozóit, a zágrábi kanonokok egy részét átokkal sújtotta, Zágráb városát több más helylyel tilalom alá vetette) — nem vezette őt czélhoz. Thallóczi annyira meg volt győződve a király eljárásának jogosultsága felől, hogy Zólyomi ítéletétől a szent-székhez föllebbezett; arra hivatkozván, hogy a zágrábi egyház javait a pápától kinevezett főpap kezeibe bocsátani nem lehet, mivel attól kellene tartani, hogy a törököknek az utat megnyitja Magyarországba!

A pápa a püspöktől kihirdetett egyházi büntetések hatályát felfüggesztette; de egyúttal a püspök érdekeit meg kivánván óvni, magyarországi legátusát Cesarini Julián bibornokot megbízta, hogy Zólyomi és Thallóczi között egyességet iparkodjék létrehozni, ha pedig ez nem sikerül, a püspöktől kihirdetett egyházi büntetéseket erősítse meg.[2])

De eközben Zólyomi meggyőződött afelől, hogy a zágrábi püspöki széken helyzete tarthatlan, és késznek nyilatkozott szerényebb javadalommal elégedni meg, Csupor Demeter knini püspökkel cserére lépni.[3])

A törökországi hadjárat és a várnai katasztrófa mind az egyesség, mind a csere tervét meghiúsította.

Kottrer nem az egyetlen püspök, kit Ulászló király kinevezett. Az erdélyi püspökséget 1442 vagy 1443-ban egy fiatal olasznak, a huszonhárom éves De la Bischino Máténak adományozta.[4])

---

[1]) Ezt a Kottrerre vonatkozó egyetlen ismert oklevélből következtetjük. Sándor bibornok a bázeli zsinat legátusa 1444 január 27-ikén Albert osztrák herczeget fölmenti azoktól az egyházi büntetésektől, a miket azzal vont magára, hogy »Petrum electum et confirmatum Zagrabiensem, cancellarium vestrum« börtönbe vetette. (*Teleki.* Hunyadiak kora. X. 147.)

[2]) Az 1444 február 12-ikén kelt bulla a Dataria levéltárában.

[3]) Ezt Vitéz Jánosnak fentebb idézett leveléből tudjuk.

[4]) Az 1444. elején tartott országgyülés elrendelvén, hogy az ide-

Arról, hogy milyen érdekek vezették ezen választásban, nincs tudomásunk. Annyi bizonyos, hogy nem a pápa jelöltje volt, mert csak hosszabb idő mulva eszközölte ki a megerősitést.[1])

Az ország rendei pedig az 1444-ik év elején tartott országgyülésen nem hallgatták el rosszalásukat a király azon eljárása fölött, mely szerint idegeneket magyarországi javadalmakra emel. És törvénybe iktatott igéretet eszközöltek ki tőle, hogy ezentúl egyházi javadalmakat idegeneknek nem adományoz, és azokat is, amiket már adományozott, az erdélyi püspökség kivételével, visszaveszi.[2])

Az országgyülés szintúgy helytelenítette az egyházi javadalmaknak üresedésben hagyását és világi kormányzók által való kezelését. Megállapíttatott, hogy »világi főurak püspökségeket vagy más javadalmakat elfoglalva ne tartsanak, s azoknak kezelésébe sem mint kormányzók, sem a kegyuri jog czímén ne avatkozzanak.«[3])

Hogy a király a javadalomtól való megfosztás jogát tényleg gyakorolta, arról több eset tanúskodik.

1441-ben Németországi Vilmos pécsi kanonokot, »mivel a bázeli zsinathoz ragaszkodik;«[4]) — Bokensteiner János zágrábi főesperest, »mivel a bázeli zsinaton résztvett,«[5]) és Seiffrid orvostudort, a titeli prépostot »hűtlenség és hitetlenség bűn-

---

genek az egyházi javadalmaktól megfosztassanak, hozzáteszi »excepto episcopatu Transilvanie. domino Mattheo *collato.*«

[1]) A bibornoki consistoriumnak csak 1445 január 15-iki ülésében történt, hogy a pápa »Mattheum De la Bischino« erdélyi püspökké kinevezte »et dispensavit secum de defectu etatis in XXVI. etatis anno constitutum.« (Liber Provisionum. Vol. 75. f. 7. t.)

[2]) »Nulla beneficia alienigenis conferantur; imo et collata talibus ab eisdem auferemus, excepto episcopatu Transsilvanie, domino Mattheo collato.« (XXXIV. czikk.)

[3]) »Nullus ex baronibus secularibus ecclesias episcopales . . . sive alias quascumque occupatas teneat, et nec in posterum titulo gubernacionis aut jure patronatus . . . se huiusmodi ecclesiis intromittat, salvo qui ex fundacione jus patronatus habent.« (XV. czikk.)

[4]) Az erre vonatkozó, 1441 deczember 30-iki supplicatiót fentebb idéztem.

[5]) Az 1442 ápril 16-ikán elintézett supplicatióban mondatik, hogy a főesperes »post translacionem concilii Basiliensis ad Ferrariensem et Florentinam civitatem, in dicta civitate Basiliensi . . . remanere non expavit, ac illis ibidem existentibus adhesit.«

ténye miatt«,[1]) — Debrenthei Tamás veszprémi prépostot, »mivel V. László pártjához ragaszkodott«,[2]) itélte javadalomvesztésre. Az ekképpen megüresedett javadalmak a király bemutatására azonnal betöltettek; de az új javadalmasok jónak látták pápai adománVleveleket is eszközölni ki.[3])

VII.

Az 1445-ik évi országgyülés végzései az egyházi javadalmak betöltése körül. — A püspöki székek és káptalani javadalmak betöltése az interregnum alatt.

A várnai katasztrófa (1444 november 10.) Magyarországot olyan helyzetbe hozta, melynek a történelemben nincs párja. Ulászló király a csatatéren elesett; de az ország rendei hónapokon át ragaszkodtak ahhoz a hithez, hogy megmenekült és életben van.

Ellenben az életben levő megkoronázott gyermek-királyt V. Lászlót, mivel gyámja Fridrik német király iránt ellenséges érzületet tápláltak, uralkodójuknak elfogadni vonakodtak.

Az ország kormányát ezalatt a főpapokból és főurakból álló országtanács vezette.[4])

Az 1445 ápril 4-ikére kihirdetett országgyülés elhatározta, hogy azon esetre, ha május hó végéig Ulászló vissza nem jő, vagy életben maradása felől biztos hír nem érkezik: V. Lászlót oly föltétel alatt, hogy őt a koronával együtt Frid-

---

[1]) Az 1445 junius 21-iki supplicatioban mondatik, hogy négy év előtt megüresedett a titeli prépostság »per privacionem cuiusdam Seitfridi magistri medicine . . . . infidelitatis et incredulitatis causa, per regem Hungarie factam.«

[2]) Debrenthei 1440 elején Erzsébet királyné bemutatására nyerte el a veszprémi prépostságot, a melyet előbb a pápától kinevezett Szentvidi Bálint ellen kellett oltalmaznia, később pedig Ulászló bemutatására Tatai Bálint pápai adománylevél alapján is tényleg birtokba vett és Ulászló haláláig birt, amikor azután Debrenthei a prépostságot ujból elfoglalta. Ezen bonyolult ügyre vonatkozó több iratot tartalmaznak a Dataria supplicationak regestái.

[3]) Az idézett supplicatiók alapján.

[4]) *Knauz N.:* Az országtanács és az országgyülések története 1445—1452. (Pest. 1859.) 9.

rik kiadja, királyul elismerik; ellenkező esetben új királyt választanak.

Ugyanakkor az ország hét kerületre osztatván, mindegyikbe ideiglenes kormányzául egy főkapitány rendeltetett.

Az országgyülés végzései között egyik az *egyházi javadalmak* betöltésére vonatkozik. Ugyanis az egyházi javak pusztulásának és szétragadozásának megakadályozása végett, halaszthatatlannak itélte, hogy »az üresedésben levő püspökségek, apátságok és más egyházi javadalmak, mindennemű bitorlók kezei közől kiszabadíttatván, azonnal alkalmas egyéneknek, és pedig csak az ország lakosainak, nem külföldieknek, különösen pedig a szerzetes apátságok az illető szerzethez tartozóknak adományoztassanak.«[1])

A javadalmak haladéktalan betöltésének elrendelése magában foglalta azt az utasítást, hogy a király visszaérkezése, illetve az új király választása előtt, a főhatalom ideiglenes birtokosai a koronát illető kegyuri jogokat gyakorolják.

Ezen utasításnak legelsőben *Hunyadi János* a Tiszántúl fekvő országrész főkapitánya felelt meg. Ezen terület főpapját, a váradi püspököt, nagykiterjedésű uradalmai és erős várai a közélet olyan jelentékeny tényezőjévé avatták, hogy támogatását nem mellőzheté. A személy iránt, ki a Várnánál elesett Dominis János püspök helyét elfoglalni hivatva volt, nézeteltérés nem merült föl. Hunyadi János bizodalma és rokonszenve, mely *Zrednai Vitéz János* váradi prépost, országos itélőmester felé fordult, az egész ország és különösen Bihar vármegye óhajtásaival találkozott.

Mindazáltal — úgy látszik — a főkapitány nem tekintette magát feljogosítottnak arra, hogy a Zsigmondtól meghonosított adományozási hatalmat gyakorolja; ezért a váradi káptalant a püspöki széknek kánoni választás útján való betöltésére szólította föl.[2])

---

[1]) A törvénykönyvet *Kovachich* adta ki. Supplementum ad Vestigia Comitiorum. II. 9—36.

[2]) Hogy a püspöki szék betöltésére a kezdeményező lépést Hunyadi tette meg, a pápához intézett levelének ezen szavai jelezik: »*Volui* pro eligendo ipsi ecclesie pastore magis publico ordine procedere.« (*Schwandtner*. Scriptores rerum hungaricarum. Folio kiadás. II. 22.)

És a káptalan Vitéz Jánost egyhangúlag püspökké megválasztotta.[1]) Mire ő a püspökség kormányát mindjárt átvette; [2]) habár bizonyára mind a választók és a megválasztott, mind a főkapitány tudomással bírtak afelől, hogy IV. Eugén pápa, Dominis János életében. a püspökségről való rendelkezést magának tartotta fönn.

A választás jegyzőkönyvével Hunyadi János egyik káplánját, Péter mestert küldötte Rómába, és a pápához írt levélben a választott főpap megerősítéseért, illetőleg kinevezéseért folyamodott. Biharmegye közönsége a pápához és a bibornokokhoz intézett levelekben támogatta kérését.[3])

IV. Eugén, attól a nagyrabecsüléstől késztetve, amit a hős hadvezér személye iránt táplált, és tekintettel azokra a szolgálatokra, miket tőle a kereszténység javára várt; előterjesztését kitüntető jóakarattal fogadta, és az illetékesség kérdését fel nem vetvén, kivételes gyorsasággal intézte el. Neheztelését a káptalannal sem éreztette, sőt szabályellenes eljárását ő maga azzal a mentséggel fedezte, hogy »a pápai reservátióról talán nem volt tudomása.«

Azonban kegyelmének ezen nyilatkozatai közepett, saját jogainak megóvására is gondja volt. A választást mint érvénytelent megsemmisítette, és Vitéz Jánost, jeles tulajdonságaira való utalás mellett, apostoli teljhatalmánál fogva, püspökké kinevezte.[4])

Vitéz Jánossal egyidőben a pápa *Kálnai András* pécsi prépostot, Ulászló király alcancellárját, pécsi püspökké nevezte

---

[1]) Erről az alább idézendő pápai bulla szól.

[2]) Ezt Hunyadinak 1445 deczember 30-iki leveléből tudjuk, melyben a pápai bulla megküldéseért köszönetét fejezvén ki, említi, hogy Vitéz a püspökség zilált viszonyait már is (tehát a bulla megérkezése előtt) rendbe hozta. *Schwandtner.* II. 36.

[3]) Sajnos, Hunyadinak és a vármegyének a pápához írt levelei lényeges részökben megcsonkítva maradtak csak fönn. Hunyadi János a római udvarnál levő több jóakarójához és barátjához is irt leveleket. Mindezen levelek dátum nélkül maradtak fönn, egynek kivételével, mely 1445 ápril 18-iki dátumot visel. (De kétes, vajjon nem ápril 28-nak kellene-e állani.) *Schwandtner.* II. 22—27.

[4]) Az 1445 junius 4-ikén kelt pápai bulla a Dataria regestáiban. (Eugenii IV. Annus XV. Liber LXVI. f. 205. t.)

ki.[1]) Egyházi és politikai állása valószinűvé teszi, hogy őt is a káptalan választotta, és az illető főkapitány vagy az ország-tanács ajánlotta.

A következő év (1446) ápril elején pedig Debrenthei Tamás veszprémi prépostot egri püspökké nevezte ki a pápa, *Ujlaki Miklós* főkapitány és több főúr ajánlatára.[2])

Azonban míg a váradi és pécsi kinevezések egyhangú helyesléssel fogadtattak minden körben: Debrentheí a püspöki széket nem foglalhatta el; hatalmas vetélytársa akadt *Héder-vári László* szent-mártoni apátban, ki bátyja a nádor, a Rozgonyiak és más főurak segítségével, — nem tudjuk mily jogczímen, talán káptalani választás alapján — az egri püspökségbe behelyezkedett. Debrenthei utóbb lemondott, és a pápa Hédervárit nevezte ki.[3])

A pápa, a mikor ezt a három püspöki széket betöltötte, egyidőben — a reservátiók alapján — azon javadalmakról is rendelkezett, melyeket a kinevezett főpapok azelőtt bírtak.

A váradi prépostságot Tapolczai János váradi őrkanonoknak; a váradi őrkanonokságot Péter mesternek, Hunyadi János küldöttének;[4]) a pécsi prépostságot egy lengyel papnak Glowinai Derslai Pálnak, ki hihetőleg Ulászló király udvarához tartozott;[5]) a veszprémi prépostságot Emődi Pál aradi

---

[1]) Az 1445 május 10-ikén kelt pápai kinevezési bulla ugyanott. Fol. 254. t.

[2]) Debrenthei kineveztetése előzményeiről *Ivánics Pál*, Vitéz János barátja és leveleinek egybegyüjtője szól egyik jegyzetben. (*Schwandtner*. II. 36.) A veszprémi prépostságra, mely az ő kineveztetésével volt megürülendő, »a magyarországi zászlósurak« intéztek ajánlólevelet a pápához. (A supplicatiót alább idézzük. Kétségtelen, hogy ugyanígy történt Debrenthei ajánlása is. Kinevezése 1446 ápril 11-ikén van a consistorialis jegyzőkönyvbe iktatva.)

[3]) Ivanics (az idézett helyen) említi, hogy Hédervárit a nádor, a Rozgonyiak és más urak támogatták. Hunyadi 1446 október 17-ikén a pápához írt levélben említi, hogy mindkét fél a maga jogában bizott Callegato juri confisa). A pápa 1447 deczember 20-ikán nevezte ki Hédervárit, a bullában kiemelvén, hogy Debrenthei a püspökség birtokába nem léphetett (dicte ecclesie possessione per eum non habita). A bulla a Dataria regestáiban.

[4]) Az 1445 junius 4-ikén elintézett folyamodások a Dataria regestáiban.

[5]) Az adományozás 1445 junius 10-ikén történt, de csak 1446 junius 30-ikán vezettetett az Annáták könyvébe.

prépostnak; [1]) az aradi prépostságot pedig Selniczai Marinus aquilejai papnak, a pápai udvar tisztviselőjének adományozta.[2])

A pápától kinevezett egyházi férfiak egyikéről tudjuk, a váradi prépostról és őrkanonokról pedig kétségtelennek tarthatjuk, hogy az országtanács, illetőleg Hunyadi János ajánlására részesültek a pápai adományozásban.[3]) Ebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szent-széknek a reservatiókon alapuló adományozási jogát Magyarország kormányzó köreiben elismerték.

VIII.

Hunyadi János kormányzó hatásköre a kegyuri jog terén. — Az 1446 és 1447-ik évi országgyülések törvényei. — Hunyadi János viszonya IV. Eugén és V. Miklós pápákhoz. — A zágrábi püspöki szék betöltése körül támadott bonyodalom. — A kalocsai érseki szék betöltése.

Mikor Ulászló király életbenmaradása iránt a végső reménység is eltünt, az ország rendei a hat esztendős V. Lászlót uralkodójuknak elismerték; de a míg őt Fridrik kezeiből kiszabadítják, a főhatalmat egy országkormányzóra ruházták. Ezen tisztre 1446 junius 5-ikén *Hunyadi János* választatott meg, és oldala mellé tizenkét tagból álló tanács rendeltetett.

A kormányzó hatalomkörét szabályozó törvény kimondotta, hogy »olyan hatalma legyen, a milyen a királyi felséget illeti meg.« Abba a kegyuri jog gyakorlását is befoglalták; azzal a megszorítással, hogy a főpapi javadalmakat »*a tanácsosok hozzájárulásával adományozza.*«[4])

---

[1]) Az 1446 ápril 3. és 21-ikén elintézett supplicatiók a Dataria regestáiban.

[2]) Az adományozás 1446 ápril 3-ikán történt, de csak később van az Annáták könyvébe bevezetve.

[3]) Emődi Pál supplicatiójában meg van említve, hogy az ország főrendei ajánlják.

[4]) A végzés eredeti szövege, a mint nyomtatásban közzé van téve, így hangzik: »Nec archiepiscopatus et abbatias maiores absque scitu, voluntate et collaudatione consiliariorum conferre valeat.« (*Kovachich.* Sylloge Decretorum. 112.) Az »episcopatus« kétségkivül véletlenül, nem szándékosan maradt ki. Nem hihető, hogy az ország rendei a püspökségekre nézve a kormányzónak szabad rendelkezést akartak volna adni,

Még világosabban és határozottabban tűzik ki az ország rendei egyház-politikai czéljaikat a következő év márczius havában tartott országgyülésen.

»Köztudomású dolog — így szól egyik végzésök — hogy az érseki és püspöki egyházaknak, társas-káptalanoknak, úgy szintén egyéb egyházi méltóságoknak a mi hozzájárulásunk nélkül történt betöltése, ezen országban sok bajt és viszályt támasztott. Ezért megállapítottuk, hogy világi és szerzetes egyházi férfiak, a király részéről vagy a mi részünkről történt bemutatás és kinevezés nélkül, székesegyházat vagy más egyházi javadalmat a szent-széktől adományul elfogadni vagy magokat arra fölszenteltetni ne merészkedjenek.«[1]) Akik ezen végzés ellen cselekednek, mint hűtelenek, s számüzetés büntetésével fognak sújtatni.

Továbbá a kormányzó utasíttatott, hogy a megüresedett javadalmakat, a ráruházott hatalom értelmében, a mellé rendelt tanácsosok hozzájárulásával, kellő időben alkalmas egyéneknek, a szerzetes egyházakat alkalmas szerzeteseknek adományozza.

Végül újból kimondatott, hogy az egyházi javadalmakat és méltóságokat, idegenek kizárásával, csak a haza szülöttei nyerhetik el.[2])

Ezen végzések a Zsigmond királytól meghonosított gyakorlatot szabatos formában az ország törvényeibe iktatták. Azt az elvet hangoztatják, hogy a pápai kinevezések csak akkor érvényesek, amikor kegyuri bemutatás és kinevezés alapján történnek; ellenben, ha ezt nélkülözik, érvénytelenek.

---

míg a »nagyobb apátságokra« nézve a tanács hozzájárulását követelték. És a püspökségek betöltésére az országtanács, mint látni fogjuk, tényleg befolyást gyakorolt.

[1]) »Quanta mala et discordie ex provisionibus ecclesiarum cathedralium collegiatarumque et aliarum dignitatum et beneficiorum ecclesiasticorum, per sedem apostolicam preter nostram voluntatem in hoc regno factis, exorte fuerint et sint, peroptime claret. Statuimus itaque ut nullus omnino clericorum seu religiosorum virorum absque presentatione et nominatione *regis vel nostra* aliquam ecclesiam cathedralem, vel quodcumque beneficium ecclesiasticum sibi per sedem apostolicam conferri et se in eadem consecrari facere audeat quoquomodo. Contrarium facientes infideles et exules regni habeantur.«

[2]) A XX., LVI., LVII. czikkek.

És az ország rendei, mikor azokra, kik a kegyúr mellőzésével közvetlenül a szent-széktől fogadnak el javadalmat, különösen azokra, kik a korona kegyuri bemutatása és kinevezése nélkül a pápától püspökökké neveztetvén magokat fölszenteltetik, a számüzetés büntetését szabták: a Zsigmondtól kijelölt úton tovább haladtak egy lépéssel, a melyre előzményt az angol parlament történetében találtunk.

Nevezetesek ezen végzések azért is, mert azokban az ország rendei magokat a koronával együtt a kegyuri jog közös birtokosainak tekintik.

Azok kik ezen végzések megalkotására a döntő befolyást gyakorolták — Hunyadi János és Vitéz János — kétségkivül abban a meggyőződésben éltek, hogy nem új jogokat igényelnek, hanem régieket hódítanak vissza; hogy Magyarország a konstanczi zsinat előtt, már a legrégibb időkben a szent-széktől kiváltságokat nyert, a melyektől másfél század óta a reservátiók újításai fosztották meg.

Ezen hitben megerősíthette őket az a körülmény, hogy a XIV. és XV. századbeli javadalom-adományozó bullák, valahányszor a királyi kegyuri bemutatást érintették, régi pápai kiváltságlevelekre utaltak, melyeken a kegyuri jog alapult.[1]) Igy tehát feltehették azt is, hogy a pápai levéltárak megőrizték azokat a kiváltságleveleket, a miket a magyarországi levéltárakban hiába kerestek.

Ezért a kormányzó és a melléje rendelt tanács az 1447. év folyamán azzal a kérelemmel fordultak a pápához, hogy »az elődeitől az országnak adományozott kiváltságokat« erősítse meg.

A pápa a kérelmet teljesiteni kész volt, és a kérdéses kiváltságlevelek fogalmazatát vagy másolatát szorgosan kerestette. De a kutatás eredménytelen maradt. Erről az esztergomi érseket tudósítván, kinyilatkoztatta, hogy »mivel Magyarország iránt különös szeretetet táplál, annak díszét és javát előmozdítani hőn óhajtja, a szóban forgó pápai kiváltságleveleket, a

[1]) »Cum (ecclesia) . . . ut asseritur de jure patronatus . . . regis Ungarie ex privilegio sedis apostolice speciali . . . existit.«

mennyiben hiteles másolatuk neki megküldetik, szivesen megerősíti.«[1])

Ilyen hiteles másolatok előállíthatók nem lévén, a korona kegyuri jogai a szilárd alapot ezentúl is nélkülözték. De ez a körülmény Hunyadit nem állította meg a nemzet törvényhozásától megjelölt uton, a melyen kormányzóvá megválasztatása óta óvatossággal párosult kitartással haladott.

A legelső alkalmat arra, hogy actióba lépjen: a *zágrábi püspökség* szolgáltatta.[2])

Abban, hogy a IV. Eugén pápától 1440-ben kinevezett, de Ulászló királytól el nem ismert *Zólyomi Benedek*, a Cillei grófok párthíve, bírja a zágrábi püspökséget: Hunyadi János komoly veszélyt látott. Súlyt helyezett arra, hogy helyét olyan főpap foglalja el, ki hozzá és az országhoz híven ragaszkodik. Ezért Zólyominak néhány év előtt tett ajánlatára hivatkozván, IV. Eugén pápához folyamodott, hogy Csupor Demetert a knini püspökségről a zágrábira, és Zólyomit a zágrábiról a kninire helyezze át.

A pápa a kormányzó hivatottságát a királyt megillető befolyás gyakorlására nem vonta kétségbe. Sőt, amit koronás uralkodók irányában soha sem tett, világosan tudomására hozta abbeli elhatározását, hogy a zágrábi ügyben az ő előterjesztése alapján kiván eljárni. Mivel ugyanis a kormányzó levele kétséget engedett arra nézve, vajjon az végleges megállapodását tartalmazza-e, újabb nyilatkozatra szólította föl.[3])

---

[1]) V. Miklós pápának 1448. január 28-ikán kelt (kiadatlan) levele a vatikáni regestákban. (Vol. 367. f. 190. t.)

[2]) Mindjárt kormányzóvá megválasztatása után az egri püspökség ügye is foglalkoztatta. De magatartását a fenmaradt emlékek nem világítják meg kellően. Mindkét vetélytárs pártfogói az ő támogatását kérték ki. Ő mindkettő érdekében írt ajánlóleveleket Rómába. A pápa ezt rosz néven vette. Hunyadi, nehéz helyzetére utalva, mentegette magát. (1446 október 17-ikén. *Schwandtner*-nél. II. 36.) — Szintén kevéssel a kormányzóválasztás után, 1446 november 12-ikén IV. Eugén pápa *Ágostont* győri püspökké nevezte ki. (Liber Provisionum. f. 13.) Ezen kinevezés előzményeiről semmit sem tudunk.

[3]) Hunyadi első előterjesztését és a pápának erre adott válaszát, sajnos, nem bírjuk. Ezekre utal a kormányzónak 1446 október 17-ikén kelt második előterjesztése. *Schwendtner*-nél. II. 36.

És mikor ez megérkezett, 1447 február 13-ikán, Zólyomit a knini és Csuport a zágrábi püspökségre áthelyezte.[1])

A kormányzó szavának olyan nagy súlya volt előtte, hogy azon a szabályon, mely szerint a két főpapot aziránt, vajjon az áthelyezéshez, illetőleg cseréhez beleegyezésöket adják-e, meg kellett volna hallgatnia, túltette magát.

Tiz nappal ezen rendelkezés után IV. Eugén meghalt. Utódjához, *V. Miklós* pápához fordult *Zólyomi Benedek* az áthelyezés ellen emelt óvásával, amit arra alapított, hogy a cseréhez beleegyezését sohasem adta.[2]) Ugyanakkor a Cillei grófok erőhatalommal akadályozták meg Csuport a zágrábi püspökség átvételében.[3])

V. Miklós ekkor magyarországi követét, Carvajal János bibornokot utasította, hogy vizsgálatot indítson, és ha kiderül, hogy Zólyomi állítása a valóságnak megfelel, az áthelyezésről kiállitott bullákat érvényteleneknek nyilvánítsa.[4])

A legátus ezen rendelet vételekor az áthelyezési bullák érvényességét, a vizsgálat befejezéseig, ideiglenesen felfüggesztette;[5]) de a vizsgálat megindításával késett; a minek következménye az lett, hogy Zólyomi zágrábi püspök maradt.

Hunyadi János ezt nem hagyta szó nélkül. A pápához intézett levelében megütközését fejezte ki afölött, hogy az áthelyezések foganatosítása elmaradt, s így — úgymond — »az ország jelentékeny sérelmet szenved.« És először hangoztatja, hogy »*az ország szabadsága*« forog koczkán, melynek sértetlen föntartása Csupor Demeter jogainak érvényesítését követeli.[6])

Felszólalása eredménytelen maradt. Ezért az 1451-ik év elején egy második előterjesztéssel fordult a pápához.

»Én részemről — írja egyebek között — *abban állapod-*

---

[1]) A bullákat nem birjuk. De az áthelyezést elrendelő végzés be van iktatva a consistorialis jegyzőkönyvbe. Liber Provisionum. f. 23.

[2]) Ezt maga V. Miklós említi 1447 október 6-ikán magyarországi követéhez intézett iratában. *Theiner*. II. 241.

[3]) Ezt Vitéz János. 1447 deczember 20-ikán, a nónai püspökhöz írt levelében említi. *Schwandtner*. II. 33.

[4]) A fentebb idézett iratban.

[5]) Ezt V. Miklós pápa, egyik későbbi (1451 ápril 30-ikán kelt) bullájában említi. *Theiner*. II. 258.

[6]) Az 1448 szeptember 6-ikán kelt levél *Schwandtner*-nél. II. 58.

tam meg, hogy Csupor Demetert, kinek pápai bullák és királyi iratok alapján a zágrábi egyházra jogos igénye van, minden lehetséges uton és módon támogatni fogom.«[1])

Ez időtájt a pápa Gabrieli Gábor capo-d'-istriai püspököt Zágrábba küldötte, hogy az ügy állását vizsgálja meg. Vitéz János váradi püspöktől is informatiót kért. Az utóbbi, bár Csuport melegen ajánlotta, Zólyomi Benedekről elfogulatlanul nyilatkozott, több jót mint roszat mondott felőle.[2]) Ellenben az olasz főpap jelentése megállapította, hogy Zólyomi »gondatlansága, hanyagsága és botrányos élete a zágrábi püspökséget a pusztulás, elszegényedés és elzüllés gyalázatába sülyesztette, minélfogva a végső romlás várakozik rá, ha a megfelelő orvosszer nem alkalmaztatik.« [3])

Zólyomi kétségkivül ismerte a pápai biztosnak véleményét; ezért az elmozdítást önkénytes visszavonulással akarta megelőzni. Közjegyző előtt kinyilvánította, hogy áthelyeztetésében a knini püspökségre most már megnyugszik.

Ennek következtében V. Miklós az átkelyezést másodízben elrendelte; a kalocsai érseket, a váczi és pécsi püspököket megbízván, hogy Csupor Demetert a zágrábi püspökségbe iktassák be.[4])

Azonban a Cillei grófok, kiknek hatalmi érdekei Zólyomi maradását igényelték, a pápa és kormányzó rendeleteivel szembeszállván, a pápai biztosokat feladatuk teljesítésében meggátolták. Az egyházi büntetések, melyeket ezek alkalmaztak, szintén nem tették meg a várt hatást. Sőt most a szenvedélyek lángja oly magasra lobbant föl hogy véres polgárháború kitörésétől lehetett félni.[5])

Nehogy tehát a gyógyszer alkalmazása a gyógyítandó bajt súlyosbítsa, V. Miklós pápa arra szánta el magát, hogy

---

[1]) Hunyadi Jánosnak 1451 január 4-ikén a pápához írt levele *Schwandtner*-nél. II. 97.

[2]) Vitéz Jánosnak 1450 deczember 20-ikán kelt jelentése ugyanott. 94.

[3]) Ezen jelentést nem birjuk. Tartalmát resumálja a pápa, alább idézendő bullájában.

[4]) Az 1451 ápril 30-ikán kelt bulla *Theiner*-nél. II. 259.

[5]) Ezt az alább idézendő bulla emeli ki.

áthelyezési rendeletét visszavonja. Az 1451 deczember 11-ikén Zólyomit zágrábi püspöknek megerősítette.[1])

Ebben kétségkivül Hunyadi Janos is megnyugodott. A közérdek, mely azt követelte, hogy Cillei Ulrikkal kibéküljön és barátságos viszonyt tartson fönn,[2]) arra késztette, hogy hivét Csupor Demetert feláldozza. Annak nyomát, hogy az ő érdekében további lépéseket tett volna, nem találjuk. Zólyomi egész haláláig (1454) a zágrábi püspöki széken maradt.

*

Jelentősebb a királyi kegyúri jog gyakorlásának szempontjából, Hunyadi János magatartása más főpapi székek betöltése körül.

A legelső, mely kormányzósága alatt megüresedett, a *kalocsai érsekség* volt. Főpapja, a florenzi *Buondelmonte János* az 1448-ik év elején kimúlt.

Hunyadi János el volt határozva, hogy utódjának kineveztetése érdekében a kezdeményezést ő teszi meg. Egyébiránt is a régi gyakorlattal, mely szerint a főpapi székek soká üresedésben hagyattak, szakítani akart. Ezt egyik levelében visszaélésnek bélyegezi, melynek »megszüntetése az ország ügyeinek czélirányos vezetése érdekében is szükséges.« Emellett elvűl tűzte ki — szintén saját nyilatkozatából tudjuk, — hogy a főpapi javadalmak betöltésénél, szemben a hatalmi érdekkel, ami rendszerint érvényesülni törekedett, irányadó szempontot az *érdem* képezze, amiből nemcsak a vallás ügyére, hanem az ország javára is előnyös következményeket várt.[3])

Ezen programm emelkedett szellemre vall; de egyúttal azt is jelezi, hogy hirdetője a főpapi székek betöltésénél magát tekinti a mérvadó tényezőnek; aki a felelősség súlyát érezi, de a jogokat is igénybe veszi, és az akadályokat, melyek útjába gördülnek, erős kézzel elhárítja.

---

[1]) Az 1451 deczember 11-ikén kelt bulla *Theiner*-nél. II. 260.

[2]) Ez időben, 1451 augusztus 7-ikén jött létre a kibékülés Hunyadi és Cillei között.

[3]) »Aptum, accomodumque semper et religioni nostrae et reipublicae existimavi, si ecclesias regni huius meritum, non temeritas possideat.« A pápához 1449 junius 25-ikén írt levélben. *Schwandtner*. II. 65.

Míg egyrészről a szent-szék közreműködését a megerősítés korlátai közé szorítani óhajtotta, a kánoni törvényekben szentesített káptalani választásokat teljesen mellőzte. Sőt túltette magát az országos törvényeken is, melyek az idegeneket az egyházi javadalmakból kizárták.

Legelső jelöltje külföldi származású egyházi férfiú volt: *Lasoczky Miklós* krakói dékán, ki Ulászló királylyal jött Magyarországba, és uralkodójának holta után sem távozott el, hanem szolgálatait az ország kormányzójának ajánlotta föl. Az 1447-ik év őszén mint az ország követe Rómába küldetett,[1]) A bizalmat és becsülést, amit új hazájában kiküzdött, ékesszólóan tolmácsolja Hunyadi János levele, melyben neki a kalocsai érsekséget felajánlja.

»A mióta — úgymond — baráti viszonyban állok veled, erényeidért és szeretetreméltó tulajdonságaidért mindig kedveltelek; amiért is igaz igyekezettel azon voltam, hogy állásodat dicső erényeid magaslatára emeljem. Mivel pedig hozzád méltó egyházi jávadalom eddig nem üresedett meg, atyaságod elé gyakran pirulva léptem. Valósággal elmondhatom, hogy apámat, ha életben volna, jobban mint atyaságodat nem tisztelhetném. És ha száz testvérem volna, kiket méltóságokkal és kincsekkel halmozhatnék el, az elsőbbséget atyaságodnak adnám.«

Ezen meleg baráti érzést kisugárzó sorokhoz, a következő hivatalos értesítést csatolja: »Megüresedvén legújabban a kalocsai és bácsi egyesített érseki egyházak, *ezeknek érsekévé téged, hivatalunk erejénél fogva, törvényesen megválasztottunk, és az ország nevében az érsekséget néked adományozandónak véltük.*«[2])

---

[1]) 1447 deczember 11-ikén a pápához intézett üdvözlőbeszéde ki van adva: Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia. Vol. II. P. II. (Krakó. 1888.) 51—54.

[2]) »Occurrente novissime vacatione metropolitanae Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum, vos in archiepiscopum earundem ecclesiarum, vigore nostri officii, legitime *elegimus*, et ipsum archiepiscopatum, *in persona regni*, vobis duximus conferendum.« A levél dátumnélküli egykorú másolata a lembergi Ossolinski-könyvtár XV. századbeli codexében. Kiadva: Monumenta meddii aevi res gestas Poloniae illustrantia. Vol. II. P. I. (Krakó. 1876.) 314.

Eszerint a kormányzó, az országtanács hozzájárulásával, Lasoczky Miklóst kalocsai érsekké *kinevezte.*

Ennek megfelelően, a pápához intézett előterjesztést is nem *kérvény* (supplicatio), hanem a *kegyuri bemutatás és nevezés* (praesentatio et nominatio) formájában tette meg.[1])

V. Miklós pápa sem ezen forma, sem az abban foglalt jogigények ellen kifogást nem emelt; a személyt illetőleg pedig osztozott Hunyadi óhajtásában; ő maga is Lasoczky iránt rokonszenvet és tiszteletet tanusított.[2])

Azonban Lasoczky a kalocsai érsekséget elfogadni nem volt hajlandó; egyéb okok mellett azért is, mivel hatalmaskodó főurak, kik az érsekség birtokait részben elfoglalták, részben fenyegették, arra kényszerítették volna, hogy fegyveres kézzel oltalmazza meg azokat.[3]) És mivel a kormányzó levelének vételekor (1448 tavasz végén) Magyarországba készült visszatérni, arra kérte a pápát, hogy az érsekség betöltésének ügyét hagyja függőben, míg ő a kormányzóval értekezik, és az elhatározást levélben közli.

A pápa beleegyezett. És habár Lasoczky elutazása után — mivel a kormányzó hadjáraton távol volt — ezen levél megérkezése soká késett; a bosniai püspököt szekcsői Herczeg Rafaelt, ki a kalocsai érsekség elnyeréseért Rómában lépéseket tett, V. Miklós pápa elutasította, és határozottan kijelentette, hogy »*az ország akarata ellen semmit sem tesz, és az ország levelét bevárja.*«[4])

Ezalatt Lasoczky abban állapodott meg, hogy a kalo-

---

[1]) Ezt a fölterjesztést nem birjuk, de igen egy későbbit, melylyel amaz kétségkivül azonos jogi álláspontot foglalt el. Ebben pedig a »*nominatum*« — »nominavimus« jogi müszók használtatnak. (*Schwandtner*. II. 65., 71.)

[2]) Lasoczkynak, Rómából elutazása után, egyik ott időző barátja irja: »Pontifex . . . tue dominationi adeo afficitur, ut non principis sed singularis cuiuspiam amici cognosceres egregiam mentem et animum.« Monumenta, i. h. 314.

[3]) Ezt Hunyadi János alább idézendő leveleiből tudjuk.

[4]) A Lasoczkynak szóló idézett római levélben olvassuk: »Litteras a tua dominatione expectamus, quibus fiamus certiores de voluntate dignitatis tue et dispositione Colocensis ecclesie . . . Nollet sua sanctitas contra regni petitionem quicquam statuere, quod nomini dignitatis tue obesset, priusquam regni afferantur littere . . . Adversarii qui pro Rafaele sunt . . . ubique calles obstructos reperiunt.« i. h.

csai érsekséget nem fogadja el. Mire a kormányzó az erdélyi püspökséget ajánlotta föl neki, míg az erdélyi püspök Kalocsára helyeztetnék át.

Lasoczky ezt az ajánlatot elfogadta, és 1448 őszén Rómába visszatérvén, úgy látszik, magával vitte a kormányzó újabb fölterjesztését.[1])

Azonban alig érkezett az örök városba, ismét ingadozni kezdett; annál inkább, mert szülőföldjén a kujáviai püspökség megüresedvén, a pápa hajlandónak mutatkozott, hogy őt arra kinevezi.[2])

Hónapok multak el anélkül, hogy a pápa a kalocsai érsekség betöltése iránt intézkedett volna. Hunyadi János nyugtalan kezdett lenni; mert attól is tartott, hogy az ő előterjesztésének mellőzésével, Herczeg Rafael fog kineveztetni. 1449 junius 25-ikén V. Miklóshoz intézett levele szemrehányásokat tartalmaz. »A kalocsai érsekség betöltése ügyében — úgymond — az én igyekezeteimben nem volt hiány ... Irtam, esedeztem, könyörögtem; és szentséged rendelkezésére hő vágygyal várakoztam. Ha tehát panasznak helye volna, joggal panaszkodhatnám amiatt, hogy meg nem hallgattattam... Élénk sajnálattal látom, hogy a hónapok óta árvaságban levő érseki egyházat bizonyos egyének vakmerősége háborgatja. De el vagyok tökélve, hogy sem az alkalmatlankodásoknak, sem a zavargásoknak nem engedve, amaz egyházat megoltalmazom és kezeimben tartom; csakis a korábbi leveleimben említett tekintetek és azon férfiak érdemei, a kikért könyörögtünk, birhatnak rá, hogy kezeimből kibocsássam... És habár a legutolsó országgyülésen többen jelentkeztek igényeikkel; *a főpapok és főurak tanácsából, abban állapodtam meg, hogy a kalocsai érsekségre tisztelendő Máté erdélyi püspök helyeztessék, és utódja az erdélyi egyházban Miklós dékán legyen.*«

[1]) Sajnos, ezt sem birjuk. Az események folyamára a későbbi iratok vetnek világot.

[2]) Egy Rómában tartózkodó pap Lengyelországba küldött (dátumnélküli) levelében írja: »Benefactor impellitur huc modo illuc; stare loco nescit; jam Transilvanensem, per translationem illius nostri ad Colocensem affectat, nunc reprobat et ad Wladislaviensem adduci videtur.« Monumenta. i. h. 114.

Ezek után, úgyszólván fenyegető hangon, kéri a pápát, ne hozza őt abba a kényszerűségbe, hogy »*az egyház szabadságát inkább oltalmaznia, mint föntartania kelljen.*«[1])

Ezen levélben tehát a pápa előtt nem hallgatja el, hogy az érsekség üresedése alatt birtokait ő tartotta kezei között; sőt kijelenti, hogy azokat csak tőle kinevezett főpapnak adja át. De mivel attól kellett tartania, hogy Lasoczky az erdélyi püspökséget is visszautasítja, ezt az eshetőséget szem előtt tartván, újabb késedelem elhárítása végett, egy másik fölterjesztést is küldött Rómába.

»Arra az esetre — úgymond — *határoztatott*, hogy Miklós dékán helyett az erdélyi püspökségre (Agmándi) Péter váczi püspök, országos cancellár helyeztessék át; az ő áthelyeztetésével megüresedő váczi püspökségre pedig Vincze váradi kanonokot, áldozópapot, mint véleményünk szerint alkalmas és képesített személyt, *neveztük*... Méltóztassék szentségednek ezekben a személyekben megnyugodni, és őket az előrebocsátott módon előmozdítani; állítsa őket, az egyiket áthelyezve, a másikat kinevezve, a nevezett egyházak élére főpapoknak és főpásztoroknak.«[2])

Eszerint a főpapi székekkel való rendelkezés határait immár oly messzire terjesztette ki, hogy olyanokra is nevezett főpapot, a melyeknek megüresedése kétséges volt.

Egyébiránt, mikor a kormányzó felterjesztései elkészültek, Lasoczky sorsa már eldőlt. 1449 junius 22-ikén kujáviai püspökké nevezte ki őt a pápa.

Eszerint az 1449 junius 25-iki két felterjesztés közül az első tárgytalanná lévén, a másiknak alapján tette meg V. Miklós intézkedéseit. Augusztus 8-ikán az erdélyi püspököt kalocsai érsekké, a váczi püspököt erdélyi püspökké és Vincze váradi kanonokot váczi püspökké nevezte ki.[3])

---

[1]) *Schwandtner*. II. 64.

[2]) »*Deliberatum* est, ut... loco Nicolai decani ad Transilvanam ecclesiam... Petrus episcopus Wacziensis... transferatur;... quo translato, ad Wacziensem ecclesiam honorabilem Vincentium... *nominavimus*... Dignetur.... alterum transferendo, alterum vero creando, prefatis ecclesiis in episcopos preficere et pastores.« Az 1449 junius 25-én kelt másik felterjesztés *Schwandtner*-nél. II. 65.

[3]) Liber Provisionum Nicolai V. f. 26. t.

Azonban a nehézségek sorozata még nem volt kimerítve. Az erdélyi püspök a kalocsai érsekséget elfogadni vonakodott. Hunyadi fölkérte ugyan a pápát, hogy őt az érseki szék elfoglalására parancsszavával kötelezze;[1]) de mivel Máté püspök állhatatos maradt, más megoldást kellett keresnie.

Az országtanács hozzájárulásával a váczi püspöknek ajánlotta föl a kalocsai érsekséget, aki némi vonakodás után »a nehéz igát« magára vette.[2])

A kormányzó most két új fölterjesztést küldött Rómába, az egyik a váczi püspök áthelyezését Kalocsára kérte,[3]) a másik Vincze érdekében iratott. Ugyanis az ő korábbi kineveztetése érvénytelenné lett, mert a váczi püspöknek az erdélyi székre áthelyeztetése nem következett be; így tehát a kalocsai érsekké előmozdítandó váczi püspök utódjává ujból kellett kineveztetnie.

Ezért Hunyadi János most Vincze kanonokot *»mint a főpapok és főurak beleegyezésével megválasztott és nevezett váczi püspököt«* másodizben *»bemutatta«* a pápának.[4])

Egy harmadik fölterjesztésben az országtanács tagjai kérték föl a pápát, hogy Vinczét, kit *»az ő beleegyezésökkel, a kormányzó a váczi egyházra nevezett, az ő bemutatása alapján nevezze ki.«* [5])

Azonban mielőtt ezen fölterjesztést a pápa elintézhette volna, a kalocsai érsekség betöltése elé ujabb akadályt gördített a halál, mely a kormányzó jelöltjét Agmándi Péter váczi püspököt elragadta.

---

[1]) Vitéz Jánosnak, Hunyadi nevében, 1449 október 20-ikán a pápához irt levele, *Schwandtner*-nél. II. 67.

[2]) Ezt a kifejezést Hunyadi János használja alább idézendő fölterjesztésében.

[3]) Ezt, sajnos, nem birjuk.

[4]) »... Ad ecclesiam Wacziensem praefatam, ex consensu dominorum praelatorum et baronum, electum et nominatum sanctitati vestrae praesento promovendum.« Az 1450 január 28-iki fölterjesztés *Schwandtner*-nél. II. 71.

[5]) »Gubernator, de consensu nostro. Vincentium ... ad ipsam Wacziensem ecclesiam *nominatum,* sanctitati vestrae *praesentavit,* in qua re dignetur... juxta praesentationem eandem ipsi ecclesiae providere.« Az 1450 január 28-iki fölterjesztés ugyanott. 72.

A pápa ekkor sem rendelkezett önhatalmúlag a kalocsai érsekségről. Be akarta várni a kormányzó előterjesztését, és csak a megüresedett váczi püspökséget, melyre nézve a kormányzó két ízben közölte volt megállapodását, töltötte be. Az 1450-ik év julius 17-ikén Vinczét másodizben váczi püspökké kinevezte.[1])

Hat héttel utóbb pedig, 1450 augusztus 31-ikén, Herczeg Ráfáelt a bosniai püspökségről a kalocsai érsekségre emelte.[2])

Mindkét kinevezési bullában a római cancellária akkori gyakorlata szerint a kegyuri bemutatás, melynek alapján a kinevezés történt, nincs megemlítve; ellenben a pápa hivatkozik arra, hogy mindkét egyház betöltését a főpapok életében magának tartotta volt fönn, minélfogva senki más székök betöltésére nincs feljogosítva.[3])

Az új kalocsai érsek javára kiállított bulla abban a tekintetben is nevezetes, hogy Herczeg Rafaelt egyszerűen pécs-egyházmegyei áldozárnak, nem pedig bosniai püspöknek czímezi. A magyarázatot egy, ugyanakkor kiállított másik bulla tartalmazza.

Herczeg Rafael még a várnai katasztrófa előtt,[4]) a bosniai káptalantól püspökké megválasztatott, és azonnal elfoglalta a püspöki széket, anélkül, hogy a pápai megerősítést bevárná; sőt éveken át elmulasztotta azt kieszközölni.[5]) Kétségkivül

---

[1]) A kinevezés a consistorium jegyzőkönyvébe a jelzett napon be van iktatva. (Liber Provisionum. f. 41. t.)

[2]) Habár Hunyadi János fölterjesztését nem birjuk, bizonyosnak tarthatjuk, hogy annak alapján történt a pápai kinevezés. Miután ekkorig V. Miklós pápa a kormányzó fölterjesztései alapján intézkedett, nem lehet föltennünk, hogy ebben az esetben az ő tudta és beleegyezése nélkül nevezte volna ki azt, a kit eddig ellenezett.

[3]) Az 1450 augusztus 31-ikén kelt bullák egyikét, a mely a váczi kinevezésről szól, közölte *Theiner*. II. 256. A másik a Dataria bulláinak regestáiban van meg: Nicolai V. Annus II. Liber ruber. B. f. 352. t.

[4]) Először 1444 ápril 18-ikán kelt oklevélben találkozunk vele mint bosnial püspökkel. (Az országos levéltárban.)

[5]) V. Miklós pápa 1450 augusztus 31-ikén kelt dispensáló-bullájában irja néki: »Ecclesia Bosnensi . . . vacante, capitulum eiusdem ecclesie te . . . in episcopum elegerunt, . . . tu . . . nulla alia provisione obtenta . . . possessionem prefate ecclesie recepisti, ac regimini et administrationi bonorum eiusdem ecclesie pluribus annis te ingessisti.« (A vatikáni regestákban. Vol. 392. f. 265.)

Hunyadi János közbenjárására történt az, hogy négy év mulva, 1448 márczius 18-ikán a pápai megerősítést elnyerte.[1])

De ekkor az a körülmény, hogy éveken át pápai felhatalmazás nélkül a püspöki joghatóságot gyakorolta, nem került szőnyegre. Ez csak most, mikor a kalocsai érsekségre emeltetéséről volt szó, derült ki, és okozott nehézséget. Ugyanis kánonellenes eljárásával az egyházi kiközösítést vonta magára, és egyházi méltóságok viselésére alkalmatlanná vált; tehát a bosniai püspökséget elvesztette, a kalocsai érsekséget el nem nyerhette. Ezen helyzetből csak pápai dispensatio szabadíthatta ki. Ezt a pápa készséggel megadta neki; de a bullák fogalmazásában a jogi álláspontot megóvta, és abból a következményeket levonta.[2])

A bosniai püspökség betöltésénél is úgy járt el, mintha Herczeg Rafael azt egyáltalában nem birta volna, annak utolsó törvényes birtokosául Rafael elődjét Józsefet tekintette.[3]) 1451 márczius 17-ikén egy *Mihály* nevezetű huszonkét éves ifjút nevezett ki bosniai püspökké.[4])

Arról, hogy kinek előterjesztésére történt a kinevezés, nincs tudomásunk. De ezt a kinevezést utóbb a pápa maga visszavonta,[5]) és a következő év november 27-ikén, a bosniai káptalantól megválasztott Gatholi Fülöp egri prépostot nevezte ki bosniai püspökké.[6])

Azt, hogy a káptalantól megválasztott főpapot a kor-

---

[1]) A consistorium jegyzőkönyvében, hol »Rafael Henzelich« nevet visel. (Liber Provisionum. f. 30.)

[2]) A fentebb idézett bullákban.

[3]) Az alább említendő kinevezés alkalmával.

[4]) A consistorium-jegyzőkönyvben: »Providit ecclesie Bosnensi in Ungaria de persona domini Michaelis, in XXII. etatis sue anno constituti, vacantis per obitum condam Joseph.« (Liber Provisionum. f. 41. t.)

[5]) Az alább említendő kinevezés alkalmával is Józsefet mondja az utolsó törvényes bosniai püspöknek.

[6]) A consistorium-jegyzőkönyvben: »Providit ecclesie Bosnensi in Ungaria de persona domini Philippi de Cathol . . . vacantis per obitum condam Joseph.« (Liber Provisionum f. 153. t.) — Az 1451 november 27-én kelt bullában a pápa a káptalani választást »canonice celebratam« itélvén, megerősíti. (A Dataria bulláinak regestáiban. Nicolai V. Annus VI. Liber I. E. f. 143.) — Az 1449 január 15-ikén kelt bullában V. Miklós a reservátiók alapján Miklós felhévizi prépostot nyitrai püspökké nevezi ki. (A Dataria bulláinak regestáiban. Nicolai V. Annus II. L. I. *A)* f. 149. t.) Ezen kinevezés előzményeiről semmit sem tudunk.

mányzó bemutatta a pápának, adatok hiányában nem állíthatjuk. De arra nézve, hogy a káptalani választás a korona bemutatási jogának gyakorlását nem zárta ki, mind a megelőző, mind a későbbi korból bizonyitékokban nem szükölködünk.[1])

IX.

A kisebb egyházi javadalmak betöltése Hunyadi János kormányzósága idejében.

Az 1447-ik évi törvény a szent-széknek a reservatiók alapján gyakorolt hatalmát csak korlátozni, nem pedig megsemmisíteni kivánta. Megnyugodott benne, hogy a reservatiók körébe eső javadalmakat, a kegyuri bemutatás és kinevezés alapján, a pápa adományozza.

Ezen elv a kisebb javadalmak betöltésénél is alkalmazásba jött.

Néhány héttel a kormányzó-választás után, a fehérvári szent-Miklós-társas-káptalan megüresedett prépostságára a káptalan Temesvári Andrást választotta meg. Minthogy a káptalani első méltóságok betöltése a pápának reserválva volt, Temesvári kinevezése érdekében a kormányzó és a tanács felterjesztést intéztek IV. Eugénhez. Ez ebben az esetben is úgy járt el, mint a váradi püspök-választás esetében. A választást megsemmisítette, de Temesvári Andrást kinevezte.[1])

1450-ben a csanádi prépostságra Hunyadi János saját káplánjainak egyikét, Wargyas Tamást mutatta be V. Miklós pápának, ki a váradi püspököt utasította, hogy a bemutatott egyházi férfiú részére, a mennyiben a kellő kánoni követelé-

---

[1]) Ilyen eset volt a veszprémi püspökség betöltése 1417-ben; és a kalocsai érsekség betöltése 1457-ben, melyről alább fogunk szólani.

[2]) Az 1446 október 23-ikán elintézett supplicatióban meg van említve, hogy Temesvári érdekében »magnificus Johannes de Hunyad waywoda, gubernator, ceterique prelati et barones regni scripserunt.« (A Dataria supplicatióinak regestáiban. Eugenii IV. A. XVI. L. IV. f. 200.) A bullát csak V. Miklós állította ki 1447 márczius 19-ikén. (A Dataria bulláinak regestáiban. Nicolai V. A. I. Liber ruber B. f. 184. t.)

seknek megfelel, a prépostságot, a szent-szék nevében adományozza, és a beiktatást hajtsa végre.[1])

Ugyancsak 1450-ben »*Magyarország főpapjai és főurai*« a pápához intézett előterjesztésökben jelentették, hogy Gergely milkóviai püspököt, az esztergomi érsek segéd-püspökét, a bakonybeli apátság kormányzójává »kinevezték és megválasztották«; és kérték, hogy a pápa is az apátság egyházi és világi kormányát bízza rá.[2]) V. Miklós a kérést teljesítette, és az ügy elintézésével a győri püspököt megbizván, a hozzá intézett bullában a magyar főrendek kinevezésére utalt, és a maga hozzájárulását megadta, »a mennyiben az apátsággal való rendelkezés bármilyen jogczímen ő hozzá tartoznék.«[3])

Több izben a kormányzó és a tanács nem maga fordult a pápához, hanem a kinevezett egyházi férfiúra bízták azt, hogy a pápai megerősítést maga eszközölje ki.

Igy 1447-ben a tapolczai czisterczita-rendű apátság a zágrábi egyházmegyében megüresedvén, a kormányzó és a tanács abból indulván ki, hogy a királyi kegyurasághoz tartozó »monostorról való gondoskodás és mindennemű rendelkezés az ő hatáskörükhöz tartozik«;[4]) az apátságot Tamásnak, sreboviczi czímzetes püspöknek, valamelyik magyar főpap segédpüspökének, adományozták.[5])

---

[1]) Az 1450 julius 31-iki bullában a pápa elrendeli, hogy »cum ... prepositura ecclesie Chanadiensis ... de jure patronatus regum Ungarie existit« Wargyast, »pro quo ... gubernator, asseserens ... se ipsum utendi jure patronatus huiusmodi et presentandi ... sua gubernatione huiusmodi durante, potestatem habere, ... supplicavit ..., preposituram ... auctoritate nostra conferas et assignes.« (A Dataria bulláinak regestáiban. Nicolai V. A. IV. L. I. B. f. 275.)

[2]) Az 1450 november 21-ikén elintézett supplicatióban »devoti oratores ... prelati et singuli regni Ungarie barones« jelentik, hogy Gergelyt »in commendatorem et gubernatorem abbatie ... concorditer nominarunt et postularunt.« »Supplicant igitur ... quatenus Gregorio ipsi abbatiam ... commendare ... ac sibi curam et administrationem eiusdem, tam in spiritualibus quam in temporalibus committere dignemini.« (A Dataria supplicatióinak regestáiban. Nicolai V. A. IV. L. XII. f. 35. t.)

[3]) Az 1450 november 21-ikén kelt bulla a Dataria bulláinak regestáiban. (Nicolai V. A. IV. L. IV. f. 215.)

[4]) »Consilium prelatorum et procerum ... ac ... gubernator, asserentes provisionem et omnimodam dispositionem dicti monasterii ad se tunc pertinere.«

[5]) Az 1447 augusztus 2-ikán elintézett supplicatio Nicolai V. A. I.

Ekkor Tamás folyamodott a pápához, ki őt, a kormányzó és az országtanács adományozásának jogát nem tagadva, az apátság kormányzójává kinevezte.

Előfordultak esetek, a mikor a reservatiók körébe eső javadalmakat a kormányzó adományozván, a kegyuri bemutatással az illető megyés főpaphoz, nem pedig a pápához fordult.

Mikor 1451 végén *Gatholi Fülöp*-nek bosniai püspökké neveztetésével az egri prépostság megüresedett; ezen javadalomra, bár adományozását kettős jogczímen a pápa igényelhette, a kormányzó Barius Miklós budai plébánost az országos cancellária jegyzőjét, az egri püspöknek mutatta be, aki őt nemcsak beiktatta, hanem a budai plébánia megtartására is felhatalmazta.

Miklós prépostnak csak három esztendő mulva támadtak aggályai az adományozás és a dispensatio érvényessége iránt. A pápához új adományozásért, a két javadalom megtarthatásáért és a magára vont egyházi büntetések elengedéseért folyamodott. Kérése mind a három irányban teljesült.[1])

Még jellemzőbb a következő eset. Csupor Demeternek 1447-ben a knini püspökségről Zágrábba áthelyezésével megüresedett a zágrábi olvasó-kanonokság, melyet pápai felhatalmazás alapján mint knini püspök, ezen javadalom szegénysége miatt megtartott, de a melyről most, előkelő javadalmat nyervén el, lemondott.

Az érsekké vagy püspökké kineveztetés következtében megüresedett javadalmak a pápai reservátiók körébe estek. A kormányzónak ezt jól kellett tudnia. A Vitéz váradi és Kálnai

---

L. V. f. 3. t. — Érthetetlen, hogy három hónappal utóbb ugyanazon apátságot Cillei Ulrik kegyuri előterjesztésére a pápa János lidai czímzetes püspöknek adományozta. (Az 1447 november 2-ikán elintézett supplicatió: Nicolai V. A. I. L. VII. f. 22.) János püspök az apátság birtokába behelyeztetett. Semmi nyomát nem találjuk annak, hogy ezen ügy a kormányzó és a szent-szék között vitára adott volna alkalmat.

[1]) Az 1455 junius 6-ikán elintézett supplicatióban Barius Miklós említi, hogy »per patronos laicos ad quos de antiqua et approbata hactenusque pacifice observata consvetudine jus presentandi spectat« mutattatott be. Szükségkép a kormányzót és a tanácsot kell értenünk, mert az egri káptalani javadalmak a királyi kegyurasághoz tartoztak. A Dataria supplicatiónak regestáiban. Calixti III. A. I. L. II. f. 155. t.

András pécsi püspöktől birt javadalmakat a pápa csak nemrég adományozta.

Mindazáltal a zágrábi olvasó-kanonokságról Hunyadi maga rendelkezett. Azt káplánjának Péter mesternek »az ország főpapjainak és főurainak tanácsára és beleegyezésével«, V. László királynak, mint az olvasó-kanonokság kegyurának nevében, *adományozta.* És a zágrábi püspököt »*utasította*«, hogy a kinevezettet a javadalomba iktassa be.[1])

Péter mester ekkor V. Miklós pápához folyamodott. »Az adományozás érvényességében — úgymond — bizonyos okok miatt kételkedvén«, a javadalomra új adományozást kért. Ezzel bizonyára nem lehetett az a szándéka, hogy a kormányzó és az országtanács adományozási jogát ő vonja kétségbe. Ezt kizárja az a szoros viszony, amiben Hunyadihoz állott, és az a körülmény, hogy kérvényében a kormányzó eljárásának jogi alapját kivételes részletességgel formulázza.

Az adományozás érvényessége iránt más ok miatt támadtak kétségei; azért, mert az olvasó-kanonokságot elnyervén, a korábban birt két más javadalmat is megtartotta, a minek következtében az egyház törvényei szerint, az adományozás érvénytelenné vált, és érvényességét csak a pápától nyerhette el.

V. Miklós a kérvényt kedvezően intézvén el, Péter mestert zágrábi olvasó-kanonokká kinevezte; de a kormányzó adományozását nem semmisítette meg, nem nyilvánítja érvénytelennek; sőt ellenkezőleg, a bulla bevezetésében elmondja, hogy »*az olvasó-kanonokság adományozása és betöltése, a szent-szék különös kiváltsága alapján, az időszerinti magyar királyhoz tartozván, azt Hunyadi János, Magyarország kormányzója,*

[1]) Az alább idézendő supplicatióban olvassuk: »Lectoratu ecclesi Zagrabiensis ... vacante ... Johannes de Hunyad ... gubernator, d consilio et assensu prelatorum et principum dicti regni, nomine et in persona serenissimi Ladislai ... regis, ad quem jus patronatus prefati lectoratus pertinet, Petro de Cirkencza (?) ... dicti waywode capellano prefatum lectoratum *dedit et de illo providit, ordinans ut auctoritate ordinaria in illum deberet confirmari.*« (Az 1447 augusztus 23-ikán elintézett supplicatió a Dataria regesráiban. Nicolai V. Annus I. Liber V. f. 85.)

Magyarország főpapjainak és főurainak beleegyezésével és hozzájárulásával adományozta Péter mesternek.«[1])

Ezzel a kormányzó eljárását jogosnak ismerte el, és mintegy szentesítette.

És V. Miklós pápa nemcsak elhárította az összeütközésekre kinálkozó alkalmakat; hanem maga is óvatosan kerülte mindent, a mivel a kormányzó és a magyar rendek érzékenységét sérthette volna.

Igy 1447 nyarán Castiglione Márk a tőle birt bácsi olvasó-kanonokságról a pápa kezeibe nyújtotta be lemondását. Az ilyen módon megüresedett javadalmak betöltése a pápának reserválva lévén, V. Miklós élt jogával, és az olvasó-kanonokságot Pápai Balázs bácsi kanonoknak adományozta; de az adományozó-bullában kikötötte, hogy mivel a javadalom a királyi kegyurasághoz tartozik, »a kegyuri beleegyezést« kieszközölni tartozzék.[2])

Másrészről azon — igaz, ritka — esetekben, mikor a pápa adományozási jogával élt,[3]) vagy mikor egy javadalomra két egyházi férfiú mutatott föl pápai adománylevelet:[4]) a kor-

[1]) »Johannes de Hunyad ... gubernator, cum ad regem Ungarie, pro tempore existentem, *collatio et provisio* dicti lectoratus dum vacat, ex speciali sedis predicte privilegio, cui non est in aliquo derogatum, pertineat, prefatum lectoratum sic vacantem, ad id dilectorum filiorum prélatorum et baronum dicti regni consilio et assensu accedentibus, prefato Petro *contulit.*« (A Dataria bulláinak regestáiban. Nicolai V. Annus I. Liber. I. F. f. 109.)

[2]) »Cum itaque lectoratus ... de jure patronatus regis Hungarie ... existit ... patroni huiusmodi expressus ad hoc accedat assensus.« Az 1447 szeptember 5-ikén kelt bulla a Dataria regestáiban: Nicolai V. A. I. Liber ruber. f. 4.

[3]) A felhozott eseteken kivül csak nyolcz pápai adománylevelet ismerünk. A pápa 1447 márczius 20-ikán egy erdélyi plébániát, 1450 ápril 11-ikén pedig egy zágrábmegyei plébániát adományoz, melyek üresedéseiknek hosszú tartama miatt a szent-szék adományozására szállottak; 1448 február 2. és 16-ikán egri megyei plébániákat; 1450 februar 26. és márczius 12-ikén zágrábmegyei plébániákat, melyekre a kinevezés a püspökhöz, a megerősités a pápához tartozik; 1450 julius 18-ikán a váczi püspökké kinevezett Vinczétől birt váradi kanonokságot Szegedi Lászlónak »non ad tuam, nec alterius ... instantiam, sed de mera nostra liberalitate;« 1452 junius 6-ikán a knini préposstságot a knini olvasókanonoknak adományozza.

[4]) A tapolczai apátság betöltésének esetén kivül még egy ilyet ismerünk. A veszprémi préposstságért (mint láttuk) 1440-től fogva Tatai Bálint és Debrenthei versengtek. Az utóbbi a várnai csata után a vetély

mányzó vagy elnézéssel, vagy tapintatos közbelépésével előzte meg a bonyodalmak keletkezését.

Hunyadi János kormányzóságának hét esztendeje alatt komoly nehézség csak egy ízben támadott: a dömösi prépostság ügyében, mely fontosságánál fogva tüzetes ismertetést igényel.

X.

A dömösi prépostság ügyében V. Miklós pápa és Hunyadi János között támadott conflictus.

Az az igénytelen falu, mely a Duna jobb partján, mintegy két mértföldnyi távolságban Esztergom alatt, Dömös nevet visel, viszontagságokban gazdag multtal dicsekedhetik.

A magyar királyság megalapításának idején, ott, erdőborította dombok alján, királyi nyárilak épült, melyet az uralkodó ház tagjai, esztergomi várkastélyukból gyakran kerestek föl szórakozás kedveért. 1063-ban megdöbbentő katasztrófa színhelyévé lett. Az épület összedőlt, és romjai alá temette Béla királyt.

Egy félszázad mulva, Álmos herczeg, Kálmán király testvéröcscse, Dömösön szent Margit tiszteletére prépostságot és káptalant alapított, nagykiterjedésű uradalmakkal javadalmazta, fényes templom és monostor építéséhez fogott. A vallásos bőkezűség ezen tényeire valószinűleg öregatyja halálának emlékezete késztette. De maga számára menedékhelyet létesített.

Mikor ugyanis cselszövő udvarnokok unszolására, királyi

társát kiszorította a prépostságból. Mikor 1446-ban Debrenthei egri püspökké neveztetett, a veszprémi prépostságot a pápa (Tatai mellőzésével) Emődi Pál aradi prépostnak adományozta ugyan; azonban Debrenthei, mivel csakhamar az egri püspökségről lemondott, a veszprémi prépostágot megtartotta. Tatai Bálint 1446 és 1448-ban újabb pápai adományleveleket eszközölt ki magának; de a prépostságot nem tudta elnyerni. Debrentheinek 1454-ben zágrábi püspökké neveztetése után prépostságnak birtokába Emődi Pál lépett. (Egy 1448 január 28-ikán és egy 1455 szeptember 16-ikán elintézett supplicatió, továbbá egy 1448 február 5-én kelt bulla foglalkozik a veszprémi prépostság ügyével. Regesta Supplicationum Nicolai V. A. I. L. IX. f. 1. Calixti III. A. I. L. VI. f. 4. t.)

bátyja őt és fiát Bélát megvakíttatta, a két szerencsétlen herczeg a dömösi monostorba vonult, melynek lakói gondosan őrködtek kegyuraik biztonsága fölött, és őket az életökre törő ellenségek orgyilkos merényleteitől megóvták.

II. Béla, mikor trónra jutott, háladatosnak mutatta magát. Az építkezéseket befejezte, és atyja adományait gyarapította. A prépostság az ország előkelőbb javadalmaihoz számíttatott. Rendszerint a királyi udvarnál hivataloskodó egyházi férfiak, és előkelő családok sarjai nyerték el. Ezek azonban idő folyamán, önző érdekek sugallatára, hogy a javadalom jövedelmeit magok élvezzék, a káptalant feloszlani engedték.[1])

Valószinűleg az intézménynek az alapitó szándékától való ilyetén eltérése irányozta Zsigmond király figyelmét Dömösre, mikor vallásos áhitata egy új szerzetes-rend megtelepítésének gondolatát keltette föl benne.

Ez »a *szent-Szűznek az olajfák-hegyéről elnevezett szerzete*« volt, mely 1320 táján a sienai szent Bernardintól alapíttatott, szent Benedek szabályait fogadta el, a bérczek zord magányát kereste föl, de a legszigorubb életmód mellett, az anyagi jólét és a szellemi művelődés gyarapításának minden tényezőjét fölkarolta. Ezért rövid idő alatt nagy tekintélyre tett szert. A pápák több ízben igénybe vették szolgálatát, hogy közreműködésével elvilágiasodott régi hires monostorokba az igazi szerzetes élet szellemét visszavezessék.

Zsigmond király 1433 elején, császárrá koronáztatása végett, Rómába vonulván, útközben ama rend kolostorait is meglátogatta. Az egészen Istennek szentelt élet látványa, ami itt szemei előtt feltárult, mélyen meghatotta.[2]) És elhatározá, hogy a szerzetet Magyarországba meghivja. Befogadására Dömöst alkalmas helynek tarthatta, minthogy a magány előnyeivel az ország fővárosához és a primás székhelyéhez való közelséget egyesítette.

---

[1]) A prépostság régibb történetének hézagos vázlatát adják: *Rupp*, Magyarország helyrajza. I. 33—75., és *Balics*, A római katholika egyház története Magyarországon. II. 61—64.

[2]) Zsigmond látogatásáról részletesen szólanak a rend történetirói: *Secondo Lancellotto*, Historiae Olivetanae libri duo. (1623.) — *Gio Francesco Riganti*, Fasti Olivetani. (Velencze, 1684.)

Rómában időzése alatt IV. Eugén pápától a felhatalmazást kikérte és elnyerte, hogy a dömösi prépostságot az olajfákhegyi szerzetnek átadhassa; azon kötelezettséggel, hogy a menynyiben ezt Sennberg Seifried prépost életében kivánja foganatosítani, őt önkénytes lemondásra birja.[1])

És mikor Sennberg (kétségkivül előkelőbb javadalommal kárpótoltatván) lemondott, a szerzett készséggel követte a hatalmas császár meghívását, mely első izben nyújtott alkalmat, hogy működési hatáskörét Olaszország határain túlterjeszsze.

A rendfőnök egyelőre csekély számú szerzetest küldött Dömösre; de apáttá a rend egyik legkitünőbb tagját, a vercellei származású *Filipponi Bernardin* atyát szemelte ki. Ez erényeivel és buzgóságával köztiszteletet vívott ki. Szentnek hirében halt meg (1441), és dömösi sirját magyar zarándokok kegyelettel látogatták, majd csakhamar égi közbenjárásával kieszközölt csodás gyógyulásokról kezdettek beszélni. Szerzete pedig diszei és szentjei közé sorozta.[2])

Azonban utódai *Antal* és *Miklós* apátok (1441—1445) nem örökölték tekintélyét, és ama zavarteljes időkben monostoruktól nem háríthatták el a bírvágyó szomszédok támadásait, melyeknek birtokaik egymásután áldozatul estek. A törvény oltalmát igénybe vették, majd az erőszaknak fegyverrel is ellenállottak; de a perek és küzdelmek elkeserítették a békeszerető szerzeteseket, kik a tél zordonságával sem tudtak kibékülni. Mikor tehát a várnai csata után következő trónüresedés idejében a nyugalom és jogbiztonság helyreállításának reményét elvesztették, (1445) visszatértek Olaszországba, és rendfőnökük

[1]) A császárnak, 1433 julius 21-ikén elintézett supplicatiója így hangzik: »Cupiens dominus imperator ... in ecclesia beate Margarethe virginis ville Demesiensis ... que ... prepositum secularem tantummodo, sine collegio canonicorum habet, monachos de Monte oliveto nominatos locare, supplicat sibi dari facultatem, quod translato dicto preposito ad aliam ecclesiam, prefatos fratres Montisoliveti ... locare ac statuare possit...« A pápai resolutio így szól: »Concessum, eo (preposito) cedente vel decedente.« (A Dataria regestáiban. Eugenii IV. Annus III. Liber IV. f. 194. t.)

[2]) A fentebb idézett két monografia bőven adja élettörténetét. Egy harmadik: L'Oliveto illustrato, — Fondi Bonaventurától (Velencze, 1684.) ily czím alatt közli az ő életrajzát: »Vita del *beato* Bernardo da Vercelli, fondatore della congregatione Olivetana in Ungheria.«

IV. Eugén pápának bejelentette lemondásukat a dömösi apátságról.[1])

Az egyházi törvények az olyan javadalmakat, melyek a pápa előtt történt lemondás következtében üresedtek meg, a pápai adományozás körébe tartozóknak nyilvánították. De különben is Dömös azokhoz a javadalmakhoz tartozott, melyeknek adományozását a pápák korábban magok részére tartották volt fönn.[2])

És rögtön találkozott, a ki ezen javadalom elnyeréseért IV. Eugén pápához folyamodott: egy Rómában tartózkodó magyar pálos-szerzetes, *Kapusi Bálint*, ki 1439-től fogva a szent Péter bazilikájában pápai gyóntató volt, és rendjétől a főügyviselő (procurator generalís) tisztével bizatott meg. Kétségkivül az ő közbenjárásának tulajdonítandó IV. Eugén pápa intézkedése, mely szerint 1446 augusztus 1-én a dömösi monostort a Pálos-rendnek adományozta.[3])

Kevéssel utóbb egy *Benedek* nevezetű pap tett lépéseket, hogy ama javadalmat maga számára szerezze meg. És az alkalmas utat meg is tudta találni, hogy a pápához intézett folyamodása kedvező elintézést nyerjen.[4]) A világ minden részére kiterjedő javadalom-adományozások nagy tömegében nem volt elkerülhető az az eset, hogy egy javadalom ügyében két ellenkező rendelkezés történt.

De Kapusi Bálint atya csakhamar a történtek felől tudomást nyervén, a pápát értesítette arról, hogy félrevezettetett, és az álnok uton, a valódi tényállás eltitkolásával kieszközölt adományozás megsemmisítését eszközölte ki.[5])

---

[1]) A rend történetirói csak az éghajlat zordonságát és Dömös távolságát az anyamonostortól hozták föl a lemondás okául. A perekről és villongásokról szól a pápához benyujtott és 1446 augusztus 1-én elintézett (alább idézendő) supplicatio.

[2]) Igy 1391 julius 3-ikán IX. Bonifácz adományozta a dömösi prépostságot. Vatikáni Okirattár. I. III. 162.

[3]) A pálos-rend nevében IV. Eugén pápához benyújtott, és 1446 augusztus 1-én elintézett supplicatio a Dataria regestáiban. (Eugenii IV. Annus XVI. Liber. VI. f. 168. t.)

[4]) Benedek pap supplicatióját a fönmaradt regestakötetek nem őrizték meg. Az ügyről Kapusi Bálint alább idézendő supplicatiója nyujt tájékozást.

[5]) Az 1447 január 8-ikán elintézett supplicatio a Dataria regestái-

Mindamellett azt a mulasztást követte el, hogy a Pálos-rend javára történt adományozásról a pápai bulla kiállítását nem sürgette, és IV. Eugén meghalt, anélkül, hogy a bullát kiállíttatta volna.

Utódjának, V. Miklósnak 1447 november havában Bálint atya előterjesztette, hogy a dömösi monostorra vonatkozó pápai elhatározás foganatosítása főképpen azért maradt el, mert az adományozás általánosságban a Pálos-rend, nem pedig a rendnek valamelyik tagja részére történt; és hogy éppen ezen oknál fogva foganatosítása jövőben sem várható.

A római curia ezen felfogást okadatoltnak ismerte el, és a történt hiba kiigazításáról gondoskodott. V. Miklós a dömösi monostornak Pálos-perjelséggé történt átalakítását helybenhagyván, perjelévé Kapusi Bálint atyát nevezte ki. Ily módon — úgymond — a magyar gyóntató személyét kegyelmében kivánja részesíteni; és egyszersmind azt a reménységet táplálhatja, hogy az ő erényei és dicséretes tulajdonságai lehetővé teszik a monostornak mind lelkiekben, mind anyagiakban restaurálását, név szerint idegen kézre jutott birtokainak visszaszerzését. Ezen alkalommal a dömösi perjelséget mindennemű egyházi hatóság alól kivette, és közvetlenül a római szent-széknek rendelte alá.

A bulla most, 1447 november 25-én, kiállíttatott. És az esztergomi érsek a pápától megbizatott, hogy a dömösi monostornak Pálos-perjelséggé átalakítását, Bálint perjelnek a javadalomba beiktatását foganatosítsa.[1])

De ez elé akadályok gördültek. Ugyanis időközben Magyarországban, hol valószinűleg arról, a mi a római curiánál ez ügyben történt, semmit sem tudtak, a dömösi monostor sorsáról más irányban rendelkeztek.

A mint az olajfák-hegyi szerzet tagjainak távozása köztudomásra jutott, a dömösi monostor Hunyadi János kormányzó

---

ban. (Eugenii IV. Annus XVI. Liber VIII. f. — A lapszám a nedvességtől megrongált kötetben olvashatatlan.)

[1]) A jelezett napon elintézett supplicatio a Dataria regestáiban. (Supplicationes Nicolai V. Annus I. Liber VIII. f. 111. t.) Az ugyanazon napon keltezett bulla a Vatikán regestáiban. Vol. 385. f. 224.

és az országtanács figyelmét magára vonta. Azt, hogy Dömösen a prépostság és a káptalan helyreállíttassék, nem találták kivánatosnak. Minthogy a királyi udvar székhelyén, Budavárában ilyen egyházi intézmény nem létezett, és szükségességének érzete már Zsigmond királyt is arra ösztönözte, hogy ilyet létesítsen: most az a terv merült föl, hogy megalapítására a dömösi javadalom használtassék.[1])

Az iránt, hogy a javadalom természetének és rendeltetésének átváltoztatásához a szent-szék engedélye szükséges, nem merült fel kétség, és kieszközlése végett a kellő lépések megtétettek.[2])

Annál feltünőbb, hogy ezen lépések eredményét be nem várva, Hunyadi János feljogosítottnak tekintette magát arra, hogy a prépostságot, még mielőtt az visszaállíttatott volna, a királyi kegyuri jog alapján adományozza.

Erre őt kétségkivül az az előkelő egyházi férfiú késztette, ki a dömösi prépostságra vetette szemeit. Ez *Bothos István*, ki Vitéz Jánossal egyidőben, Zsigmond uralkodásának végén, a királyi cancellariába lépett, és most Hunyadi János kormányzósága alatt az országos itélőmester tisztét viselte. Javadalmak és birtokok szerzésében nem köznapi élelmesség jellemezte. Négy uralkodótól részesült jószág-adományokban. Emellett egyszerre három egyházi javadalma volt: Váradon és Váczon kanonoksága, Esztergomban prépostsága.[3]) Most kieszközölte, kogy a kormányzó dömösi préposttá nevezte ki.[4])

[1]) Tüzetesen szól ezen tervről az 1451 márczius 27-ikén elintézett (alább idézendő) supplicatió. Említést tesz arról az 1450 tavaszán Pesten egybegyült rendeknek a pápához intézett levele. (*Schwandtner*-nél. II. 77.) — Figyelemreméltó, hogy már a XIV. század elején felmerült egy hasonló terv; a dömösi prépostságnak az óbudai káptalannal való egybekapcsolása. (*Theiner*. I. 476.)

[2]) Hunyadi János 1450 junius 11-ikén V. Miklóshoz írt levelében említi: »Dispositio illa, quam in facto prepositure *sanctitati vestra dudum obtulimus*« . . . (*Schwandtner*-nél. II. 75.) Ezen szavakból következik, hogy a dömösi monostor tárgyában IV. Eugén halála után történt az országtanácsban a megállapodás.

[3]) L. e sorok irójának : Vitéz élete czímű munkáját. 64. *Bunyitay:* A Várady püspökség története czimű munkája Bothosról szintén több érdekes adatot közöl.

[4]) Az ország rendeinek és a kormányzónak idézett leveléből tudjuk, hogy a dömösi prépostság áthelyezésére vonatkozó megállapodással egy időben történt Bothosnak kineveztetése.

A pápa és a kormányzó rendelkezéseiből nem mindjárt keletkezett az összeütközés.

Ugyanis Kapus Bálint a szerzete javára kiállított pápai bullában nyert jogok érvényesítésére csak másfél esztendő multával, 1449 tavaszán határozta el magát, amikor mint V. Miklós pápa követe Magyarországba fontos politikai megbízással küldetett.[1])

A pápa — ki időközben Bothos Istvánnak dömösi préposttá kineveztetése felől tudósítást kapott — »Magyarország összes főpapjaihoz és főrendeihez« iratot intézett, melyben tudomásukra hozta, hogy a dömösi prépostságot Pálos-perjelséggé alakítván, Bálint atyának adományozta, s ezt javadalmának birtokában »mindennemű támadók ellen« meg fogja oltalmazni. Felhivja őket, hogy a dömösi egyházat és javadalmat »a bitorlók kiküszöbölésével« Bálint atyának adják át, ezt a szent-szék iránt tartozó hódolatból pártfogásukban részesítsék.[2])

Igy tehát kellően felfegyverkezve a küzdelemre, jött Bálint atya Magyarországba, hol különben is személyét tisztelet környezte, mert hazájának az örök városban sokszor tett hasznos szolgálatot. A legelőkelőbb férfiak, élükön maga a kormányzó, barátságukra méltatták.[3])

Mindenütt szives fogadtatásra talált. De mikor igényeivel a dömösi prépostságra előállott, a kormányzó, teljes határozottsággal — bár a legkiméletesebb formában, — kijelentette, hogy Bothos Istvánt el nem ejtheti.[4])

Az országtanács tagjai is — mint az ő saját iratukból

---

[1]) Az 1449 ápril 22-ikén kelt pápai ajánlólevél a Vatikáni regestákban. (Vol. 409. f. 31. t.) Küldetése e czélját Hunyadinak 1449 julius 24-ikén a pápához írt levele ismerteti. (*Schwandtner*-nél. II. 61.)

[2]) Az 1449 ápril 20-ikán kelt pápai irat *Theiner*-nél. II. 252. (Ez az egyetlen, amit a dömösi ügyre vonatkozó pápai iratokból Theiner közzétett.)

[3]) Ezt Hunyadinak 1450 junius 16-ikán római követéhez és Vitéznek 1449 október 20-ikán a pápához írt leveléből tudjuk. (*Schwandtner*. II. 75., 88.)

[4]) Hunyadi János 1450 junius 16-ikán kelt levelében említi, hogy a megelőző esztendőben enyhébben, mint kellett volna, lépett föl Bálint atya irányában.

tudjuk — »barátságos módon« kérték föl, hogy igényeiről, melyek »az ország szabadságára« sérelmesek, mondjon le.[1])

De mindez hasztalan maradt. Bálint atya nem lépett vissza; sőt vetélytársát, a pápától nyert fölhatalmazás alapján, egyházi átokkal sújtotta, abban a reményben, hogy így a prépostságról való lemondásra kényszeríti.

Eljárása közfelháborodást támasztott. Az országtanács azt hivén, hogy Bálint atya háta mögött a magyarországi pálosok állanak, maga elé idézte budai zárdájok elöljáróit, és őket »a királyi jogokon és az ország szabadságain ejtett sérelemért« kemény megróvásban részesítette. Ők azonban biztosították az urakat, hogy Bálint atya a pápai adományt az ő tudtok nélkül eszközölte ki.[2])

Az 1450 junius elején tartott pesti országgyülésen ezen ügy zivatart támasztott. Maga Hunyadi János említi egyik levelében, hogy »a rendek tárgyalásai azzal a szenvedélylyel folytak, a milyenre ilyen esetekben a magyar nép rendszerint elragadtatja magát.« [3])

Voltak, a kik Bálint atyának az országból kiutasítását követelték.[4]) Mások a kormányzó ellen fordultak, s azzal vádolták, hogy »a haza szabadságának, jogainak és szokásainak« védelmében a kellő erélyt nem fejtette ki.[5])

Ezeknek megoltalmazását most az ország rendei vették át. A pápához levelet intéztek. Arra kérték, ne engedje, hogy »a királyi korona jogai, melyek máris megvetés tárgyává lettek, gúny célpontját képezzék.« Mert ők el vannak tökélve, hogy

[1]) Az ország rendei 1450 junius 12-ikén kelt levelökben írják, hogy a megelőző esztendőben Bálint atya »habuerat familiare super his responsum; rogatus preterea fuerat, ne hanc turbande libertatis nostre speciem obversari amplius ante oculos sineret.«

[2]) Ezt említi Hunyadi János 1450 junius 16-ikán római követéhez intézett levelében.

[3]) Hunyadi János a fentebbi jegyzetben említett levelében irja: »Magna fuere verba superinde in proxima congregatione generali, eo modo, velut apertius dicamus eo furore, quo genti nostrae in talibus non placitis rebus uti solitum est.«

[4]) Ezt említi az egykorú Ivanich Pál a fentebb idézett levélhez csatolt jegyzetében.

[5]) Ezt Hunyadi János említi 1450 junius 11-ikén a pápához intézett levelében.

»a királyi kegyuri jogot, vagyis az ország összes javadalmait illetőleg a rendelkezés és adományozás jogát, mely ember emlékezetét meghaladó idő óta érvényben van.«, jövőre is fentartják; névszerint a dömösi prépostságot »inkább ellenségnek, mint ilyen jó barátnak« engedik át. »Ha szentséged — igy szólnak — Magyarország hódolatát óhajtja bírni, szabadságán ne ejtsen csorbát!« [1])

A bibornoki collégium közbenjárását is kikérték.[2])

Az országgyülés előterjesztéseinek támogatására Hunyadi János szintén a pápához fordult. A váradi püspök, ki tollát mind az országgyülésnek, mind a kormányzónak rendelkezésére bocsátotta,[3]) az utóbbival enyhébb hangokat szólaltatott meg. »Mind az apostoli tekintélyt, mind az ország szabadságát — úgymond — megóvni kivánom. Ezért érvek fejtegetése helyett, inkább szentséged lábaihoz borulva esedezem, a viszályt elmérgesedni ne engedje«, és az országtanácsnak a dömösi prépostságra vonatkozó határozatát hagyja helyben.[4])

Arról, hogy ezen előterjesztések Rómában milyen fogadtatásra találtak, nincsen tudomásunk.

Az ország rendeinek a királyi kegyuri jog terjedelméről hirdetett nézeteinek vitatásába a pápa nem bocsátkozott; annál kevésbbé, mert egyidőben a nehézségek elhárítására hivatott compromissum fejlődéséről vett hirt.

---

[1]) 1450 junius 12-ikén »Prelati, barones, comites, milites ac pro ceres regni Hungarie universi« a pápához intézett levelökben egyebek között így irnak: »Querelas ... ad sacram apostolicam sedem referimus, cuius precipue interest, ut subjecta sibi regnorum jura conservet potius quam moderetur; pretendentes palam, proponentesque ac etiam manu usuque tenentes, circa omnium huius regni beneficiorum dispositionem et collationem jus patronatus regium, ac privilegium, legemque, ut ita dicamus, supra memoriam hominum approbatam et nihilominus toleratam... Placeat beatitudini vestre ... hoc impedimento absolvere ... nec in re ipsa sinat jura corone regie sicut contemni hactenus, sic deinceps ludibrio fore ... Noverit omnium generalem voluntatem esse, ut in dicta ecclesia hosti prius quam tali hospiti licebit portas patefacere, qui que libertati in regno finis, idem regno fiet. Proinde beatitudo vestra, si devotam sibi fide et officio salvam cupit esse Hungariam, patiatur et liberam fore.« (*Schwandtner*. II. 77.)

[2]) Az ugyanazon napon kelt levél ugyanott. 80.

[3]) Mindezen levelek az ő leveleinek gyűjteményébe vannak fölvéve. *Schwandtner*-nél i. h.

[4]) Hunyadi Jánosnak 1450 junius 11-én a pápához írt levele ugyanott. 75.

Ezalatt ugyanis a kormányzó azon volt, hogy Bálint atyát önkéntes lemondásra birja. Meggyőzni igyekezett őt arról, hogy makacsságával gyülöletessé teszi magát, bonyodalmakat támaszt, és czélját sem éri el.[1])

Bálint atya ennek igazságát belátta. Késznek nyilatkozott, hogy a maga és szerzete érdekeit feláldozza, sőt befolyását Rómában a magyarországi rendek kivánatainak javára mérlegbe veti. Hogy pedig ezen igyekezetei sikerre vezessenek, a magyar kormányférfiakat rávette, hogy viszont engedményekkel a fenforgó nehézségek kiegyenlítését elősegítsék.

A kormányzó és az ország rendei részéről a pápához kérvény intéztetett, hogy Dömösön a tőle létesített Pálos-perjelséget szüntesse meg, és az egykor fönnállott préposságot állítsa vissza; ugyanakkor a budai várban új préposságot létesítsen; a két prépostságot azután örök időkre kapcsolja egybe; az első prépostot ő nevezze ki Bothos István alcancellár személyében, kit mindazon egyházi büntetésektől, a miket magára vont, oldozzon föl.

Ezen kérvény tartalma a pesti országgyülés és a kormányzó előbbi fölterjesztéseit több tekintetben desavouálta. Azt a beismerést foglalja magában, hogy azok az intézkedések, a miket a kormányzó és az országtanács a dömösi monostor tárgyában és Bothos István javára tettek, érvényteleneknek tekintendők, és érvényesekké csak a pápa hozzájárulásával válhatnak.

Kapusi Bálint atya, amint magyarországi küldetéséből az örök városba visszaérkezett, a pápának benyujtotta a dömösi prépostságról lemondását, a mire — saját szavai szerint — »bizonyos észszerű okok« mellett főképpen az a szándék indította, hogy »Magyarország főpapjainak és főurainak kedveskedjék.«[2])

V. Miklós pápa 1451 márczius 27-ikén a lemondást elfogadta s az ekképpen ismét rendelkezésére álló dömösi perjelséget prépostsággá alakította; egyidőben Budavárában új pré-

---

[1]) Hunyadi Jánosnak Kapusi Bálint atyához írt dátumnélküli levele, ugyanott. 88.

[2]) Ezen lemondás nyilatkozata a kormányzó és az ország rendei részéről benyujtott supplicatioba van befoglalva.

postság létesítéséhez beleegyezését adta; a két prépostságot egyesítette; az első prépost kineveztetését magának tartván fönn, Bothos Istvánt nevezte ki, s őt a reá nehezedő egyházi büntetésektől feloldozta.[1])

Ily módon a szent-szék az ő jogi álláspontját az egész vonalon megóvta; az ország pedig saját akaratát az egész vonalon érvényesítette. És miután a pápa csak az első prépost kinevezésének jogát vette igénybe, ebben az utódok kinevezésére a magyar korona kegyuri jogának elismerése benfoglaltatott.

XI.

Hunyadi János egyház-politikája eredményeinek méltatása, szemben az Európa egyéb országaiban fennálló helyzettel.

Hunyadi János egyházi politikáját teljes siker követte.

Míg egyrészről Magyarországon az a felfogás, hogy az egyházi javadalmakkal való rendelkezés a korona jogaihoz tartozik, átment a köztudatba; más felől a pápa arról a hatalomról, amit másfél század óta elődei az ő kezeikben összpontosították, ellenszegülés nélkül mondott le.

Figyelemreméltó tény, hogy a dömösi conflictus békés elhárítása után, azon közel két esztendei idő alatt, a meddig még Hunyadi János kormányzósága tartott, V. Miklós pápának egyetlenegy bulláját sem ismerjük, melyben magyarországi javadalmat adományozott. És ezen idő alatt a hazában kieszközölt adományozások érvényessége iránt sem merült föl a javadalmasokban olyan aggály, a melynek eloszlatása végett Rómába fordultak volna.[2])

Ezen eredmény jelentőségét kellő világításba helyezi IV. Eugén és V. Miklós pápák magatartása más uralkodók irányában, kik a reservatiók ellen irányuló actiójukkal a legkisebb engedményt sem voltak képesek kieszközölni.

---

[1]) A pápától elintézett supplicatio a Dataria regestáiban. (Nicolai V. Annus V. Liber. I. f. 37.)

[2]) A korábbi évekből is csak igen kis számú ilyen dubitáló-supplicatiókkal találkozunk; a tárgyalt eseteken kivül csakis négygyel: két egri kanonok és két plébános részéről. (Az 1446 szeptember 20., 1450 márczius 12., és augusztus 7-ikén kelt supplicatiók a Dataria regestáiban.)

Francziaországban VII. Károly király újból nagy erélylyel indította meg a küzdelmet a pápai javadalom-adományozások gyakorlata ellen. Az 1438 május 1-én Bourgesban tartott gyülésen kibocsátotta a pragmatika sanctio-nak nevezett statutumot, mely a pápai reservatiók hatályát megszüntette és a főpap-választást helyreállította. A király arra, hogy magának a bemutatási jogot biztosítsa, nem is gondolt, és csak azt kötötte ki, hogy a káptalanokhoz és monostorokhoz *ajánlólevelekben* fordulhasson.[1])

IV. Eugén pápa ezen statutum visszavonását nem birta ugyan kivinni; de ennek daczára tényleg a főpapi javadalmak adományozását tovább is gyakorolta, a káptalani választásokat mellőzte, a király óhajtásait nem vette tekintetbe.

Igy 1439-ben történt, hogy az angersi káptalantól választott püspököt meg nem erősítette; és mást nevezett ki. Mikor pedig a káptalan óvást emelt, és a király a káptalani választás érvényességét vitatta: a pápa »esztelenségnek« bélyegezte a káptalan ellenszegülését és azt az eljárást, hogy vele szemben utalnak a kánonokra, »melyeknek — úgymond — miként megalkotása és magyarázata, úgy módosítása és eltörlése is az ő illetőségéhez tartozik.«[2])

És VII. Károly, bár több esetben a pápától kinevezett főpapokat székök elfoglalásában megakadályozta, utóbb a szentszék következetes kitartása előtt meghajolt. Az 1446-ik évben Rómába küldött követe már csak azt a kivánatát terjesztette elő, hogy a főpapi székek betöltésénél a pápa »a királynak tetsző és hű egyházi férfiakra fordítsa figyelmét« és »a király jelentését, kérését várja be.«[3])

Oly esetekben is, mikor a káptalanok a választási jogot gyakorolták, a pragmatika sanctióban biztosított ajánlási jog-

---

[1]) Du Fresne de Beaucourt Histoire de Charles VII. (Paris 1888.) III. 352.

[2]) Az 1439 szeptember 5-ikén kelt levél *Baronius*-nál. Annales Ecclesiastici (1887-ik évi kiadás.) XXXVIII. 316.

[3]) »Que dorénavant il veuille pourvoir aux églises cathédrales . . . des personnes plaisantes au roi et à lui féables . . . Quand aucun archevéché vacquera en ce royaume à sa disposition, il lui plaise d'attendre l'avis et requéte du roi, afin d'y pourvoir de personne à lui plaisant et féable.« *Beaucourt*. i. m. V. 201.

gal oly formában élt, hogy az inkább egy magánegyén szerény kérését, mint a korona befolyásának érvényesítését tünteti föl.[1])

Az 1450 és 1452-ik évben kisérleteket tett ugyan a korona hatalmának egyházi téren kiterjesztésére; de azok sikerre nem vezettek.[2])

A német király irányában is IV. Eugén pápa merev állást foglalt el. Egy ízben azt a kegyelmet, amit elődei a német királyoknak bizonyos meghatározott egyházi javadalmak betöltése tekintetében engedni szoktak, megtagadta, azzal az indokolással, hogy az uralkodók, amit mint kegyelmet nyernek el, azután mint jogot szokták követelni.[3]) És 1445-ben hat püspökség betöltésére befolyást engedvén neki, ezt úgy formulázta, hogy ő (a pápa) ama hat egyház betöltését »azon alkalmas egyének javára, kikért (a német király) ő hozzá folyamodik, illetőleg a kiket neki megnevez, magának reserválja.«[4])

Az V. Miklós és a német birodalom között 1448 márczius 19-ikén létesült bécsi concordatumban az állapíttatott meg, hogy az érsekeket és püspököket a káptalanok választják; a pápa azokat, kiket méltóknak itél, megerősíti, de ezeket is fontos okokból mellőzheti, és helyökbe méltóbbakat nevezhet ki; a káptalani javadalmakat a szerint, a mint páros vagy páratlan hónapokban üresednek meg, a pápa vagy az illető főpap adományozza. A császárnak és a többi fejedelmeknek sem a választásokra, sem az adományozásokra befolyás nem biztosíttatott.

Angliában szintén nem voltak képesek a királyok a pápai adományozások gyakorlatát megszüntetni, és ahhoz a különös expedienshez folyamodtak, hogy a pápától kinevezett főpapoknak nyilatkozatot kellett tenniök, melyben a kinevezési bullának »a

[1]) Igy 1447 október 23-ikán az angersi káptalanhoz így ir: »Nous vous prions vous veuillez icelny maistre Jehan, le fait duquel nous avous très à coeur ... en votre election ... avoir pour especialement recommandé ... et de ce vous scaurons très bon gré.« i. m. IV. 454.

[2]) *Beaucourt.* V. 211. és köv. l.

[3]) IV. Eugén pápának 1431 május 27-ikén Zsigmondhoz írt levele a római Biblioteca Vittorio Emanuele »934. Ms. Gesuit.« jelezetű kéziratában.

[4]) »Personis idoneis ... pro quibus ipse rex supplicaverit, aut eas nobis ... duxerit nominandos ... dispositioni ... nostre ... reservamus.« (Az 1445 február 4-ikén kelt bulla ugyanott.)

korona jogaira nézve sérelmes kifejezéseit... visszavonták, és magokat a királyi kegyelemnek alázatteljesen alávetették«. Mire a király a javadalom átadását elrendelte.[1])

IV. Eugén pápának *Portugallia* irányában elfoglalt álláspontját jellemzőn világítja meg az a levele, amit a királyhoz (1440) írt, a mikor a vizeui püspököt elmozdította, és helyébe mást nevezett ki, a kit a király elfogadni vonakodott.

»Az egyházi jog — úgymond — szent Péter utódainak az összes egyházakkal való szabad rendelkezést biztosítja. A pápa az egyházak szükségletei szerint választja meg és nevezi ki a főpapokat, a nélkül, hogy a királyok beleegyezését kikérni köteles volna... Franczia-, Angol- és Spanyolország királyai, úgyszintén más fejedelmek, a főpapok kinevezése tárgyában, folyamodásokat és ajánlóleveleket intéznek hozzánk, azon egyének javára, kiket ők alkalmasoknak itélnek. Kéréseiket, a mennyiben Isten és a mi kötelességünk engedi, meghallgatjuk, de viszont ők is, ha mi az egyház javát és hasznát tartván szemünk előtt, másképpen járunk el, megnyugosznak benne.«[2])

IV. Eugén csak egyetlen engedményt tett a főpapi javadalmakra való kegyuri jog megadásában: szülővárosát Velenczét a patriarkai méltóságra a kegyúri joggal ruházta föl.[3])

Az összes főpapi méltóságokra kiterjedő kegyuri jog elismerésében, a mit IV. Eugén és V. Miklós pápáktól a magyar korona nagynevű képviselője Hunyadi János ki tudott eszközölni: Magyarországot egyetlen állam sem előzi meg; évtizedek multával lépnek nyomaiba Sicilia (1483), Francziaország (1516) és Spanyolország (1522.)

---

[1]) Ilyen nyilatkozat, 1447 junius 3-ikáról. *Rymer*. Foedera. V. I. 177
[2]) A levél *Baronius*-nál. XXVIII. 328.
[3]) *Riganti*. II. 210.

HARMADIK KÖNYV.

A MAGYAR KIRÁLYI KEGYURI JOG V. LÁSZLÓ TRÓNRALÉPTÉTŐL A MOHÁCSI VÉSZIG.

I.

A királyi kegyuri jog gyakorlása V. László alatt. — A zágrábi bonyodalom. — A kalocsai érsekség betöltése. — A királyi kegyuri jognak a főpapi székek betöltése tekintetében világos elismerése. — A kisebb egyházi javadalmak betöltése.

Mikor Hunyadi János 1453 elején a kormányzói tiszttől megvált, és V. László király a kormányt átvette: a magyar korona kegyuri joga a főpapi javadalmak betöltése körül a szent-szék részéről el volt ismerve.

A pápa nemcsak elfogadta a főpapi székekre a kegyuri bemutatásokat, hanem a bemutatási jog elismerését hivatalos nyilatkozatokban is kifejezésre juttatta. A mire éppen az a két főpapi szék nyujtott alkalmat, a melyek már Hunyadit nagy mértékben foglalkoztatták: a zágrábi püspökség és a kalocsai érsekség.

Zólyomi Benedek zágrábi püspök halála után (1454), Hunyadi, bár akkor a királyi udvarnál döntő befolyást gyakorolt, nem kisérlette meg, hogy a tőle egykor bemutatott és a pápától Zágrábba áthelyezett Csupor Demeter knini püspököt a zágrábi püspökségre segítse; tudta ugyanis, hogy iránta a király hatalmas nagybátyja, Cillei Ulrik gróf ellenséges érzületet táplál. Ezért Debrenthei Tamás szent-mártoni apátot karolta föl, a ki egykor Erzsébet királyné kegyeltjeihez tartozott, és így Cillei jóakaratára számíthatott.

V. László tehát Debrentheit praesentálta a zágrábi püspökségre. És ezt V. Miklós pápa 1454 október 11-én kinevezte.[1])

---

[1]) Hogy a király praesentálta, kitünik III. Calixtus pápának 1455 szeptember 16-iki iratából. (*Theiner*. Monumenta Slavorum. I. 417.) A pápai bulla szokás szerint a praesentatióról nem tesz említést és a reservatio alapján van kibocsátva. (A bulla a Dataria regestáiban.)

Azonban ezen kinevezéssel Cillei nem volt megelégedve, éz Debrentheit a zágrábi püspökség elfoglalásában megakadályozta. Merész lépésre határozta el magát, melynek a királyi kegyuri jog történetének lapjain nevezetes helye van.

Azt a vádat emelte Debrenthei ellen, hogy a királyi bemutató levelet álnok úton eszközölte ki, elhitetvén a királylyal, hogy kineveztetését ő (Cillei gróf) is kivánja.[1]) És a nélkül, hogy ezen vádat a pápa előtt igazolni, a pápa itéletét bevárni szükségesnek látná: a királyi bemutatás alapján történt pápai kinevezést érvénytelennek, a zágrábi püspöki széket megüresedettnek tekintette, és az Erzsébet királynétól, tizenöt esztendő előtt nyert kiváltság alapján, a zágrábi püspökségre *Montschiedel Boldizsár* jogtudort, radmansdorfi plébánost kinevezte, s miután a káptalan hozzájárulását és a király beleegyezését is kieszközölte, a pápának praesentálta,[2]) a püspökség birtokába azonnal beiktatta.[3])

Debrenthei Tamás, jogainak megoltalmazása végett, személyesen Rómába ment[4]) és Cillei követét megelőzvén, V. Miklós pápától, majd ennek néhány hét mulva (1455 márczius 24-ikén) bekövetkezett halála után, *III. Calixtus*-tól is bullát eszközölt ki, melyben két magyar főpap megbizatott, hogy őt a püspökségbe iktassák be, és vetélytársát egyházi büntetésekkel visszalépésre kényszerítsék.[5])

A pápai biztosok egyike, a pécsi püspök, megjelent ugyan Zágrábban; azonban Debrentheit beiktatni nem volt képes, és arra kellett szoritkoznia, hogy Montschiedel Boldizsárt, pártfogóival együtt, egyházi átokkal sújtotta.[6])

[1]) Cillei vádját az imént idézett pápai irat resumálja.

[2]) Az imént idézett pápai iratban áll: »Ulricus comes Cilie . . ., prout ex privilegiis regiis et antiqua consvetudine poterat . . . Balthasarem de Montschiedel . . . ad ipsam ecclesiam sic vacantem, de consensu dicti regis presentavit, ac etiam capitulum . . . in prefatum Balthasarem . . . expresse consentiebat.«

[3]) Ezt az 1457 márczius 25-án kelt pápai iratból tudjuk. *Theiner.* Monumenta Hungariae. II. 286.

[4]) Debrenthei 1455 február 28-ikán személyesen állítja ki Rómában a kötelezvényt, a bullákért járó díjak lefizetése tárgyában. (Obligationum libri. Vol. 76. f. 105.)

[5]) Ezt az 1455 szeptember 19. és 1457 márczius 23-iki pápai iratokból tudjuk.

[6]) Ezt az 1457 márczius 23-iki pápai irat említi. Hogy pedig ez

Ezalatt Rómában Cillei gróf bemutató iratának, a királyi ajánlólevél kiséretében, megérkezésével Debrentheire nézve kedvezőtlen fordulat állott be.

III. Calixtus — mint maga irja — »a király és a gróf kéréseit, a mennyiben Isten engedi, teljesíteni óhajtván,« az ügy megvizsgálásával két bibornokot bizott meg; és mivel ezek az ügy állását kellően föl nem deríthették, Magyarországba küldött követét, Carvajal bibornokot bizta meg, hogy a helyszinén vizsgálatot indítson.

Már az a tény, hogy a pápa Cillei gróf bemutató iratát nem utasította vissza; de még inkább az a körülmény, hogy a pápa, Carvajal bibornokhoz intézett iratában, Cillei grófnak bemutatási jogát elismeri [1]): azt hirdeti, hogy a szent-szék a magyar királyt nemcsak a bemutatási jog gyakorlására, hanem ezen jog átruházására is följogosítottnak tekintette.[2])

Carvajal bibornok, Magyarországba érkezvén, legelső sorban a keresztes hadjárat szervezésével volt elfoglalva. És mivel e tekintetben Cillei Ulrik támogatása a sikernek egyik főfeltétele volt, őt kimélnie kellett. Ezért védencze ellen nem lépett föl, sőt a pécsi püspöktől kihirdetett egyházi büntetések hatályát is ideiglenesen felfüggesztette. A minek az lett a következménye, hogy Montschiedel a zágrábi püspökség birtokában megmaradhatott.

Debrenthei panaszt tett Rómában és rendeleteket eszközölt ki, melyekben Carvajal utasíttatott, hogy őt a zágrábi püspökségbe iktassa be.[3])

Ezalatt azonban ellene egy második vetélytárs lépett föl: *Csupor Demeter*, kinek Rómában is tekintélyes pártfogói voltak.

Így történt, hogy a pápa, korábbi rendeleteit visszavonván, Carvajalnak új utasítást küldött, melyben meghagyta

---

1455 tavaszán vagy nyarán történt, onnan tudjuk, hogy András pécsi püspök a nevezett év őszén elhunyt.

[1]) Ulricum . . . *prout* ex privilegiis regiis et antiqua consvetudine *poterat . . . presentaverat.*«

[2]) Ezt meg nem ingatja az a körülmény, hogy később (1457 márczius 23-ikán) a pápa úgy nyilatkozott, hogy a Carvajalhoz intézett rendeletet a király és a gróf »alkalmatlankodásaikkal erőszakolták ki.«

[3]) Az 1457 márczius 23. és május 21-iki pápai iratok *Theiner*-nél. II. 286., 292.

néki, hogy vizsgálatot indítson, és aziránt, hogy a három vetélytárs közül a zágrábi egyházmegye kormányzására kit tart legalkalmasabbnak, véleményét terjeszsze elő.

De a pápa, habár eszerint a rendelkezést magának tartotta fönn, ezen iratában is, Cillei grófnak a királyi kiváltság alapján gyakorolt bemutatási jogáról oly módon nyilatkozott, a mely kétségtelenné teszi, hogy a magyar korona kegyuri jogának a főpapi javadalmakra kiterjedését kétségbe nem vonja. [1])

Mikor ezen pápai iratok Magyarországba érkeztek, azoknak végrehajtása, a Hunyadi László kivégeztetésére következő mozgalmak közepett, lehetetlenné vált. És így a zágrábi püspökség zavarteljes helyzetének megszüntetése Mátyás királyra szállott át örökségül.

Nehézség nélkül ment végbe a pécsi püspökség betöltése. A király 1455 deczember 13-ikán Barius Miklós egri prépostot, a királyi alkanczellárt [2]) nevezte ki; a pápa pedig 1456 január 23-ikán kiállította a bullákat. [3])

Hasonlóképpen a kalocsai érseki szék megüresedése sem támasztott bonyodalmakat.

Herczeg Ráfael érseknek 1456-ban bekövetkezett halála után, a kalocsai és bácsi káptalanok ősi szokás szerint egybegyülvén, Várdai István egri prépostot egyhangulag megválasztották érsekükké. A mely tény azért nevezetes, mivel más káptalanok ez időtájt választói jogukkal nem élhettek, és ez — tudomásunk szerint — Magyarországon a káptalani választás legutolsó esete.

László király Várdait — a választás előtt vagy után, nem tudjuk — »*kegyuri joga alapján kinevezvén, bemutatta*«

---

[1]) Az 1457 szeptember 8. és deczember 10-iki pápai iratok Theinernél. II. 301., 306.

[2]) Birjuk V. Lászlónak 1455 deczember 13-ikán a pécsi püspöki várnagyokhoz intézett rendeletét, melyben értesítvén őket, hogy a pécsi püspökséget Bariusnak adományozta (contulimus), fej- és jószágvesztés terhe alatt megparancsolja nekik, hogy a pécsi várat a »választott püspök« embereinek adják át. (Országos levéltár. D. O. 15009. sz.)

[3]) A bullákat nem birjuk. A pápai kinevezés a jelezett napon be van iktatva a consistoriális jegyzőkönyvbe.

a pápának, ki őt az 1457 február 25-ikén tartott consistoriumban kinevezte.

És ezen alkalommal fordul elő legelőször az az eset, a mely az egész világegyházban soká elszigetelten marad, hogy a consistoriumban az előadó bibornok *a káptalani választás és a királyi bemutatás alapján javasolja* »a választott főpap« kinevezését; a mi azután a consistorium jegyzőkönyvében is megemlíttetett.[1])

Ez azonban nem akadályozta meg azt, hogy a kinevezési bullában a pápa az érseki széknek Herczeg Rafael életében történt reservatiója alapján nevezi ki Várdait; a káptalani választás és kegyuri bemutatás helyett pedig csakis a király és a káptalan »folyamodásáról« tesz említést.[2])

*

A káptalani javadalmak adományozási jogát V. László részint maga gyakorolta, részint a főpapokra ruházta át esetről-esetre; ilyenkor is a két legmagasabb javadalmat (a prépostságot és olvasó-kanonokságot) rendszerint magának tartotta fönn.[3])

Ezt a jogot, mikor Rómából fenyegetve látta, erélyesen reclamálta a korona részére. Tanuskodik erről a következő eset.

IV. Eugén pápa 1445 junius 10-ikén ker. szent Jánosnak a pécsi várban levő prépostságát Glovinai Derslai Pál lengyel papnak adományozta.[4]) Ez csak nyolcz év multával

---

[1]) A consistoriumi jegyzőkönyvben 1457 február 25-ikére ez áll: »Sanctissimus dominus noster . . ., ad relationem . . . cardinalis sancte crucis, ecclesie Colocensi et Bachiensi unitis, . . . de persona . . . Stephani de Varada . . . *per illustrissimum dominum Ladislaum regem Ungarie, ut patronum, ad huiusmodi Colocensem et Bachiensem ecclesias unitas nominati et per ambo harum ecclesiarum unitarum capitula postulati*, in sacerdotio sonstituti . . . eisdem ecclesiis unitis prefecit . . .« (Liber Provisionum. Vol. 75. f. 75. t. A vatikáni levéltárban.)

[2]) »Ladislaus rex et capitulum . . . supplicarunt.« A bulla a Dataria regestáiban.

[3]) Az 1453 január 21-ikén a kalocsai érsek és a váczi püspök javára kiállított átruházási okiratokat a müncheni királyi könyvtárnak 8482. számu XV. századbeli codexe tartotta fönn.

[4]) Ettől föntebb említésl tettünk. Előkelő állású egyházi férfiú volt. 1450-ben a pápa (Lasocky helyére) krakói dekánná nevezte ki. 1458-ban

kisérlé meg igényeit érvényesíteni; és mivel ekkor ellenállásra talált, ezt egyházi büntetések alkalmazásával iparkodott leküzdeni; de ezzel általános felháborodást támasztott, úgy hogy a király a jogsérelem orvoslásaért ismételten a pápához fordult.

»Minthogy — irja László király egyik levelében — a lengyel Pálnak eljárása következtében mind mi, mind pedig az ország nyilvános sérelmet szenvedünk; a királyi kegyuri jog, az ország szokása, rendje és szabadsága megzavartatik; nem szükséges hosszadalmas vitákba bocsátkoznunk, elégséges újból bejelentenünk azon elhatározásunkat, hogy országunknak őseinktől öröklött jogait, szabadságát és szokásait minden lehető módon megvédelmezzük és föntartjuk. Hogy pedig ezt annál biztosabban elérhessük, ismételten bizalomteljesen fordulunk szentségedhez. Esedezünk, emlékezzék meg szentséged arról, hogy elődjei a mi őseink iránt hasonló esetekben készséges jóakaratot tanusítottak. Szabadítson fel minket ifjú korunkban ezen bonyodalmaktól. Apostoli jogait úgy gyakorolja, hogy a mieinken csorbát ne ejtsen. Egyébiránt készek vagyunk a nevezett Pálnak és másoknak alkalmat adni, hogy a régi időktől fogva követett gyakorlat szerint, az ország főpapjai és birái előtt igényeiket igazolhassák, a hol igazságot fognak nékik szolgáltatni. Ellenkezőleg, ha az ország biráit és jogait mellőzve, másképpen járnak el: nyiltan és őszinte bizalommal valljuk be szentségednek, hogy őket nemcsak javadalmaik birtokában, hanem az országban sem türjük meg; és kénytelenek leszünk akként intézkedni, hogy ama javadalmak, az igénylők élete végeig királyi kezeink között maradjanak.«[1])

Az ország főrendei is támogatták a király felszólalását. [2])

Zsófia lengyel királyné titkára volt, és tőle követül Rómába küldetett. (Codex epistolaris saeculi XV. — Tomus. II. p. 111., 182.)

[1]) Az 1453 szeptember 11-ikén kelt levél, mely ez ügyben írt korábbi levelekre is utal, ki van adva a Győri Történeti és Régészeti füzetekben. III.

[2]) Az 1453 szeptember 13-ikán kelt levél élén a következő fontos nyilatkozatot találjuk: »Trita multis jam sermonibus allegatio nostra est *de libertate regni huius*, *ac modo et ordine quibus in ipso regno beneficia aquiruntur,* que cum apud sanctitatem vestram jam sepius notificata et *acceptata sint,* replicare eadem opus non fuit.« (Ugyanott.)

Mindazáltal Glovinai Pál igényeit föntartotta, és a szentszék őt a javadalom jogos birtokosának elismerte, míg arról nyolcz esztendő mulva önkénytesen lemondott.[1])

Ez volt azonban az egyetlen összeütközés, mely V. László és a szent-szék között felmerült.

A pápák most már a régibb reservátiók körébe tartozó káptalani préposstságokra is a király bemutatási jogát elismerték, és megnyugodtak abban, hogy nem hozzájuk, hanem az illető püspökhöz intéztettek beiktatás végett a királyi iratok[2])

Általán a magyarországi javadalmak adományozásával ezentúl úgyszólván teljesen felhagytak; és a reservátiók sokféle nemei közül csak egyet tartottak fönn: a javadalmasoknak a pápai udvarnál bejelentett lemondásával vagy ott bekövetkezett halálával megüresedett javadalmakkal rendelkeztek.

És mikor 1456 nyarán Schönberg György pozsonyi prépost, mint V. László király követe Rómába jött, ezt az alkalmat javadalom szerzésére kivánván felhasználni, nem magyarországi, hanem a passaui egyházmegye területén fekvő javadalomért nyújtott be a pápának folyamodást.[3])

II.

Mátyás király első rendelkezései a püspöki székek betöltése tekintetében. — A zágrábi bonyodalom. — Főpapi kinevezések. — II. Pál kisérlete a királyi kegyuri jog megszorítására. — Az esztergomi érsekség betöltése.

Az 1458 elején tartott országgyülés, mely Mátyást királylyá megválasztotta, a nemzet szabadságainak és érdekeinek biztosítására irányuló törvényhozó tevékenységében, nem érezte többé annak szükségét, hogy a királyi kegyuri jogot Róma ellen oltalmazza.

---

[1]) Az 1461 október 10-ikén bejelentett lemondás be van iktatva az Annáták könyvébe.

[2]) Váradi Istvánnak 1456 junius 8-ikán elintézett supplicatiójában említtetik, hogy őt az erdélyi prépostságra László király »cum ad eum de antiqua et approbata ac hactenus pacifice observata consvetudine jus presentandi pertinet et spectat« az erdélyi püspöknek praesentálta volt. (A Dataria regestáiban.)

[3]) Az 1456 szeptember 11-ikén elintézett supplicatió ugyanott.

Ellenkezőleg, az egyházat és az egyházi élet terén a nemzeti érdeket a király és a főrendek önkénye ellenében igyekezett biztosítani; megújítvan a régibb törvényeket, melyek az elidegenített egyházi birtokok visszaadását rendelik el, az egyházak üresedésben hagyását tiltják, az idegeneket az egyházi javadalmakból kizárják.

Több tekintetben figyelemreméltók a törvénykönyvnek LVIII. és LIX. czikkei, melyekben megállapíttatik, hogy »az összes apátságokat és prépostságokat, bármelyik szerzetes-rendhez tartozzanak, alkalmas és a rend szabályaiban járatos szerzeteseknek, a király úr mint igazi kegyúr adományozza és senki más; a szerzetes egyházak kegyuraságának bármelyik királytól, bárkinek javára történt adományozása érvénytelennek és semmisnek nyilváníttatik.« Kivételt a törvény csak azokra nézve tesz, kiknek valamelyik őse a tőle alapított egyházban van eltemetve.[1])

Eszerint az országgyülés hivatottnak tekinti magát arra, hogy:

a) a királyi kegyúri jog épségben maradása fölött őrködjék, és a megcsonkitására vezető királyi rendelkezéseket megsemmisítse;

b) szabatosan megállapítsa azokat a föltételeket, a melyek alatt a királyi kegyuraság mellett a magán kegyuraság megállhat;

c) a királyi kegyuri jognak a monostorok irányában ugyanazt a terjedelmet adja meg, a mit az érsekségek és püspökségekre már birt; a minek következménye az volt, hogy a káptalanok választási jogának elenyésztét a monostorok választási szabadságának megszünése követte; végre hogy

d) a királyi kegyuri jognak is korlátokat szabjon; megállapítván, hogy a király a szerzetes monostorokat csak szer-

---

[1]) »Ordinatum est, quod dominus noster rex omnes abbatias et prepósituras, quorumcumque ordinum regularium, idoneis viris regularibus, et in regula ordinis peritis, tamquam verus patronus et nemo alter conferat. Donaciones autem super jure patronatus, quoad ecclesias regularium personarum, per quoscumque reges quibuscumque factae, nullius sint vigoris, et viribus omnibus cariturae pronuncientur; preter illas ecclesias quas fundaverunt certi fundatores, quorum corpora in ipsis ecclesiis existunt tumulata.«

zeteseknek adományozhatja; a mivel a régi visszaéléseknek véget vetni kivánt.

*

Mátyás király hatalomsovár szellemének sugallatait követve és a korona tekintélyének megszilárdításában rejlő nagy állami érdeket szem előtt tartva, a kegyuri jogot, melyet atyja kiküzdött és biztosított, nemcsak gyakorolni és föntartani, hanem növelni és gyarapítani is igyekezett.

Ezt könnyüvé tette neki azon kedvező körülmény, hogy iránta II. Pius pápa, ki 1458 nyarán lépett trónra, az őszinte rokonszenv és becsülés érzéseit táplálta, s ezeket magyarországi legátusa, Carvajal János bibornok gondosan ápolta. Rómában mindent kerültek, a mi a király helyzetét nehezíthette és figyelmét a törökök elleni küzdelem nagy feladataitól elvonhatta.

Mátyás, mikor a trónt elfoglalta, csak egy püspökséget talált üresedésben: a *nyitrait.* Ezt nem töltötte be; hanem néhány héttel trónralépte után oly rendelkezést tett, mely felfogását kegyuri jogainak természetéről és határairól világosan hirdette.

Kegyuri jogát, a mit a nyitrai püspökségre birt, főudvarmesterére: Országh Mihályra és ennek három fiára ruházta át.[1]) Ezen elhatározásának indokolására Országh Mihály »hitének tisztaságát, okosságát és előrelátását« magasztalván, kiemelte, hogy birtokai és várai a püspökség birtokainak közelében vannak, minélfogva ezeket könnyen megvédelmezheti. Evégből Országh Mihályt és három fiát felhatalmazza, hogy valahányszor a püspökség üresedésbe jő, *»alkalmas püspököt választhassanak és nevezhessenek.«*[2]) Egyébiránt kiköti, hogy a püspökség birtokaira más jogot, mint a melyet szokás szerint a kegyurak gyakorolnak, nem vehetnek igénybe.[3])

Ez a szokás megengedte, hogy a javadalmak üresedésé-

[1]) »Jus patronatus nostrum ... simul cum omni protectione et tutela eiusdem ecclesie ... duximus transferendum.«

[2]) »Idoneum episcopum eligere et nominare possint.«

[3]) »Aliquod jus, ultra quam patroni habere consveverunt, sibi in eisdem (bonis) vendicare non presumant,« (Az 1458 május 26-ikán Budán kelt királyi oklevél eredetije az országos levéltárban. U. o. 15245. sz.)

nek ideje alatt a kegyurak kezelték a javadalom birtokát; ezen gyakorlat előnyeinek is részeseivé lettek az Országhok; a mi annál nagyobb értékünek igérkezett, mivel a szokás szintén megengedte, hogy a javadalmak, a kánonokban megállapított határidők ignorálásával, a kegyurak tetszése szerint üresedésban maradjanak; habár az országos törvények is ezen visszaélés ellen folytonosan küzdöttek. A nyitrai püspökség mintegy öt esztendeig maradt üresedésben.

Ellenben, a mikor az 1459-ik év tavasz elején Barius Miklós pécsi püspök kimult, helyét Mátyás nem késett betölteni. Választása *Csesmiczei János* (Janus Pannonius) váradi prépostra, Vitéz János püspök unokaöcscsére esett, ki akkor már költői műveivel nagy hírt szerzett volt magának. Habár csak huszonnegyedik évét érte el, s így a kánoni korhoz hat esztendő hiányzott, II. Pius örömmel adta meg a megerősítést.[1])

Ezalatt a *zágrábi püspökség* betöltése körül keletkezett bonyodalmak még mindig nem voltak elhárítva. Az egymással versengő három főpap közül *Montschiedel Boldizsár*, pártfogójának, Cillei Ulrik grófnak megöletése után, elvonult;[2]) *Debrenthei Tamás* és *Csupor Demeter* állhatatosan ragaszkodtak igényeikhez. Mátyás a sokféle nehézségek közepett, a melyek figyelmét lekötötték, ezen ügy rendezését halogatta. II. Pius pápa pedig uralkodásának csak harmadik esztendejében tette meg az első lépést a mindinkább súlyosbodó baj megszüntetésére. Magyarországban és a német birodalomban működő legátusait: Bessarion és Carvajal bibornokokat utasította, hogy az ügy alapos megvizsgálása után, a két vetélytárs között döntsenek.[3])

A döntés nem következett be; valószinüleg azért nem, mert a legátusoknak tudomásuk volt a felől, hogy a király sem Debrentheit, sem Csuport a három évtized pártviszályaitól feldúlt egyházmegye restaurátiójára hivatottnak nem tartja.

---

[1]) 1459 november 5-ikén. (Liber Obligationem P. II. fol 14. A vatikáni levéltárban.)

[2]) Nyomát nem találjuk többé.

[3]) Az 1460 deczember 6-ikán kelt pápai irat *Theiner*-nél. Hungaria Sacra. II. 361,

Mátyás ezen feladat megoldására a képességet csakis Vitéz Jánosban találta föl; őt iparkodott rábirni, hogy a váradi püspökségről a zágrábira menjen át. De ez (miként öcscsétől fogalmazott levélben olvassuk) »biztos kikötőből háborgó tengerre szállani« soká vonakodott. És csak 1462 tavaszán, mikor a Váczon gyülésező főpapok és főurak is kéréseikkel ostromolták, szánta el magát, hogy uralkodója akaratának meghódol. De két föltételt szabott: hogy a glogoniczai prépostság örök időkre a zágrábi püspökséggel egyesíttessék, és hogy ő a váradi püspökséget mindaddig megtarthassa, míg a zágrábi püspökség elidegenített birtokait visszaszerezte.

Mátyás a föltételeket habozás nélkül elfogadta. Egyúttal a két vetélytárs kielégítéséről is gondoskodott, úgy hogy Debrenthei a szent-mártoni apátságot, Csupor pedig a széki és bélai apátságokat birja. A mely megállapodásokhoz »a főpapok, urak és az ország rendeinek jóváhagyása« járult.[1])

A királynak az volt óhajtása, hogy Vitéz a zágrábi püspökség kormányzatát haladék nélkül vegye át. Ezért ráruházta a zágrábi egyház összes javadalmainak adományozására »a királyi kegyuri jog teljes hatalmát«, a mit — a királyi okirat szavai szerint — »mikép *az ország összes egyházaiban*, különösen székes- és társaskáptalanaiban, úgy a zágrábi egyházban is, dicsőült elődei, a magyar királyok példájára, köztudomás szerint bir.« Ennélfogva a zágrábi káptalannak meghagyja, hogy ezentúl a megüresedő javadalmakra csak azokat fogadja be, a kiknek a váradi püspök »adományozza«, ellenben »bárki másnak leveleit és rendeleteit« tekintetbe ne vegye.[2])

Ezzel a magokat zágrábi püspököknek nevező két főpaptól a javadalmak adományozását elvonja; de mivel kegyuri jogát Vitézre mint *váradi* püspökre ruházza át, ezzel kinyilatkoztatja, hogy a két főpap elmozdítását és Vitéz áthelyezését

---

[1]) A pápához intézett, alább idézendő, királyi levélből tudjuk mindezt.

[2]) Az 1462 május 24-ikén kelt királyi irat a zágrábi káptalan egykorú leveleskönyvében, mely a délszláv Akadémia kézirattárában őriztetik.

a maga kegyuri jogkörén kivül eső és a pápa illetékességéhez tartozó tényeknek tekintette.

»Alázattal és tőle kitelhető buzgósággal kérte« föl tehát a pápát, hogy a közel harmincz esztendő óta napról-napra mélyebben sülyedő zágrábi egyházon könyörüljön; habár egyszersmind kijelenti, hogy »határozataihoz minden módon ragaszkodni kiván.« [1])

II. Pius pápa Vitéz Jánost — kihez egykor baráti viszonyban állott volt — nagyrabecsülte; de az egyház törvényeivel megegyeztethetőnek nem találta sem azt, hogy egy főpap két egyházmegyét birjon, sem azt, hogy főpapot püspöki székétől, ha önkényt nem mond le, törvényes itélet nélkül elmozdítson. Már pedig Debrenthei nem volt hajlandó lemondani, és személyesen megjelent Rómában, hogy jogait oltalmazza.

A pápa ekkor egy bibornokot vizsgálat indításával bizott meg. Mikor az több hónap mulva befejeztetett, az itélet, mely annak alapján hozatott, aképpen hangzott, hogy Debrenthei a zágrábi egyház törvényes püspökének tekintendő.

Mindazáltal II. Pius az itéletet nem hirdette ki. Belátta, hogy Debrenthei, ha székét Mátyás akarata ellenére tartja meg, a püspökség üdvös kormányzására képes nem lesz. Ezért kisérletet tett, hogy őt önkénytes lemondásra birja. Azt ajánlotta Mátyásnak, hogy Debrenthei az üresedésben levő nyitrai püspökségre helyeztessék át, a mellett a szent-mártoni és a széki apátságokat is birja.

Vitéz János kielégítése végett pedig, kész volt abban megnyugodni, hogy az ő javára 3000 forint évdíjjal terheltessék meg a váradi püspökség, melyre azután Debrentheinek vetélytársa: Csupor Demeter helyeztetnék át.

A pápa közölvén javaslatát a királylyal, három havi gondolkodási időt engedett neki, mert tovább — úgymond — a Debrenthei javára hozott itélet kihirdetését nem halaszthatná.[2])

---

[1]) Mátyás királynak a pápához (és ugyanakkor a bíbornokokhoz) írt dátum nélküli levelei, és az emlékirat, a mit Rómába küldött követe magával vitt, több helyen ki van adva. Legujabban: Mátyás király külügyi levelei. I. 22., 29., 30. sz.

[2]) A pápa dátumnélküli (1463-ban írt) levele. Vatikáni Okirattár. I. Sorozat. VI. kötet. XV. sz.

Mátyás nem ragaszkodott korábbi megállapodásaihoz. Megegyezett abban, hogy Debrenthei a nyitrai püspökségre helyeztessék át; csak azt kötötte ki, hogy az a püspökség birtokba vétele előtt személyesen tegye le az ő kezeibe a hűségi esküt.[1])

A pápa ekkor (1464 január 13-ikán) Debrenthei Tamás zágrábi püspököt a nyitrai püspökségre áthelyezte, őt egyúttal a szent-mártoni és széki apátságok kormányzójává kinevezte. Az ő teljes megnyugtatása végett a bullába még azt is beiktatta, hogy a mennyiben netán a nyitrai püspökség birtokába nem juthatna, a zágrábi püspökségre visszatérnie joga van.[2])

A zágrábi püspökség most nyitva állott Vitéz János előtt. De áthelyeztetése nem történt meg; valószinüleg azért, mert föltételét, hogy a váradi püspökséget is megtarthassa, a pápa el nem fogadta. Mátyásnak most az volt szándéka, hogy Vitéz mint ideiglenes kormányzó intézze a zágrábi püspökség ügyeit, és akkorra, a mikor az elidegenített birtokok és várak visszaszereztettek, halasztassék a kinevezés.[3])

De eközben 1465 február 1-én Szécsi Dénes bibornok halálával megüresedett a primási szék. És alig hogy az elhunyt főpap tetemét az esztergomi sirbolt befogadta, utódjává Mátyás »a főpapok és zászlós urakkal tartott tanácskozás után« a váradi püspököt »nevezte«.[4])

Vitéz János az érseki czímet mindjárt felvette.[5]) De az érsekség javait illetőleg a király ez alkalommal a szokástól eltérő módon intézkedett. »Mint kegyúr és a terület ura, — az ő szavai — elrendelte, hogy az érsekség városai, mezővárosai és egyéb birtokai a kinevezett főpap részére ideiglenesen

[1]) Mátyás királynak dátumnélküli (1463-ban) levele. Mátyás király külügyi levelei I. 55. szám.

[2]) *Theiner*. II. 393. Azt, hogy Országh Mihálynak ezen áthelyezésben volt-e része? nem állapíthatjuk meg.

[3]) Ezt következtetni lehet 1465 május 6-ikán a pápához intézett (alább idézendő) leveléből.

[4]) »Habita superinde cum prelatis et baronibus nostris deliberatione congrua . . . episcopum Varadiensem . . . duximus nominandum.« A pápához intézett dátumnélküli felterjesztésben. (Mátyás külügyi levelei 58. sz.) Hogy márczius 7-ike előtt iratott e levél, kitünik egy másik felterjesztésből. (61. sz.)

[5]) Már 1465 február 16-ikán viseli. *Pray*. Specimen Hierarchiae. I. 176.

megőríztessenek.«[1]) A minek értelme bizonyára nem más, mint az, hogy az érseki javak kezelését a kinevezett érsek javára, saját embereinek kezei között hagyta addig, míg a pápai megerősítést kieszközli.

Mire II. Pál pápát, ki az elmúlt (1464) év nyarán lépett II. Pius helyére, a kinevezés és az érseki javak ügyében tett intézkedés bejelentése után, »alázatos esedezéssel hivta föl«, hogy a »bemutatott« váradi püspököt »áthelyezni és érsekül az esztergomi egyház élére állítani kegyelmesen méltóztassék.«[2])

A királyi kinevezés ezen tényével a váradi püspökséget nem tekintette megüresedettnek; sőt maga világosan kifejezte azt a felfogását, hogy csak a pápai áthelyezés bekövetkeztével fog az üresedés beállani.[3]) Mindazonáltal föltételezvén, hogy Rómában az áthelyezés elé akadályokat gördíteni nem fognak, annak megtörténte előtt, a váradi püspökségre, szintén »a főpapokkal és zászlósurakkal tartott tanácskozás« után, *Beckensloer* János pécsi prépostot »kiszemelte, *kinevezte*«, és a pápának »*megerősítés* végett *bemutatta*«.[4]) A mely előterjesztésben a »*megerősítés*« kifejezéssel először él a pápa közreműködésének a püspöki székek betöltésében megjelölésére; míg a pápai bullák, az egyházi kánonok szövegének és szellemének megfelelően, állandón a pápai *ellátásról, kinevezésről* szólanak.

Ezen előterjesztéseknek sem formája, sem tartalma ellen II. Pál nem tett kifogást. Május 15-ikén Vitéz Jánost az esztergomi érsekségre emelte, és két nappal utóbb Beckensloer Jánost váradi püspökké nevezte ki.[5])

A mikor az esztergomi és váradi egyházakra vonatkozó

[1]) »Pro quo etiam castra, oppida, villas et quelibet bona dicte vacantis ecclesie, tanquam patronus et dominus fundi, mandavimus interim conservari.«

[2]) »A sanctitate vestra humili supplicatione postulamus, quatenus prefatum episcopum, per nos modo premisso presentatum . . . transferre ac Strigoniensi ecclesie in archiepiscopum preficere gratiose dignetur.« (Idézett helyen.)

[3]) *Vacatura* est — irja — ecclesia Varadiensis per translationem . . . episcopi ipsius ecclesie . . .«

[4]) »Ad ipsam ecclesiam Varadiensem *delegimus et nominavimus* . . . quem . . . sanctitati vestre *confirmandum presentamus.*« (1465 márczius 7-ikén. Mátyás külügyi levelei 61. szám.)

[5]) Liber Obligationem Pauli. II. fol. 106.

királyi előterjesztés Rómába érkezett, a pápa látván, hogy a zágrábi püspöki szék betöltéséről a király nem gondoskodik; az ő figyelmét erre az ügyre is felhívta. A kezdeményezést a király illetékességéhez tartozónak tekintvén, arra kérte őt, hogy »újból keressen módot, a mely szerint annak az egyháznak a békés kormányzat áldásait biztosítani lehetne«.[1])

Mátyás megszívlelte ezt az intelmet. Mivel Csupor Demeter a zágrábi püspökségre igényeit még mindig föntartotta, és ő benne a kellő tulajdonságokat, különösen a püspökség fontos várainak megoltalmazására szükséges képességeket nem találta föl, ő róla kellett mindenekelőtt gondoskodnia.

A pápai fölszólítás vétele után, személyesen tárgyalt vele. A bosniai püspökséget, a pécsváradi apátsággal ajánlotta neki, s miután ezt Csupor visszautasította, hogy a bonyodalmaknak véget vessen, a különböző érdekek kiegyeztetésére különös módozatot gondolt ki.

Megnyugodott benne, hogy Csupor Demeter legyen a zágrábi püspök; de úgy, hogy a püspöki javadalomból székhelyén kivül, csak egy várat és egy uradalmat birjon, e mellett ezer forintnyi évdíjat élvezzen; ellenben a püspökség többi várai és uradalmai külön administratorra bizassannak.

Csupor hozzájárúlt ehhez a tervhez. Mire a király »a főpapok és zászlósurak tanácsára«, a püspöki várak és uradalmak administratorának tisztét *Szentlászlai Osvátra* ruházta, kinek egyúttal a pécsváradi apátságot is adományozta, a melynek birtokait rögtön átadatta neki.

Mindezt a pápának tudomására hozta. »Alázattal esedezem szentségedhez — írja neki — hogy rendelkezéseimet, szilárd és erős akaratom s elhatározásom gyanánt, kegyesen fogadván, azok értelmében mind a püspökségről és monostorról, mind pedig a személyekről gondoskodjék; Demetert a lelkiekben főpásztornak, Osvátot a világiakban administratornak és a pécsváradi apátság kormányzójának rendelje.«[2])

[1]) A király 1465 május 6-ikán (alább idézendő) a pápához intézett levelében említi, hogy az »novissimis litteris« felkérte »ut iterato sine dilatione queramus modum, quo ecclesia . . . tranquille gubernationi restitui possit.« (A pápa ezen levelét, sajnos, nem birjuk.)

[2]) A királynak 1465 május 2-ikán a pápához intézett levele. (I. h.

Azonban II. Pál pápa a püspökségnek egyházi és világi kormányzó között megosztását nem helyeselte. És a nélkül, hogy elhatározásához a király hozzájárulását kikérni szükségesnek látná, 1465 junius 14-ikén, IV. Eugén pápa bulláját, melylyel Csuport a knini püspökségről a zágrábira áthelyezte volt, megerősítvén, őt újból zágrábi püspökké kinevezte, a zágrábi egyház kormányzását »a lelkiekben és világiakban reá ruházta.«[1])

Ezzel egyszersmind Szentlászlai Osvátnak a zágrábi javadalom administratorává és pécsváradi apáttá kineveztetésétől jóváhagyását megtagadta.

A pápa czéltudatosan járt el, mikor a zágrábi ügyet a király elhatározásától eltérő módon intézte el. A kegyuri jog azon kiterjedését és gyakorlásának azt a formáját, a melyet Mátyás a magyar korona számára igénybe vett, az egyház törvényeivel és érdekeivel megegyeztethetőnek nem találta, és szűkebb korlátok közé szorítására kivánt kisérletet tenni. Kiindulási pont gyanánt, tulajdonképen ürügyül, a pécsváradi apátsággal történt királyi rendelkezés szolgált neki.

1465 julius 19-ikén Mátyáshoz hosszú levelet intézett.

»Értesülünk — úgymond — hogy országodban bizonyos dolgokat bitorló módon merészkednek cselekedni; a természetes rend megzavarásával egyházi állások a király önkénye szerint töltetnek be; nemcsak kisebb javadalmak, hanem kiváló monostorok is, a királyi hatalom erejénél fogva adományoztatnak.« Utal Krisztus urunkra, a ki az egyházi és világi hatalom körét szorosan elválasztotta. Idézi az apostoli kánonokat, melyek világosan megállapítják, hogy azok, kik nem egyháziaktól választattak, kik nem a pápától vagy az érsektől nyerték el a fölszentelést, főpapoknak nem tekinthetők. Utal a későbbi zsinatok végzéseire, és VII. Gergely erélyes rendszabályaira, a miket »bizonyos királyok és fejedelmek merész hatalomvágya tett szükségessé.«

---

68. sz.) Május 8-ikán Mátyás értesíti a pápát, hogy Csupor Demeter megbizottját küldi hozzá, az intézkedések megerősítését szorgalmazandó. (I. h. 69. sz.)

[1]) *Theiner*. II. 401.

Előre látta, hogy ezzel szemben a régi szokásra és a pápáktól az uralkodóknak engedett kiváltságokra fog a király hivatkozni. De — úgymond — az egyház törvényeivel ellenkező szokás visszaélésnek mondandó; a kiváltságok pedig, a miket a pápák a fejedelmeknek, mikor országukban a kereszténység meghonosításának nehézségeit kellett leküzdeniök, engedtek: utóbb a mikor a kereszténység már teljesen megszilárdult, érvényességöket elvesztették. Szent István királyt is az apostoli követséggel ruházta föl a pápa; de utódai közül apostoli követnek egyik sem tekintette magát.

Volt idő, mikor az egyház érdekében a római pápák és a püspökök választását katholikus fejedelmekre kellett bízni, hogy így a választásban a szakadár és eretnek befolyások kizárassanak, a megválasztottak részére pedig a fejedelmi pártfogás biztosíttassék. De később a gyógyszer méreggé lett, és a fejedelmek azt a mi a viszonyokra való tekintettel engedtetett nekik, jog gyanánt követelték. Ekkor szükségessé lett megállapítani, hogy a főpapok kinevezésébe a világi fejedelmek ne avatkozzanak. III. Incze a lateráni zsinaton hozott erre vonatkozó végzéseket, a melyeket utódai megerősítettek. Ezekből kitünik, hogy »semmiféle király vagy fejedelem e tekintetben kiváltságokra nem támaszkodhatik.«

Ezen fejtegetések után szent Ambrusnak Valentinian császárhoz intézett szavaival fordul Mátyáshoz: »Ha kivánod, hogy uralkodásod tartós legyen, ne magasztald föl magadat, hanem Istennek hódolj meg. A királyhoz a paloták, a papokhoz a templomok tartoznak; az erődítményekre vannak jogaid, nem a szent dolgokra.«[1])

A király válaszát nem ismerjük; mert azt élő szóval vitte meg Rómába követe, Márk knini püspök.[2])

De kétség nem merülhet föl az iránt, hogy föntartotta igényeit a kegyuri jogokra, úgy a mint azokat ekkorig gyakorolta. Álláspontját határozottsággal, bár a legmérsékeltebb hangon, adja elő abban a levélben is, a mit akkortájt a pápá-

[1]) A pápai irat közölve van: *Teleki*-nél. Hunyadiak kora. XI. 132. Vatikáni Okmánytár. 38. sz.

[2]) Említi ezt 1465 október 2-ikán a pápához intézett levelében.

nak a zágrábi püspökség tárgyában írt. Hangsúlyozza, hogy ő *»az ország régi törvényes jogaival«* sohasem élt vissza; mert intézkedéseinek érvényességét mindig a pápa beleegyezésétől tette függővé. És figyelmezteti a pápát, hogy a szent-szék nem veheti rosz néven, ha az uralkodók, a főpapi székek betöltésénél, az egyházi szempontok mellett, saját biztonságuk és alattvalóik békéjének érdekeit is tekintetbe veszik.

A fenforgó esetet, Csupor Demeternek zágrábi püspökké történt új kinevezését illetőleg, a pápa elhatározása előtt »engedelmes fiú gyanánt« — mint maga írja — meghajol. Mindazáltal, bár Csuport zágrábi püspöknek elismerte, mégis azon volt, hogy a megbízhatatlan főpapot önkénytes lemondásra birja.

Megújította korábbi ajánlatát, hogy a bosniai püspökséget foglalja el, melyhez a bélai apátság és »addig, míg előkelőbb javadalomra mozdíttatik elő, ezer forint évdíj csatoltatnék.«

Csupor megelégedett ezzel. A pápai legátus színe előtt lemondott a zágrábi püspökségről.

Mátyás király ekkor a zágrábi püspökséget újból megüresedettnek tekintette és »mint törvényes kegyúr, Szentlászlai Osvátot zágrábi püspökké nevezte, s a zágrábi püspökségre való előmozdítás végett a pápának bemutatta«.

A levelet, melyben a megerősítést kéri. ezen szavakkal zárja be: »Hódolatomat nem bocsátom árúba; de legszerényebb kivánataim teljesítéseért is háladatos leszek.«[1])

Figyelemreméltó Mátyás óvatossága, a melylyel most eljárt. Az új püspök kinevezéséről egyelőre a zágrábi káptalant nem értesítette, és nem is kivánta, hogy azt az egyházmegye, a pápa döntése előtt, főpásztornak elfogadja.

Ellenkezőleg, a zágrábi káptalant Csupor lemondásáról értesítvén, utasította, hogy káptalani helynököt válaszszon, és »mindazon intézkedéseket tegye meg, a miket széküresedés esetén a kánonok rendelnek.« [2])

---

[1]) Mátyás királynak 1465 szeptember 18-ikán a pápához irt levele i. h. 78. sz. alatt.

[2]) Ezen 1465 november 7-ikén kelt fontos rendelet lényeges tartalma így hangzik: »Scitote, quod jam in facto Zagrabiensis episcopatus cum . . Demetrio Chupor finaliter concordavimus, et omnibus juribus-

Püspökválasztásról szó sincs ezen iratban, mely a káptalanok választói jogát teljesen megszüntnek tételezi föl.

Ezalatt előterjesztése Rómában kedvező fogadtatásra nem talált. A pápa nem akarván kinevezését visszavonni, úgy találta, hogy az, a mit a király Csupornak ajánlott, nem egyenlő értékű a zágrábi püspökséggel; Szentlászlai Osvát ellen pedig azt a kifogást emelte, hogy a kánonokban megállapított kort még nem érte el. [1])

Akkortájt, a mikor a pápai irat Magyarországba megjött, 1465 végén, megüresedett a győri püspökség. Hogy tehát a pápát teljesen kielégítse, a király Csupor Demetert győri püspökké nevezte ki, és elrendelte, hogy a püspökség várai s uradalmai neki rögtön átadassanak.

Ellenben Szentlászlai Osvátnak zágrábi püspökké kineveztetését föntartotta; arra hivatkozván, hogy a harmincz esztendőhöz csak két esztendő és néhány hónap hiányzik; már pedig a szent-szék jelentékenyebb korfogyatkozás eseteiben is a dispensatiót meg szokta adni; a mi ez esetben annál inkább várható, mert jelöltjét »előkelő származása, erkölcseinek tisztasága, okossága és ügyessége« a zágrábi egyház kormányzására kiválóan alkalmassá teszik.

Mikor ezt a pápának írja, keserűséggel panaszkodik, hogy ellenséges befolyások az ő terveit ekkorig meghiusították; pedig — úgymond — az ő szemei előtt mindig az egyház java lebeg, a mit saját biztonságának és alattvalói békességének érdekeivel összhangzásba hoz. Most tehát ő szentsége is jóindulatát bebizonyítani és a zágrábi egyház iránt kötelességét teljesíteni többé ne késsék. [2])

Ekkor végre a pápa a király jelöltjét elfogadta. 1466

suis, *si qua ad illum episcopatum habuisset*, simpliciter renuntiavit. Quare *mandamus* . . ., quatenus tam in electione vicarii, quam etiam in aliis rebus illius ecclesie, *quantum ad spiritualia*, diligenter laboretis, et exerceatis ea, que pro nunc sede vacante in illa ecclesia vobis magis salutaria de jure facienda videbuntur.« (Eredetije a bécsi állami levéltárban.)

[1]) A pápa levelét nem birjuk. Tartalmára utal a királyi válaszirat.

[2]) Mátyásnak ezen levele a kéziratokban és kiadásokban 1466 ápril 29-iki dátumot visel. (Mátyás levelei 103. sz.) De miután a két főpap kinevezése 1466 ápril havában történt, az előterjesztésnek legkésőbb február havában kellett történni.

ápril 14-ikén Csuport a zágrábi püspökségről a győrire áthelyezte, és három nappal később Szentlászlai Osvátot zágrábi püspökké kinevezte.

Ezzel a zágrábi bonyodalmak, melyek öt pápát és négy királyt foglalkoztattak, be voltak fejezve. És Mátyás, miután határozatait a pápa kivánatai szerint nem egyszer módosította és visszavonta, az ügy végleges elintézésében kegyuri jogait érvényesíthette.

Ezen jogok gyakorlásának tekintetében II. Pál pápa többé nehézséget nem támasztott. A királytól bemutatott főpapokat készséggel nevezte ki.[1])

Viszont Mátyás is megnyugtatta őt az iránt, hogy a szent-szék joghatóságát tiszteletben kivánja tartani. Oly ügyekben is, a miket korábban önhatalmúlag intézett el, a pápához folyamodott. Így például, kérte, hogy a topuszkai apátságot egy dominikánus szerzetesnek adományozza; a vránai perjelséget 8—10 esztendőre Zápolyai Imrének, Bosnia kormányzójának engedje; a pécsváradi apátságot a zágrábi püspökséghez csatolja; és fölhatalmazást eszközölt ki magának arra, hogy a váradi püspökséget üresedésben hagyhassa, azt tőle rendelendő egyházi férfiú kormányzására bizhassa.[2])

IV. Sixtus pápa trónralépte (1471 julius 25.) után is, az összeütközések elkerülésére mindkét részről a törekvés szembetünően nyilatkozik.

Mátyás az ellene föllázadt főpapok, Vitéz János érsek és Csezmiczei János püspök irányában (nála szokatlan) önmérsékletet tanúsít azzal, hogy őket javadalmuktól meg nem fosztotta. És mikor valamelyik főpap vagy más egyházi férfiú részére egynél több javadalmat óhajtott — bár ezt az országos törvények tiltották [3]) — adományozni, nem egyszer fordult ő maga *a dispensatióért Rómába.*[4])

---

[1]) Liber Provisionum Pauli. II. f. 2., 4.

[2]) A királyi leveleket l. Mátyás levelei 98., 99., 102., 145.

[3]) Erre nézve az 1471-iki országgyülés alkotott törvényt. (XIII.) Ugyanez megállapítá, hogy a hiteles helyi monostorok kegyuraságát a király a magánkegyuraktól vegye magához. (XVIII.) A következő évben tartott országgyülés pedig kimondotta »in collationibus beneficiorum ecclesiasticorum servetur modus antiquus.«

[4]) Igy például 1477 szeptember 27-ikén folyamodik, hogy a váradi

Másrészről a pápa kelleténél is nagyobb engedékenységet tanusít a király egyházpolitikájának azon új irányával szemben, a mely szerint a főpapi székekre idegeneket és gyermekeket emelt,[1]) abban a hitben, hogy ezzel hatalmi érdekeit mozdítja elő.

Mikor pedig Mátyás kegye az idegen Beckensloer János kezeiben az ország három legjelentékenyebb javadalmát: az esztergomi érsekséget, az egri és váradi püspökséget egyesíté, a sürgetett felhatalmazást[2]) megtagadta ugyan; de IV. Sixtus a törvényellenes helyzet megszüntetésére nem tett egyebet, mint hogy Beckensloerhez intő brévét bocsátott.[3])

III.

A Beckensloer primás szökése következtében támadott bonyodalmak. — Aragoniai János és Esztei Hippolyt kineveztetése az esztergomi érsekségre. — A modruși és zengi conflictusok. — A kisebb javadalmak betöltése Mátyás uralkodása alatt.

Éppen Beckensloer volt az, ki a hálátlanság és hűtlenség páratlanul álló tényével, a király és a pápa között az egyetértést megzavarta. 1476 elején érseki székét elhagyván, Mátyás ellenségéhez, Frigyes császárhoz szökött.

A király felháborodásán uralkodni tudott. A bűntény megtorlására mit sem tett. Sőt a pápai követ által visszatérésre szólította föl Beckensloert. Csak mikor ezen fölhivás-

---

püspök az óbudai prépostságot megtarthassa. 1483 február 18-ikán a pápa Mátyás kérésére megengedi, hogy a fehérvári prépost a somogyvári apátságot is bírhassa.

[1]) Igy például a pápa 1473-ban a Ferrarában tanuló Ernszt Zsigmondot a pécsi püspökségre, 1480-ban a hétesztendős Corvin Jánost a győri püspökségre administratornak nevezte ki.

[2]) Mátyás 1474 november 28-ikán római követeihez intézett levelében így ír ez ügyben: »Committimus vobis et striccius requirimus, quatenus et apud sanctissimum dominum nostrum et . . . ubicumque opus fuerit exactam diligenciam vestram adhibeatis . . . non obstantibus obieccionibus quibuscumque, quousque nos exauditos senseritis, quod nostris serviciis erga sanctam sedem apostolicam . . . recognoscere studebimus.« (Egykorú másolata a veszprémi káptalan levéltárában.)

[3]) Az 1475 szeptember 30-ikán kelt pápai irat eredetije a bécsi állami levéltárban.

nak nem felelt meg, és cselszövényeivel a császárt háborúra ösztönözte, vonta meg tőle az érseki jövedelmeket, és tett lépéseket Rómában, hogy érseki székétől törvényes itélettel megfosztassék.

A pápa 1477 ősz elején a vizsgálat megindítását elrendelte.[1] De mivel a császár pártfogása Rómában Beckensloer javára sikeresen működött, Mátyás az ügy elintézését be nem várván, 1480 elején az érsekséget önhatalmúlag megüresedettnek nyilvánította, és neje testvéröcscsének, a tizenhét esztendős *Aragoniai János* bibornoknak adományozta.

Eljárása több tekintetben merésznek nevezhető.

Miután elismerte volt, hogy Beckensloer elmozdításának joga a pápához tartozik, ezt most tényleg megtagadta.

Ezen felül az érsekség betöltésénél választása egy bibornokra esett, ki mint a pápa tanácsának tagja és egyúttal magyarországi követe, inkább volt köteles mint bármilyen más főpap attól óvakodni, hogy az egyház fejével összeütközésbe jőjjön.

Merész az a leplezetlen, az uralkodót és korát egyaránt jellemző nyiltság is, a melylyel az őt vezérlő (a kánoni szempontoktól annyira távol eső) okokat adománylevelében föltárja: »az örök szerelmet, a mit legkedvesebb neje iránt, a rokonszenvet és vonzalmat, a mit nejének testvére iránt táplál; a kötelességet, hogy neje atyjának kitelhetőleg kedveskedjék.«[2]

Aragoniai János a kinevezést elfogadta, de tekintettel a rendkivüli helyzetre, nem érezte magát följogosítva, hogy a jövedelmeket élvezze; azokat a káptalannál letéteményképpen helyeztette el.[3]

---

[1]) A pápának 1477 szeptember 20-ikán nuntiusa részére kiállított utasítása. *Theiner*. II. 454.

[2]) Az adománylevelet nem birjuk, de tartalmát resumálva találjuk az 1486 ápril 1-én Esztei Hippolyt érsekké neveztetéséről szóló adománylevélben. A király abból indul ki, hogy az érsekséget »pro amore nostro immortali, qua . . . consortem nostram carissimam amplectimur; deinde etiam ex affectu et naturali desiderio nostro, quod erga . . . fratrem carnalem . . . domine regine habebamus; ut . . . patri et soceri nostro . . . rem gratam facere possemus . . Johanni cardinali contuleramus.« (Eredetije a modenai állami levéltárban.)

[3]) Ezt Bonfin beszéli el. (Decas IV. Liber IV.) Mindazáltal feljogosítva érezte magát arra, hogy 1480 február 21-ikén kelt oklevelében

Mikor pedig Rómába visszatért és arról győződött meg, hogy a pápai megerősítés elnyerésére kilátása nincs: azzal a gondolattal foglalkozott, hogy visszalép, és az időközben megüresedett kalocsai érsekség elnyeréseért tett lépéseket.

Azonban Mátyás erről semmit sem akart tudni. »A mit egyszer adományoztunk — írja ő a bibornoknak — azt vissza nem vehetjük; a mit rendeltünk, azt vissza nem vonhatjuk.« És biztosította őt, hogy minden körülmény között az esztergomi érsekség birtokában fönn fogja őt tartani.[1]) A pápát pedig türelmetlenül sürgette, hogy Beckensloert lemondásra birja, vagy mozditsa el. Határozottan kijelentette, hogy »inkább életét áldozza föl, és országát veszélynek teszi ki«, mint sem hogy a szökevény főpapot a primási székre visszafogadja.[2])

A pápa azt válaszolta, hogy az érseket törvényes itélet nélkül javadalmától meg nem foszthatja, és újabb vizsgálatot rendelt el; de egyúttal Beckensloert utasította, hogy megfelelő kárpótlás mellett benyújtandó önkénytes lemondása iránt a királylyal tárgyalásokat indítson meg. Ezek csakugyan megindultak, de eredményre nem vezettek.[3])

Két év mult el a nélkül, hogy a szent-szék részéről a döntés bekövetkezett volna; habár időközben a császár pártfogása Beckensloert a salzburgi érsekség birtokába segítette.

Végre, mind Mátyást kielégíteni, mind pedig a császár iránt figyelmet tanusítani kivánván, a pápa akképpen intézkedett, hogy Aragoniai Jánost az esztergomi egyháznak lelkiekben és világiakban kormányzójává nevezte ki, az érsekké kinevezést akkorra halasztván, a mikor Beckensloer más egyházra helyeztetik át.[4])

Bánffi Miklós pozsonyi főispánnak az érsekséget illető pozsonyi bordézsma egy részét átengedje. (Az országos levéltárban.)

[1]) A dátumnélküli levél: Epistolae Mathiae Corvini. IV. 96.

[2]) Az 1480 deczember 19-ikén kelt pápai irat: Diplomacziai Emlékek. IV. 843.

[3]) Mátyás királynak a pápai követhez írt dátumnélküli levele. (Epistolae. IV. 135.) Mátyásnak 1481 julius 13-ikán a pápához írt levele. (Diplomacziai Emlékek. IV. 355.) IV. Sixtusnak 1481 augusztus 31-ikén Mátyáshoz és magyarországi követeihez írt levelei. (A florenczi nemzeti könyvtár codexében.)

[4]) Ezen végzésre utal VIII. Incze 1484 szeptember 28-ikán kelt iratában. *Theiner* II. 497. Az 1484 deczember 15-ikén tartott consisto-

Ekkor azután Aragoniai János 1484 február hó 20-ikán az esztergomi érseki székbe ünnepélyesen beiktattatott és az »esztergomi bibornok« czímét vette föl. De már 1485 október 17-ikén kora halál ragadta el.[1])

Beatrix, a mint fivére elhunytának hirét vette, azzal a kéréssel fordult királyi férjéhez, hogy nővére, Eleonora ferrarai herczegnő fiának, az alig hét esztendős Esztei Hippolytnak adományozza az ország első főpapi méltóságát. És Mátyás nem habozott igéretet tenni, hogy óhajtását teljesíti.[2])

Néhány héttel utóbb a milanói fejedelem nagybátyja, *Sporza Ascanio* bibornok tett lépéseket Mátyásnál az esztergomi érsekség elnyeréseért. Nemcsak a milanói fejedelem, hanem a pápa is pártolta őt.

Budára küldött követe arról értesülvén, hogy a király az érsekséget Hippolytnak szánta: az ügy állásában fordulatot idézendő elő, azt hirdette, hogy a pápa az esztergomi érsekséget, mely »a curiánál bekövetkezett haláleset« következtében üresedett meg, önhatalmúlag is betöltheti.

A király erről értesülvén, abban a hitben volt, hogy kegyuri jogait Rómából támadás fenyegeti. Ennek megelőzése végett, nehogy jövőben magyarországi javadalom a római curiánál megüresedhessék, az országtanács hozzájárulásával, rendeletet bocsátott ki, mely megállapította, hogy az ország határain kivül tartózkodó főpapok magyarországi javadalmat ne nyerhessenek el, és ha elnyertek, jövedelmeit ne élvezhessék.

A fenforgó esetre nézve pedig kijelentette, hogy hamarább szánná el magát trónjáról lelépni, mint az esztergomi érsekséget Ascanio bibornoknak engedni.[3])

---

riumi ülésben a pápa Beckensloert a salzburgi érsekség administratorává rendelte, úgy hogy a salzburgi érsek haláláig az esztergomi érsekség czímét megtarthassa, a mit a salzburgi érsek halála után letesz és akkor a salzbuzgi érsek czímét veszi föl. (A végzés egykorú példánya a velenczei állami levéltárban.) Roth Bernát salzburgi érsek 1487-ben halt meg, mire ezen év julius 20-ikán a pápa Beckensloert salzburgi érsekké nevezte ki. (A bulla a bécsi állami levéltárban.)

[1]) V. ö. *Ráth György* becses tanulmányát: Aragoniai János. (Századok. 1890. évf. 328. és köv. l.)

[2]) Ezt maga Beatrix írja 1486 márczius 8-ikán nővérének. Diplomacziai Emlékek. III. 63.

[3]) A ferrarai herczeg magyarországi követének 1486 márczius 5-ki

Ápril első napjaiban Hippolyt javára az adománylevelet kiállította. Ebben előadja az indító okokat, a melyek arra birták, hogy hat év előtt az érsekséget Aragoniai Jánosnak adományozta. Most ismét az érsekség — úgymond — »az országnak régi idők óta fönnálló és megőrzött szabadságánál és szokásánál fogva az ő kezeire és rendelkezésére szállott.«[1] »Mi tehát — így folytatja — miután mindazokat, kik személyünk körül érdemeket szereznek, fejedelmi nagylelkűségünkben bőkezűen részesítjük: legkevésbbé mellőzhetjük azokat, kik a sógorság kötelékeivel lévén hozzánk csatolva, a természet jogánál fogva szeretetünkre igényt tarthatnak. Ennél fogva, tekintettel a velünk sógorsági viszonyban álló méltóságos Herkules ferrarai herczegre, főképpen pedig a felséges királyné kérésére, méltóságos Hippolyt herczeget ... esztergomi érsekké megválasztjuk és kinevezzük.«[2])

A király bemutató levelét azonnal megküldötte Rómába; ott levő követeit, Veronai Gábor egri bibornok-püspököt és Vitéz János szerémi püspököt utasítván, hogy elfogadása érdekében befolyásukat érvényesítsék. Azonban VIII. Incze elutasító választ adott nekik, és kisérletet tett, hogy Mátyást elhatározásának megváltoztatására birja.

»Mi — így szól a hozzá intézett levélben — néked, mint a szent-szék és a kereszténység ügyében érdemesült fejedelemnek, mindenkor, a mennyiben Isten megengedi, kedveskedni óhajtunk. Ezt kitüntettük azzal is, hogy az esztergomi érsekséget a *te bemutatásod* alapján kivántuk betölteni. Igy tehát egyedül a dolog méltatlansága tartott minket vissza attól, hogy felséged levelét a consistorium elé terjeszszük. Felolvasása felségednek nem vált volna becsületére, mivel az abban foglalt kivánság nem teljesíthető. Illőbbnek tartottuk arra buzdítani téged, hogy országod első egyházának magas méltóságát tekintetbe véve, figyelmedet méltó egyénekre, a milyenekben orszá-

jelentése, és Beatrix márczius 6-iki levele. Amaz, kiadatlan, a modenai állami levéltárban, ez kiadva: Diplomacziai Emlékek. III. 63.

[1]) »In manus et dispositionem nostram, secundum libertatem et consvetudinem regni nostri ab antiquo habitam et observatam, existat devoluta.«

[2]) A kinevezési okirat eredetije a modenai állami levéltárban.

god nem szűkölködik, irányozzad; olyanokra, a kik az egyház, a te személyed és az ország igényeit ki tudják elégíteni. Képtelenség és igazolhatatlan eljárás volna ezt az egyházat gyermeknek, úgyszólván csecsemőnek adni. De ha felséged jólelkű és alkalmas férfiut, akár magyarországit, akár külföldit, *mutat be* nekünk, gondunk lesz rá, hogy felségednek kedvében járjunk.«[1])

Ez az atyai szózat, mely egyébiránt a magyar király bemutatási jogát a római curiánál megüresedett egyházra is világosan elismeri, a várt hatást nem tette meg.

Válaszát a király abban a föltevésben írta, hogy a pápa nem az egyház törvényeit és javát tartja szem előtt, hanem Sforza Ascanio érdekében tagadja meg Hippolyttól a megerősítést.

Arra utalván, hogy ő szentsége már is sokkal jelentéktelenebb állású egyének kedveért, az egyházi törvények szempontjából még inkább kifogásolható engedményeket tett: kinyilatkoztatta, hogy ha ő szentsége maga nevez ki esztergomi érseket, ez a czímet viselheti, de a jövedelmet Hippolyt fogja élvezni.

És ki akarván tüntetni, hogy nyilatkozatát komolyan veszi, az érsekség jövedelméből Hippolytnak »izlelő gyanánt« kétezer aranyat küldetett.[2])

Mátyás hajthatatlan szilárdságával szemben, a pápa már néhány hónap mulva engedett. Az 1487-ik év elején Hippolytot az esztergomi érsekség administratorává nevezte ki.[3])

Mialatt az esztergomi érsekség betöltése iránt a tárgyalások folyamatban voltak, egy másik magyarországi főpapi javadalom üresedett meg a római curiánál: az egri püspökség, Veronai Gábor bibornoknak Rómában bekövetkezett halálával.

Ezen gazdag püspökségre a bibornoki collégium leghatalmasabb tagja: *Borgia Rodrigo* — a későbbi VI. Sándor pápa

[1]) Az 1486 junius 6-ikán kelt pápai irat: Vatikáni Okirattár. 181. szám.

[2]) Mátyás levelét nem birjuk. Tartalmát ismerteti a ferrarai herczeg magyarországi követe 1486 augusztus 10. és Beatrix augusztus 13-iki levelében. Diplomacziai Emlékek. III. 163—167.

[3]) Diplomacziai Emlékek. III. 264.

vágyott. Kéréseinek engedve, VIII. Incze, azon alapon, hogy a curiánál megüresedett javadalom betöltéséről korlátlanul rendelkezhetik, kinevezte őt egri püspökké, és Mátyáshoz külön követet küldött, hogy hozzájárulását kieszközölje.[1])

De a követ megérkezése előtt, azonnal Veronai Gábor halálhirének vétele után, Mátyás az ő kedvelt kincstárnokát, Dóczi Orbán győri püspököt egri püspökké, és titkárát Bakócz Tamást győri püspökké nevezte ki.[2])

Borgia reményt vesztve, igényeiről Dóczi javára lemondott, kárpótlásul a péterváradi apátságot nyervén a királytól, ki azt Váradi Péter kalocsai érsektől vette el.[3]) Mire 1487 ápril 27-ikén a pápa a királytól kinevezett két főpapot megerősítette.[4])

*

A »curiánál megüresedett javadalmak« betöltésének kérdése már korábban is támasztott összeütközést Mátyás és a szent-szék között.

A modrusi püspökség[5]), az 1480-ik év elején, Cattaroi Miklós püspöknek Rómában bekövetkezett halálával megüresedett.[6])

IV. Sixtus pápa 1480 május 19-ikén unokaöcscsének Riario Julián bibornoknak udvari papját, *Raguzai Kristófot* nevezte ki corbáviai püspökké.[7])

Ellenben Mátyás ez esetben kegyuri jogát Beatrixra ruházván át, ez gyóntatójának, *Zarai Antal* dominikánus szerzetesnek adományozta a püspökséget.[8])

---

[1]) A ferrarai herczeg magyarországi követének 1486 november 23-iki jelentése. Diplomacziai Emlékek. III. 217.

[2]) Ugyanannak november 4-iki jelentése. Ugyanott. 205.

[3]) VI. Sándor pápának a péterváradi apátság ügyében 1493 május 8-ikán kibocsátott bullája *Theiner*. II. 336.

[4]) Liber Provisionum. f. 108. A Dóczi javára kiállított bulla eredije a magyar országos levéltárban.

[5]) A corbaviai püspökség székhelye 1460 junius 4-iki bulla alapján Modrusba helyeztetvén át, a corbaviai püspökség a modrusi püspökség nevét vette föl.

[6]) Ez a körülmény utódjának kinevezésénél említtetik meg.

[7]) Liber Provis'onum. i. 67.

[8]) Ezt említi Beatrix királyné 1480 augusztus 15-ikén nővéréhez írt levelében, Diplomacziai Emlékek. II. 440.

A király, a mint a pápai kinevezésről értesült, jogainak oltalmára fenyegető hangon szólalt föl.

»Nem vártuk volna — írja egyebek között — hogy szentséged királyi jogunkat, mely iránt kétség vagy nehézség régtől fogva nem támadott, melyet elődeink példájára szabadon gyakoroltunk, bárkitől megsértetni engedje. Szentséged ismeri, vagy legalább mások előadásából megismerheti magyarjaim szellemét és természetét. Ezek készebbek volnának *harmadizben a katholika hittől elpártolni* és a hitetlenek táborába állani, mint megengedni, hogy az ország javadalmait, a királyi választás és bemutatás mellőzésével, a szent-szék adományozza. Nehogy tehát ezen viszály további bajokra alkalmat szolgáltasson és botrányokat szüljön, miután az, a mit az én jogom és országom régi szabadsága sérelmére szentségednél megkisérlettek, tudomásomra jutott; a nevezett modrusi egyházra, kegyuri jogom alapján, a mit ezen egyházra és a többi egyházakra is birok, tisztelendő Zárai Antalt, a fenséges királyné, szeretett hitvesünk gyóntatóját *megválasztottuk,* s őt mint méltó, erkölcsös és tudós férfiut szentségednek *megerősítés végett bemutatom.* Esedezem, hogy bárkinek ellenkezése daczára, jogos bemutatásom alapján, a nevezett Zárai Antalt, apostoli hatalmánál fogva *megerősíteni* méltóztassék; bárkinek kérésére nehézséget ne támaszszon. Szentséged bizonyos lehet a felől, hogy bárki törekedjék annak a szentegyháznak elnyerésére, azt soha sem nyeri el, még ha annak az egyháznak főpásztor nélkül kellene is maradni.«[1])

És a bibornoki collegiumhoz írt levelében hangsúlyozza, hogy »a magyar nemzet készebb a czímerét ékesítő *kettös keresztet hármas keresztté átalakítani,*« mint megengedni, hogy a korona jogához tartozó javadalmakat és főpapi állásokat az apostoli szék adományozza.[2])

A pápa Mátyás kegyuri jogaival szemben nem foglalt el merev állást. Megnyugtató iratot intézett hozzá. Mire a király meleg szavakban fejezte ki köszönetét. »Mi sem lehé-

---

[1]) Mátyás királynak a modrusi püspökség ügyében a pápához írt két dátumnélküli levele. Vatikáni Okmánytár. 124. és 125. sz.

[2]) Epistolae. IV. 57.

tett rám nézve kellemetlenebb — irja egyebek között — mint az, hogy azon jogok, a miket elődeim sértetlenül meg tudtak óvni, az én uralkodásom alatt, a magam és országom legnagyobb sérelmére és kárára, megtámadtatnak. Mivel pedig most szentséged ez irányban kegyelmesnek mutatja magát, óhajtásaimat és kéréseimet meghallgatja, szentséged kegyelmességét kimondhatatlan örömmel és háládatossággal fogadom.«[1])

IV. Sixtus késett ugyan a fenforgó ügyben dönteni; de mikor 1483 tavaszán Raguzai Kristóf pápai bullák alapján egyházi büntetéseket alkalmazott Zárai Antal és ennek hívei ellen; a pápa a maga jelöltjét desavouálta, és a királynak azt jelentette, hogy a bullák ál-utakon eszközöltettek ki. Ugyanekkor az ügy eldöntésének elhalasztását azzal magyarázta, hogy be akarja várni, míg a maga jelöltjét más püspöki székre helyezheti át. A mivel készségét fejezte ki arra, hogy a maga jelöltjét elejtvén, Zárai Antalt megerősíti.[2])

És ezt, úgy látszik, utódja VIII. Incze pápa csakhamar trónralépte után megerősítette. Mert 1485 február 2-ikán egy nevezetes bullát intéz hozzá. Ebben előadja, hogy Mátyás király és Beatrix királyné vallásos hűsége és buzgósága iránt nagylelküségét kivánja tanusítani; ennélfogva saját elhatározásából, nem pedig a királyi pár kérésére, a modrusi püspöknek fölhatalmazást ád, hogy a király és a királyné kápolnájában alkalmazott negyven egyházi férfiú részére, kiket a király vagy a királyné megneveznek, az ő területükön fekvő és bárkinek rendelkezéséhez tartozó javadalmakból egyet vagy többet az apostoli szék nevében adományozhasson.[3])

*

A Mátyás királytól 1484-ik évben kinevezett *Mihály* zengi püspök, bár előttünk ismeretlen okból, a pápai meg-

---

[1]) Az 1481 márczius 11-ikén kelt levél ugyanott. 127. szám.

[2]) Az 1483 julius 16-ikán kelt pápai irat a Vatikáni Okmánytárban. 163. szám. 1483 szeptember 18-ikán Ferdinánd nápolyi király járt közben Raguzai Kristóf javára. (Epistolae. III. 106.) De ez csak Zárai Antal halála után, 1490-ben foglalhatta el a modrusi püspökséget. (A Liber Dignitatum adatai nyomán.)

[3]) A vatikáni regestákban.

erősítést nem nyerte el, a püspökséget éveken át zavartalanul birta.[1])

Ellenben a VIII. Incze pápától 1486 márczius 1-én zengi püspökké kinevezett mantuai származású Campanus András [2]) a püspökség elfoglalására csak két év multával tett kisérletet. 1488 tavasz elején Beatrix atyjának, a nápolyi királynak és nővérének, a ferrarai herczegnőnek pártfogását kieszközölvén, ezek utján a pápai kinevezési bullát megküldötte Beatrixnak, hogy az a király hozzájárulását szerezze meg.

Azonban Beatrix, nővéréhez írt levelében, kijelentette, hogy ő a pápai bullát nem mutathatta be, sőt az egész ügyről említést sem tett férjének, mert ezzel őt csak felháborította volna. Ugyanis a király — úgymond — semmiképpen sem akarja megengedni, hogy a kegyuri adományozásához tartozó magyarországi javadalmakat a pápa adományozza, a kit csak a megerősítés joga illet meg. [3])

És Campana a zengi püspökséget nem foglalta el.[4])

Eszerint Mátyás, a kegyuri jog érdekében folytatott küzdelmeiben diadalmaskodott.

Sőt a kegyuri jogokat nemcsak a magyar korona területén, hanem a tőle meghódított országokban is gyakorolta. Az ő előterjesztésére, VIII. Incze pápa Dóczi Orbán győri püspököt, ezen székének megtartásával, 1487-ben a bécsi püspökség administratorává nevezte ki.[5])

Másrészről azonban oly esetekkel is találkozunk, amikor Mátyás a szent-szék joghatóságával szemben emelt igényeit elejtette.

---

[1]) Ezt Beatrix említi 1488 május 1-én nővéréhez írt levelében. Diplomacziai Emlékek. III. 399. A levél nem említi a püspök nevét. Az országos levéltárban őrzött Liber Dignitatum ecclesiasticorum adatai szerint 1470—1484 között Pál, 1489-től Mihály volt a zengi püspök; az 1484—1489-iki évekből az adatok hiányzanak. Valószinüleg Mihály már 1484-ben foglalta el püspöki székét.

[2]) Liber Provisionum f. 105.

[3]) Beatrix idézett levele.

[4]) A Liber Dignitatum adatai nyomán.

[5]) Az 1487 márczius 7-ikén kelt pápai bulla a magyar országos levéltárban. — Az olmützi püspökségre Mátyás király a váradi püspököt nevezte ki. A pápa vonakodott őt megerősíteni. De nem a kinevezési jog tárgyában, hanem személyi okok miatt támadtak nehézségek. Ezen érdekes ügy tárgyalása a jelen munka keretén kivül esik.

Több ízben megtörtént, hogy érsekek és püspökök kineveztetésük után, a pápai bullákat eszközöltek ki, a melyek alapján előbb bírt javadalmuk megtartására fölhatalmaztattak; a nélkül, hogy a király beleegyezését kikérnék. Ebben Mátyás »az országra nézve nyilvános sérelmet látott«, és ez ellen Aragoniai János bibornok útján felszólalván, nem elégedett meg azzal, hogy jogait a jövőre nézve biztosítani igyekezett, hanem a már megtörtént pápai intézkedések visszavonását kérte, oly módon, hogy ő azokat a prépostságokat, amiket a főpapok, a pápai bullák alapján megtartottak, alkalmas egyházi férfiaknak adományozhassa.«[1])

A pápa erre rá nem állott. Mire Mátyás a bibornokot utasította: hogy ezen ügyben további lépéseket ne tegyen.[2])

IV.

II. Ulászló és II. Lajos uralkodása alatt az országgyülések egyházi vonatkozású végzései. — A királyi kegyuri jog gyakorlása Mátyás halálától a mohácsi vészig.

Mátyás halála után, a korlátlan uralom tulzásaival fölidézett visszahatás tünetei, miként a közélet egyéb térein, az egyházi ügyek körében is szembetünően jelentkeznek. Az országgyülés hathatósan érvényesíti befolyását a királyi kegyuri jog megoltalmazásában és föntartásában, de egyszersmind korlátozásában.

A királynak a javadalmak adományozására vonatkozó jogát több törvényczikk biotosítja. Az 1498-ik évi LXVIII. kimondja, hogy »az ország ősi szabadsága értelmében« a királyi kegyurasághoz tartozó egyházakban (t. i. káptalanokban) az összes javadalmakat a király adományozza; a főpapok csak a királytól nyert fölhatalmazás alapján adományozhatják. Az 1525-ik évi XXXVI. szerint a kanonokságokon, főesperességeken és oltár-javadalmakon kivül, az 1526-ik évi XXI. sze-

[1]) Mátyás királynak 1480 szeptember elején Aragoniai János bibornokhoz intézett levele. Mátyás levelei 33. szám.

[2]) »Bonis de causis non visum est nobis amplius in ea re laborase.« Mátyás 1480 december 23-ikán kelt levele, ugyanott, 51. szám.

rint a kanonokságokon kivül, minden egyéb magasabb javadalmat csak a király adományozhat; a mi kétségkivül arra czélozott, hogy ezen magasabb javadalmakra a király kegyuri jogait másokra át ne ruházhassa.

Mivel II. Ulászló és II. Lajos, miként a korona javait és jövedelmeit, úgy az egyes apátságokra és prépostságokra birt kegyuraságot is pazar bőkezűséggel adományozták kegyeltjeiknek: az 1518-ik évi XVI. és az 1525-ik évi XXXVI. czikkek a király ezen átruházási jogát megszüntették, sőt az eddigi adományozásokat is érvényteleneknek nyilvánították. Hasonlóképpen már korábban az 1498-ik évi X. czikk a királytól megtagadta azt a jogot, hogy a monostorokat egyik szerzetes-rendtől elvegye és másiknak adományozza; az 1504-ik évi XXVII. czikk pedig azt, hogy a király apátságokat és prépostságokat érseki és püspöki javadalmakkal kapcsolhasson egybe, és fölhívta II. Ulászlót, hogy a szent-jobbi apátságból a pálosokat, kiket ő oda behozott, eltávolítván, a monostor élére apátot nevezzen, azon apátságokat és prépostságokat pedig, melyeket főpapi javadalmakkal kapcsolt egybe, az illető szerzetes-rendnek adja vissza.

Az országgyülések gyakran hoznak végzéseket, melyek az egyházi törvények szellemében, megállapitják, hogy a királytól egyházi méltóságokra kinevezendő egyházi férfiaknak milyen kellékekkel szükséges birniok; egyébként azonban a kinevezendő egyének megválasztását a király személyes, kizárólagos jogának tekintik. Ezzel összhangzásban áll a királyi adománylevelek szövege is.

Az 1446-ik évi országgyülésnek Hunyadi János kormányzói hatáskörét szabályozó végzése, mely a nagyobb egyházi javadalmak betöltésénél az ország-tanács hozzájárulását követeli, erre az esetre szóló kivételes intézkedésnek látszik. Azonban Mátyás király, habár a korona hatalmát mind politikai mind egyházi téren a legmagasabb fokra emelte, — mint láttuk — a pápához intézett irataiban többször arra hivatkozik, hogy főpapi székek betöltése iránt »az ország főpapjainak és urainak hozzájárulásával« rendelkezik. Ebből azt a követ-

keztetést vonhatjuk le, hogy régi szokás szerint az uralkodó a főpapi kinevezések tekintetében tanácsosait meghallgatta. Ezt megerősíti az 1518-ik évi országgyülés végzése, mely a királyt fölhívja, hogy »a megüresedő érsekségeket és püspökségeket, a *tanácsos urak tanácsára*, alkalmas és érdemes személyeknek, kik mind ő felsége szolgálatára, mind az ország gondjainak és terheinek viselésére alkalmasak, adományozza.« (XVI. czikk.) Az 1498-dik évi LIX. és LXVII. czikkek szükségesnek látják megállapítani, hogy világi férfiak, »tudatlan és fiatal egyének« egyházi javadalmakat el nem nyerhetnek. Az országgyülések ismételten követelték, hogy mind a király, mind pedig a magánkegyurak a javadalmakat csak érdemes hazafiaknak adományozzák; a külföldiek a javadalmakból ki lévén zárva. (1495. XXX., XXXI., XXXII., 1498. XXVI., 1500. XXXV., 1504. X., 1525. II., 1526. XXI.) Az 1514-ik évi XXIV. czikk, a pórlázadás hatása alatt, elrendeli, hogy parasztszármazású egyházi férfiut a király püspökké ne nevezzen ki, ha pedig ilyent kinevezne, annak tizedet senki se fizessen. Több törvényczikk a királyt eltiltja attól, hogy a király szerzetes-monostorok élére világi papokat apátokká és prépostokká nevezzen ki; azokat, a kiket már kinevezett, javadalom-vesztés alatt kötelezvén, hogy egy esztendő alatt az illető szerzetbe lépjenek. (1498. LXVIII., 1500. XXXIII., 1507. XIII.) Az 1498-ik évi LVI. törvényczikk pedig kimondotta, hogy egynél több javadalmat senki sem birhat, és azok, kik több javadalmat nyertek el, egy esztendő lefolyása alatt, az egyiknek magatartásával, a többiről lemondani tartoznak; kivételt csak a bosniai püspökre nézve tett, a ki szegénysége miatt más javadalmat is birhat. Az 1500-ik évi XXXI. czikk ezt a rendelkezést megujítván, Szakmári György cancellárt fölhatalmazta, hogy a veszprémi püspökség mellett az ó-budai prépostságot is megtarthassa.

Míg ekként az országgyülések az egyház törvényeit és az alapítók szándékait érvényre emelni igyekeztek: ezen irányzattal homlokegyenest ellentétben áll az 1518-ik évi XVI. és az 1519-ik évi XIII. czikkek rendelkezése, mely szerint a királyt felhivják, hogy néhány »kövér javadalmat« üresedésben hagy-

jon, és jövedelmükből a kincstárt terhelő adósságokat törleszsze.

A királyi kegyuri jognak a szent-székkel szemközt biztositása végett, az 1495-ik évi XXXI. czikk szokatlanul kemény intézkedést tartalmaz; bár kiméletből a szent-székre való czélzása nyiltan kifejezve nincs. Azokra a külföldi papokra, kik »mástól mint a királytól vagy egyéb törvényes kegyúrtól javadalmat szereznek, s azt az ország régi szabadságának sérelmére elfoglalni merészkednek, mint a közszabadság ellenségeire« a vizbe-fullasztás büntetését szabja. Az országgyülésen jelenlevő egyházi férfiak a törvénybe iktatták óvásukat, kinyilatkoztatván, hogy ezen végzés az ő ellenmondásuk daczára állapíttatott meg.

Az 1498-ik évi LVII. törvényczikk azokat, kik javadalmakat a pápai udvar valamelyik főpapjának részére kötöttek le, utasítja, hogy a javadalmakat egy esztendő alatt szabadítsák föl, mert különben a király magyaroknak adományozza.

És hogy oly esetekben, mikor magyarországi főpap Rómában talál meghalni, javadalmának adományozására a pápa igényt ne tarthasson: az 1514-ik évi LXV. czikk a Rómába való utazást a főpapoknak csak azon föltétel alatt engedte meg, ha a pápától biztosító oklevelet eszközölnek ki, melyben ama jogáról lemond, vagy pedig a javadalom értékének megfelelő magánvagyont kötnek le.

Még tovább megy e tekintetben az 1518-ik évi bácsi országgyülés, mely megállapítja, hogy »az összes prépostságok és egyéb egyházak, melyek Mátyás király halála óta, egy másik egyházzal egyesíttettek, még ha az egyesítést a pápa is megerősítette, választassanak el; kivéve azokat, a melyek az országgyülési végzésekben megneveztetnek.« Az iránt pedig, hogy a dömsödi prépostság a nyitrai püspökséggel mily okoknál fogva egyesíttetett, a tanácsosok és ülnökök vizsgálatot indítsanak, azután pedig azt határozták, a mi Isten dicsőségére és amaz egyház diszére jobbnak, tisztességesebbnek és hasznosabbnak fog latszani. (XVII. czikk.)

Eszerint az országgyülés a királynak a pápa jóváhagyásával tett intézkedeseit megsemmisíti, azok érvényességét egyes

kivételes esetekben a saját hozzájárulásáról teszi függővé; egy esetben pedig az országtanácsot hatalmazza föl, hogy belátása szerint a királytól tett intézkedést hagyja jóvá vagy semmisítse meg.

*

Erre az időre esik az ország szokásos jogának, törvényes használat végett, az ország rendeinek meghagyásából történt rendszeres egybeállítása: *Werbőczi István* Hármas könyvében, mely törvényes szentesítést ugyan nem nyert, de tényleg több mint három századon keresztül törvény erejével volt felruházva.

A király kegyuri jogáról is szól; azonban — a mi nem kevéssé feltünő – csakis az egyházi javadalmak betöltésére vonatkozó hatáskörét, minden egyéb attributumának mellőzésével veszi tekintetbe.

A korona kegyuri jogainak forrására nézve azt a tételt állítja föl, hogy »Magyarország királyai, az ország összes egyházainak és püspökségeinek, apátságainak és prépostságainak egyedüli alapítói lévén, az alapítás tényével, a kegyuri jog egész hatalmát, a nevezés, választás és javadalom-adományozás jogát szerezték meg«.

Ezen jogot, a szent-szék hatóságával szemben, tüzetesen körülirja:

»Tudnivaló, hogy a pápa ... Magyarországban a megüresedő egyházi javadalmak betöltésére a megerősítés hatalmán kivül más joghatóságot nem bir. Ez négyféle okon alapszik.

Először, az egyházak alapításának jogczímén. Magyarország királyai, kik ezen ország összes egyházait, püspökségeit apátságait és prépostságait alapították, az alapítás ezen tényével a kegyuraság, kinevezés, választás és javadalom-adományozás teljes hatalmát szerezték meg. Ezen oknál fogva, ezen országban a kegyuraság czimén, az egyházi javadalmak adományozása mindenkor királyainkhoz tartozik.

Másodszor, a kereszténység behozatalának czímén. A magyarok ... saját királyuk szent István oktatásával téríttettek meg a kath. hitre. Ő volt az első, ki ebben az országban püs-

püikségeket, apátságokat, prépostságokat alapított; mindezen egyházak főpapi méltóságait és javadalmait, a pápa beleegyezésével, ő maga azoknak, a kiknek neki tetszett, de alkalmas és erényekkel tündöklő férfiaknak adományozta ... Ezzel kiérdemelte, hogy királynak és apostolnak neveztessék, ... a pápa adományából kettős keresztet nyerjen czímerül ...

Harmadszor, az elévülés czímén. Magyarország királyai, szent István uralkodásától kezdve ... a mi korunkig, több mint ötszáz éven keresztül, az egyházi javadalmak adományozásának tényleges és békés gyakorlatában és birtokában voltak; így tehát az egyház és az apostoli szent-szék jogai elévülésének ideje többszörösen meg van haladva.

Negyedszer, az ország ezen és sok más szabadsága Zsigmond császár és király idejében, a hires konstanczi egyetemes zsinaton ... megerősíttetett, esküvel biztosíttatott, a mi az erről szóló bullában világosan benfoglaltatik.«[1])

Werbőczi ezen előadása, a királyi kegyuri jog fejlődésének régibb stádiumait ignorálja„ csak egyetlen mozzanatát a konstanczi zsinattól származó kiváltságot emeli ki; azt a helyzetet, mely az utolsó száz esztendő lefolyása alatt alakult és szilárdult meg, tükrözi vissza; de azt közvetlenül szent István király vívmányaival kap-csolatba hozza.

Az ezen előadásban foglalt jogelvek az akkor uralkodó közfelfogással összhangzásban állottak; ellenmondásra az egyházi körökben sem találtak. Egyébiránt a királyi joghatóságnak a római szent-székkel szemben szabatos, éles formulázásában ellenséges irányzat tünetét senki sem láthatta; mert Werbőczinek tényekkel, áldozatokkal bebizonyított vallásos buzgósága, a szent-szék iránt viseltető ragaszkodása általánosan ismeretes volt. És talán szent István uralkodásának, meg Róbert Károly trónraléptének időpontján kivül, soha az ország és az udvar a szentszékkel és magyarországi követeivel oly benső kapcsolatban nem állott, mint a XVI. század első negyedében.

Így történt, hogy a Hármas-könyv előadása a királyi kegyuri jogról a magyar közjognak és egyházi jognak sarkala-

---

[1]) *Pars.* I. Tit. XI.

tos tételévé lett, melyhez a korona, a nemzet és az egyház Magyarországban négy századon keresztül törhetetlen szilárdsággal ragaszkodott.

*

Az egyházi javadalmakkal való rendelkezési jognak Werbőczitől formulázott terjedelme, *II. Ulászló* és *II. Lajos* uralkodása alatt (1490—1516) a királyi adomány-levelek szövegében szabatosan és határozottan lép előtérbe.

A király kijelenti, hogy »kegyuri jogának hatalmával,[1]) melyet általánosan az ország összes egyházaira bir«, a tőle kiszemelt egyházi férfiunak »választandónak, nevezendőnek,« [2]) neki »az érsekséget (vagy püspökséget) váraival, kastélyaival, városaival, mezővárosaival, falvaival, birtokjogaival, összes haszonélvezeteivel és jövedelmeivel, adandónak s adományozandónak tartotta.« Minélfogva a káptalannak, papságnak és a vasallusoknak megparancsolja, hogy a kinevezett érseket vagy püspököt »igazi és törvényes uroknak és főpapjuknak tekinteni, elismerni, tisztelni, iránta mindenben illő engedelmességet tanusítani kötelesek legyenek.« [3])

Az adományozás indító okai között a király előszeretettel a politikai természetűeket emeli ki. Geréb László tekintettel testvérének a nádornak érdemeire, más főpapok a királyi titkári hivatalban vagy követségekben szerzett érdemeik jutalmául neveztetnek ki.[4])

A pápához intézett bemutató-előterjesztések a következőképpen fogalmaztattak:

»Szentséges atya! Miután a nyitrai egyház azáltal, hogy arról Thurzó Zsigmondot az erdélyi egyházra helyeztük át, megüresedett, figyelmemet és szándékomat István szerémi püspökre irányoztam. Őt tehát a nyitrai püspökségre kánoni módon, országom régi kegyuri kiváltságai alapján, áthelyeztem;

---

[1]) Egy adománylevélben — nem tudjuk czélzatosan-e — ezen kifejezés használtatik »auctoritate nostra *regia et* jurispatronatus nostri.«

[2]) Mikor áthelyezés történik, ezen szó iktattatik be »*áthelyezendőnek*«. Néha ezen szó is előfordul: »*bemutatandónak*«.

[3]) *Kassai* Formulare. 10. t., 13., 14., 14 t., 99 t.

[4]) Ugyanott 13., 14., 14 t., 99 t.

őt szentségednek, a tőlem és elődeimtől, Magyarország királyaitól gyakorolt régi szokás alapján bemutatom; hódolatteljes lélekkel esedezvén, hogy ezen választást, kinevezést, áthelyezést helybenhagyni, és őt a nyitrai püspökségben megerősíteni méltóztassék.« [1])

A szent-szék ezen bemutató iratok szerkezetére nem tett észrevételt. De a magyarországi főpapi székek betöltéséről kiállított pápai bullák ezen időben is ugyanazon módon voltak fogalmazva, mint a régibb századokban; a királyi bemutatásról nem tesznek említést; csak kivételes esetekben a király »folyamodásáról.«[2])

Gyakorlatban maradt az, hogy a pápai bullák kiállítása előtt a királytól kinevezett főpapok javadalmuk birtokába lépnek, egyházmegyéjök kormányát átveszik. És nemcsak éveken át a pápai bullák kieszközlését elmulasztják, hanem a bullák kieszközlése után magokat püspökökké szenteltetni elmulasztják.

Sőt Szalkai László, miután 1523 julius 18-ikán az egri püspökségre a pápai bullát elnyerte, még áldozárrá sem szenteltette magát, és mikor egy esztendő múlva a királytól az ország primási székére emeltetett, csak a kisebb rendeket bírta. Campeggio bibornok, a pápai legátus, 1525 elején Magyarországban tartózkodván, ezen visszaélések ellen erőteljesen szólalt föl, és rábirta a primást, hogy magát tőle áldozárrá és püspökké szenteltesse.[3])

Azonban magok a magyar főpapok tisztában voltak az iránt, hogy eljárásuk az egyház törvényeibe ütközik, a nélkül, hogy az a királyi kinevezés jogi következményeiben igazolást találna. Erről tanuságot tesz Gosztonyi János, ki, miután 1524 végén II. Lajostól erdélyi püspökké neveztetett ki és püspöki székét elfoglalta, 1526 január 11-ikén VII. Kelemen pápához intézett levelében jelenti, hogy »ekkorig, a mint kötelessége lett volna, a megerősítést ki nem eszközölhette.«

---

[1]) Ugyanott. 95., 101.

[2]) Így például az 1523 julius 18-iki bullában említtetik, hogy Szalkai Lászlónak az egri püspökségre emeltetéseért »Ludovicus Ungarie rex per suas litteras humiliter supplicavit«. *Theiner*. II. 630.

[3]) Campeggio bibornoknak 1525 február 8-ikán kelt jelentése. Vatikáni Okmánytár. II. sorozat. I. 144.

»Esedezem — így folytatja — szánja meg ezen egyház és a haza szükségét és veszélyét; bocsássa meg, hogy eddig szentséged áldását nem kértem ki, s egyházamat a nélkül elfoglaltam.« Mentségül azt hozza föl, hogy a hadak tartása összes jövedelmeit fölemésztvén, a bullák költségeinek fedezésére szükséges pénzösszeggel nem rendelkezhetett.[1])

*

A kegyuri jog átruházásának gyakorlatát ezen időben is folytatták a királyok.

Ennek különleges esetével találkozunk II. Ulászló király okiratában, melyben Palóczi Mihály főpinczemestert felhatalmazza, hogy egyik rokonának, Csaholi Ferencznek, tetszése szerint a csanádi, győri, váczi, nyitrai, veszprémi püspökségek közül egyet, a mikor megüresedik, avagy a fehérvári prépostságot adományozhassa.[2]) És Csaholi 1515-ben a csanádi püspökséget nyerte el.

II. Lajos, mikor 1526 nyarán a végzetes kimenetelű hadjáratra megindult, a királyi kegyuri jog teljes gyakorlását Mária királynéra ruházta át.[3])

A szerzetes apátságok és prépostságok fölött birt kegyuri jognak állandó átruházása gyakori volt. II. Ulászló a pécsváradi, szegzárdi, battai, tihanyi apátságok fölött Perényi Imre nádorra és örököseire ruházta a kegyuri jogot;[4]) a leleszi prépostság fölött a Pálóczi-családra ruházta.[5])

---

[1]) »Superiori anno .. fui electus et declaratus episcopus ecclesie Albensis Transsilvane ... Sum jam, voluntate et imperio ... regis, patrie necessitate ita exigente, ingressus huc in Transsilvaniam ... Hucusque, ut debebam, confirmacionem sanctitatis vestre procurare non potui ... Supplico, compaciatur necessitati et periculo huius ecclesie, patrie, ... et ignoscat, quod ego hucusque eius benediccionem non quesierim et absque ea ad ecclesiam accesserim, quam profecto hucusque nec per Fukaros nec alia via tentata assequi potui, quia copie omnia consumserunt, et ita ut proventus vix illis sufficiant. Sum tamen omnino in hoc, ut ... quamprimum pro ea ad graciam vestre sanctitatis accedam.« (Eredetije a vatikáni levéltárban.)

[2]) *Kassai* Formulare. 110.

[3]) Mária királyné 1526 augusztus 24-ikén, Oláh Miklós javára kiállított adománylevelében említi ezt. (Eredetije a herczeg Esterházy-család kismartoni levéltárában.)

[4]) »A szegzárdi apátság története« czímű munkámban. 28.

[5]) Egyházi lapok. 1869. évfolyam. 629.

1508-ban Szakmári György pécsi püspök és királyi cancellár kieszközölte, hogy II. Ulászló a jászói prépostság fölött a kegyuraságot neki és halála után szülővárosának Kassának engedje át. A királyi oklevélben megállapíttatik, hogy a kinevezendő prépost, a mennyiben nem tagja a premontrei rendnek, abba belépni, továbbá az isteni tisztelet és a hiteles helyi teendők végzésére kellő számú rendtagokat ellátni és a prépostság javainak hűséges gondját viselni tartozik.

Figyelemre méltó, hogy Szakmári György a királyi adományozás részére a pápai megerősítést kieszközölni jónak látta.[1])

Ulászló, bár könnyen határozta el magát a királyi kegyuraság elidegenítésére: féltékenyen őrködött a fölött, hogy az az ő hozzájárulása nélkül el ne idegeníttessék. Erről a következő eset tesz tanuságot:

A péterváradi apátságot, a mit Mátyás Borgia Rodrigo bibornoknak adományozott, Mátyás halála után Ujlaki Lőrincz elfoglalta, azon czímen, hogy annak ő a kegyura. A bibornok magyarországi tisztei, hogy az apátság birtokait urok számára visszaszerezhessék, Ujlakival egyességre léptek, úgy hogy ez mint kegyúr az apátságot a bibornoknak újból adományozza. Ezen egyességet VIII. Incze pápa megerősítette.

De Ulászló király utóbb, mikor Borgia bibornok a pápai trónra lépett, előterjesztette, hogy amaz egyesség a korona kegyuri jogaira sérelmes, és megsemmisítését kérte. Mire VI. Sándor a csanádi püspököt megbízta, hogy az ügyet vizsgálja meg és ha a királyi előterjesztést alaposnak találja, az egyességet semmisítse meg.[2])

Mikor pedig a pápa az apátságról Váradi Péter kalocsai érsek javára lemondott, és az apátságnak a kalocsai érsekséggel örök időkre egyesítését állapította meg: Ulászló király ezen, az ő hozzájárulása nélkül történt, intézkedést érvénytelennek nyilvánította. Váradinak térítvényt kellett kiállítani, a melyben kinyilatkoztatja, hogy az apátságot királyi apományozás alapján, s nem mint az érsekség tartozékát birja.[3])

[1]) *Nátafalussy.* A jászóvári egyház prépostjai. 70.

[2]) Az 1493 január 14-ikén kelt pápai irat *Theiner*-nél. II. 536.

[3]) Ezt Váradi Péternek 1496 január 16. és február 4-ikén Rómába írt leveleiből tudjuk. Epistolae. Petri de Warda. 63., 142.

Utóbb azután a király az egyesítéshez beleegyezését megadta, és az 1504-ik évi országgyülés is, mely az ilyen egyesítéseket megsemmisítette, a pétervāradi apátságra nézve kivételt tett.

Ezen törvény megalkotása előtt a király, kegyuri jogai alapján, felhatalmazottnak tekintette magát, hogy monostorokat egyik szerzetes-rendtől elvegyen és másiknak adja át. Így az 1498-ik évi országgyülés rendelkezéséből tudjuk, hogy Ulászló a szent-jobbi benedekrendi apátságot a pálos-rendnek engedte át. Ugyanezen szerzet kapta tőle a visegrádi apátságot, melyet szerzetesek »hanyagsága, gondatlansága és botrányos élete miatt« vett el a szent Benedek-rendtől. A tereskei apátságot pedig, melyet jövedelmének csekély volta miatt a benedek-rendiek önkényt elhagytak, eltörölte, és javait az esztergomi apácza-monostornak adományozta. Az utóbbi két esetben megemlíti, hogy »a főpapok és zászlósurak tanácsára« intézkedett.[1]

Ezen intézkedésekhez azután a pápai megerősítés is kieszközöltetett.[2]

A királyi kegyuri jognak a szerzetes-monostorok irányában való ilyen kifejlődése a szerzeteseket az apátok és répostok választásának jogától is megfosztotta.

Ennek visszaszerzésén nem siker nélkül fáradoztak a magyarországi premontrei-rend monostorai.

A premontrei-rendnek 1510 május havában, a francziaországi Saint-Quintin városban tartott egyetemes gyülése, melyre a magyarországi conventek képviselőket küldöttek, erre vonatkozó határozatokat állapított meg, s ezeket a visszatérő képviselők II. Ulászló elé terjesztették, megerősítés végett.

A király ezt a megerősítést nem tagadta meg. Helybenhagyta, hogy a prépostságok megüresedése eseteiben a rendtagok a prépostot magok választhassák; de ezt azon hozzáadással tette, hogy — úgymond — »királyi tekintélyünk és kegyuri jogunk, a mit azon egyházak adományozása tekintető-

[1]) A két királyi adománylevél a Kassai Formulàréban. 64 t., 65 t.

[2]) A visegrádi apátság ügyében 1493 junius 18-ikán kiállított pápai bullàról az Annáták pénztári könyvében találunk feljegyzést. (Liber Annatarum Alexandri VI. f. 187. A római állami levéltárban.)

ben birunk, a mi felségünk és utódaink részére érintetlenül és sértetlenül föntartassék és megmaradjon; a prépostoktól és rendtagoktól megválasztott egyén, miután a nevezett prépostoktól és rendtagoktól megválasztatott, bemutattatott, és miután az illető egyházmegyének időszerinti főpapjától a megerősítést és áldást elnyerte, tőlünk és utódainktól, Magyarország királyaitól az adományozást elnyerni köteles legyen. Továbbá sem mi, sem utódaink Magyarország királyai, vagy bármely más kegyurak a megüresedő prépostságokat másoknak ne adományozhassuk és ne adhassuk, mint azoknak, kiket a premontrei rend prépostjai és tagjai, szabályaik és törvényeik értelmében, kánoni és törvényes módon megválasztottak, és alkalmas pásztor gyanánt, elégségas bizonyítványokkal támogatva, nekünk, utódainknak és egyéb kegyuraknak bemutatnak és ajánlanak. Egyszersmind, a minket és utódainkat Magyarország királyait megillető tekintély erejénél fogva, a premontrei rend prépostjainak és tagjainak megengedjük, hogy a prépostokat, kik alkalmatlanoknak, fegyelmezetleneknek és a rend javai pazarlóinak bizonyítják magokat, letenni, a prépostságtól megfosztani és az ilyen alkalmatlan, letett prépost helyébe más alkalmas egyént megválasztatni hatalmunkban álljon. Végre elrendeljük, hogy a premontrei rend egyházainak kegyurai, kiknek ősei és elődei akár alapítás és adományozás czímén, akár királyi elődeink engedményéből valamelyik premontrei rendű prépostság adományozására a kegyuri jogot megszerezték és utódaikra, örököseikre átszállították; úgyszintén azok is, kiknek erényeik és érdemeik jutalmául mi saját kegyuri jogunkat átengedtük, mindenképpen a prépostságoknak a megválasztott prépostok részére adományozása körül úgy járjanak el, a mint azt mi magunk és utódaink részére megállapítottuk.«[1])

A jászóvári prépostság története arról tanuskodik, hogy ezen királyi okirat megállapodásai foganatosíttattak.[2])

Ellenben a többi szerzetes-rendek apátságaira a királyok rendszerint a conventek meghallgatása nélkül, nevezték ki az

[1]) Az 1510 szeptember 21-ikén kelt királyi oklevélnek újabbkori másolata az országos levéltárban.

[2]) *Nátafalussy.* I. m. 76., 77.

apátokat; nem egyszer világi uraknak adományoztak apátságokat, kikötvén, hogy a szerzetbe lépjenek. [1])

*

Az országos törvények, melyek az idegeneket a magyarországi javadalmakból kizárták, II. Ulászló és II. Lajos uralkodása alatt sem akadályozták meg azt, hogy külföldiek javadalmakat elnyerjenek és birjanak.

Csak egyetlen esetet ismerünk, a mikor külföldi egyházi férfiú a javadalmat, a mit bírt, elvesztette. Ez az 1495-ik évi országgyülés alatt történt, a mikor *Vid*, Miksa német király udvari papja, a fehérvári őrkanonokságtól megfosztatott. Ulászló király az új adományozásról kiállított oklevélben előadja, hogy »az országgyülésen jelenlevő főpapok, zászlósurak és egyéb nemesek, egyértelmű és hathatós kéréssel fordultak hozzá, hogy az új törvénynek, a mely szerint külföldiek az országban javadalmat nem nyerhetnek el és attól, a mit elnyertek, megfosztandók, tegyen eleget; továbbá előterjesztették azt is, hogy az őrkanonok a szent királyok rendeléséből, a fehérvári egyház kincseinek és ereklyéinek őrizetére van hivatva: ennek következtében esedeztek, hogy mivel ama kincsek és ereklyék őrzését Vid úrra mint idegenre nem lehet rá bizni, az őrkanonoki méltóságot olyan érdemes férfiúnak adományozza, a kiben ők megbizhatnak. Mindezek után a király kijelenti, hogy kegyuri jogánál fogva az őrkanonokságot Vidtől elveszi, és az őrkanonokságra az ország főpapjainak, zászlósurainak és nemeseinek ajánlatára, Várdai Ferenczet »választja, nevezi ki és mutatja be« a veszprémi püspöknek, meghagyván neki, hogy őt főpásztori hatalmánál fogva iktassa be.[2])

Két esetben akadályozták meg a királyok azt, hogy a pápától kinevezett főpapok széküket elfoglalják. Az 1401-ik év őszén meghalt Dóczi Orbán egri püspök. Ekkor Borgia Rod-

---

[1]) Így p. o. II. Lajos 1518 ápril 11-ikén a pannonhegyi apátot értesíti, a garanmelléki apátságot Aczél Ferencz királyi titkárnak szándékozik adományozni, a ki a szent Benedek-rendbe belép. (Hazai okmánytár. II. 107.)

[2]) Kassai Formulare. 11. t.

rigo bibornok, arra hivatkozván, hogy négy év előtt az egri püspökségről csak Dóczi javára mondott le, és ennek halála vagy áthelyeztetése esetére jogait föntartotta, — az egri püspökség jogos birtokosának tekintette magát; majd mikor néhány hónappal utóbb (1492 augusztus 12-ikén) VI. Sándor névvel szent Péter székét elfoglalta, a »fölmagasztaltatásával megüresedett« egri püspökséget Sforza Ascanio bibornoknak adományozta.[1])

Bakócz Tamás, kit II, Ulószló időközben a győri püspökségről Egerbe helyezett át, öt éven át nem volt képes a pápai megerősítést kieszközölni. Ezt csak 1497-ben nyerte el akkor is azon alapon, hogy Sforza bibornok az egri püspökségről lemondott.[2])

Kevéssel utóbb, a szent-szék beleegyezésével, az egri püspökséget Esztei Hippolyt bibornok vette át, cserében az esztergomi érsekségért, melyről le kellett mondania. Mivel pedig ő Olaszországban szándékozott élni, a királyi udvarnál attól tartottak, hogy a római curiánál bekövetkezhető halála esetén a szent-szék újból igényt támaszt a püspökség adományozására. Ezért a csere alkalmával kötelezettséget vállalt, hogy a pápától okiratot eszközöl ki, melyben kinyilatkoztatja, hogy a jelezett esetben a királyi kegyuri jog gyakorlása ellen nem támaszt kifogást. Mivel pedig ily okiratot kiállítani Rómában késtek, a király és a rendek ismételten sürgették Hippolytot, hogy kötelezettségének feleljen meg.[3])

Végre 1507 február 19-ikén II. Julius pápa kiállította a kivánt okiratot, a melyben a királyt megnyugtatni igyekezik, a nélkül, hogy jogigényeiről lemondana.[4])

---

[1]) Az 1492 augusztus 31-iki consistoriumi ülésben. Jegyzőkönyve a vatikáni levéltárban.

[2]) Az 1497 junius 9-iki consistoriumi ülésben. Jegyzőkönyve ugyanott.

[3]) Ezen eseményekre érdekes világot vetnek Bakócz Tamásnak 1504 julius 6., 1505 julius 27. és deczember 12-ikén Hippolythoz írt levelei. A modenai állami levéltárban.

[4]) A pápa Ulászlóhoz intézett iratában előadja, hogy a »nonnullis dubitatur, quod si contigerit dictam ecclesiam . . . extra regnum tuum predictum vacare, de persona tibi non grata per sedem predictam forsan provideretur«; tehát kinyilatkoztatja, hogy »de eadem ecclesia Agriensi . . . non aliter disponetur, . . . quam si dictus cardinalis ipsius ecclesie administrator per sedem eandem deputatus non fuisset, sed provide eidem

Hippolyt bibornoknak 1520-ban bekövetkezett halála után II. Julius utódja X. Leó az egri püspökséget öcscsének Medici Julius bibornoknak adományozta.[1]) II. Lajos király ellenben Szalkai László váczi püspököt helyezte át Egerbe. Ez csak három év mulva nyerte el a pápai megerősítést, miután Medici bibornok az ő javára lemondott.[2])

Ellenben Isvaglia Péter, reggiói bibornok-érsek, magyarországi legátus, kit VI. Sándor pápa 1503 junius 24-ikén a veszprémi püspökségnek, melyről Frangepán György lemondott volt, administratorává nevezett ki,[3]) ezen püspökség birtokába léphetett, és 1511-ik évben bekövetkezett haláláig birtokában maradhatott. Kétségkivül Ulászló előterjesztésére történt az ő kineveztetése.

II. Julius pápa, mikor 1506 márczius 1-én De Foix János bordeauxi érseket, Anna királyné rokonát, az erdélyi püspökség administrátorává nevezi ki, a »király folyamodására« világosan hivatkozik.[4])

Nevezetes, hogy az imént említett Isvaglia Péter bibornok a pécsváradi és szegszárdi apátságokat is II. Julius adományából nyerte el;[5]) és ezen javadalmakat nemcsak békésen birta, hanem az 1507-ik évi országgyülés, mikor megállapította, hogy szerzetes monostorokat csak szerzetesek birhatnak, a törvényben kimondotta, hogy a reggiói bibornok azt a két apátságot »élethossziglan avagy a míg pápává választatik,« megtarthatja.

Egyébiránt pápai adományozások ezen időben már csak gyéren, kivételesen fordulnak elő. II. Ulászló és II. Lajos uralkodásának harmincz esztendeje alatt a pápai adományozá-

---

per nos providebitur, ac si per obitum illius defuncti vacaret.« (*Theiner.* II. 573.) Egy határozottabb nyilatkozatot állított ki 1506 május 1-én, az erdélyi egyház tekintetében, melyre Fuxo János bordeauxi érseket nevezte ki administratorrá. A király aggódván, hogy ha az az ország határain kivül talál meghalni »juri patronatus regio derogetur,« a pápa megnyugtatja. (*Theiner.* II. 571.)

[1]) Az 1520 szeptember 12-iki consistorium-ülésben. Jegyzőkönyve a vatikáni levéltárban.

[2]) Az 1523 julius 18-iki consistorium-ülésben. Jegyzőkönyve ugyanott.

[3]) A bulla a Dataria regestáiban.

[4]) *Theiner.* II. 571.

[5]) Ezt az 1505 szeptember 3-iki pápai iratból tudjuk. Ugyanott. 568.

sok ismert eseteinek száma nem éri el a huszat. És az ezen adományozásokról kiállított bullák a királyi kegyuri jogot nem egyszer világosan elismerik. Így például X. Leó pápa a tőle kinevezett barsi főesperesnek kötelességévé teszi, hogy mivel a főesperesség »adományozása a királyhoz tartozik,« az ő hozzájárulását« eszközölje ki.[1])

X. Leó utódjától VI. Hadrián pápától és VII. Kelemennek a mohácsi vészt megelőző uralkodási éveiből egyetlen egy pápai adománylevelet sem ismerünk.

És Brodarics pécsi prépost, ki 1524-ben mint királyi követ Rómában járt, és VII. Kelemen kegyeit kiváló mértékben megszerezte, ennek bizonyítékát már nem pápai adományozási bullában, hanem pápai ajánló-levélben nyerte.

A pápa a királyhoz intézett általános kifejezésekben tartott ajánlás mellett, magyarországi követét Burgió Antal bárót megbízta, hogy Brodaricsot az üresedésben levő erdélyi püspökségre ajánlja. A ki azonban azt volt kénytelen jelenteni hogy igyekezeteivel czélt nem ért.[2])

Lajos király közvetlenül is sajnálatát fejezte ki a pápának, hogy óhajtását nem teljesíthette, és egyúttal igérte, hogy az országban legelőször megüresedő püspökség adományozásával fog Brodaricsról gondoskodni.[3])

A pápa ezt az igéretet is köszönettel fogadta és a prépostot újból melegen ajánlotta a királynak.[4])

Ez a levél-váltás, mely VII. Kelemen és a tehetetlen II. Lajos között folyt, egybevetve azzal, a mely egykor XI. Gergely és a *Nagy* Lajos között folyt: a királyi kegyuri jog állását a mohácsi vész idején a leghívebben jellemzi!

---

[1]) »Cuius collacio ad regem Hungarie pertinet. . . . Dummodo regius assensus accedat.« Az 1513 augusztus 19-ikén kelt bulla a vatikáni regestákban.

[2]) Burgió 1524 deczember 6-iki jelentése. Vatikáni Okmánytár. II. sorozat. I. kötet. 91.

[3]) »Sum ei, de sanctitatis vestre imperio de ecclesia in regno meo primitus vacatura omnino provisurus.« Az 1524 deczember 5-iki királyi irat *Theiner*-nél. Monumenta Slavorum meridionalium. I. 585.

[4]) Az 1525 február 8-án kelt pápai irat *Theiner*-nél. Monumenta Hungariae. II. 645. Brodarics kevéssel utóbb a szerémi püspökséget nyerte el.

És éppen ezen időtájt kisérlet történt arra, hogy a magyar király ezen kiváltságos állása az ő czímében is jeleztessék. Alkalmat erre az a kitüntetés szolgáltatott, melyben VIII. Henrik angol király 1521-ben X. Leó pápától részesült, ki őt a Luther ellen kibocsátott védő-iratban kitüntetett buzgóságának jutalmául a »hit védőjének« — »defensor fidei« czímével ruházta föl.

Azok a magyar államférfiak — köztük Werbőczi István — kik a kath. egyház megoltalmazására Luther követői ellen szintén határozottan állást foglaltak, súlyt helyeztek arra, hogy az uralkodójuk elnyerje az »*apostoli*« czímet, a melyet a magyarországi kath. egyház megalapítása körül szerzett érdemeiért egykor szent István nyert volt el.

Azonban a lépések, a miket Rómában tettek, eredményre nem vezettek.[1])

V.

Az egyházi biráskodás terén Magyarország kiváltságos helyzete.

A középkori kánoni jog szabványai, az egyházi igazságszolgáltatás terén a pápát megillető legfőbb birói hatalomból, azt a következtetést vonták le, hogy a perlekedő felek ügyeiket nemcsak fölebbezés útján, hanem az alsóbb biróságok mellőzésével is egyenesen vihetik a szent-szék elé.

De ezzel szemben az európai államokban korán kezdett az a törekvés nyilvánulni, hogy az alsóbbfokú biróságok méllőzése meggátoltassék.

Magyarországon, a XV. század második felében alkotott országos törvény (az 1471-ik évi XIX. czikk) tanusága sze-

[1]) Mikor egy századdal utóbb, 1627-ben, III. Ferdinánd ifjabb király, ezen czím elnyeréseért újból lépéseket tett, Barberini bibornok-államtitkár a bécsi nuntiushoz intézett jegyzékekben említést tesz a II. Lajos uralkodása alatt tett kisérletről. 1627 szeptember 11-ikén irja: »Si ha memoria che da queste materie fu discurso altre volte, in tempo di Leone X. con occasione del re d'Inghilterra.« És szeptember 28-ikán: »Nel tempo di Leone X. quando fu'dato il titolo di Defensor Fidei al re d'Inghilterra fu trattato anco di questo di Apostolico.« (A Barberini herczegek kéziratgyüjteményében.)

rint, már szent István király idejében honosult meg az a gyakorlat, a mely szerint a pereket a római szent-szék elé csak rendes fölebbezés útján lehetett vinni.

Mindazáltal *IV. Béla* király szükségét látta annak, hogy 1252-ben IV. Incze pápához azért a kiváltságért folyamodjék, hogy »az ország egyházi és világi lakosait, az ország határain kivül székelő biróság elé, sem a pápa, sem a pápai követek leveleivel idézni ne lehessen.«

Ezt a kiváltságot azzal a megszorítással engedélyezte a pápa, hogy olyan pápai iratokkal, melyek a kiváltság felfüggesztését világosan jelezik, kivételesen azontúl is lehessen magyarországi lakosokat a szent-szék elé idézni.[1])

Két évvel utóbb pedig Fülöp zágrábi püspököt, személyére nézve, ugyanezen kiváltságban, ugyanezen megszorítással részesítette; vagyis felhatalmazta őt, hogy a szent-szék előtt megjelenni csak olyan idézőlevélre legyen köteles, a mely a kiváltság felfüggesztését világosan megemlíti.[2])

Zsigmond király az ekként megszorított kiváltságban a kellő biztosítékot nem találta föl. Az 1391-ik év folyamán IX. Bonifácz pápától azt olyan módon kérte megujíttatni, hogy Magyarország lakosait az ország határain kivül idézni csak akkor lehessen, a mikor azt magok kivánják.

A pápa azonban nemcsak a IV. Incze megszorítását föntartotta, hanem egyenesen kimondotta, hogy az a kiváltság nem szüntetheti meg az idézéseket a római curia elé, mely »közös hazának és az elnyomottak menedékhelyének tekintendő.«[3])

Mikor 1403-ban Zsigmond király IX. Bonifácznak az

---

[1]) IV. Incze 1252 deczember 3-ikán IV. Bélának irja: »Nos tuis devotis supplicationibus inclinati ... indulgemus, ut nulla ecclesiastica secularisve persona regni tui possit per litteras apostolice sedis vel legatorum eius, extra regnum ipsum quoquam in judicium evocari, absque speciali mandato sedis eiusdem, facientem plenam de hac indulgentia mentionem.« *Theiner*. I. 214.

[2]) Az 1254 julius 18-ikán kelt bulla ugyanott.

[3]) Az 1391 deczember 18-ikán kelt pápai bulla. Vatikáni Okirattár. III. 180.

engedelmességet fölmondotta, a pápai idézőlevelek és birói itéletek elfogadását, kihirdetését és végrehajtását is eltiltotta.

De a szakadás tartama alatt fordul a pozsonyi káptalan igazságszolgáltatásért Rómába.[1]) És az egyesség után, mely XXIII. János pápa és Zsigmond király között 1410-ben létrejött, magyarországi javadalmi és tizedügyek sűrűn kerültek római birák elé.[2])

A konstanczi zsinaton V. Márton pápa és a német nemzet között megkötött concordatum az egyházi igazságszolgáltatás tekintetében megállapította, hogy a római curia elé perek csak fölebbezés útján vihetők.[3])

Kétségkivül ez a concordatum az, a melyre Zsigmond király 1419 augusztus 21-ikén kelt rendeletében és az 1498-ik évi országgyülés a XIII. törvényczikkben hivatkoznak, mikor amaz pápai, ez pedig zsinati kiváltság alapján a pereknek a római curia előtt való megindítását eltiltja.[4])

Zsigmond érintett rendeletére alkalmat Pozsony város polgárai szolgáltattak, kik panaszt emeltek előtte, a miatt, hogy idegen papoktól gyakran Rómába idéztetnek. A király feljogosítva tekintette magát arra is, hogy a pozsonyiak ellen az ország határain kivül törvénytelenül megindított pereket beszüntesse.[5])

Ugyancsak Zsigmond az egész országra kiterjedő érvényességgel biró rendeletében súlyos büntetések alatt eltiltotta az egyházi javadalmak birtokjogaira vonatkozó pereknek az ország határain kivűl székelő biróságok előtt megindítását;

---

[1]) VII. Incze pápának 1405 ápril 3-iki bullája a Dataria regestáiban.

[2]) A Dataria regestáiban, az 1412—1416 évekből 21 bullát találunk, melyek magyarországi perek tárgyában bocsáttattak ki. — A szakadás idejében, az 1405-ik évi törvénykönyvben megállapíttatott, hogy a mikor kétség merül föl azíránt, vajjon valamely ügy az egyházi vagy a világi biróság illetékességéhez tartozik, a király, a főpapok és főurak tanácsával dönt. Egy ilyen döntést ismerünk 1419-ből. *Fejér.* X. VI. 278.

[3]) *Hübler.* i. m. 164—193.

[4]) Ugyanis e tekintetben Magyarország részére külön, akár a pápától, akár a zsinattól kibocsátott kiváltságlevélnek nyomára nem akadunk. Zsigmond rendeletét Hübler is a concordatum folyományának tekinti.

[5]) A rendelet *Fejér*-nél. X. VI. 203.

és elrendelte, hogy ezek a perek az országos törvényszékek előtt tárgyaltassanak.[1])

A király az ő rendeleteinek nem birt általános foganatot szerezni. Az ő uralkodása alatt is gyakran fordulnak elő esetek, a mikor a római curia előtt magyarországi perek indíttatnak meg.[2])

Sőt abban a birtokügyi perben, a mi a pápóczi ágostonrendű convent és a pápóczi prépost között hosszú időn át folyt az utóbbi panaszszal fordult a szent-székhez az előbbi ellen azért, mert őt a kánoni törvényektől »tiltott biróság« a királyi törvényszék elé idézte.[3])

Éppen ezen körülmények késztették az 1440, 1445 és 1447-ben tartott országgyüléseket arra, hogy törvényeket alkossanak, melyek a pereknek a római szent-szék előtt megkezdését tiltják, és azoknak Rómába vitelét csak fölebbezés útján engedik meg.[4])

De ezen törvényeknek sem volt teljes foganatjuk.

Az ágoston-rendűek magyarországi tartományfőnöke azzal, hogy a pápóczi prépost ellen újabb pert indított Rómában, V. László király részéről megrovást vont magára. A király egyuttal kijelentvén, hogy a fenforgó ügyben, az ország törvényei és régi szokásai szerint, ő van hivatva biráskodni, az ügy eldöntését magának tartotta fönn.[5])

III. Calixtus pápa ennek az álláspontnak jogosultságát

[1]) A magyarországi ágostoniak szerzete részéről IV. Eugén pápához intézett előterjesztésben mondatik: »Sigismundum Ungarie regem sub gravissimis penis precepisse et illud observasse ne super possessionibus et hereditatibus regni sui alibi quam in dicto regno et coram suis judicibus litigaretur.« Az 1440 julius 30-ikán elintézett supplicatio a Dataria regestáiban. (Eugenii IV., Annus X., Liber. VI. f. 212.)

[2]) Ilyenekről rendelkeznek az 1420 julius 28., 1424 junius 7., 1425 julius 3-ikán elintézett supplicatiók; és az 1431 május 18., 25., 1432 január 13., 1435 julius 28-ikán kelt bullák a Dataria regestáiban.

[3]) Az 1440 julius 30-ikán elintézett (már idézett) supplicatióban olvassuk: »Pro parte dicti prepositi sanctitati vestre suggesto, quod causa huiusmodi pendente in Romana curia, predicti prior et fratres eundem prepositum ad forum vetitum, videlicet judicium bone memorie domini Sigismundi . . . et suorum in dicto regno judicum traxerunt, et ibidem sententiam definitivam pro se reportarunt . . .«

[4]) Az 1440: VI., 1445: XVI. és 1447: L. törvényczikkek.

[5]) 1456 szeptember 22-ikén kelt királyi rendelet. Hazai Okmánytár II. 339.

nem ismerte el. De abban, hogy »kiváltság és sértetlenül megőrzött szokás alapján« magyarországi lakosok az ország határain kivül perbe nem idézhetők, megnyugodott, és a pápóczi per eldöntésére birákul a korábban kinevezett római bibornok helyett három esztergomi kanonokot rendelt.[1])

Ugyancsak V. László uralkodása alatt ismételten fordult elő az az eset, hogy kassai polgárok, pápai levelekkel a krakói egyetem-törvényszék elé idéztettek. Kassa város közönségének panaszára, a király az esztergomi érseket utasította, hogy a plébánosokat javadalomvesztés terhe alatt az ilyen pápai idézőlevelek kézbesítésétől és kihirdetésétől tiltsa el, mert ő — úgymond — »el van határozva, hogy az országnak nagy fáradsággal kiküzdött régi szabadságát sértetlenül megőrzi«.[2])

Mátyás király is »az ország ezen szabadsága« fölött féltékenyen őrködött. Uralkodása kezdetén az ágoston-rendűek magyarországi tartományfőnöke harmadizben tett kisérletet, hogy igényeit a pápóczi prépost ellen Rómában érvényesítse. A király, a mint erről tudomást nyert, meghagyta neki hogy a római szent-széknél tett lépéseket vonja vissza, és a pert az esztergomi érsek előtt indítsa meg. Az esztergomi érseket pedig fölhívta, hogy a tartomány-főnök ellen, ha nem engedelmeskedik, egyházi büntetéseket alkalmazzon.[3])

Mikor pedig 1468-ban II. Pál pápa, az előtte emelt vád alapján, Bánfi Miklós pozsonyi főispánt, testvérét Jakabot és anyját maga elé idézte: a király egyenesen a pápához fordult, kit arra kért föl, hogy az ilyen esetek ismétlődésének megakadályozásáról gondoskodjék, a fenforgó ügy eldöntését pedig az esztergomi érsekre vagy az ország valamelyik más főpapjára bízza.[4])

Mátyás erélye sem volt képes ezen irányban teljes sikert elérni. Sőt úgy látszik, az esetek, a mikor a hazai törvényszé-

---

[1]) Az 1457 november 12-ikén kelt pápai irat ugyanott.

[2]) Az 1454 május 6-ikán kelt királyi irat: Történelmi Tár. 1893. évf. 397.

[3]) Az 1459 január 6-ikán kelt királyi rendelet: Hazai Okmánytár. II. 347.

[4]) Mátyás királynak a pápához írt dátum-nélküli levele. Mátyás király levelei. I. 237.

kek mellőzésével a felperesek Rómába fordultak, folytonosan szaporodtak. Csak így magyarázhatjuk meg az 1471-ik évi országgyülésen alkotott XIX. törvényczikk szokatlan szigorát. Ebben megállapittatik, hogy senki »az országnak szent István király idejétől fogva sértetlenül föntartott szabadságának« sérelmére, az alsóbbfokú törvényszékek mellőzésével, egyenesen Rómából idézőlevelet kieszközölni ne merészeljen; hanem mindenki előbb a rendes törvényszék előtt indítson pert, és csak fölebbezés útján fordúlhasson a szent-székhez. A kik ezen törvényt megszegik, ha egyházi javadalmat birnak, javadalomvesztés, ha nem bírnak, fővesztés büntetésével sújtatnak.

Mátyás halála után ezen törvény megujítása mutatkozott szükségesnek; de az áthágására szabott büntetés enyhíttetett. Az 1492-ik évi XLV. törvényczikk közelebbről meg nem határozott »illető büntetést«, az 1498-ik évi LXIII. törvényczikk pedig a csonkatorony börtönében való elzáratást szab azokra, kik Rómában pert indítanak.

Ezen törvények hatálya a szent-szék magyarországi követeinek törvényszékére is kiterjedett.

Az 1495-ik évi X. törvényczikk elrendelte, hogy a kik Orsini pápai legátus előtt indítottak pereket, ezeket vonják vissza és a rendes birák elé vigyék.

És mikor 1517-ben a csázmai prépost a Bánffiak ellen, bizonyos tized-ügyben, a primásnak, úgy mint az apostoli szék született követének, törvényszéke előtt indított pert; II. Lajos ezt a törvényszéket, régibb törvényekre hivatkozva, az ügy tárgyalásától eltiltotta.[1])

---

[1]) Az 1517 október 28-ikán kelt királyi rendelet az országos levéltárban.

NEGYEDIK KÖNYV.

A MOHÁCSI VÉSZTŐL A BÉCSI BÉKEKÖTÉSIG

1526—1606.

I.

A két király eljárása az egyházi javadalmak adományozása körül. — Oláh Miklós kisérlete az egyházi törvények érvényesítésére. — A magyarországi országgyűlések vallásügyi törvényei. — Az erdélyi országgyűlések vallásügyi törvényei.

A magyarországi katholika egyházra, mely a haza sorsának jó és balszerencséjében mindig osztályrészese volt, a mohácsi katasztrófával gyászos korszak nyílt meg. Az ország megoszlása két uralkodó között, a török hódítás és a protestantismus elterjedése, az egyházi élet egész területén válságos helyzetet teremtett, mely az egyház és a korona között fönnálló viszony alakulására is visszahatott.

Zápolyai János 1526 november 10-ikén, Ferdinánd három héttel utóbb választatott meg királylyá. Koronázásuk után mindketten a kegyuraság czímén ugyanazokat a jogokat vették igénybe, a miket elődeik gyakoroltak. Érsekeket és püspököket, apátokat és prépostokat neveztek ki; püspököket egyik székről a másikra helyeztek át; az ellenpárthoz szító főpapokat javadalmaiktól fosztottak meg, a miket azután másoknak adományoztak; a királyi kegyúri jogot egyházi és világi férfiakra ruházták át.[1])

A kinevezett főpapokat a pápának megerősítés végett bemutatták;[2]) és ezek a megerősítés elnyerése előtt nemcsak a javadalom birtokába léptek, hanem a főpapi joghatóság tényeit is végezték.[3])

---

[1]) A királyi adománylevelek ebből a korból már nagy számban találhatók levéltárainkban.

[2]) János és Ferdinánd több bemutató irata a vatikáni levéltárban őriztetik.

[3]) Így Czibak Imre, kit János király azonnal trónralépte után váradi püspökké nevezett ki, »episcopus Waradiensis« (nem »electus«) czímet használja; püspöki helynököt nevez ki; és egyik oklevelében irja: »ego qui pastorali fungor auctoritate.« *Bunyitay.* A váradi püspökség. I. 383.

Az uralkodók a kegyúri jog gyakorlásában az egyházi törvényekkel szintén folytonosan összeütközésbe jutottak. Sűrűn fordúlnak elő esetek, a mikor egy főpapnak több javadalmat adományoztak, és főpapi székekre olyanokat emeltek, kik a kánoni kellékeket nélkülözték, még a papi rendeket sem vették föl. A kegyúri jog a hatalmi érdekek és a pénzügyi szükségletek kielégítésére eszközül szolgált nekik. Világi uraknak, hogy őket a magok pártjához csatolják, vagy hadak tartására és várak megoltalmazására képessé tegyék, püspöki javadalmakat engedtek át. Így János király Bodó Ferenczet Erdélybe, Perusics Gáspárt Csanádra; Ferdinánd király Perényi Ferenczet Egerbe, Török Bálintot Nyitrára helyezte be. Jellemző például hozhatjuk föl Ferdinánd király azon tényét, mely szerint 1537-ben az egri püspökséget, Serédi Gáspár főkapitány érdemeire való tekintettel, Perényi Ferencznek adományozza, oly módon, hogy Serédi Gáspár és Bebek Ferencz mindenekelőtt azt a 30,000 forintot, a mely összeg erejéig a püspökséget részökre beirta volt, a jövedelmekből behajthatják.[1])

Az uralkodók példájára a püspökségek tényleges birtokosai a püspöki javadalmakat magánvagyonnak tekintették. A nyitrai püspökséget — például — Török Bálinttól Thurzó Elek magához váltotta, ez pedig végrendeletében külföldön tanuló öcscsének, Ferencznek hagyományozta, oly föltétel alatt, hogy a családi vagyonból részt nem igényel. Még életében a püspökség tiszteit megeskettette arra, hogy a várat és uradalmakat Ferencznek csak akkor adják át, ha ez előbb a végrendeletben követelt térítvényt kiállítja.[2]) És halála után Ferencz az örökösödés czímén a püspökség birtokába lépett, anélkül, hogy az egyházi rendeket fölvenné, a pápai megerősítést kieszközölné.

---

[1]) Ferdinánd király 1537 márczius 28-ikán kelt rendelete, melyben Perényit »electus Agriensis« czímmel nevezi, a magyar országos levéltárban. (Cancellariai osztály. Királyi könyv.)

[2]) A végrendeletnek erre vonatkozó pontja így hangzik: »Quod autem ad arcem et episcopatum Nitriensem, volo et statuo, ut officiales mei, quemadmodum et jurare illos feci, arcem et bona omnia illius episcopatus dent ad manus fratris mei Francisci Thurzo, sed non prius quam ipse quoque . . . det consensum liberae dispositioni testamentariae.« *Wagner.* Analecta Scepusii. I. 170.

Az érseki és püspöki javadalmak értékesítésének másik módja az volt, hogy mikor a főpapi székek egyházi férfiakkal, kik a szükséges kellékeket birták, töltettek be, azoknak kineveztetésök alkalmával kötelezettséget kellett elvállalniok, hogy birtokaik és tizedeik egyrészét a királynak, hadak fizetésére és várak ellátására, átengedik. Így mikor 1548-ban Oláh Miklós egri püspökké neveztetett ki, abban történt megállapodás, hogy a püspöki vár a királytól kinevezett, de a püspöknek is esküvel lekötelezett két várnagyra lesz bízva; a püspöki javakat a püspöktől kinevezett tisztek, királyi ellenőrzés mellett kezelik; a jövedelem három egyenlő részre osztatik: az egyikkel a püspök szabadon rendelkezik, a másik a székesegyház, a püspöki lak és a vár fönntartására fordíttatik, a harmadik az őrség ellátására szolgál.[1]) 1557-ben Verancsics neveztetvén ki, némi módosítással ugyanezeket a föltételeket fogadta el. És hat évvel utóbb, a király a püspökség összes jövedelmeit az egri várra kivánván fordítani, Verancsicsnak kárpótlásul a túróczi prépostságot adományozta, és a királyi harminczad jövedelmeiből 8000 forint évidíjt utalványozott.[2])

Ugyanekkor meghonosúlt az a gyakorlat, hogy a főpapi javadalmak üresedésben hagyatván, a jövedelmeket a kamara hadi czélokra fordította, míg az egyházi kormányzat papi állású administrátorra bizatott, ki a javadalomból csekély fizetést élvezett. Így 1550-ben Ferdinánd király az esztergomi érsekség admintstrátorává Sbardelláti Ágoston váczi püspököt nevezte ki, 700 forint évi fizetést és húsz falu tizedjövedelmét rendelvén néki.[3])

Az az utasítás a mit Ferdinánd 1556-ban Bódi György csanádi püspöknek adott, mikor őt az egri püspökség administrátorává nevezte ki, mutatja, hogy a király az egyházi javadalmak világi vonatkozású érdekeinek határain nem egyszer túllépett, és az egyházi joghatóság területére engedte magát csábíttatni. »Meghagyja« az administrátornak, hogy az egri egyházmegyét a katholika hitben megtartani iparkodjék;

---

[1]) *Katona.* XXI. 812.
[2]) Ugyanott. XXIII. 770—776.
[3]) Az 1550 június 1-én kelt királyi rendeletek a bécsi udvari kamara levéltárában.

a városokban a körülményekhez képest személyesen prédikáljon; a székesegyházban az isteni tisztelet szabályszerű tartásáról gondoskodjék; az esztergomi érsek parancsainak engedelmeskedjék; és a mikor fontosabb ügyek merülnek föl tanácsért és támogatásért ő hozzá fordúljon. Továbbá »a királyi felség az esztergomi érsek úrral egyetemben« fölhatalmazza az administrátort, hogy az eretnek és erkölcstelen papokat »főpásztori hatalommal, a szent-atyák és a kánonok szabványai értelmében büntesse.« »A királyi felség felhatalmazza«, hogy helynököt rendelhessen; a papok végrendeletét megerősíthesse; a végrendelet nélkül elhalálozó papok hagyatékát belátása szerint az egyház, a rokonok és a szegények között oszthassa föl. »A királyi felség akarata«, hogy a káptalan az administrátornak, mint elöljárónak, engedelmeskedjék. Végre a király az administrátornak hatalmat ád, hogy a kanonokokat, kik törvényes ok nélkül a székhelytől távol vannak, javadalmuktól megfoszthassa.[1])

Még szabadabban és önkényesebben mint az érseki és püspöki javadalmakkal, rendelkezett a király az apátságokkal és prépostságokkal, melyek legnagyobb részben világi uraknak adományoztattak, beirattak, elzálogosíttattak, vagy várak fönntartására rendeltettek.

Egyébiránt az uralkodók az egyház törvényeibe ütköző eljárásuk igazolására jogczímet kegyuraságukban nem kerestek. Ferdinánd az ő eljárásának törvénytelenségét ismételten beismerte; azt a végső szükség követeléseire, az ország és az egész kereszténység megmentésének nagy érdekeire utalván, igyekezett mentegetni.[2])

Bizonyára ugyanezzel a mentséggel nyugtatták meg lelkiismeretöket az ország főpapjai, kik a királyi kegyúr hatalmának önkényes terjeszkedésével szemben messzire menő elnézést és engedékenységet tanusítottak, sőt abban nem egyszer közre is működtek.

---

[1]) Az 1556 szeptember 18-ikán kelt királyi utasítást közli *Pray*. Specimen Hierarchiae. II. 298.

[2]) Tanúskodnak erről az 1546-ik évi országgyűlés első föliratára adott válasza és 1560 ápril 10-iki diplomája, amiket alább ismertetünk.

Kivételt képez Oláh Miklós, (1553-tól fogva) esztergomi érsek, ki erőteljes elhatározással kísérletet tett, hogy a saját érseki joghatósága területén az egyházi törvényeknek megfelelő állapotot visszaállítsa. 1557 június 10-ikén kibocsátott rendeletében annak a visszaélésnek megszüntetésére vállalkozott, melyszerint »némelyek Isten egyházainak birtokába törvénytelenűl lépnek, a papi és szerzetes öltönyt megvetvén, világi ruhában járnak, és anélkül, hogy a főpásztori megerősítést kieszközölnék, javadalmuknak a lelkiekben és világiakban kormányzását átveszik.« Ennek következtében a káptalanok és monostorok összes prépostjait és apátjait a maga törvényszéke elé idézte; hogy számot adjanak arról: javadalmukat kitől nyerték adományul? a főpásztori megerősítést, fölszentelést, illetőleg megáldást kieszközölték-e? a papi rendeket bírják-e? a kánonoktól követelt kort elérték-e? a papi, illetőleg a szerzetes öltönyt viselik-e? több javadalmat nem bírnak-e? a kath. hit tanait vallják és hirdetik-e?

A biróság mind azok irányában, kik színe előtt megjelentek, mind pedig azok ellen, kik megjelenni makacsul vonakodtak, a kánoni törvényeket szigorral alkalmazta. Az utóbbiakra a javadalom-vesztés és kiközösítés büntetését szabta. Egyúttal elhatározta, hogy a javadalom-vesztés eseteiben a jobbágyok utasítandók, hogy az eddigi javadalmast uruknak többé el ne ismerjék; a kegyúr pedig felszólítandó, hogy hat hónap lefolyása alatt új javadalmast mutasson be az érseknek, mert ha ezt elmulasztja, bemutatási jogát elveszti, és a javadalmat az érsek szabadon töltheti be.[1])

Oláh Miklós az 1560-ik évben tartott nagyszombati zsinaton is, a javadalmak betöltésénél követendő eljárást és a javadalmasok kötelességeit szabályozó, úgyszintén az egyházi javak és jövedelmek bitorlásának megakadályozására czélzó végzéseiben, a kánoni törvények uralmát igyekezett megállapítani.[2])

Miként az érseki törvényszék jegyzőkönyvei, úgy a zsinat végzései is a királyról, a királyi kegyúri jogról egy szóval

[1]) Oláh Miklós rendeletét és az érseki törvényszék jegyzőkönyveit kiadta *Péterfi*. Sacra Concilia Hungariae. II. 5—32.

[2]) *Péterfi*. II. 118., 122., 3.

sem tesznek említést; ugyanis a prímás környezetében működő olasz jogtudósok a királyi és magán kegyuraság között különbséget látni nem akartak.

Ezen tekintetben még nagyobb jelentőségű az az állás, amit Ferdinánd király egyházi politikájával szemben a magyar országgyűlések foglaltak el, a melyek az egyház jogainak és érdekeinek megvédelmezésére, sérelmeinek orvoslására, a hivatása betöltését nehezítő akadályok elhárítására mindenkor készek voltak.

1536-tól kezdve úgyszólván mindegyik országgyűlés az elidegenített egyházi javaknak törvényes birtokosaik részére visszaadását sürgeti. 1537-ben az ország rendei felkérik a királyt, hogy »ezentúl egyetlen javadalmat sem írjon be.« (XIX. czikk.) Ily módon világosan hirdetik, hogy az egyházi javaknak rendeltetésöktől elvonására, jutalomdíj avagy jövedelem-forrás gyanánt fölhasználására a királyt jogosítottnak nem tartják.

Az 1542-ik évi beszterczebányai országgyűlés III. czikke rövid határnapot tűz ki, ameddig az egyházi javakat, »amiket nem ő felsége kötött le és adományozott«, a tényleges birtokosok, a hűtlenségre szabott büntetése terhe alatt, a jogos birtokosok részére visszaszolgáltatni kötelesek. A királyi adományozás és beírás következtében elidegenített egyházi javakra nézve pedig megállapítja, hogy a király személyes elnöklete alatt, tőle kijelölendő főpapok és főurak vizsgálatot indítsanak; amennyiben azután kitünik, hogy az adományozások és beírások »kevésbbé helyesen és törvényesen történtek«, az adományozott és beírt jószágok tizenöt nap lefolyása előtt visszaadandók. (XII. czikk.)

Mivel pedig a királynak az országból távolléte miatt a vizsgálat megindítása késett, a néhány hónappal utóbb Pozsonyban egybegyűlt országgyűlés azt kívánta, hogy a vizsgálatot a királyi helytartó elnöklete alatt, az ország rendes bírái, a legközelebbi törvénykezési időszakban végezzék el. (XLVI. czikk.)

Miután ezen törvények foganat nélkül maradtak, az 1546-ik évi országgyűlés azzal a javaslattal állott elő, hogy legalább azok az egyházi javak adassanak vissza, melyeknek

birtokosai az élvezett jövedelemből a beírt összeget már kikapták.

Ferdinánd, válasziratában kiemelvén, hogy »kényszerítve volt a háború szükségeire, az ország oltalmára és nyilvános hasznára« az egyházi javakhoz és jövedelmekhez nyúlni; a javaslattól csakis azzal az okadatolással tagadta meg hozzájárulását, hogy az uralkodó gyakorlat szerint a beírási összeg lefizetése előtt a beirt birtokot visszakövetelni nem lehet. A beírási összeg lefizetésére ő nem lévén képes, az egyháziaknak ád fölhatalmazást, és kijelenti, hogy áldozatkészségöket »békésebb idők beállta után, királyi kegyelmével és bőkezűségével fogja viszonozni.«

Az ország rendei második föliratukban a saját javaslatukhoz ragaszkodtak, és figyelmeztették a királyt, hogy az egyházak pártfogása az ő hivatásához tartozik. »Tudja meg, — így szólnak hozzá — hogy a beírások a szent kánonokkal és a császári törvényekkel, az egyházak kiváltságaival és Magyarországi régi szabadságaival ellentétben állanak. Mivel pedig ezeket elődei mindenkor tiszteletben tartották, bizalommal várják, hogy ő felsége is, mint katholikus király, az ő nyomaikba fog lépni.«[1])

Az ellentét, mely a két javaslat között nyilvánult, kiegyenlíthető nem lévén, törvény alkotása elmellőztetett.

Az 1547-ik évi országgyűlésen ez a kérdés nem került szőnyegre. Csak egy concrét eset forgott fönn. Ugyanis a Dunántúl fekvő vármegyék előterjesztésére, az a kérelem intéztetett a királyhoz, hogy a győri püspökség tizedeit a német uraktól, kiknek azokat beírta, és kik a beírt összeget a jövedelemből rég kikapták, vegye el, hogy ezentúl Győr vár és város megerősítésének költségeire fordíttassanak (XXI. czikk); a mi az egyházi jövedelmek országos czélokra való fordításának gyakorlatát szentesíteni látszott.

Azonban már az 1548-ik évi országgyűlés a régi útra tért vissza. Az összes elidegenített egyházi javaknak a világi birtokosok kezeiből kiszabadítását sürgette; és pedig oly módon, hogy a világi uraktól önkényesen elfoglalt, és a királytól akár

---

[1]) Magyar Országgyűlési Emlékek. III. 26—32.

meg nem határozott, akár már lejárt időtartamra beírt javak haladéktalanúl visszabocsáttassanak; azok iránt pedig, amelyeknek beírási időtartama még nem járt le, a tényleges birtokosokkal tárgyalások indíttassanak. (VIII. czikk.)

Az ország rendei ez alkalommal figyelmöket különösen a lakóiktól, birtokosaiktól elhagyott egyházi intézményekre, »*az elpusztult monostorokra és káptalanokra*« irányozták. Mivel ezek visszaállítására, szerzetesekkel és káptalanbeliekkel való benépesítésére, a fönnforgó körülmények között gondolni nem lehetett; javaiknak új rendeltetést tűztek ki. Azt kívánták, hogy jövedelmeik hármas czélra fordíttassanak:

a) »Képzett *lelkészeknek*, Isten igéje igaz hirdetőinek ellátására, hogy ezek a népet a régi, orthodox, igaz katholika hitben megtartani, az elpártoltakat ahhoz visszavezetni iparkodjanak.«

b) »*Iskolák* fölállítására, tudós és erényes tanítók alkalmazására.«

c) »Jó reményű és jó szellemű ifjú *növendékek* eltartására és segélyezésére, hogy ezek magokat a tudományoknak szentelhessék.«

A jövedelmeknek ezen kijelölt czélokra fordítása minden egyházmegyében a főpap kötelességévé tétetett, oly módon, hogy »a kezelésről, amennyiben szükséges, a királyi felségnek számot adjon.« (XII. czikk.)

Ezen sok tekintetben nevezetes végzés megalkotása bizonyára az első esetet képezi, a mikor világi törvényhozás az egyházi intézmények egész sorozatának megszüntetését határozza el, és javaikat eredeti rendeltetésökkel rokon czélokra: a vallás érdekeinek előmozdítására és culturai föladatokra szenteli.

Ezzel a magyar országgyűlés az egyházi joghatóság hatáskörébe nyúlt; amennyiben a kánoni jog szabványai az egyházi intézmények megszüntetését és átalakítását, ez egyházi alapítványoknak az alapítók rendelkezésétől eltérő czélokra fordítását: a pápa és a megyei püspökök intézkedésének tartották fönn. De egyúttal a magyar király kegyúri joghatóságába is avatkozott; amennyiben — a XV. századból ismert esetek

tanúsága szerint — az elpusztúlt egyházi javadalmakkal a királyok rendelkeztek.

És az ország rendei nemcsak az általános elv kimondására érezték magokat följogosítva, hanem arra is, hogy az alól concrét esetben fölmentést adjanak. Ugyanis az ismertetett végzésbe beiktatták, hogy rendelkezése nem vonatkozik a *bélavári* monostorra, melyet a király Tahi Ferencznek »az ő ellátására« időlegesen átengedett.

Mindazáltal a főpapok az egyházi törvények nevében, ama végzés ellen kifogást nem emeltek; sőt kétségtelennek tarthatjuk, hogy az az ő indítványukra létesült.[1] A király sem látott abban jogaira sérelmet, és a szentesítést megadta; amivel a törvényhozás jogát, hogy a királyi kegyurasághoz tartozó ügyeket tárgyalásai és végzései körébe bevonja, elismerte. Ez annál figyelemre méltóbb, mert a fenforgó esetben, mikor az elpusztult javadalmak kezelése a megyés püspökökre, a királyra pedig csak az ellenőrzés és felügyelet bizatik: a kegyúri jog tényleges határai szükebbre szoríttatnak.

Azonban az illetékes tényezők hozzájárulása ezen végzésnek a végrehajtás biztosítékait nem adta meg. A fenyegetett magánérdekek ellensúlyozására szükséges hatalmat a főpapok nélkülözték. Kétségkívül ők hatottak oda, a következő (1550-ik évi) országgyűlésen, hogy a korona hatalma nagyobb mértékben vétessék igénybe. Ugyanis a királyhoz a következő kérelem intéztetett: »Méltóztassék ő felsége rendelkezni, hogy az elhagyott egyházak, káptalanok és konventek javai és jövedelmei, a múlt esztendőben hozott határozatnak megfelelően, további haladék nélkül iskolák fölállítására és tudós férfiak ellátására fordíttassanak, az ellenszegülőket pedig tekintélyével kényszeríteni; hogy így tudós férfiaknak az országba behozatalával és iskolák fölállításával az isteni tisztelet és az ősi vallás újból minél gyorsabban fölvirágozzék.« Amire »a királyi felség kegyelmesen ajánlkozott.« (XIX. czikk.)

Ugyanekkor az ország rendei megujították a beírt egyházi javak fölszabadítására vonatkozó régibb kérelmöket, azon

[1] Sajnos az országgyűlés tárgyalásairól tudósítások nem maradtak fönn.

hozzáadással, hogy a tényleges birtokosok kielégítéséről a király gondoskodjék; a ki azonban csakis arra az igéretre szorítkozott, hogy »a körülményekhez és időviszonyokhoz képest okosan tárgyalásokat fog indítani.« (XVII. czikk.)

Mindazáltal a király ámbár akként kegyúri hatáskörében az országgyűlés közreműködését vissza nem utasította, az alkotott végzéseket magára nézve kötelezőknek nem tekintette.

Az elidegenített egyházi javak fölszabadítása érdekében hozott törvények végrehajtására kísérletet sem tett; az elpusztult egyházi intézmények birtokait lelkészek javadalmazására egyáltalán nem, iskolák alapítására csak egy-két esetben engedte át.

Ezen tényeknél még jelentősebb az 1560 ápril 10-kén kibocsátott okirata, melyben az 1548-iki XII. czikk intézkedéseit országgyűlésen kívül, csakis a környezetében levő főpapok, főurak és tanácsosok hozzájárulásával, lényegesen megváltoztatta.

Ebben az adományozásokat, amiket egyházi javakból világiak részére tett, visszavonja, semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánítja. Továbbá megállapítja, hogy a világiak részére adományozott egyházi javak tőlök azonnal elvétessenek, és a javadalmas részére, a kit illetnek, vagy pedig, ha a javadalom betöltve nem volt, mindegyik egyházmegyében az érsek vagy püspök kezeibe adassanak át. Azután részletesen szabályozza az eljárást, amit ez utóbbiak a nékik kiszolgáltatandó egyházi javakkal követni tartoznak. Első sorban a káptalanok és monostorok életben levő tagjainak ellátásáról kell gondoskodni. Amennyiben pedig ilyenek többé életben nincsenek, a javadalmak érdemes egyházi férfiak részére fognak adományoztatni, »hogy így a javadalmak száma szaporodjék és az isteni tisztelet fogyatkozást ne szenvedjen.« Az érsekek és püspökök egyúttal fölhatalmaztatnak, hogy »az üresedésben levő egyházi javak egy részét (partem aliquam) iskolák fölállítására és ellátására fordíthassák, amelyekben az ifjuság katholikus és nem eretnek vagy gyanús tanítók vezetése alatt, a keresztény vallás szellemében, neveltessék.« Amikor pedig idővel Magyarországban a béke és rend helyreállíttatik, a

főpapok kötelesek lesznek a kezeik között levő egyházi javakat az alapítóktól kijelölt rendeltetésnek visszaadni.

Figyelemre méltó, hogy ezen rendeletében a király nem hivatkozik a kegyúri állásából folyó jogaira és kötelességeire, hanem arra, hogy »a császári méltóság magaslatára helyeztetvén, hivatásához tartozik az igaz hit megoltalmazásáról gondoskodni«.[1])

*

Az országgyűlések nemcsak a világiak kezeire jutott egyházi javak és az elpusztult javadalmak iránt hozott végzéseikben érintették a királyi kegyúri jog területét; hanem föladatuknak tekintették azt is, hogy a királyi adományozáshoz tartozó főpapi javadalmak hosszú üresedését megakadályozzák.

Az 1546-ik évi országgyűlés arra kéri a királyt, hogy az egri püspökséget töltse be. A király válaszul adja, hogy a kérelemről »kegyelmesen meg fog emlékezni.« (XLV. czikk.) Az 1547-ik évi országgyűlés ezen igéretre emlékezteti a királyt. (XXI. czikk.) Az 1548-ik évi országgyűlés általánosságban kéri, hogy az üresedésben levő egyházi javadalmak érdemes egyházi férfiaknak adományoztassanak. (VIII. czikk.) Az 1550-ik évi országgyűlés pedig azzal a kérelemmel fordul a királyhoz, hogy az üresedésben levő javadalmakat, névszerint az esztergomi érsekséget érdemes hazafiaknak adományozza; mire a király kinyilatkoztatja, hogy ezt, »mihelyt lehetségesnek mutatkozik«, megteszi. (XVIII. czikk.)

Az országgyűlési föliratnak az esztergomi érsekség betöltésére vonatkozó pontja azon tekintetben is figyelemre méltó, hogy az esztergomi érsek állásának fontosságát hangsúlyozván, kiemeli, hogy a mióta a kereszténység Magyarországban elterjedett, »*az ország összes egyházainak a királyi felség mellett az esztergomi érsek a feje.*«[2])

Ámbár a föliratokban és az azok alapján szerkesztett törvényczikkekben használt egyes kifejezésekre, főkép ha azok az ügy lényegével szoros kapcsolatban nem állanak, nagy

[1]) A királyi okirat a törvények gyűjteményébe (Corpus Juris) föl van véve.

[2]) »Caput, secundum regiam maiestatem, omnium ecclesiarum in regno fuit.«

súlyt fektetni nem szabad: az imént idézett szavak világosan hirdetik, hogy a rendek a királyban nemcsak az adományozásától függő egyes egyházak kegyurát, hanem bizonyos tekintetben az ország összes egyházainak fejét látják. De mivel felfogásuk szerint a király és az esztergomi érsek együtt állanak a magyarországi katholika egyház élén; kétségtelen, hogy a királynak az egyház hierarchiai szervezetével össze nem férő hatalom-kört tulajdonítani egyáltalán nem lehetett szándékuk.

Törvénykönyvünk lépten-nyomon tanuságot tesz arról, hogy az országgyűléseket egyházi vonatkozású törvényeik megalkotásában nem hatalmi érdekek, hanem a vallásos buzgóság sugallatai vezérelték; hogy a kath. vallás fönntartása és fölvirágoztatása a czél, mely előttök lebeg.

Éppen az 1550-ik évi országgyűlés annak szükségességét hangoztatja, hogy »a szent és katholikus hit, úgyszintén az isteni tisztelet, a szent atyáknak az egész keresztény világban régtől fogva elfogadott tanítása értelmében, az egész ország területén visszaállíttassék, az eretnekség mindenütt kiirtassék, az összes karok és rendek a csalhatatlan római katholikus szentegyházhoz örökké ragaszkodjanak.« (XII. czikk.)

Ezért az ország rendei nem elégedtek meg azzal, hogy a főpapi székek betöltését eszközöljék ki a királytól; hanem súlyt helyeztek arra, hogy a kinevezett főpapok egyházi kötelességeiket teljesítsék, s az ennek feltételét képező pápai megerősítést elnyerjék.

Több évtized óta szokássá lett, hogy a magyarországi főpapok a megerősítő bullák kieszközlésében késedelmesek voltak, azzal mentegetődzvén, hogy a régibb időkben megállapított jelentékeny díjak lefizetésére, jövedelmeik csökkenése miatt, képtelenekké lettek. Ezen nehézség elhárítása végett, az 1548-ik évi országgyűlés abban állapodott meg, hogy a pápához folyamodást intéz, és a király közbenjárását is kikéri, annak kieszközlésére, hogy a magyarországi főpapok a dijak lefizetésétől fölmentessenek. (XI. czikk.) 1550-ben pedig határoztatott, hogy az országgyűlés ez ügyben követséget küld Rómába. (XIV—XV. czikkek.)

Az egyházi érdekkörbe még mélyebben nyúlt be az 1557-ik évi országgyűlés, amire az alkalmat a főpapok szolgáltatták, kik az Oláh Miklós primástól megindított ellenreformátió sikerének biztosítására a kitályi pártfogással nem érték be, hanem törvény tekintélyére támaszkodni kívantak. Ugyanis Oláh zsinatot hirdetett, melyre a protestáns tanokat hirdető lelkészeket is megidézte, hogy a lelkészi hivatal betöltésére jogosultságukat igazolják, és hitelveikről számot adjanak. Az ellenszegülők megbüntetésére a fölhatalmazást az országgyűléstől kérte. Ezt a protestáns rendek ellenzése következtében el nem nyerhette;[1]) de kivitte, hogy az országgyűlés föliratába a következő pont iktattatott be:

»Az egyház és vallás ügyét illetőleg szükségesnek látszik, hogy az egyházi kiváltságok és szabadságok sértetlenül fönntartassanak; mert különben a főpapok és a többi egyházi férfiak hivatásuknak megfelelni nem képesek. Nevezetesen a főesperesek és helyetteseik, mikor az egyházak látogatásában járnak el, mindenhová szabadon bocsáttassanak be, hivatalos teendőikben a teljes egyházi hatalommal és joghatósággal járhassanak el; sem a kegyúr, sem bárki más őket ne akadályozhassa, és attól el ne tilthassa, hogy alárendeltjeiknek, főképen olyanoknak, kik egyházi rendeket nélkülözve, az egyházi törvények ellenére, egyházi és vallási ügyek intézésébe avatkoztak, bűneit, kihágásait és gonoszságait büntessék. Az anabaptisták gonosz felekezete küszöböltessék ki, a kereszténység kebeléből irtassék ki. A lelkészek és minden rendű egyházi férfiak szabadsága tiszteletben tartassék; hagyatékukat, akár van végrendeletök, akár nincs, a kegyúr ne foglalja el. Az egyházi javakat, melyek erőszak felhasználásával, avagy más meg nem engedett módon, akár a kegyúrnak, akár másnak birtokába jutottak, a javadalmasok vagy főpapjuk, az ország régi szokása szerint, per utján követelhessék vissza.«[2])

Ezen javaslatok a királytól is elfogadtatván, törvénynyé emeltettek, azzal a hozzáadással, hogy a korábbi országgyűlésekben az egyház javára alkotott törvények megujíttatnak. (X—XI. czikkek.)

[1]) Magyar Országgyülési Emlékek. IV. 18.
[2]) Ugyanott. 76.

Az 1559-ik évi országgyűlésen Oláh Miklós újabb kísérletet tett, hogy a megyei zsinatok hatóságának a protestáns lelkészekre való érvényesítéséhez a törvényhozás közreműködését kieszközölje; névszerint a királyi városokra kiváltságaik elvesztésének büntetését kívánta alkalmaztatni, ha prédikátoraikat a zsinatra küldeni vonakodnak. Ezen indítványa el nem fogadtatott. Mire az egyházi büntetések alkalmazására kért és nyert is az országgyűléstől felhatalmazást.[1])

A fölírat erre nézve így szól:

»Az ország rendei gyakran panaszt emeltek a főpapok és egyéb egyházi férfiak ellen a miatt, hogy az isteni tiszteletet és a hívek lelki üdvét illető ügyekben kötelességöket nem teljesítik. Ők azonban kimentették magokat, és kijelentették, hogy mindenre készek, amennyiben a rendek s a nép az engedelmességet tőlök meg nem tagadják. Ennek következtében határoztatott, hogy a főpapok az egyházak látogatására a főespereseket küldjék ki, zsinatokat tartsanak, és egyéb kötelességeiket is híven teljesítsék. A főpapoktól kihirdetendő zsinatokra és gyűlésekre a lelkészek és egyéb egyházi férfiak, üdvős tanítás nyerése végett, megjelenni kötelesek. Az urak, nemesek és városok ellen, ha papjaikat visszatartják, az egyházi büntetéseket alkalmazhatják; a papokkal, kik megjelenni, vonakodnak a szokott módon bánhatnak el. Amennyiben ezzel czélt nem érnének, a királyi felség a főpapok itéleteit hajtsa végre, és elődjeinek nyomaiba lépve, a lelkek üdvét érdeklő ügyekben jelentkező engedetlenséget és lázadást büntetlenül ne hagyja.«[2])

Miksa cseh király, ki az országgyűlésen atyját helyettesítette, válasziratában ezt a pontot teljesen mellőzte. Mikor pedig az országgyűlés végzései törvénykönyvvé szerkesztettek, a vallásügyi czikk akképen fogalmaztatott, hogy az a főpapoknak az egyházi látogatások és zsinatok megtartására, a lelkészeknek a zsinatokon való megjelenésre vonatkozó kötelességöket hangsúlyozta ugyan, de az ellenszegülők megbüntetéséről intézkedő pont egészen elhagyatott.

Ferdinánd király, mikor a törvénykönyv megerősítés végett eléje terjesztetett, kétségkívül a főpapok kérésére, köve-

[1]) Ugyanott. 163.
[2]) Ugyanott.

telte, hogy a vallásügyi czikk egészíttessék ki azzal a rendelkezéssel, hogy az egyházi személyek a főpapok meghívására megjelenni kötelesek, és azzal a királyi igérettel, hogy ő »az egyházi szabadságok és jogok oltalmazásában, fönntartásában és megóvásában a keresztény fejedelmet és magyar királyt megillető kötelességeket híven fogja teljesíteni.«[1])

Ennek következtében a vallásügyi törvényczikk új szerkezetet nyert, és a főpapok intentiója érvényesült. Megállapíttatott, hogy az egyházi férfiak, mind az urak és nemesek birtokairól, mind a királyi városokból, a zsinatokra megjelenni kötelesek; és a királyhoz az a kérés intéztetett, hogy »az urak, nemesek és királyi városok ellenében, ha nyilvános makacsságból, lelkészeiket a zsinatokra való megjelenéstől visszatartják és oda elbocsátani vonakodnak, az egyházi jogok és szabadságok megoltalmazása, fönntartása és megóvása végett, a keresztény fejedelem kötelességét, amivel mint Magyarország királya tartozik, kegyelmes ajánlkozása szerint, teljesíteni és végrehajtani méltóztassék.« (XLI. czikk.)

Az 1563-ik évi országgyűlésen a királyi előterjesztés meleg felszólítást intéz az ország rendeihez, hogy a katholika hithez ragaszkodjanak, és az eretnek tanok fölkarolásától tartózkodjanak; anélkül, hogy concrét törvényes intézkedések iránt javaslatot tenne.[2])

Az ország rendei az alkotott törvénykönyvben a királyi fölszólításért hálájokat fejezik ki, és mivel — így szólnak — hasonló intés már más alkalommal is intéztetvén hozzájok, megfelelő rendelkezéseket tenni el nem mulasztották, a korábbi országgyűléseken hozott végzéseket megujítják. (XXXI. czikk.)

János király — mint láttuk — a hatalma alatt álló területen, a kegyúri jogot oly módon mint Ferdinánd gyakorolta. Vajjon halála után (1540), gyermekének a csecsemő János-Zsigmondnak anyja és gyámja Izabella királyné is gyakorolta-e, arról nincs tudomásunk. Annyi bizonyos, hogy az erdélyi püspökséget, mikor az 1542-ben Statileo püspök halálával megüresedett, nem töltötte be. És mivel az az aggodalom

[1]) Ugyanott. 342.
[2]) Ugyanott. 537.

nyilvánult, hogy a püspökség javadalmát országos czélokra fogja fordítani, a káptalan megnyugtatására kijelentette, hogy a püspökség sorsa iránt a legközelebbi országgyűlésen a rendekkel egyetértőleg fog határozni; a mi arra utal, hogy az üresedésben levő javadalmakkal való rendelkezésre magát följogosítottnak nem tekintette.

A marosvásárhelyi országgyűlés (1542 június) a püspökség javait a királynénak, udvartartása czéljaira adta át; de egyúttal fölkérte őt, hogy a többi javadalmakat érdemes egyházi férfiaknak adományozza.[1])

Ezt a rendelkezést az 1544-ik évben tartott tordai országgyűlés jóváhagyta ugyan; de egyszersmind félre nem érthető módon kifejezte, hogy ideiglenesnek és kivételesnek kívánja tekinteni. Ugyanis a királynét fölkérte, hogy »a püspökség javait senkinek se adományozza, ne írja be, ne zálogosítsa el, az elidegenítetteket pedig szerezze vissza;« továbbá, hogy az aradi káptalan javait Horváth Mihály kezeiből szabadítsa ki, és a káptalannak adassa vissza; végre, hogy »az egyházi javadalmakat adományozza érdemes egyházi férfiaknak, kik ő felségeért és fiáért Istenhez imádkozzanak.«[2])

Mikor később a káptalanok és monostorok pusztulásnak indúltak, az 1556-ik év tavaszán tartott kolozsvári országgyűlés nyiltan hangoztatja azt a »parancsot«, amely szerint »az Istennek szentelt javakat világi czélokra fordítani nem szabad«; és kimondja azt, hogy az egyházi javak »szent czélokra és iskolák alapítására« fognak fordíttatni.[3])

Mindazáltal még ugyanazon év őszén a következő országgyűlés Izabella királynéhoz azzal az előterjesztéssel fordúlt, hogy »a püspökségek, káptalanok, conventek, prépostságok és egyéb egyházi férfiak javait, azoknak, akiktől elvétettek, ne adja vissza, hanem . . . az ország javára és közszükségeire fordítsa.« Mire a királyné azt válaszolta, hogy tanácsosaival fontolóra fogja venni azt, vajjon az egyházi javakat azoknak akiktől elvétettek, visszaadja-e, avagy a saját és ország javára

[1]) *Szilágyi Sándor.* Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I. 93.
[2]) Ugyanott. 189.
[3]) Ugyanott. 571.

fordítsa; a káptalanok fönntartásának ügyét pedig a jövő országgyűlés eldöntésére hagyja.

Az 1557 februárban tartott gyulafehérvári országgyűlés a káptalanok és a monostorok eltörlését határozta el; és a királynét fölkérte, hogy néhány kolostort gymnasiumok alapítására használjon föl. A királyné nyilatkozatát, hogy Vásárhelyt és Kolozsvárt egy-egy kolostort iskola alapítására fog fölhasználni, hálás elismeréssel fogadta.

Négy hónappal utóbb, a tordai országyűlésen a királyné Váradon egy harmadik gymnasium felállítására ajánlkozott; de ugyanakkor kijelentette, hogy Váradon két kolostort a szerzetesek kezei között hagy meg; egyszersmind a váradi püspökség és káptalan javairól való rendelkezést akkorra halasztotta amikor ő maga fiával Magyarországban megjelenhetik, és ott a magyarországi rendekkel országgyűlést tarthat; addig pedig gondoskodni fog arról, hogy az egyházak és monostorok javai el ne tékozoltassanak, hanem »a közszükségekre« tartassanak fönn.

Mindazáltal János-Zsigmond fejedelem, mikor az 1566-ik évi tordai országgyűlés egyik végzésében megállapította, hogy »efféle egyházi renden való személyek, kik a pápai tudományhoz és emberi szerzethez ragaszkodnak és abból megtérni nem akarnak, az ő felsége birodalmából mindenünnen kiigazíttassanak«; ebben megnyugodott és kijelentette, hogy a váradi káptalan birtokait »magának akarja megtartani.«[1])

II.

A szent-szék állása a két király irányában. — A kinevezett magyarországi főpapok megerősítésének ügye. — Delfino bibornok térítvénye. — A magyar tanácsosok és az országgyűlés föllépése az idegen főpap ellen.

Az ország megoszlása két uralkodó között, a főpapi kinevezésekkel szemben a szent-széket nehéz helyzetbe hozta. VII. Kelemen pápa a János királytól kinevezett Várdai Pál esztergomi érseket, miután Ferdinánd király pártjára állott, és ettől elismertetett, 1529 február 3-ikán megerősítette; ellen-

[1]) *Szilágyi Sándor.* Erdélyi Országgyűlési Emlékek. III. 5—303.

ben a János királytól kinevezett többi főpap megerősítését mivel ezt Ferdinánd király ellenzé, megtagadta.

A váradi béke megkötése után (1538) Ferdinánd tudomására hozta III. Pál pápanak, hogy az egyezségnek János király kérésére elhalasztott kihirdetése után, a megerősítés ellen kifogást nem tesz, sőt ezért maga fog folyamodni.[1]) Amivel az ellenfelétől tett kinevezések érvényességét elismerte.

A pápa mindazáltal nem vélte szükségesnek, hogy a Ferdinándtól kitűzött időpontot bevárja. Az 1539-ik év tavasz elején Ferdinánd római követe előtt kijelentette, hogy az oly hosszú idő óta üresedésben levő egyházak betöltését tovább nem halaszthatja, mert »kötelessége gondoskodni az országról, mely a szent-székhez fordúl, és ha meg nem hallgattatik, könnyen azokhoz csatlakozhatik, akik elpártoltak tőle.« Ehhez azt a nagyjelentőségű nyilatkozatot csatolta, hogy a magyarországi főpapi székekre »*a kinevezés joga a két uralkodó közől egyiket sem illeti meg, hanem régi gyakorlat értelmében betöltésök a szent-szék szabad rendelkezéséhez tartozik.*«[2])

Mindazáltal a május 15-ikén tartott consistoriumban a csanádi, egri, erdélyi, váczi és váradi püspökségeket azokkal a főpapokkal töltötte be, kiket János király kinevezett volt; csakhogy a királyi kinevezés avagy bemutatás felől említés nem történt; míg ugyanekkor a német-, franczia- és spanyolországi püspöki székek betöltésének eseteiben az illető uralkodó kinevezését, bemutatását vagy folyamodását a consistórium jegyzőkönyveiben megemlítve találjuk.[3])

A pápa külön futárt küldött Bécsbe Aleander bibornoklegátushoz, azzal az utasítással, hogy eljárását igazolja.[4])

[1]) A bécsi nuntius 1538 deczember 27-iki jelentése. *Friedensberg.* Nuntiaturberichte aus Deutschland. III. 315.

[2]) A bibornok-államtitkár 1539 május 1-én a bécsi nuntiust értesíti a pápának Sanchez királyi követ előtt tett nyilatkozatai felől. »La conclusione è che sua santità per l'offitio et loco che tiene ha da haver gran cura che quel regno che vuol tornar alla sede apostolica, ove fosse repudiata non si disperi et non diventi compagno de deviati; maxime che a quelle chiese non ha nomination più un che un altro, ma per vecchia consvetudine stano a mera provision della sede apostolica.« *Friedensberg.* IV. 37.

[3]) Ezen jegyzőkönyvek egykorú és későbbi másolatait a római könyv- és levéltárak számos példányban tartották fönn.

[4]) A bibornok-államtitkár 1539 június 2-iki jegyzéke. *Friedensberg* IV. 86.

A legátus Ferdinánd király előtt megjelenvén, előadta, hogy a pápa a magyar főpapokat kánon-ellenes állásokban tovább nem hagyhatta; s azt a reményét fejezte ki, hogy a megerősítés tényének politikai tekintetben is áldásos következményei lesznek; egyúttal közlé, hogy a megerősítésért járó díjakat a pápa a magyarországi végvarak javára ajánlja föl.

Azonban Ferdinánd nem titkolta neheztelését a pápa eljárása fölött, és jósolta, hogy a megerősítés tényéből vészteljes következmények fognak származni.

»Ne féljen felséged, — válaszolá a legátus — jó tettekből rosz nem származhatik; sőt felséged most, mikor a lelkiismeretét ez a teher többé nem nyomja, Isten áldására biztosabban számíthat. Az országokat csak az igazság és jog fegyvereivel lehet megszerezni és megtartani; ellenben a népek üdvösségét veszélyeztető magatartás Isten haragját idézi föl.«

Ferdinánd némiképen megnyugodott, de haragját éreztette római követeivel, kik szerinte a hanyagság vétkét követték el, mert a magyar püspökök megerősítését nem akadályozták meg.[1])

Ez időtájt a pápa Morone modenai püspök személyében uj nuntiust küldvén Ferdinánd király udvarához, általa még tüzetesebben fejtette ki az indító okokat, a mik a János királytól kinevezett püspökök megerősítésére késztették.[2])

Ezzel szemben Ferdinánd a pápa eljárásának jogossága ellen kifogást nem emelt; csak a saját római ügynökei ellen kelt ki, mert ezek utasítva voltak, hogy a megerősítést minden módon hiusítsák meg, és szükség esetén a consistóriumban ünnepélyes óvást emeljenek. És mikor erről a nuntius előtt szólott, nem hallgatta el, hogy politikai, nem jogi tekintetek vezették. Kifejtette, hogy a megerősítés elhalasztása a főpapokat a váradi békekötés végrehajtásának siettetésére késztette volna; ezen békekötés felbomlása esetében pedig, amikor a János királytól birt országrészt fegyver hatalmával kell majd visszahódítani, előnyös volna rá nézve, ha néhány püspöki szék betöltetlenül áll, mivel a legelőkelőbb urakat, kik ezen javadalmakat

---

[1]) Aleander bibornok június 29-iki jelentése. Ugyanott. 110.
[2]) Az 1539 tavaszán készült utasítás ugyanott 74.

magok vagy hozzátartozóik részére kívánják, megnyerheti avagy hűségökben megszilárdíthatja.

A nuntius jelentésében megjegyzi: »Ime, ő szentsége láthatja, hogy az egyházi ügyeket mily módon fogja föl még az az uralkodó is, a ki magát buzgó katholikusnak vallja!«[2])

A kinevezési jog kérdését sem Aleander bibornok, sem Morone püspök nem hozta szóba. És mivel a pápának a császári követ előtt tett nyilatkozata felől Ferdinánd sem tett említést: azt kell föltennünk, hogy a római curia állásfoglalása felől a királyi udvarnál tudomást nem nyertek.

Tiz esztendő mult el anélkül, hogy Rómában a megüresedett magyarországi püspöki székek betöltésének ügye szőnyegre került volna. Az 1548-iki évi országgyűlésnek Ferdinánd királytól és V. Károly császártól támogatott azon folyamodása, hogy a magyarországi főpapok bullái a díjak elengedésénél állíttassanak ki,[1]) III. Pál pápa utódjától, III. Julius pápától, mindjárt uralkodása kezdetén intéztetett el. Az 1550 július 4-ikén tartott consistóriumban a pápa és a bibornokok az összes díjakról lemondottak, tekintettel arra, hogy »a magyarországi egyházmegyék nagyobb részét a török elfoglalva tartja, és a főpapok egyházuk védelmére súlyos terheket viselnek.«

Ugyanekkor hét magyarországi püspöki széket (az egrit, kninit, nyitrait, pécsit, váczit, veszprémit és zágrábit) töltött be a pápa, a Ferdinántól kinevezett és tőle a szokott módon, kegyúri jogára való hivatkozás mellett, bemutatott főpapokkal. De a szent-szék ez alkalommal is a tiz esztendő előtt elfoglalt elvi álláspontra helyezkedett. Ugyanis a bibornoki consistórium, mivel »arról, hogy a magyar királyt a kinevezési és bemutatási jog megilleti, tudomása nincs«, megállapította, hogy jövőben a magyarországi főpapi székek betöltése »ő szentségének teljesen szabad rendelkezésétől függjön«; Magyarország királya és rendei pedig megintessenek, hogy ezentúl az

---

[2]) Morone 1539 július 2-iki jelentése ugyanott 116.

[1]) Ferdinánd király 1549 január 27-ikén az esztergomi érseket a tett lépések felől értesíti. (A levél fogalmazata a bécsi állami levéltárban.) Az 1548-iki országgyűlésnek a pápához intézett kérvénye 1549 szeptember 9-ikéről van keltezve. Eredetije a vatikáni levéltárban.

érseki és püspöki székek birtokába »csak a szent-széktől kinevezett főpapokat bocsássák.«

Annak, hogy erről a római decretumról a király és az ország rendei értesítést nyertek, nyomára nem akadunk. Az bizonyos, hogy felszólalásra alkalmat nem adott, és a helyzetben változást nem idézett elő. Sőt éppen ezzel a decretum kibocsátásával egyidőben egy pápai bulla, mely a magyar korona kinevezési és bemutatási jogának formális elismerését foglalta magában, érkezett Bécsbe.

Mikor Ferdinánd 1550 június 1-én Sbardelláti Ágoston váczi püspököt az esztergomi érsekségnek »lelkiekben és világiakban administrátorává« nevezte ki, az érseki jövedelmeket pedig az ország védelmének czéljaira tartotta fönn; ehhez a szent-szék jóváhagyását kérte ki. Előterjesztette, hogy az ország veszélyes helyzetében az érseki székre oly főpapot kellene emelni, aki a nemzetet a szó és tett hatalmával hűségben tartani, és a török ellen harczra lelkesíteni képes. Mivel pedig ilyet egyhamar nem találhat, amíg a kinevezendő személy iránt megállapodásra jut, kéri, hogy ő szentsége az érsekség kormányát ideiglenesen administrátorra bízza, és engedje meg, hogy az érsekség jövedelmei, az esztergomi érsekség várainak és az ország véghelyeinek kijavítására és megerősítésére, az érseki javak és az ország védelmére fordíttassanak.[1])

A pápa helyeselvén a király »vallásos és dicséretes szándékát«, s »meghallgatván esedezését«, a váczi püspököt az esztergomi érsekség administrátorává rendelte, és az érseki jövedelmeknek az ország védelmére való fordítását jóváhagyta. De a királyt kötelezte, hogy két esztendő alatt az esztergomi érsekségre alkalmas egyént a szent-széknek bemutatni tartozzék; amennyiben ezt elmulasztaná, a két esztendő leteltével az administrátor joghatósága tényleg megszünik, és az érsekség betöltése iránt a pápa szabadon fog rendelkezni.[2])

---

[1]) Ferdinánd király előterjesztését a pápai bulla resumálja.

[2]) A bullának Rómában készült dátum-nélküli másolata a bécsi cs. és kir. pénzügyminiszteri levéltárban. Ezt a bullát az udvari kamara 1550 július 14-ikén közölte a pozsonyi kamarával, amiből következtethetjük, hogy az egyidőben a consistóriumnak fentebb említett határozatával állíttatott ki.

Eszerint a pápa a magyar király bemutatási jogát az esztergomi érsekségre elismerte; de egyúttal a kánonokban a szent-szék részére biztosított jogával élvén, az üresedés tartamát maga szabta meg, és amennyiben letelte előtt a király a bemutatás jogát nem gyakorolja, az érsekség betöltését magának tartotta fönn.

A király a két esztendő letelte előtt Frater György váradi püspököt esztergomi érsekké nevezte ki. Ennek néhány hónap múlva történt meggyilkoltatása alkalmat szolgáltatott arra, hogy a királyi kegyúri jog kiterjedéséről Magyarországban uralkodó felfogással a szent-szék megismerkedjék. Ugyanis a bibornokokat illető régi statutumok alapján Rómában igényt emeltek Frater György hagyatékára, és a bécsi nuntiushoz utasítást küldöttek, hogy ez irányban a kellő lépéseket tegye meg.

Azonban Martinengo nuntius azt a jelentést küldötte Rómába, hogy ily kísérlet eredményre nem vezethetne. S ezt azzal okolta meg, hogy »Magyarországban a konstanczi zsinattól megerősített statutum létezik, amely szerint az ország egyházi javadalmaira a szent-széket a megerősítésen kívül semmiféle más joghatóság nem illeti meg; s ezt a statutumot a szent-szék azzal, hogy az annak alapján létesült gyakorlatot hosszú időn át tűrte, jóváhagyta.« [1])

A »statutum«, amelyre a nuntius utal, nem más, mint Werbőczi Hármas-könyvének ismert tétele, mely e szerint már a XVI. század közepén az udvar és a főpapok körében — a hol a nuntius informátióit kapta — országos statutum súlyával birt.

Arra nézve, hogy ez a közlés Rómában milyen fogadtatással találkozott, sajnos, nem vagyunk tájékozva.[2]) De abból, hogy a szent-szék a magyar bibornok hagyatékára igényeit elejtette, és abból, hogy a nuntius további jelentései ezzel az ügygyel nem foglalkoznak; azt kell következtetnünk, hogy Rómában »a magyarországi statutum« érvényességét vita tárgyává nem tették, s az annak alapján kifejlődött gyakorlatban megnyugodtak.

---

[1]) 1552 február 11. és 19-iki jegyzékei.

[2]) Az államtitkár jegyzékei ebből az időből nem maradtak fönn

És mikor 1554 nyarán Ferdinánd király a tőle kinevezett tíz főpapot (az esztergomi érsekségre, az egri. erdélyi, győri, knini, pécsi, scopiai, váczi, váradi és veszprémi püspökségekre) bemutatta: ezeket III. Julius pápa nemcsak tényleg elfogadta, hanem őket (a Ferdinándhoz és a bécsi nuntiushoz intézett hivatalos iratok tanusága szerint) »*a királyi kinevezés alapján*« állította a megüresedett egyházak élére.[1])

Mikor pedig utóbb, mintegy nyolczvan esztendő multával, a főpapi székek betöltésének ügyeit intéző bibornoki consistórium titkára, a magyar király kinevezési jogát tanulmány tárgyává tette, abból a tényből, hogy 1550 óta nagyszámú magyarországi egyház királyi kinevezés alapján töltetett be, azt a következtetést vonta le, hogy az 1550 július 4-iki decretum, vagy az által hogy »a magyar király az ő kinevezési jogát kellően igazolta, vagy pedig az ellenkező gyakorlat által, hatályon kívül helyeztetett.«[2])

Egyéb körülmények is arra utalnak, hogy ezen időben a római curiánál a Martinengo nuntius jelentésében ismertetett magyarországi »statutum« álláspontjára helyezkedtek, és a magyarországi főpapi javadalmak tekintetében »a megerősítésen kívül« más jogot nem vettek igénybe. Ugyanis a hosszú üresedésekkel szemben sem nyúlt a szent-szék azon eszközökhöz, amiket a kánonok rendelkezésére bocsátottak, és az 1550-ik évi pápai bulla jelezett; legfölebb kérésekkel, rábeszélésekkel igyekezett hatni.

Ilyen eset fordúlt elő 1561 végén. Delfino Zakariás nuntius a pápa óhajtását tolmácsolta, hogy a trienti zsinaton

---

[1]) A bécsi nuntiushoz 1554 szeptember 11-ikén írt brévében: »Ad nominationem istius serenissimi Romanorum atque Ungariae regis, decem per eum nominatos in episcopos instituimus et praedictis ecclesiis praefecimus.« A királyhoz 1554 szeptember 22-ikén írt brévében: »Ungariae episcopos, nuper per nos ad tuae maiestatis nominationem institutos.« — Ezen iratokban a pápa a tíz püspöktől fizetendő díjakat a magyarországi véghelyek javára ajánlja föl. (A vatikáni levéltárban.) A consistórium jegyzőkönyveiben azonban a királyi kinevezés nem említtetik.

[2]) Egy 1661-ik évi római emlékiratban olvassuk: »Neque reticendum Johannem Lauratum sacri collegii secretarium sab Urbano VIII. adnotasse: vel dicto decreto per regem satisfactum fuisse docendo de titulo, vel contrario usu sublatum, quia ab anno 1560 usque ad 1613 subsecutae sunt plures illarum provisiones ad regiam nominationem.« (A vatikáni levéltárban.)

lehetőleg számos magyar főpap jelenjék meg. A király megjegyzé, hogy a főpapi kar alkalmas egyénekben szűkölködik. Erre a nuntius azt válaszolta, hogy ő felsége az üresedésben levő csanádi és knini püspökségeket tölthetné be oly egyénekkel, kik Trientben az ország díszére válhatnak; s különösen figyelmébe ajánlotta Dudics Endre prépostot, kit tudományos képzettsége és vallásos buzgalma egyaránt méltóvá tesz arra, hogy főpapi székre emeltessék. A király a jó tanácsért köszönetet mondott, és már a következő napon Dudicsot knini, János dominikánus atyát pedig csanádi püspökké nevezte ki; s ezek Rómában a megerősítést rögtön elnyerték.[1])

A római curiának a magyar király kegyúri jogai irányában elfoglalt állására érdekes világot vet az a térítvény, amit 1565 őszén a szent-szék bécsi nuntiusa, Delfino Zakariás bibornok állított ki, amikor őt Miksa király a győri püspökség administrátorává szándékozott kinevezni, és az az aggodalom merült föl, hogy idegen származásából, bibornoki és nuntiusi méltóságából kifolyólag bonyodalmak és jogsérelmek keletkezhetnek. Ő tehát igéretet tett, hogy Magyarország kiváltságait tiszteletben tartani, védelmezni és oltalmazni, az ország kiváltságaiból és szokásaiból reá háramló kötelességeket teljesíteni fogja; az országos terhek viselése ellen bibornoki kiváltságai nevében kifogást nem emel; a püspöki javak kezelésére idegeneket nem alkalmaz; ő felsége fölszólítására a püspökségről bármikor vonakodás nélkül lemond; a pápától kötelező nyilatkozatot eszközöl ki arról, hogy azon esetre is, ha a bibornok Rómában talál meghalni, »a győri püspökség adományozása a császári felséghez, mint Magyarország királyához fog tartozni.«[2])

De ezen térítvény még sem elégítette ki a magyar tanácsosokat, akik a győri püspökségnek külföldi főpap részére adományozása ellen határozottan felszólaltak.

»Nem merülhet föl kétség az iránt, — így irnak fölterjesztésökben — hogy a Magyarországban megüresedő püspökségek adományozása kizárólag felséged hatalomköréhez tartozik,

[1]) A nuntius 1561 deczember 22-iki jelentése a vatikáni levéltárban.

[2]) A térítvény egykorú példánya a bécsi állami levéltárban.

amint elődei hatalomköréhez is tartozott. De bizonyos, hogy ezt a hatalmat a királyok majdnem mindannyian úgy gyakorolták, hogy a püspöki méltóságokat csak is az ország érdemes szülötteinek adományozták. Kétségkívül ugyanazon okok vezérelték őket, a mik az ország rendeit különböző időkben arra késztették, hogy törvényeket alkossanak, melyek az idegeneket, névszerint a velenczeieket és lengyeleket, az egyházi méltóságokból és világi javakból kizárják. A királyok ezen törvények megtartására koronázásuk alkalmával esküvel kötelezték magokat, és azok megsértésétől óvakodtak.«[1]) Mivel pedig Delfino bibornok velenczei származású, s így püspöki méltóság elnyerésére képtelen: kötelességöknek ismerik, hogy a királyt szándékának végrehajtásától visszatartsák. »Minthogy felséged koronázása alkalmával s azóta több izben kötelezte magát, hogy Magyarország jogait, törvényeit és szokásait sértetlenül tiszteletben tartja: a hű magyarok bizonyára megütköznének azon, ha a bibornok urat, az ország törvényeinek megsértésével, a győri püspökségre előmozdítaná; sőt a legközelebbi országgyűlésen zajos mozgalmas jelenetektől kellene tartani....« Ezért, ha tanácsukat meg nem hallgatva, a király Delfino bibornoknak adományozza a győri püspökséget, a bajokért, a mik keletkezni fognak, a felelősséget magoktól elhárítják.[2])

Tanácsukat a király nem hallgatta meg. Delfino bibornokot a győri püspökség administrátorává kinevezte.[3]) Mire az, amit a tanácsosok jósoltak, csakugyan bekövetkezett. Az 1569-ik évi országgyűlésen a rendek azzal a kérdéssel fordúltak a királyhoz, hogy a győri püspökséget érdemes magyar egyházi férfiúnak adományozza; kijelentvén, hogy ha továbbra is a püspökség birtokában hagyja Delfinót, a püspökség területének lakosai a tized-fizetést beszüntetik.

[1]) A tanácsosok igen hiányos történeti tájékozottságot árulnak el. Abban a véleményben voltak, hogy ezek a törvények csak egy ízben szenvedtek sérelmet, amikor Esztei Hippolyt (»a királyné testvére« !) esztergomi érsekké neveztetett. Szerintök az ország rendei ezt sem tűrték soká az érsekség birtokában, s arra kényszerítették, hogy mondjon le; a királyné iránti tekintetből megengedvén, hogy cserében az egri püspökséget nyerhesse el.

[2]) Az 1565 november 16-ikán kelt fölterjesztés a bécsi állami levéltárban.

[3]) Az 1565 november 11-ikén kelt adomány-levél az országos levéltárban.

A király válaszában, szokott általános szólamaival, igérte, hogy »híveinek folyamodását tekintetbe veszi, és akképen rendelkezik, hogy ki legyenek elégítve, s további panaszra okuk ne legyen.«

Mire második föliratukban a rendek kérik, hogy ezt az igéretet ő felsége mielőbb és tényleg valósítsa, nehogy »fenyegetésöket« foganatosítani, és a bibornoktól a tizedeket megtagadni kényszerítve legyenek. A mely nyilatkozatuk törvénykönyvbe igtattatott. (XXXV. czikk.)

De a rendek óhajtása csak két év múlva teljesült. Delfino bibornok 1571 tavaszán önként lemondott.[1])

III.

Miksa király igényei az egyházi javadalmak megadóztatására. — A magyarországi »czímzetes« püspökségek betöltésének ügye. — Az esztergomi érsekség hosszú üresedése. — A szent-szék igyekezetei az érsekség betöltésének kieszközlésére.

Miksa király az atyja és elődje alatt az egyházi javak és javadalmak tekintetében követett eljárást nemcsak követte, hanem a királyi rendelkezési jog részére még szélesebb tért foglalt el.

Mindjárt uralkodásának legelső esztendejében az érsekeket és püspököket fölszólította, hogy a hadi költségek födözését önkéntes kölcsönök ajánlásával könnyítsék meg. És miután ezek ajánlataikat megtették,[2]) az apátokhoz, prépostokhoz és káptalanokhoz fordult.[3]) Ez utóbbiak azonban vonakodtak a királyi fölszólításnak eleget tenni; a kölcsön kérésben a megadóztatás czélzatát felismervén, kiváltságaikra hivatkoztak, s egyúttal szegénységökkel mentegetődztek. Több káptalan tagjai kijelentették, hogy ha ettől a tehertől föl nem mentetnek, javadalmukról lemondanak.

A magyar kamara, a királytól megkérdeztetvén, azt a véleményt terjesztette elő, hogy mivel az örökös tartományok

---

[1]) A király 1571 május 2-ikán utasítja a magyar kamarát a püspöki javak átvételére. (A magyar országos levéltárban.)

[2]) Miksa király ezekről 1565 október 13-ikán kelt leiratában küld értesítést a magyar kamarának. Eredetije a magyar országos levéltárban.

[3]) Miksa 1565 november 9-ikén a magyar kamarát a királyi rendeletek kiállítására utasítja. Ugyanott.

papsága, bár ugyanazon kiváltságoknak örvend, a kért segélyt nem tagadta meg, ezt a magyarországi clérus sem tagadhatja meg. És a király javadalom-adományozási jogából azt a következtetést vonta le, hogy a király a javadalmaknak jövedelmeit az ország szükségeire is fordíthatja.

A király továbbá nem elégedett meg azzal, hogy az egyházi tizedek bérlésében az elsőbbség kedvezményét bírta; abban, hogy a rendes bérleti díjat fizetni tartozik, igazságtalanságot látott. A magyar kamarához azt a kérdést intézte: nem lehetne-e »alkalmasabb bérleti módot« állapítani meg? Kiemelte, hogy a tizedeket az ország föntartására szándékozik fordítani; hogy a püspökök, kiknek egyházmegyéjök a töröktől elfoglalt területre esik, főpapi tisztökben nem járhatnak el, tizedeiket nem szedhetik be, mivel ez csak katonai hatalommal lehetséges; végre, hogy a püspökök a véghelyek föntartásához semmiféle segélylyel nem járulnak.

A kamara ezen észrevételeknek nagy súlyt tulajdonított, és az azokból levont következtetésekben még tovább ment, mint a hová a király czélozott. Egyszerűen azt a tételt állította föl, hogy a csanádi, pécsi, váradi és váczi püspökök, mivel csak a czímet viselik, és sem egyházi, sem országos szolgálatokat nem végeznek, azt a jövedelmet sem érdemlik meg, a mit püspöki birtokaikból élveznek; minélfogva a király a tizedeket, bérösszeg fizetésének kötelezettsége nélkül, végképen elveheti tőlök és a véghelyekre fordíthatja. Erre a kamara a törvényekben is keresett jogalapot, és föltalálni vélte a végzésekben, melyek a főpapokat kötelezik, hogy mind jószágaik, mind pedig tizedeik jövedelmeinek arányában bandériumokat állítsanak ki, és a véghelyekben katonákat tartsanak. Azt ajánlotta tehát, hogy a király a főpapokat bandériumok kiállítására szólítsa föl; ha ezt nem teszik, a király akkép rendelkezhetik, amint az ország és a korona java követeli. De a kamara előrelátta azt, hogy a püspökök tizedeik elvétele ellen teljes erővel küzdeni fognak, és ezért azt javasolja, hogy a király kárpótlásul bizonyos csekély »évdíjat« utalványozzon részökre.[1])

[1]) A magyar kamarának 1566 május 5-ikén kelt fölterjesztése a magyar országos levéltárban. Egy másik (dátum-nélkül) a bécsi cs. és kir. pénzügyminiszterium levéltárában.

És csakugyan ettől fogva gyakorlatba jött, hogy az egyházi tizedek túlnyomó részét a kamara, a tőle megállapított csekély díjak mellett, a véghelyek, hadak és bányák szükségleteire bérelte; sőt előfordultak esetek, amikor azokat a kamara minden kárpótlás nélkül foglalta el.[1])

Az 1569-ik év őszén a király megállapodásra jutván az iránt, hogy Verancsics Antal egri püspököt esztergomi érsekké nevezi ki, a magyar kamarától javaslatot kért arra nézve, hogy »az adományozást milyen föltételekhez kösse, és az érsekség mely jövedelmeit tartsa fönn az ország véghelyeinek ellátására.«[2]) Azt a kérdést: vajjon a föltételek megállapítása, a jövedelmek visszatartása a király jogköréhez tartozik-e? többé sem az udvar, sem a kamara, de még a kinevezendő főpap sem vetette föl.

A magyar kamara kétféle javaslatot terjesztett elő. Ha ő felségének az az »akarata«, hogy az érsekség ujvári erősségét »maga tartja meg«, úgy mindazon érseki javakat és tizedeket, melyeknek jövedelmei az erősség föntartására szolgálnak, szintén meg kell tartania; ha pedig a várat az érseknek adja át, úgy ama jövedelmeket is néki kell hagynia. A kamara ezen utóbbi módozat felé hajlott, és úgy nyilatkozott, hogy ha ezt a király is elfogadja, a kinevezendő érseket kötelezni kell, hogy a megkezdett ujvári építkezéseket fejezze be, az őrség létszámát ne szállítsa le, a régi katonákat pedig a szolgálatban megtartani igyekezzék.

Továbbá előadta, hogy amennyiben a király az érsekségnek egyéb jövedelmeiből is »valamit az ország szükségeire fordítani kivánna«: a pisetum-jövedelem az, amit a kamara véleménye szerint az érsek »legkönyebben nélkülözhet;« mindenesetre ki kell azonban kötni, hogy azokat a tizedeket, amiket a kamara ekkorig várak és bányák szükségleteire bérelt, az érsek jövőben senki másnak ne adhassa bérbe, és a bérösszeget ne emelhesse; végre figyelmeztetni kell az érseket, hogy

---

[1]) Ezt az 1578-ik évi országgyűlés fölirata említi. Magyar Országgyűlési Emlékek. VII. 244.

[2]) Az 1569 november 2-ikán kelt leirat fogalmazata a bécsi cs. és kir. pénzügyministerium levéltárában.

a rendelkezésére maradó jövedelmeket templomok építésére, az ország védelmére, nem pedig »hiú czélokra« fordítsa.[1])

A király az ujvári erősségre nézve abban állapodott meg, hogy azt az érsek gondjaira bizza; a pisetum tekintetében pedig az érsek tetszésére hagyta, hogy azt vagy a kamarának engedje át, vagy pedig ha meg akarja tartani, évi 6000 forintot fizessen. A kamarát utasította, hogy Verancsicstól térítvényt állíttasson ki, s csak ennek átvétele után kézbesítse neki a királyi adomány-levelet.[2])

Verancsics a térítvényt, a megtörtént kinevezés után, de az adomány-levél átvétele előtt állította ki. Ebben kinyilatkoztatja, hogy miután a király »kegyuri jogai alapján, ami őt, miként elődeit, Magyarország összes egyházaiban és javadalmaiban teljes joggal megilleti«, az esztergomi érsekséget a hozzá tartozó összes birtokakkal, jövedelmekkel és jogokkal néki adományozta és átadni rendelte; »ő felségével úgy egyezett meg«, hogy évenkint hatezer forintot fizet a kamarának; továbbá »magára vállalja« az ujvári erősségnek erődítményekkel, hadi- és élelmi szerekkel ellátását, az őrségnek jelenlegi létszámában föntartását, szükség esetében szaporítását és az illő zsold kifizetését; végre a tizedek bérleténél a kamarának elsőbbségét biztosít, és a bérösszeget nem emeli.[3])

A többi főpapok is kineveztetésök alkalmával többé-kevésbbé terhes kötelezettségeket kényszerültek elvállalni.[4])

*

A török hódítás Magyarországban és a protestantismus uralomra jutása Erdélyben, a főpapok nagy részét egyházmegyéjökből kizárta. Főpásztori hivatásukat csak az *esztergomi* érsek, az *egri*, *győri*, *nyitrai*, *veszprémi* és *zágrábi* püspökök tölthették be: ezek között is alig egynek egyházmegyéje volt a

---

[1]) A kamarának 1569 november 7-ikén kelt fölterjesztése a magyar országos levéltárban.

[2]) Az 1560 január 24-ikén kelt királyi rendelet, a bécsi cs. és kir. pénzügyminiszterium levéltárában.

[3]) Az 1570 február 20-ikán kelt térítvény egykorú másolata az országos levéltárban.

[4]) Liszthi János győri püspöknek 1572 augusztus 1-én kelt térítvénye a bécsi cs. és kir. pénzügyminiszterium levéltárában.

török hódítástól teljesen ment. A *kalocsai* érsek, a *boszniai, csanádi, erdélyi, knini, pécsi, szerémi, váczi* és *váradi* püspökök csak a czímet viselték. A valóságos és czímzetes főpapok között a korona és az ország kölönbséget nem tett; abban a reményben, hogy a rendes állapotok csakhamar visszaállíttatnak. A czímzetes püspökök megerősítése Rómában is soká akadályokba nem ütközött. E tekintetben a legelső nehézség 1571-ben merült föl, mikor a knini, pécsi és váradi püspököktől, azon oknál fogva, mert a fölküldött irományokban nem volt kitüntetve az, hogy a főpapok milyen jövedelmekből tartják fönn magokat, a szent-szék a megerősítést megtagadta.[1])

A következő (1572) év tavaszán, Rudolf főherczegnek magyar királylyá koronáztatása előtt, mivel az országban fölszentelt püspök csak négy találtatott, a kik közől kettő a koronázási szertartásban aggkora miatt részt nem vehetett, Verancsics primás a bécsi nuntius közbenjárását kérte ki a bemutatott püspökök megerősítésének és a díjak elengedésének kieszközlésére; és egyúttal azzal a kérelemmel is fordult hozzá, hogy a királynál az üresedésben levő egri és győri püspökségek betöltését vigye ki. A nuntius a belé helyezett bizalomnak mindkét irányban megfelelt. Rómába jelentette, hogy habár a czímzetes püspökök egyházmegyéi a törökök hatalmába jutottak, az ott élő katholikus hívek érdekében, de azért is, mert a czímzetes püspökök az országgyűlésen helyet foglalnak és országos hivatalokat viselnek, a »czímeket fönn kell tartani«; annál inkább, mert a czímzetes püspökök illő ellátásáról a király apátságok és prépostságok adományozásával gondoskodik.[2])

A királynál pedig nemcsak a két püspökség betöltése, hanem a világiak kezeiben levő apátságok és prépostságok visszaszerzése ügyében is tett lépéseket; biztosítván őt, hogy a megerősítések tekintetében a pápa minden lehető kedvezményt meg fog adni. Mire a király igérte, hogy közelebb mind a püspökségek betöltéséről, mind az elidegenített javadalmak

---

[1]) Ezt a bécsi nuntiusnak későbbi (1572 június 23-ikán kelt) jelentéséből tudjuk.

[2]) Az imént idézett jelentésben.

visszaszerzéséről gondoskodni fog.[1]) És néhány héttel utóbb a király Radéczi István váradi püspököt Egerbe, Liszti János veszprémi püspököt Győrbe, Fejérkövi István knini püspököt Veszprémbe helyezte; és igérte, hogy közelebb a váradi és knini püspökségeket, úgyszintén az üresedésben levő prépostságok egy részét betölti; elrendelte, hogy a meg nem erősített püspökök érdekében Rómában a kellő lépések tétessenek meg; és Liszti Jánosnak meghagyta, hogy magát azonnal pappá szenteltesse.[2])

Mikor pedig néhány nappal utóbb, rendelkezéseiért a nuntius köszönetet mondott, a király a magyarországi püspökségekre vonatkozó egyéb határozatait közölte vele; egyebek között azt, hogy az egri püspöknek kétezer forintot jövedelmező prépostságot adományoz, és a kamaránál négyezer forint évdíjat utalványoz, a többi püspökökről is prépostságok és apátságok adományozásával »fog gondoskodni«.

A nuntius erre nézve sem az audientián, sem jelentésében észrevételt nem tett. Rómába magyarázatul azt írta, hogy Radéczi egri püspök elődje 8000 forintot kapott a királytól, a ki a püspökségnek 25.000 forintnyi jövedelmét magának tartotta fönn, s ebből a katonákat fizette, kiket a püspök köteles tartani. Továbbá jelentette, hogy a győri püspöknek mintegy 18,000 forintnyi évi jövedelmét a király csonkíttatlanúl meghagyta, de annak nagy részét a főpap hadak tartására köteles fordítani.[3]) A mely intézkedések ellen kifogást Rómában sem emeltek.[4])

A kinevezett főpapok megerősítése a koronázó országgyűlésig nem lévén várható, az esztergomi érsek a pápához folyamodott, hogy a meg nem erősített püspököket a főpapi jelvények: a püspök-süveg és pásztorbot használatára jogosítsa föl.[5])

Morone bibornok a »német nemzet protektora«, a császár jogara alatt álló összes országok ügyeinek a bibornoki

---

[1]) Az imént idézett jelentésben.
[2]) A nuntius 1572 július 30-iki jelentése.
[3]) Az 1572 augusztus 1-én kelt nuntiusi jelentés.
[4]) Az államtitkárnak 1572 október 25-iki jegyzékében a nuntius eljárását helyesléssel veszi tudomásul.
[5]) Az esztergomi érseknek ez ügyben 1572 augusztus 4-én a nuntiushoz intézett levele.

consistoriumban előadója, csak az 1573-ik év tavaszán jelentette be, hogy több magyarországi főpapi szék betöltésének ügyét kellene előterjeszteni, de aggályai vannak, mivel a királytól bemutatott főpapok a kánonokban megszabott kellékek egyikét vagy másikát nélkülözik. Mire XIII. Gergely pápa ugy nyilatkozott, hogy tekintettel az ország válságos helyzetére, meg lehet elégedni azzal, ha a bemutatott egyházi férfiak vallásos buzgósága ismeretes, ellenben a többi kellékekre nem nagy súlyt kell fektetni.[1]) És a kinevezett főpapok mindannyian a megerősítést csakhamar elnyerték.

Eközben 1573 június 15-ikén, Verancsics halálával, a primási szék megüresedvén, betöltése érdekében, ez alkalommal először, a kezdeményező lépést a szent-szék tette meg. A pápa, mihelyt a primás elhunytáról értesült, nuntiusát utasította, hasson oda, hogy az utód kinevezésével a király ne késedelmeskedjék annyira, amint ezt más egyházak betöltésénél tenni szokta.[2])

A nuntius előterjesztésére Miksa azzal az igérettel válaszolt, hogy az esztergomi érseket »mihamarább kinevezi.«[3]) Majd egy félesztendő mulva úgy nyilatkozott, hogy a közelebb megtartandó országgyűlés alatt tölti be az érseki széket.[4]) Mikor az országgyűlés eloszlott, és az érseki szék betöltetlenümaradt, a pápa a nuntiusnak szemrehányásokat tett azért, hogy a megbízás teljesítésében nem elég buzgóságot fejt ki; és meghagyta neki, figyelmeztesse a királyt azokra a nagy hátrányokra, a mik az érsekség hosszú üresedéséből az egyházra háramolnak, és a súlyos felelősségre, amivel lelkiismeretét terheli.

A nuntius azzal védekezett, hogy az ügyet minden aundientián felhozza, és hogy a király mindig igéretekkel nyugtatja meg. Egyszersmind jelentette, hogy az üresedés alatt a

[1]) »Sua sanctitas respondit, non esse in illis partibus curandum de reliquis rebus; dummodo sint personae religiosae.« A consistórium jegyzőkönyvében.

[2]) » . . . Acciocche non tardi tanto à proveder con la nominatione a questa chiesa come è solita à far ne le altre.« Az államtítkár 1573 július 18-iki jegyzéke.

[3]) A nuntius 1573 augusztus 23. és szeptember 3-iki jelentései.

[4]) A nuntius 1574 február 5-iki jelentése.

kamara az érsekség jövedelmeit a véghelyekre fordítván, az érsekség betöltését főképen pénzügyi tekintetek akadályozzák.[1])

Ugyanezen év őszén Miksa az általános igéretek terét elhagyva, már a személyi kérdést kezdette a nuntiussal tárgyalni, és közlé vele, hogy szándéka Draskovics György kalocsai érseket emelni a primási székre. A nuntius őt ebben a szándékban megerősítette.[2])

De Miksa 1576-ban elhúnyt, anélkül, hogy az érsekséget betöltötte volna. Rudolf trónralépte után a szent-szék megujította igyekezeteit. A király igéretekkel tartotta a nuntiust. Az 1577-ik év márczius havában úgy nyilatkozott, hogy amikor Magyarországba megy mind az esztergomi érseket, mind pedig a győri püspököt kinevezi.[3]) Egy évvel utóbb, az országgyűlés megnyitása előtt kijelentette, hogy igéretét legkésőbben kevéssel az országgyűlés után beváltja.

A nuntius ez alkalommal a királyt arról is meggyőzni iparkodott, hogy az egyházi jövedelmeket még a véghelyeknek a hitetlenek ellen való megoltalmazásának czéljaira sem szabad fordítania; különben is ezen czélokra ama jövedelmekből tényleg vajmi kevés jut; mivel a tisztviselők »egyébre sem gondolnak, csak lopásra«; míg ellenben, a kinevezendő főpapok váraik föntartásával és hadak tartásával nagyobb szolgálatot tennének.

A király figyelemmel hallgatta. De válasza csak az volt, hogy a két javadalom betöltéséről »az országgyűlés alatt vagy nagyon rövid időre annak befejezése után gondoskodni fog.«[4])

A nuntius igyekezeteit az országgyűlés is hathatósan támogatta. Az 1578-ik évben az ország rendei fölkérték a királyt, hogy »a megüresedő főpapi javadalmakat, föltételek és évdíjak terhe nélkül adományozza alkalmas egyéneknek, úgy hogy ezek valóságos javadalmat, nem pedig haszontalan czímet birjanak«; továbbá, »ne engedje, hogy a tizedeket a kamara vagy bárki más ingyen elfoglalja, hanem a főpapoknak a tizedek szabad bérlését az ország törvényei és szokásai értelmében biztosítsa;«

---

[1]) A nuntius 1574 augusztus 6-iki jelentése.
[2]) A nuntius 1574 október 15-iki jelentése.
[3]) A nuntius 1577 márczius 24-ki jelentése.
[4]) A nuntius 1578 márczius 10-ki jelentése.

végül azt az óhajtást fejezték ki, hogy »az egyházi javak Isten egyházaitól ne idegeníttessenek el, sőt inkább azok, amelyek elzálogosíttattak, vagy bármilyen czímen bármikor elidegeníttettek, váltassanak vissza.«

A király a válasziratban a rendek ezen fölterjesztésének egyéb pontjait hallgatással mellőzvén, ismét arra az igéretre szorítkozott, hogy az üresedésben levő főpapi javadalmak betöltéséről »hovahamarább gondoskodni fog.« Mire a második föliratban a rendek nem hallgatták el azt, hogy őket »a bizonytalan igéret aggodalommal tölti el«, és sürgették, hogy a király a főpapokat még az országgyűlés alatt nevezze ki. De amaz általános igéret ismétlésénél egyebet kieszközölni nem tudtak.[1])

A király, mielőtt az országgyűlésről Bécsbe visszatért, igéretét részben teljesítette. Az esztergomi érsekséget üresedésben hagyván, Draskovics György czímzetes kalocsai érseket, kit arra kijelölt volt, a zágrábi püspökségről a győrire helyezte át, továbbá a zágrábi és váczi püspökségekre is nevezett főpapokat.[2])

Kevéssel utóbb új nuntius *Porcia Bertalan* apát érkezvén az udvarhoz, ez mindjárt a legelső audientián, a pápa nevében, a királyt fölkérte, hogy mind az esztergomi érsekségre, mind az üresedésben levő pécsi és knini püspökségekre »alkalmas egyéneket nevezzen«.

A király biztosította őt, hogy az utolsó főpapi kinevezéseknél Isten dicsőségének és szolgálatának érdeke lebegett szemei előtt, és elismerte, hogy a pápa buzdítása az ország javával összhangzásban áll; amiért az esztergomi érsekség betöltését ő is óhajtja; ezt azonban »bizonyos okok« most még nem engedik meg.

A nuntius nem tartotta tanácsosnak, hogy erélyesebb föllépést kisértsen meg. És mivel arról értesült, hogy a király egyik czímzetes püspököt az érsekség administrátorává kinevezni készül, Rómából utasítást kért, hogy ezen terv irányában milyen állást foglaljon el.[3])

---

[1]) Magyar Országgyűlési Emlékek. VII. 244—315.
[2]) A nuntius 1578 ápril 19-iki jelentése.
[3]) 1578 június 6-iki jelentése.

Az utasítás úgy hangzott, hogy az administrátor kinevezését ellenezze, a királytól pedig azokat »a bizonyos okokat«, amik az esztergomi érsekség betöltését akadályozzák, tudja meg. Azonban a király nem volt rábirható, hogy ezen okokról számot adjon; csakis azt ismételte, hogy »méltó tekintetek miatt még egy ideig érseket nem nevezhet ki.«

A nuntius, miután azt a meggyőződést szerezte, hogy az érsek kinevezését hasztalan sürgetné, és hogy az administrátor kinevezése az egyház érdekében kivánatos: ezen terv ellen nem lépett föl, és újabb utasítást kért.[1]) De mikor ez megjött, újabb sürgető kéréssel fordúlt a királyhoz, akit, mivel ismét »fontos okokra« utalt, figyelmeztetett, hogy legfőbb kötelessége lévén Isten dicsőségét és alattvalói lelki üdvösségét előmozdítani, emellett minden más tekintet háttérbe szorul.

Azonban az ország rendei sem tudtak bele nyugodni abba, hogy a primási szék üresedésben hagyassék. Mikor az országgyűlés 1580 elején összehivatott, és a megyék utasításaikat követeik részére megállapították, az esztergomi érsekség és az üresedésben levő többi püspökségek betöltését, még a protestáns rendek is az országos kivánatok sorába iktatták.[2]) És csakugyan az ország rendei mindjárt legelső föliratukban megható szavakkal »a mindenható Isten szerelmére« kérték a királyt, hogy »könnyeik által« könyörületességre hagyja magát indíttatni, és töltse be mielőbb az esztergomi érsekséget, a nyitrai püspökséget és a többi egyházakat is, különösen azokat, melyek »Isten súlyos megbántásával« világi uraknak, a kamara pénztartozásai fejében, adattak át; az egri püspököt pedig a püspöki javadalom birtokába helyezze.[3]) A magyar főpapok egyike, mikor ezen megállapodásról a nuntiust értesíti, ehhez a következő megjegyzést fűzi: »Ne gondolja, hogy ez a végzés az egyházi rend erőfeszítéseinek eredménye. Az ügyet a nemesség és a többi világi rendek hozták szőnyegre; mert fájdalmasan szemlélik mint szállíttatik le azoknak hatalma és tekintélye, akikben a közszabadság oltalmazóit látják.« [4])

[1]) 1578 július 16-iki jelentése.
[2]) A nuntius 1580 január 26-iki jelentése.
[3]) Magyar Országgyűlési Emlékek. VI. 377.
[4]) 1580 február 15-ikén az országgyűlésről a nuntiushoz irt levél kivonata, a levéliró megnevezése nélkül.

A király válasziratában csak is a nyitrai püspökség betöltését helyezte kilátásba. Az egri püspöki javadalomnak a püspök részére átadását pedig egyenesen megtagadta, azzal a megokolással, hogy jövedelmeit az egri vár föntartására kell fordítania.[1]) Ebben az ország rendei megnyugodtak, és második föliratukban a királytól felhozott okokra csak azt a szerény megjegyzést tették, hogy az egri várnak a püspök is, csak úgy mint bárki más, gondját tudná viselni. Azon nyilatkozatáért, hogy a nyitrai püspökséget betölteni szándékozik, köszönetet mondottak, és kérték, hogy a szándék valósítását ne halaszsza; mert Nyitra vára a véghelyekhez tartozván, és a megye főispáni tiszte a püspököt illetvén meg, a közérdek is a püspökség mielőbbi betöltését kivánatossá teszi. Az esztergomi érsek kinevezését pedig »sok és fontos okok miatt, főképen pedig, mert az ország primásához nehéz esetekben az ország folyamodik, újból alázatosan sürgetik.«

Az országgyűlés ez alkalommal arra a szokatlan — hihetőleg egyedűl álló — lépésre is határozta el magát, hogy egy érdemes egyházi férfiút előléptetésre a királynak ajánlott; kérvén, hogy Máthészi János győri prépost részére, a közügyek körül és különösen az országos törvényszékeknél kifejtett buzgó tevékenysége jutalmául, a knini püspökség czímével, a kapornaki és zalavári apátságokat adományozza.[2])

Az országgyűlés törvénykönyv alkotása nélkül oszlott el, és a király az ország rendeinek kéréseit nem teljesítette.

Az 1582 elején tartott országgyűlésen a rendek már csak általánosságban a megüresedett egyházi és világi méltóságok betöltését kérték; mire a király a szokásos választ adta, hogy »hosszabb halasztás nélkül úgy fog határozni, hogy a rendeknek panaszra többé okuk ne legyen.«[3]) A törvénykönyvbe pedig ezen ügyről végzés nem vétetett föl.

Bonomo Ferencz vercelli püspök, pápai nuntius is Pozsonyban volt az országgyűlés alatt. Nyiltabban, bátrabban beszélt a királylyal, mint elődei. Az egyházi javaknak világi czélokra fordí-

---

[1]) A királyi válasziratot nem birjuk. Tartalmát az országgyűlés második fölirata ismerteti meg.

[2]) Magyar Országgyűlési Emlékek. VI. 391—3.

[3]) Országgyűlési Emlékek. VII. 94.

tását leplezetlenül »bitorlásnak« nevezte. »Felséged — így szólt egy alkalommal, mikor az üresedésben levő főpapi székek betöltését sürgette — az egyház javait bitorolva, és a hívek ezreit főpásztor nélkül hagyva, súlyosan terheli lelkiismeretét.« A király a szokott módon válaszolt: »Hőn óhajtja az esztergomi érsekséget betölteni; de kételkedik, vajjon ezt mindjárt most az országgyűlés alatt megteheti-e?«[1])

Egy másik audientián a király tüzetesebben tárgyalta az ügyet. Arra utalt, hogy az esztergomi érsekséget ketten: Draskovics György kalocsai érsek főcancellár és Radeczi István egri püspök királyi helytartó igényelik; ha tehát az egyiket kinevezi, a másikat elidegeníti, ami nagy mértékben hátrányos volna. A nuntius biztosította, hogy Draskovics a maga érdekét az egyház javának alárendeli, és ha más neveztetik ki primássá, magát sértve nem fogja érezni.

Azonban ekkor már lemondott arról a reményről, hogy a királyt az érsekség betöltésére birhatja. Ezért most ő maga karolta föl azt a régibb tervet, hogy a király az érseki megye részére administrátort nevezzen, akit a pápa bizonyos meghatározott számú esztendők tartamára megerősítene. Jelöltje Telegdi Miklós pécsi püspök volt.[2]) És a király Telegdit még az országgyűlés alatt kinevezte; ugyanakkor a csanádi, knini nyitrai, szerémi és váçzi püspökségeket is betöltötte; amely alkalommal a megelőző országgyűlésnek Mathészi javára tett ajánlását is figyelembe vette.

A nuntius ezzel az eredménynyel meg volt elégedve; főképen jelentékeny vívmányt látott abban, hogy az administrátor a szent-szék közreműködésével neveztetett, ami »ebben az országban — úgymond — hallatlan dolog.«[3]) És ezt a szent-szék is megnyugvással vette tudomásul.[4])

De az administrátor jogkörének megállapításánál nehézség merült föl. A káptalani javadalmak adományozására kegyúri jogát a király rendszerint minden érsekre és püspökre

[1]) A nuntius 1582 január 22-iki jelentése.
[2]) A nuntius 1582 február 6. és 13-iki jelentése.
[3]) »Parmi che si sia fatto assai . . . con far l'amministratore per autorità apostolica, che è cosa inaudita in questo regno.« 1582 február 25-iki jelentése.
[4]) Az államtitkár 1582 márczius 24-iki jegyzéke.

átruházta. Telegdi kijelentette, hogy ha ezt a jogot meg nem kapja, az administrátori tisztet el nem vállalja. Ellenben Radeczi István helytartó, ki a királynak az országból távolléte alatt, az üresedésben levő érseki és püspöki egyházak káptalanaiban a javadalmak adományozásának jogát gyakorolta, azzal fenyegetődzött, hogy ha ezt a jogot Telegdinek engedi át a király, ő helytartói tisztéről lemond. A nuntius egyenlítette ki az ellentétet, azzal a közvetítő javaslattal, hogy az esztergomi káptalanban a javadalmakat a királyi helytartó adományozza, de csak azoknak, a kiket az administrátor ajánl; a miben mindketten megnyugodtak. Ugyanő oda hatott, hogy az administrátor javadalmazásában a király lehetőleg bőkezűen járjon el, s ez ügyben Erneszt főherczeggel tárgyalásokat folytatott.[1])

Azonban az administrátori intézményt csak ideiglenesnek kivánta tekinteni, és az érsek kinevezését sürgetni soha sem szűnt meg. Mikor 1584 végén Rómába visszahivatott, még a búcsu-audientián is esdekelve kérte a királyt, hogy az érsek kinevezését ne halaszsza tovább, és ne adjon utódainak rosz példát oly eljárásával, amit elődeinek egyike sem követett. Ideje volna, — úgymond — hogy az agg Draskovicsot, kit a pápa a bíborral kitüntetni készül, a király is megjutalmazza, és az esztergomi érsekségre emelvén, a bibornoki méltóságát megillető fény kifejtésére képessé tegye; ne hagyja magát minisztereitől arra csábíttatni, hogy az egyházi jövedelmeket még tovább is bitorolja; abból, amit az egyháztól jogtalanúl elvon, hasznot nem húz; mindazok a vállalatok, amelyeknek költségeire egyházi jövedelmeket használt föl, szerencsétlen véget értek.

Rudolf jóakaratúlag hallgatta meg, és tanácsaiért köszönetet mondott. Ő maga is — úgymond — gondolt arra, hogy Draskovicsnak a bibornoki méltóságra emeltetése alkalmával az esztergomi érsekséget betölti; de nem Draskovicscsal, aki most eléggé meg lesz jutalmazva, hanem az egri püspökkel, kit ily módon szintén kielégíthet.

A nuntius nem ragaszkodott jelöltjéhez, és a királyra bízta, hogy Isten dicsőségét és a hívek üdvét szem előtt tart-

[1]) A nuntius 1582 ápril 3. és 17-iki jelentései.

ván, legjobb belátása szerint határozzon.[1]) Draskovics a bíbort elnyerte; de az esztergomi érsekség betöltetlen maradt.

Telegdi Miklós administrátornak 1586 nyarán bekövetkezett halála után, az esztergomi káptalantól Kutassi János prépost káptalani helynöknek választatott meg. Figyelemre méltó, hogy ez szükségesnek látta a királyi megerősítést és a helynöki hivatallal kapcsolatos egyházi bíráskodás gyakorlására fölhatalmazást eszközölni ki; sőt az egyházmegyei ügyész kinevezéseért is a királyhoz folyamodott.[2]) Majd egy esztendő letelte után a király Kutassit az esztergomi érsekségnek a lelkiekben administrátorává nevezte ki, és egyúttal néki a pécsi püspökséget adományozta.[3])

És mivel utóbb kitűnt, hogy az administrátor az esztergomi egyházmegyében a főpapi functiók végzésére egy maga elégtelen: 1591 tavaszán a magyar tanácsosok (köztük négy püspök volt) a királyhoz fordúltak azzal a javaslattal, hogy segéd-püspököt *rendeljen*, s néki a scopiai püspökség czímét és ellátására a felhévizi prépostságot adományozza.[4]) Azonban ez a kinevezés, mivel Erneszt főherczeg szükségtelennek tartotta, elmaradt.[5])

---

[1]) A nuntius 1584 deczember 19-iki jelentése.

[2]) Kutassi János 1586 szeptember havában Erneszt főherczeghez intézett kérvényében irja, hogy a király őt »in officio vicariatus ecclesie Strigoniensis, . . . confirmaverit et potestatem omnimodam jura reddendi concesserit. Consensui, voluntati, imo expresso mandato sue maiestatis volens morem gerere, jam demandatum mihi opus . . . prosequor.« Kéri a főherczeget eszközölje ki, hogy »ad tutandam autoritatem mei, imo vestrum maiestatum tribunalis, sua maiestas mihi de aliquo idoneo causarum auditore provideat.« Melléklet Erneszt főherczegnek 1586 szeptember 30-ikán a magyar kamarához intézett rendelethez. (Az országos levéltárban.)

[3]) Erneszt főherczeg 1587 október 14-ikén értésíti a magyar kamarát a kinevezésről, és arról, hogy a király az administrátornak az érsekség jövedelmeiből 3000 forint évi fizetést rendelt. (Ugyanott.)

[4]) »Censemus unanimiter necessarium omnino esse, ut sua caesarea maiestas suffraganeum in illa ecclesia metropolitana *constituat*, propterea quod variae illi incumbant functiones, utpote clericorum ordinationes, et certis solemniorlbus diebus sacrorum officiorum celebrationes . . . quae per dominum administratorem archiepiscopalem non semper obiri praestarique possunt; . . . suffraganeo autem futuro titulum episcopatus Scopiensis sua maiestas *adjungat*, qui cum nullos habeat redditus, praeposituram Felheviziensem ei *adjiciat*.« Az 1591 június 6-ikán kelt fölterjesztés a bécsi udvari kamara levéltárában.

[5]) Erneszt főherczeg 1591 augusztus 12-ikén a királynak jelenti: »Ego episcopum Scopiensem, cum ea dignitas tantum nomine constet et

Ezalatt a szent-szék az esztergomi érsekségnek administratoroktól való kormányzásában megnyugodott. »Ő szentségét — így ír 1592 elején az államtitkár a bécsi nuntiusnak — fájdalommal tölti el az idők mostohasága, mely őt magát és másokat is buzgóságuk sugallatainak követésében meggátolja. . . . Az esztergomi érsekség és az egri püspökség betöltése akadályainak elhárítása érdekében az imádsághoz kell folyamodnunk.« Meghagyja egyúttal, hogy a nuntius legalább a többi püspökségek betöltésének kieszközlésére mindent ami hatalmában áll tegyen meg.«[1]) És egy félesztendővel utóbb az államtitkár jegyzékeiben a következő nyilatkozattal találkozunk: »Azt, hogy ő felsége az esztergomi érsekség betöltésére szánja el magát, a jelen viszonyok között alig remélhetjük... Nem tehetünk egyebet, csak síránkozhatunk efölött . . . Bár legalább a kisebb püspökségek töltetnének be. Ezzel is megelégednénk!«[2])

Végre az 1594-ik év elején a Rudolf prágai udvaránál mindenható német miniszterek hajlandóknak látszottak arra, hogy az esztergomi érsekség betöltését uralkodójuknak javasolják; de ezt attól tették függővé, hogy az érsek kinevezése után is az érsekség jövedelmeinek egy része az ország védelmének czéljaira fordíttassék.[3]) A szent-szék ezen irányban engedményektől nem idegenkedett. »Ő szentsége — írja az államtitkár a nuntiusnak — óhajtása oda irányul, hogy az esztergomi érsekséget illetőleg teendő intézkedések a rendes formától lehetőleg kevéssé térjenek el, és az egyház érdekeit kitelhetőleg óvják meg. Azt a javaslatot, hogy az érseki jövedelmek egy része a véghelyek ellátására tartassék fönn, és az érsek bizonyos meghatározott számú katonák tartására köte-

---

nullos certos proventus habeat, haud nominandum esse existimo; eadem ratione etiam suffraganeum Strigoniensem, nam illud munus . . . administrator ecclesiae merito subire potest.« Ugyanott.

[1]) Az államtitkár 1592 február 28-iki jegyzéke.

[2]) 1593 szeptember 5. és október 17.

[3]) Birjuk Rudolf királynak 1594 február 15-ikén Mátyás főherczeghez irt levelét, melyben arra utalván, hogy a pápa az esztergomi érsekség és az egri püspökség betöltését sürgeti, meghagyja néki, tanácskozzék ez ügyben a magyar tanácsosokkal, különösen az iránt, vajjon az esztergomi és egri várakra szükséges költségek levonása után a két javadalom jövedelmeiből marad e annyi, amennyi a két főpap állásához illő ellátására kívántatik. (Fogalmazata a bécsi állami levéltárban.)

leztessék, elfogadhatónak tekinti. Ily módon ő felsége az érsekség betöltésével, nemcsak Isten dicsőségét és a lelkek üdvét, hanem a saját javát is mozdítaná elő. A bérencz hivatalnokok sikkasztásainak megszüntével, a kinevezendő érsek gondos felügyelete alatt, a jövedelmek annyira szaporodnának, hogy az érsek ellátása mellett, a véghelyekre még jelentékenyebb összeg volna fordítható, mint ekkorig.«[1])

Az 1594-ik év márczius havában a nuntius sürgetéseire a császári titkos tanácsosok egyike azt a választ adta, hogy az esztergomi érsekség és az egri püspökség, ha előbb nem, akkor mindenesetre betöltetnek, amikor a király, a német birodalmi-gyűlés befejezése után, az országgyűlés megtartása végett Magyarországba megy. A nuntius nem bízott többé. »Itt — úgymond — a halasztó nyilatkozatok a tagadó válaszszal egyértelműek. A király jóakaratú szándékait a magyarországi protestáns főtisztviselők hiusítják meg.«[2])

Ennek daczára mégis újabb kisérletet tett Rudolfnál, s mikor ettől a szokott választ, hogy »még egy kis türelemmel legyen« hallotta: megjegyzé, hogy azok akiktől ő felsége javaslatokat vár, ezen ügyben vele ellentétes nézeteket vallanak, a főpapok pedig mindannyian ama két egyház elnyeréseért versenyezvén, egymás ellen áskálódnak; fölhívta tehát a királyt, hogy önállóan, függetlenül határozzon.[3])

És a következő év elején. mikor Rudolf csakis három czímzetes püspökséget töltött be, az államtitkár Rómából így írt Prágába: »Nem helyeselhetjük, hogy a kinevezéseket elpusztult püspökségek betöltésével kezdik meg . . . Ő felsége ha az emberi esélyeket fontolóra veszi, és családjának uralmát biztosítani akarja, be fogja látni, hogy kiválóan érdekében áll Magyarországban egy tőle kinevezett és családjának lekötelezett esztergomi érseket bírni, akinek tekintélye király-választás esetében, a többi főpapok és katholikus urak támogatásával, a protestánsok és mások terveit, ha netán az ausztriai uralkodó-ház ellen fordulnának, meghiúsítani képes.«[4])

---

[1]) Az államtitkár 1593 július 7-iki jegyzéke.
[2]) A nuntius 1594 márczius 21-iki jelentése.
[3]) A nuntius 1594 márczius 29-ki jelentése.
[4]) Az 1595 ápril 1 én kelt jegyzék.

Mikor az év őszén Esztergom várának a törökök kezeiből visszavételéről az örömhír Rómába érkezett, a prágai nuntius utasíttatott, hogy az esztergomi érsek kinevezését erőteljesen sürgesse, és Migazzi zágrábi kanonokot, ki Sziszek hősi védelménél kitűntette magát, amennyiben a szükséges egyházi kellékeket is bírja, a királynak ajánlja, oly módon, mintha ez az ő saját gondolata volna.[1])

Később Migazzi személye felől kedvező tudósítások érkezvén Rómába, a nuntius azt a rendeletet kapta, hogy Migazzit a pápa nevében is ajánlja, és a királyt figyelmeztesse, hogy méltányos volna azokra az áldozatokra, a miket a véghelyek visszaszerzésére ő szentsége hoz, tekintettel lenni, és az ő óhajtásait teljesíteni.[2])

Most végre a pápa erőfeszítései, melyekkel az országgyűlések meg nem szűnő sürgetései találkoztak, czélt értek. 1596 június 7-ikén az esztergomi érsekség betöltetett, nem ugyan Migazzi Miklóssal, — aki csak a knini püspökséget nyerte el — hanem Fejérkövi István nyitrai püspökkel, a királyi cancellárral. Ennek néhány hónap múlva bekövetkezett halála után pedig, csakhamar, 1597 január 29-ikén Kutassi János kalocsai érsek és győri püspök emeltetett a primási székre. Mindkettőre a kamara súlyos terheket rótt, melyeket kineveztetésök alkalmával elfogadni kényszerültek.

IV.

A szent-szék magatartása szemben azzal a magyarországi gyakorlattal, mely szerint a kinevezett főpapok a pápai megerősítés előtt a főpapi czím, javadalom és joghatóság birtokába léptek. — Gesualdo bibornok előterjesztése a magyar király kegyúri jogának természete és kiterjedése felől. — A magyar főpapok véleménye ezen ügyről. — A szent szék igyekezetei az egyetemes egyházi jog elveinek érvényesítésére. — A királyi udvarnál a főpapi javadalmak betöltése körül követett eljárás. — Az erdélyi püspökség visszaállítása és a püspök kineveztetése az erdélyi fejedelemtől. — Az elpusztúlt egyházi javadalmak. — A főpapok végrendelkezési joga.

Azalatt hogy a szent-szék hosszú és nehéz küzdelmet folytatott a főpapi székek üresedésben hagyásának, az egyház

[1]) Az 1595 október 14-iki jegyzék.
[2]) Az 1595 november 11-iki jegyzék.

törvényeivel és legfontosabb érdekeivel ellentétben álló, gyakorlata ellen: a szent-szék figyelmét nem kerülte el az sem, hogy a főpapi székek betöltésének eseteiben a kinevezett főpapok a pápai megerősítést kieszközölni késtek, de mindjárt a javadalom élvezetébe léptek, részben a püspöki joghatóságot is gyakorolták. De e tekintetben nehogy a magyarországi egyház helyzetének nehézségeit még növelje, óvatos körültekintéssel és önmegtagadással várta be az alkalmas időpontot.[1])

Mikor 1587 nyarán az udvarnál több magyarországi püspökség betöltésére előkészületek történtek: a nuntius kísérletet tett annak kieszközlésére, hogy a kinevezendő főpapok — miként Németországban történt — csak a pápai megerősítés után kapják meg a királyi adomány-levelet, mely őket javadalmuk birtokába helyezi, és jövedelmeik élvezetére felhatalmazza. De a császári miniszterek, akikhez fordúlt, azt válaszolták, hogy Németországban a püspököket a káptalanok választják, amelyeknek tagjai nagy részben protestánsok lévén gyakran megtörténik, hogy a választás protestáns férfiúra esik; ezért szükséges a pápai megerösítestől tenni függővé a javadalom átadását; de ily eset nem merülhet föl Magyarországban, hol a püspököket a király nevezi ki, ez pedig jól ismeri azokat akikre figyelmét irányozza.

A nuntius ugyanekkor a magyar püspökökhöz fordúlt és fölhívta őket, hogy az egyházi kánonok rendeleteihez alkalmazkodjanak. Ezek az ő eljárásukat egészen más szempontból oltalmazták. Előadták, hogy a magyarországi főpapi székek betöltése rendszerint áthelyezés útján történik; mivel pedig az áthelyezett főpap előbbi javadalmát a kamara megüresedettnek tekinti és azonnal elfoglalja; ha az áthelyezett főpap új javadalmát csak a pápai megerősítés után vehetné át: addig javadalom nélkül kellene maradnia.

A nuntius erre azt válaszolta, hogy az az eljárás, amit

[1]) Figyelemreméltó, például, a nuntiusnak 1582 január 29-ikén Pozsonyból Rómába irt jelentésében a következő hely: »Qui sono diversi abusi negli ecclesiastici, à quali alcuni vorriano ch'io provedessi; ma vado destro, si per non intorbidare i negotii della Dieta, si per la mala impressione che si è havuta communemente di fatti miei, ch'io havessi con rigorose riforme voltar sotto sopra ogni cosa. Si a lodato Dio che sendo io una pecora, sono stimato un leone.«

a kamara követ, az egyházi törvények érvényességét nem szüntetheti meg; az áthelyezett főpapok tehát kötelezve vannak a pápától fölhatalmazást eszközölni ki új javadalmuk jövedelmeinek élvezetére.[1])

Néhány nap múlva Kurtz titkos tanácsos jelent meg nála, és a király nevében a következőket közlé vele: »A magyar főpapok, kiváltságaik és emberi emlékezetet meghaladó régi idő óta meghonosúlt szokás alapján lépnek azonnal kineveztetésök után, a királyi adomány-levél erejénél fogva, világi javaik birtokába. Ő felsége tehát, bár ő szentségének mindenben szolgálatára kivánna állani, nem látja lehetségesnek, hogy ő szentsége óhajtását teljesítse; nehogy a magyar nemzetet, mely kiváltságaihoz és régi szokásaihoz szívósan ragaszkodik, ezen válságos viszonyok közepett, fölháborítsa. És ő szentségének azt is figyelembe kell vennie, hogy a püspökségeket, amelyekről szó van, nemcsak a törökök fenyegetik, hanem az egyházi javakra áhítozó protestáns rendek is környezik. E szerint tehát a kinevezett főpapok, mihelyt a javadalom birtokába lépnek, hadak tartására lévén kötelezve, a javadalom védelmét magokra vállalhatják, és csonkíttatlan föntartását biztosítják. Ami azonban a pápai megerősítést illeti, ő felsége jól tudja, hogy a főpapok a szent-szék fönhatóságát hódolattal elismerni kötelesek; ezért nekik szigorúan meghagyta, hogy a megerősítő bullák kieszközlése érdekében a szükséges lépéseket mielőbb tegyék meg.«[2])

A nuntius föllépésének eredménye nemcsak az volt, hogy kilencz főpap a pápai megerősítésért folyamodott; hanem a zágrábi püspök a nuntius útján a pápához folyamodott, hogy szorúlt helyzetét szánja meg, és javadalmának a megerősítés előtt átvételére hatalmazza föl. A nyitrai és váradi püspökök pedig a nuntius előtt kijelentették, hogy a királyi adománylevelekben nyert jogaikat a megerősítésig érvényesíteni nem fogják.[3])

Azonban a pápai megerősítés ez alkalommal szokatlanúl soká késett. A király sürgető levelére, V. Sixtus pápa a követ-

[1]) A nuntius 1587 november 10-iki jelentése.
[2]) A nuntiusnak 1587 őszén Rómába küldött dátum nélküli jelentése.
[3]) A nuntius 1587 október 13., november 11. és 24-diki jelentései.

kezőképen válaszolt: »Meg vagyunk arról győződve, hogy Te, kiváló buzgóságodnál és bölcseségednél fogva, azoknak kinevezésében, akiket tőlünk Magyarország egyházainak élére állíttatni kívánsz, mind a személyekre, a méltóságra és hivatalra mind pedig az egyházak szükségeire kellő gondot fordítottál. De kötelességünk, hogy mindezeket mi is szorgalmasan megfigyeljük, és tudjuk, kikre bízzuk a főpásztori tisztet, mit várhatunk tőlök, és mily módon tüntették ki az erényeket, amelyekkel a püspöknek ékeskedni kell; mert Isten dicsősége és a lelkek üdve forog kérdésben. Mihelyt erre nézve tisztába jövünk, felséged legjobb és legbuzgóbb óhajtásának eleget teszünk.«[1]) Már néhány héttel utóbb, az 1588-ik év elején három magyarországi püspöki szék betöltése történt meg a consistóriumban; de egyúttal megállapíttatott, hogy a püspökök — azok akik a királytól neveztettek ki — *»mielőtt püspökségök birtokába lépnek* a hitvallást letenni és írásba foglalva a szent-szék nuntiusához átküldeni kötelesek.«[2]) Ami az egyházi kánonoknak, a magyarországi gyakorlattal szemben, érvényesítésére czélozott.

Kétségkívül V. Sixtus pápa meghagyásából történt, hogy ez irányban, a helyzet tisztázása végett, Gesualdo bibornok, mint a német nemzet protectora, Rudolf királyhoz fordúlt. Abból indúl ki, hogy a kegyúri jog kiváltsága, amit a magyar király bír, semmiben sem különbözik attól, amit más keresztény uralkodók gyakorolnak. Ez a kegyúri jog pedig az uralkodóra csakis azt a hatalmat ruházza, hogy a megüresedett érseki és püspöki székekre a pápának bizonyos személyeket megnevezhessen és bemutathasson, avégből, hogy a királyi nevezés és bemutatás alapján a megnevezett és bemutatott személyeket a pápa az illető egyház élére állítsa. A kegyúri nevezés és bemutatás joga a választási jogtól, amit bizonyos testületek, kolostorok és káptalanok élveznek, lényegesen különbözik; mert a választásra a pápai *megerősítés*

---

[1]) Az 1588 deczember 16-ikán kelt pápai bréve a vatikáni levéltárban.

[2]) »Cum decreto quod antequam adipisceretur possessionem, fidei professionem denuo emittat et illam ad sue sanctitatis in illis partibus nuntium transmittat.«

(confirmatio); a kegyúri nevezésre és bemutatásra az egyháznak a főpappal való *ellátása* (provisio) következik. Mikor tehát a magyar király, más uralkodók módjára, valakit ő szentségének levélben megnevez és bemutat, a megnevezett és bemutatott egyházi férfiú köteles azonnal a szent-székhez fordúlni; és pedig nem avégett, hogy a megerősítést elnyerje, — aminek a választás eseteiben van helye — hanem annak kieszközlése végett, hogy ő szentsége a titkos consistóriumban a megüresedett egyházat a királytól nevezett és bemutatott egyénnel lássa el. Ez az állandó gyakorlat, amihez a kegyúri jogot élvező királyok és fejedelmek alkalmazkodnak. Mielőtt tehát a consistóriumban a megüresedett egyház főpásztorral elláttatik, a nevezett és bemutatott egyházi férfiú magát sem választott püspöknek, vagy éppen püspöknek nem nevezheti; mivel sem megválasztottnak, sem püspöknek nem tekinthető. Választott püspöknek a consistóriumban történt pápai ellátás után, valóságos püspöknek pedig csak a pápai bullák átvétele és a fölszentelés után nevezheti magát. Ugyanis egyedűl a római pápa az, ki az egyházban gyakorolt legfőbb hatalmánál fogva püspököt rendelhet.

»Ezekből kitűnik, — úgymond — hogy az elnevezésekben és a kifejezések használatában annak, aki jogkörén nem akar túllépni, nagy óvatossággal kell eljárnia. Felséged kiváló bölcsesége jól érti, hogy mennyivel fontosabbak az egyházi ügyek a világi javak és jövedelmek ügyeinél, hogy tehát amazok intézése és kezelése kétszeres megfontolást igényel. Mivel tehát a legfontosabb érdekek forognak fönn, Felséged vallásos buzgóságának sugallatára másokat is intsen arra, hogy jól fontolják meg, amit cselekesznek. Különösen a Felségedtől kinevezett és bemutatott főpapokat figyelmeztesse, hogy a gondjaikra bizandó egyháznak akár egyházi, akár világi ügyeibe semmi szín alatt ne avatkozzanak. és pedig még akkor sem, amikor a consistóriumban az egyház az ő személyökben főpásztorral el van látva; mert okvetlenül szükséges, hogy előbb az apostoli bullákat megszerezzék. Akik másképpen járnak el, a szent kánonokban és az apostoli rendeletekben megállapított büntetéseket vonják magokra; nemcsak minden intézkedésök érvénytelenné válik, és az illetéktelenül élvezett

jövedelmek visszatérítésére kötelesek; hanem javadalmukat elvesztik, és a püspöki méltóság elnyerésére alkalmatlanokká válnak.

»Felséged vallásos búzgósága arra a reményre jogosít, hogy Isten dicsőségét szem előtt tartván, egész tekintélyét a visszaéléseknek gyökerestől való kiirtására használja föl, és annak eszközlője lesz, hogy a kinevezett főpapok a bullák megszerzését halogatni, vagy éppen mint eddig nem ritkán történt elmulasztani nem fogják; hanem az egyházak birtokba vétele és kormányzása tekintetében azt a rendes és törvényes eljárást követik, amely a legrégibb időkben állapíttatott meg, és az egész katholika egyházban el van fogadva. Ezt mindazoktól, kik főpapi méltóságra mozdíttatnak elő, az apostoli szék iránt tartozó engedelmességnél fogva, és lelkiismeretök nyugalmának biztosítása érdekében, méltán el lehet várni; leginkább pedig a magyarországi főpapoktól, kik a fizetendő díjak elengedésében ő szentségétől és a biboros collégiumtól folytonosan a legnagyobb kegyességet és kedvezéseket élvezik, habár többeknek közülök egyházuk után tisztességes jövedelmök van.

»Azok a főpapok, kik Felségedtől neveztetvén és bemutattatván, ha a consistóriumban történt ellátás után, az apostoli iratokat kieszközlik, a javadalom birtokába törvényes módon lépnek be, és a püspöki fölszentelést elnyerik: egyházuk kormányzásában, Felséged tanácsában, a kath. hitet és országuk javát illető ügyek intézésében, Istentől, minden jónak adományozójától bőséges segélyre és gazdag kegyelemre számíthatnak. Akik pedig ama föltételek teljesítését ekkorig elmulasztották, ha saját lelkiismeretök megnyugtatásáról és híveik lelki üdvösségéről gondoskodni kívánnak, a magokra vont egyházi büntetésektől való feloldozásért és rehabilitálásukért a szent-székhez folyamodjanak. Nem hallgathatom el, hogy maga az ország főcancellárja, ki már tizenöt esztendő előtt, az én előterjesztésem alapján, a győri püspökségre előmozdíttatott, a bullákat mindekkorig nem szerezte, és ennek daczára győri püspöknek tekinti magát. Ezt nem azért mondom, hogy őt megrójjam, hanem azért, hogy rajta segítsek, és őt kötelességére figyelmeztessem; felajánlván közbenjárásomat, ő neki

és a többi főpapoknak is, hogy a bajok orvoslására alkalmas gyógyszereket ő szentségétől elnyerhessék.«

A főpapoktól Rómában fizetendő díjak tekintetében a bibornok kilátásba helyezi, hogy miként eddig majdnem minden egyes esetben a pápa azokat elengedte, jövőben is el fogja engedni. Továbbá fölkéri a királyt, hogy mivel a magyarországi főpapok az esküvel erősített hitvallást eddig a megállapított formától eltérő szerkezetben küldötték Rómába: ezentúl azt a formát fogadtassa el a főpapoktól, amit ő a főcancellárral közölt. Végre mivel ősrégi időktől fogva a főpapok kötelezve vannak arra, hogy meghatározott időközökben az apostolok sírját látogassák, és az egyház fejének hódolatukat személyesen mutassák be; V. Sixtus pápa pedig az erre vonatkozó régi kánonokat megujította; ő felsége utasítsa a magyarországi főpapokat, hogy ezen kötelességet is teljesítsék, és amennyiben mindannyian Rómába nem mehetnek, időnként magok közöl legalább egyet küldjenek.[1])

Gesualdo bibornok ezen iratában a szent-szék nemcsak a magyar királynak kinevezési és bemutatási jogát a magyarországi püspöki székekre elismeri, hanem a királyhoz fordúlván avégből, hogy a püspököket a bullák megszerzése és a római látogatások tekintetében fenforgó kötelességeik teljesítésére késztesse: ezzel a magyar királynak oly hatóságot tulajdonít, ami a rendes kegyuraság határain túlterjed. Másrészről azonban azt a tételt állítja föl: hogy a magyar király kinevezése és bemutatása más jogi következményeket nem vonhat mag után, mint bármelyik más kegyúrnak ilyen ténye; és azt a gyakorlatot, amely szerint a kinevezett főpap megerősítés előtt a javadalom és a joghatóság birtokába lép, visszaélésnek jellemzi, melynek jogi következményeit, bár kíméletes formában, teljes határozottsággal tünteti föl.

Rudolf király ezt az iratot, szokása szerint, soká elintézetlenül hagyta, és csak több mint félesztendő múlva a magyarországi ügyeket intéző Erneszt főherczeghez tette át, oly czélból, hogy tartalmára nézve, különösen az iránt, vajjon a kinevezett és meg nem erősített főpapok csakugyan a *választott*

---

[1]) A bibornok 1589 január 18-ikán kelt iratának egykorú másolata a bécsi állami levéltárban.

érsekek és püspökök elnevezését illetéktelenül használják-e? a magyar főpapok véleményét hallgassa meg.[1])

A főherczeg azokat a magyar főpapokat, kik a királyi tanácsnak tagjai voltak, és ezen minőségükben évnegyedenkint Bécsben megszoktak jelenni, hívta föl véleményadásra. Ezek jelentésökben annak a kérdésnek, vajjon a kinevezett magyar főpapokat a »választott« czím megilleti-e vagy nem? nagy fontosságot tulajdonítottak. Mert felfogásuk szerint Gesualdo bibornok »a választott kifejezés használatának jogosultságát tagadván, ezzel ő felségének, mint magyar királynak, kegyúri jogát kétségbe vonja; ő felségének és az ország szent koronájának joga és kiváltsága ellen támadást intéz.« Azt az állítását, hogy a kegyúri jog kiváltsága, amit Magyarország királya bir, más keresztény fejedelmek kegyúri jogával egyenlő, teljesen önkényesnek jelentik ki, mert annak »Magyarország irott törvényei és jóváhagyott szokásai ellenmondanak... Azóta, hogy szent István király közreműködésével a magyarok a pogány vallást elhagyván, a katholika hitet fölvették, soha semmiféle nemzet a kereszténység megoltalmazásáért és terjesztéseért állhatatosabban és erőteljesebben nem küzdött; a kereszténység esküdt ellenségével, a törökkel, szembeszállva annyi vért nem ontott; a pogány ellenség vad dühének föltartóztatására, a kereszténység biztonsága érdekében, oly erős védfal gyanánt nem szolgált. A magyarországi jog értelmében, a püspökök választása és az egyházak élére állítása körül a királynak kiváltságos szabadság van föntartva, amelyet a konstanczi zsinat esküvel erősített meg... Magyarország törvénykönyvéből is ... kétségtelenül kitűnik, hogy Magyarország királyának kegyúri joga a többi királyok jogával nem egyenlő ...[2]) Ugyanis mihelyt ő felsége, kegyúri joga alapján, Magyarországban püspökséget adományoz valakinek, ez Magyarország törvényei és régi szokásai értelmében, azonnal a püspökség birto-

[1]) Az 1589 augusztus 12-ikén kelt királyi irat eredetije a bécsi állami levéltárban,

[2]) A fölterjesztés irói ezután megjegyzik: »Hogy ezt fenséged világosan lássa, Magyarország törvénykönyvéből az irott törvényt lemásoltattuk és ide csatolva fenségednek bemutatjuk.« Ez a melléklet nincs meg; de semmi kétség arra nézve felmerülhet, hogy az Werbőczi Hármas-könyvének ismert nyilatkozatát tartalmazta.

kába lép, és választott püspöknek tekintetik. Szent István király uralkodásának kezdetétől a mai napig ez volt a gyakorlat, amelynek jogosságát ekkorig alig vonta bárki is kétségbe.« És azt a reményt fejezik ki, »hogy azzal a kiváltságos joggal, melynek Magyarország királyai sok századon át békés birtokában voltak, az elődök nyomaiba lépve, ő felsége is élni fog, és azt megcsonkíttatni nem engedi.«

Azon váddal szemben, hogy a pápai bullákat kieszközölni késtek, a főpapok felhozták, hogy ők huzamos idő előtt megbizottat küldöttek Rómába, a ki nevökben az apostolok sírjához járuljon, és a »megerősítő bullák« kiállítását eszközölje ki. Ez a késedelem, melynek okát nem tudják, nekik nagyon nehezökre esik. Ezentúl is rajta lesznek, hogy az anyaszentegyház engedelmes fiai gyanánt kötelességöket teljesítsék, ő szentségét és az apostoli szent-széket semmiben se bántsák meg. Végre megújítják azt a kérelmöket, hogy a főherczeg és a király »a magyarországi javadalmak adományozása tekintetében ujítások behozatalát és a szent korona jogainak csorbítását ne tűrjék.«[1])

Erneszt főherczeg, miután Harrach titkos tanácsos véleményét is meghallgatta volt, a magyarországi főpapok álláspontjára helyezkedett. A királyhoz intézett előterjesztésében kiemeli, hogy ahhoz a kérdéshez: a pápát, a kánonok értelmében, milyen jogok illetik meg, ő nem tud hozzászólni; de a fenforgó esetben nem a kánonokról, hanem a királyi privilégiumokról van szó, és arról, hogy »a magyar koronának ős idők óta föntartott szokásai sérelmet ne szenvedjenek.« Nem is ajánlhatná a királynak, hogy e tekintetben a magyar rendek tudta nélkül sérelmes engedményt tegyen. Egyébiránt azt hiszi, hogy Rómában a nehézségeket és kifogásokat csakis azért támasztják, mert »a kiváltságok és szabadságok felől, amiket Magyarország királya bír, semmit sem tudnak, avagy talán tudni nem akarnak.« Ezért javasolja, hogy a király a magyar főpapok nyilatkozatát küldje Rómába, és fejezze ki azt a reménységét, hogy »a magyar korona jogaira nézve, amiknek a királyi

---

[1]) A fölterjesztésnek dátum nélküli eredeti példánya a bécsi állami levéltárban.

felség és elődei dicséretes és tényleges birtokában voltak, ő szentsége ujítást nem kísért meg, nehézséget nem támaszt, hanem elődei példájára a megerősítéseket készséggel megadja.«[1])

Arra nézve, vajjon a magyar főpapok nyilatkozatát Rómába elküldötték-e? és ha igen, ott azt miképpen fogadták? a fönmaradt diplomatiai levelezések fölvilágosítást nem nyújtanak.

Húsz évvel utóbb ez az ügy újból napirendre kerülvén, Forgács Ferencz bíbornok a bécsi nuntiussal közlé, hogy V. Sixtus pápa egykor a magyar király kegyúri jogaira nézve nehézségeket támasztott, de miután Magyarország királyainak és főpapjainak különös kiváltságairól fölvilágosíttatott, ujabb lépéseket nem tett, és abban, hogy továbbra is a szokott eljárás követtessék, megnyugodott.[2])

Minthogy Forgács Ferencz, mint kinevezett veszprémi püspök, azokhoz a főpapokhoz tartozott, kiknek meg- ...ítése 1588-ban akadályokba ütközött, és a fölterjesztés szerkesztésébe valószínűleg maga is befolyt: előadását hitelesnek kell elfogadnunk. Az az állítása is megfelel a valóságnak, hogy 1589 után sem a római, sem a magyarországi praxisban változás nem történt. Éppen Forgács Ferencz esete tesz erről tanúságot. Mikor ő 1589-ben a királytól veszprémi püspökké kineveztetett és V. Sixtus pápának bemutattatott, mivel csak 23 esztendős volt és így a kánoni korhoz még hét esztendő hiányzott; a pápai megerősítést el nem nyerte.[3]) Ő azonban éveken át veszprémi püspöknek tekintette magát, a javadalmat birta és az egyházmegyét kormányozta; amit a szent-szék, bár arról tudomása volt, és azt bűnös visszaélésnek tekintette, elnéző kíméletességgel ignorált.[4]) Ellenben egy pápai

---

[1]) Az 1589 augusztus 27-ikén kelt fölterjesztés fogalmazata ugyanott.

[2]) »Informato dei particolari privilegi del re d'Ungheria et dei prelati del regno non ne fè poi altro, contentandosi che si procedesse conforme al solito.« A nuntius 1610 márczius 13-iki jegyzéke.

[3]) Ezt Gesualdo bibornok idézett levelében említi. És említi a prágai nuntius 1593-ban szerkesztett emlékiratában (egykorú másolata a római Casanatensis Biblioteca kéziratai között), valamint maga Forgács Ferencz is 1594 márczius 25-ikén a királyhoz intézett levelében. (Eredetije a bécsi állami levéltárban.)

[4]) A nuntius 1593-ik évi imént idézett emlékiratában elmond hogy Forgács a megerősítésért újabban lépéseket tett, megjegyz... In administra quella chiesa e s'intitola vescovo con l'abuso che ... quel regno.«

irat, mely ez időben Forgácshoz intéztetett, őt a püspöki czím mellőzésével »a veszprémi egyházra nevezett«-nek czímezi;[1]) ami azt kívánja jelezni, hogy őt a püspöki méltóság czíme nem illeti meg.

A császári udvarnál működő pápai nuntius, mikor 1593-ban állomásáról Rómába visszatért, utódja részére szerkesztett informáló emlékiratában a magyarországi egyház körében uralkodó bajokat jellemezvén: a püspökségek üresedésben hagyását, a püspökök megterhelését a szent-szék fölhatalmazása nélkül, és a kinevezett főpapok részéről a püspöki jogoknak a megerősítés előtt való gyakorlását kiemeli; egyúttal mindezekért a felelősségét a főpapokra hárítja. »Ezek — úgymond — a király kegyét magok részére biztosítandók, azt állítják, hogy a magyarországi egyházakat szent István király alapította, és hogy ennek következtében a magyar királyok a püspökségek irányában nagyobb kiváltságokat, mint Európa egyéb uralkodói, sőt mintegy szentelt joghatóságot bírnak. Ezért bizonyára súlyos megrovást érdemelnek. De mivel különben az apostoli szék és követei iránt nagy hódolatot tanusítanak, kiváló szeretetreméltósággal kell velök bánni!«[2])

Az új nuntius *Speciani Caesar* cremonai püspök csakhamar ezekre az állapotokra irányozta figyelmét. Nagy megütközéssel constatálta ő is, hogy a kinevezett püspökök, amielőtt a pápai bullákat elnyernék és magokat fölszenteltethetnék, egyházmegyéjök kormányzásában a püspöki joghatóságot teljesen gyakorolják; a fölszentelt püspökök pedig, mikor egyik székről a másikra helyeztetnek át, az áthelyezés megerősítése előtt, új megyéjökben a bérmálás és egyházi rend szentségét is kiszolgáltatják. Emellett élénk aggodalmakat támasztott lel-

---

[1]) »Dilecto filio Francisco Forgács nominato ad ecclesiam Vesprimiensem.« Az 1594 október 26-ikán kelt pápai irat egykorú másolata a Forgács-család levéltárában. (Magyar Nemzeti Múzeum.)

[2]) »Di questi inconvenienti che si vedono in Ungaria, che sua maestà non provede alle chiese, che grava i vescovati di pensioni d'autorità propria, che li prelati ardiscono chiamarsi vescovi senza la confirmatione: ne sono causa l'istessi prelati, li quali per acquistare la gratia di sua maestà asseriscono che il santo re Stefano d'Ungaria ha fondato tutte quelle chiese et che i re loro hanno attione sopra i vercovati più privilegiata che i altri re d'Europa et giurisdictione quasi sacrata.« A római Casanatensis-könyvtár kézirata.)

kében az a körülmény, hogy a magyar tanácsosok közől számosan a protestáns felekezetekhez tartoztak; minélfogva félt, hogy a királyt tévutra vezetvén, protestáns egyénnek püspökké neveztetését eszközölhetik ki.

Mindazáltal ő is kellő óvatossággal lépett föl. A császári miniszterekre igyekezett hatni, hogy a királyt kegyúri jogainak gyakorlásában az egyházi kánonokkal összhangzó eljárásra bírják. És miután igyekezeteivel czélt nem ért, Rómába küldött jelentésében a baj orvoslására más javaslatot nem tett, mint azt, hogy a szent-szék a magyarországi püspökök részére a megerősítést és a bullák kiállítását lehetőleg könnyítse meg.[1]) A helyzetet Rómában is hasonló mérséklettel itélték meg, amiről a bíbornok-államtitkárnak a nuntius jelentésére adott válasza tanúságot tesz. »Az, amit uraságod — úgymond — jelent a magyarországi püspökökről, kik a megerősítés kieszközlésében késedelmesek, komoly figyelmet érdemel. Ne mulaszsza el oda hatni, hogy a császár is szólítsa föl a kinevezetteket a megerősítés kieszközlésére; itt pedig mindenképpen azon leszünk, hogy lehetőleg kielégítsük őket.«[2])

Mielőtt még ez a jegyzék Prágába érkezett, a nuntius Kurtz titkos tanácsostól, Rudolf egyik legbizalmasabb emberétől oly közléseket nyert, amelyek azzal a reménységgel kecsegtették, hogy az udvar »a visszaélések« kiírtására vállalkozni fog; de egyúttal a magyarországi főpapok ellen nagy mértékben fölháborították. Erről a következő jelentést küldi Rómába: »Kurtz úr furcsa dolgot közölt velem Magyarország püspökei felől. Ezek azt állítják, hogy ők, a szent István király részére adományozott kiváltság erejénél fogva, Rómába megerősítésért folyamodni nem kötelesek. Maga Kurtz úr elismeri, hogy ez nem áll, s hogy ez az ő találmányuk; igérte is, hogy ezen gonosz képzeletek és az azokból származó visszaélések kiírtásában segítségemre lesz. Már is a császártól parancsot kapott, hogy ez ügyben Magyarországba írjon. Ha az mit nékem igért, megtörténik, vagyis ha ezentúl a kinevezendő főpapokat a bullák elnyerése előtt javadalmukba nem bocsát-

[1]) A nuntius 1594 január 31-iki jelentése.
[2]) Az 1594 február 19-ikén kelt jegyzékben.

ják, és azokat, kik bullák nélkül léptek javadalmuk birtokába, azokból kiűzik: a kinevezettek, főleg azok, kik javadalmas (nem czímzetes) egyházakra vannak kinevezve, iparkodni fognak, hogy a bullákat kieszközöljék. Nem engedem, hogy ez az ügy, melynek mind önmagában véve is, mind a példa és a következmények tekintetében, nagy fontossága van, elaludjék.«[1])

A bíbornok-államtitkár válasza így hangzott: »Nem tudom milyen régi emlékben födözték fel Magyarország főpapjai szent István királynak azt a kiváltságát, amelynek értelmében ők megerősítésökért Rómába fordúlni, amit eddig anynyi századon keresztül folytonosan megtettek, nem volnának kötelesek. Uraságod jól teszi, ha egész buzgalmával ezen borzasztó dolog ellen föllép. Ő szentsége reméli, hogy azt nem fogja tűrni a császári felség sem, aki minél nagyobb határozottsággal karolja föl az egyházak érdekét, az égi segítségre annál biztosabban számíthat.«[2])

A nuntius buzgalmában nem lankadott. És azt vélte, hogy igyekezeteivel czélt ért. Kurtztól igéretet kapott, hogy a kinevezett de meg nem erősített magyar főpapokhoz királyi rendelet intéztetik, mely nekik meghagyja, hogy egyházmegyéjökből távozzanak, és annak kormányzásába ne avatkozzanak addig, míg a megerősítést kieszközlik.[3])

Azonban Kurtz vagy nem is szándékozott, vagy nem volt képes ilyen rendelet kibocsátását kieszközölni. A királyi irat, amely a pápai nuntius jelentésével ugyanazon napon állíttatott ki, mást tartalmazott. Rudolf királynak levele ez, melyben Mátyás főherczeget a nuntius panaszáról, hogy a kinevezett magyar főpapok a pápai megerősítést kieszközölni elmulasztják, értesíti, és meghagyja neki, hogy a főpapokat mivel eljárásuk a kánonokba ütközik, hívja föl kötelességök teljesítésére; biztosítván őket a felől, hogy a fizetendő díjak elengedése tekintetében mind a király közbenjárására, mind a pápa nagylelkűségére biztosan számíthatnak.[4])

---

[1]) Az 1594 február 7-iki jelentés.
[2]) Az 1594 február 26-iki jegyzék.
[3]) Az 1594 február 15-iki jelentés.
[4]) Az 1594 február 15-ikén kelt királyi irat fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

Mindamellett néhány héttel utóbb a német miniszterek a nuntiust ujból biztosították a felől, hogy azt a visszaélést, amit a magyar püspökök a pápai bullák kieszközlésének mellőzésével be akartak hozni, megszüntetik. A magyar cancellár pedig igérte, hogy a következő kinevezéseknél a királyi iratokat úgy fogja fogalmazni, hogy azok alapján a kinevezettek csakis a pápai bullák elnyerése után léphessenek a javadalom birtokába.[1])

Azonban a nuntius csakhamar belátta és a szent-széket is felvilágosította az iránt, hogy ezeket az igéreteket komolyan venni, teljesítésökre számítani nem szabad.[2])

*

A király, az őt megillető javadalom-adományozási jog gyakorlásában, illetőleg a kinevezendő személy megválasztásában, az 1518-ik évi XVI. czikk követelése szerint, a tanácsosokat meghallgatni volt köteles. Ez a törvény a mohácsi vészt követő időkben feledésbe ment.

Egy emlékirat, mely a XVI. század végén, a római szentszék tájékozására készült, említi, hogy »régi szokás szerint«, a megüresedett egyházi méltóságokra javaslatokat tenni az esztergomi érsek van hivatva.[3]) Azonban ez a régi szokás is módosulást szenvedett; amennyiben az esztergomi érsek rendszerint nem ezen állásánál fogva, hanem mint a királyi tanács tagja hallgattatott meg. Mikor Kutassi Istvánnak esztergomi érsekké kineveztetése által a kalocsai érseki czím és a győri püspökség megüresedett, Rudolf 1597 január 13-ikán a pozsonyi országgyűlés vezetésével megbizott Mátyás főherczeget felszólította, hogy mind ezen két főpapi szék, mind pedig a többi üresedésben levő egyházi javadalmak betöltésére nézve a magyar tanácsosok véleményét és a saját javaslatait terjeszsze föl.

Mátyás főherczegnek márczius 3-ikán kelt felhívására az egyházi és világi tanácsosok, számszerint tizenketten, — köztök az esztergomi érsek — véleményöket mindegyik külön irásba foglalva nyújtották be, amiket aztán a főherczeg saját javaslataival együtt a királynak bemutatott.

[1]) A nuntius 1594 márczius 21-iki jelentése.

[2]) A nuntius 1594 márczius 29 és ápril 25-iki jelentései.

[3]) Discorso dello stato della religione cattolica nel regno d'Ungaria, Másolata a római Casanatensis-könyvtárban.

Eszerint a főherczeg a kalocsai érsekségre és a győri püspökségre Pethe Márton váradi püspököt ajánlja, »kire a legtöbb szavazat esett«, és kit képességei, tapasztalatai s egyéb tulajdonságai az előmozdításra érdemessé tesznek; mivel pedig Győr várának a törökök hatalmába jutása után a püspökség jövedelmei tetemesen megfogytak, addig, míg Győr vára visszaszereztetik, a tőle bírt prépostságok egyikét, a szepesit, tartsa meg. A váradi püspökségre Szuhai István váczi püspököt, a kamara elnökét ajánlja, aki a felhévizi prépostság megtartása mellett még egy más prépostságot nyerne el; a váczi püspökségre Radovics Péter nyitrai olvasó kanonokot, aki »a pécsi, knini és szerémi püspökségekre sok szavazatot kapott«; a zágrábi püspökségre Zelniczei pécsi vagy Migazzi knini püspököt, »akik között a tanácsosok szavazatai úgyszólván egyenlően oszlanak meg«; a pécsi püspök helyébe, ha ez nyeri el a zágrábi püspökséget, a kninit és a kninire Draskovics győri prépostot; a szerémire, ha Napragi Demeter csakugyan, mint hírlik, az erdélyi püspökségre helyeztetik át, Bratulics Simont a Pálos-rend főnökét; a boszniaira Ujlaki vasvári prépostot. A zengi és modrusi püspökségek betöltését függőben kellene hagyni, mivel nincs biztos tudosítás a felől, vajjon a püspök Klissza ostrománál elesett-e, vagy török fogságba került. Az ó-budai prépostságot Ankerrait Ádámnak, tekintettel atyja a kamarai tanácsos érdemeire; a tapolczai apátságot, mely az esztergomi érsek jelentése szerint »visszaélésből és az egyháziak hanyagságából« került abba a helyzetbe, hogy jövedelmei Szendrő várára fordíttatnak, amennyiben ezen vártól nehézség nélkül elvehető, Velikei egri éneklő-kanonoknak véli adományozandónak. Mivel pedig az esztergomi érsek jelenti, hogy számos más kisebb javadalom szintén várak föntartásának czéljaira szolgál, vagy világiak kezeiben van, és megjegyzi, hogy érdemes férfiak, kik azok visszaváltására képesek és hajlandók, nem hiányoznak: a főherczeg az érseket fölszólította, hogy ezekről a javadalmakról tüzetes kimutatást készítsen, és visszaváltásuk módjáról részletes javaslatot terjeszszen elő, amely azután a királyhoz fog áttétetni.[1])

[1]) A főherczegnek 1597 márczius 13-ikán kelt fölterjesztése, mellékleteivel, a bécsi állami levéltárban.

Rudolf király válaszában kijelenti, hogy a javaslatok »úgyszólván mind« helyeslésével találkoznak, ennek következtében a főherczeget fölhívja, hogy »a javadalmak betöltését a régi szokásnak megfelelő módon foganatosítsa«, a javaslatba hozott személyeket maga elé idézze, és velök »a királyi elhatározást tudassa.« Mindazáltal a kalocsai érsekségnek, a győri püspökség és egyéb javadalmak mellett, a váradi püspök részére való adományozását »még fontolóra akarja venni«, a tapolczai apátság ügyében pedig tüzetesebb informatiót vár.[1])

A királyi leirat ezen utolsó pontját a főherczeg nem elég világosnak találta; kétsége volt az iránt, vajjon a király csak az érseki czímnek a váradi püspök részére adományozását avagy az ő áthelyezését a győri püspökségre is függőben tartani kivánja-e? Szükségesnek látta, hogy erre nézve a király újabb nyilatkozatát kikérje és bevárja; egyúttal azonban arra is figyelmeztette Rudolfot, hogy a váradi püspöknek Győrré áthelyezése most még semmi esetre nem volna foganatosítható, mivel az esztergomi érsek javadalmába még beiktatva nincs, következőképpen győri javadalmáról nem mondott le.[2])

És csakugyan Kutassi még öt hónap elmúltával sem lévén érseki javadalmába beiktatva, a győri püspöki javadalom birtokában maradt.[3]) Időközben az egri és csanádi püspökségek, Cserődi János és Szeged Pál halálával megüresedvén, és a a király mindkét szék betöltésére el lévén határozva, a magyar tanácsosokhoz fölszólítás ment, hogy a megváltozott helyzetre való tekintettel új javaslatokat terjeszszenek föl. Kevéssel utóbb az esztergomi érsek és a tanácsosok javaslatára[4]): Pethe Márton váradi püspök kalocsai érsekké és győri püspökké, Szuhai István váczi püspök egri püspökké, Verancsics Faustus, ki nejének halála után imént az egyházi pályára lépett, csanádi püspökké, Migazzi Miklós knini püspök pécsi püspökké neveztettek.

Rendszerint ugyanezen módon történt később is a főpapi

---

[1]) Az 1597 ápril 26-iki leirat fogalmazata ugyanott.

[2]) A főherczeg 1597 május 17-iki fölterjesztése ugyanott.

[3]) Kutassi 1597 október 11-ikén Mátyás főherczeghez intézett iratában említi, hogy »mihi prius de archiepiscopatu Strigoniensi bene proviso« ha a váradi püspök Győrre áthelyeztetik és a kalocsai érseki czímet elnyeri, meg lehet elégedve.

[4]) Ezen javaslatok közül öt maradt fönn a bécsi állami levéltárban.

javadalmak betöltése. Egyedül álló kivételes esetet képez e tekintetben az erdélyi püspöknek 1597-ben történt kineveztetése.

Bornemisza Pál erdélyi püspök 1556-ban az erdélyi rendek határozatából száműzetvén, jogainak épségben tartása végett czímét megtartotta akkor is, mikor Ferdinándtól a nyitrai püspökséget elnyerte, és 1579-ben bekövetkezett haláláig viselte. Időközben Báthori István erdélyi fejedelem, a katholika egyház restaurátióján munkálkodván, fölismerte annak szükségességét, hogy az országnak püspöke legyen. De mivel a protestáns rendekre való tekintettel a püspökség helyreállítása nem látszott kivihetőnek, azt óhajtotta, hogy Erdélyben fölszentelt segéd-püspök, amilyen Magyarország több megyéjében a főpásztor oldala mellett működött, végezze a papszentelést, a bérmálást és a püspököket illető többi egyházi cselekményeket. Az egyházi törvények értelmében Bornemisza lett volna arra hivatva, hogy ilyen segéd-püspök kinevezése iránt a szentszéknél lépéseket tegyen. De az ő közreműködését Báthori nem vette igénybe, és feljogosítva hitte magát arra, hogy ilyen segéd-püspököt maga nevezzen ki. 1575 márczius havában Marosi János krasznai főesperest csakugyan ki is nevezte, és a pápához folyamodott, hogy Marosi részére valamelyik in partibus infidelium levő egyház czímét adományozza, és a megerősítő bullát küldje meg.[1])

A pápa válaszában Báthori buzgóságát magasztalásokkal halmozta el; de megmagyarázta neki, hogy segéd-püspököt csak oda lehet rendelni, ahol püspök van; ezért arra buzdította, hogy a püspökséget állítsa vissza.[2]) Báthori ezen fölhívásnak nem felelhetvén meg, négy év múlva az ő tervének valósítására újabb kísérletet tett, és most megnyugodott abban is, hogy a pápa maga rendeljen fölszentelt czímzetes püspököt Erdélybe.[3])

---

[1]) A pápához 1575 márczius 28-ikán írt levelében jelenti, hogy Marosit kinevezte (nominavimus) és kéri »dignetur huic . . . candidato nostro . . . bullam mittere, attributo ei aliquo titulo muneris honestandi causa.« (Eredetije a vatikáni levéltárban. Kiadta — *Theiner*. Annales ecclesiastici. III. 88.)

[2]) Az 1575 október 15-iki pápai irat ugyanott.

[3]) A lengyelországi nuntius 1579 november 17-iki jelentése.

»Az 1581-ik év folyamán *Possevin* híres jezsuita, ki Svéd- és Oroszországban, Lengyelországban és Erdélyben a katholicismus restaurátiójáró czélzó nagy tevékenységet fejtett ki, és az apostol buzgóságával a diplomata ügyességét párosította, Báthori István lengyelországi udvaránál időzvén, a királyt egyebek között az erdélyi püspökség visszaállítására is igyekezett rábirni. Ezt Báthori most is egyelőre lehetetlennek nyilvánította; arra utalt, hogy ilyen kísérlet a protestáns nemességet fölháborítaná és a törökök karjaiba űzhetné; azért újból azt javasolta, hogy a pápa Erdélybe czímzetes püspököt küldjön, és ez által a püspökség helyreállítására is a talajt készítse elő.«[1])

A pápa most kész volt ezt a javaslatot elfogadni; sőt önként azt az ajánlatot tette, hogy a király nevezzen ki alkalmas egyházi férfiút arra a méltóságra;[2]) csak azt kívánta, hogy a fejedelem a kezei között levő püspöki jövedelmeknek legalább egy részét a kinevezendő főpap számára engedje át.[3])

De már a következő évben a király azt a gondolatot karolta föl, hogy unokaöccsét, Báthori Endrét, a ki egyházi pályára készült, erdélyi püspökké nevezi ki; mivel remélhető, hogy ez a protestáns rendek részéről kedvező fogadtatásra talál, és a püspökség elidegenített birtokainak visszaszerzésére képes lesz. Azt is tervezé, hogy az ifjú főpap mellé mint segéd-püspök egy Rómában tartózkodó kiváló lengyel pap rendeltessék.[4]) Rómában ezen fordulatról örömmel értesültek, és Possevin utasíttatott, hogy a terv megvalósítását sürgesse.[5])

Ellenben a prágai királyi udvarnál az a hír, hogy a lengyel király erdélyi püspököt készül kinevezni, megütközést keltett; mivel ezzel a magyar korona kegyúri jogait, amiket a király a magyar birodalom egész területére, tehát Erdélyre is föntartott, fenyegetve látták. Ünnepélyes óvást szándékoztak emelni. De ezt a császári udvarnál tartózkodó nuntius megakadályozta; különösen azt hangsúlyozta ő, hogy mivel a magyar

[1]) Possevin 1581 október 29-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár írja: »Se sua maestà nominerà persona per dottrina e bontà capace . . . sua beatitudine sarà pronta a confirmarlo.«

[3]) Az államtitkár 1582 február 17-iki jegyzéke.

[4]) Possevin 1583 január 26-iki jelentése.

[5]) Az államtitkár 1583 márczius 12-iki jegyzéke.

királytól kinevezett püspököt Erdélyben semmi esetre sem fogadnának el, a katholika vallás érdeke követeli, hogy a kinevezést a lengyel királynak engedjék: emellett utalt az egyházi jogtudósok általános fölfogására, amely szerint mikor valamely birtok vagy ország urat cserél, a kegyúri jog az új birtokosra száll át.[1]) Úgy látszik ezen érveknek meggyőző hatásuk volt; mert Rudolf király beleegyezését adta ahhoz, hogy Báthori István az erdélyi püspököt kinevezze.[2])

Azonban ennek daczára a lengyel király a terv valósítását halogatta. Endrét ermelandi püspökké nevezte ki, azzal a szándékkal, hogy az ifjú főpap előbb kisebb és könnyebb megyében szerezze meg a kellő gyakorlatot, kilátásba helyezvén, hogy később Erdélybe helyezi át.[3]) Ezt a tervet a király közbejött halála meghiúsította.

Báthori Zsigmond fejedelem, az erdélyi püspökség helyreállításának gondolatát újból fölkarolta. Mikor 1595-ben Rudolffal szövetségre lépett, ettől fölhatalmazást eszközölt ki arra, hogy erdélyi püspököt nevezhessen ki.[4]) Első jelöltje Cariglio Alfons jezsuita atya volt, aki azonban a néki fölajánlott méltóságot elfogadni vonakodott.[5]) Ekkor választása Naprági Demeter szerémi püspökre esett, kit 1597-ben erdélyi püspökké kinevezett[6]) és a pápának bemutatott. A fejedelmi bemutatás Rómában elfogadtatott. És az 1600 január 7-ikén tartott consistoriumi ülésben az erdélyi püspökség Napragival,

---

[1]) »Jus patronatus secondo la comune sententia transit cum universitate bonorum.« Az 1583 január 18-iki jelentés.

[2]) Possevin 1583 február 10. és 13-iki jelentései.

[3]) A lengyelországi nuntius 1584 február 13-iki jelentése. Ugyanez még egy későbbi (1584 augusztus 21-ikén kelt) jelentésében is szól az erdélyi püspökség helyreállításáról. Eszerint Enyed volt székhelyéül kijelölve.

[4]) Pázmány Péter 1635-ben az erdélyi püspök kinevezésének jogáról szóló emlékiratában említi ezt. *Miller*. Epistolae Petri Pázmány. II.

[5]) A jezsuita-évkönyvek följegyzései szerint ki is nevezte »ipsum nominavit; idem apostolico nuntio placebat; unus dissentiebat Carillius.« *Szilágyi Sándor*. Cariglio Alfons. 29.

[6]) A kinevezési okiratot nem ismerjük. 1597 márczius 6-ikán az esztergomi érsek Mátyás főherczeghez intézett fölterjesztésében írja: »Auditur episcopum Sirmiensem . . . per principem Transilvaniae in episcopum Transilvaniae declaratum esse.« (A bécsi állami levéltárban.)

»az erdélyi fejedelem kinevezése« alapján, töltetett be.[1]) De Báthori Zsigmond ekkor már nem volt többé Erdély fejedelme. A megrázkódtatások, amiket az ő állhatatlan jelleme Erdélyre hozott, a püspökség tényleges helyreállítását megakadályozták. Az ő első lemondása után Naprági menekülni kényszerült. 1601 január 21-ikén a kolozsvári országgyűlés száműzte őt, és a püspökséget újból eltörölte.

*

Azok a nagyszámú országgyűlési törvények, melyek az elidegenített egyházi javak visszaszerzése iránt rendelkeznek: papiron maradtak. A XVI. század folyamán csak egy ízben találunk annak nyomára, hogy a királytól elzálogosított egyházi javak visszaváltásának ügyét a kormány-körökben tanácskozás tárgyává tették. Az 1572-ik év elején a bécsi udvari kamara hozta azt szőnyegre. Az a terv merült föl, hogy e czélra a Perényi és Bebek családoknak a kamara kezeire jutott jószágai használtassanak föl. De a magyar kamara, bár a visszaváltást kivánatosnak nyilvánította, keresztülvitelét a fenforgó körülmények között lehetetlennek, és alkalmasabb időpontra halasztandónak itélte.[2])

Az 1548-ik évi országgyűlés azon végzése, mely az elpusztúlt egyházi javadalmaknak a lelkipásztorkodás czéljaira és iskolák alapítására való fölhasználást elrendelte: igen korlátozott módon foganatosíttatott. És nem kevéssé feltünő, hogy mikor Rudolf király a premontrei rendtől elhagyott túróczi prépostságot 1586-ban a lelkipásztorkodás és tanítás föladatainak szolgáló jezsuita-rendnek adományozta; a két évvel utóbb megtartott országgyűlés azzal a kérelemmel fordúlt föliratában a királyhoz, hogy a túróczi prépostságot adományozza »érdemes hazafinak, aki a konventet egy esztendő lefolyása alatt, a közjó érdekében, a végrehajtások foganatosítására, állítsa vissza.«

---

[1]) »Ad nominationem serenissimi Sigismundi Bathori olim Transilvaniae principis providit ecclesiae Transilvaniensi . . . vacanti ab annis ferme quinquaginta... de persona Demetrii Napragi.« Úgy látszik Napragi a bullákat nem kapta meg. A prágai nuntius 1604 augusztus 16-iki jelentésében mint *választott* (eletto) püspökről szól róla.

[2]) A magyar kamara 1572 márczius 2-ikán kelt fölterjesztése a bécsi udvari kamara levéltárában.

Az ország rendei a prépostságnak a jezsuiták részére történt adományozását ignorálni látszanak, és kérelmök indító oka gyanánt a prépostsággal kapcsolatos hiteles hely visszaállítását tüntetik föl. Azonban alig támadhat kétség az iránt, hogy Túrócz megyének és a szomszéd megyéknek túlnyomóan protestáns rendei a jezsuiták megtelepedését kívánták megakadályozni.

Erneszt főherczeg, ki a távollevő király helyett az országgyűlést vezette, azt az általánosan kifejezett választ adta, hogy »ezen ügyben ő felsége kegyelmesen határozni fog.« Ezzel a válaszszal került a kérelem a törvénykönyvbe. (XLIV. czikk.) De ebben a király, a törvénykönyv megerősítésekor, nem nyugodott meg, és kegyúri jogainak megóvása érdekében határozott állásfoglalást tartott szükségesnek. Ezért kijelenti, hogy az összes végzéseket megerősítésével látja el, kivéve azt, amely a turóczi prépostságra vonatkozik; ő ugyanis ezt a javadalmat »collegium, gymnasium és magyar papnevelő intézet alapítására a jezsuitáknak adományozta.«[1])

Az 1597-iki országgyűlés föliratában a túróczi ügy újból előfordúl. Az ország rendei most már csak azt kérik, »hogy ő felsége a b. szűz túróczi egyházának konventjét, tekintettel a naponként előforduló végrehajtásokra, végre kegyelmesen állíttassa vissza.« Erneszt főherczeg válasza ismét úgy hangzott, hogy »ezen ügyben a császári felség alkalmas időben kegyelmesen határozni fog.« (XL. czikk.)

És habár ez alkalommal a rendek a prépostságnak a jezsuitáktól elvételét nem kivánták, és csak a hiteles helyről gondoskodtak: a király a megerősített végzésekből ezt az egyet ismét kivette.[2])

Ezen tapasztalokon okúlván, az 1599-ik évi országgyűlés, mikor ezt az ügyet újból tárgyalta, most már a jezsuitákat a prépostság jogos birtokosainak nyiltan elismerte. Az alkotott végzés így hangzik: »Túrócz megyének és a szomszéd megyék-

---

[1]) »Dempto articulo de praepositura Thurocziensi, quae per nos pro fundando collegio, instaurandoque in Hungaria gymnasio et seminario spiritualium hungaricarum personarum, jesuitis est collata.«

[2]) »Nos itaque praedictos articulos, quadragesimo articulo excepto, confirmanus.«

nek ő felségéhez és az ország rendeihez ismételve intézett folyamodására határoztatott, hogy a b. szűz túróczi konventje visszaállíttassék, és a jezsuita atyák, kik a túróczi prépostságot jelenleg bírják, a végrehajtásokat és az okiratok kiállítását ne magok foganatosítsák, hanem evégből négy világi papot és egy jegyzőt alkalmazzanak. Viszont a vármegyék a klastrom és a levéltár épületeinek megújításában a jezsuita atyáknak kitelhető segítséget fognak nyujtani.«

Ez a végzés e szerint a királyi adományozást és a jezsuiták birtokjogát többé nem támadta meg. Mivel azonban a jezsuiták irányában bizalmatlanság nyilatkozatát tartalmazta, a király azt válaszolta, és a törvénykönyvbe iktattatta, hogy »korábbi kegyelmes elhatározásához és véleményéhez most is ragaszkodik.« (XXXV. czikk.)

Hogy a király az elpusztúlt egyházi javadalmak körűl gyakorolt rendelkezési jogát a templomokra, az Istennek szentelt épületekre is kiterjesztette, arra nézve érdekes eset szolgáltat bizonyítékot. 1578-ban Kassa város közönsége Rudolf királyhoz folyamodott, hogy a Domonkos-rendnek a város területén fekvő templomát, mely néhány év előtt a lángok martaléka lett, és azóta a szerzetesektől elhagyatva, tető nélkül állott, a városnak adja át, mely azt megtárrá átalakítani kívánta. A király a kérelmet meghallgatván, a templom-épületet a városnak »adta és adományozta«; de kikötötte, hogy a város térítvényt állítson ki, melyben magát kötelezi, hogy ha valamikor a Domonkos-rend Kassára visszatér, és az elpusztúlt templomot újból birtokába akarja venni, azt a város azonnal vonakodás nélkül visszadja.[1])

*

A korona örökösödési igényeit a végrendelet nélkül elhalálozó főpapok hagyatékára Ferdinánd király föntartotta és érvényesítette; és a főpapok, végrendeleti intézkedéseik végrehajtásának biztosítása végett, rendszerint a királyi megerősítést kieszközölték.

---

[1]) Az 1578 ápril 10-ikén kelt királyi adománylevél fogalmazata az országos levéltár cancellariai osztályában.

Miksa király ezen kettős gyakorlat jogalapjának földerítését kívánatosnak tartván, az 1565-ik év őszén a magyar kamarától fölvilágosítást kért az iránt: vajjon a magyar főpapoknak van-e joguk arra, hogy királyi engedély nélkül végrendelkezzenek? és a főpapok hagyatéka az ország törvényei értelmében kit illet meg?

A kamara nyiltan bevallotta, hogy erre nézve az ország törvénykönyvében rendelkezés nem találtatik; de a szokás és gyakorlat kétségtelenné teszi, hogy miként az örökösök nélkül elhálálozó világi urak és nemesek birtokai a királyra szállanak, és a törvényes örökös nélkül szűkölködő világi urak s nemesek birtokaikról királyi engedély nélkül nem végrendelkezhetnek: szintúgy a főpapoknak törvényes örököse a király, és a főpapok csak királyi engedélylyel alkothatnak végrendeletet; ha tehát valamelyik főpap végrendelet nélkül múlik ki, vagy pedig a királytól meg nem erősített végrendeletet hagy hátra: hagyatéka a királyra száll, aki a javadalom jövedelmeit is az utód kinevezéseig élvezi; amint hogy ember-emlékezet óta a király ezt a jogot mindig gyakorolta.[1])

A magyar főpapok ezen gyakorlat ellen első ízben az 1580-ik év elején szólalták föl, amikor együttes fölterjesztésben a koronát »az ő kiváltságaik és az ezeket szentesítő törvények« felől felvilágosítani kivántak. Werbőczi Hármaskönyvének azon nyilatkozatából indúltak ki, amely szerint a főpapok ugyanazon szabadságoknak örvendenek, amelyeket a világi urak és nemesek bírnak, aminthogy kötelességeik és a terhek amiket viselnek ugyanazok; ha tehát ezek ingó vagyonukról szabadon végrendelkezhetnek, méltányos, hogy a főpapok is ugyanezen kedvezésben részesek legyenek. Ennek következtében hangsúlyozták, hogy a főpapok végrendelete sem előleges engedélyre, sem utólagos jóváhagyásra nem szorúl; kivéve azt az esetet, ha akár öröklött, akár szerzett ingatlan javakról intézkednek. »Az ország ezen közszabadsága« ellen a királyok soha sem vétettek. Szokás ugyan, hogy a főpapok végrendelete a végrehajtás előtt a királynak bemutattatik; de ez csak azért történik, hogy a király »mint az egyházak legfőbb gyámja és kegyura« (sum-

---

[1]) Az 1565 október 31-ikén kelt fölterjesztés a bécsi udvari kamara levéltárában.

mus ecclesiarum tutor et patronus) ellenőrizze, vajjon a főpapok a gondjaikra bízott egyházi javakat és kincseket nem idegenítik-e el. A főpapok kérik tehát, hogy a király »mindnyájok szabadságának megóvásáról« úgy intézkedjék amint azt az igazság és méltányosság követeli, mert elődeik és az ő magok szolgálataival kiérdemelték, hogy őket másoknál alább valóknak ne tekintsék.[1])

Ezen fölterjesztés, véleményadás végett, a magyar kamarához átküldetvén, ez most is, miként tizenöt évvel ezelőtt, elismerte, hogy a főpapok végrendeleteiről az ország törvényeiben világos és határozott intézkedés nincs. Azonban a Hármaskönyvnek a főpapoktól idézett helyét oly módon értelmezte, hogy az csak a világi javakra és nemesi kiváltságokra nézve állapítja meg a jogok közösségét. Utal a Hármaskönyv azon tételeire, amelyek szerint az urak és nemesek fel vannak jogosítva, hogy ingóságaikról és a tőlök szerzett ingatlanokról szabadon végrendelkezhetnek. Minthogy itt a főpapokról említés nem történik, abból azt a következtetést lehet leronni, hogy a főpapok a végrendelkezési szabadságot nélkülözik, és ezt csak a királytól szerezhetik meg. Különben is a világi és egyházi javak más szempont alá esnek. Amazokat az urak és nemesek vérök ontásával szerezik, a haza és a fejedelem körül szerzett érdemek jutalmául nyerik; ellenben az egyházi javadalmak »tisztán a fejedelem kegyéből alkalmas egyéneknek adományoztatnak.«[1]) Jogos tehát, hogy az egyházi javak ahonnan erednek, oda származzanak vissza. És a kánonok is tiltják, hogy az egyházi férfiak az egyházi javakkal rendelkezzenek, különösen pedig, hogy azokból rokonaikat gazdagítsák. Azt a régi szokást, amely szerint a főpapok végrendelete a királynak bemutattatik, a kamara nem onnan származtatja, hogy a király meg akar győződni a felől, vajjon a főpap az egyházat illető javakról is nem rendelkezik-e; hanem onnan, hogy a király meg akar győződni a felől, vajjon a főpap hagyatékával

[1]) A fölterjesztésre, melyet a kalocsai érsek, az egri, csanádi, pécsi és váczi püspökök irtak alá, alkalmat az a körülmény szolgáltatott, hogy az elhúnyt nyitrai püspök végrendeletét a végrehajtók a királynak bemutatták jóváhagyás végett, és a határozat késvén, attól tartottak, hogy a szabadságukra sérelmes és a régi szokással ellenkező határozat fog hozatni.« A fölterjesztés eredetije ugyanott.

ájtatos czélok javára rendelkezik-e? Ha tehát a király a főpapi végrendeletek megerősítésének jogától megfosztatnék: a főpapok előtt az a lehetőség nyílnék meg, hogy vagyonukkal az ország és az egyház kárára rendelkezzenek. És különben is jogos, hogy a főpapok attól, akitől a javadalmat nyerték, a javadalomból szerzett vagyonukkal való rendelkezés jogát szerezzék meg.

Mindazáltal a fenforgó ügy nagy jelentőségre való tekintettel a kamara azt ajánlotta, hogy a király az eldöntést más alkalmasabb időpontra halaszsza.[1])

Csakugyan elvi döntés nem történt. A kamara ezentúl is a szokáson alapuló hatalmát önkényesen gyakorolta.

---

[1]) A nyitrai püspök végrendelete tárgyában a kamara vizsgálat indítását tartja szükségesnek; mivel a végrendelet akkor készült, mikor a püspök nem volt többé beszámítható állapotban. Az 1580 február 20-ikán kelt fölterjesztés ugyanott.

ÖTÖDIK KÖNYV.

FORGÁCS FERENCZ ÉS PÁZMÁNY PÉTER KORA.

1606—1637.

I.

A czímzetes püspökségek és a jezsuiták ügye a bécsi tárgyalásokban és az 1608-ik évi országgyűlésen. — Forgács Ferencz primás magatartása a királyi kegyúri jog tárgyában felmerült kérdésekkel szemben. — A kath. státus föllépése Pázmány Péternek primássá kineveztetése érdekében. — A kamara tárgyalásai Pázmánynyal. — A főpapok végrendelkezési joga. — Az egyházi javadalmak elidegenítése. — Összeütközések a szent-szék és a korona között.

Az 1607-ik év november 5-ikén a magyarországi kath. egyház élére *Forgács Ferencz* személyében olyan főpap állíttatott, ki uralkodója iránti hűségét és a szent-székhez való ragaszkodását, súlyos megpróbáltatások idején, élete koczkáztatásával bebizonyította, és ki vallásos buzgósággal merész bátorságot egyesített. Nagy mértékben érdekes figyelemmel kísérni, hogy ez a primás és az ő vezetése alatt a magyarországi egyházi rend, a királyi kegyúri joggal szemben milyen állást foglalt el? a korona jogait a törvényhozás beavatkozása és a szent-szék jogait a korona igényei ellen, mily módon és milyen eredménynyel oltalmazta?

Amikor ő a primási széket elfoglalta az ország rendei és a korona között a Bocskay-fölkelés következtében támadott küzdelem, mely az egyházi térre is kiterjeszkedett, még nem volt befejezve.

A fölkeléshez csatlakozott rendeknek 1605 végén, korponai gyülésökből a királyhoz intézett követelései között, két olyan pont foglaltatott, mely a királyi kegyúri jogot érintette: az hogy a király többé czímzetes püspököket, kiknek egyházmegyéjök nincs, ne nevezzen ki; és a jezsuitákat az országból zárja ki.

A bécsi alkudozásokban a királyi biztosai, — Forgács Ferencz is köztök volt — ezen két követelés elsejét határozottan visszautasították; a felkelő rendek biztosai ennek következtében attól elállottak, sőt megnyugodtak abban, hogy a

békekötés-okiratában »a király korlátlan szabadsága a püspökök megválasztásában« szabatosan formuláztassék:[1]) most már csak azt kívánták, hogy a czímzetes püspököknek a királyi tanácsban helyök ne legyen, és hogy a főpapi székek betöltésében a nemes származású egyházi férfiakra, ha különben alkalmasak, méltó figyelem fordíttassék. Ehhez egy új pont csatoltatott, mely kevésbbé világosan van szerkesztve, de aziránt nem hagy fönn kétséget, hogy a prépostságok és apátságok tekintetében gyakorolt önkényes rendelkezési hatalom korlátozására, és ezen javadalmaknak az alapítók szándékaival összhangzó állapotba visszahelyezésére czélozott.[2])

A jezsuitákra vonatkozólag a fölkelő rendek szintén engedményt tettek. Arról a követelésről, hogy a király azt a szerzetes-rendet, melyet ő az országban megtelepített, távolítsa el, lemondottak; de kivánták, hogy a jezsuiták ingatlan javakat ne bírhassanak,[3]) aminek értelme az volt, hogy a király egyházi javadalmakat a jezsuitáknak ne adományozhasson, és őket a nekik adományozott túróczi prépostságtól foszsza meg.

A püspökökre, prépostságokra és apátságokra vonatkozó pontokat a király elfogadta; de a jezsuiták tekintetében kijelentette, hogy »jogaihoz ragaszkodik«,[4]) vagyis, hogy az 1586-ik évi adományozás érvényességét föntartja, és jogáról, hogy a jezsuitáknak ezentúl is javadalmakat adományozhasson, le nem mond.

A bécsi békekötés okirata, törvénykönyvbe való iktatás czéljából, az 1608-ik évben tartott pozsonyi (úgynevezett koronázás előtti) országgyűlés elé terjesztetett. Ekkor Forgács prímás, a főpapoktól és kath. főuraktól támogatva, nagy erélyt fejtett ki, hogy a kath. egyház érdekeire sérelmes czikkeknek, névszerint az imént ismertetett két pontnak szentesítését megakadályozza. Kétségkivül az ő felszólítására történt, hogy

---

[1]) »Ne sacrae cesareae regiaeque maiestatis auctoritati et potestati quidpiam derogetur, in eius arbitrio relinquitur episcopos quos voluerit eligere.«

[2]) »Praepositurae tamen et abbatiae maneant in suo statu et fundatione.«

[3]) »Hungari non consentiunt, quod jesuitae in regno Hungariae jura stabilia et possessionaria habeant et possideant.«

[4]) »Sua tamen maiestas juribus suis inhaeret.«

Pázmány Péter, akkor még a jezsuita-rend tagja, a főrendekhez emlékiratot nyújtott be, a melyben a rendjére vonatkozó végzésnek törvénybe iktatása ellen szólal föl. Nem arra az álláspontra helyezkedik, hogy a szerzetes-rendek ügyeinek tárgyalása az országgyűlés hatáskörén kivűl áll. Ellenkezőleg kívánja, hogy az országgyűlés alkosson törvényt, mely a jezsuita-rend hírnevét és érdekeit megóvja.[1]) A bécsi békekötés végzésének nem formai érvénytelenségét, hanem igazságtalanságát vitatja; kimutatja, hogy a békekötésnek a jezsuitákra vonatkozó végzése ezen békekötés vezérelveivel és az ország szabadságaival ellentétben áll; a főrendeket érdemleges okokkal győzi meg afelől, hogy ezen végzés megerősítésével jogsérelmet követnének el.[2])

Pázmány érvei, a prímás erőfeszítései, a várt eredményt nem hozták meg. Az országgyűlés a bécsi békekötést törvénybe iktatta. De a főpapok, kik az országgyűlésen jelen voltak, az egyház jogaira sérelmes végzések ellen ünnepélyes óvást emeltek, és azoknak végrehajtását meg tudták akadályozni. A túróczi prépostság a jezsuiták kezei között maradt. Ezért öt év múltával, (1613) az országgyűlés azt a kérelmet intézte a királyhoz, és törvénykönyvbe is iktatta, hogy »a túróczi prépostságot, az alapítvány szellemében, még az országgyűlés alatt érdemes magyar egyházi férfiúnak adományozza,... mivel a prépostságoknak, az ő felségétől megerősített bécsi cikkek értelmében, alapítóik szándékaival összhangzó állapotban kell maradniok.« (XXXII. czikk.)

Az országgyűlés ezen megállapodásával Forgács prímás nyilt ellentétbe nem helyezkedett. De kivitte, hogy a túróczi prépostságot Mátyás király néki adományozta. Ő pedig térítvényt állított ki, melyben arra kötelezte magát, hogy a prépostság jövedelmeit a jezsuitáknak szolgáltatja ki, és mihelyt a törvény, mely őket ingatlan javak bírásától eltiltja, eltöröltetik. a prépostságot nekik átadja.[3]) Ezen királyi adományozás és a prímás térítvénye a törvény czélzatát meghiusította

[1]) »*Articulo conscripto* nostrae innocentiae patrocinemini.«
[2]) *Millernél.* Epistolae Petri Pázmány. I. 1—7.
[3]) Az 1613 május 1-én kelt adománylevél *Kazinál.* Historia Universitatis Tyrnaviensis. 29. Az 1413 május 26-ikán kelt térítvény az országos levéltárban.

ugyan; de egyúttal annak beismerését foglalta magában, hogy az 1586-ik évi adományozás érvénytelenné lett, és hogy a király a jezsuitáknak javadalmat nem adományozhat.

Forgács Ferencz míg ekként a királyi kegyúri jognak az ország rendeivel szemben megvédelmezésén sikertelenül fáradozott: a koronának a javadalmak körül tényleg gyakorolt hatalma előtt meghajolt. Érsekké neveztetése alkalmával a kötelezettségeket, amikkel a kamara az érseki javadalmat megterhelte, elfogadta. És mikor a bécsi nuntius az ő véleményét kérte ki azIránt, hogy a király milyen jogalapon fordítja az egyházi jövedelmeket a véghelyek czéljaira: válaszában elismerte ugyan, hogy ezt a király sem pápai kiváltság, sem a kegyúri jog alapján nem teheti, és így eljárása egészen önkényes természetű; de ezen tényállás megszüntetésére sem maga kísérletet nem tett, sem a szent-széket nem bátorította föl.[1])

Hasonlóképen nem talált nála támogatásra a nuntius, ki az 1609-ik év végén tartott pozsonyi országgyűlés alatt Pozsonyban tartózkodván, újabb kísérletet szándékozott tenni, hogy a királyi kegyúri jog a kánonok korlátai közé szoríttassék; vagyis, hogy a kinevezett főpapok a megerősítés előtt püspöki öltönyt ne viseljenek, püspöki joghatóságot ne gyakoroljanak, magokat »választott« érsekeknek és püspököknek ne czímezzék. Forgács, akihez ez ügyben fordúlt, azt a választ adta neki, hogy ilyen kísérletet már V. Sixtus pápa is tett volt; de, miután »a magyar király és a magyar főpapok kiváltságai felől« felvilágosíttatott, a fennálló gyakorlat fönntartásában megnyugodott.[2])

Néhány hónappal utóbb a nuntius Rómából utasítást kapott, hogy a királyi kegyúri jognak a szent-széktől megállapított és minden uralkodótól elfogadott módon való gya-

---

[1]) A nuntius 1610 május 10-ikén Rómába küldi Forgách levelének kivonatát Ebben egyebek között olvassuk: »Neque ex concessione sedis apostolicae, sibi usurparunt reges pro confiniorum usu . . . insignia, beneficia ecclesiastica, neque ex jure patronatus, quod ad alienandum nullum habent, sed mera auctoritate propria, ne quid gravius dicam« . . . Mire a nuntius megjegyzi: »Il rimedio di questo puó per adesso desiderarsi piutosto che sperarsi.«

[2]) Ezt a nuntius egy későbbi, 1610 márczius 13-ikán kelt jelentésében mondja el.

korlását sürgesse.[1]) Erre alkalmat az a királyi bemutató irat szolgáltatott, amelyben Mátyás a tőle rosoni czímzetes püspökké kinevezett Requesens Alfons minorita atya részére a pápai megerősítést kérte, és amelyben a szokásos kifejezések (»választjuk« »adományozzuk«) most feltűntek s megütközést keltettek. A nuntius mindazáltal, utalván arra a válaszra amit a prímástól kapott volt, kijelentette, hogy ez ügyben tárgyalások indítására az időpontot alkalmasnak nem tartja; és a legközelebbi főpapi kinevezés idején fogja a magyar cancellárt fölkérni, hogy a királyi iratok fogalmazásában a kánoni jog elveinek megfelelő kifejezéseket használjon. Egyelőre egyebet nem tett, csak a prímást kérte föl, hogy a magyar király egyházi kiváltságai felől tüzetes felvilágosítást adjon.[2])

A római államtitkár válasza úgy hangzott, hogy a pápa az ügy rendezésének alkalmasabb időpontra való elhalasztásában megnyugodott.[3]) Azonban a consistorialis congregatio 1610 június 14-iki ülésében a rosoni püspökség betöltésének ügyét tárgyalván, a nuntiust utasította, hozza tisztába, vajjon arra a püspökségre a magyar királyok a múltban gyakorolták-e a kinevezés jogát; és ha igen eszközölje ki, hogy Requesens részére a király »kellő formában« új kinevezési és bemutató iratot állítson ki.[4])

A nuntius ezt az utóbbi nehéz föladatot szerencsésen oldotta meg. Himmelreich Tiburtiust a magyar cancellária titkárát a szent-szék álláspontjának jogosságáról meggyőzte, és rábírta, hogy ennek megfelelően új királyi iratokat állítson ki melyekben a »választunk, adományozunk, adunk« (»eligimus, conferimus et donamus«) kifejezések mellőztettek, és másokkal (»eligimus nominandum, destinamus praesentandum«) pótoltattak.[5])

---

[1]) Az államtitkár 1610 február 20-iki jegyzéke.

[2]) A nuntius 1610 márczius 13-iki jelentése. Sajnos a prímás válaszát a nuntius megkeresésére nem bírjuk.

[3]) Az államtitkár 1610 május 5-iki jegyzéke.

[4]) Az államtitkár 1610 junius 26-iki jegyzéke.

[5]) Sajnos, sem a nuntius jelentését, melyben erről az eredményről beszámol, sem az új királyi iratot nem sikerült megtalálnom. A nuntius egy későbbi, 1613 ápril 20-ikán kelt jelentésében újból előadja a történteket.

Azonban ez a vívmány nem volt tartós. Himmelreich kevéssel utóbb meghalt. Utódja Ferenczfi titkár, a legelső püspöki kinevezés alkalmával a királyi iratok fogalmazásában a régi formához tért vissza. A nuntius ekkor igényeit a királynál és a német minisztereknél igyekezett érvényre emelni. De azt a választ kapta, hogy az ügy a magyar királyi tanács meghallgatása nélkül nem intézhető el. Két év múlt el, míg el tudta érni azt, hogy a magyar tanács megkérdeztetett. Ez 1613 elején a pozsonyi országgyűlés alatt történt.

A magyar tanácsosok, kikről a nuntius megjegyzi, hogy »tulnyomó többségben egyházi férfiak és katholikus urak«, azt javasolták, hogy a király ezen ügyben »*semmiféle ujításhoz beleegyezését ne adja, hanem kiváltságainak biztosítása végett, a régi megszokott formához ragaszkodjék.*«

A nuntius kísérletet tett, hogy őket ezen fölfogásuktól eltérítse. De csüggedve jelenti Rómába: »Érvekkel hiába iparkodunk hatni olyan emberekre, akiknek szemeiben a szokástól, legyen az jó vagy rossz, eltérni annyit tesz, mint szentségtörést követni el!« Ő tehát a szent-szék jogainak megóvására más módozatot gondolt ki. Ez abban állott, hogy a pápához intézett királyi bemutató irat helyett a kinevezett főpaphoz és káptalanjához intézett királyi adomány-levél hiteles másolata küldetnék Romába, ahol az abban előfordúló »helytelen és illetlen kifejezéseket« ignorálhatnák.[1])

És ezt a módozatot, a pécsi és zágrábi püspökök megerősítésének ügye forogván szőnyegen, mindjárt alkalmazásba vette. De a római hatóságok az átküldött iratoknak kifogás alá eső kifejezéseit ignorálni nem voltak hajlandók, és kiigazításukat újból sürgették. A nuntius mentegetődzött, hogy többet nem tehet. Arra — úgymond — hogy ő felsége magát saját kezdeményezéséből valamire határozza el, gondolni sem lehet; a magyar tanácsosok pedig »tudatlan emberek, akik az hiszik, hogy szentségtörés és lázadás bűnténycit követnék el, ha abból amit kiváltságuknak tartanak, habár jogtalanul gyakorolják, csak egy mákszemnyit is engednének!«

És ilyen kiváltságnak tartják azt, — úgymond — hogy

---

[1]) A nuntius 1613 márczius 20-iki jelentése.

a főpapok mindjárt a királyi kinevezés után választott püspökök czimét vehetik föl, a többi püspökök között helyet foglalhatnak. a jövedelmeket élvezhetik, a joghatóságot gyakorolhatják; míg ellenben egyedül a püspöki rend functióitól kell tartózkodniok. Ámbár pedig annak igazolására, hogy ilyen kiváltságot igénybe venni joguk van, a hosszú gyakorlat mellett egyedül Werbőczi Hármas-könyvét hozhatják föl: »nyakasságukat ismervén« a nuntius attól tartott, hogy azon esetre ha ő szentsége a kánoni megerősítést megtagadná, a főpapok arra is képesek volnának, hogy megerősítést többé nem kérnek, beérvén azzal, hogy hazájukban püspököknek ismerik el őket, és javadalmuk birtokába lépnek.[1])

Ezen veszély lehetőségének jelentése elengedő volt arra, hogy a szent-széket az »újitások« további sürgetésétől visszatartsa.

Ez alatt a Forgács prímástól 1611-ben összehivott nagyszombati tartományi zsinat a magyarországi kath. egyháznak a szent-székkel való összeköttetésére irányozván figyelmét, »ujítást« tervezett, mely az ország állami önállóságának föltüntetésére és kiváltságainak biztosítására volt hivatva. Ugyanis mindkét tekintetben hátrányosnak tűnt föl a mohácsi vész óta megalakúlt helyzet, amely szerint az örökös tartományok érdekeit Rómában képviselő bibornok-protectornak és a császári udvarnál működő pápai nuntiusnak hatásköre Magyarországra is kiterjedt. Ezért a zsinat a pápához azzal a kérelemmel fordúlt, hogy Magyarország bibornok-protectorának tisztét az esztergomi érsekre, és a magyarországi főpapok megerősítésének ügyében a pápai nuntius teendőit mindig egyik magyarországi főpapra ruházza.[2]) De ez a terv nem valósult.

*

Forgács Ferencz primásnak 1615 októben 16-ikán bekövetkezett halála után. az ország főpapjainak és kath. világi rendeinek körében az az aggodalom keletkezet, hogy a múlt századbeli gyakorlat föleleveuítésével, a kormány az esztergomi

---

[1]) A nuntius 1613 július 13-iki jelentése.
[2]) *Péterfy.* II. 106.

érsekséget hosszú időn át üresedésben hagyja, és jövedelmeit világi czélokra fordítja. Egyszersmind hire járt annak, hogy a legközelebbi országgyűlésen protestáns urak indítványozni akarják, hogy az esztergomi érsekség többé egyáltalán ne töltessék be.[1])

A válságos helyzet sürgető követelései a katholikusokat a királyi kegyúrra való hatás egy egészen új módjának megkisérlésére késztették. A katholikus egyházi és világi rendek gyűlést tartottak. (Pozsonyban, 1615 november 18-ikán.) A jelenlevők teljes névsora nem maradt ránk. Csak annak az öt főpapnak hat bárónak és nyolcz nemesnek nevét ismerjük, kik a gyűlés határozatainak, illetőleg a föliratoknak »a katholikus státus« nevében aláírásával voltak »megbizva.« Tanácskozásuk egyetlen tárgyát az esztergomi érsekség betöltésének ügye képezte. A gyülekezet abban állapodott meg, hogy az érsek haladéktalan kinevezése érdekében a királyhoz folyamodik, és figyelmét Pázmány Péterre, a lánglelkü jezsuitára irányozza. A fölirat átnyujtásával Partinger Gáspár jogtudóst bizta meg.

»Ha földi baj súlya nehezednék ránk, — így szólnak a királyhoz — ha életünk és vagyonunk forogna veszedelemben: Isten után felséged trónjához, mint szent horgonyunkhoz, menedékhelyünkhöz, nemtőnkhöz fordúlnánk. De még nagyobb okunk van felséged segítségeért folyamodnunk, mikor a kath. vallás föntartásáról, a Krisztus vérével megváltott lelkek üdvösségéről van szó. Hogy Magyarországban a katholika egyház állapota, sőt a politikai helyzet is gyászossá válnék, ha az esztergomi bibornok halála után Magyarország érsek nélkül maradna: a múlt idők tapasztalatai mutatják . . . Ezért nehogy Isten tőlünk kérje számos a lelkeket, melyek pásztor nélkül hagyatván a farkasoknak zsákmányul esnek; és felségednek az igaz hit javáért hevülő buzgalmában bízván, felséged szine elé borulunk, és mindenre a mi felséged előtt szent, kedves és becses esedezünk, hogy az egyházi és világi katholikus rendek kívánságát kegyelmesen meghallgatni méltóztassék . . . Hűségesen és őszintén terjesztjük felséged elé, amit Isten és a világ előtt

---

[1]) Ezt a katholikus rendek alább idézendő emlékiratukban említik, megjegyezvén, hogy már Illésházy az esztergomi érsekség eltörlésére vonatkozó pontot a bécsi békekötés oklevelébe fölvétetni készült.

felségedre dicsőségesnek, a katholika vallás fölvirágoztatására szükségesnek, a politikai helyzet nyugalmának biztosítására hasznosnak itélünk. Nem kételkedünk abban, hogy híveinek méltányos kérését felséged meghallgatja.«[1])

Partinger, a kath. státus követe, két emlékiratot vitt Prágába. Az egyik azokat a »súlyos és alapos okokat« fejti ki amelyek »ő felségét arra bírhatják hogy az esztergomi érsekséget mielőbb töltse be.«[2])

Ebben egyebek között azt is hangoztatják, hogy a király kegyúri jogaihoz kétség nem fér; de mivel a kánoni jog szabványai értelmében a káptalanok és szerzetes-rendek csak három hónap lefolyása alatt élhetnek főpap-választói jogukkal; ebből következik, hogy a világi kegyurak nincsenek arra följogosítva, hogy a javadalmakat hosszabb időn keresztül üresedésben hagyják.[3])

A másik emlékirat a személyi kérdést tárgyalja, és az okokat sorolja föl, amelyek Pázmány Péternek esztergomi érsekké kineveztetését ajánlják.[4])

A katholikus státus föllépésében sem a király, sem a magyar kormányférfiak illetéktelen beavatkozást nem láttak. Az előterjesztett kettős kérelem meghallgatására a hajlandóság megvolt.[5])

Partinger prágai időzése alatt, a pápai nuntius deczember 11-ikén kelt előterjesztésében a királyt szintén buzdította, hogy az esztergomi érsekséget mielőbb töltse be; mert — úgymond — jövedelmeit Istentől és egyházától elvonván, a kincstár javára fordítani, oly eljárás volna, mely Antiochusokhoz illő, nem hitbuzgó királyokhoz.[6])

És már három nappal utóbb II. Mátyás a magyar kamara elnökéhez, Pethe Lászlóhoz intézett leiratában világosan

---

[1]) Az 1615 november 10-ikén kelt, aláírásokkal ellátott levél egykorú másolata az idézett helyen. f. 165. Ugyanott vannak a Khleschen és a nuntiushoz intézett levelek, melyek a fenforgó ügyről szintén csak általánosságban szólnak.

[2]) Czíme: »Graves et justae causae, quae merito suam maiestatem permovere debent, ut primo quoque tempore archiepiscopatum Strigoniensem conferre dignetur.«

[3]) Idézett helyen f. 149.

[4]) Idézett helyen f. 152.

[5]) Ezt már 1615 deczember 12-ikén irja Partinger Prágából Ridolfi pápai kamarásnak. Ugyanott f. 167.

[6]) A nuntius 1615 deczember 14-iki jelentése.

kifejezi készségét a kath. státus előterjesztésének meghallgatására; mindazáltal mivel – úgymond — másfelől azt jelentették néki, hogy elődei a megüresedett érsekség jövedelmeit rendszerint több éven át magok élvezték, felvilágosítást kér arra nézve, hogy e tekintetben »a magyar királyt milyen jogok illetik meg?« [1])

A kamarai elnök válaszában az országos törvényeket idézte, melyek elrendelik, hogy a megüresedő javadalmak haladék nélkül alkalmas egyházi férfiakkal betöltendők, és azok amelyek világiak kezeire jutottak kiszabadítandók. Ezekből — úgymond — kiviláglik, hogy a királyt a kegyúri jog az egyházi javadalmak adományozására, nem pedig elidegenítésére hatalmazza föl. Ellenben annak, hogy a király az üresedésben levő egyházak jövedelmeit egy ideig a maga czéljaira használhatja föl, nyomát a törvényekben nem találhatni. Vajjon a király arra, hogy az egyházi jövedelmeket a maga czéljaira használja föl, külön pápai fölhatalmazást bír-e, avagy azt kieszközölni szándékozik-e? nem tudja. Mindazáltal ajánlja, hogy a katholikus rendek kérését teljesítse, és az esztergomi érsekségre alkalmas egyént mielőbb nevezzen ki.[2])

A bécsi udvari kamara szükségesnek látta, hogy a magyar cancellária szorgos kutatást eszközöljön annak kiderítésére, vajjon a magyar király pápai kiváltságot, mely az egyházi jövedelmeknek világi czélokra fölhasználását megengedi, bír-e? Mert ha nem bír, az egyház törvényei és a pápai végzések az egyházi jövedelmeknek világi czélokra fordítását, egyházi átok büntetése alatt tiltván, az érsekség betöltése el nem halasztható. Mindazáltal a bécsi kamara abban a véleményben volt, hogy az egyházi törvényekbe nem ütközik az az eljárás, ha a király azzal kit az érsekségre kijelöl, az adományozás előtt tárgyalásokat indít meg avégből, hogy az ujvári erősség őrségének fizetését néhány esztendőre, a cseh- és morvaországi segélyösszegről lemondván, egészen magára vállalja, és ezenfelül bizonyos mennyiségű gabonát és bort ingyen ajánljon

[1]) »Quidnam suae maiestati tanquam regi Hungariae hoc loco etiam de jure liceat?« Eredeti fogalmazata a bécsi udvari kamara levéltárában.

[2]) Pethe László jelentését nem bírjuk. Azt a bécsi kamara 1616 január 18-ikán a prágai kamarához intézett iratában ismerteti.

föl; viszont az érseki székre kijelölt főpapnak kilátásba lehetne helyezni, hogy ő felsége őt valamelyik legközelebb megüresedő tekintélyes javadalom adományozásával kárpótolni fogja.[1])

Mindezen jelentések a király oldala mellett Prágában működő császári kamara elé kerültek. Ez a pápai fölhatalmazás iránt való kutatást feleslegesnek véleményezte; mert szerinte a kánonok is megengedik, hogy nagy szükség idején, az egyházi javakat bizonyos mértékben világi czélokra fordítani lehessen. Most az ország ilyen nagy szükség közepett van, és így, ha a király az esztergomi érsekséget üresedésben hagyván, jövedelmeit a kereszténység esküdt ellensége, a török ellen viselt háború czéljaira, tehát nem a maga hasznára, fordítja, ez ellen kifogást emelni nem lehetne; annál kevésbbé, mivel ő felsége »mint király és *apostol*«, bármelyik más ország uralkodójánál jelentékenyebb jogokat bír, melyek kegyúri jogainak a Hármas-könyvben megjelölt forrásaiból folynak. Ő felsége tehát e tekintetben szabadon rendelkezhetik és az esztergomi érsekség irányában követett régi gyakorlatot megújíthatja, anélkül, hogy pápai fölhatalmazásra szorúlna. De ennek daczára, mivel az esztergomi érsek egyúttal az ország prímásának fontos állását foglalja el, és különben is az érsekség üresedése alatt, javai a világi tisztviselők rosz kezelése miatt, csak csekély jövedelmet hoztak: a prágai kamarai tanácsosok is az érsekség betöltésére szavaztak, oly módon, hogy a jövő érsek, a kinevezés előtt, a cseh- és morvaországi rendektől fizetett 13.000 tallér évi segélyről lemondván, az újvári magyar őrség fizetését egészen magára vállalja: az újvári német őrségnek bizonyos mennyiségű gabonát és bort ingyen adjon, az újvári malomban az őrlést ingyen engedje meg; végre a magyar kamarának a túróczmegyei tizedet, az eddigi haszonbér mellett hagyja meg; viszont kilátásba helyeztetvén neki, hogy valamely egyházi javadalom adományozásával kárpótoltatik.[2])

A király a magyarországi kath. státus kérelmeit meghallgatva, abban állapodott meg, hogy az esztergomi érsekséget haladék nélkül betölti, és a prímási székre Pázmány

[1]) A bécsi kamara imént idézett fölterjesztése.

[2]) A prágai kamarának 1616 márczius 11-ikén kelt fölterjesztése a bécsi cs. és k. pénzügyminisztérium levéltárában.

Pétert emeli; egyúttal a prágai udvari kamarát utasította, hogy javaslata értelmében, Pázmánynyal a kinevezés előtt tárgyaljon, és őt a megjelölt kötelezettségek elvállalására bírja. Azonban a kamara váratlan ellenszegülésre talált. Pázmány a hozzá intézett fölszólításra így válaszolt: »Ő felsége kegyelmességeért, hogy engem az esztergomi érsekségre emelni szándékozik, hálával tartozom. Jól tudom, hogy előmozdíttatásomat Isten után ő felségének kellene köszönnöm. Ezért ő felsége és a haza javára kész leszek mindent megtenni, amit lelkiismeretem sérelme és jó nevem koczkáztatása nélkül megtehetek. Azonban a szent kánonok és a katholikus hittudósok a simonia bélyegét sütik arra, aki a javadalom adományozása előtt az adományozóval szerződésre lép; ily esetben az adományozás érvénytelenné válik, mind az adományozó mind a javadalmat elnyerő egyházi férfiú súlyos egyházi büntetéseket von magára. A korábbi esztergomi érsekekkel is ilyen alkudozások csak kineveztetésök után folytak. De továbbá a püspöki eskü a főpapokat arra kötelezi, hogy a javadalom jövedelmeit csorbíttatni ne engedjék, hanem az alapítóktól kijelölt czélokra fordítsák. Én tehát beiktatásom előtt kötelezettségeket nem vállalhatok, és inkább a felajánlott méltóságról lemondok, mintsem hogy Isten és lelkiismeretem ellen, hírnevem és esküm megsértésével bármit elkövessek!«

Mikor pedig a kamarai tanácsosok arra figyelmeztették, hogy az áldozatokat a véghelyek és a kereszténység érdekében kell hoznia: Pázmány előbbi nyilatkozatához ragaszkodott, és magyarországi törvényeket is idézett, melyek az egyházi jövedelmeknek világi czélokra fordítását tiltják.[1])

A király, Pázmány álláspontját méltányolván, néhány héttel utóbb őt esztergomi érsekké kinevezte, és az adománylevelet a rendes formában kiállította. Viszont Pázmány is most már a kamarával alkudozásokba bocsátkozni nem vonakodott. És azokat a terheket, amiket elődje viselt, ő is elvállalta. Mindazáltal kinyilatkoztatta, hogy ő azokat, egyháza és utódai jogainak épségben tartásával, csak is saját személyére

[1]) Pázmánynak élőszóval tett nyilatkozatait a prágai kamara 1616 szeptember 2-iki fölterjesztése resumálja. Ugyanott.

önkényt vállalja el.[1]) És mikor öt évvel utóbb ezen tehertől való felmentésért II. Ferdinándnál lépéseket tett, fönnen hirdette, hogy a király az egyházi javadalmakat a szent-szék engedélye nélkül terhelni nincs följogosítva, s ha ezt még is teszi az egyházi kiközösítést vonja magára; hogy továbbá az egyházi javadalmak megterhelését a koronázási eskü is kizárja, mivel abban a király fogadja, hogy az egyházi rendet jogaiban és javaiban megtartja, megoltalmazza; végre az országos törvények is az egyházi javak elidegenítését tiltják. És a király ezen érvek hatása alatt, Pázmányt az újvári őrség fizetésének kötelezettségétől fölmentette.[2])

Pázmány működése, miként az egyházi élet minden terén, úgy a korona és az egyház közötti viszony alakulására is mély hatást gyakorolt. Legfőbb igyekezete e tekintetben oda irányult, hogy útját állja a királyi hatalom azon önkényes terjeszkedésének, amely az egyház törvényeibe ütközött, anélkül, hogy az ország törvényeiben vagy jog-szokásaiban támaszt találna. Egyenlő lelkiismeretességgel tartotta tiszteletben amazokat és ezeket.

Érsekké kineveztetése előtt a turóczi prépostságot azzal a kötelezetséggel fogadta el adományul, hogy a javadalmat a jezsuitáknak engedi át, mihelyt nekik az *országos törvények* ingatlan javak bírását megengedik.[3]) Érsekké kineveztetése után néhány nappal, ünnepélyes óvást emelt a magyar kamara ellen, mert a császári kamarától vett rendelet értelmében, az érseki javakba való beiktatását megtagadta: a magyar kamara eljárását »a királyi tekintélyen és az ország szabadságán ejtett sérelemnek« bélyegezte, mivel német hatóságok rendeletei Magyarországban érvényteleneknek tekintendők.[4])

Két évvel utóbb történt, hogy az ő rendelkezése ellenében, a fehérvári prépost Hervoics Máté a pápai nuntiusnál keresett jogorvoslatot; és a nuntius biróul a zágrábi püspököt rendelte. Pázmány erről tudomást nyervén, a püspöknek így

---

[1]) L. e sorok irójának munkáját: Pázmány Péter és Kora. I. 221—235.
[2]) Ugyanott. II. 53.
[3]) *Katona*. XXIX. 645.
[4]) Pázmány Péter és kora. I. 235.

irt: »Mint bízalmas barátomat figyelmeztetem, hogy Magyarországban a Luther föllépését megelőző időtől, sőt a magyarok megtérésétől fogva, törvény és szokás azt rendeli, hogy aki az ország rendes bíráinak mellőzésével, közvetlenül a római pápához fordúl, ha egyházi férfiú javadalmát, ha világi fejét veszítse. Ha tehát a szent-szék tekintélyének megóvása szemem előtt nem lebegne, az országgyűlésen könnyen határozatot eszközölhetnék ki, mely Hervoicsot javadalmától megfosztaná.« [1])

Majd 1625-ben a kamarának az elhúnyt főpapok hagyatékára emelt igényei ellen föllépvén, támadását az országos törvények és jogszokások bástyái közől indította meg. A Hármas-könyv — úgymond — a királyt a főpapok örökösének mondja ugyan; de egyszersmind megmagyarázza, hogy ez az örökösödési jog a megüresedett egyházi javadalmak adományozására szorítkozik, ellenben az egyházi javak elidegenítésére nem terjed ki. Továbbá a Hármas-könyv a király ezen örökösödési joga tekintetében a főpapok és egyéb egyházi javadalmasok között nem tesz különbséget; már pedig a király az alsó rendű egyháziak hagyatékára igényt soha sem emelt. És ha a magtalan nemesek, kik után a király szintén örökösödik, ingóságaikról szabadon végrendelkezhetnek: ettől a jogtól megfosztani a főpapokat sem lehet. Ugyanezt a következtetést vonja le az 1557-ik évi X. czikkből, mely a kegyurakat a lelkészek hagyatékának lefoglalásától eltiltja. Az egyházi törvényekre és a zsinati végzésekre is utal; de hangsúlyozza, hogy egyházi ügyekben a magyar törvényhozás a kánonokat mindig mérvadóknak tekintette. Az ő felfogása szerint a kamara igényei önkényesen behozott, s nem is régi gyakorlatra támaszkodhatnak. A kérdés előzményeinek tisztázására okirati-készlettel nem rendelkezvén, ahhoz a szokásos eljáráshoz folyamodott, hogy vén embereket, kiknek afelől, hogy a főpapok hagyatéka milyen elbánásban részesült, tudomásuk lehetett, kihallgattatott. Hiteles alakban fölvett vallomásaik azt hirdették, hogy még Miksa király uralkodása alatt sem foglalta le a kamara Oláh és Verancsics prímások hagyatékát, és hogy a hagyatékok lefoglalásának gyakorlata csak 1580

[1]) Id. h. I. 481.

táján kezdődött, és nem egyszer a káptalanok és rokonok részéről ellenállással találkozott.[1])

Pázmány ugyanekkor, a főpapokkal és a káptalanok küldötteivel tartott tanácskozmányban, a főpapok végrendelkezési jogát és a hagyatékok kezelését illetőleg szabályzatot dolgozott ki, mely a kamara beavatkozását teljesen kizárta. Eszerint a főpap halála után hagyatékát három káptalani tag összeirja és lezárja: a hagyaték két harmadrésze a végrendeletben kijelölt örökösökre száll, egy harmadrésze papnöveldék alapításának czéljaira fordíttatik. Ezen szabályzat megerősítéseért a királyhoz folyamodott. A pozsonyi kamara, mely véleményadásra fölhivatott, ahoz a fölfogáshoz ragaszkodott, hogy a főpapi hagyatékokkal való rendelkezés a király jogaihoz tartozik, és a Pázmánytól felhozott érvek tüzetes czáfolatába bocsátkozott. Mindazáltal az ellen, hogy a főpapoknak a végrendelkezési jog megadassék, nem volt kifogása, csakhogy a főpapokat kötelezni kivánta, hogy a hagyaték egy harmadrészét egyházi és jótékonysági czélokra, egy harmadrészét a véghelyek szükségeire hagyományozzák; a végrendelet végrehajtása pedig »a királyi jog föntartásának jeléül« a kamara föladatához tartozzék.

Pázmány egy második fölterjesztésben még határozottabban vitatta, hogy az egyházi javakat és jövedelmeket a király világi czélokra nem fordíthatja. Végűl kijelentette, hogy az egyházi rend az erőszak eszközeihez nem nyúlhat: de a jogtalan gyakorlatot beleegyezésével szentesíteni soha sem fogja.

A király a kamara javaslatait elvetette, és Pázmányét némi módosítással fogadta el. 1625 deczember 11-ikén kelt okiratában a magyar főpapok részére azt a jogot biztosította, hogy hagyatékuk feléről szabadon rendelkezhessenek; másik fele papnöveldék alapítására, és ha ezekben többé hiány nem lesz, plébániák ellátására fog fordíttatni; egyúttal azt a reménységét fejezte ki, hogy a főpapok végrendeletökben az ország véghelyeiről is meg fognak emlékezni. Megállapította, hogy a végrendelet végrehajtása és a hagyatékok kezelése, a kamara kizárásával, a káptalanok teendőihez tartozik.

---

[1]) Id. h. II. 211–225.

Azt a kérdést, vajjon a főpapok hagyatékait lefoglalni a korona fel van-e jogosítva; vajjon most jogáról mond-e le, avagy jogtalan eljárást szüntet meg: a királyi okirat eldöntetlenűl hagyta. [1]) De éppen ezzel az okirattal a király a főpapok végrendelkezésének ügyét és a főpapi hagyatékok körüli eljárásszabályozását a saját hatásköréhez tartozónak vallotta, s ehez a fölfogáshoz az okirat elfogadásával a főpapok is csatlakoztak.

A következő évben Pázmány arra nézve keresett biztosítékot, hogy a megüresedő javadalmakat a kamara világi czélokra le ne foglalhassa. II. Ferdinándhoz a következő előterjesztéssel fordúlt: »Felséged vallásos buzgósága, melylyel Isten egyházát régi jogaiban megtartani és új előnyökkel gyarapítani igyekezik, azt a reményt kelti föl bennem, hogy az őseinek bőkezűségéből Isten dicsőségére és az egyházak czéljaira szentelt javak elidegenítésére felségedet rábirni senki sem lesz képes. Mivel azonban az alkalmatlan sürgetések, melyekkel felségedet ostromolják, előttem ismeretesek: kötelességem alázattal esedezni, hogy azokat felséged ne hallgassa meg. A magyarországi egyházi rendnek legrégibb időktől fogva fönálló kíváltságai értelmében, felséged az egyházi javadalmakat meg nem tarthatja, el nem idegenítheti, zálogba nem vetheti; hanem alkalmas egyházi férfiaknak adományozni köteles. Ez az ország törvénykönyvében ismételten ki van mondva ... Esedezem tehát, hogy felséged az egyházi javak elidegenítésével kezeit ne szennyezze be. Az uralkodók, kik egyházi javakkal kincstárukat gyarapítják, úgy járnak mint a mesebeli sas, mely a Jupiter oltáráról elragadott áldozat-hússal üszköt vitt fészkébe, s ezt lángba borította. Nem azért szólalok föl, mintha felségednek az egyház iránt táplált jóakaratában kételkedném. A veszélyes következményekre és Isten haragjára utalva, hiteléktől akarom megfosztani azokat, kik csekély haszon kedvéért Isten haragját magokra zúdítani nem rettegnének!« [2])

[1]) Ez öntudatosan történt. Lamormain a császári gyóntató javasolta II. Ferdinándnak, hogy az okiratot úgy fogalmazza »ut non videantur damnari vel probari ea quae hactenus facta sunt; ut non possit colligi episcopos id evicisse jure, eisque debere ex justitia; neque tamen id expresse etiam negetur.« L. Pázmány Péter és kora. II. 211--225.

[2]) Az 1626 augusztus 29-ikén kelt fölterjesztés eredetije az Akadémia kézirattárában.

Ezen előterjesztése sem maradt eredménytelen. II. Ferdinánd 1627 szeptember 20-ikán kiállított okiratában az eddigi gyakorlatot jogtalannak elismerni nem habozott. Ugyanis előadja, hogy elődei »az elmúlt nehéz időkben, némelyek helytelen előterjesztéseire«, egyházi javadalmakat »a katholika egyház nagy kárára« világiaknak beírtak és elzálogosítottak; de ő a maga és utódai nevében ünnepélyesen igéri, hogy ezentúl az egyházi javadalmakat zálogba vetni, beírni és világi czélokra fordítani nem fogják, hanem »az egyház és az ország törvényei értelmében« mindenkor érdemes egyházi férfiaknak adományozzák.[1])

Mindazáltal Pázmány a királyt arra, hogy egyházi javadalmakat iskolák alapítására és föntartására fordítson, feljogosítottnak tartotta. Ő maga több ízben folyamodott hozzá, hogy jezsuita collégiumok alapítását prépostságok és apátságok adományozásával lehetővé tegye.

Ellenben mikor II. Ferdinánd 1625-ben a sági prépostságot három esztendőre a zágrábi káptalannak adományozta, hogy jövedelmeiből a leégett székesegyházat fölépíttesse: Pázmány abban a véleményben volt, hogy a király a kegyúri jog korlátain túllépett, és fölkérte őt, hogy az egyházi és országos törvények értelmében a prépostságot valamelyik egyházi férfiúnak, föltétel és kötelezettség nélkül adományozza. A király erre korábbi rendelkezését visszavonván, a prépostságot a zágrábi püspöknek adományozta.[2])

*

Pázmány érseki kormányzata alatt, a szent-szék és a korona között a királyi kegyúri jog tekintetében nézeteltérések és ellentétes irányzatok sűrűn merültek föl. A legelső ilyen eset 1618-ban fordúlt elő.

Ezen év tavaszán a pozsonyi prépostság megüresedvén, elnyeréseért két czímzetes püspök, Balásfi Tamás a bosniai és Csiki István az erdélyi, folyamodott. II. Mátyás az előbbinek adományozta a prépostságot; de az utóbbirúl is gondoskodni kívánván, Naprági Demeter győri püspököt fölszólította, hogy

[1]) *Fejér.* Codicillus 163.
[2]) Pázmány Péter és kora. II. 223.

a ráruházott királyi kegyúri jog alapján Csikinek adományozza a győri őrkanonokságot, mely Balásfi előmozdításával üresedett meg.[1]) A püspök a királyi óhajtásnak készséggel tett eleget.

Ezalatt Balásfi, bár a prépostság elnyerése előtt arra kötelezte volt magát, hogy az őrkánonokságról lemond, Rómában az őrkanonokság megtartására fölhatalmazó bullát, úgyszintén a győri püspökhöz és káptalanhoz intézett pápai ajávlóleveleket eszközölt ki.[2]) Azonban ezekkel czélt nem ért. A győri püspök a pápát fölvilágosította arról, hogy a vallási érdekekre hátrányos volna az, ha Balásfi két olyan javadalmat bírna, amelyekkel az illető székhelyen való tartózkodást követelő teendők vannak egybekapcsolva; ennélfogva a bulla visszavételét kérte. Mire a pápa a bécsi nuntiust utasította, hogy Balásfit és Naprágit kihallgatván, az ügyet az igazság követeléseinek megfelelően döntse el.[3]) Majd néhány hét múlva, Balásfitól levél érkezvén, melyben panaszolja, hogy a pápai ajánlólevél daczára győri őrkánonoksága másnak adományoztatott, a nuntiushoz utasítás ment, hogy ennek a javadalomnak birtokában Balásfit tartsa fönn.[4])

A nuntius mind a győri püspököt, mind Balásfit felhívta, hogy néki a fenforgó ügyről jelentést küldjenek be, amelynek alapján határozni fog.[5]) Naprági azonban a szentszék követét ezen ügyben illetékes bírájának el nem ismerte, és a királyhoz fordúlt, Balásfi ellen azt a vádat emelvén, hogy eljárásával a királyi kegyúri jogon sérelmet ejtett.

Balásfi erről tudomást nyervén, a királyhoz benyújtott védiratában az ügyet az igazi világításba helyezte. Ő — úgy-

---

[1]) »Te requirere voluimus, ut custodiatum una cum canonicatu Jauriensi, per translationem Thomae Balasfi vacantem . . . memorato Stephano Csiki . . . conferre velis«. Az 1618 június 26-ikán kelt királyi irat fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

[2]) A bullát nem sikerült a római levéltárakban megtalálnom. Tartalmáról az alább idézendő iratok szólnak. Az 1618 május 28-ikán kelt két ajánló-levél a bullát nem érinti és általános kifejezésekben van tartva. (A vatikáni levéltárban. Armarium. XLV. Tom. XV. f. 328.)

[3]) A bíbornok-államtitkár 1618 szeptember 1-én kelt jegyzéke. (Vatikáni levéltár. Borghese gyűjtemény. I. 947. szám.)

[4]) Az államtitkár 1618 november 3-iki jegyzéke.

[5]) A nuntius 1618 október 1-én és november 9-ikén a győri püspökhöz intézett levelei a győri káptalan magánlevéltárában.

mond — a szent-székhez nem javadalom elnyeréseért folyamodott, hanem azért, hogy a már bírt javadalmak megtartása, a kánoni összeférhetetlenség akadályának elhárításával, lehetővé tétessék. A pápák ugyanis, habár a javadalmak adományozásának jogát Magyarország királyainak átengedték; de több javadalom bírására a fölhatalmazás megadását magoknak tartották fönn. Utal arra, hogy a prépostságnak igen csekély a jövedelme, a miért elődei szintén más javadalmakat is bírtak; ő pedig a kath. ügy oltalmára nyomdát szándékozik létesíteni, minélfogva támogatásra igényt tarthat.[1])

A király ennek az ügynek nagy fontosságot tulajdonított. Pázmányt megbízta, hogy a magyar tanácsosoknak, a nádor elnöklete alatt, tartandó értekezletén, néhány egyházi és világi úr véleményét hallgassa meg, s azután a teendők iránt javaslatot tegyen.[2]) Az értekezlet 1618 deczember elején a nádor galgóczi kastélyában tartatott meg; de Pázmány betegség miatt nem jelenhetett meg. A győri püspök itt azzal a követeléssel állott elő, hogy Balásfi »az ország törvényein ejtett sérelem bűntényé miatt«[3]), a nádor törvényszéke elé idéztessék. Ezt a királyi cancellár, Lépes Bálint nyitrai püspök ellenezte; elegendőnek tartotta azt, hogy a királyi személynök Balásfit intse »csendesedjék és szándékában valamennyire tartozzék meg« ; mig az ügyet Pázmány, érseki hatósága körében, elintézi.[4])

Az értekezlet egyik indítványt sem fogadta el: osztozván abban a nézetben, hogy a királyi kegyúri jogon és az ország törvényein ejtett sérelem esete forog fönn, szükségesnek látta orvoslásáért a királyhoz és a pápához fordúlni.

A magyar tanácsosok a királynak előterjesztették, hogy valahányszor a múlt időkben találkoztak, kik a magyar király ősrégi jogainak sérelmével, idegen hatalmasságokhoz fordúltak, azok ellen az uralkodók és rendek a közbéke megbontóira

[1]) A levélnek dátum-nélküli egykorú másolata ugyanott.
[2]) Az 1618 november 29-ikén kelt királyi irat: Pázmány Péter levelei. I. 192.
[3]) Tanquam contra patriae leges delinquentem.
[4]) Lépes Bálint 1618 deczember 7-ikén Pázmányhoz írt levele a primási világi levéltárban.

szabott büntetéseket alkalmazták. Kérik tehát, hogy ő is Balásfit fékezze meg, a királyi jogokat oltalmazza meg.

A pápa figyelmét pedig arra hívták föl, hogy Balásfi a győri javadalom megtartására az engedélyt alattomosan, a rendes hatóságok mellőzésével, eszközölte ki; ezzel a magyar királynak a szent-széktől nyert és megerősített kiváltságait megsértette. Ugyanis a pápák a magyarországi egyházi javadalmakkal való rendelkezés jogát a királynak engedvén át, magok részére csak a püspökök megerősítését tartották fönn. Az ország törvényei pedig azokra, kik egyházi javadalmakat a törvényes szokástól eltérő módon igyekeznek elnyerni, szigorú büntetéseket szabnak. Kérik tehát, hogy ő szentsége a király jogait, egyesek nagyravágyása kedvéért, ne sértse meg, és a fönforgó esetben a győri püspöknek, királyi rendeletre támaszkodó intézkedését hagyja jóvá.

A bíbornoki testület közbenjárását is kikérték. A bécsi nuntiustól pedig udvarias hangon irt levélben bocsánatot kértek, hogy eljárását szó nélkül nem hagyhatták; biztosítván őt arról, hogy ha ő az ország jogai iránt tiszteletet tanúsít, ezt szolgálataikkal viszonozni fogják.[1])

Pázmány az értekezlet határozataihoz való csatlakozását jelentette be a királynak. Ő — úgymond — a tiszteletet és hódolatot, amit a szent-szék iránt táplál, élete koczkáztatásával is bebizonyítani kész; Balásfi személye iránt pedig kiváló jóindulattal viseltetik. Mindazáltal Balásfi eljárását menthetetlennek tartja; mert miután arra kötelezte magát, hogy a prépostság elnyerése után az őrkanonokságról lemond, a pápai dispensátióban foglalt kedvezményre igényt nem tarthat. Azt hiszi, hogy a nuntius, ha erről értesül, Balásfi ügyének pártolásával fölhagy; annál inkább, mert ha ezt nem cselekszi, védenczét a számüzetés veszedelmének teszi ki. »A mi uraink — így folytatja — arra, hogy az egyházi javadalmak körül ujítás ne történjék, nagy súlyt fektetnek. A cancellár elmondhatja felségednek, hogy a galgóczi értekezleten még katholikus urak is miképen nyilatkoztak. Ezért mind a szent-szék tekin-

[1]) A galgóczi értekezlet nevében 1618 szeptember 7-ikén írt négy levél Forgács Zsigmond nádori protocollumába van beiktatva. (A protocollum újabb másolata a M. N. Múzeum kézirat-gyűjteményében.)

télyének, mind a magyarországi egyház békességének megóvása érdekében szükséges, hogy a nuntius az ügy állásáról fölvilágosíttassék, és mindkét félnek hallgatást parancsoljon.« [1])

Azonban Balásfi, ki szenvedélyes és erőszakos természetének sugallatait követve, bonyodalmakat és botrányokat gyakran támasztott [2]) arra, hogy igényeiről lemondjon, hajlandó nem volt. Sőt sikerült a pápai nuntiust is rábírnia, hogy érdekében a törvényes eljárást indítsa meg. Ez a győri püspökhöz és káptalanhoz »kánoni megintést« küldött, és őket azon esetre, ha Balásfit őrkánonoki javadalmába tizenöt nap alatt vissza nem helyezik, az egyházi kiközösítés büntetésével fenyegette.[3]) Ezzel szemben Naprági a királynál keresett oltalmat. Előadta, hogy mivel a győri őrkánonokság adományozása ő felsége akaratából történt, a nuntius föllépése a királyi tekintélyt sérti, mely csorbát szenvedne, ha a javadalom-adományozásokat a nuntius egyházi büntetések alkalmazásával megsemmisíthetné. Ezért kéri, hogy a nuntiust ítéletének visszavonására és beavatkozásának megszüntetésére bírja.[4])

Ugyanakkor a győri káptalan küldöttei Nagyszombatban Pázmány előtt megjelentek, és őt arról igyekeztek meggyőzni, hogy az ő érseki joghatósága is megtámadtatott; mert bármily széles legyen a nuntius hatalomköre, a kánonok értelmében nem lehet arra följogosítva, hogy az érsek mellőzésével püspök ellen birói eljárást indítson; minélfogva ez esetben itéletét érvénytelennek kell tekinteni.[5])

Aziránt, hogy Pázmány mit tett, tájékozva nem vagyunk. De tudjuk, hogy a környezetében tartózkodó, az esztergomi káptalanban javadalmat bíró, váradi, pécsi és váczi püspökök Naprági ügyét melegen fölkarolták, és a királynál Balásfi megbüntetését szorgalmazták.[6])

[1]) Az 1618 deczember 13-ikán kelt fölterjesztés: Pázmány levelei. I. 196.

[2]) L. Pázmány Péter és kora. I. 394–432.

[3]) Ezt a győri káptalan küldötteinek Pázmányhoz intézett, alább idézendő. előterjesztéséből tudjuk.

[4]) 1618 deczemker 27-ikén kelt fölterjesztése a győri káptalan levéltárában.

[5]) 1618 deczember 27-ikén kelt emlékiratuk a prímási világi levéltárban.

[6]) A püspököknek deczember 31-ikén kelt fölterjesztésök a győri káptalani levéltárban.

Ezalatt azonban a galgóczi értekezlet fölterjesztése Rómába érkezvén, itt a fölmerült bonyodalom megszüntetésére a készség nem hiányzott. A bécsi nuntius megbízatott, hogy mivel az ország nádorának és más magyar uraknak fölfogása szerint, a Balásfi javára engedélyezett bulla »a Magyarország királyainak egykor adományozott kiváltságokra sérelmes«: az ügyet »eligazítani iparkodjék.« És ezen czél elérésére három módozat között választhatott: a pápai bulla érvényességét felfüggeszthette; birói formák mellőzésével eldönthette, hogy az őrkánonokság kit illet meg; végre a két igénylő között barátságos kiegyezést hozhatott létre. A pápa ezen utóbbi módozatnak adott elsőséget.[1])

Az ügy kimeneteléről nincsenek adataink. De sem a győri őrkánonokság ügye, sem az avval kapcsolatban fölmerült jogi kérdések többé a politikai és egyházi köröket nem foglalkoztatták, amiből azt következtethetjük, hogy V. Pál pápa óhajtása teljesült: barátságos kiegyezés jött létre.

II.

A czímzetes püsökségek kérdése Rómában. — A corbáviai, váradi és rosoni püspökségek betöltése. — A bosniai püspökség ügye.

VIII. Orbán pápa uralkodása (1623—1644) kezdetén a magyarországi *czímzetes püspökségek* adományozása tárgyában hosszú vita keletkezett, mely befejezését csak a század vége felé nyerte.

II. Rudolf szokásba hozta, hogy a német birodalomban vagy örökös tartományaiban működő előkelő egyházi férfiaknak, Magyarország melléktartományaiban egykor fönállott, a török foglalás után elenyészett püspökségek czímét adományozta, és püspökké fölszenteltetésöket lehetővé teendő, részökre a pápai megerősítésért folyamodott. Sennyei István váczi püspök, királyi kancellár 1626-ban Rómába jelenti, hogy több mint húsz ilyen czím áll rendelkezésre, de csak ritkán adományoztatnak, mivel »czímekkel a magyarok nem sokat töröd-

[1]) Az államtitkárnak 1619 február 2-ikán kelt jegyzéke az idézett helyen.

nek.«[1]) Ezekhez tartozott a *corbáviai* püspökség,[2]) mely legutoljára 1480-ban töltetett be, és egy századnál tovább üresedésben állott, míg II. Ferdinánd 1624 november 13-ikán *Fastreyer Henrik* szent-ferencz-rendi szerzetesnek, a tábori főpapnak adományozta, és a bemutató iratot Rómába megküldötte.

Itt azonban éppen azért, mivel a püspökség oly régtől fogva betöltetlenül állott, kétség merült föl aziránt, vajjon a kinevezés joga a magyar királyt megilleti-e?

A király, ezen nehézségekről értesülvén, római követét Savelli herczeget utasította, hogy »*a magyar korona jogainak megoltalmazására*« és a megerősítés kieszközlésére minden lehetőt tegyen meg. Savelli, amikor 1625 február közepén megbízatásában eljárt, a pápától megnyugtató választ nyert, és azzal a reménynyel kecsegtetheté uralkodóját, hogy Fastreyer atya a pápai megerősítést legközelebb elnyeri.[3])

Azonban csalódott. A megerősítés nem adatott meg. Most megtagadását azzal okadatolták, hogy czímzetes püspököket a szent-szék csak mikor fontos ok vagy nagy szükség követeli. szokott kinevezni; ilyen eset pedig nem forog fönn. Mire a király, követe útján, előterjesztette, hogy csakugyan nagy szükség van arra, hogy a tábori főpap azon egyházi cselekményeket végezhesse, amikre csak a püspöki fölszentelés teszi képessé.[4])

Időközben megüresedett a váradi püspökség, melynek területe a Bethlen Gábornak, a nikolsburgi békekötésben, áten-

---

[1]) 1626 július 10-ikén kelt nyilatkozata a congregatió consistorialis levéltárában.

[2]) Ennek a püspökségnek székhelye 1460-ban pápai bulla alapján Modrusba helyeztetett át, amelynek nevét is fölvette.

[3]) Sajnos Savellinek 1624 deczemberben irt első jelentése és az 1625 január 9-ikén kelt királyi válasz nem maradt ránk. Csak Savellinek 1625 február 15-ikén kelt második jelentését bírjuk, amelyben ezeket olvassuk: »Conforme al comandamento che ricevo con la lettera di vostra maestá cesarea de 9 prossimo passato, ho fatto l'ufficio con sua beatitudine per la confirmatione che desidera fià Henrico Fastreyer . . . e ho trovato la santità sua disposta a compiacerlo, per il qual fine non mancherò d'assister al negotio in tutto quel di piú che occorresse, insieme anco per la conservatione delle ragioni della corona d'Ungheria, come nella medesima lettera mi viene comandato.« (A bécsi állami levéltár Romana osztályában.)

[4]) II. Ferdinándnak 1626 ápril 29-ikén a római követhez intézett irata ugyanott.

gedett hét magyarországi vármegye határai között létezett. A magyar közjog egyik sarkalatos tételét képezte az, hogy a királyi kegyúri jog a koronával és nem a földterülettel áll kapcsolatban. Mind a békekötés okiratában, mind a beczikkelyezés alkalmával a magyar országgyűlés törvénykönyvében nyiltan megállapíttatott, hogy »az egyházi javak adományozása és a kegyúri jog« ama vármegyékben a királynak tartatik fönn.[1])

A király a csanádi püspökségről a *váradira* áthelyezett Lósi Imrét 1625 őszén és a *rosoni* czímzetes püspökké kinevezett gróf Zucconi Vincze császári tanácsost 1626 tavaszán mutatta be. megerősítés végett a pápának.[2])

Ezen két püspökség ügyének tárgyalása Rómában alkalmat szolgáltatott arra, hogy a magyar király kegyúri jogainak eredetére és kiterjedésére vonatkozó kérdések újból szőnyegre kerültek.

A királyi kinevezés jogi következményei iránt — mint láttuk — Róma és Magyarország között többször éles nézeteltérés nyilvánúlt. A szent-szék most is ragaszkodott ahhoz a fölfogáshoz, hogy a királytól kinevezett főpapok csak a pápai megerősítés után viselhetik a püspöki öltönyt, gyakorolhatják a püspöki joghatóságot. És az 1626 ik év elején a bécsi nuntius utasíttatott, hogy »a császárt komolyan figyelmeztesse, hogy »a tőle kinevezett püspököket, a míg az apostoli szék megerősítését el nem nyerik, püspököknek ne tartsa, ne czímezze, országgyűlési széköket elfoglalni ne engedje.« Viszont azonban mivel a megerősítés kieszközlésének elmulasztását a fizetendő

---

[1]) Az 1622-ik évi országgyülés XXIX-ik czikke. Ezen intézkedés megujíttatott akkor, mikor III. Ferdinánd alatt a hét vármegye Rákóczi György fejedelemnek engedtetett át.

[2]) A Losi javára 1625 november 6-ikán kiállított bemutató irat a római congregatió consistorialis levéltárában. — Zucconi részére az 1625 deczember 5-ikén kelt adománylevél oly módon állittatott ki, mintha megyés és javadalmas püspökségről volna szó. (Az országos levéltárban őrzött királyi könyvben.) De az 1626 június 2-ikán kelt bemutató iratban a király azt mondja, hogy »*titulum* Rosonensis ecclesiae« adományozta neki. (A consistorialis levéltárban.) Ezen alkalommal Rómában készült emlékirat szerint, a rosoni püspökség Dalmátiában, a ragusai érsekséghez tartozott »olim sub dominio regis Dalmatiae atque Hungariae. nunc a Turcis occupatur: vulgariter Castelnuovo appellatur.« (A consistorialis levéltárban.)

díjak nagysága okozta, megállapíttatott, hogy a magyarországi püspökök, ha szegénységöket a császári udvarnál levő nuntius bizonyítványával igazolják, a megerősítő bullákat díjtalanul nyerik el.[1])

Mily módon járt el a nuntius megbizatásában? — arról a fönmaradt emlékek hallgatnak. De az bizonyos, hogy a királyhoz intézett felszólítás — ha az csakugyan megtörtént, — hatástalanul hangzott el. A megerősítési díjak fizetése tárgyában pedig már néhány hónappal utóbb, a győri püspök megerősítése esetében, nehézségek merültek föl, amelyek Pázmány Pétert arra késztették, hogy a szent-széket a következményekre figyelmeztesse. »Néhány püspök, tudtom nélkül — úgymond — hittudósokhoz azt a kérdést intézte; vajjon a püspöki fölszentelést nyugodt lelkiismerettel mellőzhetik-e, ha olyan magas díjakat követelnek tőlök, amelyeket elődeik egy század óta nem fizettek? Igenlő választ kaptak . . . És attól tartok, hogy ezt a nézetet elfogadják.«[2]) Eszerint főpaptársainak eljárását nem helyeselte, de mentegette; és a baj orvoslását a szent-szék nagylelküségétől várta.

Arra nézve hogy a magyar királyt a magyarországi érseki és püspöki székekre a kegyúri kinevezés joga megilleti: Rómában kétség nem merült föl. Találkoztak ugyan a kik III. Julius 1550-ik évi decretumára utaltak, amely a magyar királytól a kinevezés jogát, amíg azt kellően nem igazolja, megvonta. De az illetékes körökben az a nézet érvényesült, hogy mivel 1550 óta a magyarországi püspöki székek betöltése királyi kinevezés alapján történt: vagy eleget tett a király a felhivásnak és jogát kellőképen igazolta; vagy ha ez nem is történt meg, az ellenkező gyakorlat ama decretumot hatályon kivül kelyezte.[3])

---

[1]) A congregatio de propaganda fide 1626 január 20-iki végzése, a congregatio consistorialis levéltárában. — Ludovisi bíbornoknak 1626 január 27-ikén a bécsi nuntiushoz intézett jegyzéke a vatikáni levéltárban.

[2]) 1626 július 27-ikén a bécsi nuntiushoz intézett levele *Hevenesy* kézirat gyűjteményében. IX.

[3]) A congregatio consistorialis 1626 szeptember 17-iki ülésében »fuit dubitatum an nominatio ad ecclesiam Varadiensem esset admittenda propter decretum Julii III., expresse prohibens nominationes ad ecclesias Hungariae; sed quia observantia subsecuta erat in contrarium, et episcopi regni intersunt dietis, et possunt prodesse causis religionis catholicae, fuit permissa nominatio ad illas ecclesias.« — És a congregatio

Így tehát vita tárgyát csak az a kérdés képezhette: a kinevezési jog mely püspökségekre terjed ki?

A consistorialis congregatio abban állapodott meg, hogy ez a jog csakis a szoros értelemben vett Magyarország főpapi székeire vonatkozik; hogy tehát a magyar király joghatósága alatt álló melléktartományokban fönálló egyéb püspökségekre csak úgy érvényesíthető, ha az a jog pápai kiváltságon vagy egyéb törvényes alapon nyugszik; és oly püspökségekre, melyek más uralkodók joghatósága alatt álló területeken léteznek, egyáltalán nem vehető igénybe.[1])

És általánosságban, nemcsak Magyarországra, hanem az egész egyházra való érvényességgel az az elv mondatott ki, hogy »a czímzetes püspökök számát szükség nélkül szaporítani nem szabad, és hogy a hitetlenek hatalmába jutott területeken (in partibus infidelium) egykor fönállott püspökségek a szentszék szabad rendelkezésének tartatnak fönn, tekintet nélkül azokra, a kikhez korábban a főpap megválasztásának joga tartozott.«[2])

Ezen határozatok, melyek a corbaviai, váradi és rosoni püspökök megerősítését kizárták, úgy látszik, sem a császári követtel, sem a magyarországi főpapokkal nem közöltet-

---

titkára egyik emlékiratában kiemeli »dicto decreto per regem satisfactum fuisse, docendo de titulo; vel sublatum contrario usu, quia ab anno 1550 usque ad annum 1613 subsecutae sunt plures illarum provisiones ad regiam nominationem.« (Ezt egy későbbi, 1661-ben készült római emlékiratban idézve találjuk. A vatikáni levéltárban.)

[1]) Az 1626 szeptember 17-iki ülésben »fuit permissa nominatio ad illas (t. i. Hungariae) ecclesias; non tamen ad alias, etsi sint in terris subjectis jurisdictioni regis Hungariae; multo minus si jurisdictio sit penes alios, juxta decretum Clementis VII. in simili casu.« Ennek a decretumnak teljes, hivatalos szövegét a római és magyarországi levéltárakban sikertelenűl nyomoztam. Kivonatát 1635-iki római emlékiratokban találtam, melyek az erdélyi püspökség betöltése ügyében szerkesztettek, és a prímási világi levéltárban őriztetnek. Teljesen azonos kivonatát közli *Riganti* is: Commentarii in regulas cancellariae. (Róma. 1744.) I. 219.

[2]) »Fuit in praedicta congregatione decretum: huiusmodi episcopos titulares non esse multiplicandos, et provisiones ecclesiarum existentium in partibus infidelium esse reservatas liberae sedis apostolicae provisioni, exclusis etiam illis, quibus de jure alias electio competebat.« (Ez a végzés Riganti könyvében nincs meg; hanem benn foglaltatik abban az 1635-ik évi emlékiratban, amit a congregatio consistorialis részéről az erdélyi püspökség betöltése ügyében szerkesztettek, és 1635 május 19-ikén a bécsi püspök Rómából Bécsbe küldött. (A prímási világi levéltárban.)

tek. Pázmány egy évvel utóbb úgy tudta, hogy a váradi püspök megerősítését protestáns szülőktől való származása késlelteti.[1])

És mikor 1627 tavasz elején, a császári követ a bemutatott püspökök megerősítését kérte,[2]) és a magyar király jogát a czímzetes püspökségek adományozására hangsulyozta, a pápa nem arra a decretumra hivatkozott; hanem csak azt hozta föl, hogy ő czímzetes püspökök kinevezését az egyházra nézve hasznosnak nem tartja, amiért más fejedelmeknek is ez irányban előterjesztett kéréseire tagadó választ adott; és ő csak a szentszék nuntiusait mozdítja elő czímzetes püspökségekre. Egyébiránt hozzátette, hogy a magyar király kinevezési jogát kétségbevonni vagy megsérteni nincs szándéka.

Savelli herczeg ellenveté, hogy más fejedelmek kérését a pápa visszautasíthatta, mert a czímzetes püspökségekre a melyekre a tőlök ajánlott egyházi férfiakat előmozdíttatni kivánták, teljesen a szent-szék rendelkezesére állottak; ellenben a magyar király a szóban levő czímzetes püspökségekre a kinevezés jogát birja.

A pápa ekkor azt a módozatot ajánlotta, hogy a király azokat az egyház férfiakat, kiket czímzetes püspökségekre mozdít elő, németországi főpapok mellé segédpüspököknek jelölje ki; ekkor azután tekintet nélkül arra, vajjon tényleg segédpüspökök gyanánt szolgálni fognak e vagy sem, a megerősítést szivesen megadja.[3])

A követnek ezen tárgyalásokról tett jelentésére, a király a következő választ adta: »Örömmel értesülünk afelől, hogy ő szentsége jogunkat, amit úgy mint Magyarország törvényes királya a magyarországi püspökök kinevezésére birunk, vita tárgyává tenni nem kivánja. A püspököknek az országgyűlésen székök és szavazatuk lévén, mind az ország, mind a kath. vallás érdeke kivánja, hogy számuk ne csökkentessék. És remél-

[1]) Pázmány 1627 szeptember 28-ikán egy római bibornokhoz intézett levelében említi ezt, és a dispensatió kieszközlését kéri. (A consistorialis levéltárban.)

[2]) A király 1627 február 5-ikén meghagyja a követnek, hogy Fastreyer részére a megerősítést sürgesse. A levél fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

[3]) Savelli herczeg 1627 ápril 24-iki jelentése, ugyanott.

leni lehet, hogy a török igája alatt levő püspökségeket Isten segítségével visszaszerezzük. Eszerint a magyarországi czímzetes püspökségek máskép itélendők meg, mint azok, melyek egykor Ázsiában és Afrikában léteztek, a melyeknek csak nevök és czímök maradt fönn; míg a magyarországi czímzetes püspökök még némi jövedelmet élveznek, és az ország főrendei sorában foglalnak helyet; amiért is azok kiket elődeink ilyen czímzetes püspökségre ekkorig kineveztek az apostoli megerősítést akadály nélkül elnyerték.«[1])

A pápa, mikor vele ezen királyi irat tartalmát a császári követ közölte, merev álláspontjától eltért; amennyiben Zucconi Vincze grófnak a rosoni püspökségben megerősítésére késznek nyilatkozott.[2]) És néhány héttel utóbb a megerősítést, a királyi kinevezési jog elismerése mellett, foganatosította.[3])

Csak harmadfél év múltával ment végbe Lósi Imrének a váradi pöspökségben való megerősítése.[4]) Ellenben Fastreyer megerősítésétől a szent-szék állhatatosan idegenkedett. E tekintetben bizonyára az a körülmény volt mérvadó, hogy a rosoni és váradi püspökségek királyi kinevezés alapján való betöltésére a közelmúltban előzményes esetek léteztek; ami a corbaviai püspökségre nézve kimutatható nem volt.[5])

*

A kalocsai érsekségnek alárendelt bosniai püspökség és a magyar koronához tartozó Bosnyákország területe soha sem

[1]) Az 1627 június 2-ikán kelt királyi irat fogalmazata ugyanott.

[2]) Savelli herczeg 1627 július 3-iki jelentése ugyanott.

[3]) Az 1627 augusztus 30-iki consistóriumi ülésben.

[4]) Az 1630 ápril 22-iki consistóriumi ülésben. — 1628 május 26-ikán a király újból utasította volt a császári követet, hogy Lósi Imre megerősítését és a dispensatiót mely annak föltételét képezi, sürgesse. (Ez a levél nem maradt fönn.) Savelli herczeg 1628 július 29-ikén kelt válaszában írja: »In conformità del medesimo comandamento farò il possibile per ottenere la dispensa desiderata da lui.« (A bécsi állami levéltárban.)

[5]) II. Ferdinánd időközben, 1626 augusztus 25-ikén Fastreyert a raguzai érsekség alá tartozó trebinjei (tribuniczi) püspökségre nevezte ki (Országos levéltár, Liber Collationum); valószinűleg azt reméllette, hogy erre a czímre könnyebben kaphatja meg a pápai megerősítést. De annak nyomát, hogy erre nézve Rómában lépéseket tettek, nem találjuk. Ellenben III. Ferdinánd 1638 május 25-ikén Fastreyert ismét a corbaviai püspökségre praesentálta. (A bemutató irat fogalmazata az országos levéltár cancelláriai osztályában.)

volt azonos. Amaz ennek csak egy kis részét foglalta magában, míg ugyanakkor Magyarországra is kiterjeszkedett, itt Diakovárt birta székhelyét és birtokait. A bosniai püspökség ezért a mikor Bosnyákország török uralom alá jutott, nem szünt meg, és csak a mohácsi vész után lett czímzetes püspökséggé, melyet a királyok más egyházi javadalomban működő egyházi férfiaknak szoktak volt adományozni, a kik egykori egyházmegyéjöknek sem magyarországi sem bosnyákországi részében joghatóságot nem gyakoroltak, és a Bosnyákországban működő szent-ferencz-rendi szerzetesekkel semmiféle összeköttetésben nem állottak. Sőt a pápa mikor 1544-ben a bosniai püspökké kinevezett János erdélyi főesperest megerősítette, attól a kötelezettségtől, hogy egyházmegyéjében tartózkodjék, egyenesen fölmentette.[1])

A Bosnyákországban működő szent-ferencz-rendi szerzetesek az egyházi joghatóságot függetlenül gyakorolták; a püspöki jelleget követelő cselekmények végzésére pedig körükből a pápa nevezett ki püspököt. Ilyen volt *Ugrinovics Miklós* atya, ki 1565-ben szendrői püspökség czímére szenteltetett föl.[2]) 1573-ban fordul elő első ízben az az eset, hogy a pápától püspökké kinevezett *Matkovics Antal* atya a *bosniai* czímet nyerte el. Ez a szokatlan eljárás a bibornoki consistóriumban föltünést is keltett, és az egyik bíbornok megjegyezte, hogy püspököt mindig bizonyos székváros és székesegyház, nem pedig egy egész tartomány számára szokás rendelni; egy másik pedig azt az aggodalmát fejezte ki, hogy püspök, székhely és jövedelem nélkül szükölködvén, koldulni lesz kénytelen.

Ezek a felszólalások kétségtelenné teszik, hogy nem a magyar koronához tartozó régi püspökség betöltéséről, hanem egy új püspökség alapításáról volt szó. Mindazáltal a pápa szándékától nem állott el. Matkovics atya bosniai püspök lett; és hatósága Bosnyákországon kivül a püspök nélkül szükölködő szomszéd területekre is kiterjesztetett.[3])

---

[1]) »Providit ecclesiae Bosnensi in partibus infidelium . . . cum indulto quod non teneatur accedere ad dictam ecclesiam.« (Az 1544 augusztus 8-iki consistorialis ülés jegyzőkönyvében.)

[2]) Fermendzin. Acta Bosnae. (Zagrabiae. 1892.) 310.

[3]) Ugyanott. 311.

Halála után 1588-ban *Balicsevics Ferencz* atya, szintén a bosniai czímmel ellátva, lett püspökké.[1])

Ennek az életében történt az, hogy II. Rudolf király 1600-ban *Ujlaki Lajost,* majd 1605-ben *Ergelics Ferenczet* bosniai püspökké nevezte ki. Az előbbi a pápai megerősítésért nem folyamodott; de az utóbbi 1607-ben annak kieszközléseért lépéseket tett, folyamodásában világosan kifejezvén, hogy »czímzetes püspökségről« van szó.[2]) Az 1607 július 30-ikán tartott consistoriális ülésben, Ergelics »a császári felségnek, úgy mint Magyarország királyának kinevezésére« a bosniai püspökségre emeltetett, és attól a kötelezettségtől, hogy a török uralom alatt álló egyházmegyéje területén székeljen, fölmentetett. Hasonlóképen 1610 január 28-ikán a II. Mátyástól kinevezett *Telegdi János* bosniai püspök is megerősíttetett.[3])

Mind a két esetben a római hatóságok figyelmét elkerülte az a körülmény, hogy 1588-tól fogva a pápától kinevezett főpap ugyancsak a bosniai püspök czímét viseli. Ez csak a harmadik eset alkalmával derült ki, mikor az 1612-ben II. Mátyástól kinevezett Balásfi Tamás győri őrkánonok részére 1614 nyarán a királyi bemutató irat Rómába érkezett,[4]) Ekkor a szent-szék részéről az az értesítés küldetett Bécsbe, hogy »oly egyházmegyébe, melynek főpásztora életben van, más püspököt rendelni nem lehetséges.«[5]) A következő évben Balicsevics püspök kimúltáról tudósítás érkezvén, a szent-szék késznek nyilatkozott most Balásfi megerősítését foganatosítani.[6]) Ez azonban — ismeretlen okból — elmaradt.[7])

Rómában ekként figyelmessé lettek arra, hogy a magyar király a bosniai püspökségre a kinevezés jogát gyakorolja, és

---

[1]) Ezt említi Ludovisi bíbornok 1614 október 12-ikén a bécsi nuntiushoz intézett jegyzékében. (Nuntiatura Germaniae. vol. 24. És egy 1661-ik évi alább idézendő római emlékirat.)

[2]) Ergelicsnek 1607 január 22-ikén Aldobrandini bíbornokhoz intézett levele a vatikáni levéltárban.

[3]) A consistorialis jegyzőkönyvekben.

[4]) Az 1614 július 16-ikán kelt bemutató irat fogalmazata a magyar országos levéltár cancelláriai osztályában.

[5]) Az államtitkár 1614 augusztus 2. és 16-ikán a bécsi nuntiushoz intézett jegyzékei.

[6]) Az államtitkár 1615 május 2-án kelt jegyzéke.

[7]) Balásfi még 1618-ban is választott püspöknek czímeztetik. Fermendzin. 366.

mivel ezt sérteni nem akarták, a bosnyákországi egyházak érdekeiről akként gondoskodtak, hogy Balicsevics utódját, Antal szent-ferencz-rendi atyát scardonai püspök czímére szentelték föl, és Bosnyákország részére ideiglenes administrátorrá rendelték,[1]) amely megbízás három évre szólott, de ezen idő elteltével megújíttatott.[2])

Időközben Balásfinak váczi püspökké kineveztetése után, a király 1621-ben Sennyei Istvánt, majd 1623-ban Deáki Lászlót nevezte ki bosniai püspökké. A pápai megerősítést egyik sem nyerte el, bár a kellő lépéseket megtették.[3]) Ennek magyarázatát a rendelkezésünkre álló iratokban nem találjuk. A szent-szék ezt a három püspököt ignorálva, folytonosan még Telegdi Jánost tekintette bosniai püspöknek. 1622 és 1624-ben a scardonai püspököt újabb három évre bosniai administrátorrá rendelvén, ezt az intézkedést azzal indokolta, hogy »János püspök bizonyos okok miatt székvárosától és megyéjétől távol kénytelen élni.«[4]) Antal halála után pedig, (1625) Jurkovics Tamás atyát scardonai püspökké nevezvén ki, őt a bosniai administrátor tisztével szintén csak ideiglenesen bízta meg, »addig, míg Telegdi János bosniai püspök egyházmegyéjének kormányát személyesen átveheti.«[5])

Az 1628-ban a királytól kinevezett bosniai püspökről, Posgay Jánosról, aki egyébiránt Rómában nem is jelentkezett, a szent-szék szintén nem vett tudomást.

Pázmány attól az óhajtástól vezérelve, hogy a magyar királytól kinevezett püspökök a török uralom alatt élő híveikről a lehetőséghez képest gondoskodni, és azok körében főpásztori kötelességeiket teljesíteni igyekezzenek, 1631-ben a bosniai püspökségre Tomko Marnavics János személyében olyan főpapot

---

[1]) Az államtitkár 1615 márczius 13-iki jegyzéke.

[2]) Ez az alább idézendő pápai iratokból kitűnik.

[3]) A bécsi nuntiusnak egy 1677-ik évi kimutatásából tudjuk, hogy a nuntiatura levéltárában akkor megvoltak az 1623 és 1625-iki évekből két bosniai püspök megerősítése tárgyában indított kánoni vizsgálat irományai.

[4]) Fermendzin. 368–372.

[5]) Fermendzin. 375.

ajánlott, aki hivatásának betöltésére kellően képesítve volt.[1]) A király Tomkót 1631 július 15-ikén kinevezte.[2])

Ekkor Rómában a megerősítés tárgyában nyilt nehézséget támasztottak; kétségkivűl az 1626-ik évi decretumra támaszkodva, és abból indúlva ki, hogy Bosnyákország nem a magyar királyt uralja, a magyar királynak kinevezési jogát a bosniai püspökségre kétségbe vonták. De Pázmány határozott föllépésével az akadályokat csakhamar elhárította.[3]) És Tomkó már 1631 október 10-ikén »a császári felségnek, úgy mint Magyarország királyának kinevezésére« a megerősítést elnyerte.[4]) Ennek daczára a főpásztori hivatal tényleges birtokába nem juthatott. Ugyanis Jurkovics az adminisztrátori tisztet ezentul is tényleg viselte.[5]) És halála után (1634) a szent-szék Lucsics Jeromos ferencz-rendi atyára, drivasztei püspök czímével, bízta Bosnyákország egyházi kormányzatát. Ekkor a Bosnyákországban működő rendtársak, mivel a kinevezés az ő tudtok nélkűl és akaratok ellenére történt, őt elismerni és ellátásáról gondoskodni vonakodtak; egyszersmind Tomkó bosniai püspököt fölszólították, hogy a tartomány egyházi kormányát vegye át.[6])

Kétségkivűl azért, hogy ezen terv valósításához a szentszék hozzájárulását kieszközölje, ment Tomko 1634-ben Rómába,

---

[1]) Pázmánynak 1631 márczius 5-ikén a királyhoz intézett levele. Az országos levéltárban.

[2]) Az országos levéltárban.

[3]) Erről a differentiáról csak homályos és hézagos tudomásunk van. II. Ferdinánd egy későbbi (1635 ápril 10-ikén) levelében amit római követéhez intéz, utal rá: »Sua sanctitas et nuper in episcopatus Bosnensis . . . provisione novas et inauditas difficultates movit.« (A prímási levéltárban.) Pázmány fellépésének nyomára szintén későbbi (1661-ik évi) római emlékiratokban akadunk. Az egyikben ez áll: »Nec quinque eorum quos cardinalis Pazman in eius epistola scripsit nominatos fuisse ab imperatore, post annum 1616 usque ad 1625, cum nullus ad curiam Romanam accessisset . . .« És egy másikban: »Dalli cinque nominati dall'imperatore et addotti dal cardinale *Pazman* in *prova del jus di nominare*, non solo non si deduce . . .« És ugyanezen emlékiratokban elmondatik, hogy mikor *1631*-ben a bosniai püspökség megüresedett, a Bosniában működő ferencz-rendi atyák jelentést tettek arról, hogy a királytól kinevezett püspökök iránt a törökök bizalmatlanságot táplálnak, míg a szent-széktől rendelt főpapok elé akadályokat nem gördítenek; minélfogva elhatároztatott, hogy jövőben a püspököt a szent-szék fogja kinevezni. (A vatikáni levéltárban.)

[4]) A consistoriális jegyzőkönyben.

[5]) Fermendzin. 409.

[6]) Fermendzin. 420.

ahol tárgyalásait a szendrői és scardonai püspökségek ügyére is kiterjesztette, oly czélból, hogy ezekre a magyar király kinevezési jogát a szent-szék elismerje.[1])

Ezen tárgyalások nem vezettek eredményre. A szent-szék ezentúl sem hagyott föl azzal a gyakorlattal, hogy Bosnyákország részére függetlenül rendelt administrátort.

III.

Az erdélyi püspökség visszaállítására és betöltésére czélzó törekvések. — Pázmány Péter emlékiratai a királyi kegyúri jogról és az erdélyi püspökségről.

Hasonlóképen azokat az akadályokat, amiket Rómában az erdélyi püspökség betöltése elé gördítettek, II. Ferdinánd és Pázmány egyesült erőfeszítései elhárítani nem bírták.

Naprági Demeternek a Báthori Zsigmondtól kinevezett, de 1601-ben számüzött erdélyi püspöknek a győri püspökségre áthelyeztetése után, Rudolf és utódai a magyar korona jogát az erdélyi püspök kinevezésére ismét gyakorolni kezdették. De a tőlök kinevezett főpapok egyházmegyéjökből ki voltak zárva; ott az egyházi joghatóságot püspöki helynökök gyakorolták. Nevezetes, hogy mikor 1618-ban Fejérdi Márton szepesi kanonok küldetett Erdélybe helynökül, részére Bethlen Gábor kinevezési iratot állított ki, oly módon, mintha ő fejedelmi hatalmával ruházná rá »a szent trienti zsinattól szabályozott« egyházi joghatóságot; az erdélyi kath. papoknak és hiveknek meghagyván, hogy a helynöknek, mint főpapjuknak, engedelmeskedni tartozzanak.[2])

---

[1]) Sajnos Tomkó római tárgyalásairól csak egy adatot bírunk. 1634 október 20-ikán Rómából Pázmánynak jelenti, hogy még ott kell maradnia »per soperare le difficoltá del vescovato Samandriense come anco del Scardonense.« (A prímási levéltárban.)

[2]) Az 1618 május 2-iki okiratban így szól: »Inducti virtutibus... Martini Fejerdi . . . ad officium generalis vicariatus et archidiaconatus ecclesiarum romano catholicae religionis in Transilvania . . . eligendum et constituendum esse duximus . . . concedentes eidem . . . potestatem jurisdictionis. . . . causarum praecipue spirituale forum concernentium... audiendi . . . clerum corrigendi... generaliter vero omnia et singula... exercendi, quae alias generales vicarii et archidiaconi in spiritualibus, accedente limitatione sacri concilii Tridentini, agere et exercere consveverunt.« *Veszély.* Erdélyi Egyháztörténelmi Adatok. I. 333.

Később I. Rákóczi György uralkodása alatt, Pázmány azt a bizalmas viszonyt, melyben a fejedelemhez állott, a katholika egyház javára is értékesíteni kivánván: az erdélyi püspökség visszaállításának tervét karolta föl. Soká keresett buzgó és áldozatkész egyházi férfiut, ki Erdélyben a főpapi hivatás betöltésére alkalmas és hajlandó volna. Ezt Simándi István esztergomi kanonokban találta föl,[1]) kit az ő előterjesztésére, II. Ferdinánd az 1634-ik év első napjaiban erdélyi püspöknek kinevezett és a pápának bemutatott.[2])

Pázmány ekkor Simándi érdekében kettős kéréssel fordúlt Rómába: a pápai megerősítésért, a díjak elengedése mellett, és évi pénzsegély utalványozásáért. A válasz úgy hangzott, hogy a pénzalap elégtelensége miatt a segély nem adható meg; de a pápai megerősítés és a díjak elengedése kilátásba helyeztetett.[3])

Mindazáltal a mikor a királyi bemutató irat a consistorium elé került, itt az erdélyi püspökség betöltésének ügyével kapcsolatban újból fölmerült az a kérdés: vajjon a magyar királyt a királyi kegyúri jog azon kiterjedésben amint azt tényleg gyakorolja és a bemutató iratokban formulázza, valóban megilleti-e?

Mikor a király erről értesült,[4]) Pázmányhoz fordúlt és tőle kért fölvilágosítást arra nézve, vajjon a magyar király jogai a *kinevezésre* és *bemutatásra* szorítkoznak-e? avagy, a magyar korona külön kiváltsága alapján, a főpapok *megválasztására* és a javadalmak *adományozására* is kiterjednek-e?

A prímás ezt a két kérdést, mind az egyetemes egyházi jog, mind a magyarországi különleges jogviszonyok szempontjából, kimerítően tárgyalta. Abból indul ki, hogy az egyetemes egyházi jog szabályai értelmében világi egyének a javadalmak *adományozásának* jogát nem bírhatják; mivel a kegyurak, az

---

[1]) Pázmány maga mondja el ezeket 1635 augusztus 27-ikén a pápához írt levelében.

[2]) Az 1634 január 6-ikán kelt adomány-levél és a január 7-ikén kelt bemutató irat fogalmazata az országos levéltár cancellariai osztályában.

[3]) Barberini bíbornok 1634 július 22-ikén kelt levele, Pray kéziratgyűjteményében. XXXII.

[4]) Sajnos, a római követnek erről szóló jelentése nem maradt fönn.

alapítással és javadalmazással csak a kinevezés és bemutatás jogát szerezik meg. Mindazáltal több jogtudós állítása szerint, kivételes esetekben, szokás vagy kiváltság alapján, az adományozás jogát világiak is megszerezhetik; aminthogy azt a franczia király bizonyos egyházakra tényleg gyakorolja. Ugyanis a javadalmak adományozására vonatkozó rendelkezések nem az isteni, hanem a positiv egyházi jog körébe tartoznak. Ennélfogva az a lehetőség nincs kizárva, hogy az egyházakat alapító királyok kikötése, vagy a pápák engedékenysége következtében, az egyházi jog szigora enyhíttetik, és bizonyos uralkodók a főpapok választásának kiváltságát, oly kiterjedésben, amint azt a németországi káptalanok gyakorolják, nyerik el; míg a pápák magok részére csak a »fölszentelésre való megválasztás és a megerősítés jogát« tartják fönn. Ezt a kiváltságot az egyház a keleti uralkodóknak kétségkivül ma is megadná, ha azt kikötve, alattvalóikat a katholika egyházba vissza vezetni ajánlkoznának.

Arra a kérdésre, vajjon a magyar királyok a választás és adományozás kiváltságát bírják-e? megfelel — úgymond — »a magyar törvénykönyv« (a Werbőczi Hármas-könyve),[1]) mely világosan hirdeti, hogy a javadalmak adományozása a királyhoz tartozik, és hogy a pápa Magyarországon javadalmi ügyekben, a főpapok megerősítésén kivül más joghatóságot nem gyakorol; egyúttal hangsúlyozza, hogy a kinevezés és adományozás jogát a magyar királyok az egyházak alapításánál magoknak biztosították, utódaik hat századon át gyakorolták, a konstanczi zsinat és V. Márton pápa ünnepélyesen megerősítették. A bullák és iromány ok, melyek ezen állításokat igazolják, a magyar királyok régi levéltárával együtt elpusztultak ugyan; de a törvénykönyv szerkesztésének idején léteztek. Nem tehető föl, hogy oly időben mikor a magyarok osztatlanul a katholika egyház hivei voltak, és a szent-szék iránt őszinte hódolatot tanusítottak, az ország, a királylyal és a főpapokkal együtt, azokban az állításokban megnyugodott volna, ha azok igazságáról meggyőződve nincs. És ha

[1]) Pázmány a »corpus juris« kifejezést használja, amely a magyarországi törvények gyűjteményét jelöli meg. Ezen gyűjtemény kiegészítő részét képezi a Hármas-könyv.

a történetirónak is hitelt adunk, egy egész ország tanúságtételének még nagyobb súlyt kell tulajdonítani. Egy egész országot a hazugság vádjával illetni, a legnagyobb esztelenség volna. És így a törvénykönyv nyilatkozata elegendő annak igazolására, hogy míg a pápát csak a felszentelésre való megválasztás, a megerősítés és a nyilván méltatlanok visszautasításának joga illeti meg: a magyar király a főpapok választásának és a javadalmak adományozásának kiváltságát bírja.

Ugyains a magyar királyok az egyházak alapításánál az *adományozás* jogát magoknak szerződésszerüen kikötötték; ezt a jogot szent István pápai engedélylyel gyakorolta, utódai hatszáz éven át békésen bírták, V. Márton megerősítette. Ehhez a kiváltsághoz a magyarok szívósan ragaszkodnak; amiről tanuságot tett az 1492-ik évi törvény, mely halálbüntetést szab azokra, kik mástól mint a királytól javadalmat nyernek. És ebből a kiváltságból magyarázza Pázmány azt a gyakorlatot, hogy a királyi kinevezés után a főpapok a püspöki joghatóságot azonnal gyakorolják: javadalmakat adományoznak, a jövedelmeket élvezik, püspöki öltönyt viselnek, választott püspököknek czímeztetnek, az országgyűlésen és a zsinatokon helyöket elfoglalják.[1]) De hozzáteszi, hogy visszaélésnek tekintendő a kinevezett püspököknek az az eljárása, hogy a pápától a felszentelésre való felhatalmazást, melyet három hónap alatt kellene kieszközölniök, néha három év mulva sem szerezik meg.

És mindezekből azt a következtetést vonja le, hogy az ekkorig használatban levő jogi kifejezéseket, amelyek szerint a király a javadalmakat *adja* és *adományozza*, megváltoztatni nem lehet, nem szabad; és a ki erre vállalkoznék, magát nagy veszélynek tenné ki; mert »az ország közvégzésével« (publicum statutum) jönne ellentétbe, »az ország közállapota« (publicum statum) ellen intézne támadást, és így a felségsértés bűntényét követné el.[2])

[1]) Nem hallgathatjuk el, hogy három évvel korábban (1632) Pázmány ezen gyakorlat eredete iránt nem volt tisztában. Akkor ugyanis a pápához intézett előterjesztésben, azt írja, hogy a magyar főpapok a megerősítés előtt »*nem tudom* — úgymond — *milyen szokás alapján*, a püspöki öltönyt viselik, a jövedelmeket élvezik, a püspöki joghatóságot gyakorolják.« *Miller*. II. 118.

[2]) A Pozsonyban 1635 ápril 10-ikén kelt fölterjesztés. *Millernél*. II, 173—178.

Pázmány ezen emlékiratában nyiltan bevallja, hogy a királyi kegyúrí jog eredetének és fejlődésének földerítésére történeti emlékekben, okiratokban teljesen szükölködvén, kizárólag Werbőczi Hármas-könyvének állításaira és érveire van utalva, amelyeknek bizonyosságában nem kételkedik; az azokban letett jogelvek az ő szemeiben a törvény tekintélyével vannak fölruházva. Mindazáltal a Werbőczitől hirdetett elméletet egy pontban tovább fejleszti. A Hármas-könyv azt a tételt állítja föl, hogy a magyar királyok már az egyházak alapításának tényével a főpapok kinevezésének és a javadalmak adományozásának jogát megszerezték és biztosították (»sibi acquisiverunt et vindicarunt«). Pázmány jól tudván azt, — amint az emlékirat bevezetésén kifejti — hogy az egyházak alapításával szerzett kegyuraság a magyar királyok részére igényelt jogokat nem tartalmazza: azt hirdeti, hogy a magyar királyok az egyházak alapításánál az adományozás jogát a pápával kötött egyességben magoknak és utódaiknak föntartották. Amely felfogás a belső valószinűség erejét és a történeti bizonyítékok külső támaszát egyaránt nélkülözi.

A király Pázmány emlékiratát véleményadás végett két bécsi jogtudósnak adta ki. Ezek a bibornok felfogásában teljesen osztoztak, és a királyi jogok erélyes oltalmazását ajánlották.[1]) Ezekután Rómába a császári követhez a következő jegyzék küldetett.

»Mivel ő szentsége minap a bosniai püspökség és most az erdélyi püspökség betöltése tárgyában új és hallatlan nehézségeket támaszt: uraságodnak meghagyjuk, hogy a királyi kegyúri jogainkra sérelmes újításoknak útját állja. Minket ugyanis a koronázási eskü kötelez, hogy Magyarország törvényeit, jogait és szokásait lelkiismeretesen föntartsuk. Királyi jogainkat hathatós módon terjeszsze ő szentsége elé, és hogy azoknak megtámadásától tartózkodjék tiszteletteljesen kérje. A törvényeket, amik erre vonatkozólag a Luther föllépését megelőző időkben alkottattak, a magyar törvénykönyvből kiirattuk,[2])

[1]) Hiltprandt Konrád és Gebhardt Justus dátum nélküli fölterjesztése a bécsi állami levéltárban.

[2]) Kétségkivül a Pázmány emlékiratában idézett törvényekről: a Hármas-könyvnek a kegyúri jogot tárgyaló czíméről és az 1492-ik évi törvényről van szó.

hogy aszerint, amint jónak látja, egészben vagy részben bemutathassa ő szentségének, aki azokból megismerkedhetik a nézetekkel, amiket Magyarország katholikusai, a régi időkben. a kegyúri jogokról vallottak. Végre ő szentségenek tiszteletteljesen adja értésére, hogy mi a régi gyakorlattól, tisztünk és kötelességünk megsértése nélkül, nem térhetünk el; amiért is hódolattal esedezünk, hogy újításokat, melyekkel a magyarokat tőlünk elidegenítené, ne hozzon be, hanem a tőlünk kinevezett püspököket, akik ellen kánoni kifogás nem forog fönn, erősítse meg. És mivel az erdélyi püspökség üresedése következtében a hívek napról-napra nagyobb károkat szenvednek: a tőlünk kinevezett főpap megerősítését uraságod mielőbb kieszközölni iparkodjék.«[1])

A császári követ, ezen utasítással felfegyverkezve, kétségkivűl kellő erélylyel lépett föl.[2]) Az eredmény nem maradt el. A királyi kegyúri jog terjedelme tekintetében támasztott nehézségeket a római cúriánál elejtették. De ragaszkodtak azokhoz az elvekhez, amiket 1626-ban hangoztattak: hogy az elenyészett összes püspökségek czímeinek adományozása a szent-szék jogköréhez tartozik; és hogy a magyar királyt a kinevezési jog csak a szoros értelemben vett Magyarország területén létező püspökségekre illeti meg, nem pedig azokra amelyek a magyar korona melléktartományaiban állottak fönn, főképen ha ezek idegen fejedelmet uralnak.

A római jogászok ezen elveket a fennforgó esetre alkalmazván, arra az eredményre jutottak, hogy az erdélyi püspökségre a magyar király kinevezése nem fogadható el. Egy — különben feltűnően felületes — emlékiratban kifejtették, hogy a kegyúri jog, amit szent István Erdély meghódításával és az erdélyi püspökség alapításával megszerzett, a püspök kinevezésének jogát, mely csak pápai kiváltság útján szerezhető meg, nem foglalta magában. És habár ilyen kiváltság szent Istvánnak a pápától adományoztatott, ez csak azokra a püspökségekre vonatkozhatott, melyek akkor már meg voltak alapítva,

[1]) Ezen jegyzéknek Pázmány kezével javított fogalmazata, b. Simor János prímás magán-kéziratgyűjteményében. ugyanazt a keletet (1635 ápril 10) viseli, mint Pázmány emlékirata. Kétségtelennek látszik, hogy a jegyzék tervezetét Pázmány az ő emlékiratával együtt küldötte Bécsbe.

[2]) Sajnos jelentéseit ebből az időből nem bírjuk.

nem pedig az erdélyire, mely csak később létesült. Az erdélyi püspökségnek 1600-ban Báthori Zsigmond kinevezése alapján történt betöltését úgy magyarázzák, hogy a fejedelem akkor külön pápai kiváltságot nyert; amely azonban az utódokra, Erdély következő birtokosaira nem szállott át; és különben is egy eset valamely jogigénynek, főképen ha az a közjoggal ellentétben áll, megállapítására nem elégséges.[1])

Amikor az ügy ezen állásáról Bécsben értesültek, hogy a magyar koronát a *czímzetes püspökségekre,* s különösen az *erdélyi püspökségre* megillető jogok felől alapos tájékozást nyerjenek, újból Pázmányhoz fordúltak. Ez az előbbi emlékiratában kífejtett általános elveket a czímzetes püspökségekre is érvényeseknek, és az ezeket illetőleg hozott általános pápai decretumokat Magyarországra nézve érvényteleneknek itélte, mivel itt azokkal ellenkező gyakorlat honosúlt meg, melyet maga az apostoli szék folytonosan jóváhagyott; amennyiben a magyar koronához tartozó összes püspökségekre a magyar királyok kinevezéseit elfogadta és megerősítette: minélfogva az *apostoli* király jogait és a magyar nemzet megtérése idejében a szent-székkel kötött egyességet az azokkal ellenkező pápai végzések nem érintik. Ha — úgymond — ma Anglia vagy Skóczia királya, a katholika egyházba vezetvén alattvalóit, a szent-székkel egyességre lépne, melyben a püspökök kinevezési jogát magának föntartja: azt a szent-szék tiszteletben tartani köteles volna mindaddig, amíg attól a királynak valamelyik utódát súlyos okok miatt megfosztja. Továbbá hivatkozik a magyarországi régi törvényekre, melyek a szent-széktől javadalmak elfogadását halálbüntetés alatt tiltják; pedig mikor ezek a törvények alkottattak, az egész ország a katholika hithez ragaszkodott, a pápa követe jelen volt, a szent-szék óvást nem emelt. Ha tehát a szent-szék abban az időben a magyar koronához tartozó püspökségek egyikére sem birt és nem igényelt kinevezési jogot; most mikor az ország nagy része eretnek felekezetekhez csatlakozott, újításokra gondolni nem lehet. És a királyt valamelyik püspökségre a kinevezési jog gyakor-

[1]) Ez az emlékirat, melyet a Rómában időző bécsi püspök 1635 május 19-ikén kelt levele mellett küldött meg, a prímási világi levéltárban.

lásában meggátolni annyit tesz, mint azt a pöspökséget megszüntetni. Ugyanis a magyarországi egyházi rend ő szentsége intézkedéseinek engedelmeskedni fog; de a világi rendek azt akit nem a király nevezett ki, püspöknek el nem ismernék, az országgyűlésen és a törvényszékeken megillető helyét elfoglalni nem engednék.

Ami névszerint az erdélyi püspökséget illeti, Pázmány arra utal, hogy Rómában nem tudják azt, hogy Erdély mindig a magyar királyt uralta, és ma is jogilag Magyarországhoz tartozik; hogy továbbá az erdélyi püspök kinevezési jogát mindig a magyar királyok gyakorolták, és abban az egy esetben, mikor erdélyi fejedelem tette meg a kinevezést, ez a magyar király hozzájárulásával történt; a történeti emlékek tanúsága szerint tehát az erdélyi püspökség Magyarországhoz tartozik. Pázmány ezekután a királyt figyelmeztette, hogy »bármelyik czímzetes püspökségre a magyar koronát régtől fogva megillető adományozási és kinevezési jogot az apostoli széknek nem engedheti át, hanem elődei példájára a szent korona részére megőrizni köteles.«[1])

Ezen előterjesztéssel öszhangzásban álló utasítások küldettek Rómába a császári követnek, aki a magyar korona jogainak oltalmazásával és az ellene fölhozott érvek czáfolatával egy Mascambrino János nevezetű római ügyvédet bízott meg. Ez mindenekelőtt éppen az 1626-ik évi decretumra hivatkozott, melyszerint a magyar király a kinevezési jogot Magyarország mindazon püspökségeire bírja, melyeknek főpapjai a magyar országgyűlésen megjelenhetnek; már pedig a törvénykönyvekből kimutatja, hogy az erdélyi püspökök, mint magyar főpapok, az országgyűléseken mindig résztvettek és a végzéseket aláírták.

Azt az állítást, hogy a püspöki székekre a kinevezés joga csak apostoli kiváltság alapján szerezhető meg, tagadta; mert az alapítás és javadalmazás is elégséges jogczímet képez. És miután a magyar királyok több püspökségre, melyekről nem bizonyítható be, hogy elődeiktől alapíttatott, a kinevezés jogát bírják és gyakorolják: föltehető, hogy azt az erdélyire

---

[1]) Az 1635 június 16-ikán kelt emlékirat, *Millernél.* II. 183—187.

is bírják, amelyről a történeti emlékek határozottan hirdetik, hogy azt szent István alapította és javadalmazta. Továbbá Báthori Zsigmond, kinek kinevezése a szent-széktől elfogadtatott, Erdély vajdája volt; már pedig Mátyás király idejében alkotott törvény értelmében a vajdák egyházi kinevezéseket csak királyi felhatalmazás alapján foganatosíthatnak. És Erdélynek ma is a magyar király az ura. Végre azt a nyomatékos érvet hozza föl, hogy a váradi püspökség területe Erdélyhez tartozik; és ennek daczára a magyar királytól kinevezett váradi püspök a pápai megerősítést elnyerte.[1])

Mindazáltal ezek az érvek a várt hatást nem tették meg. Több bíbornok, kik a császári udvarhoz ragaszkodtak, a császári követnek azt tanácsolták, hogy az ügyet egyelőre ejtse el, és a királyi jogok érvényesítését alkalmasabb időpontra halaszsza, nehogy a királyi kinevezési jogot még a magyarországi püspökségek tekintetében is veszély fenyegesse.[2])

Pázmány ekkor közvetlenül a pápához fordult. Figyelmét felhivta arra, hogy míg a kinevezés joga iránt vita foly, a vallás ügye nagy hátrányokat szenved. És így folytatja: »Szentséged lábaihoz borulva esedezem, hogy miután szentséged a magyar király jogainak megvitatását szükségesnek véli, a vitás kérdés eldöntését be nem várva, a nagy szükségre való tekintettel, Simándi urat a királyi bemutatásra megválasztani és felszentelni méltóztassék. Az ugyanis bizonyos, hogy ha őt szentséged a királyi bemutatás mellőzésével választja meg, semmi esetre sem fogadják őt el, mivel ezt az eretnekségek behozatala előtt alkotott törvények szigorúan tiltják. Én szentséged méltóságát és a szent-szék joghatóságát olyan féltékenyen őrzöm, mint szemeim világát, s életem koczkáztatásával is oltalmazni kész vagyok; de nehogy a hívek lelki üdvésségének elhanyagolásá-

---

[1]) Az ügyvéd előterjesztésének dátum nélküli egykorú másolata a prímási világi levéltárban.

[2]) Savelli herczeg 1635 július 21-ikén jelenti: »Caminava così mal il negotio della chiesa Transilvaniense, che per parer dei signori cardinali divoti di vostra maestá ch'intervengono nella congregatione consistoriale, si stima meglio desistere dalla istanza per adesso et aspettare tempo e congiuntura megliore per non correr qualche acervo in quelle di Ongaria nelle quali ancora si andavano mettendo di difficoltá.« Eredetije a bécsi áltami levéltárban.

val vádoltassam, szentségedet felvilágosítani kötelességemnek tartottam.«[1])

Ez a levél a consistorialis congregatio 1636 február 24-ikén tartott ülésében felolvastatott.[2]) De Simándi meg nem erősíttetett.

IV.

III. Ferdinánd ifjabb király kísérlete az »apostoli« czím megszerzésére. — Pázmány álláspontja. — Tárgyalások a szent-székkel.

Azalatt, míg Rómában a magyar korona kegyúri kiváltságait ismételten kétség tárgyává tették: Bécsben a II. Lajos uralkodása alatt tett kísérletet megujitván. azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy a magyar korona részére az apostoli czímet, amit szent István nyert volt el, visszaszerezik.

III. Ferdinánd (az 1625-ben magyar királylyá megkoronázott trónörökös,) 1627 július 25-ikén Pázmány Péterhez a következő levelet intézte: »Tudomásunk van arról, hogy II. Silvester pápa szent Istvánnak, Magyarország buzgó királyának megengedte, hogy a keresztet, mint az apostolság jelvényét maga előtt vitethesse, sőt őt Krisztus apostolának nevezni nem habozott; és ezen szent király érdemeiért utódai is bizonyos folytonos sorrendben ugyanazon méltóság czímével diszíttettek föl, apostoli királyoknak neveztettek. Mivel azonban tapasztaljuk, hogy ezen sorrend némileg megakadt, és Magyarország néhány királyánál, a multak feledésével, megszünt; mi pedig az elődeink erényeivel, áhitatos és buzgó uralkodásával szerzett kiváltságok föntartására és megoltalmazására gondot viselni kötelesek vagyunk: hozzátok, úgy mint az ország prímásához kegyelmesen azt a kérdést intézendőnek véltük: vajjon elődeink közől kik és mily ideig viselték az apostoli királyok czímét? továbbá vajjon azt az apostoli szék nyilvános engedélyével és jóváhagyásával, avagy pedig csak a szokástól szentesített gyakorlat alapján viselték-e? végre vajjon azt ez idő szerint jogosan igénybe lehetne-e venni? Szándékaink az ország javá-

[1]) Az 1635 augusztus 27-iki levél fogalmazata a prímási világi levéltárban.

[2]) A consistoriális levéltárban őrzött egykorú feljegyzés.

nak és hírnevének gyarapítására irányulván, tőletek kimerítő jelentést várunk.«[1])

Pázmány ezen felszólítással szemben meglepő magaviseletet tanusított. Az ifjabb királytól vett iratra, mintha az atyától II. Ferdinándtól jött volna, ehhez intézte a választ. És ez a következő néhány sorból állott: »Felséged Magyarország királyainak kitüntető czímeiről, jelvényeiről és az apostoli méltóság kiváltságairól véleményemet kéri. És habár nem tudom hogy felséged kegyelmes nyomozása hová irányul, s mily czélra fog szolgálni; mindazáltal azt, amit ez ügyben tudok, külön lapon hűségesen előadom. A magyar királyok levéltárát, mely Buda eleste után fönmaradt, soha sem láttam; azt sem tudom, hogy abból mi maradt fönn. A mi fönmaradt vagy felséged kincstárában, vagy a pozsonyi kamara felügyelete alatt őriztetik. Átkutatását czélszerünek vélném.«

És a mellékelt lap csakis négy történeti adatot tartalmazott: Hartvik legendájából, Bonfin munkájából és Werbőczi Hármas-könyvéből az apostoli keresztnek és czímnek szent István részére történt adományozásáról szóló helyeket; végre Nagy Lajos királynak az arany bullát megerősíti okiratából a bevezető sorokat, amelyekben szent István a »magyarok apostolának« czímeztetik.[2])

Eszerint tehát sem levele sem a mellékelt emlékirat a hozzá intézett kérdésekre a feleletet nem adta meg, és az ifjabb királytól tervezett actióhoz támpontokat egyáltalán nem nyujtott Ez a felületes eljárás és az a kitérő modor, minthogy az Pázmánynál egészen szokatlan, bizonyára fontos okokban találja magyarázatát; szintúgy amint azt a körülményt, hogy a fiú levelére az atyához intézi a választ, véletlen tévedésnek nem tekinthetjük.

Alig csalódunk, ha fölteszszük, hogy Pázmány az ifjabb király szándékát és tervét nem helyeselte. Habár a magyar korona kiváltságos kegyúri jogai benne lelkes védelmezőre találtak; amióta érseki székét elfoglalta, törekvéseit oda irá-

---

[1]) A királyi irat eredetije a Pray-kéziratgyűjtemény XXXII. kötetében.

[2]) Az 1627 augusztus 5-ikén kelt levél fogalmazata, a melléklettel, ugyanott.

nyozta, hogy azt a hatalmat amit kiváltságaik határain túllépve, az egyházi élet körében a korábbi királyok önkényesen magokhoz ragadtak, lehetőleg korlátozza. Méltó oka lehetett tehát neki attól tartani, hogy az apostoli czím felújításában ama hatalmi igények új alapot fognak találni.

Azonban III. Ferdinánd, habár az ország prímása részéről buzdítást nem nyert, támogatásban nem részesült, — szándékával nem hagyott föl, és valósítására haladék nélkül megtette az első lépést. Az alkalom és forma megválasztásában egyáltalán nem volt szerencsés. Éppen ekkor 1627 augusztus havában egy pápai nuntius utazott Bécsen keresztül Lengyelországba. Szokás szerint a császárhoz és az ifjabb királyhoz intézett ajánlóiratokat hozott magával, amelyek a gyakorlatban levő cancelláriai formák szigoru megtartásával voltak fogalmazva és czímezve. Mindamellett III. Ferdinánd főudvarmestere Thun báró, mikor urának válasziratát Rómába küldés végett a bécsi nuntiusnak, Caraffa érseknek átnyujtotta, »bizalmasan« közölte vele, hogy ura megütközött azon, hogy a pápai irat nem adja meg neki »az apostoli czímet, melyet a legátus czímével együtt, az apostoli szék szent István korában Magyarország királyainak adományozott, s aminek alapján Magyarország királyai a keresztet nemcsak czímerökben viselik, hanem ünnepélyes alkalmakkor magok előtt is vitetik, amint ezt két év előtt Sopronyban a koronázás alkalmával a nuntius maga is láthatta.« Kéri tehát, hogy erre a körülményre a brévék titkárát figyelmeztesse.

A nuntius azt válaszolta, hogy az apostoli czím a II. Ferdinándhoz intézett brévékben soha sem használtatott; és néki tudomása sincs arról, hogy valamikor használtatott volna.

A főudvarmester erre az ellenvetésre el volt készülve. Igaz — mondá — jó idő óta ez a czím Magyarország királyainak nem adatik meg; de ennek oka az volt, hogy I. Ferdinándtól kezdve Magyarország más országokkal és a német birodalommal össze volt kapcsolva, minélfogva az uralkodók azzal a czímmel nem gondoltak; de ő felsége, mint ifjabb király, számos eretnek fejedelem közepett, az apostoli czím megujításával a világnak értésére akarja adni, hogy ő a

katholika hit oltalmazásában nemcsak »legkeresztényibb« és »katholikus« mint Franczia és Spanyolország királyai, hanem »apostoli« kiván lennie.

A nuntius a király buzgósága fölött elismerését fejezte ki, de megjegyzé, hogy miután a czím hosszú időn keresztül nem használtatott, most az adományozásáról szóló kiváltságleveleket elő kellene mutatnia, amire azonban, mivel az ország összes fontos iratai Budán maradtak, mikor a város a törökök kezeibe került, alig képes.

Ez teljesen igaz — mondá Thun — de az adományozásról nagy számú irók munkáiban van szó; az oklevelek pedig bizonyára a római cancellária jegyzőkönyveiben megtalálhatók.

Az eszmecserét a nuntius azzal fejezte be, hogy jelentést tesz Rómába. Ezen jelentésben az ügy érdemére nézve észrevételt nem tesz. Az ifjabb király egyéniségéről, kiváló tehetségéről és szilárd jelleméről magasztaló kifejezésekkel szól; és azt a reményét nyilvánítja, hogy vallásos buzgósága nem lesz csekélyebb mint atyjáé, határozottsága és bátorsága pedig talán még nagyobb lesz.[1])

A római bibornok-államtitkár a közleménynek bizonyos fontosságot tulajdonítván, egymásután, 1627 szeptember 11-ikén és 18-kán két chiffrirozott jegyzékben jelezte a szent-szék álláspontját. Ezeknek elseje így hangzik: »Az a tény, hogy a fenséges magyar király az apostoli czímre, a melylyel állítólag régi időkben a szent-szék azt az országot kitüntette volt, áhítozik, tanuságot tesz ő felsége nemeslelküsége és vallásossága felől, és arról, hogy az apostoli széktől adományozott kiváltságokat nagy becsben tartja. De uraságod igen helyesen válaszolt, hogy ő szentsége kész és régen járt utat talált maga előtt; ámbár fönmaradt annak emléke, hogy X. Leó pápa uralkodása alatt, mikor az angol király a »hit védője« czímét nyerte el, az apostoli czímről szó volt. De ezek a régi dolgok érett megfontolást igényelnek.«

A második jegyzék a következő utasítást tartalmazza:

»Ha a fenséges magyar király részéről, az apostoli czím

[1]) Az 1627 augusztus 18-ikán kelt jelentés eredetije a vatikáni levéltárban. Nuntiatura Germaniae. vol. 117.

tárgyában uraságodnál ujabb lépést tennének, ezeket a gondolatokat, úgy mintha a saját felfogását tolmácsolná, iparkodjék tőle eltávolítani. Emelje ki, hogy habár ez a kiváltság hajdan gyakorlatban lett volna, mindamellett bizonyos szokásokat, amik a gyakorlatból kimentek, megújítani annyi mint új gyakorlatot honosítani meg. Figyelmeztesse a királyt, hogy ha ezt a czímet egyszerüen, minden kiválóbb alkalom nélkül, venné föl, azzal állásának diszét nem gyarapítaná, és magát annak a veszélynek tenné ki, hogy ezt a czímét ő szentsége, a ki ebben az ügyben a bibornoki collegium megkérdezése nélkül nem határozhat, el nem fogadja. Ezeket és hasonló szempontokat uraságod úgy mint a saját gondolatait hangsulyozhatja. X. Leó uralkodása alatt, mikor az angol király »a hit védője« czímmel ruháztatott föl, az apostoli czím adományozása is szóba került; amiből szintén az következik, hogy azt a korábbi királyok nem birták, vagy pedig az, hogy a czím használata, a gyakorlatból régen kiment.« [1])

A nuntius október 12-ikén kelt jelentésében igéri, hogy a mennyiben az apostoli czím iránt ismét hozzá fordulnának, a vett utasítások értelmében fog válaszolni. Egyuttal megérinté azt, hogy a király, a csehországi és a római királyi koronák elnyerésére czélzó törekvései közepett, az apostoli czímet illető terveiről könnyen megfeledkezhetik.[2])

Csakugyan úgy látszott, hogy megfeledkezett. A következő két évben az apostoli czímről nem volt szó. De az 1629-ik év nyarán újból felszínre került az ügy. III. Ferdinánd most czéljának elérésére egy hírneves kapuczinus közreműködését használta föl: Magnis Valerián atyát, ki grófi családból Prágában született, ott a kapuczinusok rendjébe lépett, és csakhamar mint hitszónok és hittérítő nagy hírnevet szerzett. A mióta 1613-ban Lichtenstein herczeget a protestantismustól elvonta, a bécsi udvarnál befolyásos állásra tett szert, és politikai ügyekben is felhasználtatott. Harrach prágai bibornok-érsek oldala mellett, a csehországi katholiczismus restauratiójára irányuló tevékenységnek ő volt a vezérlő szelleme, s ezért a

---

[1]) Az államtitkár jegyzékei a Barberini-könyvtárban.
[2]) A chiffrirozott jegyzék ugyanott.

római szent-széknél is szavának nagy súlya volt. 1629-ben hosszabb időt töltött Bécsben.[1])

Innen július havában Barberini bibornokhoz, VIII. Orbán unokaöccséhez és államtitkárához levelet irt, melyben jelezi, hogy III. Ferdinánd főudvarmestere, Thun báró fölszólítására, »az apostoli czím iránt, melyet Magyarország királya viselni óhajt, aminthogy azt a régi királyok is viselték,« a nuntiussal tárgyalni készül.[2])

Az államtitkár ennek következtében a nuntiust utasította, hogy Valerián atya előterjesztését hallgassa meg, és arról jelentést tegyen.[3])

Pallotto thessalonikai érsek, mikor a kapuczinus atya vele az ügyet megbeszélte; nem igen bíztató nyilatkozatokat tett neki: »Első tekintetre — így szólt — nem látszik időszerűnek ezen ügy tárgyalása; ugyanis a szent-széktől, hogy a magyar királynak ezt a czímet úgy adja meg, mint amely őt megilleti, kívánni nem lehet; mert ha áll is az, hogy a magyar királyok azt a czímet egykor az apostoli szék adományozásából bírták, azzal, hogy évszázadokon keresztül nem használták, elévülés következett be. De továbbá a szentszék ebben az esetben a király hálájára és viszonszolgálatára sem tarthatna jogot, sőt a czímet maga a király sem tartaná nagy becsben, mivel azzal nem az ő saját személyére és érdemeire való tekintettel ruháztatnék föl. Az sem lehetséges, hogy ezt a czímet személyes érdemekre való tekintettel adja néki a szent-szék: mert Magyarországnak nyolcz tizedrésze hitetlenek és eretnekek kezeiben van, és a többi két tizedrész az eretnekségtől meg van mételyezve, sőt mintegy csatornát képez, amelybe Ausztria-, Cseh- és Morvaország minden tisztátalansága összefoly, ahonnan t. i. az elüzött prédikátorok

---

[1]) Rocco de Cesinale. Storia delle missioni dei Capuccini. II. Róma 1872.) 630 és köv. lapok.

[2]) Valerianus atya levelét nem találtam meg; de igenis Barberini bíbornoknak hozzá intézett válaszát, melyben írja: »Quanto al particolare che il signor de Tun le disse per conto del serenissimo re d'Ungheria, io stesso attendo da monsignor nuntio quello che ne havra discorso con esso lui vestra paternitá, come mi scrive che voleva fare.« Az 1629 július 21-ikén kelt levél eredeti fogalmazata a Barberini könyvtárban.

[3]) Az 1629 július 11-ikén kelt chriffrirozott jegyzék fogalmazata Nuntiatura Germaniae, Vol. 118.

és eretnekek mind Magyarországba menekülnek, úgy hogy itt minden felekezet hívei, különösen nagyszámú ariánusok találtatnak. Ezért az apostoli czím adományozását akkorra kellene föntartani, amikor Isten kegyelméből a király, szent István példájára, országát a hitetlenek és eretnekek kezeiből kiragadta, abban a kath. vallást újból uralomra emelte. Akkor azután őt a szent-szék azzal a fenséges czímmel, jogosan tiszteli meg, s ő azt mint erényeivel és érdemeivel szerzettet büszkén viselheti.«[1])

Ennek daczára Valerianus atya néhány hónappal utóbb egyenesen Rómába az apostoli czímről emlékiratot küldött, amelyben a fősúly Werbőczi Hármas-könyvének ismeretes nyilatkozatára volt fektetve.[2]) Ezt a curiánál a király igényei igazolására elegendőnek nem találták; sőt a kegyúri jogra vonatkozó része megütközést keltett. Ennek következtében a bécsi nuntius felhivatott, hogy a Hármas-könyv egy példányát szerezze meg, és küldje be.[3])

A nuntius 1629 november 24-ikén jelenti, hogy a Hármas-könyvet meg fogja szerezni; továbbá, hogy Valerianus atya, a cseh országgyűlésre Prágába utazott[4]) Mire az más irányban lévén elfoglalva, a megkezdett tárgyalások fonalát elejtette. III. Ferdinánd pedig azon nagy politikai események közepett, amiket Bethlen Gábor halála és a harmincz éves háború újabb stádiuma hozott magával, tervét, mely kedvező fogadtatásra sehol sem talált, elejtette. Az apostoli czím felelevenítésének kérdése attól fogva több mint egy századig el volt temetve.

---

[1]) Az 1629 augusztus 11-ikén kelt chiffrirozott jelentés Nuntiatura Germaniae vol. 119.

[2]) Ezt, sajnos, nem sikerült Rómában megtalálnom.

[3]) Az 1629 november 3-ikán kelt chiffrirozott jegyzék az idézett helyen.

[4]) A chiffrirozott jelentés ugyanott.

HATODIK KÖNYV.

PÁZMÁNY HALÁLÁTÓL MAGYARORSZÁGNAK A TÖRÖK JÁROM ALÓL FELSZABADÍTÁSÁIG.

I.

III. Ferdinánd magatartása. -- A szent-szék álláspontja nem változik. — Jakusics egri püspök küldetése Rómába 1644-ben. — A Szilveszter-bulla.

Pázmány szelleme az ő halála után uralkodó maradt a magyarországi egyházban. A tanokat, amiket a kegyuri jog terjedelme tekintetében hirdetett, a magyar főpapság mindenkor magáénak vallotta.

III. Ferdinánd, ki néhány héttel Pázmány halála után (1637) lépett trónra, az ő kegyúri jogai iránt tájékozást kivánván szerezni, több kérdő pontot intézett a magyar cancellárhoz. Ez az egyházi javadalmak adományozását illető első kérdésre adott válaszában Pázmány 1635-ik évi emlékiratát egyszerűen szóról szóra átirta. A többi pontokban pedig szembetünően nyilvánul a Pázmánytól inaugurált törekvés: a királyt az egyházi javadalmakra az adományozáson túl egyéb jogok gyakorlásától visszatartani. Ezért a cancellár azt a tételt állítja föl, hogy a királynak nincs megengedve a javadalmakat három hónapnál tovább üresedésben hagyni, az egyházi javakat elzálogosítani, egyházi jövedelmeket a kincstár szükségleteinek födözésére fordítani; ugyanis a kánoni jog, a magyarországi törvények és a koronázási eskü a királyt arra kötelezik, hogy a megüresedő javadalmakat mielőbb töltse be; és kötelezettségének azzal sem tesz eleget, ha a főpapi székekre adminisztrátorokat rendel; mert ezeknek tisztök betöltésére a kellő tekintélyök nincs meg. Az eddigi gyakorlatból felhozott példákra csak úgy nem lehet hivatkozni, amint az isteni parancsok gyakori megszegéséből nem szabadna következtetni, hogy azoknak kötelező erejök nincs! Egyébiránt, a történetirók tanusága szerint, a hosszú üresedések csak Miksa király idejében jöttek szokásba; tehát akkor, amikor a protestánsok szivesen látták azt, hogy az egyházmegyék főpásztor nélkül maradnak; de ez

ellen az országgyűlések gyakran szólaltak föl. Az üresedés alatt befolyó jövedelmekre nézve is csak Miksa óta gyökeredzett meg az a visszaélés, hogy azok kincstári czélokra fordíttattak. Az üresedés alatt a javadalom kezelése a káptalant illeti, a jövedelmek a székesegyház czéljaira, szegények segélyezésére fordítandók, vagy az utód részére föntartandók.[1])

És ezen elvek a gyakorlatba is átmentek. A főpapi székek hosszú üresedése, a javadalmaknak világi czélokra fordítása, az egyházi javak elidegenítése megszünt. És III. Ferdinánd egy nevezetes ténynyel bebizonyította, hogy a királyi kegyuraságnak nemcsak jogait gyakorolni, hanem kötelességeit is teljesíteni kivánja. Az 1650-ik év augusztus 6-ikán kiállított okiratában, tekintettel arra, hogy a törvény a protestánsokat a katholikus lelkészek részére való fizetések és szolgálmányok kötelezettségétől fölmentette; nehogy emiatt az egyházi rend kárt valljon, elrendelte, hogy a magyar kamara jövedelmeiből évenkint hatezer forint az esztergomi érsek kezeihez fizettessék, aki ezen összeget a megkárosult és szükölködő lelkészek között oszsza szét.[2])

A korona és a szent-szék közötti vonatkozásokban szintén Pázmány hagyományaival találkozunk.

Néhány hónappal az ő (1637 márczius 19-én bekövetkezett) halála után, III. Ferdinánd az esztergomi érsekséget betöltötte; utódjává Pázmány egykori helynökét Lósi Imre egri püspököt, majd ennek helyébe pedig Lippai Györgyöt nevezte ki. És VIII. Orbán pápa nemcsak hogy nehézségeket a megerősítés tekintetében nem támasztott, hanem a császári követ előtt, ki a királyi bemutató-iratokat átnyujtotta, úgy nyilatkozott, hogy »az egész világon nincs kegyúraság, mely szilárdabb jogalapon áll, mint a magyar királyé, mivel olyan egyházakra vonatkozik, amelyeket egy szent király az ő saját javaiból alapított!«[3]) És mikor a veszprémi püspökké kinevezett Jakusics

[1]) Dátumot és aláírást nélkülöző emlékirat, mely az 1640-ik évi irományok között a magyar cancellária levéltárában őriztetett, a honnan másolatát Kollár az ő kéziratgyűjteményébe fölvette, mely most a bécsi állami levéltárban őriztetik. (Az eredetit az országos levéltárban sikertelenűl kerestem.)

[2]) A vallásalap vezérokmányai. II. szám.

[3]) A császári követ 1637 október 22-ikén Rómából jelenti: »La santitá di nostro signore . . . disse, che non vi sono giuspatronati

György részére, mivel csak huszonhárom éves és protestáns szülők gyermeke volt, a dispensatiót készséggel megadta, ezt azzal a megjegyzéssel tette, hogy Magyarország »irányában elnézőnek kell lenni.«[1]) A pápai bullák a szokott formában állíttattak ki; a díjak jelentékenyen leszállíttattak.[2])

Mindazáltal az előzékenység nyilatkozatai közepett, a szentszék a maga jogi álláspontját nem hagyta el. Az 1638-ik év elején a bécsi nuntius utasíttatott, hogy azt a visszaélést, mely szerint a magyar főpapok azonnal a kinevezés után a »választott« püspökök czímét veszik föl, és a kinevezésből a káptalani választás jogi következményeit származtatják le, megszüntetni igyekezzék.[3])

A nuntius figyelmeztetésére a magyar főpapok azt hangoztatták, hogy a magyar király a főpapok »választásának« kiváltságát bírja, s hogy ősrégi szokás alapján a kinevezett főpapok azonnal a kinevezés után a javadalom és a joghatóság birtokába léphetnek. Ezzel szemben a nuntius vitatta, hogy a király csak a »kinevezésre« bir apostoli kiváltságot. Több főpap ekkor késznek nyilatkozott, hogy a »választott püspök« czímének használatával fölhagy. Ellenben Draskovics György győri püspök ahhoz olyan állhatatosan ragaszkodott, hogy még a Rómába küldött okmányokat is mint »választott püspök« irta alá, amit a nuntius »bonyodalmak elhárítása végett« észrevétel nélkül hagyott.[4])

---

piu legitimi di quelli d'Ungaria, fondati da un re santo di proprii suoi beni.« A bécsi állami levéltárban.

[1]) »Bisogna allargare la mano.« A követ 1637 szeptember 19-iki jelentése.

[2]) Ekkor a király részéről kisérlet történt a pápai bullák szövegében bizonyos változtatás kieszközlésére. De ez nem sikerült. *Motmann* uditore 1637 október 17-ikén jelenti: »Sua santitá non vuole in nessun modo permettere che quanto alle chiese d'Ongharia s'esprima nelle bolle, quod sint de jure patronatus et ad praesentationem di vostra maestá. La veritá é che per l'adietro si trovano le chiese d'Ongharia . . . spedite hora con l'espressione »ad postulationem« et hora »ad nominationem« ch'é termine piú generico, et in questa ultima forma si contentano qui di spedire le bolle.« És a császári követ 1637 november 21-ikén irja, hogy az esztergomi érsek bullája »é stata spedita gratis per la portione di signori cardinali . . . »a nominatione« di vostra maestá, e non »ad praesentationem«, come io faceva istanza; dicendomi il signor cardinal Aldobrandini di haver veduto che cosi é stata proposta per l'adietro.« (A bécsi állami levéltárban.)

[3]) Az államtitkár 1638 márczius 13-iki jegyzéke.

[4]) 1638 ápril 3-iki jelentése.

Ugyanekkor a szent-szék a czímzetes püspökségek tekintetében elfoglalt álláspontjától sem tért el. Egy 1638 márczius 17-ikén tartott congregatió-ülésben az erdélyi püspök megerősítésére vonatkozó ujabb előterjesztés ismét visszautasíttatott.[1]) Emellett az 1638-ban, a knini püspökké kinevezett Bielavics György és a bosniai püspökké kinevezett Marnavics Tamás megerősítése szintén akadályokba ütközött.[2]) Az ezen ügy tárgyalására kiküldött bibornoki congregatió úgy nyilatkozott, hogy az 1626-ik évi decretum értelmében, a Szeremség, Horvátország és Bosnia püspökségeire a magyar királyt a kinevezés joga nem illeti meg; mivel ezek a tartományok, bár egykor a magyar koronától függtek, jelenleg Magyarország területéhez nem tartoznak, nem a magyar király jogara alatt állanak.[3])

A szent-szék mellett alkalmazott császári követ 1639 elején azzal a kéréssel fordult Bécsbe, hogy a királyi jogok megoltalmazására a kellő adatkészlettel lássák el. Mire neki Pázmány 1635-ik évi emlékirata küldetett meg, azzal a parancscsal, kérje föl a pápát, hogy »a századokon keresztül gyakorolt királyi jogokat sértetlenül hagyja; mert a korona és az ország jogait a király föl nem adhalja.«[4])

Bozzoli herczeg ápril 1-én járt el megbizatásában, és azt a javaslatot terjesztette elő, hogy amennyiben valamely püspökség üresedése alkalmából kimutattatik, hogy legutolsó betöltése királyi kinevezés alapján történt, a királytól kinevezett főpap haladéktalanul erősíttessék meg, és a netán fennforgó nehézségek később tárgyaltassanak. Azonban a pápa erre az

---

[1]) Ez a congregatio consistorialis 1696 szeptember 13-iki decretumában említtetik.

[2]) A római követ 1639 január 15-ikén kelt jelentéséből készített kivonatban áll: »In negotio Georgii Bielavics electi episcopi Tininiensis remissam esse discussionem ad congregationem consistorialem; fieri difficultatem eo quod episcopatus in partibus infidelium praetendatur esse collationis summi pontificis, non vero regis Hungariae.« És ugyanő 1639 ápril 16-ikán jelenti, hogy a pápánál megujította »l'istanza per la speditione delle chiese d'Ungaria, e particolarmente di quella della Bosna. nella quale questi signori de propaganda fide . . . fanno grandissima oppositione per sostenere nel vicariato apostolico di detta chiesa il vescovo di Drivasto . . .« (A bécsi állami levéltárban.)

[3]) Említi *Riganti*. I. 219.

[4]) A római követ 1639 február 26-iki jelentésének kivonata és a királyi válasz tervezete a bécsi állami levéltárban.

engedményre csak oly esetekben volt hajlandó, amikor kimutattatik, hogy az üresedésben levő főpapi szék a két legutolsó üresedés alkalmával királyi kinevezés alapján töltetett be.[1]) Majd késznek nyilatkozott arra, hogy kivételesen a bosniai püspököt megerősíti,[2]) amit az 1639 deczember 19-iki consistoriumban meg is tett; míg az erdélyi, corbaviai és knini püspökségek ügye elintézetlenül maradt.[3])

A király kegyúri jog tárgyában támasztott ezen nehézségek a magyarországi főpapok körében élénk elégületlenséget támasztottak, amelyben a legelőkelőbb kath. főurak is osztoztak. *Esterházi Miklós* nádor már 1638 tavaszán a nagyszombati tartományi zsinat figyelmébe ajánlotta, hogy az erdélyi püspök és a czímzetes püspökök megerősítését a pápánál sürgetni kell.[4]) És a következő év szeptember havában részt vett abban az értekezletben, amelyet Lósi Imre prímás Nagyszombatba hivott össze, hogy az ország főpapjaival a királyi kegyúra jogot illető kérdésekről tanácskozzék. A bécsi nuntius az uralkodó hangulatról tájékozva lévén, az értekezlet elé aggódva tekintett; sőt attól félt, hogy a magyarországi papság magát »Róma fönhatósága alól, legalább részben, föl akarja szabadítani.«[5])

Ilyen szándék az értekezlet tagjaitól egészen távol állott. De a királyi kegyúri jog mellett határozottan állást foglaltak. »A magyar egyháznak — így szóltak felterjesztésökben —

[1]) A római követ 1639 ápril 2-ikán kelt jelentése ugyanott.

[2]) A római követ 1639 augusztus 27 és október 3-iki jelentései ugyanott.

[3]) Bielavics a knini püspök 1639 deczemberben jelenti a királynak »in confirmatione episcopatus sui coram sede apostolica identidem novas difficultates oriri, quae cum omnia superentur, modo praetendunt debere se novam nominationem, sive prioris confirmationem habere. . . . Supplicat itaque nominationis praedictae confirmatorias ad summum pontificem, ne amplius negotium protrahatur elementer elargiri.« A magyar cancellár javaslata: »Sribi quidem Romam nominationem huius episcopatus omni jure esse factam, nihilominus confirmationem, siquidem eam necessariam esse putat, posse concedi.« (1639 deczember 13-ikán kelt előterjesztés az országos levéltárban.) A megerősítést még 1642-ben is sürgeti Bielavics.

[4]) *Peterfi*. II.

[5]) A nuntius 1639 október 1-én kelt jelentése. — Az államtitkár október 22-iki válaszából tudjuk, hogy azt az aggodalmat Rómában alaptalannak itélték.

amint született, úgy kell megöregedni!« A királyt fölkérték, eszközölje ki közbenjárásával a pápánál, hogy a czímzetes püspökségekre a királyi kinevezés jogát ismerje el; a püspökök megerősítésével ne késedelmeskedjék; a megerősítési díjakat teljesen engedje el. Draskovics György győri és Püski János csanádi püspököket küldötték Bécsbe, hogy előterjesztésöket bemutassák és támogassák.[1])

A király ezen előterjesztés alapján, 1639 deczember 17-ikén a pápához a következő iratot intézte: »Hiveinknek Magyarország főpapjainak, alázatos jelentéséből és kérvényéből megértettük, hogy Magyarország és a hozzácsatolt tartományok főpapi székeinek betöltése alkalmával az apostoli szent-széknél nagy nehézségeket támasztanak, és a magyar korona adományozásához tartozó több püspökségre a kegyúri jogot kétségbe vonják. Mivel pedig ezt a jogot elődeink, Magyarország boldog emlékezetü királyai, a magyar nemzetnek keresztény hitre térítésétől és az egyházak alapításától fogva századokon keresztül birták, és tényleges gyakorlásával megerősitették; mivel továbbá ennek a jognak az apostoli szent-szék adományozásában, a zsinatok végzéseiben és országunk törvényeiben szilárd alapja van: mi koronánk ezen jogát föl nem adhatjuk. Ezért szentségedet fiui érzéssel kérjük, hogy országunk koronájának jogait ne csorbítsa, hanem a koronánk adományozásához és bemutatásához régtől fogva tartozó czímzetes püspökségekre tett adományozásainkat nehézség nélkül megerősítésében részesítse. Továbbá, mivel boldog emlékezetű elődünk, I. Ferdinánd császár és király folyamodására a pápa, zaklatott országunk iránti részvétből, az annatákat elengedte, és ezeknek fizetését utódai száz éven keresztül nem követelték: szentséged is, ezen

[1]) A nagyszombati értekezlet fölterjesztését nem sikerült megtalálnom. Az értekezlet határozatairól és a két püspök küldetéséről a bécsi nuntius 1639 október 8., 25. és 29-iki jelentéseiben csak rövid tudósítás foglaltatik. — Kétségkivül erre az értekezletre vonatkozik az, amit *Kazi* történeti munkájában elbeszél; hogy 1639-ben rendkivüli pápai nuntius érkezvén Bécsbe, a keresztény hatalmak között a békesség helyreállítása végett, ez azt a kérdést is fölvetette, hogy a magyar király a püspökök kinevezését mily jogalapon gyakorolja; a király ekkor a magyar főpapok véleményét kérte ki; s ezeknek nevében Draskovics és Püski szerkesztették volna a föliratot, melyben hangsúlyozták: »Hungaricam ecclesiam quemadmodum nata est, ita senescere oportere.« (Hist. Hung. · Liber V. p. 22.)

nyomon haladván, a püspökök megerősítésének foganatosítását titkos uton, minden díj elengedése mellett, rendelje el.«[1])

A császári követhez intézett utasítás azokról a püspökségekről különösen megemlékezik, melyeknek területe egykor a magyar koronához tartozott, de a kegyúri joggal együtt a velenczei és raguzai köztársaságok birtokába ment át. Ezekre nézve a király kivételt tesz: »jogait föntartja, de a jelen időviszonyokra való tekintettel vitát támasztani nem akar«.[2])

A szent-szék a királyi előterjesztésnek a czímzetes püspökségekre vonatkozó részét elintézetlenül hagyván, egyelőre csak azt a nyilatkozatot küldötte Bécsbe, hogy ő szentsége a magyar főpapok díjai tárgyában mindennemű engedményre kész, és viszont elvárja, hogy azok is kötelességeiket lelkiismeretesen teljesíteni fogják.[3])

A királyi udvar részéről a következő években ismételve kisérletet tettek, hogy a czímzetes püspökségek kérdését megoldáshoz vezessék; de czélt nem értek.[4]) Ily körülmények között érthető, hogy mikor Boncarpi Jeromos imeriai czímzetes püspök Rómából Bécsbe jött, és bejelentette, hogy a Száva és a Dráva között fekvő török hódoltságban a főpapi teendők végzésével van megbizva: bizalmatlansággal fogadták. A király az esztergomi érsekkel azt az elhatározását közölte, hogy Boncarpinak a felhatalmazást küldetésében eljárhatni csak úgy adja meg, ha a királyi kegyuri jog és az illető püspökök hatósága sértetlenül meg lesz óva. Az esztergomi érsek, bár a királyt megnyugtatta aziránt, hogy Boncarpi küldetésével a szent-szék senkinek jogait sérteni nem szándékozik; mégis Boncarpit figyelmeztette, hogy az illető püspököktől felhatalmazást eszkö-

[1]) Fogalmazata a bécsi állami levéltárban. — Ugyanezen napon a király Barberini Ferencz bíbornokhoz és más római előkelő egyéniségekhez is leveleket intézett, közbenjárásukat kérvén ki. Ezen levelek fogalmazata a magyar országos levéltár cancelláriai osztályában.

[2]) A bécsi állami levéltárban.

[3]) A nuntius 1640 február 18-iki jelentése.

[4]) Sajnos, az ezen ügyre vonatkozó iratok csak igen hézagosan maradtak fönn. 1642 augusztus 5-ikén a király római követét értesíti, hogy Bielavics knini püspök, a megerősítést szorgalmazandó, Rómába megy. 1643 márczius 21-ikán az esztergomi érseknek átküldi a római követnek a püspökségek ügyéről szóló (sajnos fönn nem maradt) jelentését. 1645 június 28-ikán római követét utasítja, hogy a knini püspök megerősítését sürgesse. (Mind a három levél fogalmazata az országos levéltárban.)

zöljön ki, és működésében a királyi kegyúri jogot tiszteletben tartsa.[1])

Ezalatt a római megerősítésért fizetendő díjak ügye uj stádiumba lépett. Elengedését a király és a főpapok többé nem kérték, hanem követelni kezdették. A királyi udvarnál a bullák díj nélkül való kiállításának kedvezményét a királyi kegyúri jog folyományának tekintették, és a császári követ (1642 tavaszán) Rómában ennek a felfogásnak érvényesítésére megbizást nyert.[2]) A magyar főpapok pedig a száz évnél hosszabb gyakorlatra és annak alapján az elévülés jogczímére hivatkoztak; kijelentvén, hogy az eddigi gyakorlattól el nem térhetnek, mivel az ország törvényei minden ujítást szigoru büntetésekkel sújtanak.[3])

A pápa ezen ügy tárgyalására bíbornokokból bizottságot alakított, mely a magyar főpapok magatartását élesen elitélte; és nehogy azok jövőben a kegyelmi tényekből jogot formálhassanak, azt javasolta, hogy bulláik ezentúl a rendes uton állíttassanak ki, és esetről-esetre a díjak a javadalom tényleges jövedelméhez képest szállíttassanak le.[4])

Melzi capuai érsek, aki éppen ekkortájt foglalta el a bécsi nuntius tisztét, meg tudta győzni a főpapokat arról, hogy elévülésre és ennek alapján jogra nem hivatkozhatnak; minél fogva azok most már a szent-szék nagylelküségéhez fölebbeztek, és arra is ajánlkoztak, hogy a díjak egy részét megfizetik. Ügyöket a nuntius hathatósan támogatta ugyan;[5]) de ennek

[1]) Az esztergomi érsek 1642 július 8-ikán kelt fölterjesztése ugyanott.

[2]) A király 1642 ápril 20-ikán Savelli herczegnek irja, hogy több magyar főpap »in praejudicium jurisdictionis sacrae regni coronae ac praelatorum, apud sedem apostolicam bullas per viam ordinariam obtineri et expediri curarent.« Meghagyja neki, hogy »jura praefati regni nostri Hungariae« oltalmazza, és vigye ki, hogy a bullák ezen túl is »per viam secretam expediantur.« Megküldi neki a magyar főpapok emlékiratát (mely sajnos nem maradt fönn) »pro tuenda et fulcienda juris patronatus nostri praerogativa.« A levél fogalmazata az országos levéltárban.

[3]) A magyar főpapok fölterjesztését nem bírjuk. Tartalmára utal a római bibornoki-congregatió jelentése: »Prorsus esse et videri odiosam nonnullorum praesulum nuperas praetensiones, qui cum in suis provisionibus nolunt solvere, dicunt se gaudere praescriptione, atque adeo solvere non posse, ne — inquiunt — legibus regi omnem innovationem vetantibus adversentur et earum severas poenas incurrant.«

[4]) Az 1643 ápril 20-ikán tartott bizottsági ülés jegyzőkönyve. Nuntiaturae Germaniae, vol. 147. f. 153.

[5]) 1644 október 10-iki jelentésében.

daczára czélszerűnek látszott, hogy a főpapok egyike Rómába menjen, és személyes közbenjárásával kedvező határozatot eszközöljön ki. Ezen küldetéssel Jakusics György kinevezett egri püspök bizatott meg, ki az 1644-ik év őszén utra kelt.[1]) A részére adott utasítás elismerte, hogy a történeti emlékek tanusága szerint Magyarország főpapjai régi időkben az annáták fizetésére kötelezve voltak; továbbá hogy semmiféle olyan pápai okirat, mely Magyarország főpapjait az annáták fizetésétől mindenkorra fölmenti, nem mutatható föl; és habár száz esztendő óta, a király és az országgyűlés közbenjárására, a magyar főpapok az annáták fizetésétől föl voltak mentve: jogigényekkel nem léphetnek föl, sőt még a százados gyakorlatra s az elévülésre sem hivatkozhatnak, mivel a kegyelemből tett engedmények az elévülést kizárják. Az annáták elengedése tárgyában alkotott 1548 és 1550-ik évi országgyűlési törvényekre sem lehet támaszkodni; ugyanis a magyarországi törvényeknek a pápa és az egyház irányában kötelező erejök nincs; az idézett törvények ezenfelül nem foglalnak magokban egyebet, mint a királyhoz intézett kérelmet, hogy a pápánál a főpapok részére a díjak elengedését eszközölje ki; de a főpapokat a díjak fizetésétől egyáltalán nem tiltják el. Másrészről azonban kétségtelen, hogy mindazok az okok, amik akkor és azóta az apostoli széket a díjak elengedésére késztették, különösen a főpapi javak pusztulása, ma is fönállanak; minélfogva méltányos volna, hogy ugyanazon okok ugyanazt az eredményt hozzák létre. A főpapoknak e szerint abban meg kell nyugodniok, ha a szent-szék a díjakat kegyelemből engedi el, csakhogy biztosító nyilatkozatot kellene kérni aziránt, hogy a püspökök jövőre is, mindaddig, a míg székhelyeikre visszatérhetnek, a bullákat díj nélkül kapják meg. Ha pedig Rómában a bullák ingyen kiállításába beleegyezni nem volnának hajlandók, mivel a magyar főpapok jelentékeny összeg fizetésére keptelenek, legfölebb azt az ajánlatot lehetne tenni, hogy mindegyik főpap az annáták és egyéb díjak czímén összesen száz aranyat fizessen.

---

[1]) A pápához intézett 1644 október 29-ikén kelt megbizólevél fogalmazata az országos levéltár cancelláriai osztályában. Ugyanakkor a király az esztergomi érseket fölhívja, hogy a Jakusics részére Rómába küldendő utasítás tárgyában javaslatot mutasson be. Ugyanott.

Ha ezzel be nem érnék, az egri püspök utasítva volt, hogy más egyességre ne lépjen, hanem a királynak és a főpapoknak jelentést tegyen.

Jakusics emellett meg volt bizva, hogy Magyarország védelmének költségeire pénzsegélyt kérjen, és a pápa közbenjárását eszközölje ki a franczia királynál a végből, hogy az a törökkel és az erdélyi fejedelemmel III. Ferdinánd ellen szövetségre ne lépjen.[1])

Jakusics Rómába érkezvén, és a helyzetről tájékozást szerezvén, czélszerünek itélte, hogy a bullák díj nélkül való kiállításának kedvezményét egyelőre csak a tényleg kinevezett és még meg nem erősített főpapok részére kérje. Erre nézve folyamodást nyujtott be, és élő szóval is előterjesztést tett, mikor 1645 február 15-ikén, X. *Incze* pápától, ki néhány hónap előtt lépett szent Péter székére, fogadtatott. Ez az 1643-ik évben működött bíbornoki bizottság megállapodásaira utalt, amely szerint a kedvezmény nem egyszer mindenkorra és nem is minden egyház, hanem csak egyes egyházak részére volna megadandó. Jakusics hangsulyozta, hogy ő a kedvezményt nem a jövendő időkre, hanem csak a tőle megnevezett főpapok javára kéri; de mivel az összes magyarországi egyházakra egyaránt súlyos csapások és terhek nehezednek, az az eljárás, hogy a kedvezményben csak bizonyos egyházak részesüljenek, nem volna igazolható. Mire a pápa őt jóakaratáról biztosítván, értesítette, hogy az ügyet a bibornoki collegium határozata alá bocsátja.[2])

A bibornokok, hogy a szent-szék jogait minden kétség és támadás ellen biztosítsák, azt határozták, hogy Jakusics, mint egri püspök, a saját megerősítéseért tiz aranynyal nagyobb díjat fizessen mint elődje fizetett. És miután ő ebben megnyugodott, a szent-szék a Lippai György esztergomi érsektől fizetendő díjat 4000 aranyról százra szállította le, a többi főpapokat pedig a díj fizetésétől teljesen fölmentette.[3])

[1]) A Jakusics részére (úgy látszik Lippai esztergomi érsektől) szerkesztett utasítás másolatát a cancelláriai levéltárban őrzött eredetiből Kollár az ő kéziratgyűjteményébe fölvette. Eredetijét az országos levéltárban sikertelenül kerestem.

[2]) Jakusics Györgynek Rómából 1645 február 8-ikán a királyhoz intézett jelentése, a bécsi állami levéltárban.

[3]) Jakusicsnak. Bécsbe visszatérte után a királyhoz benyújtott dátum nélküli jelentése Kollár kézirat-gyüjteményében.

Jakusics megbizatása a királyi kegyuri jog, névszerint a czímzetes püspökségek tekintetében felmerült kérdésekre nem terjedett ki. Mindazáltal ezek figyelmét nem kerülték el. Római időzése alatt alkalma volt sürün érintkezni Livakovics Ráfael atyával, a tudós franciscanussal, ki ama kérdéseknek magyarországi és római előzményeibe egyaránt be volt avatva. Ezt fölkérte, hogy a magyar király kegyuraságához tartozó főpapi székek teljes sorozatát állítsa össze, hogy a királynak miheztartás végett bemutathassa.[1])

Levakovics a magyar koronához tartozó főpapi székek számát *negyvenegyben* állapítja meg. Ezek a következők:

»*Magyarországban:*« az esztergomi érsekség, az egri, győri, nyitrai, pécsi, váczi, és veszprémi püspökségekkel; a kalocsai érsekség: a bosniai, csanádi, erdélyi, svidniczi, szerémi, váradi és zágrábi püspökségekkel.

»*Horvát- és Dalmátországban:*« a zárai érsekség: az arbei, ozerói és vegliai püspökségekkel; a spalatói érsekség: az almisi, corbaviai, (modrusi), knini, lesinai, makarskai, novi, scardonai, sebenicói, temni, traui és zengi püspökségekkel, a raguzai érsekség: a báczi, biduai, cattarói, rosoni, stagnoi és trebinjei püspökségekkel.

Szerbországban: a krusseváczi és szendrői püspökségek.

Mindazáltal megjegyzi, hogy habár ezek a püspökségek egykor mind a magyar korona hatósága alá tartoztak, és főpapjaik a királyi privilégiumokban megnevezve találhatók: amióta Dalmátia a velenczei köztársaság hatalmába jutott, számos főpapi székre (a spalatói és zárai érsekségekre, az arbei, cattarói, lesinai, ozeroi, sebenicoi, stagnoi, tribuniczi és vegliai püspökségekre) a kinevezés jogát a szent-szék gyakorolja. Ellenben Dalmátia, Horvátország, Slavonia, Bosnia és Magyarország azon területein, melyek török uralom alá jutottak, az összes főpapi székekre a kinevezés jogát a magyar király megtartotta és gyakorolja; habár az utóbbiak közül a corbaviai, krusseváczi,

[1]) »Ut — írja Jakusics — vestra maiestas exactam habeat rationem omnium episcopatuum olim a regibus Hungariae conferri solitorum, nunc vero vel abalienatorum vel controversorum aut non controversorum, annecto annotationes reverendi patris Raphaelis ordinis sancti Francisci de observantia viri industrii ac de religione bene meriti.«

szendrői [1]) és svidniczi püspökségekre ezt a jogot a szent-szék el nem ismeri.[2])

Végre kiemeli, hogy a magyar király az ozeroi (ansariensis) püspökséget, mint czímzetest adományozza, pedig Ozero szigetén a püspökség fönnáll, és azt a pápa tölti be. Hasonlag az almisi püspökség czímét is adományozza, pedig ez hoszszabb idő előtt a spalatói érsekséggel kapcsoltatott egybe.[3])

Jakusics ezen kimutatást a királynak előterjesztvén, utalt azokra a mulasztásokra, amiket a magyarországi főpapok a szent-szék irányában követnek el, és a melyekből a magyar királyi kegyúri jogra is sérelmes következmények háramolnak. Ugyanis a kinevezett főpapok a kánonok értelmében három hónap alatt a megerősítést kieszközölni kötelesek volnának: amit azonban gyakran nem tesznek meg. Ennek az a következménye, hogy a szent-szék jegyzőkönyveiben a királyi adományozáshoz tartozó némely püspökség betöltésének nyoma emberi emlékezetet meghaladó idő óta nem található. Mikor azután az ilyen püspökségre kinevezett főpap a megerősítésért folyamodik, a római curiánál aziránt, vajjon a kinevezés a magyar királyt megilleti-e, kétséget támaszthatnak. Ezen baj elhárítása végett Jakusics szükségesnek látta, hogy a király a kinevezett főpapokat mindig a megerősítés haladéktalan kieszközlésére hivja föl.

Továbbá javasolja, hogy a király »az örökös tartományok« protectorát Colonna bibornokot tisztétől, melyre nem alkalmas, mentse föl, és Montalto bibornokot nevezze ki, egyszersmind a bibornok-protector mellett egy külön ügyviselőt

[1]) A krusseváczi és szendrői püspökségekre nézve megjegyzi, hogy Rómában a kinevezést megtagadják »sotto certi pretesti.«

[2]) A svidniczi püspökségről megjegyzi, hogy csak 20 év óta adományozzák czímét, Rómában pedig a megerősítést megtagadják »perche non si trova nel registro apostolico.« Azt hiszi, hogy a svidniczi és sebenicói elnevezés egy és ugyanazon püspökséget jelöli. (Erről a püspökségről alább tüzetesen szólunk.)

[3]) »Archiepiscopatus cum suffraganeis ad coronam regni Hungariae mediate vel immediate spectantes, quorum nominatio ab antiquo est de jure patronatus Hungariae regis.« Ujabb kéz tévesen helyezte rá az 1626-ik év számot. A tévedés onnan ered, mert az emlékirat utolsó szavai »sotto li 10 di gennajo 1626.« De ez nem az emlékiratnak, hanem a legvégén jelezett pápai decretumnak dátuma. Másolata Kollár kézirat-gyűjteményében.

alkalmazzon, a ki a császári követ előtt esküvel kötelezze magát arra, hogy a király és »a nemzeti egyházak« jogait erejéhez képest oltalmazni fogja. A császári követnek feladata lesz, hogy ha az ügyviselő netán esküje ellen vétene, a királynak jelentést tegyen. Ily módon a király az ügyviselő hűsége felől biztosítva lesz, az ügyviselő pedig a pápai udvarral szemben esküjére hivatkozhatik, valahányszor a rábizott érdekek védelmére föllép.

Előterjesztését a következő ponttal zárja be: »Mondják, hogy Dalmátiában, a traui káptalan levéltárában feltalálható II. Szilveszter pápa bullája, melyben szent István királyra széleskörű hatalmat ruház, és őt a magyar koronához tartozó összes egyházak ügyeinek intézésében helynökévé rendeli. Ezt a bullát Verancsics Antal esztergomi érsek, mikor egyik követsége alkalmával Trau városában tartózkodott, lemásolta. Inhoffer Menyhért jezsuita atya pedig munkájában közzétette. Hogy a szent korona jogait minél hathatósabban megvédeni lehessen, méltóztassék felséged, követe Rabatta Antal gróf utján, a fenséges velenczei köztársaságnál a bulla eredeti példányát, vagy legalább hiteles másolatát megszerezni; minthogy ezt a traui káptalan, a köztársaság különös meghagyása nélkül, nem adhatná meg. Különben is értésemre esett, hogy a fontosabb kiváltságlevelek a káptalanból a velenczei levéltárba vitettek át. Mindenképen szükségesnek tartom, hogy felséged ennek a bullának hiteles példányát mielőbb megszerezze; ezzel ugyanis csodás módon fogjuk az ügyet elősegíteni, és felséged jogait a szent-széknél biztos sikerrel megvédelmezzük.«[1])

E helyen először találkozunk hivatalos iratban a Szilveszter-féle bullával,[2]) melyet a megelőző 1644-ik esztendőben, Inhoffer Menyhért jezsuita atya az ő magyar egyháztörténelmének (Annales ecclesiastici regni Hungariae) Rómában nyomatott első kötetében közzétett. Inhoffer elmondja, hogy a bullát Verancsics Antal 1550-ben a traui káptalanban felfedezvén

---

[1]) Jakusics György dátum-nélküli jelentése.

[2]) Jakusics György erre a bullára : pápa előtt is hivatkozott ; idézte azt a helyet, amelyben arról van szó, hogy Szilveszter Magyarországot a szent-szék pártfogása alá fogadta ; a mivel segély-kérését támogatni kivánta. (1645 február 18-ikán kelt — idézett — jelentésében.)

lemásolta: a másolat idő folyamán különböző egyének birtokába jutott; azt végre Levakovics Rafael horvátországi származásu szent-ferencz-rendi szerzetes, a szláv szertartási könyvek javítója, mikor VIII. Orbán pápától a szent-föld ügyében Bécsbe küldetett, szerezte meg, és neki közlés végett átadta.[1])

Ez a Szilveszter-bulla Istvánhoz, »a magyarok vezéréhez« van intézve. A pápa örömét fejezi ki István követének, Asztrik kalocsai püspöknek megjelenése fölött. Dicséri István vallásos buzgóságát, a szent-szék iránti hódolatát és nagylelküségét, melylyel országát és népét szent Péternek ajánlotta föl. Mindazt, amit kért, a királyi koronát és czímet, az esztergomi érsekséget és a többi püspökségeket készséggel megadja neki. Az országot és népet a római egyház pártfogása alá fogadván, a királynak és utódainak visszaadja és adományozza. És mivel István az apostolok tisztében járt el, a pápa és a papok hivatását töltötte be: őt és utódait azzal a kiváltsággal ruházza föl, hogy miután a küldött koronával megkoronáztattak, az apostolság jelvényét, a keresztet magok előtt vitethessék, továbbá országuk jelen és jövendő egyházait a pápa helyett intézhessék és rendelhessék.

Hosszu időn át ezen pápai irat hitelessége iránt elkeseredett irodalmi vita folyt. Ma már — mint a jelen munka elején kiemeltük — a történeti kritika minden kétséget kizáró módon földerítette, hogy álművel van dolgunk, mely Hartvik legendájának és VII. Gergely pápa leveleinek fölhasználásával, de a pápai cancellária X. századbeli formáinak ismerete nélkül, szerkesztetett.

Több oldalról Levakovics felé irányult az a gyanu, hogy a bullát ő koholta vagy legalább részben meghamisította. Erre alkalmat adott Levakovicsnak Bécsből Rómába Aldobrandini bibornokhoz intézett egyik levele, melyben így ir: »A magyarok abban a meggyőződésben élnek, hogy mivel őket a keresztény hitre királyaik térítették meg, országukra a pápának semmi joga nincs. Hogy őket helyesebb nézetre vezessem. Szilveszter pápának bizonyos levelét *adtam* nekik át, és gondoskodni fogok, hogy az valamely módon napvilágot lásson. Szándékom

---

[1]) I. 256.

volt, hogy oly módon közlöm, mintha Rómában találták volna, de azt Méltóságod engedélye és tudta nélkül tenni nem mertem.«[1])

De éppen ez a levél azt bizonyítja, hogy Levakovics a Szilveszter-bullát nem hamisította, nem koholta. Ugyanis tanusága szerint a bulla szövegét a magyarokkal közölte, mielőtt annak fölfedezése felől Rómába jelentést tett volna; arra, hogy a levelet közzéteszi, eltökéllette magát anélkül, hogy a szent-szék engedélyét kikérni szükségesnek látná. Csak arra, hogy a levelet úgy tegye közzé, mintha Rómából kapta volna, nem mer saját felelősségére vállalkozni.

Az, a ki valamely okirat lelhelyének meghatározása tekintetében incorrect szándékot táplálván, ezt előljáróinak beleegyezése nélkül valósítani nem bátorkodik; bizonyára nem találhatna magában bátorságot arra, hogy azt az okiratot a maga felelősségére hamisítsa, a hamisítottat a maga felelősségére értékesítse.[2])

Egyébiránt Rómában Levakovics incorrect szándékát nem helyeselték, annak valósításához a felhatalmazást nem adták meg; amiért is Levakovics, mikor a levelet Inhoffernek közlés végett átadta, lelhely gyanánt Trau városát, nem Rómát, nevezte meg. Már most, ha a római curiánál ezt a fölhatalmazást megtagadták, bizonyára nem tehető föl, hogy egy hasonlíthatatlanul súlyosabb beszámítás alá eső tényhez, a hamisításhoz és a hamisítvány közléséhez beleegyezésöket meg adták.

Végre ha annak a felfogásnak, hogy a pápa Magyarország irányában semmi jogot sem igényelhet, megdöntésére Levakovics vagy a szent-szék valamely más ügynöke okiratot

---

[1]) »Gran persvasione anno gli Ungheri che nessun diritto abbia il papa al regno loro, essendo convertiti da' suoi re. Per generare a loro opinione migliore *o dato* certo lettere del papa Silvestro e procurero che vengano al publico in qualche maniera. Pensava di promulgarle come trovate a Roma: ma senza la permissione e saputa di vossignoria illustrissima non mi fidai; come monsignor Ingoli, al quale indrizzo la copia tutto ragvaglierà.« Ezt a levelet Kerchelich zágrábi kanonok 1762-ben közölte Kollárral, aki azt idézi ily czímű könyvében: »De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Ungariae.« (Bécs. 1764) 160.

[2]) *Szalay László* is abban a véleményben volt, hogy Levakovics leveléből »a kérdéses oklevél koholtságát a legszigorúbb hermeneutika sem fogja kiolvasni.« (Magyar Akadémia Évkönyve. 1839-ik évfolyam. 289.

hamisít, abba bizonyára föl nem vesz, vagy meg nem hagy olyan nyilatkozatot, amelyből az tünik ki, hogy a pápa Magyarország irányában jogairól a magyar királyok javára lemondott, ezeket az apostoli helynökség tisztével ruházta föl.

Levakovicsot, amikor a Szilveszter-levél az ő kezeibe került, az a részlet ragadta meg, amely szerint szent István Magyarországot a római egyháznak ajánlotta föl. Szilveszter pedig az országot szent Istvánnak és utódainak kormányozására bizta, s a királyokat arra kötelezte, hogy trónraléptök alkalmával a pápának engedelmességet fogadjanak. Ebből csakugyan azt a következtetést lehetne levonni, hogy a magyar király a szentszékhez suzerain-viszonyban áll. Mindazáltal ilyen viszony létesítésére a XVII. század közepén a római curiánál senki sem gondolt. Ellenben igenis gondoltak arra, hogy a magyar király kegyúri jogait az egyetemes egyházjog korlátai közé szorítsák. Ezen törekvés pedig a Szilveszter-bullában támogatásra nem talál. És azért ezt a bullát a szent-szék soha sem használta föl, arra soha sem hivatkozott.

Ellenkezőleg a bulla alkalmas volt arra, hogy a királyi kegyuri kiváltságok védelmére, azok kezeiben, akik Werbőczi és Pázmány hagyományainak örökösei voltak, fegyverül szolgáljon. És csakugyan, mint láttuk, az első, aki jelentőségét felismerte és fölhasználta, a király követe: Jakusics volt, Ő pedig abban nemcsak a kegyúri kiváltság bástyáját látta, hanem abból azt a következtetést is levonta, hogy a szent-szék, mely Magyarországot pártfogása alá fogadta, megmentésére áldozatokat hozni köteles.

Minthogy tehát az ő felfogása szerint a Szilveszter-bulla a magyar király jogait és a szent-szék kötelességeit formulázta: az a gondolat támadhatna, hogy az okirat-hamisítót a királyi cancellária környezetében kellene keresni. De ezen föltevést kizárja Jakusicsnak a királyhoz intézett felhívása, hogy a levél eredetijét vagy hiteles másolatát szerezze meg, ami az ő jóhiszeműségét minden kétségen felül helyezi.[1]

[1]) Károlyi Árpád, a bécsi állami levéltár aligazgatója, szíves volt nyomozásokat tenni az iránt: vajjon a Szilveszter-levél eredetijének megszerzésére Rabatta velenczei követ kapott-e utasítást? s ha igen, milyen eredménynyel járt el? Sajnos, a fennmaradt diplomatiai iratokban ezen ügynek nyomára nem akadt.

A hamisítás időpontja, czélja és szerzője homályban marad ezentúl is. De az bizonyosnak látszik, hogy a Szilveszter-bulla föltűnése és közzététele a XVII. század közepén, a királyi kegyúri jog tárgyában fenforgó vitás kérdésekkel összefüggésben nincs.

II.

A belgrádi püspökség. — Az 1648-ik évi nemzeti zsinat. — A magyar király apostoli jellemének előtérbe helyezése. — A bosniai püspökség betöltésének joga iránt folyt tárgyalások. — Egy concordatum-tervezet.

Jakusics György római küldetése a szent-szék és a magyar korona között fennforgó nézeteltéréseket nem szűntette meg, újabb bonyodalmak keletkezésének elejét nem vette. Néhány hónappal az ő visszatérte után a *bosniai* püspökség üresedett meg. Az udvar jelöltje Pozsegai Marinus szent-ferencz-rendi atya volt. De a nuntius befolyása kivitte, hogy az elejtetvén, Maravics Marianus, ugyanazon szerzet tagja, neveztetett ki (1646 szeptember 4-ikén).[1] Ez azután (1647 július 24-ikén) a királyi kinevezési jog elismerése mellett, a pápai bullákat nehézség nélkűl elnyerte.[2])

Ugyanekkor a király Pozsegai Marinust *biduai* czímzetes püspökké nevezte ki, és a pápának ajánlotta, hogy őt a *szendrői* püspökség administrátorává rendelje.[3]) Azonban Pozsegai Marinus, aki személyesen Rómába ment, itt nem a biduai püspökségben erősíttetett meg, hanem a pápától *belgrádi* püspökké neveztetett ki (1647 július 17.); a szerémi püspökség területe és a bosniainak egy része az ő főpásztori gondjaira bizatott.[4])

[1]) A bécsi nuntius 1646 május 5-ikén jelenti, hogy »il negotio del vescovato di Bosna« el van intézve: a magyar cancellár útján kieszközölte, hogy nem Pozsegai Marinus, hanem Maravics Marianus »é stato nominato da sua maestá cesarea al detto vescovato.« *Fermendzin*, 461. A királyi bemutató irat ugyanott. 462.

[2]) A pápai bullában mondatik, hogy »nominatio idoneae personae romano pontifici ad . . . Ferdinandum romanorum regem, . . . ratione regni Hungariae . . . privilegio apostolico . . . spectare dignoscitur.« Ugyanott. 463.

[3]) Az 1646 szeptember 4-iki bemutató irat ugyanott 461.

[4]) Erről Leopold királynak 1661 január 19-ikén a pápához intézett levelében és a bíbornok-államtitkárnak, 1661 ápril 23-iki emlékiratában van szó. *Theiner*. Monumenta Slavorum meridionalium. II. 143. és köv. l.

A belgrádi (nándorfehérvári) püspökség a XIV. század első éveiben alapíttatott, és rendszerint magyar főpapoktól kormányoztatott. De a mohácsi vész után czímét a magyar királyok nem adományozták. Sőt a királyi udvarnál arról, hogy ez a püspökség valamikor a magyar királytól adományoztatott, egészen megfeledkeztek. A magyar koronához tartozó püspökségek 1588 és 1644-ik évi jegyzékeiben már nem fordúl elő.

Így történt, hogy mikor Pozsegai Mariánus kineveztetéséről az udvarnál értesültek, itt az a nézet uralkodott, hogy új püspökség alapításának esete forog fönn. Ebben pedig a király kegyúri jogai ellen intézett sérelmet láttak; és pedig nemcsak mivel a püspökség alapítása a király tudta és hozzájárúlása nélkül történt; hanem azért is, mivel Rómában a királytól kinevezett szerémi püspök megerősítését megtagadták, ellenben az ő területét egy új püspökség megalakítására használták föl. Ennek következtében a király meghagyásából a császári követ Rómában a belgrádi püspökség megszüntetését és a szerémi püspök megerősítését kérte.[1])

Ugyanekkor (1648) Nagyszombatban *nemzeti zsinat* tartatván, Lippai György prímás az ő elnöki előterjesztésében erről a sérelemről szintén megemlékezett,[2]) egyúttal panaszosan szólott a szent-szék eljárásáról, mely szerint a magyarországi czímzetes püspököket, különösen pedig az erdélyi püspököt megerősíteni vonakodik; emellett a magyarországi püspököktől a megerősítési díjak fizetését újból követeli: minélfogva a pápához fölterjesztés intézését ajánlotta.

Másrészről azonban szükségesnek látta ő is, hogy a

[1]) Sajnos, az ezen ügyre vonatkozó diplomatiai iratok nem maradtak fönn. Leopold király 1661 január 19-iki levelében rezumálja az előzményeket, hogy Pozsegai Márton »erectionem novi tituli Belgradiensis (qui tamen idem est cum Sirmiensi«) kieszközölte; ami sérelmes volt a szerémi püspökre »siquidem Belgradum sedes episcopi et caput provinciae Sirmiensis«; de sérelmes »etiam juri nostro regio, quod in nominandis dicti episcopatus personis a sexcentis et pluribus annis habemus:« III. Ferdinánd követeinek igyekezetei a sérelem orvoslására eredménytelenek maradtak. *Theiner*. i. h.

[2]) »Ad importunam instantiam quorumdam . . . impetrarunt a sede apostolica, ut erigerentur duo episcopatus, unus quidem Belgradensis, alter vero archiepiscopatus Oczidensis (?) in praejudicium titularium episcoporum et juris patronatus suae maiestatis.« *Péterfi*. II. 380.

királytól »kinevezett és választott« püspökök a megerősítés kieszközléseért haladék nélkül tegyék meg a lépéseket; szintúgy azok is, kik egyik püspöki székről másikra helyeztetnek át, mert az egyházmegyéjökhöz való kapcsolatukat csak a pápa oldhatja föl, és a püspöki felszentelés a joghatóságot arra az egyházra, a hová áthelyeztetnek, nem adja meg.

Mivel pedig a püspökök áthelyezése a jövedelmezőbb püspökségekre olyan mérveket öltött, hogy abból a fokozatos előléptetés gyakorlata fejlődött ki, ami az egyházi kormányzat rendes menetére zavaró befolyást gyakorolt: azt az óhajtást fejezte ki, hogy az egri, győri, nyitrai és veszprémi püspökök, kik megyéjök és székhelyök birtokában vannak, csak érseki székre menjenek át.[1])

Ezen gyakori áthelyezések ellen a szent-szék bécsi nuntiusa is felszólalt; de ezen gyakorlat megszüntetését nem reméllette, mivel — úgymond — az a királynak alkalmat nyújt arra, hogy egy üresedés esetében többeket kötelezzen le.[2]) Hasonlóképpen azon igyekezeteinek, hogy a kinevezett főpapokat a megerősítés előtt a joghatóság gyakorlásától visszatartsa, sikert nem jósolt.

A magyar főpapok ekkor, álláspontjuk megszilárdítására, uralkodójuk *apostoli* jellemét kezdették hangsúlyozni; azt hirdetvén, hogy »*az apostoli király* kinevezése a kinevezettet, mind a lelkiekben, mind a világiakban, a joghatóság teljességével ruházta föl.« Erre a nuntius azt válaszolta, hogy míg a főpapok »olyan pápai okiratot, mely a magyar királyt külön kiváltságokkal fölruházza, elő nem mutatnak, az egyetemes egyházi jog szabályai, melyek szerint a kegyúri kinevezés a lelkiekben semmiféle jogot nem adhat, rájok nézve is érvényesek; sőt még ha a magyar király külön kiváltságokkal volna

[1]) Ennek a nemzeti zsinatnak végzései nincsenek közzétéve. Csak az előterjesztést ismerjük. Egyébiránt a püspökök áthelyezése tárgyában már az 1638-ik évi nagyszombati zsinat határozta: »Frequentes episcopatuum mutationes gravia incommoda secum trahere videntur . . . Oranda itaque sua maiestas, ut in mutationibus episcopatuum clementem suam moderationem adhibere dignetur.«

[2]) Erről az ügyről szól az 1649 ápril 30-iki nuntiusi jelentés. De azt a föltevést, hogy azt a gyakorlatot az esztergomi érsek is fönntartani igyekszik, zsinati előterjesztése megczáfolja.

is fölruházva, annak alapján a kinevezett főpapok az egyházi joghatóságot csak arra a rövid időre nyerhetnék el, amely alatt a kánonok értelmében a pápai bullákat kieszközölni kötelesek; csak úgy, mint a káptalanoktól megválasztott püspökök, kik a joghatóság birtokába azonnal belépnek, de a megszabott idő alatt a bullákat megszerezni kötelesek.[1])

Rómában is így gondolkodtak, és a szent-szék felfogását a nuntiushoz küldött emlékirat szabatosan formulázta: »Ha a magyar főpapok — így hangzik ez — igényeiket arra alapítják, hogy szent István királyt a szent-szék az apostoli követség jogaival ruházta föl, tudniok kell, hogy ez személyes kiváltság volt, mely utódaira nem szállott át; amint ez Baronius munkájából és szent Istvánnak Hartvik-féle életrajzából kitűnik. Ha pedig arra hivatkoznak, hogy a magyarországi püspökségeket a király javadalmazta, tudniok kell, hogy ezen czímen csak a bemutatás és kinevezés, nem a választás joga szerezhető meg. De elévűlés útján sem szerezhette meg a király a választás jogát; mivel a világiak a főpap-választás jogának gyakorlására a képességet nélkülözik, és így az elévűlésnek ezen tekintetben helye nincs.«[2])

Ezen alkalommal a Szilveszter-féle bullára sem Magyarországban, sem Rómában nem történt hivatkozás. És a nuntius a magyar főpapok körében uralkodó jogi felfogás forrását nyomozván, azt Pázmány 1635-ik évi emlékiratában födözte föl; minélfogva másolatát Rómába is megküldötte »mint curiósumot — úgymond — mert jól tudja, hogy okoskodása egészen alaptalan!«[3])

A czímzetes püspökségek tárgyában a bonyodalmak időnként megujultak. A király 1648-ban *Macripodanus Jáczint* tihanyi apátot *scopiai* czímzetes püspökké nevezte ki. A szent-szék a megerősítést megtagadta. A király másodízben is folyamodott, de ekkor már oly módon, hogy Macripodanus atyát »azon esetre, ha — úgymond — a felmerült nehéz-

---

[1]) A nuntius 1649 ápril 30-iki jelentése.

[2]) A dátum-nélküli emlékirat a vatikáni levéltárban. (Nuntiatura Germaniae. Vol. 147. f. 152.)

[3]) 1649 június 6-iki jelentése.

ségek leküzdhetetlenek volnának, bármely más czímzetes püspökséggel lássa el.«[1])

Több évvel utóbb a király a magyar korona egykori melléktartományában, Herczogovinában, fönállott *trebinjei* (Tribuni czensis) püspökség czímét a luccai származásu Barsotti János prépostnak adományozta. Ez sem volt képes a megerősítést kieszközölni, mire a czímről lemondott, és a rosoni czímet nyerte adományul. Az udvarnál azt reméllették, hogy ezen czímmel a megerősítést elnyerheti, mivel egy rosoni püspök három évtized előtt a megerősítést elnyerte volt. De VII. Sándor pápa (1657) ezt a kinevezést is visszautasította. Kijelentette, hogy ő csak is a szent-szék szolgálatában álló diplomatákat és magas állásu tisztviselőket szándékozik püspöki czímekkel felruházni, és különben is magyarországi czímzetes püspökségnek csak magyar honfiak részére való adományozása igazolható, mível ezek ily módon az országgyűlésen ülést nyerhetnek.

Ezzel szemben a császári követ a pápához benyújtott emlékiratban kifejtette, hogy a pápa a szent-szék szabad rendelkezése alá eső czímzetes püspökségek adományozását tetszése szerint korlátozhatja; de ezt azokkal, amelyek a magyar király kegyuraságához tartoznak, nem teheti. Továbbá előadta, hogy a király kinevezési jogát nemzetiségi tekintetek sem korlátozzák; a királyok számtalanszor neveztek ki idegeneket; éppen Barsotti elődjei között egy flandriai és egy olasz főpap volt; mert idegen származású püspökök a magyar országgyűlésből kizárva nincsenek.[2])

Ezalatt a belgrádi püspökség megszüntetése tárgyában előterjesztett királyi kérés teljesíttetlen maradt. És mikor a püspök 1650-ben meghalt, utódjává a pápa *Benlics Máté* szent-ferencz-rendi szerzetest azonnal kinevezte, s őt ezenfelűl több kitűntető kedvezményben reszesítette: »az alsó magyarországi katholikus hívek« körében a püspöki teendők végzésére fölhatalmazta, és a szendrői püspökség administrátorává ren-

[1]) Az 1649 ápril 30-ikán a pápához intézett királyi irat fogalmazata az országos levéltárban.

[2]) Dátum-nélküli irat a római Barberini könyvtár kéziratgyűjteményében.

delte (1651); majd utóbb a Száva és Dráva között fekvő területet a bosniai püspökségtől elszakítván, a belgrádi püspökséghez csatolta.[1])

Ezen rendelkezések ellen nemcsak a közvetlenül érdekelt bosniai és szerémi püspökök szólaltak föl;[2]) hanem III. Ferdinánd király is szavát emelte (1654). »Ilyen újításokat Magyarország királyára sérelmeseknek« jelezvén, a pápát kérte, hogy »Magyarország szent koronája jogainak megingatásával, új püspökségeket meglevő egyházmegyékből ne alakítson, és a korábbi állapotokat állítsa vissza.«[3]) Ami azonban nem történt meg; minélfogva Leopold király 1657-ben a szentszékhez újabb előterjesztéssel fordult, mely sikerre szintén nem vezethetett.[4])

Az 1660-ik év őszén Maravics Mariánus bosniai püspök halála kedvező alkalmat látszott nyújtani a magyar korona jogainak érvényesítésére. A király ugyanis Benlics belgrádi püspököt bosniai püspökké nevezte ki, abban a reményben, hogy így a belgrádi püspökség eltörlését kieszközölni könnyebb lesz.[5])

Azonban ezzel a kinevezéssel a bonyodalom még nagyobb lett. Kevéssel a kinevezés után Rómából a királyi udvarhoz az a hír érkezett, hogy a pápa ez alkalommal a bosniai püspökséget önhatalmúlag, a királyi kinevezést meg nem várva, betölteni szándékozik. A nádor és a magyar tanácsosok, mikor az 1661-iki uj év napján a császári várlakban a nuntiussal találkoztak, a hírt panaszképpen szóba hozván, figyelmeztették őt, hogy ez a püspökség csak a királyi kinevezés alapján tölthető be. A nuntius megnyugtatta őket, és igérte, hogy Rómába jelentést tesz. Még az nap váltotta be szavát, és a szent-széket óvta oly lépéstől, mely újabb bonyodalmat szülhet. Utalt arra is, hogy a királynak, tekintettel a magyar rendek között ész-

[1]) *Theiner* II. 142. *Fermendzin* 471.

[2]) Jurgevics Péter szerémi püspök dátum-nélküli emlékirata, melynek másolatát a bécsi nuntius 1677 ápril 11-ikén Rómába küldi.

[3]) Ferdinánd királynak 1654 július 4-ikén kelt irata *Theinernél*. II. 142.

[4]) Leopold királynak 1657 július 13-ikán kelt irata ugyanott 143.

[5]) A kinevezés 1660 november 20-ikán történt. A bemutató irat 1661 január 19-ikéről van keltezve. *Fermendzin*. 499. A királynak ugyanazon napon a pápához intézett levele *Theinernel*. II. 143.

lelhető forrongásra, kettőzött buzgósággal kell a korona jogai fölött őrködnie, és ha a bosniai püspökség a királyi kinevezés mellőzésével töltetnék be, ez az ország papságára és katholikus rendeire kínos hatást gyakorolna.[1])

Ezen figyelmeztetésnek meg volt az az eredménye, hogy a szent-szék a bosniai püspökség betöltésére vonatkozó szándékának valósítását elnapolta. De el nem ejtette; amiben főtényező volt a »De propaganda fide congregatio«, a VIII. Orbán pápától alapított hatóság, melynek hatásköréhez a hitterjesztés ügyei és a hitetlenek területén (in partibus infidelium) létező egyházak tartoztak. Egyébiránt ezt a hatóságot nem hatalma kiterjesztésének érdeke, nem is bizonyos elméletekhez való merev ragaszkodás vezérlé. Titkára, Albrizzi, a congregatio indító okait a császári követ előtt, tüzetesen kifejtette.

Annak a kérdésnek eldöntése, — így szólott — vajjon a bosniai püspök kinevezése a magyar királyt megilleti-e, a propagandához nem tartozik; ennek föladata arról gondoskodni, hogy Bosnia szánalomraméltó katholikus lakosai a kellő főpásztori gondozást ne nélkülözzék. Ő négy év óta intézi a propaganda ügyeit, ezalatt ismételten kísérlé meg a török uralom alatt álló püspökségekre a királytól kinevezett püspököket rábírni, hogy egyházmegyéjökbe menjenek, vagy legalább annak közelében fekvő valamelyik várost székhelyűl válaszszák; de czélját egyetlen egy esetben sem érte el. E fölött egyébiránt legkevésbbé sem csodálkozik, mert jól tudja, hogy azok, akik ilyen püspökségeket keresnek, csak arra vágyódnak, hogy magasabb rangot és az országgyűlésen széket szerezzenek, azután egyházmegyéjökkel nem gondolnak, a propaganda-congregatióhoz jelentéseket nem küldenek, sőt a hozzájok Rómából írt leveleket rendszerint válasz nélkül hagyják. Mivel tehát ily módon attól lehet tartani, hogy ama tartományokban a kereszténység végső maradványai is elvesznek: ezek megmentése végett, a congregatio azt a gyakorlatot honosította meg, hogy mindenhová, ahol lehetséges volt, a szent-széktől kiszemelt püspököket küldött; vagy pedig, a magyar király jogainak sérelmét elkerülendő, új püspökségeket állított föl, és a

[1]) Az 1661 január 1-én kelt jelentés.

püspököknek alkalmas székhelyt jelölt ki. Így a belgrádi püspökséget felállította, és a szent-széktől megválasztott belgrádi püspököt administrátorrá rendelte még öt olyan püspökségben, amelyeket a magyar királytól kinevezett püspökök teljesen elhanyagolnak, saját mulasztásukat azzal tetézvén, hogy ennek pótlásában mást is megakadályoznak. Előadását azzal fejezte be, hogy Benlicsnek, mivel gyenge és erélytelen ember, a bosniai püspökségre áthelyezését a szent-szék jóvá nem hagyhatja.

A császári követ egyebet nem tudott válaszolni, mint azt, hogy Benlics, ha alkalmas a belgrádi püspökségre, a hová őt a szent-szék emelte, a bosniaira sem lehet alkalmatlan. De Alberici megmagyarázza, hogy a két püspökség között nagy a különbség; mivel a bosniai egyházmegye egészen a ferencz-rendiek kezeiben van, a belgrádi pedig nincs.[1])

Albrizzi emlékiratot is szerkesztett, melyben a propaganda eljárását a belgrádi püspökség felállításában, igazolta, és ezen püspökség eltörlését lehetetlennek nyilvánította. Egyébiránt kijelentette, hogy a congregatio valahányszor az egyházmegyék régi állapotában változtatásokat visz véghez, az egyházak és a kegyurak jogainak megóvása végett, a bullába azt a záradékot iktatja, hogy intézkedései csak is a török hódítás időtartamára érvényesek.[2])

Ugyanekkor a szent-széknél a kérdés jogi részét is tárgyalták. Elismerték, hogy a bosniai püspökség gyakran királyi kinevezés alapján töltetett be;[3]) de ezt a szent-szék csak azért engedte, mert a királytól kinevezett püspökök az országgyűlésen ülést birnak, és a főpapi szavazatok számának szaporítása a katholika egyház érdekében áll; egyúttal ismételten kinyilatkoz-

[1]) Alberici a császári követtel folytatott eszmecsere felől tüzetes jelentést küld 1661 márczius 26-ikán a bécsi nuntiusnak.

[2]) Ezt az emlékiratot az államtitkár ápril 23-ikán küldi át a bécsi nuntiusnak.

[3]) Feltűnő, hogy a püspökség legutolsó betöltésének esetét illetőleg az alább idézendő római emlékirat azt állította, hogy Maravicsot (1647) a szent-szék választotta; pedig a bullában világosan kivan mondva, hogy királyi kinevezés alapján emeltetik a bosniai püspökségre. Ennek a magyarázatát csak abban a föltevésben találhatjuk, hogy Maravics már a propagandától meg volt választva, mikor a bécsi nuntius — mint láttuk — a királynál az ő kineveztetését kieszközölte.

tatta, hogy a magyar király kegyúri joga, melyet szent István a magyarországi püspökségek alapításával szerezett, arra a tíz püspökségre szorítkozik, melyeket szent István alapított; míg a Magyarországon kívül fekvő területre, főkép ha az idegen fejedelmet ural, nem terjedhet ki; a mely eset a törökök kezeiben levő Bosniára nézve forog fönn; és a szent-szék, mely a magyar koronának Velencze kezeire jutott területén a püspökségeket szabadon tölti be, a török-uralom alá jutott területen ugyanazt a jogot igényelheti.[1])

Ezzel szemben a magyar királyi udvarnál, a bosniai püspökségre való kinevezési jog megóvása végett, az érvek hosszú sorozatával léptek föl. A római álláspont ellen intézett támadásban nemcsak azokkal a régi fegyverekkel harczoltak, amiket Werbőczi fegyvertára őrizett; hanem azzal az ujjal is, amit a Szilveszter-féle bullában birni véltek. Ugyanis a király részére a bosniai püspök kinevezésének jogát hat czímen igényelték:

Az alapítás czímén, mivel a magyarországi püspökségeknek alapítója szent István király volt.

A Szilveszter pápától szent Istvánra ruházott apostoli követség alapján.

A Hármas-könyvben foglalt »törvény« erejénél fogva, mely az összes püspökségekre a kinevezés jogát a magyar királyra ruházza.

Az V. Márton pápától Zsigmond királynak adományozott kiváltság alapján.

A bosniai püspökök kinevezésének 1647-ig folytonos gyakorlása alapján.

Végre azon az alapon, hogy a bosniai püspök a kalocsai érsekség alatt áll, amelynek betöltési joga kétséget kizáró módon a királyt illeti meg.[2])

Mindazáltal a királyi udvarnál a propaganda titkárától jelzett bajok orvoslásának szükségességét kellően méltányolták; és készek voltak a szent-széknek biztosítékot nyújtani arra nézve, hogy ezentul a királytól kinevezett püspökök főpásztori

---

[1]) Ennek a dátum-nélküli emlékiratnak az a másolata, amit a bécsi nuntius 1677-ben Rómába küldött, a vatikáni levéltárban.

[2]) A magyar király nevében benyújtott ezen emlékiratot nem birjuk. Tartalmát csak a római válaszból ismerjük.

kötelességeiknek megfelelni és egyházmegyéjökben tartózkodni fognak.[1])

A pápa ezen ügy tárgyalására bibornokokból bizottságot alakított, mely mindenekelőtt De Rossi (Rubeis) jogtudóst bízta meg a magyar király részéről bemutatott előterjesztés tanulmányozásával. Ez föladatát nagy tudományos apparátus fölhasználása mellett oldotta meg. Terjedelmes dolgozatának lényeges tartalma a következő.

Szent István legendáiból, Bonfin és Inhoffer könyveiből kitünik, hogy szent István király tíz püspökséget alapított; de ezeknek sorába a bosniai nem tartozik; nem is tartozhatik, mert Bosnia a magyar koronához sokkal később csatoltatott. Igy tehát azon jogok, amelyeket a magyar király a szent Istvántól alapított püspökségekre gyakorol, a bosniaira nem terjednek ki.

Ezeket a jogokat a magyar királyok az apostoli követség czímén sem igényelhetik, mivel Szilveszter pápának a magyar követekhez intézett nyilatkozatából, amint azt Hartvik feljegyzé, következik, hogy az apostoli követség méltóságát szent István csakis a maga személyére nyerte el. A pápának Inhoffertől közölt levele szent István utódait is az egyházakkal való rendelkezés hatalmával ruházza föl; de azt nem lehet oly módon magyarázni, hogy a magyar király korlátlanul rendelkezhetik, és az egyházak fölött, a pápa mellőzésével, a legfőbb joghatóságot gyakorolhatja; ennek az az értelme, hogy a király, pápai helynök gyanánt, a kánonok rendelkezéseinek megtartásával, a püspökségek alapítására és betöltésére fölhatalmaztatik. És ebből a levélből is csak az következik, hogy a püspökök kinevezésének kiváltsága szent István király utódaira egyedül a Magyarország területén fekvő püspökségeket illetőleg, és pedig a pápai megerősítés föntartásával, szállott át; jogszabály lévén az, hogy minden kiváltságnak csak saját eredeti határai között van érvényessége, azokon túllépni nem szabad. Így tehát Bosniára, mely több századdal a Szilveszter-levél kiállítása után lett az ország hűbéres tartománya, a bullában adományozott kiváltság nem terjeszthető ki.

---

[1]) Az erre vonatkozó királyi iratot sem ismerjük. Hogy ilyen közlés tétetett, a római államtitkár (alább idézendő) 1662 október 7-iki jegyzékéből tudjuk.

A pápai ügyész a Szilveszter-bulla hitelességének kérdését nem veti föl; de mivel abból »*föltéve, hogy az hitelesnek tekintendő*«, vonja le következtetéseit: ezzel jelezi, hogy hitelessége iránt kétségei voltak. Ellenben azt határozottan állítja, hogy az V. Márton pápától Zsigmond király részére adományozott kiváltság tekintetbe nem vehető, mivel hiteles példánya nem mutattatott föl, a történetirók munkáiban és a konstanczi zsinat jegyzőkönyveiben nem találtatik; már pedig a kánoni szabályok szerint a kiváltságokról, csak a kiváltság-levél szövegének alapján lehet itélni.

Szintúgy a Hármas-könyvben foglalt »törvény« jogerejét is tagadja; mivel egyházi ügyekben a világi törvény illetékesnek nem ismerhető el.

Ami a bosniai püspökség betöltésénél tényleg gyakorolt királyi kinevezési jogot illeti, a pápai ügyész a felhozott egyes eseteket tüzetesen tárgyalván, arra az eredményre jut, hogy a királytól kinevezett bosniai püspökök nagy része a pápai megerősítés elnyeréseért lépéseket sem tett, ellenben a pápa több izben a püspökséget, királyi kinevezés nélkül töltötte be; így tehát a kinevezési jog gyakorlásának folytonossága meg van szakítva; elévülésnek pedig nincs helye, mivel az a szent-székkel szemben, a régi jogszabályok szerint, csak száz esztendő elmultával, ujabb pápai decretumok értelmében egyáltalán nem állhat be.

Végre az a tény, hogy a bosniai püspök a kalocsai érsekséghez, ez utóbbi pedig kétségtelenül a király kegyuraságához tartozik, semmit sem bizonyít; mivel valamely érsekség és az alája rendelt püspökségek kegyúri viszonyai gyakran különbözők.

A bibornoki bizottság, hosszú tanácskozás után, De Rossi emlékiratának álláspontjára helyezkedett, és egyhangulag azt a véleményét terjesztette a pápa elé, hogy a bosniai püspökségre a kinevezési jog a magyar királyt nem illeti meg. [1])

VII. Sándor pápa, mikor a bosniai püspökség tárgyában a bibornoki bizottság javaslata eléje terjesztetett, azt nem fogadta el. Attól a szándéktól vezérelve, hogy a magyarországi püspök-

---

[1]) Az emlékiratnak az a másolata, amit a bécsi nuntius 1677-ben Rómába küldött, a vatikáni levéltárban.

ségek tekintetében fönforgó összes vitás kérdéseket, mindkét félre nézve megnyugtató módon, megoldáshoz vezesse: az engedmények terére lépett. Az államtitkár, 1662 október 7-ikén, a bibornoki bizottság megállapodásáról a bécsi nuntiust értesítvén, kiemeli, hogy az annak alapul szolgáló érveknél nagyobb súlyt fektet ő szentsége azokra a veszélyekre, amik ama szegény egyházakban a kath. vallást fenyegetik, és annak a sok ezer léleknek elvesztésére, ami a fenforgó viták és az azokból származó rendetlenségek miatt bekövetkezik ażalatt, a míg a királyi udvarnál és a római curiánál kevésbbé fontos érdekek fölött küzdelem foly. »Ő szentsége tehát — úgy mond — legfőbb kötelességét, amelytől eltérnie és amelyet semmiféle tekintetnek alárendelnie nem szabad, fölismervén, uraságodat felhivja, hasson oda, hogy a császári felség is vele született buzgóságának minden más tekintetet rendeljen alá. Viszont a kinevezési igények tekintetében ő szentsége részéről engedményeket helyezzen kilátásba, csakhogy egyszer az ügy oly módon rendeztessék, hogy jövőre az egyházak sürgető szükségét nehézség nélkül ki lehessen elégíteni. A kiváltságok érvényességöket elvesztik, mikor a viszonyok változtával azon érdekeket, amelyek javára adományoztattak, veszélyeztetik; ennélfogva ő szentsége a magyar királyoktól kiváltság vagy szokás alapján gyakorolt jogokat amaz egyházak jelen helyzetében, a kánonok szabványainak megfelelően, elényeszetteknek tekinthetné. Mindazáltal ő szentsége, ki a népek lelki javáról való gondoskodásban ismeri föl első kötelességét, a jogain ejtett sérelmektől szivesen eltekint, csakhogy a bajok orvoslását megkönnyítse.

»Ugyanis minden üresedés alkalmával hónapok telnek el vitatkozásokban, s ezalatt a hivek, lelki érdekeik jelentékeny kárára, főpásztor nélkül maradnak. Ez onnan van, hogy a miniszterektől vagy udvari méltóságoktól felkarolt ambitiosus barátok és világi papok régi történeti emlékekből régen elpusztult püspökségek czímeit nyomozzák ki és adományul nyerik. Pedig az elpusztult egyházak czímeinek fölélesztése a kánoni törvényekkel meg nem egyeztethető, a szükségletnek sem felel meg. A czímek szaporítása a nehézségeket növeli, az ambitiókat ápolja, a püspökök között viszályokat támaszt. És míg előbb az elpusztult egyháznak egyik szomszéd

püspök mint administrátor, meglehetősen gondját viselte; azt az új püspök teljesen elhanyagolja. Ugyanis a királyi udvarnál kinevezett püspökök nyugodt lelkiismerettel élnek abban a meggyőződésben, hogy egyházmegyéjöket fölkeresni nem kötelesek, és ha a magyar országgyűlésen megjelennek, azzal hivatásukat teljesen betöltik. Legfölebb a legelső ajánlkozó barátot helynökké rendelik; de vele azután többé nem gondolnak. Ezenfelül többen közülök a pápai megerősítés kieszközléseért lépéseket nem tesznek, magokat püspökké föl nem szenteltetik. Ha azután ilyen püspököknek mulasztásait a szent-szék azzal igyekezik pótolni, hogy administrátorokat rendel: ezeket a visitatiók foganatosításában, a hívek lelki szükségleteinek kielégítésében a czímzetes püspökök helynökei megakadályozzák. Ilyen állapotokból a kath. hitre és a hívekre súlyos hátrányok származnak. Ha minden egyházmegyének közös szükséglete az, hogy területén tartózkodjék főpásztora: ezt a török zsarnoksága alatt élő hívek szerencsétlen helyzete kétszeresen szükségessé teszi; mert különben évtizedeken át a szentségeket és az isteni tiszteletet nélkülözni kényszerülvén, soraikból a gyengébbek a mohamedán valláshoz pártolnak el, vagy a szakadár görög püspökökhöz fordulnak.

»A bajok orvoslásának első föltétele az, hogy megállapíttassék, mely egyházak fognak jövendőre a király kinevezése alapján betöltetni; hogy azután a többi egyházakra a szent-szék a szükséghez képest püspököket nevezhessen, vagy administrátorokat rendelhessen. A királyi kinevezéshez tartozó egyházak megállapításában ő szentsége a legmesszibbre menő engedményeket hajlandó tenni; habár a jogigények alapossága és a jog gyakorlásának folytonossága tekintetében alapos kétségek merülnének is föl. Az a mély részvét, amit ő szentsége a török uralom alatt élő szegény népek irányában táplál, arra készteti hogy a fontos érdekek megmentése kedveért saját jogait is áldozatul hozza. Egyébiránt, mindkét fél jogainak megóvása végett, nyilatkozat állíttatnék ki, amely szerint ez a megállapodás csak a török uralom fönállásának tartamára szól, és az annak alapján követendő eljárásból sem a szent-szék, sem a királyi felség jogaira sérelem nem háromolhat.

»Mivel pedig ő felsége nevében az ő római követe kije-

lentette, hogy a püspökök residentia-kötelezettségét ő szentsége szabadon állapíthatja meg, és a püspököket, kik ezen kötelezettségnek eleget nem tesznek, büntetésekkel sújthatja, melyeknek végrehajtásában támogatását ajánlotta föl: remélleni lehet, hogy panaszra e tekintetben sem lesz többé ok.«

Ezen jegyzékhez concordatum-tervezet volt csatolva, melyet a pápa a császárral »szorosan mint Magyarország királyával« kötne.

Eszerint megállapítandó azon egyházak sorozata, melyek Magyarország királyának »kinevezéséhez és bemutatásához, de nem választásához« tartoznak, és azon egyházak sorozata, amelyekkel a szent-szék szabadon rendelkezik. A megkülönböztetésnek a legutóbbi három betöltésnél követett gyakorlat szolgálna alapul. Valahányszor a királyi kinevezés és bemutatás alá eső egyház megüresedik, a megüresedés napjától számított négy hónap lefolyása alatt, a király alkalmas egyházi férfiút kinevezni és bemutatni köteles. A pápa a kinevezett egyházi férfiút, ha azt a császári udvarnál alkalmazott pápai nuntius bizonyítványa alapján alkalmasnak találja, megválasztja és az üresedésben levő egyház élére állítja. A kinevezett és bemutatott főpapok, bizonyos megállapítandó határidő alatt[1] az apostoli székhez »a megerősítésért és választásért« folyamodni, a bullákat kieszközölni, azután pedig magokat fölszenteltetni, egyházmegyéjökben megtelepedni, és a főpásztori teendőkben eljárni kötelesek; az egyházmegyéjökből való távollét tekintetében a tridenti zsinat végzései lesznek irányadók. Azok a kinevezett főpapok, kik a megállapított határidőn belül kötelezettségeiknek eleget nem tesznek, mind a püspökség, mind a püspöki rang elvesztésének büntetésével sujtatnak; amely itéletet a pápa sajátkezű aláirásával ellátott irata alapján, a nuntius hirdeti ki és foganatosítja.[2])

Ez a tervezet, a bécsi nuntius utján, a királynak megküldetvén, ettől véleményadás végett az ország prímásának adatott át. Ez azonban véleményét előterjeszteni késett, és a

[1]) A tervezetnek fönmaradt két példányában a határidő számára kitöltetlen üres hely van hagyva.

[2]) A tervezet »Super ecclesiis Hungariae« czímet visel. Másolata ugyanott.

nuntius ismételt sürgetéseit sem vette figyelembe.[1]) Alig merülhet föl aziránt kétség, hogy föltünő hallgatásának magyarázatát a királyi udvarnál kell keresni, amely a szent-szék javaslatait sem elfogadni, sem visszautasítani nem akarta. Miután több mint fél esztendő mult el a várakozásban, Rómából a nuntiushoz a következő jegyzék küldetett: »Ő szentségét a török területen fekvő magyarországi püspökségek tárgyában tett engedményekre az az óhajtás indította, hogy a nehézségeket, amik a hívek nagy kárára a püspökségek betöltésénél minden egyes esetben fölmerülnek, elhárítsa. Az ügy elintézésének halogatása arról győzte meg, hogy czélját nem érte el. Nagy mértékben megütközik azon, hogy a lelkek üdvössége és a kereszténység érdeke tekintetbe nem vétetik, főképpen azon, hogy a szent-széktől előadott érvek megfontolására az esztergomi érsek időt nem talál. Ő szentsége, mivel a püspökségek betöltésének elodázását Isten előtt nem igazolhatná, és új módozatokat ő felsége kielégítésére nem képes javaslatba hozni; arra határozta el magát, hogy ama népek vallási szükségeiről administrátorok kinevezésével gondoskodik, addig, míg az esztergomi érsek arra, hogy ezzel az ügygyel foglalkozzék, időt talál!« [2])

Ennek a jegyzéknek kétségkivül az volt a rendeltetése, hogy a miniszterekkel és az esztergomi érsekkel közöltessék. De az az önmegtagadás, amelylyel a szent-szék a tekintélyén ejtett sérelem megtorlásáról lemondott; és az a finom gúny, melynek fegyvere éles vágást mért az esztergomi érsekre, hatástalan maradt. A concordatum-tervezet tárgyalás alá nem vétetett, és csakhamar feledésbe ment.[3])

---

[1]) A nuntius 1663 márczius 17-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár 1663 július 28-iki jegyzéke.

[3]) Tizennégy év múlva a bécsi nuntiusnak a levéltárban nyomozásokat kellett tenni, hogy kideríthesse, vajjon a concordátum létrejött-e, avagy nem. 1677 ápril 14-ikén azt jelenti, hogy a concordátum létrejöttének nyomára nem akadt.

III.

A püspökségekre való kinevezés joga iránt támadt újabb bonyodalmak. — A bosniai, belgrádi, szerémi, biduai és szendrői püspökségek. — Apostoli helynökök Erdélyben. — A munkácsi és svidniczi püspökségek.

A szent-szék javaslatainak visszautasítása az udvar részéről azt eredményezte, hogy a püspöki székek betöltése alkalmával a bonyodalmak ezután sem szünt meg.

Kivételt képez e tekintetben épen a bosniai püspökség, amely körül a hosszú heves harcz folyt. A király a tőle kinevezett Benlicset, kit a pápa elismerni állhatatosan vonakodott, 1669 elején elejtette [1], és Olovcsics Miklós atyát nevezte ki bosniai püspökké, akit még ugyanazon évben a pápa megerősített.

Ellenben a királytól kinevezett szerémi püspökök közől egyik sem nyerte el a megerősítést. És Buonvisi nuntius, mikor 1677-ben Kéri atyával a kinevezett szerémi püspökkel a kánoni vizsgálatot megtartotta, emiatt Rómából megrovásban részesült.[2])

A belgrádi püspökség megszüntetésére vonatkozó királyi kivánatot sem teljesítette a szent-szék, és Benlicsnek 1675-ben bekövetkezett halála után, a király megkérdezése nélkül, nevezte ki utódját.

A *biduai* vagy buduai püspökségre a magyar király — mint láttuk — először 1646-ban gyakorolta kinevezési jogát, amikor a kinevezett főpap ezen czímen a pápai megerősítést nem nyerte el. 1665-ben Lipót király Paulonio Lajos dominikánus szerzetesnek adományozta ezt a czímet. Mikor ez a megerősítés kieszközlése végett Rómába fordult, itt mivel a püspökség létezéséről a szent-szék jegyzőkönyveiben följegyzést nem találtak, Paulonio kérése viszautasíttatott.[3])

Tíz évvel utóbb Trivulzio Demeter dominikánus atya eszközölte ki ugyanezen püspökségre való kineveztetését. A velen-

---

[1]) Benlics maga is ez alatt belgrádi püskökének tekintette magát, mint ilyen tesz jelentést 1664-ben a főpásztori látogatásról amit »a saját belgrádi püspökségében és a rá bizott többi területeken (a Szerémségben, Pécsett, Temesvárt, Budán, Pesten stb.) végezett. ***Fermendzin.*** 508.

[2]) Az államtitkár 1677 ápril 11-iki jegyzéke.

[3]) Az államtitkár 1666 január 24-iki jegyzéke, a nuntius márczius 13-iki jelentése.

czei köztársaság kormánya erről értesülvén, ez ellen mind Bécsben, mind pedig Rómában felszólalt. Előterjesztette, hogy Budua a köztársaság birtokában levő Albánia területén fekszik, a cattarói püspökséghez tartozik, és püspöki székhely soha sem volt; de ha lett volna is, a köztársaság területén a magyar királyt semmiféle joghatóság nem illeti meg.

A bécsi nuntius az esztergomi érsekhez fordulván informátióért, ettől azt az értesítést kapta, hogy Budua csakugyan a velenczei köztársaság területén [1]) fekszik, de egykor püspökség székhelye volt, és czímének adományozására a magyar király a jogot föntartja. A pápa ekkor elrendelte, hogy Trivulzio a püspökségről mondjon le, és rendjének kolostorába térjen vissza. Mire Trivulzio a püspökségről a király szine előtt lemondott, és oly püspökség adományozását kérte, amelyre a pápai megerősitést elnyerheti; mire nézve igéretet kapott, [2]) mit a király be is váltott.[3])

A szendrői püspökség czímét, melyet a magyar királyok a XVI. század közepe óta adományozták, [4]) 1669-ben egy spanyol apát nyerte el, azon czélból, hogy mint a prágai érsek segéd-püspöke magát püspökké szenteltethesse; de mivel ezen czímen Rómából a megerősítést eredménytelenül kérte, más czím adományozását eszközölte ki. Ennek daczára 1680-ban Kaprun Gottfried báró kremaui főesperes szendrői püspökké neveztetvén ki, a megerősítés kieszközlése végett, a királyi bemutató irat Rómába elküldetett.[5]) De innen a nuntiushoz az a tudósítás küldetett, hogy a szent Istvántól alapított tizenegy püspökséghez a szendrői nem tartozik, erre tehát a királyt a kinevezési joga nem illeti meg. Utasíttatott, hogy ezt a királynak és a minisztereknek értésére adja, a kinevezettet pedig a pápa haragjával fenyegetve, a püspöki öltöny letételére szólítsa föl.[6])

*

[1]) Szerinte Dalmátiában.

[2]) Az államtitkár 1677 május 15. és szeptember 11-iki jegyzékei. A nuntius június 6. és október 3-iki jelentései.

[3]) A zengi püspökségre emeltetett.

[4]) 1637-től a kánoni vizsgálat irományai meg voltak a nuntiatura levéltárában. De a nuntius 1680 deczember 15-iki jelentésében írja, hogy nem tudja, vajjon a kinevezett püspök megerősíttetett-e?

[5]) A nuntius imént idézett jelentése.

[6]) Az államtitkár 1681 január 4-iki jegyzéke.

Az erdélyi püspök kinevezésének joga iránt a magyar királyok és a szent-szék között hét évtizeden keresztül folytak tárgyalások.

A szent-szék, amikor a II. Ferdinándtól 1634-ben kinevezett Simándi püspök megerősítését megtagadta, az erdélyi katholikusok érdekeiről akképen kivánt gondoskodni, hogy De Salinis István szent-ferencz-rendi szerzetest, ki Erdélyben régóta kiváló buzgósággal működött,[1] az erdélyi missió főnökévé (praefectus) rendelte 1636 október 1-én. Ez több mint tíz évvel utóbb, 1647 ápril 20-ikán, az erdélyi fejedelemtől — olyan formában mint husz év előtt Fejérdi — erdélyi püspöki helynökké neveztetett ki.[2]

Simándi halála után, 1656-ban a magyar király jogát ismét gyakorolta, és Szentgyörgyi Ferenczet erdélyi püspökké nevezte ki. Megerősítését Rómában kieszközölni (bár a nuntius a kánoni vizsgálatot vele elvégezvén, az előleges intézkedéseket megtette volt)[3], szintén nem sikerült.

Ezért a legközelebbi alkalommal, mikor 1667-ben Tolvaj Ferencz neveztetett ki, Rómába terjedelmes emlékirat küldetett, mely a magyar király kinevezési jogát igazolni volt hivatva. Abból indul ki, hogy Magyarország királyainak *helynöki joghatóságát*, amit az ország összes egyházainak szervezésére és *adományozására* a pápáktól különös kiváltság gyanánt nyertek, senki sem vonta kétségbe. Ezt a hatalmat szent Istvánnak és utódainak II. Szilveszter pápa, mikor a királyi czímet, a koronát és a többi koronázási jelvényeket megküldötte, külön bullában adományozta, mely a traui káptalan levéltárában őriztetik, és több könyvben közzé van téve. Ezen hatalom adományozásáról Baronius bibornok és más írók is szólanak. »A *helynöki joghatóságot* Magyarország királyainak az összes római pápák meghagyták és megerősítették. Az egyházaknak pápai hatalommal való szervezésére vonatkozó ezt a kiváltságot, a magyar királyok egyéb jogaival és kiváltságaival, a

[1] Erről szól Bornemisza Ferencz 1634 november 15-ikén Pázmányhoz írt levelében. (A prímási levéltárban.)

[2] *Veszely* i. m. 344.

[3] Az 1677 ápril 11-iki nuntiusi jegyzékhez mellékelve van a nuntiatura levéltárában őrzött ilyen vizsgálati (canonicus processus) irományok jegyzéke.

konstanczi zsinat, tekintettel Zsigmond királynak az egész egyház körül szerzett érdemeire, miként a Hármas-könyvben olvasható, megerősítette.« Szent István király officiumában is, amit a szertartások római angregatiója jóváhagyott, mondatik, hogy őt a pápa apostolnak czímezte, és az egyház szervezésében apostoli hatalommal ruházta föl. »Bizonyos tehát, hogy az *apostoli királyok,* az *apostoli helynökség* hatalmának alapján egész Magyarországban, minden időben, egyházi személyeket *szabad adományozással* tetszésök szerint a javadalmakra helyeztek és tényleg helyeznek is, akiket azután azok, kik a kánonok értelmében föl vannak jogosítva, beiktatták és beiktatják . . .« És az is bizonyos, hogy azok, kiket az apostoli királyok püspökké rendelvén, az apostoli széknek megerősítés és fölszentelés végett előterjesztettek, az apostoli megerősítést és fölszentelést nehézség nélkül elnyerték.

»Ezek után az a kérdés merül föl, vajjon úgy, mint Magyarország többi püspökei, az erdélyi püspök is, a ki miután az apostoli királytól a püspökség adományozását, s a püspökség jogaiba és javadalmába a kánoni bevezetést elnyerte, az apostoli széknek megerősítés és fölszentelés végett bemutattatik, megerősíthető-e és fölszentelhető-e?«

Erre nézve kétség támadhat; mert azt lehet állítani, hogy Erdély a magyar koronától elvált, a magyar királyt urának el nem ismeri, egészen a törököktől függ; hogy ez az elválás nem erőszak műve, hanem a magyar királyok önkényes lemondásának következménye, azon egyezség alapján, amiben I. Ferdinánd Erdélyt Zápolyai János és örökösei részére átengedte; így tehát Erdély és azon magyarországi területek között, melyeket a törökök fegyver hatalmával foglaltak el, és jogtalanul birnak, különbség látszik lenni. Ha ilyen különbség csakugyan fenforog, úgy a magyar királyt az a kinevezési jog, amit a pécsi, csanádi és szerémi püspökségekre gyakorolt, az erdélyire nem illetheti meg.

De ezen ellenvetésekkel szemben, bebizonyítható, hogy Magyarországtól Erdélyt erőhatalom szakította el; hogy *az apostoli királyok a pápai helynökség joghatóságát* az erdélyi egyházmegyében mindig föntartották; hogy ezen egyházmegyében az esztergomi érsekek is bizonyos joghatóságot megőriztek;

végre, hogy a vallás érdeke az erdélyi püspökségnek az apostoli királytól való függését követeli.

Hogy Erdélyt csak úgy, mint Bosnyákországot és a Szerémséget Magyarországtól a törökök zsarnoksága szakította el: a hivatalos okiratok igazolják; »mivel azonban a királyi levéltárakhoz ezidő szerint hozzá férni nem lehet«, Istvánfi munkája nyomán adja elő, hogy a mohácsi vész után Zápolyai János Erdélyt a törökök segítségével, és mint a szultán hűbérese foglalta el; a nagyváradi béke pedig, mely Erdély birtokát Zápolyai János fiörökösei részére biztosította, a törököktől való rettegés nyomása alatt jött létre; Zápolyai János halála után özvegye a békekötés föltételeit megszegte és a török császárt hívta segítségül; ennek következtében Ferdinánd király a békekötést semmisnek nyilvánítván, Erdélyt meghódította, és Magyarország részére visszaszerezte, míg azt János Zsigmond újból a török császár segítségével hatalmába ejtette, és Magyarországtól másodizben elszakította; halála után a harmadik elszakadás következett be, mikor az erdélyi rendek Báthori Istvánt fejedelemmé választották, és őt Miksa király azon föltétel alatt, hogy a vajda czímét viselje, és Erdélyt mint a magyar király hűbérese birja, elismerte; ebben a függő viszonyban Báthori Kristóf is megmaradt; Báthori Zsigmond pedig 1598-ban Erdélyt Magyarországnak visszaadta. Mindebből kitünik, hogy az apostoli királyok Erdélyről önkényt és teljesen soha sem mondottak le; és gyakran erős sereget küldöttek Erdélybe, hogy azt megvédelmezzék vagy visszaszerezzék.

Ami az erdélyi püspökséget illeti, azt hogy arra a magyar királyok a kegyúri jogot egykor birták, senki sem vonta kétségbe. Ha pedig birták, el nem veszthették; mert azt tőlök senki el nem vette, és ők senkinek át nem engedték. Az apostoli királyok az erdélyi püspökség adományozását és a püspökök kánoni bevezetését folytonosan gyakorolták, amint ezt a tőlök kinevezett püspökök soha meg nem szakadt sorozata, az udvari cancellária levéltárában és a királyi könyvekben található okiratok tanusága szerint, hirdeti. És mivel a püspökök a püspökségből jövedelmet nem élveztek, ellátásukról, más javadalmakat adományozván nekik, gondoskodtak. Választásuk rendszerint erdélyi származású egyházi férfiúra esett, hogy ezek

honfitársaik vallási érdekeit annál buzgóbban karolják föl. Az erdélyi püspökök a cancellári hivatalt viselték, királyi követségekben jártak el, a többi püspökökkel a királyi tanácsban és az országgyűléseken helyet foglaltak; nevök az országos méltóságok sorában az ünnepélyes királyi oklevelek végén soha sem hiányzik. Így tehát a magyar királyok több mint hatszáz esztendő óta az erdélyi püspökségre a kegyúri jognak birtokában vannak.

Az erdélyi püspök a kalocsai érsekségnek van közvetlenül alárendelve, de az esztergomi érsek az erdélyi püspökség területén szintén joghatóságot gyakorol. Ugyanis némely prépostságok, dekanátusok és plébániák a püspöki joghatóság alól kivétetvén, az esztergomi érseknek vannak alárendelve. Emellett az esztergomi érsek, mint a szent-szék született követe, miként az ország összes püspökségeiben, úgy az erdélyiben is a visitátor és reformátor joghatóságát gyakorolja. Az esztergomi érsekek Erdélybe helynököket küldöttek; a papok, szerzetesek, iskola-mesterek, kik Magyarországból Erdélybe bocsáttatnak, az esztergomi érsek bizonyítványaival vannak ellátva. Pázmány Péter a bécsi papnövelde alapító levelében elrendelte, hogy a növendékek fölvételénél különös tekintettel kell lenni az Erdélyből, a székelyek földjéről és a török hódoltságból származó ifjakra, ha magokat arra kötelezik, hogy tanulmányaik végeztével, szülőföldjükön működni fognak.

Végre a vallás érdeke követeli, hogy az erdélyi egyházmegye ezentúl is az apostoli királytól függjön. Ugyanis papok, kik Erdélyben a kath. vallást föntarthatják, és a lelkek üdvösségén sikerrel munkálkodhatnak, csak Magyarországból küldhetők. Eddig is ott a kath. vallást egyedűl a Magyarországból jött papok tartották fönn. A szent-ferencz-rend három erdélyi kolostora a magyarországi tartományi főnöknek van alárendelve. A jezsuiták, kik szintén három helyen működnek, Magyarországból küldetnek. Azonban a nagyszámú katholikus hívek kellő gondozása végett szükséges, hogy Erdélynek püspöke legyen, ki azután lelkészekről gondoskodni fog. A szerémi, pécsi és csanádi püspökségekben az apostoli széktől megerősített, fölszentelt püspökök működnek, pedig azokban együttvéve sincs annyi kath. hivő, plébánia és pap, mint Erdélyben, hol a püs-

pöknek sok alkalma fog nyilni, hogy egyháza javát előmozdítsa.[1])

Ezen emlékiratban fölhozott érvek ellen a consistorialis congregatio jogászai azt vitatták, hogy a magyar királyt a kinevezési jog csakis a szent Istvántól alapított tíz magyarországi püspökségre illeti meg; amiért is 1539. és 1554-ben a szent-szék az erdélyi püspökséget szabadon, 1600-ban pedig az erdélyi fejedelem kinevezése alapján töltötte be. A congregatio határozata most is tagadó volt.[2]) Mire a király megnyugodott abban, hogy a tőle ajánlott Domokos Kázmér atyát a pápa apostoli helynökül rendelte.[3]) Az 1687-ben a királytól erdélyi püspökké kinevezett Kada István megerősítését a római congregatio consistorialis 1689 február 8-iki ülésében szintén megtagadta; de ugyanazon év június 27-ikén a congregatio de propaganda fide Kadát apostoli helynökké nevezte ki.[4])

*

Miként Erdélyben, úgy a felső-magyarországi görög szertartású ruthén nép részére alapított munkácsi püspökségben is az apostoli helynökség intézményét léptette a szent-szék életbe. Ezen püspökség régibb történetét homály födi. A XVI. században a püspök, a papság és a nép a görög-keleti egyházhoz tartozott. A viszony, amelyben a püspökség a koronához állott, biztosan nem állapítható meg. 1569-ben a püspök és a munkácsi monostor tagjai, Miksa királyhoz intézett előterjesztésökben, azt állítják, hogy a munkácsi püspökök mindenkor Magyarország királyától azt az engedélyt nyerték, hogy életökben utódjukat,

[1]) Ennek az emlékiratnak dátum-nélküli másolatát a bécsi nuntiatura levéltárából 1677 ápril 11-ikén Buonvisi Rómába küldi. Hogy 1667-ben készült azt egy későbbi, 1696-iki, emlékiratból tudjuk, mely az előzményeket előadván, az 1667-ik évi controversiáról is szól. Egyébiránt az 1667-ik évi emlékirat 1696-ban újból fölhasználtatott, s ekkor Rómában hivatalos használatra változatlanul kinyomatott. Az 1667-ik emlékirat 1677-ik évi másolata a vatikáni titkos levéltárban, nyomatott példánya a consistoriális levéltárban.

[2]) Ezen határozatot és okadatolását csak az 1696-ik évi emlékiratból ismerem.

[3]) Az 1668 június 16-ikán kelt bulla *Veszelynél.* 353. Hogy Domokost a király ajánlotta a pápának, az imént idézett emlékiratból tudjuk.

[4]) Az imént idézett emlékiratban.

a szerzetesek hozzájárulásával, kinevezhessék.[1]) És csakugyan János-Zsigmond erdélyi fejedelemtől, mint Magyarország királyától 1561-ben kiállított oklevelet birunk, amelyben az akkori püspököt utódjának kinevezésére fölhatalmazza.[2]) Ellenben 1642-iki évi tanuvallomásokból az tünik ki, hogy Munkács urai: a Magócsiak, Eszterháziak és Rákocziak, a kegyuraság jogczímén, a munkácsi püspököket ők magok nevezték ki.[3])

És hat évvel ezen tanuvallomások fölvétele után, a munkácsi papság. mely az időközben (1643) a katholika egyházhoz csatlakozott, a püspök-választás jogát gyakorolta, sőt az unió mellett való megmaradásának föltételéül kötötte ki azt, hogy ezt a jogot a szent-szék ismerje el.[4]) A pápa 1652-ben a választott főpapot megerősítette. A király pedig kegyúri jogai megóvása végett, 1659-ben szokott formában adománylevelet állított ki részére.

Ebben a király nem szorítkozik az adományozás tényére, hanem a következőket adja elő: a királyi cancelláriában bemutatott eredeti oklevelekből kitünik, hogy a munkácsi püspökséget magyar királyok, a római egyházzal egyesült görög szertartású ruthének részére alapították, javakkal és tizedekkel látták el; utóbb azonban a ruthén nép a keleti egyházhoz csatlakozván, a püspökséget a szakadárok bitorolták, ami »a királyi kegyúri jogra súlyos sérelmet képez, minthogy ez a kegyúri jog a magyar királyt illeti meg, azért, mert elődei voltak a püspökség megalapítói, és szent István király, az ország apostola, korától fogva, a magyar koronához tartozó összes püspökségek kegyúri joga és adományozása, minden kétség nélkül, senki máshoz, hanem csak a királyi felséghez és a szent koronához tartozik.« [5])

---

[1]) »Episcopus noster a divis Hungariae regibus clementer semper obtinnit. ut vita adhuc comite, concurrentibus fratrum votis, de idoneo et benemerito episcopo prospiceret.« Az 1569 szeptembor 16-ikán kelt fölterjesztés eredetije az országos levéltárban.

[2]) *Bazilovics.* Historia Fundationis Koriatovics. I. 32.

[3]) Történelmi Tár. 1887-iki évfolyam. 133.

[4]) A főespereseknek a pápához intézett föliratát közli *Nilles:* Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae s. Stephani. (Innsbruck. 1885.) 826.

[5]) ». . . In praejudicium grave jurispatronatus nostri regii, tum ex fundatione antecessorum nostrorum Hungariae regum resultante, et ad nos devoluta, tum etiam siquidem ab antiquis semper temporibus,

Mikor azonban 1689-ben a papságtól megválasztott püspök, Rakoveczki Metód azt a gyanút keltette föl, hogy a keleti egyházhoz szít: ez sem a királyi adománylevelet, sem a pápai megerősítést nem nyerte el.[1]) Ekkor a püspökség betöltésének új formája lépett gyakorlatba. A pápa a »munkácsi egyházmegyében és Magyarország egyéb részeiben tartózkodó görögök részére.« De Camillis József bazilita-szerzetest apostoli helynökké rendelte, és a sebastaei czímzetes püspök czímével ruházta föl.[2]) A király ezt az intézkedést jováhagyta, és Camillist 1690-ben munkácsi püspökké nevezte ki.

*

Egészen sajátszerűen alakult a Horvátországban élő görög szertartású lakosok főpásztorának helyzete.

A magyar koronához tartozó püspökségeknek 1588-ban, a római curia számára, készített jegyzékében az mondatik, hogy a kalocsai érsekség alatt nyolcz püspökség áll: »a váradi, a *svidniczi*, a weissenburgi (nándorfehérvári) és bosniai, melyeknek néha czímét adományozzák«, a csanádi, szerémi, erdélyi és zágrábi.[3])

A második helyen említett svidniczi püspökségről, *Sennyei István* királyi cancellár 1626 június 10-kén Rómába küldött nyilatkozatában így szól: »Régi statutumainkból és kiváltságainkból tudjuk, hogy a kalocsai érsek alatt álló hét püspökség között az ötödik helyet a svidniczi foglalja el. Mivel azonban ez a püspökség az ország romlásának kezdetén a hitetlenek kezei közé került, czímének adományozásáért senki sem folyamodott; minélfogva hihető, hogy százötven esztendő,

---

ipsoque sancto Stephano rege et apostolo hujus regni, episcopatuum omnium sub corona regni hujus comprehensorum jus patronatus et collatio ad neminem alium quam regiam maiestatem, sacramque coronam, dubio omni semoto, spectare dignoscatur . . . a praefatis schismaticis haereticis usurpatum esse.« Az 1659 október 23-ikán kelt okirat az országos levéltárban.

[1]) Kollonics emlékirata ugyanott. 857.

[2]) Az 1689 november 5-ikén hozzá intézett bullában így szól: »Te pro graecis in diocesi Munkacsiana aliisque locis acquisitis in Hungaria commorantibus vicarium apostolicum . . . constituimus.« A vatikáni levéltárban.

[3]) Czíme: »Episcopatus regni Hungariae.« A vatikáni levéltárban. Bibliotheca Piana 438 kötet.

vagy még régibb idő óta is a püspökség senkinek sem adományoztatott, azt sem tudni, hogy ki birta utoljára.«[1])

És a rendelkezésünkre álló emlékek minket sem tesznek képessé arra, hogy az 1623 előtti időkből valamelyik svidniczi püspök nevét földerítsük.

Legelőször a jelezett évnek május 12-ikén adományozta ennek a püspökségnek czímét II. Ferdinánd, és pedig a lausitzi administrátornak, Bautzen város dékánjának, maurecki Kottmann Gergelynek. A pápához intézett bemutató iratban kiemeli, hogy »az *Illiriában* egykor alapított, de emberemlékezet óta üresedésben levő svidniczi püspökségnek legalább nevét a feledéstől megóvni óhajtja«, és mivel »régóta a török zsarnoksága alatt elvan nyomva, jövedelmeket nem nyújt és csak neve *maradt fönn*«: a bulláknak díj nélkül való kiállítását kéri.[1])

A rendelkezésre álló czímek közől a választás a svidniczire kétségkivül azért esett, mert rokonhangzású volt Schweidnitz várossal, mely Kottmann egyházi hatósága alá tartozott.

Caraffa nuntius, bár a püspökség felől semmi tudomása nem volt, a királyi bemutató irat alapján, a megerősítéshez megkivántató kánoni vizsgálatot elvégezte, a jegyzőkönyvet — melyben a püspökséget *Magyarországban* (nem Illiriában) levőnek mondja — Rómába küldötte,[3]) és egyszersmind tanúskodott arról is, hogy a püspökségnek jövedelme egyáltalán nincs. Ezen bizonyítvány alapján a pápa (1625 szeptember 19-ikén) a bulláknak díj nélkül való kiállítását engedélyezte.[4])

De az ügynek ilyen előhaladott stádiumában felmerült az a kétség, vajjon a bemutatott főpap megerősíthető-e oly püspöki székre, melynek létezése felől ekkorig a római curiánál semmit sem tudtak. Ekkor az 1626-ik év első felében a bécsi nuntiustól bővebb informatiót kértek, s az meg küldötte Sennyei cancellár nyilatkozatát. Úgy látszik ezt Rómában kielégítőnek nem találták. Kottmann a pápai megerősítést nem nyerte el.[5])

[1]) A római consistorialis congregatio levéltárában.
[2]) A királyi irat eredetije ugyanott.
[3]) Ez ugyanott megvan.
[4]) A végzés ugyanott.
[5]) Ezt a későbbi római actákból tudjuk.

A királyi adománylevél a püspökséget Illiriába helyezi. De *Svidnicz* nevű város létezéséről akár Horvátországban, akár a magyar korona területének más részében a történeti emlékek nem tudósítanak. És ezért a történirók hasonló hangzású helynevek keresésére indultak, — de eredmény nélkül.[1])

Két évtizeddel Kottmann kineveztetése után, a svidniczi püspökség czíme a zágrábi egyházmegye területén lakó görögkatholikusok főpapjával állandó kapcsolatba jutott. Ugyanis a XVII. század elején szerb lakosok vándoroltak be, Vratanja Simeon bazilita-szerzetes vezérlete alatt, akinek a zágrábi püspök az ő ivanicsi uradalmában fekvő marcsai kolostort adta át, és kieszközölte mind a pápa, mind a király jóváhagyását ahhoz, hogy Vratanját a zágrábi egyházmegye területén levő görög-katholikusok részére püspöki helynöknek és segéd-püspökül rendelhesse (1612).[2])

Vranja utódai 1639-től kezdve a királyoktól rendszerint a svidniczi püspökség-czímét nyerték adományul. Az 1644-ik évtől kezdve kiállított adománylevelekben a király kiköti, hogy a kinevezettek haladék nélkül Rómába utazni és ott a megerősítést kieszközölni tartoznak. Egyikben (1642) e mellett még követeli, hogy a püspök Törökországba ne menjen, szerb főpaptól a megerősítést ne kérje, mert különben a királynak szabadságában áll a püspökséget másnak adományozni. Egy másikban pedig (1671) megállapítja, hogy a svidniczi püspök a zágrábi püspöktől függjön, és annak helynökéül tekintse magát.[3])

Az első svidniczi püspök, aki a megerősítésért Rómába fordult, Mihakics Gábor volt, aki, miután magát egy moldvai görög-katholikus püspöktől fölszenteltette volt, négy évvel

---

[1]) Némelyek, »non Svidnicam sed *Svinicam* scribendum putant... alii appellationis originem a titulo antiquae capellae Marcensis omnium sanctorum . . . serbice *svi sveti* deducunt . . . alii extinctum episcopatum latinum *Svacinensem* . . . seu *Svacensem*, sub Svinicensis nomine latere conjiciunt . . . Sunt qui Svidnicensis titulum derivant a Sebetio, sede archiepiscopali Serbiae, . . . nec desunt, qui eius etymon a *Tzetina* sede episcopali sub eodem metropolita repeti posse censeant.« *Nilles*. 739, 740.

[2]) Nilles 703, 741. Azon állítást, hogy Vratanja a svidniczi püspök czímét nyerte el, megczáfolják a fentebb idézett emlékek. Lehetetlen, hogy 1626-ban ne tudtak volna a cancelláriában arról, ami 14 év előtt történt. Pray a svidniczi püspökök névsorában csakis Vratanját tudja megnevezni. 1628-ra teszi őt, és megjegyzi, »qui huic successerit, non reperi.« Specimen Hierarchiae. II. 37.

[3]) Az adománylevelek az országos levéltárban.

kineveztetése után (1667) személyesen megjelent a szent-szék előtt. Itt azonban czélt nem ért.[1])

Utódja Zorcsics Pál hasonló igyekezeteivel szerencsésebb volt; mert habár svidniczi püspökségről Rómában mit sem akartak tudni, a görögországi plateai püspöks égczímét nyerte el (1682), s ezen czímmel erősíttetett meg a horvátországi görögök főpásztori tisztében.[2]) Ugyanez az eljárás követtetett utódaival szemben is.[3])

Zorcsics Pál, mikor a királytól svidniczi püspökké neveztetett ki, térítvényt adott, amelyben elismeri, hogy »püspökké senki mástól nem neveztetett ki és nem választatott meg, hanem csakis a királytól, aki egyedül van feljogosítva a magyar korona területén püspököt kinevezni és választani«; kötelezi magát, hogy utódot nem fog kijelölni, és a görög szerzeteseket fel fogja világosítani a felől, hogy ilyen kijelölés érvénytelennek volna tekintendő.«[4])

IV.

Ciculini kinevezett zengi püspököt a szent-szék visszautasítja. — A bécsi nuntiusok igyekezetei a magyarországi egyházi állapotok megváltoztatására.

Míg a kinevezési jog elvi kérdése a szent-szék és a királyi udvar között controversiáknak ki nem apadó forrását képezte; a királyi kinevezési jog gyakorlásának módja, a kinevezett főpap személye ellen 1678-ig soha sem emeltek Rómában kifo-

[1]) A congregatio consistorialis 1667 márczius 21-ikén tárgyalta az ügyet. Három kérdést vetett föl: »Utrum caesar habeat jus nominandi ad ecclesiam Svidniczensem, quae dicitur ecclesia Morlachorum seu Servianorum? . . . Cum nulla ad hanc diem mentio ecclesiae Svidniczensis facta reperiatur in consistorio, neque in provinciali Romano, aut praeter unam et alteram, non soleant ecclesiae graeci ritus a sede apostolica confirmari, utrum hoc expediat in casu nostro? . . .« Az ügy az inquisitio congregatióhoz tétetett át. (A consistorialis congregatio jegyzőkönyve annak levéltárában.) A további fejleményekről, sajnos, nincs tudomásom.

[2]) Zorcsics Pál 1682-ben ezt a czímet viseli: »Svidnicensis latinorum et Plataearum seu Plateaensis graeci ritus episcopus. »*Nilles*. 710.

[3]) Kollonics 1686-ban Rómába irja: »Quum episcopus Svidnicensis solo titulo absque consecrationis privilegio gaudeat . . . ut consecrari queat, a sua sanctitate Platensis episcopatus sine proventibus, cum annexa tamen consecrationis facultate, conferri solet.« 1701-ben: »Praedictus episcopus Romae Platensis, hic Svitensis dicitur.« *Nilles*. 716, 728.

[4]) Az 1681 ápril 8-iki térítvény az országos levéltárban.

gást. A szent-szék azt a jogot, hogy attól, akit főpapi állásra alkalmatlannak vagy méltatlannak itél, a megerősítést megtagadhassa, először a nevezett esztendőben érvényesítette.

Buonvisi bécsi nuntius az 1678-ik év őszén arról értesült, hogy a megüresedet *zengi* püspökségre a királynak *Ciculini Ferenczet* ajánlották. Ez szent-mártoni plébános volt Stiriában, nagyravágyó és hatalmaskodó férfiú, ki a Jézustársaság néhány befolyásos tagjának ajánlatára, 1670 táján, az esztergomi érsektől czímzetes apáttá neveztetett ki. Ettől fogva közvetlen egyházi elöljárójának, a cilli főesperesnek hatósága alól kivonta magát, aki ennek következtében pert indított ellene Albrizzi bécsi nuntius előtt. Ez az itéletben Ciculinit kötelezte, hogy a főesperes hatóságát ismerje el, és a perköltségeket térítse meg. De Ciculini nem engedelmeskedett, és más tekintetben is, életmódjával és lelkészi működésével alkalmat adott arra, hogy ellene súlyos vádak emeltessenek.

Buonvisi ezen előzmények felől tájékozva lévén, a császári gyóntatóval a Ciculinira vonatkozó irományokat közölte, és közvetlenül a királyhoz is fordult. Kijelenté, hogy a királyi kinevezési jog gyakorlását korlátozni nem lehet szándéka; de kötelessége a királyt attól megóvni, hogy méltatlant nevezzen ki. Leopold azt válaszolá, hogy minisztereitől tüzetes jelentést fog kivánni. Mindazáltal néhány nappal utóbb Ciculini zengi püspökké kineveztetett.[1])

A nuntius azt hitte, hogy az ő beavatkozását a király rossz néven vette, s hogy a királyt épen jogai megóvásának tekintete is késztette a kinevezésre. Szükségesnek látta tehát, hogy eljárását igazolja. A pápa trónralépte alkalmával kibocsátott körlevélből kiiratta azt a pontot, melyben hangsúlyozza, hogy a főpapi székek betöltésénél a legnagyobb gonddal kiván eljárni; az uralkodókat pedig fölhivja, hogy kinevezési joguk gyakorlásában lelkiismeretesen teljesítsék kötelességöket. A király egyik bizalmas emberét Sinelli Imre atyát kapuczinus-rendi-szerzetest kérte föl, hogy ezt az iratot a királynak mutassa be, és őt győzze meg arról, hogy ő (a nuntius) hivatalának hatáskörén

[1]) A nuntius 1678 november 13-iki jelentése, és az ehez mellékelt (»Series facti« czímű) emlékirat.

nem lépett túl, és a király jogaiba avatkozni szándéka nem volt. Nehogy a királyt még inkább maga ellen ingerelje, szó nélkül hagyta azt, hogy Ciculini azonnal kineveztetése után a püspöki öltönyt viselni kezdette.

A király nemcsak azt nyilatkoztatta ki, hogy a nuntius figyelmeztetését jó néven vette; hanem azt is, hogy ha a zengi püspökséget most kellene betöltenie, Ciculinit bizonyára nem nevezné ki; sőt ha bemutató-irata Rómába nem ment volna el, a kinevezést visszavonná.[1])

Amint Rómában Ciculini kineveztetése felől értesültek, a következő utasítás küldetett a nuntiushoz: »Ő szentségének határozott akarata az, hogy uraságod az ellenállást folytassa, és okos előterjesztéseinek, ügyes föllépésének hatályosságával az udvart győzze meg arról, mennyire helytelen volna, és milyen hátrányos következményeket idézne föl, ha egy ilyen egyén püspöki székre mozdíttatnék elő. És ha, várakozásunk ellenére, czélt nem ér, nyiltan jelentse ki, hogy az ő megerősítése ügyében, ő szentsége különös engedélye nélkül semmiféle lépéseket nem tehet.«[2])

Buonvisi még határozottabban lépett föl, mint az utasítás előirta. Egyenesen kinyilatkoztatta, hogy Ciculini a megerősítést semmi esetre sem nyerheti el; és ezért czélszerű volna a visszautasítást a kinevezés visszavonásával előzni meg.[3]) És ennek a közlésnek hatása nem maradt el. Hocher cancellár értesítette őt, hogy Pio bibornok, a német nemzet protectora Rómában, parancsot kapott, hogy a mennyiben a királyi bemutató iratot még át nem nyujtotta, azt most már ne is nyújtsa be. Mire Buonvisi azt válaszolta, hogy ezzel nem elégedhetik meg; hanem kivánja, hogy Pio bibornok a bemutató iratot, ha azt netán már átnyujtotta, vegye vissza. A cancellár kilátásba helyezte, hogy ez meg fog történni.[4])

Ezalatt Pio bibornok a praesentáló-iratot megkapta, de mivel a nuntius actiójáról tudomása volt, visszatartotta; a miért a király elismerését fejezte ki néki.[5])

---

[1]) A nuntius 1678 november 27. és deczember 18-iki jelentései.
[2]) Az 1678 deczember 10-iki jegyzék.
[3]) Az 1679 január 1. és 15-ikén kelt jelentések.
[4]) Az 1679 január 29-iki jelentés.
[5]) A nuntius 1679 február 12-iki jelentése.

A nuntius ekkor azon volt, hogy a király a zengi püspökségre egy más püspököt nevezzen ki. De Ciculini másrészről minden eszközt fölhasznált, hogy kinevezésének visszavonását megakadályozza. Evégből azt is állította, hogy a római megerősítés kieszközlésére reménye van.[1])

Az 1679-ik év tavaszán a nuntius sürgetéseire, Hocher cancellár azt a nyilatkozatot hozta meg neki, hogy a király Ciculinit minden esetre elejti, és helyébe mást nevez ki; de mivel magát arra, hogy rendelkezését visszavonja, nehezen tudja elszánni, időt kell neki hagyni.

A nuntius megjegyzé, hogy ő felsége meggyőződvén afelől, hogy másoktól tévútra vezettetett, ha rendelkezését visszavonja tekintélyén csorbát egyáltalán nem ejt; és különben is, ha ő felsége azokat, akiket kinevezett, akkor sem hajlandó elejteni, mikor méltatlan voltuk bebizonyúlt: a szent-szék részéről a kánoni vizsgálat megindítása feleslegessé, a pápa megerősítési joga illusóriussá válik. Mivel pedig több oldalról a király előtt azt hangoztatták, hogy ha a tőle kinevezett főpap meg nem erősíttetik, ezzel az ő kinevezési joga ingattatik meg: a nuntius ismételten kinyilatkoztatta, hogy ő a kinevezési jogot érintetlenül hagyja, és csak a kinevezett egyén fölött tör pálczát.[2])

Az udvarnál a kinevezés visszavonásának kellemetlenségét azzal akarták elhárítani, hogy Ciculinit önkénytes lemondásra bírják. De ez erről hallani sem akart. Az ambitiósus és merész ember a szent-székkel nyiltan daczolt. Arczképét rézbe metszve forgalomba hozta, ezzel a provocáló jelmondattal: »Confundentur qui me persequuntur, et ego non confundar.« Majd Zengbe ment, és az egyházmegye kormányát átvette.[3])

A pápa, aki ismételten nyilvánította azt a szilárd elhatározását, hogy Ciculinit meg nem erősíti, fölháborodással értesült afelől, hogy a zengi egyházban, mely »nem az övé és soha sem lesz az övé« püspöki joghatóságot gyakorol; és a nuntiust utasította, hogy a botrányos helyzetnek véget vetni

[1]) A nuntius márczius 12. és 19-iki jelentései.
[2]) A nuntius 1679 ápril 9. és 23, június 6-iki jelentései.
[3]) A nuntius 1679 ápril 30., június 6. és július 16-iki jelentései.

igyekezzék. Mikor pedig hírét vette, hogy Ciculini kanonokot nevezett ki, a nuntius útján a káptalannak tudomására hozatta, hogy »a kinevezett püspök rendelkezései, az apostoli szék megerősítésének elnyerése előtt, a jogerőt nélkülözik; már pedig a kinevezett zengi püspök nemcsak hogy még meg nem erősíttetett, hanem a megerősítés elnyerésére nem is számíthat«; minélfogva rendeleteinek engedelmeskedni, és a püspöki joghatóság bitorlásával kinevezett kanonokokat befogadni nem szabad. [1])

A nuntius emellett Kollonics kamarai elnöknél kieszközölte, hogy a zengi püspökségnek a kamara kezelése alatt álló javait és jövedelmeit Ciculininak ki nem szolgáltatta.[2])

Ciculini mindezek daczára nem tágított. Álláspontjának jogosságát a nuntiushoz intézett emlékiratban igazolni igyekezett. Előadta, hogy az ő elődei és Magyarország egyéb főpapjai is a püspöki joghatóságot gyakran négy-öt éven át gyakorolták, mielőtt az apostoli széktől a megerősítő bullákat kieszközölték volna. »Nyomtatott könyvekben, — úgymond — híres egyetemek tanárainak munkáiban olvastam, hogy szent István mint apostoli király elnyerte, és utódai Magyarország királyai örökölték azt a kiváltságot, amely szerint országuk püspöki székeit korlátlan szabadsággal adományozhatják, és a püspököknek az apostoli szék megerősítésének kieszközlésére semmi szükségök nincs. Erről a királyi adománylevél is, amelyet kaptam, tanúságot tesz.« [3])

Buonvisi ezt az iratot és az abban hirdetett elvet már magában elégségesnek tartotta arra, hogy Ciculini a püspöki méltóság viselésére méltatlanná váljék. És a Prágában időző császári udvarhoz küldött levelei azt a reménységét fejezték ki, hogy »Ciculini vakmerősége ő felségét az új zengi püspök haladéktalan kinevezésére fogja ösztönözni.« [4]) Csalódott. Az udvarnál kisérletet tettek arra, hogy a kényes helyzetből Ciculininek a megyés zengi püspökségről a czímzetes buduai püspökségre való áthelyezésével szabaduljanak. De Rómában

[1]) Az államtitkár 1679 november 4-iki jegyzéke és a nuntius november 23-iki jelentése.

[2]) A nuntius deczember 31-iki jelentése.

[3]) A nuntius 1680 január 7-iki jelentéséhez mellékelve.

[4]) A nuntius január 7-iki jelentése több melléklettel.

ez a terv nem talált kedvező fogadtatásra. Ott az a felfogás érvényesült, hogy Ciculini »semmiféle czímet nem érdemel«, és bármily egyházi előléptetésre képtelenné vált.« [1])

A nuntius ismételt sürgetésére, Hocher cancellár 1680 márczius 12-ikén csak azt a határozatlanul hangzó igéretet tette neki, hogy »a zengi püspökség betöltése tárgyában közelebb ő felségének előterjesztést fog tenni.« És ehhez levelében ezt a megjegyzést csatolja: »Adjuk meg a császárnak a mi a császáré, Istennek és az ő földi helytartójának a mi Istené!«

»Felteszem, — így válaszol erre a nuntius — hogy excellentiád nem akar egyebet mondani, mint azt, hogy az igazság érvényesülését óhajtja; és hogy a zengi püspökségre a kinevezési jog a királyt illeti ugyan meg, de másfelől a királynak Isten iránt tartozó kötelessége méltó férfiakat rendelni a hívő nyáj kormányzására, a nyájnak pásztorokra lévén szüksége, nem farkasokra; végre, hogy a kinevezett főpapok képességeinek megbirálása és az érdemetlenek visszavezetése Krisztus földi helytartójának hivatása.«

Hocher azt válaszolta, hogy ő Ciculinit soha sem támogatta, és az uralkodó előtt az igazságot mindig nyiltan föltárta; de »ő felségének az időpontot, mikor a zengi püspökség ügyében döntsön, meghatározni, nem áll hatalmában.«

Mire Buonvisi a császári cancellárt figyelmeztette, hogy »a nagy miniszterek kötelessége nemcsak az, hogy magok tiszta és feddhetetlen jellemmel dicsekedjenek, hanem az is, hogy másokat bűnös cselekedetektől visszatartsanak.«

Végre ápril második felében Hocher jelenthette, hogy Ciculini lemondásának benyújtására hivatott föl, és a király új kinevezésre határozván el magát, Trivulzio dominikánus atyára gondol, aki nemrég a buduai püspökségre neveztetett ki, de erről lemondott; ennélfogva bizalmasan kérdést intéz a nuntiushoz: vajjon az ő megerősítése tárgyában nehézség nem forog-e fönn?

A nuntius a minisztert megnyugtatta az iránt, hogy Trivulzio megerősítése akadályokba ütközni nem fog; ugyanis jó pap hírében áll, és a buduai püspökségről azért mondott

---

[1]) Az államtitkár 1680 márczius 2-iki jegyzéke.

le, mert a király és a szent-szék közötti visszavonásra alkalmat szolgáltatni nem akart.[1]) Május közepén a magyar cancellária utasítást kapott, hogy Trivulzio atya részére az adomány-levelet állítsa ki. És a kinevezés egy hónap multával megtörtént.[2])

Ciculini még ekkor is püspöki méltóságához szívósan ragaszkodott. Az udvart folyamodásokkal árasztotta el. Fenyegető leveleket küldözgetett szét. A püspöki czímet és öltönyt nem tette le, a jövedelmeket élvezte, a püspöki joghatóságot gyakorolta. Ennélfogva a nuntius az új püspök megerősítését sürgette; mert félt, hogy az udvarnál Ciculini javára fordulat állhat be.[3]) Trivulzio csakhamar megerősíttetett, és egyúttal Rómából azt a rendeletet kapta, hogy Ciculini ellen, az illetéktelenül élvezett püspöki jövedelmek visszatérítése tárgyában pert indítson. Erről le kellett ugyan mondania, mivel Ciculini hatalmas pártfogókra támaszkodhatott; de püspöki székét (1681 május második felében) akadálytalanul foglalhatta el.[4])

*

Valahányszor új főpap foglalta el a szent-szék bécsi követének állását, rendszerint megújultak a kisérletek, melyek oda czéloztak, hogy a magyarországi egyház kivételes helyzete az egyetemes egyházi jog szellemében módosuljon.

Spinola laodiceai érsek 1665 szeptember 5-ikén a következő jelentést küldi Rómába: »Magyarország némely püspökei, alighogy a császári felségtől kineveztettek, anélkül, hogy a szent-széktől a megválasztást és megerősítést bevárnák, azonnal a főpapi öltönyt fölveszik, és a javadalom birtokába lépnek. Nem csekélyebb azoknak vakmerősége, kik a császártól egyik egyházból a másikra áthelyeztetvén, mielőtt a kötelék, ami őket az egyik egyházhoz csatolta, föloldatnék, mindjárt a másik egyház czímét felveszik, annak területén a püspöki rend és joghatóság tényeit végezik, habár ezek, az apostoli meg-

---

[1]) A Hocher és Buonvisi között váltott levelek a nuntius jelentéseihez vannak mellékelve.

[2]) A nuntius május 19. és június 23-iki jelentései.

[3]) A nuntius 1680 június 9. és 23, július 22, október 27. és deczember 8-iki, 1681 január 19. és február 2-iki jelentései.

[4]) A nuntius 1681 május 25-iki jelentése.

erősítés hiányában, tilosak és érvénytelenek. A veszprémi püspök hét év óta győri püspöknek tekinti magát, anélkül, hogy püspökké föl volna szentelve. Pálfi, csanádi püspökké fölszenteltetése után, fokozatosan több egyházra mozdíttatván elő, jelenleg mint egri püspök a főpapi teendőket végezi, anélkül, hogy a szent-széktől megerősíttetett volna. A nyitrai püspök, a királyi cancellár, a kalocsai érsek czímét pápai megerősítés nélkül viseli. Ezek a törvénytelenségek, Isten egyházában botrányok szülői lévén, és az ilyen főpapok gondjaira bízott hívek lelki üdvösségét veszélyeztetvén, gyors reformot látszanak követelni.« Mivel pedig ilyen reform foganatosítására magát hivatottnak nem tekintette, azt javasolta, hogy a szentszék a szükséges rendelkezéseket az esztergomi érsekre bízza.

A bibornok-államtitkár válasza így hangzott: »Azok a jelentékeny visszaélések, melyek uraságod jelentései szerint Magyarország egyházainak és főpapjainak körében meggyökeredztek, valóban alkalmasak arra, hogy idővel mind a szentszék tekintélyét csorbítsák, mind pedig a törvényes hatalmat nélkülöző főpapoktól kormányzott hívekre súlyos hátrányokat idézzenek elő.« Ennek következtében a nuntius utasíttatik, hogy a király és minisztereinek támogatását kieszközölvén, az esztergomi érsek közreműködésével, a bajok orvoslására hasson.[1]) Ehhez a jegyzékhez egy másik volt csatolva, mely arra volt hivatva, hogy az esztergomi érsek előtt felolvastassék. Ebben »a magyar főpapok példás magaviselete és az apostoli szék iránti hódolatuk« felől elismerőleg nyilatkozván, csodálkozását fejezi ki a fölött, hogy olyan visszaéléseket tűrnek, amelyekkel lelkiismeretöket súlyosan terhelik, ezért a nuntius utasíttatik, hogy a »kiváló erényekkel és buzgósággal ékeskedő« primással értekezzék, aki a kellő rendszabályokat alkalmazni vagy legalább kijelölni fogja.[2])

A római consistorialis angregatio 1666 augusztus 24-iki ülésében az a kérdés tárgyaltatott: vajjon megengedhető-e, hogy a magyar királytól kinevezett püspökök a pápai megerősítés előtt az országgyűlésen mint püspökök jelenhessenek meg.

---

[1]) Az 1665 szeptember 23-iki jegyzék.
[2]) Ugyanazon dátummal.

és a püspöki méltóság külső megkülönböztető jeleit viselhessék? A válasz tagadó volt, és a határozat úgy hangzott, hogy az eddigi visszaéléssel a magyar főpapoknak szakítaniok kell.[1]) A nuntius erről azon meghagyással tudósíttatott, hogy azon esetre, ha a magyarországi főpapok az országgyűlésen való megjelenés érdekét hangoztatnák, arra figyelmeztesse őket hogy ezt úgy is megóvhatják, ha mindjárt kineveztetésök után Rómába fordulnak, ahol minden lehető kedvezményben fognak részesülni.[2])

Ekkor Szelepcsényi György, az imént kinevezett prímás igérte. hogy a főpapokkal tartandó értekezletben a szent-szék szándékainak megvalósítására alkalmas eszközöket meg fogja állapítani.[3]) Azonban semmi sem történt. Minden a régi állapotban maradt.

Spinola utóda, Albrizzi 1671-ben a visszaélések megszüntetésének szükségességét újból jelezi. Mire a pápa az ügy tanulmányozására külön bizottságot küldött ki.[4])

Majd Buonvisi, bár 1678-ban azzal az eredménynyel kérkedhetett, hogy egy kinevezett püspököt a püspöki öltönynek, melyet már viselni kezdett, letételére birta; őszintén bevallotta, hogy a visszaéléseknek gyökerestől kiirtása »majdnem lehetetlen«, mivel azokat a kormány támogatja, mely ahhoz a fölfogáshoz ragaszkodik, hogy »az *apostoli* király kiváltságainak következtében a kinevezett püspökök egyházmegyéjök kormányzását átvehetik«; és az egyházi fegyelem föntartására czélozó intézkedésekben a királyi tekintély ellen irányzott támadást lát.[5]) Később azt a véleményét fejezte ki, hogy ha a kinevezett püspökök Magyarországban a püspöki öltönyt viselik, azt el lehet nézni; de ha a császári udvarnál és ünnepélyes alkalmakkor is mint valóságos püspökök lépnek föl, azt tűrni nem szabad.[6])

A pápa megnyugodott abban, hogy ha többet elérni

[1]) A végzés az államtitkárnak 1666 augusztus 28-iki jegyzékéhez mellékelve.
[2]) Az államtitkár 1666 augusztus 28-iki jegyzékében.
[3]) A nuntius 1666 szeptember 18-iki jelentése.
[4]) Az államtitkár 1671 október 28-iki jegyzéke.
[5]) A nuntius 1678 november 6. és deczember 18-iki jelentései.
[6]) A nuntius 1681 január 26-iki jelentése.

nem lehet, a visszaélés legalább Magyarország területére szoríttassék. »Mivel — irja az államtitkár — a magyarországi állapotok olyanok, hogy inkább szánakozást keltenek, mint javulást igérnek; uraságod kiváló okossága és eszélyessége mindazt kerülni fogja, ami koczkáztatással jár, és a jelenleg talán méreg gyanánt működő orvosság alkalmazását jobb időkre halasztja.« És a következő utasítással látja el: »Uraságodnak nem szabad megengednie, hogy azok, akik a császártól magyarországi egyházakra kineveztettek, mielőtt az apostoli megerősítést elnyerték, Bécsben, uraságod szeme láttára, püspöki öltönyt viseljenek . . . De amennyiben ezt az öltönyt Magyarországban viselik, hol az országgyűlésen szavazatukkal a kath. ügy hasznára válhatnak, míg ezen visszaélés gyökeres kiírtására az alkalmas időpont elérkezik, uraságod úgy viselheti magát, mintha arról tudomása nem volna.« [1])

Buonvisi még egy további engedményt is javasolt. Mivel Rómában az volt a gyakorlat, hogy az uralkodóktól kinevezett püspökök a megerősítés előtt is a viola-szinű berettát (papi föveget) viselték: ezt a kedvezményt Magyarországra kiterjeszthetőnek vélte; hogy így a kinevezett püspököket azoktól, akik már a megerősítést elnyerték és egyúttal az alsóbb rendű egyházi férfiaktól meg lehessen különböztetni. Ezt a javaslatot a pápa elfogadta.[2])

*

Ezalatt a szent-szék nuntiusai néhány olyan tünetet is jelezhettek, amelyek azzal a reménységgel biztatták őket, hogy erőfeszítéseik nem maradnak eredménytelenek.

Az 1665-ik év végén a király ábrahámi apáttá nevezvén ki egy német udvari káplánt, ezt a királyi cancellár utasította, hogy adománylevelét jóváhagyás végett a pápai nuntiusnak mutassa be. Egyszersmind úgy nyilatkozott a cancellár, hogy jövőben az ország összes egyházi méltóságai, kik bullákat Rómából kieszközölni nem kötelesek, mielőtt méltóságuk birtokába lépnek, a szent-szék nuntiusának jóvágyását fogják kikérni. A nuntius a szent-szék iránti hódolat ezen tényét, »melyhez hasonló-

[1]) Az államtitkár 1681 február 15. és márczius 29-iki jegyzékei.
[2]) A nuntius 1681 június 15-iki jelentése; az államtitkár július 5-iki jegyzéke.

val hivatalbeli elődjei nem dicsekedhettek«. élénk örömmel üdvözölte.[1]) Azt Rómában is megelégedéssel vették tudomásul. De itt abban a véleményben voltak, hogy ha a kinevezett egyházi dignitáriusok a szent-szék jóváhagyását kikérni kötelesek, a nuntius az ő rendes hatáskörében, külön fölhatalmazás nélkül, a jóváhagyást nem adhatja meg; azt kivánták tehát, hogy jövőben a cancellár forduljon Rómába, ahol a jóváhagyás, díj követelése nélkül, fog megadatni. Azon esetre ha ezen kivánatban a cancellár »megütközné«; a nuntiusnak, a jóváhagyás megadására a fölhatalmazás megadatott.[2])

A szent-szék régtől fogva helytelenítette azt a gyakorlatot, amely szerint a királyi cancellár tisztét megyés püspökök töltötték be, akik ily módon főpásztori kötelességeik teljesítésére képtelenekké váltak. 1666-ban Szelepcsényi György cancellárnak esztergomi érsekké kineveztetése alkalmával, a nuntius kivitte, hogy utódjául Szegedi Ferencz pozsonyi prépost neveztetett ki, aminek hirét a pápai udvarnál nagy megelégedéssel fogadták.[3])

Hasonlag a nuntius ki tudta eszközölni azt is, hogy a királyi bemutató iratok, melyek Szelepcsényi esztergomi érsek majd csakhamar a kalocsai érsek és a knini püspök részére a megerősítést kérték, mivel az »adományozás« kifejezést tartalmazták, visszavétettek, és ezen kifejezés mellőzésével ujból fogalmaztattak.[4])

[1]) Az 1665 deczember 26-iki jelentés.

[2]) Az 1666 január 23-iki jegyzék. »Perchè — írja — quando sia dovuto alla Santa Sede l'ossequio di domandarne il beneplacito, non basta l'atto di farne istanza a vossignoria come nunzio... potrà ella... insinuare destramente al suddetto cancelliere la necessità di fare in Roma l'istanza, assicurandolo che la speditione passerà gratis, etiam quoad scripturam, come se fusse un' indulgenza, conferendosi ciò solamente per quiete e sicurezza delle loro coscienze. Ma quando per avventura s'adombrasse à questa proposta, ella non insista di vantaggio, mentre si reputa men male che quest' ossequio si renda costi a vossignoria, et in tal caso non si mancherà d'inviarle la facoltà necessaria.«

[3]) A nuntius 1666 július 28-iki jelentése, és az államtitkár augusztus 28-iki jegyzéke.

[4]) A nuntius az 1666 június 26-iki jelentésben az esztergomi érsekség betöltése alkalmával elért nevezetes eredmény felől így ír: »Non prima d'hora giunge la nomina imperiale alla chiesa di Strigonia . . . perchè io feci riparo alla spedizione de primi dispacci che contenevano i soliti concetti di »collatione« tanto improprii dell' autorità secolare, quanto pregiudiziali alla giurisdizione ecclesiastica . . . Viene pero il diploma cesareo reformato e corretto con le parole »presentamus et nominamus«

Tizenkét évvel utóbb, 1678 tavaszán, Pálffi Ferdinánd csanádi püspök az egri püspökségre helyeztetvén át, mikor a bemutató irat Rómába érkezett, itt megütköztek a királytól használt abban a kifejezésben, amely szerint ő a főpapot »áthelyezendőnek vélte« (transferendum duximus.) Az államtitkár az új nuntiust figyelmeztette, hogy az áthelyezendő főpapnak előbbi egyházától való felmentése és az áthelyezés a pápa kizárólagos jogát képezi; minélfogva a királyi irat kijavítását követelte. Amit a nuntius a cancelláriánál ki is eszközölt.[5])

---

permesse da sacri canoni. E spero che l'esempio novamente stabilito su la chiesa matrice del regno, servirà perchè in avvenire si rimuova tutto l'abuso introdotto.« A kalocsai érsek és a knini püspök bemutató iratáról szeptember 20-iki jelentése szól. — Az államtitkár július 17. és október 9-iki jegyzékeiben a pápa elismerését fejezi ki sikeres fáradozásaiért.

[5]) Az államtitkár 1678 május 28-iki jegyzékében írja: »Nel diploma cesareo . . . sono trascorse diverse improprietà di parlare, contrarie allo stile, e pregiudiziali all' autorità apostolica. Sapendosi con tutto ciò esser nate per inavvertenza più che per altro né registri di cotesta cancelleria, si condonano ò piu tosto si dissimulano come errori inveterati et innocenti; una è paruta intollerabile affatto, e necessitosa di correzione, dove si dice »transferendum esse duximus«, non havendo che fare il diritto di nominare ò di presentare coll' autorità di transferire, la quale e riservata unicamente alla suprema potestà pontificia e deve esser precorsa dall' assoluzione dal vincolo della chièsa di cui monsignor Palffi è presentemente vescovo. É dunque necessario di correggere almeno in questa parte il diploma e di soprasedere frattanto alla spedizione, che col fondamento di esso dovrà esser fatto.« A nuntius 1678 június 19-ikén esz a vett utasítás végrehajtásáról jelentést.

HETEDIK KÖNYV.

MAGYARORSZÁGNAK A TÖRÖK JÁROM ALÓL FELSZABADULÁSÁTÓL MÁRIA TERÉZIA HALÁLÁIG.

I.

Fordulat I. Leopold egyházi politikájában. — Az apostoli királyság eszméjének fejlődése. — A király a visszahódított területeken az egyházi javakról rendelkezik. — A főpapság végrendelkezési joga. — Az erdélyi oláh püspökség alapítása. — Radanai pécsi püspök elmozdítása. — A római curia bíráskodása Magyarországban. — Az erdélyi püspökség visszaállítása. — A magyar koronához tartozó püspökségek sorozata.

Leopold király félszázados uralkodásának első felében az egyházhoz való vonatkozásaiban, és a kegyúri jog gyakorlásában, azon az úton haladott, amelyen közvetlen két elődje járt. A kinevezési jogot a magyar koronához tartozó összes püspökségekre kitartással oltalmazta. A kinevezett püspökök kivételes állását föntartotta. De a magyarországi egyház belső ügyeibe nem avatkozott, a szent-szék joghatóságát érintetlenül hagyta. Mikor a török ellen viselt háboru czéljaira az egyházi rendet megadóztatni,[1]) és a Szelepcsényi György halála után hagyatékában talált pénzösszeget kölcsön venni kivánta; [2]) mikor a töröktől visszahódított területen létező egyházi jószágok »saecularisátiójának« gondolata egy pillanatra fölmerült;[3]) mindannyiszor a pápai fölhatalmazásért folyamodni el nem mulasztotta. Majd ezt a tervet elejtvén, ünnepélyes fogadalmat

---

[1]) 1684-ben és 1690-ben kapott erre a pápától fölhatalmazást.

[2]) Erről az ügyről szól az államtitkár 1685 ápril 7-iki jegyzéke és a bécsi nuntius ápril 22-iki jelentése.

[3]) A bécsi udvari kamara 1691 október 26-ikán kelt fölterjesztésében olvassuk: »Allergnädigst resolvirt haben, es solle der zu Rom anwesende Botschafter fürst von Liechtenstein . . . den consensum pontificium zu saecularisirung der von dem Erbfeindt eroberten geistlichen Güter zu Hungern ad bellum hoc sacrum pro fide christiana continuandum zu erwirken mit aufgetragen.« (A bécsi udvari kamara levéltárában.) A római követ jelentéseiben, amiket ebből az időből a bécsi állami levéltár megőrzött, ezen ügyről említés nem tétetik.

tett, hogy a visszaszerzendő egyházi jószágokat az alapítóktó kijelölt szent czélok szolgálatára visszadja.[1])

A magyarországi egyház ez az előnyös helyzete, amikor a hódításokra szövetségest, a támadások ellen oltalmazót talált az állam-hatalomban, anélkül hogy ez viszont szabadságát korlátozni, fejlődését irányozni kivánná: mintegy hét évtizedig tartott. Ezen idő alatt Európa minden más államában a fejedelem hatalma és befolyása az egyházi élet terén folytonosan emelkedik és terjeszkedik; a világi vonatkozású érdekek határain átlépve, az egyházi kormányzat és a papi fegyelem, a vallási oktatás és az isteni tisztelet területét mind gyakrabban keresi föl. Emellett az uralkodók a szent-szék irányában mind nagyobb féltékenységet és tartózkodást tanusítanak. Az udvaroknál az a felfogás jut uralomra, hogy az állami souverenitás biztosítása a szent-szék jogainak lehetőleg szük korlátok közé szorítását követeli. És ezen irányzatnak a papság nem szegül ellene, sőt készséggel meghódol.

E tekintetben a legjellemzőbb mozzanat a francziaországi clérus 1682-ik évi nyilatkozata, mely az úgynevezett négy gallikán tételt tartalmazza. Ezek szerint a fejedelmek világi ügyekben semmiféle egyházi hatalomnak alávetve nincsenek; az egyetemes zsinatok tekintélyéről a konstanczi zsinaton alkotott végzések érvényeseknek tekintendők; a hit kérdéseiben a pápai végzések érvényessége az egyetemes egyház hozzájárulásától függ; hatalmának gyakorlásában a szent-széket nemcsak az egyetemes egyház kánonai, hanem a Francziaországban elfogadott szokások, szabályok és intézmények is korlátozzák.

A magyarországi főpapság, mely ekkorig a más országokban felmerülő események iránt érdeklődést soha sem mutatott, most ezen tételeket ünnepélyes nyilatkozatban kárhoztatta.[2]) Ezzel szorosan véve csak a saját theologiai álláspontját hozta nyilvánosságra. De egyszersmind alapot nyujtott arra a föltevésre, hogy nézeteivel a király és az udvar fölfogása összhangzásban áll.

[1]) Erre hivatkozik 1701 ápril 9-ikén kelt. alább tárgyalandó diplomájában.

[2]) A Szelepcsényi György aláirásával ellátott (1682 október 24-ikén kelt) nyilatkozatot közli *Péterfi.* II. 439.)

Ezzel ellenkező elveket Leopold udvaránál később sem vallottak. Mindazáltal már néhány évvel utóbb itt is uj irány tünetei mutatkoznak. A király egyházi téren hatáskörét önhatalmulag kiterjeszti; nemcsak az egyház javadalmi és vagyoni ügyeiben, hanem a szorosan vett egyházi joghatóság és kormányzat határain belül is a korlátlan rendelkezés hatalmát veszi igénybe.

Ezen hatalmi igények megalapítása végett, az udvarnál az »*apostoli királyság*« eszméjét gondosan ápolni és fejleszteni igyekeznek. Ez a kifejezés, mely eddig belső tartalom nélkül, puszta czím gyanánt, néha-néha merült föl. most állandó használatban van, és mintegy alapfalat képez, mely a legjelentékenyebb jogok és kiváltságok épületét hordani hivatva van.

Ebben az irányban is, szintúgy, mint a politikai és pénzügyi újítások terén, Kollonics Leopold bibornok az, a ki az actiót vezéreli; s a ki még azt a hatalmat is, amit a király a görög keleti egyház irányában kiván gyakorolni, az apostoli királyságra alapítja.[1] De nem áll elszigetelten. A korona a kegyúri jog kiterjesztésére czélzó törekvéseiben az egész magyarországi clérus helyeslésével és tanusgatásával találkozott. A pápai nuntius 1701-bena jelenti, hogy Magyarországban az egyháziak »apostoli országuk kiváltságait az apostoli szék szent tekintélyétől való úgyszólván teljes függetlenségig terjesztik ki.«[2]

Ez az uj irány legszembetünőbben nyilatkozik az 1701 ápril 9-ikén kelt királyi okiratban, mely a visszahódított területek egyházi javairól intézkedik.

»Magyarország apostoli királya« – »Isten egyházainak legfőbb kegyúra« — »az igaz hit védnöke,« — »a magyarországi egyházak uj alapítója« — czímekkel ruházza föl magát a király, mikor a visszahódított területeken levő egyházi javak-

[1]) Érdekes e tekintetben Kollonicsnak 1699 január 25-ikén Csernovics patriárkához irt levele, melyben inti, hogy görög-keleti püspökségek felállításától tartózkodjék, mert »a püspöki czím adományozása egész Magyarországban az uralkodót, mint apostoli királyt illeti meg, a ki ezt a jogot másra még soha sem ruházta át.« *Nilles.* 754.

[2]) »Stendano le prerogative del loro apostolico regno ad una quasi totale independenza dall' autorità sagrosanta della sede apostolica.« Az 1701 ápril 23-iki jelentés.

ról korlátlan hatalommal kiván rendelkezni; anélkül, hogy akár az egyház, akár az ország előleges hozzájárulását vagy utólagos szentesítését kikérni szükségesnek tartaná. Megállapítja tehát, hogy az összes egyházi javak, birtokjogok és jövedelmek törvényes birtokosaiknak visszaadatnak. A törvényes birtokosok, mihelyt jogaikat kellőképen igazolják, a királyi kincstár kezei között levő egyházi jószágokat, az azokat terhelő szerződések és zálogösszegek elvállalásának kötelezettsége mellett, azonnal visszakapják. Ezen rendelkezés azonban csak is azokra a jószágokra vonatkozik, melyektől az egyháziakat az ellenség fosztotta meg, azokra tehát nem terjed ki, amelyeket a javadalmasok egykor önszántukból hagytak el, vagy a király valamelyik szerzetesrendnek adományozott, más javadalommal egybekapcsolt, vagy egyéb ájtatos czélokra szentelt.

Elrendeli, hogy a tizedet az ország összes lakosai, a törvény és szokás által szentesített módon fizessék; a tizedek bérlésénél a királyi kincstár elsőbbség jogát a véghelyek javára föntartja. A tized-jövedelem tizedét, melyet a magyar papság az ország fölszabadítására hozott áldozatok némi kárpótlása és a bandériális kötelezett megváltása fejében felajánlott, elfogadja.

A királyi rendelet, ezen intézkedésekkel kapcsolatban, más ügyekre is kiterjeszkedik. És Leopold az ország legfőbb kegyúrának, az egyház érdekei legfőbb gondozójának, javai legfőbb felügyelőjének teendőit gyakorolja.

Ugyanis a püspököket inti, hogy buzgó lelkészek neveléséről, papnöveldék felállításáról gondoskodjanak, és zsinatokat tartsanak; a magán-kegyúrakat pedig fölhivja, hogy plébániákat alapítsanak, templomokat építsenek, lelkészeket és tanitókat alkalmazzanak.

Ezzel összefüggésben »mint apostoli király, mint a vallás legfőbb védnöke, Isten egyházainak örök kegyúra, hatalma teljességéből elhatározza, hogy kegyúri jogot csak katholikus birtokosok gyakorolhatnak; a protestáns birtokos kegyúri joga az ő katholikus rokonaira, ilyeneknek hiányában a királyi kamarára száll.«

És mivel — úgymond — »mind az apostoli felséget, úgy mint az egyházak legfőbb és örök kegyúrát, az egyházak javai-

nak őrét, mind pedig az ország szent koronáját [1]).. mindenek fölött érdekeli, hogy az összes egyházi javak, birtokjogok és jövedelmek felől pontos tudomása legyen,« elrendeli, hogy az egyházak birtokjogaira vonatkozó összes okiratok másolatban a királyi kamara levéltárába küldessenek; továbbá, hogy minden egyházi javadalom állapotáról leltár vétessék föl, melynek egyik példánya az illető javadalomnál, a másik a kamara levéltárában őriztessék.[2])

Ezen rendelkezésből fejlődött ki az az egész szervezet, melylyel az országos kormányszékek az egyházi javadalmakra, a király nevében, a felügyelet és ellenőrzés jogát mai napig gyakorolják.

A nyitrai püspöktől, mint királyi cancellártól, ellenjegyzett nagyfontosságú okiratot a szent-székkel hivatalos uton nem közölték. A prímás adta át egy már nyomtatásban közzétett példányát a nuntiusnak. ki foganata és értéke iránt aggodalmait fejezte ki ugyan; de jogérvényességét kétségbe nem vonta, és abban a királyi kegyúri jog határain tullépő tényt nem látott.[3])

A bibornok-államtitkár a nuntius jelentésére válaszolván, megjegyzi, hogy »az összes körülményeket gondosan meg kell fontolni;« és ezért további értesítéseket várt.[4]) De későbbi jegyzékeiben nem találjuk annak nyomát, hogy a szent-szék az okirat rendelkezései ellen kifogást emelt volna.[5])

A viszonyokban beállott változásnak jellemző tünetét képezi az 1703 junius 15-ikén kelt királyi diploma is, mely éppen Kollonics bibornok elnöklete alatt folyt tárgyalások eredményét szentesítve, a főpapok végrendelkezésének ügyét ujból szabályozta. Míg az 1625-ik évi királyi okirat az egyház érdekei-

---

[1]) E helyre zárjel között a következő mondat van iktatva »a melyhez és a királyi felség adományozásához a megüresedő összes egyházi és világi javak tartoznak.«

[2]) *Fejér*. Codicillus. 291—9.

[3]) A nuntius 1701 május 14-iki jelentése.

[4]) Az 1701 május 28-iki jegyzék.

[5]) Ezen királyi diplomának rendelkezései jó részben papiron maradtak. Gyakoriak voltak az esetek, mikor a visszaállított egyházak egykori javaik helyett csekély kárpótlással kényszerültek megelégedni. Így például a szerémi püspök gazdag tizedei helyett 1200 forintnyi évdíjt, a csanádi püspök kezdetben évi 5000 forintnyi dotátiót kapott. (*Fejér*, 333, 351.)

nek és jogainak biztosítását tekintette főfeladatául, a véghelyekről való megemlékezést csak óhajtásképen ajánlotta a főpapok figyelmébe; most a kincstár érdeke és befolyása lép előtérbe.

Ezentúl a főpapok hagyatékuknak egy harmadáról rendelkezhetnek szabadon; a második harmadról csak templomok, plébániák, papnöveldék javára; a harmadikról egyáltalán nem, az a királyi kincstárt illeti. A hagyatékoknak és széküresedés idején a javadalmaknak kezelésében a káptalani kiküldöttek mellett kincstári biztosnak is van része; a széküresedés alatt a javadalmak jövedelme az egyház és a királyi kincstár között osztatik meg.

*

A királyi hatalom terjeszkedése az egyházi élet körében, azokban az intézkedésekben is érvényesül, amiket Leopold az ország rácz és oláh lakosságának azon része érdekében tett, mely a keleti egyházból kiválván, Rómához csatlakozott.

Így mikor 1687-ben, a Szerémségben Raics Longinus püspök hiveivel, a katholika egyházzal egyesült, őt a király saját hatalmából »főpásztori tisztében meghagyta, megerősítette,« a püspökséget neki adományozta; sőt azt is megállapította, hogy a szerémi latin szertartású püspöknek, úgy mint helynöke, engedelmeskedni tartozzék. Utódját szintén ilyen módon nevezte ki.[1])

Kollonics prímás és a Jézus társág Erdélyben működő tagjainak buzgólkodása következtében, a XVIII. század utolsó éveiben, görög keleti egyházhoz tartozó *oláhok* között a kath. egyházzal való egyesülés eszméje mind nagyobb tért foglalt; főkép amióta Leopold király 1698 május 28-ikán kelt elhatározásával megállapította, hogy a görög-keleti papok, kik a római pápának fönhatóságát elismerik, ezzel a kath. papság kiváltságainak részeseivé válnak.[2])

Kevéssel utóbb Athanásius püspök, ki nagyszámú oláh pappal a katholika egyházhoz csatlakozott, a királyhoz azt a kérelmet intézte, hogy papjai részére a kath. papság kiváltságaiban való

---

[1]) Az 1688 és 1694-ik évi adományleveleket kiadta *Fiedler*. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. XXXVII. 122.

[2]) *Nilles*. 195.

részességet, névszerint a közterhektől való mentességet biztosítsa.[1]) A mely kivánságnak a király, *apostoli jogaira és kötelességeire való* utalással, 1699 február 19-ikén kelt diplomájával tett eleget.[2])

Ezen királyi diploma végrehajtása tárgyában, és az abban adományozott előjogokkal való visszaélés megakadályozása végett, az erdélyi kormányszék szabályrendeletet bocsátott ki, mely az egyházi joghatóság körébe mélyen beavatkozott. Megállapította, hogy a nagyobb községekben két papnál, a kisebbekben egynél több ne alkalmaztassék; a püspök papokká csak olyan egyéneket szenteljen, kik szigoru vizsgálatban alkalmasaknak bizonyulnak; a papok, kiknek hivataluk nincs. kolostorban tartózkodjanak. Ezen szabályrendelet kihirdetésére kormánybiztosokat rendelt.[3])

De Athanasius püspök és az oláh papság mind a szabályrendelet, mind a biztosok kiküldése ellen óvást emeltek, és kijelentették, hogy csak az ő felségétől »mint *apostoli királytól*« és a prímástól kiküldendő biztosokat fogadják el.« [4])

Mire az erdélyi kormányszék és ez ekkor Gyulafehérvárt ülésező erdélyi országgyülés — Kollonics prímáshoz fordultak azzal a kérelemmel, hogy az oláh papok részére ő bocsásson ki szabályrendeletet, illetőleg azt, a mi kibocsáttatott, erősítse meg. Amit a prímás meg is tett.[5])

Athanasius püspök részére a király 1701 márczius 19-ikén adomány-levelet állított ki. Ebben őt »királyi kegyúri joga alapján, melyet Erdély és a hozzá tartozó részek összes egyházainak és javadalmainak adományozására, elődei, Magyarország boldogemlékü királyainak példájára bir és gyakorol, az Erdélyben és a hozzá tartozó részekben lakó oláh nem-

[1]) Ugyanott. 200.

[2]) »Cum immunitas ecclesiastica . . . in *apostolico nostro regno* Hungariae . . . sancita sit, cumque a . . . maiestate nostra (utpote quae speciatem inter reges christianos praerogativam *regis apostolici* obtinemus) asseri, defendique condeceat . . . zelanti *regis apostolici muneri* respondere volentes, ex *authoritatis nostrae regiae plenitudine* . . . declarare voluimus, quatenus graeci ritus sacrae Romanae ecclesiae unitorum tum ecclesiae ipsae, tum ecclesiasticae personae . . . immunitate ecclesiastica gaudere debeant.« Ugyanott. 224.

[3]) *Nilles.* 235.

[4]) Az 1699 szeptember 26. és 30-ikán kelt óvások ugyanott. 340.

[5]) 1700 február 7-ikén kelt rendelete ugyanott. 238.

zet püspökének, főpapjának és főpásztorának ... felfogadja, kinevezi, választja és bemutatja; oly föltétel alatt, hogy a pápának és az esztergomi érseknek engedelmeskedni köteles legyen«.[1])

Ugyanazon napon a király az oláh püspökség részére új kiváltság-levelet állított ki, melyben a két év előtt adományozott kiváltságokat megerősíti és gyarapítja; de egyszersmind a püspök állását szabályozza. Megállapítja, hogy a püspök az egész papsággal az esztergomi érsektől fog függeni; a püspök mellé a király vagy az esztergomi érsek egy hittudóst fog rendelni, ki hivatva lesz a kánoni jog rendelkezéseinek érvényt szerezni; a püspök nyomós ok és a zsinat hozzájárulása nélkül a papokat nem birságolhatja; a püspök csak azokat, kik huszonötödik évöket el nem érték, szentelheti föl; a felnőttek a husvéti időszakon kivül is részesülhetnek az oltári szentségben. Egyszersmind utalva arra, hogy neki »mint *apostoli királynak és az egyházak legfőbb kegyúrának,* Erdélyben és a hozzácsatolt részekben, az *apostoli királyság* kiváltságai alapján, az összes javadalmak adományozására joga van;« megengedi, hogy az oláh egyesült papság a püspökség üresedésekor három alkalmas egyént terjeszthessen elő a királynak, a ki közülök egyet »*választ, kinevez*«, és részére az adomány-levelet az erdélyi udvari cancellária utján kiállíttatja.[2])

Miként az egyházi kormányzat, úgy az egyházi biráskodás terén is érvényesítette a király az ő hatalmát.

Radanai Mátyás 1687 augusztus 8-ikán pécsi püspökké neveztetett ki. De alig hogy megyéjének kormányát átvette, ellenségei azt a vádat emelték ellene az udvarnál, hogy gyakran a királyi tekintélyt sértő és lázitó nyilatkozatokat lehet tőle hallani. A király a vád megvizsgálására 1689-ben Kollonics bibornok elnöklete alatt külön biróságot küldött ki, mely hosszú tárgyalás után 1691-ben azt a jelentést terjesztette elő, hogy »a püspök kihágásai és fogyatkozásai elégséges okot nyujtanak arra, hogy ő püspökségétől megfosztassék, és helyébe más neveztessék ki.« Erre a királyt fölhatalmazottnak tekintették, mivel Radanai az 1689 november 7-ikén tartott consisto-

[1]) Ugyanott. 289.
[2]) Ugyanott. 292—301.

riumban megerősíttetett ugyan, de a bullák kiállitása elmaradt, s így az ő megerősítése elévült.[1])

Leopold király soká habozott ezt a javaslatot elfogadni. Csak az 1696-ik év végén határozta el magát arra, hogy Radanait elmozdítja, és Dolny István esztergomi prépostot pécsi püspökké nevezte ki. Az adomány-levélben előadja, hogy Radanait abban a reménységben nevezte volt ki, hogy »a pápai megerősítést kieszközli és főpásztori kötelességeit kellően teljesíti; mivel azonban a pápai megerősítést el nem nyerte, időközben pedig több rendbeli panaszok érkeztek, melyek a nagykiterjedésü egyházmegye kormányzására való képtelenségéről, és hiveinek személye iránt tanusított idegenkedéséről tanúskodnak; ezen és más fontos okok« az adományozás visszavételére és megsemmisítésére és az ennek következtében megüresedett püspökség uj betöltésére késztetik.[2])

A Radanai ellen indított vizsgálatról és annak eredményéről Rómába jelentés nem küldetett. Ott az egész ügy felől csak akkor értesültek, mikor a Dolny javára kiállított bemutató irat oda megérkezett. Az államtitkár ekkor a bécsi nuntiust tudósította, hogy a pápa »ő felsége óhajtásait teljesíteni kivánja ugyan, de szükségesnek látja, hogy az okokról, melyek Radanai mellőzését és Dolny kinevezését követelik, hiteles bizonyítékokkal igazolt jelentés tétessék.[3])

Ez a jelentés nem küldetett be. A következő évben a császári követ Rómában azt a javaslatot terjesztette elő, hogy az ügy végleges eldöntéseig Dolnyt egyelőre a pécsi püspökség administratorává rendelje a pápa. De erre is tagadó választ kapott.

Az államtitkár 1698 márczius 22-ikén a következő jegyzékben jelezte a szent-szék álláspontját: »Minden, a mi a pécsi püspökség betöltését késlelteti, ő szentsége főpásztori szivét fájdalmasan érinti; mivel a hosszú üresedésből származó súlyos hátrányokat jól ismeri; de szemben a kánoni vizsgálattal, mely Radanait alkalmasnak tüntette ki, az ellene emelt kifogások

[1]) *Koller* Historia episcopatus Quinqueecclesiensis. VII. 112.

[2]) Az 1696 deczember 15-ikén kelt királyi okirat az országos levéltárban.

[3]) Az államtitkár 1697 augusztus 17-iki jegyzéke.

hiteles igazolása előtt, más kinevezés elfogadására nem határozhatja el magát.«

Ekkor a király engedett, és Radanai visszahelyezésében megnyugodott. Radanai 1699 szeptember 7-ikén a pápai megerősítést másodizben elnyerte, és 1703-ban bekövetkezett haláláig pécsi püspök maradt. Dolny csanádi püspök lett.

Ezalatt a zágrábi és bosniai püspökök között a két egyházmegye területének határai tárgyában per támadván, Leopold »*apostoli-királyi joga*«[1]) alapján az ügy eldöntését a maga jogköréhez tartozónak tekintette, és a kalocsai érseket rendelte biróul. A zágrábi püspök ezen intézkedés előtt meghajolt. Ellenben a bosniai püspök, a kalocsai érsek mellőzésével, Rómába fordult, és ott személyesen megjelenvén, azon fáradozott, hogy az ügy eldöntését a szent-szék vállalja el. Ebben a tényben a király »Magyarország kiváltságain és törvényein, úgy szintén az apostoli király tekintélyén és jogain ejtett sérelmet« látott.[2]) És ezt 1695 julius 18-ikán római követéhez intézett rendeletében kifejtvén, utalt a konstanczi zsinattól származó privilegiumra, úgy szintén az országos törvényekre, melyek szigoru büntetéseket rónak mindazokra, akik a rendes birák mellőzésével Rómában pert indítanak. Ennek következtében a követnek meghagyta: a bosniai püspököt birja rá, hogy szándékával hagyjon föl, és rögtön egyházmegyéjébe térjen vissza; ha pedig ez a fölhivás sikertelen maradna, a pápánál eszközölje ki, hogy a püspök az ő keresetével az *apostoli királyhoz*, mint ezen ügy illetékes birájához utaltassék.[3])

És csakugyan a bosniai püspök a királytól biróul rendelt kalocsai érsek illetékességét elismerte, utóbb pedig ennek itéletétől a prímáshoz fölebbezett.[4])

---

[1]) »Auctoritate juris nostri *apostolico-regii*«.

[2]) »In manifestum dicti regni nostri Hungariae privilegiorum, legumque . . . praejudicium, ac maiestatis quoque nostrae auctoritatis et juris, quod in similibus quoque casibus, tamquam *rex apostolicus* haberemus, laesionem . . .«

[3]) »Ut idem episcopus Bosnensis quoad praetensam causam suam ad nos, tanquam ad *regem apostolicum*, per nos decidendam relegetur et remittatur.« *Péterfi*. I. 80.

[4]) Ezt a nuntius 1701 augusztus 20-iki jelentéséből tudjuk. Itt azt is olvassuk, hogy a primás az ő ítéletéhez a nuntius hozzájárulását kérte; de a nuntius ezt megtagadta, mert abban, hogy a primással együtt adjon ki itéletet, a nuntiusi joghatóság sérelmét látta.

És éppen ezen időben a pereknek felebbezés utján Rómába vitelét is meg akarta akadályozni *Kollonics* bibornok-prímás. Egy szepesi pap pere alkalmából, a nuntiussal szemben azt a kettős igényt támasztotta, hogy az esztergomi érseki törvényszéktől a prímásnak, mint a szent-szék született követének törvényszékéhez fölebbezni lehessen; és hogy azokat, kik az ő törvényszékének mellőzésével Rómába fölebbeznek, büntethesse. »Azt képzeli — jegyzi meg a nuntius, mikor Rómába jelentést tesz — hogy az ország *apostoli* jelleme a prímás itéleteit fölebbezhetetlenekké teszi.« [1])

Az államtitkár a válaszban kifejtette, hogy »az ország apostoli jelleme nem zárja ki, sőt inkább természetesnek tünteti föl azt, hogy az egyházi törvényszékek a pápa legfőbb tekintélyének alá legyenek rendelve. Szintúgy az apostoli szék született követének méltóságból, amely az apostoli biztos tisztével azonos, következik, hogy a megbizottnak itéletétől a megbizóhoz föllebbezni lehet.« [2])

*

A királyi udvar és a magyar főpapság jogi álláspontja eszerint nem egyszer aggodalmakat támaszthatott Rómában. De itt azon voltak, hogy az összeütközésekre vezető alkalmak elől kitérjenek. Sőt éppen ekkor egy régóta függőben levő kérdést is a király óhajtásainak megfelelően oldattak meg.

Leopold 1696-ban Illyés András esztergomi kanonokot erdélyi püspökké nevezte ki, és a pápának bemutatta. Hat év óta Erdély őt uralta; és így reméllhette, hogy a megerősités most többé nehézségekbe nem ütközik. Az emlékirat, melyet római követe ebben az ügyben benyújtott, abból indul ki hogy a püspökség betöltésének legutolsó esetében a szent-szék az erdélyi fejedelem kinevezési jogát elismerte; miután tehát a magyar király hűbérésének kinevezését elfogadta volt: a magyar királyét, ki Erdélyt a saját fegyverével a török uralom alól felszabadította, nem utasíthatja vissza. És ha a kinevezési jogot a magyar király ekkorig nem birta volna, azt azzal, hogy az országot a hitetlenek kezeiből kiragadta, megszerzi vala.

---

1) A nuntius 1701 június 4-iki jelentése.
2) Az 1701 június 25-iki jegyzékben.

Mivel az erdélyi püspökség betöltésének utolsó előtti (1554) esetét Rómában úgy tüntették föl, mintha akkor a pápa szabadon rendelkezett volna, az emlékirat kiemeli, hogy a római jegyzőkönyvekben a királyi kinevezésről ugyan említés nem történik; de ugyanakkor kilencz magyarországi püspökség betöltésénél sincs a királyi kinevezés megemlítve; pedig ezekre a magyar király kinevezési jogát a szent-szék mindig elismerte.

A congregatio amiatt is kifogást tett, hogy a király az erdélyi püspökség javadalmazásáról kellően nem gondoskodott. A püspökség birtokai részint a kincstár, részint magánosok kezei között lévén, azoknak visszaadását elrendelni, a protestáns rendekre való tekintettel, a király tanácsosnak nem látta; mindazáltal kijelentette, hogy a Magyarországban uralkodó gyakorlat szerint, a püspök más javadalmakból fogja ellátását kapni; és kilátásba helyezte, hogy később a püspöki javak visszaszerzésére is alkalom nyilik.[1])

A congregatio 1699 szeptember 14-iki ülésében az erdélyi püspökség betöltésének kérdése élénk vitát támasztott. A tizenhét ülnök közül nyolcz amellett volt, hogy a kinevezett püspököt megerősíteni nem lehet, és apostoli helynököt kell rendelni. Arra hivatkoztak, hogy a püspökség 1539 és 1554-iki évi betöltésénél a királyi kinevezés nem említtetik; hogy 1638, 1667 és 1689-ben a megerősítést a congregatio megtagadta; és hogy a pápai megerősítést a királytól kinevezett egyetlen erdélyi püspök sem nyerte el.

Ezzel szemben kilencz szavazat amellett volt, hogy miután 1600-ban az erdélyi püspökség a fejedelem kinevezése alapján töltetett be, és a fejedelem jogait most a magyar király birja: az ő kinevezését el kell fogadni.[2])

Az egyetlen szavazattöbbséggel hozott határozatot, amely szerint Illyés Andrásnak »a császártól, mint Erdély fejedelmétől« történt kinevezése elfogadandó, a pápa jóváhagyta.[3])

---

[1]) A consistoriális levéltárban.

[2]) *Riganti.* I. 219.

[3]) A congregatió végzése: »Censuit, si sanctissimo domino nostro placuerit, admittendam esse nominationem a caesare uti Transsilvaniae principe.« — Az államtitkár 1696 szeptember 15-ikén a nuntiusnak irja:

A Rómában székelő császári követ ekkor felszólalt az ellen, hogy a szent-szék a császárnak mint erdélyi fejedelemnek, s nem mint magyar királynak kinevezési jogát ismeri el. Emiatt a bullák kiállitása elhalasztatott. De őt az udvar desavouálta. Kollonics a nuntius előtt kijelentette, hogy teljesen közönyös az, akár a magyar királyt, akár az erdélyi fejedelmet tekinti a szent-szék a püspök kinevezésére jogosítottnak, amiért is »ő felsége rosz néven veszi, hogy római követe nehézségeket támasztott, melyek Isten és az egyház szolgálatára nézve nagyfontosságu ügy elintézését késleltetik.«[1])

*

Az az óhajtás, hogy a püspökségek betöltése a szent-szék és a korona között surlódásokat ne támaszszon: 1701-ben a bécsi nuntiust arra késztette, hogy a nuntiatura levéltárának irataiból összeállította azon püspökségek jegyzékét, amelyekre nézve a szent-szék, a kinevezések megerősítésével, a magyar király kinevezési jogát tényleg elismerte. Ezt a jegyzéket Rómában gondosan átvizsgálták, és arra az eredményre jutottak, hogy a nuntiustól felsorolt püspökségek öt osztályba sorozandók:

a) A királyi kinevezési jog körébe tartoznak: az esztergomi és kalocsai érsekségek, a bosniai, csanádi, egri, erdélyi győri, knini, modrusi (corbáviai), pécsi, szerémi, váczi, váradi veszprémi, zágrábi és zengi püspökségek.

b) A velenczei köztársaság a bemutatás jogát gyakorolja a scardónai püspökségre Dalmátiában.

c) A raguzai köztársaság bemutat a stagnoi püspökségre Dalmátiában.

d) A szent-szék korlátlan rendelkezése alá tartoznak: az arbei és rosoni püspökségek velenczei területen; a nónai és trebinjei püspökségek Herczegovinában; a scopiai püspökség Dalmátiában, Bosnia szélén; végre a szendrői püspökség Szerbországban.

»É stato qui ammessa la nomina che l'imperatore come principe di Transsilvania ha fatta de signor Andrea Illyes al vescorato d'Alba Giulia.«

[1]) Az államtitkár 1696 deczember 1-iki jegyzéke és a nuntius deczember 29-iki jelentése.

e) A munkácsi és svidniczi püspökségek nem léteznek.[1])

Ezen összesen 25 püspökségen kivül ez időben (1701) a király meg a következő 14 czímzetes püspökséget adományozta: az almisit, ansariait (oseroit), a báczit, biduait, cattaróit, makarskait, phárosit, (lesinait), sardicait, (várnait), sebenicóit, scutarit, temnit, titopolisit, trauit és vovadrait.[2])

Ezekről azonban a szent-szék tudomást nem vett; mivel az azokra kinevezett főpapok, megerősítésök ügyében, Rómában lépéseket nem tettek.

II.

A munkácsi püspökség. — Telekessi István egri püspök elmozdítása és visszahelyezése. — Eleonora özvegy királyné a kegyuri jogot a király nevében gyakorolhatja-e? — A zengi és szerémi püspökök ügye. — A coadjutor kinevezésének joga iránt folytatott tárgyalások. — A fogarasi püspökség betöltésének joga.

A magyarországi püspökségek Rómában készült jegyzékének tanusága szerint, a szent-szék a svidniczi és munkácsi püspökségeket nem létezőknek tekintette. A svidniczire nézve ez a körülmény nehézséget nem támasztott, mert a királytól kinevezett püspökök ezentul is más czímen a megerősítést és a fölszentelésre való fölhatalmazást megkapták. De a munkácsi püspökség betöltése, mikor az 1706-ban megüresedett, egy évtizedre kiterjedő bonyodalmakkal járt.

II. Rákóczi Ferencz azt állítván, hogy őt, mint Munkács urát, a görög püspökségre kegyúri jog illeti meg, mely eddig tőle igazságtalanul elvonatott, Kaminski Petronius prépostot munkácsi püspökké nevezte ki,[3]) és a kiewi patriarkához fordult

---

[1]) Episcopatus regni Hungariae cum annexis, qui ad nominationem caesareae maiestatis seu liberae collationis sunt. Mellékelve az államtitkár 1701 szeptember 21-iki jelentése.

[2]) Ezekhez utóbb járultak: a belgrádi, bosoni, curzolai, dulmi, dulcignói, metoni, pristinai, sophiai, serbiai és vegliai püspökségek. (Az országos levéltárban őrzött »Liber dignitatum ecclesiasticarum« nyomán.)

[3]) 1707 február 28-ikán kelt okiratában így szól: »Officium et honorem episcopatus ecclesiarum graeci ritus, sacro-sanctae romanae fidei unitarum, in ducatu nostro constituimus, quod videlicet . . . cum manifesto juris nostri patronatus praejudicio a libera dispositione nostra avulsum, jam divinis auspiciis redintegratum, plenarii juris nostri authoritate collationi nostrae subjectum« . . . *Nilles*. 865.

azzal a kérelemmel, hogy Kaminskit szentelje föl, és részére a pápai megerősítést eszközölje ki.[1])

Ugyanekkor a ruthén papság, a korábbi gyakorlathoz visszatérve, Hodemarszki Jánost püspökké választotta meg (1707), akit a király elfogadott, munkácsi püspökké kinevezett, a püspöki javadalomba bevezettetett,[2]) és a szent-széknek bemutatott.[3]) De a pápai megerősítést Hodemarszki el nem nyerhette. Rómában többféle nehézséget támasztottak. Arra utaltak, hogy a munkácsi *püspökség* alapításáról és fönnállásáról a szent-széknek tudomása nincs. Emellett Hodemarszki személye ellen is kifogás volt, mivel azzal vádoltatott, hogy schismatikus hajlamokat táplál. És az unió megszilárdítása tekintetében a szent-széktől rendelt apostoli helynökben nagyobb biztosítékot láttak, mint a ruthén papságtól választott püspökben. Ezért a pápa — az 1689-ik évi példát követve, — 1710-ben Filipovics Policarpot apostoli helynöknek nevezte ki.

De ez ellen József király határozott óvást emelt. »Mi — úgymond — a királyi kegyúraság sérelmére, semmiféle missionariust, főképen olyat, a ki előttünk ismeretlen és talán külföldi származásu is, annak a püspökségnek, kivált Magyarország jelen viszonyai között, birtokába nem bocsáthatunk; azt a nagyszámu (ruthén) népet egy tőlünk ki nem nevezett és nem ismert idegen ember vezetésére nem bizhatjuk.« Római követének meghagyta, eszközölje ki a pápánál, hogy szándékával hagyjon föl, mert ezzel »nagy botrányt idézne elő, a királyi tekintélyt lealázná, és sok százezer lélek veszedelmét okozná;« hanem inkább a munkácsi püspökség fölállítását hagyja helyben, és Hodemarszkit erősítse meg.[4])

A királynak kevéssel utóbb (1711 ápril 17-ikén) bekö-

---

[1]) *Nilles.* 866.

[2]) Ő maga 1711 tavaszán a pápához intézett kérvényében így szól: »Demortuo episcopo Josepho de Camillis per unitum graeci ritus clerum more solito in episcopum sum electus, successive per . . . regem Hungariae apostolicum pro dicto episcopatu Munkacsiensi nominatus, vi donationis regiae possessio quoque in temporalibus dicti episcopatus ad manum mihi est.« (Melléklet a bécsi nuntius 1711 május 30-iki jelentéséhez.)

[3]) Ezt József király 1711 január 5-ikén római követéhez intézett iratában említi. (Egykorú másolata a bécsi állami levéltárban.)

[4]) Az idézett királyi levélben.

vetkezett halála után, a császári miniszterek hajlandók voltak engedményekre, és megnyugodni abban, hogy a ruthén nép főpásztora apostoli helynök jellegét birja; csak arra helyeztek súlyt, hogy a királyi kinevezési jog épségben tartassék, és az apostoli helynök tisztét Hodemarszki nyerje el.[1])

De Rómában szilárdul el voltak tökélve, hogy Hodemarszkira a főpásztori tisztet nem bizzák. És a nuntius azt a megbizást kapta, hogy őt lemondásra, a minisztereket pedig Filipovicsnak apostoli helynökül elfogadására birja.[2])

A nuntius igyekezetei sikertelenek voltak. A miniszterek azt válaszolták neki, hogy a munkácsi főpásztornak, legyen az püspök vagy apostoli helynök, kinevezése a király jogaihoz tartozik; továbbá hogy Filipovicsot már azért sem lehetne kinevezni, mert lengyel és nem magyar alattvaló; végre hogy a munkácsi főpásztor javadalmazására szolgáló apátság királyi adománylevél alapján Hodemarszki birtokában lévén, tőle el nem vehető. Filipovics, ki személyesen megjelent Bécsben, csakhamar reményt vesztve, Lengyelországba távozott.[3])

Két év mult el anélkül hogy az ügy állásában változás állott volna be. Hodemarszki a püspöki czím, javadalom és joghatóság birtokában maradt. 1713 tavasz elején Telekessi István, az egri püspök lépett föl ellene. Azon a czímen, hogy a munkácsi görög egyházmegye az ő püspökségének területén fekszik, és így a ruthén népet hiveihez számíthatja, ezek részére Bizanczi Györgyöt püspöki helynökül nevezte ki.

A ruthén papság most Hodemarszki és Bizanczi közt megoszlott. A két párt elkeseredett harczban állott egymással. Hodemarszki azon volt, hogy a saját érdekei és a korona jogai között szoros kapcsolatot létesítsen. Ezért 1714-ben azt a vádat emelte a király előtt, hogy Bizanczi egy papi értekezleten úgy nyilatkozott, hogy a munkácsi püspökség betöltésére a királynak semmi joga nincs, minélfogva a királytól kinevezett Hodemarszkit törvényes püspöknek elismerni nem szabad. Hodemarszki ezért a királyhoz azzal a kérelemmel fordult, hogy »mint legfőbb kegyúr és az összes egyházi javadalmak

[1]) A nuntius 1711 május 30-iki jelentése.
[2]) Az államtitkár 1711 július 11-iki jegyzéke.
[3]) A nuntius 1711 augusztus 1. és szeptember 5-iki jelentése.

adományozója,« őt a munkácsi püspökségben tartsa fönn, és Szabolcsmegyéhez intézendő rendelettel Bizanczi Györgyöt és az ehhez szitó görög papokat arra késztesse, hogy őt püspöküknek ismerjék el.[1])

A magyar cancellária a följelentésre nagy sulyt fektetett. Szabolcs-megyéhez rendeletet bocsátott, amelyben arra utal, hogy »az összes egyházi javadalmak, szent István királytól fogva, a munkácsi püspökség pedig a ruthén népnek a római egyházhoz csatlakozása óta, a királyi adományozás köréhez tartoznak; azok tehát, a kik az ellenkezőt állítják, a királyi méltóság és joghatóság ellen nyilvános sérelmet követnek el;« ennélfogva vizsgálatot rendelt el, annak kiderítésére: vajjon Bizanczi részéről a jelezett nyilatkozat csakugyan megtörtént-e.[2])

És mivel a vád alaposnak bizonyult, a prímás, apostoli követi joghatóságára is hivatkozva, Bizanczit a helynöki tiszttől elmozdította. Mindazáltal ez az intézkedés nem Hodemarszki javára történt. A prímás ugyanis 1715 február 15-ikén kelt iratában a ruthén papságnak tudomására hozta, hogy mivel ő szentségének, a bécsi nuntius utján tett kijelentése szerint, Hodemarszkinak a megerősítés elnyerésére reménysége nincs, — őt a kánonok értelmében semmiféle joghatóság nem illeti meg, és irányában a papság engedelmességgel nem tartozik.[3])

Ennek daczára a ruthén papság nagy része ezentul is Hodemarszkihoz ragaszkodott; amiért a primás megrovását vonta magára, a ki a papságot figyelmeztette, hogy a görögszertartású püspököknek is kinevezése a királyhoz, megerősítése a pápához tartozik; ellenben a papság a püspöki szék betöltésére befolyást gyakorolni nincs hivatva.[4])

A bonyodalomnak Hodemarszki önkénytes lemondása vetett véget. Mire a pápa 1716 február 5-ikén Bizanczi Györgyöt apostoli helynök minőségében a ruthén nép főpász-

---

[1]) A dátum-nélküli kérvény egykorú másolata a prímási levéltárban.

[2]) Az 1714 augusztus 27-iki rendelet ugyanott.

[3]) A levél fogalmazata ugyanott.

[4]) A munkácsi papságnak 1715 augusztus 10-ikén kelt fölterjesztése és az augusztus 26-ikán kelt prímási válaszirat ugyanott.

torává rendelte; a király pedig ugyanazon év november 8-ikán az adománylevelet kiállította részére.

*

Az alatt az idő alatt, a míg Hodemarszkinak a püspökségről eltávolítása végett a tárgyalások folytak: a szent-szék egy magyar főpapnak püspökségéről való eltávolítását akadályozta meg.

I. József király előterjesztésére XI. Kelemen pápa, 1709 augusztus 17-ikén kelt iratában, az esztergomi érseket, Keresztély szász herczeget fölhatalmazta, hogy mindazokat a magyarországi egyházi férfiakat, a kik II. Rákóczi Ferenczhez csatlakozva, a király ellen intézett fölkelésben résztvettek, és a pápai irat kihirdetésétől számítandó egy hónap alatt a király hüségére vissza nem térnek, egyházi büntetésekkel sujthassa, és javadalmuktól is megfoszthassa.

Az érsek ezen fölhatalmazással élvén, Rákoczi papi hiveinek legelőkelőbbjét: *Telekessi István* egri püspököt javadalmától megfosztotta, mire a király 1710 junius 1-én kelt adománylevelében gróf *Csáki Imre* váradi püspököt az egri püspökség administrátorává nevezte, ki és a püspökséget neki adományozta.[1])

A nuntius, amint erről értesült, kétsége lévén az iránt, vajjon az esztergomi érseknek adott fölhatalmazás a püspökök letételére is kiterjed, Rómából utasítást kért.[2]) Mire a bibornok-államtitkártól azt a választ kapta, hogy a tridenti zsinat végzései értelmében a püspökök letétele és javadalmuktól való megfosztása közvetlenül a pápának van föntartva, aki ezt a hatalmat másra csak is sajátkezüleg aláirt külön megbizás utján ruházhatja; mivel pedig az esztergomi érsek részére adott általános fölhatalmazásban a püspökök letételéről szó nincsen, az egri püspök ellen hozott itélet semmisnek tekintendő. A nuntius ezek után utasíttatik, hogy amennyiben a király az egri püspökséget a váradi püspöknek adományozta, ennek megerősítése ügyében semmiféle lépést ne tegyen; továbbá

[1]) Az adománylevél az országos levéltár Liber Collationum czímű könyvében.
[2]) 1710 július 19-ikén kelt jelentésében.

az esztergomi érseket figyelmeztesse, hogy az egri püspök ellen hozott itélete semmis, és más püspökök elleni eljárás megindításától tartózkodnia kell; végre az egri püspök politikai magaviseletéről jelentést küldjön, hogy ő szentsége az igazság követeléseinek megfelelően járhasson el.[1])

A nuntius az egri püspökről azt a jelentést küldötte Rómába, hogy az a magyar király letételét kimondó országgyülési végzést aláirta ugyan, de ezt csak a kényszerüségnek engedve, cselekedte; aminthogy a fölkeléshez való csatlakozását is azzal mentegeti, hogy hiveit elhagyni nem akarta; egyébiránt tiszta erkölcsü, ájtatos és buzgó főpap, ki papsága körében szigorú fegyelmet tud föntartani, templomokat épít, jótékonyságot gyakorol, és mindezért köztiszteletben áll.[2])

A prímás az ő eljárásának igazolására azt hozta föl, hogy ő maga semmiféle püspököt nem tett le, és nem fosztott meg egyházától, hanem arra szorítkozott, hogy a szent-atyától a lázadó papok ellen hozott itéletet végrehajtotta; a pápai brévét betüszerinti értelemben vette, és nem tételezte föl, hogy a püspökök ki vannak véve; a tridenti zsinat végzését ismerte ugyan, de tudja, hogy a pápa a zsinat fölött áll.[3])

A bibornok-államtitkár szeptember 13-ikán a nuntiust utasította, hogy a Telekessire vonatkozó irományokat a prímástól kivánja be, és Rómába küldje, mivel a pápa, a kit ezen ügy elbirálása egyedül illet meg, a törvényes eljárást a kánonok értelmében maga szándékozik megindítani, és a főpapot ha bünösnek bizonyul, a megfelelő büntetéssel sujtani.

Utóbb a szent-szék nemcsak ahhoz az állásponthoz ragaszkodott, hogy a Telekessi ellen hozott itélet jogerőt nélkülöz; hanem a prímástól a fölkeléshez csatlakozott többi világi és szerzetes papok ellen hozott itéleteket is érvényteleneknek nyilvánította, mivel kitünt, hogy a prímás birói tisztében, az egyházi törvénykezésben előirt formák mellőzésével, önkényesen járt el. És így az összes elitéltekre nézve uj eljárás megindítását rendelte el. De ebben a prímást téljesen elmellőzni nem akarta. Uj megbizást küldött neki, amelynek értelmében föl-

[1]) Az 1710 augusztus 2-ikán kelt jegyzék.
[2]) Az 1710 augusztus 23-iki jelentés.
[3]) 1710 augusztus 30-ikán a nuntiushoz intézett levele.

hivatott, hogy Telekessi és a felkelésben netán részes egyéb püspökök ellen vizsgálatot indítson, és a vizsgálati iratokat Rómába küldje, a hol a pápa itél fölöttök; a fölkeléshez csatlakozott többi világi és szerzetes papok ellen pedig, a törvényes formák (idézés, kihallgatás, tanu-vallomások) megtartásával, uj itéletet hozzon.[1])

A királyi udvarnál eleinte megnyugodtak abban, hogy az egri püspök fölött való biráskodási jogát a pápa maga számára igényelte;[2]) de mikor a prímás a Rómából vett uj megbizást a császári miniszterekkel közölte, ezek az ellen kifogást emeltek, és úgy nyilatkoztak, hogy »Magyarország *apostoli királyának* joga van a püspökök ellen teljes hatalommal biráskodni.« És hogy ezt a jogot a szent-szék előtt igazolják, egy császári államtanácsost s a magyar cancellárt szándékoztak megbizni, hogy a nuntiussal tárgyalásokat indítsanak.[3]) Rómában ez a tudósítás nem csekély megütközéssel fogadtatott. De az államtitkár azt a meggyőződést fejezte ki, hogy a nuntiusnak már is sikerült a kormány képviselőit meggyőzni a felől, hogy »a császári felség, mint Magyarország királya, nélkülözi a joghatóságot, melynek alapján bármilyen magyarországi egyházi személy, annál kevésbbé püspök fölött biráskodhatik; habár a szent-széktől nyert kiváltság alapján az *apostoli czím* kitüntetését birja;« a király maga is elismerte, hogy ilyen joghatósága nincs, mivel beleegyezését adta ahhoz, hogy a fölkelésben részes egyházi férfiak ellen a törvényes eljárást a prímás a pápától nyert fölhatalmazás alapján indítsa meg; nincs is arra példa, hogy világi fejedelmek a püspökök megbüntetésére hatalommal föl lettek volna ruházva; és ilyen hatalom, miként a szentszéktől kiváló érdemek jutalmául világi fejedelmeknek adományozott egyébb (»az egyház elsőszülöttje« — »katholikns király« — »az egyház oltalmazója«) czímmel, úgy az apostoli czímmel sincs összekapcsolva.[4])

---

[1]) Az államtitkár 1710 november 8-iki jegyzéke.

[2]) Ez kitünik a nuntius 1710 augusztus 30-iki jelentéséből, és az 1710 szeptember 15-ikán a prímáshoz intézett királyi iratból, mely a pápa elhatározását észrevétel nélkül tudomására hozza. (Fogalmazata a bécsi állami levéltárban.)

[3]) A nuntius 1710 szeptember 13-iki jelentése.

[4]) Az államtitkár 1710 január 10-iki jegyzéke.

Mindazáltal az udvarnál a jelezett igény érvényesítésére kisérlet nem történt. És a prímás sem indította meg az uj vizsgálatot. Az ügy békés megoldására nyilt remény. Ugyanis 1710 őszén, mikor a császári seregek Eger közelébe nyomúltak, a püspök a várost önkényt megnyitotta, és a benyomuló csapatokat jól fogadta. Ez az esemény alkalmat szolgáltatott a nuntiusnak, hogy a püspök érdekében közbenjárjon, részére a királyi kegyelmet kieszközölje. Igyekezetei 1711 márczius elején szerencsés eredményre vezettek.[1])

De eközben február elején a nuntius azt a tudósítást kapta, hogy Csáki gróf, a kinevezett egri administrátor, Egerben megjelent, és a királyi adomány-levél alapján a püspökséget birtokába vette. Ezen »merénylet« arra késztette őt, hogy a minisztereknél »a botrányos eljárás« ellen erőteljes hangon felszólaljon, és a pápát is fölkérje, hogy Csákihoz intézendő brévében neheztelését nyilvánítsa.[2]) Néhány nap mulva kitünt, hogy a tudósítás nem felelt meg a valóságnak; Csáki nem ment Egerbe, csak ügynökeit küldötte oda, azzal a megbízással, hogy részére a székesegyházat és a püspöki javadalmat átvegyék. Mire Telekessi a nuntius közbenjárását kérte ki;[3]) a nuntius pedig Csákit felszólította, hogy ügynökeit hivja vissza, amit az készséggel megtett; eljárását azzal mentegetvén, hogy ő a püspöki javadalmakat csak biztosítani akarta a kamara tisztviselőivel szemben, kik azokat bizonyára lefoglalták volna.[4])

A pápa, a nuntius első jelentésének vétele után, Csáki grófhoz brévét intézett, melyben a kánonokba és az apostoli tekintélybe ütköző kihágásáért megrótta; figyelmeztette, hogy ezzel egyházi büntetéseket vont magára, és fölhivta, hogy a jogtalanul elfoglalt javadalmat bocsássa vissza, és kellő elégtételt nyujtson.[5]) Később arról értesülvén, hogy Csáki ügynökeit Egerből visszahivta, ezen eljárása fölött elismerését fejezte ki ugyan, de követelte, hogy a jövedelmeket, amiket az egri püs-

[1]) A nuntius 1710 november 9. 1711 január 3, 24 és márczius 7-iki jelentése.
[2]) 1711 február 7-iki jelentése.
[3]) A február 14-iki jelentés.
[4]) A márczius 21-iki jelentés.
[5]) Az államtitkár február 28-iki jegyzéke.

pökségből netán élvezett, térítse vissza, a károkat, amiket Telekessinek okozott, pótolja, és az egyházi büntetésektől való feloldozásért folyamodjék.[1])

Csáki 1711 ápril végén Bécsbe jött, és a nuntius előtt élénk fájdalmát tolmácsolta a fölött, hogy a pápa haragját vonta magára; egyuttal a pápához intézett levelet nyujtott át, melyben kinyilatkoztatja, hogy az egri püspökség elhagyását elrendelő pápai parancsnak már korábban eleget tett, jövedelmeiből semmit sem tartott meg, a püspökségnek sem egyházi sem világi kormányzatába nem avatkozott, és ha mindezek daczára mégis a szent-atya ellen vétett volna, bocsánatért esedezik, és fogadja, hogy iránta mindenkor engedelmes fiu gyanánt fogja magát viselni.[2])

Mindazáltal ezt a nyilatkozatot Rómában kielégítőnek nem találták. Habár — így hangzott az államtitkár válasza — a váradi püspök az egri püspökség kormányzatába nem avatkozott, jövedelmeihez nem nyult: az egyház átvételének tényével, mivel egy egyházat és pedig olyat, mely nem volt megüresedve, a szent-szék jóváhagyása és bullái nélkül átvett, az egyházi büntetéseket vonta magára, a melyektől a feloldozásért formaszerüen folyamodni kell.[3])

Csáki meghódolt, a feloldozásért folyamodott.[4]) De ebben a levelében a római curiánál oly részleteket találtak, melyek uj zivatart támasztottak ellene. Ugyanis utalt arra az »ős régi szokásra,« mely szerint a magyarországi főpapok, a királyi kinevezés alapján, az apostoli ellátás elnyerése előtt, a világi javakba beiktattatnak, és élvezik a jövedelmeket, melyeket az üresedés alatt a királyi kamara foglal el; továbbá emliti, hogy hittudósok véleménye alapján, az egész idő alatt, amióta az egyházi büntetéseket magára vonta, jó hirnevének megóvása végett, a papi és főpapi functiókat végezte. Ezt a két nyilatkozatot megbotránkoztatónak bélyegezték. Végre az ellen is, hogy magát« *kinevezett kalocsai érseknek«* irta alá, kifogást

[1]) Az államtitkár ápril 18. és május 23-iki jegyzékei.
[2]) A nuntius 1711 május 30-iki jelentése. És ahhoz mellékelve a váradi püspök május 29-iki levele.
[3]) Az államtitkár július 4-iki jegyzéke.
[4]) A nuntius augusztus 15-iki jelentése.

emeltek, mivel a váradi egyháztól fölmentve nem lévén, a királyi kinevezés alapján uj czím fölvételére följogosítva nincs. Azt követelték tehát, hogy uj kérvényt fogalmazzon, melyben mint váradi püspök, egyszerüen, mentegetődzés nélkül, föloldozásért folyamodik.[1]) Csáki vonakodás nélkül a harmadik kérvényt is megirta.[2]) Mire a pápa a bécsi nuntiust fölhatalmazta, hogy őt az egyházi büntetésektől föloldozhassa.[3])

És míg a szent-szék úgy szólván kérlelhetetlen szigort tanusított Csáki iránt: kiváló gondossággal igyekezett Telekessi püspöknek, nemcsak — mint láttuk — jogait és anyagi érdekeit, hanem becsületét is megóvni. Az államtitkár, a nyár folyamán, a nuntius utján, a prímásnak meghagyta, hogy Telekessi ellen kibocsátott itéletét formaszerüen semmisítse meg; ez két oknál fogva — úgymond — szükséges, először az egri püspök érdekében, és másodszor azért, hogy ezt az esetet, a pápát kizárólagosan megillető jog bitorlására, előzmény gyanánt a jövőben felhozni ne lehessen.[4]) Mire a prímás az itéletet visszavonta, és az erről kiállított okiratot Rómába megküldötte.[5])

*

De míg ekként a szent-szék, a munkácsi és egri püspökök ügyében, a saját jogait a királylyal szemközt érvényesítette; viszont a korona jogait tiszteletben tartotta.

A korona kegyúri jogai tekintetében érdekes kérdés merült föl József király 1711 ápril 17-ikén bekövetkezett halálakor. A trón örököse III. Károly király Spanyolországban volt. Megérkezéseig Eleonora, az özvegy királyné mind Magyarországban, mind az örökös tartományokban vezette a kormányt. Az udvarnál ekkor kétségesnek tünt föl, vajjon a királyné, mint az uralkodói hatalom ideiglenes birtokosa, a királyi kegyúri jog gyakorlására is hivatva van-e? A császári miniszterek, a bécsi nuntiussal szemben, azt a felfogásukat hangoztatták ugyan, hogy a királyné a magyarországi püspökségekre a kinevezés jogát annál

[1]) Az államtitkár 1711 augusztus 29-iki jegyzéke.
[2]) A nuntius szeptember 19-iki jelentése.
[3]) Az államtitkár deczember 5-iki jegyzéke.
[4]) Az államtitkár 1711 július 9-iki jegyzéke.
[5]) A nuntius július 25-iki jelentése.

inkább igénybe veheti, mivel Magyarország rendei őt mint koronázott királynét a hatalom teljességével felruházták; de szükségesnek látták azt a kérdést intézni hozzá: »vajjon ő szentsége a királyné kinevezéseit elfogadja-e? « A mely kérdést bizonyára nem teszik, ha véleményök jogosultsága felől szilárdul meggyőződve lettek volna. A nuntius határozott választ nem vélt adhatni, és Rómából utasítást kért.[1])

Ez a határozott válasz Rómából sem jött meg, mivel ott a nuntius jelentéséből nem tudták kivenni, hogy Bécsben voltaképen mily oknál fogva kételkednek abban, vajjon a királyné kinevezéseit a szent-szék elfogadja-e? Mindazáltal a bibornok-államtitkár azt a véleményét nyilvánította, hogy az a méltóság és az a hatalom, amit a királyné Magyarországban a rendek hozzájárulásával bír és gyakorol, magában véve nem elegendő jogczím, amelynek alapján a magyarországi egyházakra, akár fiának Károly királynak, amaz ország valódi uralkodójának, nevében is, főpapokat kinevezhessen; ehhez a király külön fölhatalmazására volna szüksége. Ennélfogva a szent-szék a kérdés eldöntése előtt tudomást kivánt arról szerezni, hogy az a meghatalmazás, amit a király távollétének ideje alatt a királynénak adott, mily módon van fogalmazva.«[2])

A mely nyilatkozat értelme az, hogy az államtitkár nézete szerint a király föl van jogosítva a kegyúri jogot a kormányzó királynéra átruházni.

Egyébiránt a kérdésnek gyakorlati jelentősége nem volt; mert III. Károly csakhamar visszatért, és a királyné a kormányzói tisztet csak rövid ideig viselte.

III. Károly trónralépte után több olyan eset fordult elő, amikor a szent-szék a király rendelkezéseivel szemközt kezdetben állást foglalt; de azután, nyomós okoknál fogva, az ellenszegüléssel fölhagyván, a királynak engedményeket tett.

Az 1712-ik év elején Zeng városa gróf Rátkai Ádám ellen, kit a király zengi püspökké nevezett ki, Rómában panaszt emelt, mert anélkül hogy a pápai megerősítést elnyerte volna, a püspöki joghatóságot gyakorolta, és az isteni tiszteletet főpapi

---

[1]) 1711 augusztus 8-iki jelentése.
[2]) Az 1711 augusztus 21-iki jegyzék.

jelvényekkel végezte. Az államtitkár a nuntiusnak meghagyta, hogy mivel a szent-szék »ilyen merényletet nem türhet,« vizsgálatot indítson, és ha a panasznak alapja van, Rátkait intse meg, és hivja föl, hogy a megrótt cselekményektől azontúl tartózkodjék.[1])

Rátkai, a nuntiustól megkérdeztetvén, azt jelentette, hogy mint apátnak a főpapi jelvények használatára joga van, a püspöki joghatóságot pedig csak annyiban gyakorolta, amenynyiben a királytól mint kegyúrtól kinevezett néhány lelkészt megerősített, amit »az ősrégi szokás« a meg nem erősített főpapnak is megenged.[2])

De a szent-szék ebben a nézetben nem osztozott. Rátkainak a püspöki joghatósághoz tartozó minden cselekményét jogilag érvénytelennek, és őt főpapi jelvények használatára följogosítottnak csak is apátságában tekintette.

Ennek következtében a zengi és modrusi káptalani helynökök azt az utasítást kapták, hogy Rátkait püspöküknek ne ismerjék el, ők eddigi minőségükben az egyházmegye kormányát folytassák; mert ha mint püspöki helynökök járnak el tisztökben, eljárásuk jogtalanná válnék. Tőlök a szent-szék részletes jelentést is várt arra nézve, hogy Rátkai milyen főpapi cselekményeket végzett; mire ő szentsége a további teendők iránt határozni fog. És mivel Rómába az a tudósítás érkezett, hogy a király Zengbe más püspököt kinevezni szándékozik, a nuntiusnak oda kellett hatni, hogy a király ezt a szándékát valósítsa, és így Rátkai »példásan bünhődjék« [3])

Mindazáltal ez a tudósítás alaptalannak bizonyult. A király nem gondolt arra, hogy Rátkait áthelyezze. Sőt inkább oda hatott, hogy a szent-szék haragját tőle elhárítsa. Ez sikerült is. Rátkai megerősíttetett, és a zengi egyházat 1718-ig kormányozta.

A *szerémi* püspökséget, a szerémi herczegek rangjára emelt és a szerémi uradalommal megadományozott Odescalchi család ajánlatára, 1703-ban Leopold királytól Favini József szent-ferencz-rendi szerzetes nyerte adományul, a ki azonban,

[1]) Az 1712 márczius 19-iki jegyzék.
[2]) 1712 ápril 16-iki jelentése.
[3]) 1712 ápril 30-iki jegyzéke.

bár a pápai megerősítést is elnyerte, püspöki székét nem foglalta el, és Olaszországban pártfogóinak udvaránál élt.

A római propaganda-congregatió, melyhez a szerémi egyházmegyéből, az ott elhatalmasodott zavarok és visszaélések felől ismételten panaszok érkeztek, 1704 elején a főpapot megintette, hogy haladék nélkül hivei közé menjen. Favini halasztást kért, és egyuttal kilátásba helyezte, hogy Kollonics bibornok és a bécsi nuntius közbenjárásával, a püspökség hajdani birtokait visszaszerzi. Hat hónapra a halasztás megadatott neki. De ő kötelességét ezen idő eltelte után sem teljesitette. Ekkor 1705 márczius havában Natalis Lukács, ki a szerémi püspökségben a helynök tisztét viselte, Rómába jött, s ott személyesen adta elő az egyházmegye zavarteljes állapotát, mely a főpásztor jelenlétét sürgetően szükségessé teszi. A püspök ujból parancsot kapott. De különféle ürügyek alatt az engedelmességet megtagadta. Végre 1707 őszén a propaganda arra határozta el magát, hogy őt egyházi törvényszék elé állítja, és birói intést küldött hozzá.[1]) Favini ekkor a bécsi udvarnál keresett pártfogást. El tudta hitetni, hogy üldözik. A király megbizásából, a birodalmi alcancellár a nuntius előtt sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy a püspököt kényszeríteni akarják arra, hogy megyéjébe menjen, hol nincs háza és nincs jövedelme, és ahol alig kétszáz hive van, kiket a helynök jól kormányoz.[2])

Ezzel szemben a szent-szék az előzmények kimeritő előadásával igazolta eljárását, és megütközéssel vette tudomásul azt, hogy az udvar a püspököt engedetlenségében megerősíti.

Egyuttal a nuntiust utasította, hogy ha Favinit más püspöki székre áthelyezni teveznék, azt ellenezze; mert kitünvén, hogy az egyházi szellemet teljesen nélkülözi, a szent-szék a megerősítést soha sem adná meg; ellenben ha a szerémi püspökségről le akarna mondani, ebben a szándékában erősítse meg.[3])

Ekkortájt Favini Bécsbe jött, és a nuntiussal közölte, hogy a szent-szék rendeleteinek engedelmeskedni kiván, s evég-

---

[1]) Ezen részleteket a bibornok-államtitkár 1708 márczius 3-iki jegyzékében adja elő.
[2]) A nuntius 1708 február 18-iki jelentése.
[3]) Az 1708 márczius 3-iki jegyzék.

ből az udvarnál megfelelő javadalmazás kieszközlésén fáradozik.[1])

A szent-szék most ismételten meghagyta a nuntiusnak, hogy Favini törekvéseit támogassa, de egyúttal szólítsa föl őt, hogy egyházmegyéjébe menjen.[2]) Ebben őt ekkor sulyos betegsége akadályozta meg, mely a főpásztori hivatás betöltésére alkalmatlanná tette. Ezen eset az 1709-ik év végén, laki Bakics Péternek alkalmat szolgáltatott annak kieszközlésére, hogy őt a király a szerémi püspök segédjévé, coadjutorává nevezze ki. Mire a pápai nuntius utján Rómába a megerősítésért, és in partibus infidelium püspöki czímmel fölruházásért folyamodott. A nuntius jól tudta, hogy coadjutorok rendelése a szent-szék hatásköréhez tartozik; ezért mikor Bakics néki kineveztetése felől jelentést tett, szükségesnek látta a Magyarországban uralkodó fölfogásra utalni, amely szerint »az *apostoli király* jogainál fogva mindazt teheti, amit a pápa tesz, s ez csakis a megerősítés jogát birja.« [3])

A szent-szék ekkor álláspontját a coadjutorok kérdésében szabatosan formulázta. A bibornok-államtitkár jegyzéke kifejti, hogy oly főpapok mellé is, kiket világi uralkodó nevez ki, a coadjutor kinevezése a pápát illeti meg, mig a fejedelem csak az ajánlás jogával élhet. »Az a hagyomány, amiről az avatatlanok beszélnek, amely szerint Magyarország uralkodói, mint apostoli királyok, a coadjutorok kinevezésének jogát birnák, alapot nélkülöz, minthogy az a czím sem kiváltságra vagy concordátumra, sem kánonszerü és törvényes gyakorlatra nem támaszkodhatik.« [4])

De még ugyanazon év végén Bakicsot a pápa szerémi coadjutorrá rendelte.[5])

Az 1712-ik évben Telekessi egri püspök folyamodott a királyhoz, hogy coadjutort nevezzen ki részére. A király gróf Erdődi Gábor esztergomi prépostot nevezte ki, és a szokott

[1]) A nuntius 1708 márczius 24-iki jelentése.
[2]) Az államtitkár 1707 junius 9. és november 18-iki jegyzékei.
[3]) »Vostra Eminenza sà esservi la pretensione, che il re d'Ungheria possa fare tutto cio che puole il papa, salva à sua santità la sola conferma.» Az 1709 deczember 14-iki jelentés.
[4]) Az államtitkár 1710 január 4-iki jegyzéke.
[5]) Az államtitkár 1710 deczember 6-iki jegyzéke.

formában kiállított bemutató iratot Rómába küldötte. Itt azonban a királyi iratot, mivel abban »a világi uralkodókat meg nem illető kifejezéseket« találtak, el nem fogadták, és a nuntiusnak meghagyták, hogy egy megfelelő módon szerkesztett más irat beküldését eszközölje ki,[1]) egyuttal hasson oda, hogy a királyi cancelláriában azokat az okirat-formulárokat fogadják el, amelyeket a kinevezés jogát gyakorló más uralkodók használnak.

A császári miniszterek a nuntius előterjesztésére azt válaszolták, hogy azon kifejezések, amelyekben a szent-szék megütközik, régtől fogva folytonosan használatban vannak; mindazáltal a szent-szék óhajtásának eleget tenni nem vonakodnak. És csakhamar uj királyi bemutató irat indíttatott utnak,[2]) melyet Romában helyesnek találták, mire a pápa Erdődit az egri püspök coadjutorává rendelte.[3])

Azonban ugyanekkor a prímás a nuntiussal közölte, hogy a király Erdődire, mivel az országgyűlésen kiméletlen nyiltsággal szólalt föl, megneheztelt, és coadjutorrá történt kineveztetésének megerősítését nem kivánja. A nuntius javasolta, hogy ezen óhajtásnak eleget kell tenni; annál inkább, mivel Erdődi a püspöki méltósághoz igényelt életkort még nem érte el.[4]) Erdődi a coadjutori tisztet nem nyerte el; de még is Telekessi halála után a püspökségben utódja lett.

*

A fogarasi püspöki megye papsága a püspök-választás jogával először 1713 szeptember 9-ikén élt, amikor Frantz Wenczelt

---

[1]) A bevezető mondatot »Quoniam nos pro ea, qua in *constituendis* legitimis ecclesiarum Dei pastoribus tenemur cura«, így kívánták módosíttatni: »Quoniam nos pro ea qua in *nominandis* . . .« Továbbá kifogást emeltek ezen mondat ellen: »Pro jure quod generaliter in *conferendis* universis Hungariae ecclesiis et beneficiis nobis competit.«

[2]) Az országos levéltár cancelláriai osztályában megvan az 1712 június 6-ikán kelt királyi bemutató irat fogalmazata, az utóbb rajta tett változtatásokkal.

[3]) A szent-szék ebben az esetben is azt az álláspontot foglalta el, hogy a coadjutor kinevezése a pápa illetékességéhez tartozik, s azért a királyi bemutató iratot csak a királyi hozzájárulásról szóló nyilatkozatnak tekintette.

[4]) A nuntius 1712 július 2, szeptember 24, november 5. és deczember 17-iki jelentései. Az államtitkár július 30, október 8. és 22. november 19. és 26-iki jegyzékei.

az elhunyt püspök titkárát választotta meg. A király azon oknál fogva, hogy a választásra a kellőnél rövidebb határidőt tüztek ki, a választást megsemmisítette. A második választásnál Pataki János fogarasi missionarius egyhangulag választatott meg. A király ezt elfogadta, és részére az adomány-levelet kiállíttatta.[1])

Amikor az ő megerősítésének ügye Rómában tárgyaltatott, ott az a kérdés vettetett föl, vajjon a magyar király kegyúri joga az ujon alapított püspökségekre is kiterjed-e? A szent-széknél az a felfogás emelkedett érvényre, hogy külön pápai bulla kiállítása szükséges, amelyben a kegyúri jog az uj püspökségre a királynak adományoztatik. De ez ellen a császári követ, Schrattenbach bibornok állást foglalt. Kifejtette, hogy a magyar király, kiváltságai alapján Magyarország összes javadalmaira a kegyúri jogot birja, minélfogva külön bullára, mely az oláh püspökség adományozásának jogával ruházza föl, szüksége nincs; továbbá a király azzal, hogy az oláh püspökséget javakkal és jövedelmekkel ellátta, nem uj püspökséget állított föl, hanem a már fönnálló püspökséget javadalmazta; de ha uj püspökséget alapított volna is, az, miután felállításához a pápa beleegyezését adta, csak úgy mint a többi javadalmak, a hajdanában szerzett egyetemes királyi kegyúraságnak alá van vetve; és helytelen is volna, ha az összes egyházakra kiterjedő kiváltság, mely egykor az egyházak alapításával és az egyház javára tett más szolgálatokkal szereztetett meg, nem terjedne ki azokra az egyházakra, amiket a kiváltság birtokosa, elődeinek nyomaiba lépve, maga alapít, és saját vagyonából királyi nagylelküséggel javadalmaz.

Mindazáltal a szent-szék a saját felfogásához ragaszkodott. XI. Kelemen pápa, az 1720 november 28-ikán tartott consistoriumban, az erdélyi oláhok részére a fogarasi püspökség felállítását jóváhagyván, Károly királynak »*úgy mint Erdély fejedelmének*« és utódainak, *az alapítás és javadalmazás czímén*« a kegyúraságot, a püspök kinevezésének és bemutatásának jogával, adományozta. Itt tehát világosan uj kiváltság adományozásáról van szó, ami a magyar király régi kegyúri

[1]) *Nilles.* 394—409.

jogával kapcsolatban nem áll; és ezért formulázásánál különös gondot fordítottak annak kifejézésére, hogy a király mint erdélyi fejedelem, a kegyúri jog gyakorlásában az egyetemes kánoni jog korlátai közé van szorítva.[1])

És a kinevezett fogarasi püspökök részére kiállított megerősítő bullák is mindenkor az alapító-bulla szellemében fogalmaztattak.[2])

A királyi udvarnál a bulla szövege ellen kifogást nem emeltek. De attól korlátoztatni sem engedték magokat. Igy a püspökség üresedésének eseteiben, a bemutatási jog gyakorlása tekintetében megállapított kánoni határidőre, — amire pedig a bulla sulyt fektetett — tekintettel nem voltak. Sőt a király a fogarasi püspökséggel szemben még szélesebb körü joghatóságot gyakorolt, mint a régi püspökségek irányában. Tanuskodik erről az a tény, hogy Pataki Jánosnak 1728-ban bekövetkezett halála után, a széküresedés tartamára, az egyházmegye ideiglenes kormányzóját a király nevezte ki, és ruházta föl joghatósággal.[3])

A pápai bulla a papság püspök-jelölési jogairól emlitést nem tett. De a király ezután is a választásra meghivta a papságot, királyi biztost küldött, és a jelöltek közül nevezte ki a püspököt.[4])

---

[1]) XI. Kelemen meghalt, mielőtt a bullát kiállíthatták volna. Utóda XIII. Incze 1721 május 17-ikén állitotta ki. Ebben elmondja, hogy elődje »Carolo regi . . . uti Transilvaniae principi, ejusque haeredibus et successoribus in eodem Transilvaniae principatu, jus patronatus et praesentandi etiam a primaeva facta tunc . . . erectione, infra tempus ad id a jure praefixum, eidem Clementi praedecessori et romano pontifici pro tempore existenti, personam idoneam, ad dictam ecclesiam Fogarasiensem in illius episcopum graeci ritus . . . ad praesentationem hujusmodi et non alias praeficiendum, reservavit et concessit; ac jus patronatus et praesentandi eidem . . . regi . . . illiusque . . . successoribus . . . ex meris fundatione et dotatione competere, illisque . . . derogari non posse . . . nisi praedicti Caroli . . . et successorum ad id expressus accederet assensus.« *Nilles.* 431—6.

[2]) »Ecclesiae Fogarasiensi, quae de jure patronatus ... regis Hungariae, uti Transilvaniae principis, ex fundatione et dotatione existit.«

[3]) Fitter Ádámot, az elhunyt püspök hittudósát. »Volumus — irja a király — ut *clerum* interea quoad antelatum episcopatum supplere dignabimur, *dirigat.*« Ugyanott. 480.

[4]) Az 1728 április 17-iki királyi rendelet, mely a választás ügyében bocsáttatott ki, így hangzik: »Benigne indulsimus et volumus, ut clerus ille unitus . . . confluat, triaque subjecta apta . . . nobis pro benigna electione et nominatione nostra humillime proponat.« Ugyanott. 497.

A szent-szék, mikor a királyt a fogarasi püspökségre a kegyúri jogokkal felruházta, arról is gondoskodott, hogy az kegyúri kötelességeit szintén teljesítse. A bécsi nuntius az 1734-ik év folyamán az erdélyi cancellárral és a császári kamarával tárgyalásokat folytatott az iránt, hogy a király a püspöki lak és papnövelde építtetése iránt tett igeretét váltsa be; a püspök mellé rendelt hittudós részére fizetést utalványozzon; a lelkészek illő ellátásáról gondoskodjék; a püspökség alapító levelét állíttassa ki; a Leopold király diplomáiban tett rendelkezéseket hajtsa végre.[1])

Ennek a püspökségnek javadalmazása először nyujtott alkalmat a szent-széknek arra, hogy Magyarországban érvényesítse azt a kánoni szabályt, amely [szerint a főpapi javadalmakhoz tartozó birtokok elidegenitéséhez és cseréjéhez a szentszék hozzájárulása szükséges. Ugyanis Szamosujvárt az örmények elszaporodván, a fogarasi püspökség szamosujvári uradalmáért százezer forintnyi vételárt ajánlottak. A királyi kincstár, hogy ezt a jelentékeny összeget magának megszerezze, azt a javaslatot terjesztette a király elé, hogy a fogarasi püspökségnek cserében a balásfalvi uradalmat adja a szamosujváriért, ezt pedig az örményeknek bocsássa áruba. Azt hitte, hogy a király ezt a cserét foganatosíthatja, anélkül hogy a szent-szék jóváhagyásáért kellene folyamodnia; úgy okoskodván, hogy a szamosujvári uradalom, mivel adományozásáról alapító oklevél nem állíttatott ki, egyházi birtoknak nem tekinthető. De a nuntius a szent-szék jóváhagyását mellőzhetetlenül szükségesnek tekintette; és mivel a csere előnyösnek mutatkozott, Rómából a jóváhagyás megadására felhatalmazást kért. S miután ez megérkezett, a jóváhagyást meg is adta.[2])

Mikor pedig 1738-ban a cseréről, illetőleg a balásfalvi uradalom adományozásáról a királyi oklevél kiállíttatott, ebben a pápai jóváhagyás is megemlíttetett.[3])

---

[1]) A nuntius 1734 deczember 4-iki jelentése.
[2]) A nuntius 1736 márczius 24. és 1737 január 26-iki jelentései.
[3]) »Accedente ad id pontificis consensu.«

III.

A magyarországi papság megadóztatása. — Az interconfessionalis viszonyokat szabályozó királyi rendeletek. — Althán bíbornok váczi püspök óvása és Bécsbe idéztetése. — Idegen egyháziak alkalmazása ellen kibocsátott királyi rendelet.

III. Károly 1715 őszén a törökök ellen a háborút megujítani tervezvén, XI. Kelemen pápától a papság megadóztatására engedélyt kért, és ezt oly módon nyerte el, hogy három éven át az összes egyházi javak jövedelmeinek tizedét hajthassa be. A pápa a bécsi nuntiust bizta meg a behajtással, s evégből teljes hatalommal ruházta föl.[1])

Mindazáltal a király, bár örökös tartományaiban a bécsi nuntius ezen joghatóságának érvényesítése ellen kifogást nem emelt, aggodalmat táplált arra nézve, hogy az Magyarországban az ő »apostoli királyi tekintélyére« sérelmes lehetne. Ezért a pápai bulla kihirdetését elhalasztván, »apostoli királyi tekintélyénél fogva« a prímás utján a magyarországi főpapságot, világi és szerzetes papságot Nagyszombatba hivta egybe, oly czélból, hogy ott az iránt nyilatkozzék: nem volna-e hajlandó a nuntiustól kivetendő tized-adó helyett önkénytes segélyt ajánlani meg?[2])

Erre a gyűlésre, Péterfy János cancellariai és kamarai tanácsos személyében királyi biztost küldött ki, egyebek között azzal az utasítással, hogy azt a kérdést: vajjon a nuntius közreműködése az adó behajtásában az apostoli királyi tekin-

[1]) A pápa 1715 november 30-ikán a királynak irja: »Statim ac illud (bellum) indictum fuerit, impositioni subsidii quod postulasti, in ejusdem belli sumptus exigendi, ex bonis ecclesiasticis utriusque cleri, quae tuis in ditionibus sunt, libenter annuemus.« Az 1716 február 15-ikén kelt bullában »de nobis attributa divinitus potestatis plenitudine . . . imposuimus tres integras decimas, intra triennium . . . resolvendas, omnium et singulorum . . . proventuum . .« (Az udvari kamara levéltárában.)

[2]) Az 1716 május 26-ikán a magyar kamarához intézett királyi leiratban olvassuk: »Quia respectu ejusdem bullae publicationis et consequenter indultorum subsidiorum collectionis . . . quoad praefatum regnum nostrum Hungariae ac in eodem apostolico regiam authoritatem nostram, ne videlicet cum maiestati nostrae, tum vero venerabili clero Ungariae ex collectione ejusmodi subsidiorum immediate per nuntium apostolicum aut ejusdem sub-delegatum fienda, quodpiam praejudicium inferri possit, nonnullae subversentur considerationes, omni meliori modo superandae . . .« Ugyanott.

télylyel megegyeztethető-e vagy nem, még ha az másoktól fölvettetnék is, érintetlenül hagyni tartozzék.[1])

Az 1716 julius 31-ikén Nagyszombatba egybehivott gyülésen ez a kérdés szőnyegre nem került. A gyülésen a püspökök, apátok és prépostok személyesen a káptalanok, szerzetes rendek és az egyes egyházmegyék lelkészeinek küldöttei jelentek meg.[2]) Ezek minden tekintetben előnyösebbnek látván az önkénytes ajánlatot a tized-adó kivetésénél, a király kivánatát készséggel teljesítették. A jelenlevők önmagokat megadóztatván, az 1716-ik esztendőre összesen 48578 forintot ajánlottak föl;[3]) azzal a megjegyezéssel, hogy ez az összeg meghaladja azt, amit a jövedelmek tizedének kiszámítása eredményezne; és készeknek nyilatkoztak arra is, hogy amennyiben némelyek ajánlatai tekintetében kétség merülne föl, a pápai bullában kijelölt büntetések terhe alatt, jövedelmeiket hitelesen be fogják vallani.[4])

Az udvarnál a megajánlott összeget csekélynek tartották, és abban a meggyőződésben voltak, hogy azt a tényleges jövedelmek tizede messze meghaladja; és a király az ajánlatot csak »részlet fizetés« gyanánt fogadta el.[5])

Három esztendőn át ezen összeg befizettetvén, 1719-ben a király, anélkül hogy a szent-székhez fordulna, a prímást felhivta, hogy a magyarországi papságtól »a véghelyek föntartásának czéljaira« újabb segély megajánlását eszközölje ki. Keresztély-Ágost szász herczeg, a prímás, a német birodalomban lévén

[1]) Az 1716 július 29-iki utasításban áll: »Respectu publicationis et consequenter indultorum subsidiorum collectionis in eodem regno nostro Hungariae . . . ne in eodem tum apostolicae nostrae regiae autoritati, tum memorato venerabili clero Hungariae, in collectione hujusmodi subsidiorum immediate per . . . nuntium aut ejusdem sub-delegatum fienda, quodpiam praejudicium inferri possit, eatenus ob relevantes autoritati nostrae apostolicae, qua in charo nostro Hungariae regno, ut rex apostolicus fungeremur, subversantes reflexiones, neutiquam te in quaestionem, data quoque tibi ansa, immiscere possis, his omni meliori modo a maiestate nostra superandis.« (Ugyanott.)

[2]) Elmaradt négy püspök, három káptalan, öt apát és prépost, egy szerzetes-rend és öt egyházmegye.

[3]) Ebből az esztergomi érsekre 3000 forint esett.

[4]) Az önkénytes segély (donum gratuitum) megajánlásáról és kivetéséről szóló kimutatás ugyanott.

[5]) Az 1716 szeptember 4-ikén és október 19-ikén a magyar kamarához intézett királyi rendeletek ugyanott.

elfoglalva, a megbizást gróf Csáki Imre kalocsai érsekre hárította át.

Mikor erről Rómában értesültek, a nuntius utasíttatott, hogy a segély megajánlását akadályozza meg; mert habár a czél, a kereszténység védelme szent: a zsinatok végzései és a pápák decretumai értelmében, az egyházi javadalmak megterhelése a szent-szék jóváhagyása nélkül tilos.[1])

A császári miniszterek ezzel szemben V. Miklós pápa bullájára hivatkoztak, mely a császárt a papság megadóztatására fölhatalmazta. De a nuntius kijelentette, hogy ha a IV. Frigyes császár részére adott kiváltság az utódokra át is szállott, az csak azokra az országokra terjedhet ki, amelyek IV. Frigyest uralták, amelyekhez pedig Magyarország nem tartozott; minek következtében a magyar papság az egyház sulyos büntetéseit vonná magára, ha pápai engedély nélkül, a kért segélyt megajánlaná. Ezt a magyarországi főpapoknak is tudomására hozta.[2])

A magyar clérus gyűlése mindazáltal 1720 május végén megtartatott. Két királyi biztos jelent meg. Előterjesztésöket egy bizottság tárgyalta, mely a válasz tervezetét megállapította. Ebben a gyülekezet »a zsinatoknak és kánonoknak az egyházi tehermentességről szóló végzéseit hallgatva elmellőzvén,« az országos törvényekre fektette a fősulyt, mint amelyek nem engedik meg, hogy egyik rend a többinek hozzájárulása nélkül a közügyek és közszükségletek tárgyalásába bocsátkozhassék.[3])

Ez a nyilatkozat Rómában helyesléssel találkozott;[4]) de az udvarnál és a magyarországi kormány-körökben nagy visszatetszést szült. Itt most oly álláspontra helyezkedtek, mely az egyház és a korona között hét századon át fönnálló viszony teljes átalakulását jelezi. Habár a clérus nem az egyházi kánonok nevében tagadta meg a kért segélyt, és azokra csak mellékesen utalt: mind Grassalkovics Antal, a királyi ügy-igazgató,

[1]) Az 1719 deczember 2-ikán kelt jegyzék.

[2]) A nuntius 1720 február 27, ápril 13. és 20-iki jelentései.

[3]) »Nec . . . iis quae res publica et communis necessitatis ratio exigeret, immittere integram foret.« A fölterjesztés egykorú példánya az udvari kamara levéltárában.

[4]) Az államtitkár 1720 július 20-iki jegyzéke.

mind a magyar kamara első sorban azok ellen intéztek ostromot. És abban a hitben lévén, hogy a pápai nuntius utján közlött pápai tilalom hiúsította meg a király szándékát, fönnen hirdették, hogy »a pápa joghatósága erre az apostoli országra nem terjed ki, következőképen ennek az országnak papságát a pápai végzések és rendeletek nem kötelezik; a Hármaskönyv szerint a papság a többi karokkal és rendekkel közös törvényeknek és szokásoknak van alávetve; a trienti zsinat végzései Magyarországban még nincsenek elfogadva; Szilveszter pápa a főpapok megerősítésén kivül, minden egyéb jogát és joghatóságát szent Istvánra és ennek utódaira szállította át; amely teljes joghatóságnak a magyar királyok, az apostoli ország alapítása óta, haborítatlanul birtokában maradtak.«

A császári államtanács, Savojai Eugén elnöklete alatt, abban a véleményben volt ugyan, hogy »amikor az *apostoli* király, Isten egyházainak biztonsága érdekében, a papságot segély nyujtására szólítja föl, sem pápai bullára, sem országgyűlési végzésre nincs szüksége;« de azt javasolta, hogy a király a segély-kérést föntartván, Rómában a magyar főpapokkal közölt tilalom visszavételét eszközölje ki.[1])

Mindazáltal a király sem Rómában nem tett lépéseket, sem uj fölhivást a papsághoz nem intézett. Az ügyet függőben hagyta. És 1725-ben, mikor a szükség mind sürgetőbben nyilatkozott, a clérus megadóztatására pápai fölhatalmazást kért, amely öt esztendőre adatott meg. Ekkor a papság a segélyt (mely »várerődítési-«nek neveztetett el) évi 18666 forintnyi csekély összegben megajánlotta és megfizette.[2]) Az öt esztendő letelte után uj pápai bullák eszközöltettek ki.[3])

*

A protestáns vallás-felekezetek szabad vallás gyakorlatát szabályozó törvények végrehajtásában időnként részletes utasí-

[1]) Az 1720 júliusban tartott ülés jegyzőkönyve az udvari kamara levéltárában.

[2]) A primásnak 1734 május 6-ikán kelt kimutatásából tudjuk, hogy addig a napig 1726 szeptember 2-ikától kezdve összesen 140,257 forint 76$^{2}/_{3}$ krajczár fizettetett be. (Az udvari kamara levéltárában.)

[3]) Ezt a magyar cancellariának 1769 január 20-ikán kelt fölterjesztéséből, mely az előzményeket resumálja, tudjuk.

tások kibocsátása vált szükségessé. Az erre vonatkozó királyi rendeletek természetszerüen a kath. egyház jogkörét is érintették; mert éppen a felől intézkedtek, hogy a protestáns lelkészeket és hiveket a kath. egyház hatósága alól kivették. Igy az 1691 ápril 2-ikán kelt királyi rendelet a protestánsokat fölhatalmazta, hogy azokról a helyekről, a hol lelkészeket nem tarthatnak, keresztelés, esketés és temetés végett oly helyekre, a hol protestáns lelkészek tartása meg van engedve, járulhassanak; kötelezvén őket, hogy a stola-illetéket községök kath. lelkészének előlegesen fizessék le.

Ezt a rendelkezést az 1731 márczius 21-ikén kelt királyi rendelet megujította; de már a katholikus lelkészeket utasította, hogy a protestánsoktól keresztelés, esketés vagy temetés fejében nagyobb stola-illetéket mint a katholikus hivektől követelni »ne merészkedjenek.« Ugyanez a rendelet a protestánsok házassági ügyeiben a biráskodást a kath. szent-székeknél továbbra is meghagyta, de ezeknek kötelességökké tette, hogy az ágostai, illetőleg a helvét hitvallás elvei nyomán itéljenek;[1]) emellett a katholika egyházból a protestáns felekezetekhez való átpártolás eseteiben a biráskodást a szent-székektől a világi hatóságokra hárította át, és az itélet szentesítését a királynak tartotta fönn.[2])

Ezen királyi rendelet ellen a magyarországi főpapok sorából csak az egyetlen *Althán* Mihály-Frigyes bibornok, váczi püspök szólalt föl. Pestmegye közönsége előtt 1731 május 23-ikán ünnepélyes óvást tett, melyben kinyilatkoztatja, hogy miután a kath. egyházra sérelmes törvények ellen a kath. clérus mindenkor tiltakozott, az ezen törvények alapján kibocsátott rendeletet érvénytelennek tekinti, minél fogva a váczi egyházmegye papjai a rendeletnek engedelmeskedni nem kötelesek.[3]) Ezen lépése az udvarnál nagy fölháborodást támasztott. Pestmegye közönségéhez parancs bocsáttatott, hogy az óvás eredeti példányát a közgyűlés szine előtt szét kell tépni. A miniszterek Althan ellen erélyes rendszabályok alkalmazá-

[1]) »Matrinoniales causae . . . judicio dioecesanorum episcoporum ita substerni, ut hi illas plane juxta principia augustanae et helveticae confessionis dijudicent«.

[2]) *Fejér*. Codicillus. 339.

[3]) Ugyanott. 350.

sát sürgették. Arról volt szó, hogy őt kolostorba való vonulásra utasítják. A nuntius és Kollonics Zsigmond bécsi bibornok-érsek közbenjárására, a király megelégedett azzal, hogy őt Bécsbe idézte.[1])

Azonban Althan vonakodott megjelenni; kijelentette, hogy mint bibornok és püspök, a világi hatóságot arra, hogy az ő eljárása fölött itéljen, illetékesnek nem ismerheti el. A király ekkor Cienfuegos bibornok utján a pápához fordult, azzal a kéréssel, hogy Althánt engedelmességre szorítsa.

Rómában a királyi rendeletet a kath. egyházra sérelmesnek és Althán föllépését jogosultnak tekintették; de mégis azon voltak, hogy a korona és a főpap között támadott bonyodalom békés kiegyenlitését elősegítsék. Evégből két módozatot ajánlottak: vagy a király az idézést, mely a bibornoki és püspöki méltóságra sérelmes, ejtse el, és Althánt valamelyik miniszter által udvarias levélben, fontos ügyek megbeszélése végett Bécsbe hivja meg; vagy pedig a pápa Althánt Rómába idézi, és így lehetővé teszi neki, hogy bucsutisztelgésre a király előtt megjelenhessék.[2])

Azonban a király ezen két módozat egyikét sem fogadta el, és a nuntius azon ajánlatát, hogy a bibornokot ő hivja Bécsbe, szintén visszautasította; mert királyi joga alapján — ugymond — megkövetelheti, hogy mindenki akit maga elé idéz, parancsának engedelmeskedjék.[3]) És hogy királyi jogai megoltalmazására való elhatározásainak komolyságát kitüntesse, a váczi püspöki javadalomnak a kincstár által zár alá helyezését, és Athán bibornok két olasz papjának, akit azzal gyanusítottak, hogy főpapjukat ellenállásra ők ösztönzik, az országból kiutasítását rendelte el.[4])

A nuntius ezek daczára, és bár az udvar részéről fölhatalmazást nem kapott, október 8-ikán levelet irt Althánnak, és őt engedékenységre hajlítani igyekezett. Az ő véleménye szerint — ugymond — a bibornok a Bécsben való megjelenést abban a föltevésben tagadta meg, hogy birói megidéz-

[1]) A nuntius 1731 augusztus 11-iki jelentése.
[2]) Az államtitkár 1731 szeptember elsején kelt jegyzéke.
[3]) A nuntius szeptember 22-iki jelentése.
[4]) A nuntius október 6-iki jelentése.

tetés forog fön, amelynek a bibornoki és papi kiváltságok sérelme nélkül nem engedelmeskedhetnék; de ő magától ő felségétől értesült, hogy a rendelet nem idézés, hanem a szokásos formában fogalmazott meghivás, melynek lelkiismereti aggályok nélkül eleget tehet. Erre Althán azt válaszolta, hogy a szent-szék engedélye nélkül nem jöhet Bécsbe, nehogy megjelenésével állása jogain csorbát ejtsen. Mire a nuntius ujból irt neki, és kijelentette, hogy biztos afelől, hogy tanácsát a szent-atya is helyeseli.[1])

Ekkor végre, deczember elején, Althán Bécsbe jött. A nuntius és Kollonics tanácsára, audientiát nem kért, nehogy magát a visszautasítás veszélyének tegye ki; hanem csak bejelentette, hogy megérkezett és ő felsége parancsait várja. A király erre azt az üzenetet küldötte neki, hogy megérkezésének örvend, és parancsait később közli vele. De mindjárt elrendelte a püspöki javadalomnak zár alól való feloldását.[2])

Althant egy egész hónapon át váratták. Az 1732-ik év legelső napjainak egyikén gróf Stahremberg Gundaker megjelent nála, hogy átvegye tőle élőszóval tett és irásba is foglalt azt a nyilatkozatot, hogy óvásával, »melynek némely kifejezései a király személye iránt tartozó tisztelettel ellenkezni látszanak, ő felségét megbántani soha sem volt szándéka, hanem egyedül Isten iránt tartozó kötelességének kivánt eleget tenni; minélfogva remélli, hogy ő felsége minden kétséget és keserüséget, amit iránta netán táplál, le fog tenni.«

Néhány nappal utóbb a bibornok a királytól audientián kegyelmesen fogadtatott. A nuntius felfogása szerint ezzel a kényes ügy a lehető legszerencsésebben el volt intézve.[3])

Eközben a pápa a királyhoz levelet intézett, melyben fájdalmát fejezte ki azon sulyos sérelmek fölött, amiket a kath. egyház Magyarországon szenved, és fölkéri a királyt, hogy az egyházhoz és a királyi méltósághoz őszintén ragaszkodó tanácsosok szavát hallgassa meg. Azonban a nuntius, kinek ezt az

[1]) A nuntius 1731 november 10. és 17-iki jelentései. — Az államtitkár deczember 8-iki jegyzékéből tudjuk, hogy a szent-szék a király nyilatkozatával az egyházi joghatóságon és kiváltságokon ejtett sérelmet megszüntetve nem látta.

[2]) A nuntius deczember 7-iki jelentése.

[3]) A nuntius 1732 január 5, 12, 19. és február 9-ikén kelt jelentései.

iratot be kellett volna mutatni, attól tartott, hogy az a minisztereket fölháborítaná; ennélfogva azt át nem nyujtotta, hanem azt javasolta, hogy a pápa egy más iratot küldjön, mely a kath. egyház érdekeit egész általánosságban a király figyelmébe ajánlja. És Rómában a nuntius eljárása helyesléssel találkozott.[1])

Az Althan-ügy alkalmat nyujtott egy 1732 január 3-ikán kelt királyi rendelet kibocsátására, mely az ország főpapjait, a régi országos törvényekre hivatkozva, fölhivta, hogy külföldi származású papokat egyházi hivatalokra ne alkalmazzanak, javadalmakra ne mozdítsanak elő. Ezen rendeletre Rómában, hová azt a nuntius beküldötte, észrevételt nem tettek; a nuntiust csak arra utasították,hogy az Althan két olasz papja ellen foganatosított kiutasítás visszavételét eszközölje ki. Ez Kollonics bibornokhoz fordult, aki azonban utalt azokra a kemény törvényekre, névszerint az 1495-ik évi végzésekre, melyek idegeneknek egyházi hivatalokra alkalmazását tiltják, és azt az észrevételt tette, hogy azon esetre, ha a dolgot bolygatják, még súlyosabb baj származhatik; ha pedig hallgatnak, a törvények ujból feledésbe mennek.

Az államtitkár erre megjegyezte ugyan, hogy a törvények az idegeneknek egyházi hivatalokra, de nem gyóntató minőségben való alkalmazását tiltják; mindazáltal osztozott abban a véleményben, hogy az ügyet nagy óvatossággal kell tárgyalni, nehogy »a baj enyhítése helyett, sulyosbodását idézzék elő.«[2])

Kollonics bibornok nemcsak ebben az egy esetben helyezkedett a magyar törvények álláspontjára. Ezt a szentszékkel szemben is elfoglalta, amire szintén Althan adott alkalmat. Ugyanis a váczi püspök és az esztergomi érsek között a két egyházmegye határai tárgyában vita keletkezvén, Althán a szent-szék birói itéletét kérte ki. A pápa külön biróságot alakított, mely a perlekedö feleket megidézte. Az idéző levelek a nuntiusnak küldettek meg, aki azonban mielőtt azokat hivatalosan elküldené, Kollonicscsal bizalmasan értekezett.

Ez ugy nyilatkozott, hogy »az ország alaptörvényei peres

---

[1]) A nuntius február 9. és márczius 1-én kelt jelentései.

[2]) A nuntius február 29-iki jelentése. Az államtitkár márczius 15. és 29-iki jegyzékei.

ügyeknek első folyamodásban a szent-szék elé vitelét szigoruan tiltják; minélfogva az idéző levél kibocsátása végtelen bonyodalmakat támasztana.« Szerinte a gyakorlat az, hogy amikor az egyházmegyék határainak szabályozása mutatkozik szükségesnek, a király királyi biztost küld ki; Althánnak tehát a királyhoz kellett volna fordulni; de tekintettel az ő helyzetének nehézségeire, jobb volna, ha az ügyet egészen elejtené.

A nuntius ennek következtében az idéző levelet nem használta föl; amit Rómában helyeseltek.[1])

IV.

A király felügyeleti joga a papnöveldék, nevelőintézetek és alapítványok fölött. — A helytartó-tanács felállítása és hatásköre. — A lelkészi pénztár felállítása. — A szombathelyi püspökség felállításának terve. — Az erdélyi katholikus státus püspökjelölési joga.

Az egész magyarországi katholika egyházra kiterjedő királyi kegyuraságnak, az egyes egyházak időnként felmerülő szükségei kielégítésén túl, magasabb hivatása is volt: az egész országot illető és állandó természetü intézmények létesítésével a katholika vallás érdekeit előmozdítani. II. Ferdinánd gondolt legelőször egy olyan országos alap létesítésére, mely a papnevelés és a lelkészek segélyezésének czéljaira szolgáljon; 1625-ik évi diplomájában, a főpapok végrendelkezési jogát szabályozván, elrendelte, hogy arra az alapra a főpapok hagyatékának egy része fordíttassék. Ezen alap kezelését nem tartotta fönn magának, hanem az esztergomi érsekre és a püspökökre bizta. Amiért is az 1630-ik évi tartományi zsinat megállapította, hogy a befolyó összegek a pozsonyi káptalannál helyeztessenek el, míg 10000 forint gyül egybe, amely összeg azután a szent-gotthardi apátság kiváltására, az apátság jövedelme pedig papnöveldék ellátására fordíttassék. Az 1633-ik évi nemzeti zsinat az alap kezelésére öt igazgatót nevezett ki.

Azonban ezek az intézkedések eredménytelenek voltak. Az alap nem jött létre.

III. Ferdinánd, amikor a szükölködő lelkészek segélye-

[1]) A nuntius 1731 szeptember 22. és 29-iki jelentései. Az államtitkár augusztus 18, október 6. és 13-iki jegyzékei.

zésére az országos pénztárból évi 6000 forintot rendelt, az összeg szétosztását az esztergomi érsekre bizta, és a számadásokat is a tartományi zsinatnak, nem pedig az országos hatóságoknak kivánta beterjesztetni. De az érsekek az évi segélyösszegnek rendes kiutalványozását kieszközölni nem voltak képesek, úgy hogy csakhamar a hátralékok jelentékeny összegekre szaporodtak föl.[1])

Egészen más utra lépett III. Károly. Ő már nem elégszik meg azzal, hogy mint buzgó és nagylelkü kegyúr, a főpapokat apostoli működésükben támogassa, nekik a sikert biztosító eszközöket rendelkezésökre bocsássa; az egyház java mellett a saját hatalmi érdekeit szem elől sem téveszti soha.

Az 1712–5-ik évi országgyűlésen, azon alkalomból, hogy a bozóki uradalom fölött a nagyszombati papnövelde és az ottani jezsuita-collégium között folyó per elbirálására külön biróság küldetett ki; a papnöveldék és egyéb nevelő intézetek fölött gyakorlandó felügyelet tárgyában a következő végzés alkottatott: »Az alapítók hivatalbeli utódainak és a megyés püspököknek szabadságukban áll, úgy az országban mint az országon kivül alapított szemináriumokra és convictusokra, akár személyesen akár kiküldöttek által, felügyelni, azoknak számadásait megvizsgálni, és az alapítványok föltételeinek pontos megtartása fölött őrködni. A mikor hiányt vagy szabálytalanságot vesznek észre, azt az országban saját hatalmukkal igazítsák el, az országon kivül az illetékes hatóság utján eszközöljék a hibák kijavítását. Egyébiránt ő királyi felsége is föntartja magának, hogy a hol és amikor jónak látja, legfőbb hatalmánál fogva ugyanezt eszközölhesse.« [2])

Ez a végzés, mely a nevelő-intézetek fölött a felügyeleti jogot a király és a főpapok között megosztotta, a király hozzájárulását nem nyerte el. E helyett a törvénykönyvbe egy oly czikk iktattatott, mely ezt a felügyeletet a király kizárólagos jogköréhez tartozónak hirdette: »Az egyházi és világi ifjuság számára bárkitől, az országon belül és kivül, alapított papnöveldék, nevelő és tanintézetek fölött a felügyeletet és

[1]) 1676-ban nyolczvanezer forintot tett ez az összeg.
[2]) *Molnár Aladár.* A közoktatás ügy története Magyarországban Mária Terézia alatt. I. 273.

annak vajjon az alapítványok föltételei tiszteletben tartatnak-e, számadások vétele mellett, megvizsgálását, ő királyi felsége, *apostoli tiszténél* és *legfőbb hatalmánál fogva, egyedül magának tartja fönn.«* (LXXIV. czikk.)

Az 1723-ik évi országgyűlés ezt a czikket úgy értelmezte, hogy az összes »ájtatos alapítványokról« szól. Ugyanis a törvénykönyvben a következő végzést találjuk: »*Bárminemü kegyes alapítványokra* a felügyeletet, és, számadások vétele mellett, annak megvizsgálását, vajjon az alapítványok föltételei tiszteletben tartatnak-e, ő királyi felsége apostoli tiszténél és legfőbb hatalmánál fogva, az 1715-ik évi 74-ik törvényczikkben magának tartotta fön, és a királyi helytartótanács kebeléből némelyeket rendelni fog, kik a föntebbiekre különös gondot fordítsanak.« (LXX. czikk.)

Éppen erre az időre esik a magyar királyi helytartótanács fölállítása. Ezzel az ország egy közigazgatási központi hatóságot nyert, amely arra is kinálkozott, hogy a kegyúri jogok állandó közege gyanánt szolgáljon, névszerint a felügyeleti és ellenőrzési jog rendszeres és hatályos gyakorlását biztosítsa. A király a tanács részére 1724 január 20-ikán kibocsátott utasításban kijelenti ugyan, hogy »a vallás ügyének tárgyalását ezentúl is magának tartja fönn«, de a vallás ügyében kibocsátott és kibocsátandó rendeletek végrehajtását a tanács hatásköréhez utalja.[1]) És a helytartó-tanács kebelében, három tanácsos és egy titkárból megalakított bizottságnak föladatává tette, hogy «az ájtatos alapítványok gondját viselje,« egyuttal arra is ügyeljen, hogy »az egyházakban, azok jogaiban és épületeiben kár ne essék.« [2]) Az 1725-ik év január 9-ikén bocsátotta ki a helytartó-tanács az ország főpapjaihoz legelső körrendeletét, amelyben az alapítványokról és egyházi épületekről jelentések beküldésére hivta föl.

Uj területet vont be a királyi kegyúraság hatáskörébe III. Károly 1733 márczius 7-ikén kelt rendeletével, mely a *vallás-alapot* létrehozta. A királyi irat a magyar főpapok

[1]) »Consilium hocce nostrum materiam religionis directe quidem non tractabit, utpote nobis reservatam; interea tamen benigna nostra mandata in hac re vel expedita vel expedienda debite exequetur.«

[2]) »Ad gerendam quarumvis fundationum curam . . . Ne ecclesiae juraque et aedificia ecclesiarum desolari permittant.«

ellen irányuló panaszokból indul ki. Elmondja, hogy azok, bár jószágaikat visszanyerték, papnöveldék felállítása, a plébániák alapítása, javadalmazása és visitátiója tekintetében kötelességöket nem teljesítik. »Ezért — úgymond — apostoli királyi tisztünk követeléséhez képest, a baj alkalmas gyógyszeréről és a hivek lelki javáról gondoskodni kivánván,[1] a magyarországi egyházak és plébániák jelenlegi sürgető szükségeinek kielégitésére,« Pozsony városában közpénztár fölállítását határozta el. Ennek rendeltetése az lesz, hogy uj plébániák javadalmazására és a fönnálló plébániák jövedelmének kiegészítésére szolgáljon. A plébánosok szabályszerü jövedelmét 150 forintban állapítja meg (congrua). Hogy a hiányos jövedelmek kiegészítését foganatosítani lehessen, a plébániák jövedelmeinek összeirását rendeli el, és pedig úgy, hogy azt a főesperes egy megyei tisztviselő közreműködésével végezze.

A lelkészi pénztár javadalmazására első sorban az országos kincstár hozzájárulását vette igénybe, és e czélra évenkint fizetendő tizenhatezer forintot rendelt; továbbá az üresedésben levő pécsváradi és szent-gotthardi apátságokat adta át; végre a főpapi javadalmak megterhelését tervezte, és a főpapok önkénytes áldozatkészségére is számított.

Ennek a pénztárnak kezelését most már nem a főpapokra, hanem egy külön bizottságra ruházta, melyet a prímás elnöklete alatt, az egri püspökből és az országbiróból, továbbá a helytartótanács és a magyar kamara egy-egy tanácsosából alakított meg.

Ezzel intézkedései nem voltak kimerítve. A lelkészi pénztár alapításával összefüggésben, több olyan ügyben rendelkezett, melyek azzal belső kapcsolatban nem állottak, és a melyeket ekkorig az egyházi hatóság köréhez tartozóknak tekintettek. Arra hivatkozva, hogy a stola-illetékek behajtásában a lelkészek több helyen súlyos kihágásokat követnek el, a helytartótanácsot vélemény-adásra szólította föl aziránt, vajjon a stolát eltörölni, vagy legalább szabályozni nem volna-e lehetséges?

Mig itt a kérdést csak fölveti, amiben egyébiránt az eldönté-

[1] »Efficax idcirco remedium, pro exigentia etiam regio-apostolici muneris nostri ponere, dictarumque animarum curae omni meliori modo prospicere cupientes.« . . .

sére való jogosultság hite benfoglaltatik, egyenesen utasítja a főpapokat, hogy amennyiben alkalmas világi papokban hiány van, a lelkészi állomásokra szerzeteseket alkalmazzanak, és ezek közöl néhányat missionáriusok minőségében küldjenek ki;[1]) továbbá »komolyan inti« őket, hogy a lelkészek visitátiójára vonatkozó kötelességeiket lelkismeretesen teljesítsék. Hasonlag »komolyan inti« őket, hogy a papnöveldékben legfölebb öt esztendőre terjedő tanfolyamot rendezzenek be.[2])

Az 1715 és 1723-ik évi országgyűlés törvényeiben az alapítványok fölött magának föntartott felügyeleti jogot a megyés püspökökre ruházza át;[3]) de azzal a meghagyással, hogy jelentéseiket, valamint a papnöveldékben és convictusokban vezetett számadásokat évenkint a helytartónácsnak küldjék be.

Végül azt a »szándékát« fejezi ki, hogy »az isteni tisztelet, az igaz hit és az egyházi fegyelem érdekében« a győri egyházmegyéhez Zalamegyét és a Muraközt hozzá csatolván, a püspökség területe és jövedelme két egyenlő részre, két püspöki megyére osztassék, az egyiknek Győrt hagyván meg, a másiknak Szombathelyt jelölvén ki székhelyül. Értesíti a helytartótanácsot, hogy az uj szombathelyi püspökség részére püspököt még nem nevezett ki, hanem gróf Forgács Pált már is ama püspökség administratorának jogaival és czímével ruházta föl, az új püspökség javainak jövedelmeit pedig egyelőre a lelkészek pénztárának szánta.[4])

»És ezek azok — így fejezi be leiratát — amiket a lelkipásztorkodásnak Magyarországban jobb rendbe hozása végett ez alkalommal kegyelmesen elhatároztunk.«[5])

---

[1]) »Dioecesanis serio *injungendum* erit, ut ex religiosis in regno existentibus missionarios instituant.«

[2]) »Seminaria . . . quod respicit, cum earum institutio ad dioecesanos pariter spectet, serio *monendi* erunt, ut illi quidem qui de facto jam sua habent seminaria, ad illa . . . absolutos humanistas . . . suscipi, inibique illos taliter instrui et institui curent, ut ad summum infra quinquennium . . . studia absolvere . . . possint.«

[3]) »Delegationem facientes.«

[4]) »Et siquidem pro Sabariensi hoc novo episcopatu proprium episcopum nondum nominassemus, verum eidem administratorio duntaxat jure et titulo, medio . . . Pauli junioris comitis Forgacs . . . quoad jurisdictionalia et pontificalia provideri cupiamus; igitur et antelati novi episcopatus reditus praeattactam pro parochis noviter constitutam cassam . . . intrabunt.«

[5]) »Et haec sunt quae circa animarum curam in Hungaria dein-

Az udvarnál teljesen át voltak hatva attól a meggyőződéstől, hogy a hatalom, amit a király ebben a rendeletben gyakorol, a korona kegyúri jogának korlátlan attributuma. Sőt találkoztak, akik azt is hirdették, hogy a király még az uj püspökség megalapításához sem köteles a római szent-szék fölhatalmazását vagy jóváhagyását kikérni. Mindazáltal erre a pontra nézve az államtanács 1733 april 16-iki ülésében a következő megállapodásra jutott: »Tudvalevő, hogy habár szent István király az 1000-ik esztendőben, Magyarország egyházai körül a pápa nevében való rendelkezés jogát elnyerte, mégis egy külön utasítással ellátott pápai követ is küldetett hozzá; utóbb pedig Gejza, Imre és Béla királyok beleegyezésével, a szent-széktől küldött bibornokok Magyarország egyházaira vonatkozó bizonyos rendelkezéseket tettek. Ezért tekintetbe véve a római kath. egyházban és Magyarországban is ekkorig elfogadott gyakorlatot, a végből hogy a szombathelyi püspökség fölállítására vonatkozó királyi szándék valósítható legyen, a pápai hozzájárulás szükségesnek és mellőzhetetlennek mutatkozik.«

Mindazáltal a győri, zágrábi és veszprémi püspökökkel az uj püspökség részére a területek átengedése iránt a tárgyalásokat a király maga vezette. A győri püspök, kineveztetése alkalmával kiállított térítvényben, kötelezte magát, hogy püspöksége területének földarabolása ellen kifogást emelni nem fog. Ellenben a zágrábi püspök a Muraközt a veszprémi püspök pedig Zalamegyét átengedni vonakodott. Ennek következtében az uj püspökség fölállítása nehézségekbe ütközvén, a király egyelőre csak a győri püspökség betöltése tárgyában tett a pápának fölterjesztést, mely azonban a rendes bemutató iratoktól teljesen elütött, és egészen szokatlan módon volt szerkesztve. A király ugyanis a pápát arra kéri, hogy a kinevezett győri püspököt »az *egész* püspökségre erősítse meg, olyképen, hogy addig, míg a püspökség széttagolása szabályszerűen végrehajtatik, a püspökség jövedelmeiből a püspök a saját szükségleteire csak évi tizenkétezer forintot tartson meg, a többit pedig annak a pénztárnak szolgáltassa át, amelyet uj

ceps in meliorem ordinem redigendam hac vice clementer resolvimus.« (Vallás-alapi okmánytár 8. szám.)

plébániák alapítása és a plébánosok illő ellátása végett a minap alapított volt, s a melynek a királyi kincstárból is jelentékeny évi összeget utalványozott; továbbá, hogy mihelyt ehhez a széttagoláshoz ő szentsége beleegyezését megadta, a győri püspök megyéje egy részének átengedésére köteles legyen.«[1])

A szent-szék már ezen királyi leirat megérkezése előtt a lelkészi pénztár fölállítása felől tudomást nyert, Althán bibornok váczi püspök utján, kinek azimánt: vajjon ezen pénztár javára pápai jóváhagyás nélkül ajánlatokat tehet-e, aggályai támadtak. Rómában az Althánhoz intézett királyi iratban semmit sem találtak, ami akár az egyház szabadságára, akár az utódok jogaira sérelmes lehetne; minélfogva Althánt értesítették, hogy »a dicséretes és szent czélra« ajánlatot tehet. Mindazáltal a nuntius utján a pápa azt az óhajtását fejezte ki, hogy a király az uj plébániák alapításához a pápai jóváhagyást kérje ki, és ezzel is a szent-széktől való függést ismerje el.[2])

Bár ez nem történt meg, a pápa a győri püspökségnek a lelkészi pénztár javára való megterheléséhez a kért jóváhagyás megadására hajlandónak nyilatkozott.[3])

E tárgyban a pápai elhatározást be nem várva, a király május végén megtette előterjesztését a szombathelyi püspökség felállítása iránt. A pápa beleegyezését kéri,[4]) ahhoz a tervhez, hogy a szombathelyi püspökség területe a zágrábi, veszprémi és győri egyházmegyéktől elszakítandó területekből és tizedekből alakíttassék meg; a veszprémi püspökség a győri és zágrábi egyházmegyéktől, a zágrábi püspökség a pécsi egyházmegyétől elszakítandó területekből kárpótoltassék.[5])

Az előterjesztésben a felállítandó püspökség betöltésének ügye, a püspöknek kijelölt gróf Forgách Pál bemutatása mellőztetett. Az udvarnál attól tartottak, hogy a pápa a püspök-

---

[1]) Az 1733 ápril 24-ikén kelt fölterjesztés fogalmazata az országos levéltár cancelláriai osztályában.

[2]) »Affinche apparischa anche in quest' affare qualche dependenza dalla sede apostolica.« Az államtitkár 1733 ápril 18-iki jegyzéke.

[3]) Az államtitkár 1733 május 30-iki jegyzéke.

[4]) »Filiali cum observantia petimus, quatenus ... admittere velit ...«

[5]) Az 1733 május 19-ikén kelt fölterjesztés fogalmazata az országos levéltárban.

ség felállítására vonatkozó kérdések megoldásáig, Forgácsot ideiglenesen apostoli helynökké nevezi ki; és »az apostoli helynökség intézménye Magyarországban uj és szokatlan lévén, ilyen ujítás a királyi felség és a szent korona jogaira sérelmessé válhatik; és az apostoli helynök, habár királyi előterjesztésre rendeltetik, vagy különös kiváltságokat fog igényelni, vagy különös utasítással lévén ellátva, a római udvarral szorosabb kapcsolatba helyezkedik.[1])

Egyébiránt a Rómában székelő császári követhez, Cienfuegos bibornokhoz intézett királyi irat tekintettel volt arra az eshetőségre, hogy a veszprémi és zágrábi püspökök kifogásai miatt, a pápa az uj püspökség fölállításához beleegyezését megtagadja. A bibornoknak ebben az esetben oda kellett hatni, hogy pápai biztosok küldessenek Magyarországba, a hol királyi biztosok közreműködésével a nehézségeket elhárítván, a püspökség felállítására vonatkozó tervet mielőbb a valósuláshoz vezessék.[2])

És mivel a pápa, a püspökök akarata ellen, egyházmegyéjök megcsonkításához beleegyezését adni vonakodott, a király Cienfuegos bibornok utján azt az ajánlatot tette, hogy a pápa a bécsi nuntiust a kellő hatalommal ruházza föl, az ügynek a császári miniszterekkel tárgyalására és elintézésére.[3])

De ez az ajánlat sem fogadtatott el. A pápa beleegyezése nem volt kieszközölhető; a minek következtében a győri püspökség szétdarabolásának és a szombathelyi uj püspökség fölállításának tervét a király elejtette. Ezt egy félszázaddal utóbb Mária Terézia ujból felkarolta és valósította.

Eközben mikor a váradi püspökség megüresedett, III. Károly király azt a kivánságát terjesztette a szent-szék elé, hogy a kinevezendő püspök a hatvanezer forintra becsült évi jövedelemnek csak harmadrészét élvezze, két harmadrésze pedig az egyházmegyéje területéből kihasítandó uj püspökség részére, vagy uj plébániák alapítására tartassék fönn. A pápa a szándékot helyeselte,

---

[1]) »Peculiarem super nonnullis instructionem accipiat, arctiorique vinculo Romanae curiae obstringatur.« Az államtanács 1733 május 29-iki fölterjesztése az idézett helyen.

[2]) A Cienfuegoshoz május 29-ikén intézett királyi irat fogalmazata ugyanott.

[3]) Az 1733 november 18-iki királyi irat ugyanott.

de mielőtt jóváhagyását adná, az ügy beható megvizsgálását szükségesnek látta és részletes kimutatásokat kért, amelyek alapján annak megállapítását, hogy a püspökség milyen mértékben terhelhető meg, magának tartotta fönn. A kimutatások megküldettek, és ekkor a királyi kivánat akképen módosíttatott, hogy a váradi püspök évenkint 17000 forint jövedelmet élvezzen, a többit pedig a lelkészi pénztárba szolgáltassa be. Ehhez a pápa hozzájárult; de csak úgy, hogy engedélyét tiz esztendő tartamára korlátolta. Ezt a megszorítást az udvarnál nem szivesen látták ugyan; de a nuntius a minisztereket megnyugtatta, és kivitte, hogy a kinevezett uj váradi püspök részére szóló adománylevélbe a szent-széktől nyert felhatalmazás beiktattatott.[1])

A király a betöltött többi érseki és püspöki javadalmakat is ily módon megterhelni óhajtotta. De a pápa határozottan kijelentette, hogy ez csak úgy engedhető meg, ha az élő főpapok önként beleegyezésöket adják, és azt hiteles alakban kinyilatkoztatják.[2])

Ezen tárgyalások a lelkészi pénztárra irányozták a szentszék figyelmét, és a nuntius utasíttatott, hogy az alapító oklevelet szerezze meg, egyszersmind fölvilágosítást kérjen arra nézve, hogy az alap létesítése milyen jogalapon történt? kezelése kire van bizva? az alap jövedelmeinek felhasználása körül milyen eljárás követtetik? az alap jövedelmeit kik és mikép hajtják be? Mindazáltal az államtitkár meghagyta neki, hogy óvatosan járjon el, nehogy a miniszterek bizalmatlanság nyilatkozatát lássák a szent-szék óhajtásában, melynek nem más a czélja, mint meggyőződést szerezni afelől, hogy az intézmény létesítésében és működésében követett eljárás a pápai jóváhagyást csakugyan megérdemli.[3])

A nuntius válasza rövid és felületes volt. Azt jelentette, hogy alapító okirat nem állíttatott ki; csak rendelet létezik, mely a kamarának meghagyja, hogy a lelkészi pénztárba évenkint

---

[1]) A nuntius 1734 február 20, márczius 20, július 17, november 6. és 13-iki jelentései; az államtitkár márczius 6, 18, ápril 10, augusztus 7. és november 27-iki jegyzékei.

[2]) A nuntius 1734 szeptember 22-iki jelentése, az államtitkár október 9-iki jegyzéke.

[3]) Az államtitkár 1734 szeptember 8-iki jegyzéke.

16000 forintot fizessen; a pénztár kezelése, az annak javára rendelt egyházi jövedelmek behajtása a prímás elnöklete alatt álló bizottság teendője; az alap jövedelmei fölhasználásának módja iránt megállapodás még nem történt. Egyébiránt elismeréssel nyilatkozott a király vallásos buzgóságáról, mely őt a lelkészi pénztár megállapításában vezette.[1])

Ezeket a szent-szék megnyugvással tudomásul vette.

*

Erdélyben a kath. egyház viszonyai a XVII. század folyamán egészen sajátszerü alakulást nyertek, melyhez hasonlóval sehol egyebütt nem találkozunk. Ugyanis a világi hivek az egyház ügyeinek intézésére befolyást nyertek. Ezt nem egyedül az a körülmény magyarázza meg, hogy a XVII. század elejétől kezdve Erdélyt protestáns fejedelmek uraltak. Az országgyülési törvények a négy »recepta religio« ügyét egyöntetüen szabályozván, mindegyikre nézve megállapították, hogy a világi híveket is illető ügyekben határozatokat hozni csak »a főmagistrátusoknak és patronusoknak egyenlő tetszésekből« lehet; továbbá, hogy főpapjaikat »az ő közönséges egyházi gyülekezeteknek tetszésekből« választják, és a fejedelemnek megerősítés végett bemutatják.[2])

A fönmaradt történeti emlékek tanúsága szerint az erdélyi katholikus világi rendek a papsággal együtt ismételten (1668, 1669, 1678, 1695 stb.) tartottak gyüléseket.[3]) Továbbá tudjuk, hogy 1678-ban »az úri fő és nemes romano-catholicus statusban álló hívek . . . közönséges akaratból és ecclesiajokbeli tiszteletes páterek megegyezett értelemből« választották meg a püspöki helynököt, a kinek részére a fejedelem megerősítését kikérték.[4])

Erdélynek a magyar korona uralma alá visszatérése után is, a kath. egyházi és világi rendek (a káptalan tagjai, a fő- és alesperesek, az országgyülés világi tagjai, a főtisztek,

---

[1]) 1734 szeptember 22-iki jelentése.

[2]) Approbatae constitutiones pars I., titulus I., articulus 3. és 9.

[3]) *Veszely Károly.* Az erdélyi róm. kath. püspöki megye autonomiája. (Gyulafehérvár, 1893.) II. 7—9.

[4]) Apaffi fejedelem 1678 június 10-ikén kelt megerősítő okiratát közli *Veszely.* Erdélyi egyháztörténelmi adatok. I. 355.

megyebirák, táblabirák stb.) mind az országgyűléseken, mind azokon kívül gyűléseik tartását folytatták. De a püspöki szék betöltését 1696-ban Leopold a magyar királyt megillető kegyúri jog formájában eszközölte. Hasonló módon járt el III. Károly 1713-ban Mártonffi György kinevezése alkalmával. Ennek halála után a, katholikus status 1722 deczember 29-ikén a királyhoz intézett föliratában, az erdélyi püspökségre Olasz Mihály esztergomi kanonokat »bátorkodott előterjeszteni«;[1]) azon esetre pedig, ha az erdélyi papság soraiból kivánna valakit kinevezni, Antalfi János erdély nagyprépostot és Létai Istvánt »ajánlja.«[2])

A király Antalfit nevezte ki, és az adománylevélben kiemelte, hogy az ő érdemei és kiváló tulajdonságai felől »arra illetékes híveinek hiteles jelentéséből és ajánlásából«[3]) nyert tudomást.

Antalfi halála után az erdélyi főkormányszék fölkérte a királyt, hogy a kath. státusnak az utód »kijelölését« engedje meg.[4]) És mikor a királyi engedély megadatott, a katholikus státus hat jelöltet terjesztett föl: hármat az erdélyi egyházmegye, hármat más egyházmegyék papjainak köréből.[5]) A király a hatadik helyen jelölt báró Sorger Gergelyt nevezte ki.

Sorger halála után az erdélyi főkormányszék és az erdélyi káptalan a királyhoz folyamodtak, hogy a megüresedett püspöki székre »a jelölésnek kellő módon való foganatosítását kegyelmesen megengedni és elrendelni méltóztassék.« Az erdélyi cancellária azt a véleményt terjesztette elő, hogy a király »az erdélyi katholikus státusnak az eddigi szokás szerint három egyén jelölését engedje meg és rendelje el«.[6])

---

[1]) »Praesumimus proponere«.

[2]) »Commendamus«. A fölirat az országos levéltárban. Erdélyi cancelláriai osztály.

[3]) »Ex autentica nostrorum, quorum intererat, fidelium relatione ac recommendatione cognovimus . . .«

[4]) »Alterius episcopi candidationem fidelibus suis statibus catholicis peragendam quantocius benignissime indulgere.« Az 1728 márczius 11-iki fölterjesztés ugyanott. Erdélyi főkormányszéki osztály.

[5]) Az 1728 szeptemberben a királyhoz intézett fölterjesztés ugyanott. Erdélyi cancelláriai osztály.

[6]) »Indulgeri posse et serio mandandum, ut status catholicus in Transylvania trium subiectorum . . . candidationem, juxta stylum et modum hactenus observatum . . . pro benigna electione et nominatione humillime submittat.« Az 1739 október 2-án kelt fölterjesztés ugyanott.

A király a katholikus státust a jelölés foganatosítására fölhivta. Mire gróf Haller János kormányzó, néhány kath. főurral tartott értekezletből, a katholikus státust Medgyesre hivta össze.[1]) Ezen a gyűlésen tizenegy folyamodás mutattatott be. A folyamodók közől a kath. státus három erdélyi papot jelölt. Az erdélyi udvari cancellária a jelölteket megváltoztatott sorrendben terjesztette a király elé. De az államtanács 1740 február 7-ikén az eredeti sorrendet visszaállította.[2]) Mindazáltal III. Károly király a három jelölt mellőzésével, Klobusiczky Ferencz esztergomi kanonokat óhajtotta kinevezni, amit az erdélyi cancellár erélyesen ellenezett. A király halála után Mária Terézia 1741 ápril 21-ikén Klobusiczkyt nevezte ki. A mely tény kétségtelenné teszi, hogy az erdélyi kath. státus jelölési joga mellett, a királyi kegyúri jog korlátozatlan teljességében állott fönn.[3])

V.

Mária Terézia egyházi politikájának iránya. — A szent-szék magatartása a magyarországi egyházi ügyekben. — A magyar király bibornok-nevezési joga.

Mária Terézia a trónra őseitől örökölt buzgó vallásosságot hozott magával, mely lelkében uralkodásának válságai, családi életének derült, majd borús napjaiban mind mélyebb gyökeret vert. Az áhítat gyakorlataiban, a jótékonyság cselekedeteiben és szigorú erkölcsösség tekintetében alattvalóinak példányképül szolgálhatott.

Azonban egyszersmind atyjától örökségül szállott rá az a törekvés, hogy a korona hatalmát az egyházi téren, a római szent-székkel szemközt is, erősítse és kiterjeszsze. Ezen irányban hatottak rá összes miniszterei és bizalmas tanácsosai: Kolowrat és Ulefeld, Haugwitz és Kaunitz, Van Swieten és a többiek,

[1]) Gróf Haller 1739 november 29-ikén az erdélyi káptalanhoz intézett meghivó-levelében írja, hogy ő felsége »dato ad huiatem inclitum statum catholicum benigno suo mandato de rite instituenda candidatione resolverit. Hoc fine communicatis collatisque catholicorum nonnullorum magnatum, qui praesto istic erant, consiliis . . .« kihirdeti a gyűlést. A levelet »E consilio status catholici« keltezi. *Veszely*. I. 107.

[2]) Az államtanács fölterjesztése az országos levéltárban. Erdélyi cancelláriai osztály.

[3]) Az erdélyi kath. státus 1749, 1759 és 1760-ban is megtehette jelölését. 1760-ban négy jelöltet mutatott be, és Mária Terézia a negyedik helyen jelölt Bajtait nevezte ki.

kik mindannyian abból a fölfogásból indúltak ki, hogy az államhatalom felügyeleti, ellenőrzési és rendelkezési jogkörének határt csak a »dogma« szab.[1]) Ezen irány uralomra emelkedését a bécsi udvarnál elősegítette az a körülmény, hogy Mária Terézia éppen uralkodása kezdetén feszült viszonyban állott XIV. Benedek pápához, a ki az örökösödési háborúban a Bourbon-udvarok felé hajolt, és VII. Károlyt császárnak elismerte, amivel a bécsi udvar részéről az ellenséges indulat sokféle nyilatkozatait vonta magára. A pápai államtitkár és több más bibornok javadalmai, amiket milánói területen birtak, Mária Terézia parancsára lefoglaltattak. Lobkovicz herczeg, mikor 1744-ben osztrák sereg élén a pápai állam területén átvonult, úgy szólván ellenség módjára viselte magát. A helyzetben fordulat csak akkor állott be, mikor VII. Károlynak 1745-ben bekövetkezett halála után, Mária Terézia férje császárra megválasztatott, kit a pápa készséggel elismert, és meleg hangon irt levélben üdvözölt.

De Mária Terézia egyházi politikáját a diplomatiai viszonyok változása nem módosította. Örökös tartományaiban a placetum-jogát, amit elődei kivételesen, egyes esetekben gyakoroltak, rendszeresen életbeléptette.[2]) A főiskolákon a kánoni jog és az egyházi történelem tanárai a gallikán egyház elveit hirdették. A történelmi múlt iránt való féltékenység is ebben az időben kezdett nyilvánulni. Legjellemzőbb e tekintetben az a tény, hogy a királynő férjének, Lotharingiai Ferencz császárnak, uralma alatt álló Toskanában, a sienai városházban látható régi falfestményen, mely IV. Henrik és Barbarossa Frigyes császárokat ábrázolta, amint VII. Gergely és III. Sándor pápáknak hódolatukat mutatják be, a két császár alakja helyébe másokat festettek; sérelmesnek látván azt, hogy császárok a pápák előtt térdre borúlva ábrázoltassanak.[1])

*

[1]) Erre nézve *Arneth* nagy munkájában (Geschichte Mária Theresias) és *Marczalinál* is (Magyarország II. József korában, II. 51, 54, 59, 60, 123) bővebb felvilágosítást találhatni. Ezen helyzet részletes ismertetése a jelen munka föladatához nem tartozhatik.

[2]) Erre nézve 1741-ben, mikor a szent-szék a placetum-jog gyakorlása ellen felszólalt, hosszú tárgyalások indultak meg.

[1]) Ebben az ügyben az államtitkár 1764 szeptember 1-én a bécsi nuntiushoz jegyzéket intéz.

Magyarországban a királyi kegyúri jog, amint azt félszázad óta gyakorolták, a koronának oly széles hatáskört, olyan nagy hatalmat biztosított, hogy újitásokra gondolni fölöslegesnek látszott. És ezen jogok gyakorlásában Mária Terézia elé a szent-szék akadályokat nem gördített. Ellenkezőleg, a felmerülő vagy fenyegető nehézségek elhárítására Rómában mindig őszinte készség nyilvánult.

Az 1741-ik év tavaszán Klobusiczky Ferencz esztergomi kanonok erdélyi püspökké oly módon neveztetett ki, hogy esztergomi javadalmát is megtarthatja. Rómában a megerősítést és a kanonoki javadalom megtartására a fölhatalmazást haladék nélkül elnyerte. Mindazáltal több hónapot engedett eltelni, mielőtt a bullák megszerzése iránt a kellő lépéseket megtenné. Es ezen idő alatt püspöki székét elfoglalván, a főpásztori tiszt minden teendőjét végezte, és a püspöki s egyszersmind a kanonoki jövedelmeket élvezte. Erről Rómában tudomást nyertek. Mire a pápa a bécsi nuntius utján a püspököt megrovásban részesítette, »a kánonokba ütköző eljárásáért, amely azt a hátrányos következményt is maga után vonta, hogy a püspöki joghatóság körében tett intézkedései érvényteleneknek tekintendők;« a miért fölhívta, hogy ezen baj orvoslásáért a szentszékhez folyamodjék.[1])

A nuntius felszólítására Klobusiczky nem vonakodott a szent-szék parancsainak engedelmeskedni. De arra nézve, hogy a püspöki jövedelmeket, mielőtt a bullákat megkapta volna, élvezte, arra utalt, hogy a jövedelmeket, ha a püspök nem használja föl, a királyi kincstár világi czélokra fordítja; mivel Magyarországban emberi emlékezetet meghaladó idő óta az a kanoni jogtól eltérő gyakorlat uralkodik, hogy a javadalmakat az üresedés alatt a királyi kincstár kezeli.[2])

A nuntius, Romába küldvén a püspök levelét, megje-

---

[1]) Az államtitkár 1742 junius 2-ikán kelt jegyzékében a püspök eljárását »novità che non ha forse esempio nella chiesa« jellemezi. »Nostro signore che non può dissimulare un passo così contrario alle disposizioni canoniche, e che ha poi portata la cattiva consegvenza della nullità di tanti atti dal medesimo fatti, vuole che Vossignoria in primo luogo gli faccia quella seria redarguizione che merita un procedere cosi irregolare, e che lo esorti poi a provedere alla medesima nullita col ricorrere alla santa sede.«

[2]) 1742 szeptember 15-ikén a bécsi nuntiushoz intézett levele.

gyezte, hogy ő ismételten megkisérlé a császári minisztereket ama gyakorlat helytelenségéről meggyőzni, de tőlük mindig azt a választ kapta, hogy a királynak olyan jogáról van szó, a melynek emberi emlékezetet meghaladó idő óta birtokában van, és hogy ezekben az országokban a kánonok erre vonatkozó rendelkezései elfogadva nincsenek; sőt még a püspökök is ilyen nyilatkozatokat tesznek, a kik a visszaéléseket törvényes szokások gyanánt tüntetik föl.[1])

Ugyanakkor, a bécsi bibornok-érsektől nyert informátiók alapján, a szent-széket felvilágosította a felől, hogy Klobusiczky eljárása egyáltalán nem áll példátlanul; sőt ellenkezőleg minden időben a magyarországi püspökök, a bullák kiállítása előtt, egyházmegyéjök kormányzását átvették, és a püspöki jövedelmeket élvezték.

A bécsi érsek a nuntius előtt azt a véleményét fejezte ki, hogy ezt az ügyet bolygatni nem tanácsos, mert teljesen bizonyos, hogy czélt érni nem lehet. A nuntius a saját tapasztalatai alapján ehhez a véleményhez hozzájárult; nehogy a szent-szék föllépése »olyan tüzet támaszszon, amelyet eloltani nehéz lesz.« [2])

És a szent-szék ezt a tanácsot elfogadta. A nuntius arra, hogy ezen ügyben további lépéseket tegyen, utasítást nem kapott. És ezentúl ez az ügy többé szóba nem hozatott.

*

Mária Terézia uralkodásának elején a magyarországi püspökök kisérletet tettek, hogy attól a tehertől, amit III. Károly, a lelkészi pénztár javára, rájok rótt, szabaduljanak. A váradi, győri, váczi, nyitrai és pécsi püspökségek voltak

---

[1]) »Nè giova punto di studiarsi, come mi sono io provato piu volte di dimostrarne a questi ministri la deformità e irregolarita; mentre rispondono bentosto ostinatamente, esser questo un diritto di cui il sovrano è in possesso da tempo immemoriale, e che in queste parti non sono state accettate le dispositioni canoniche. Nè arrossiscono di dire lo stesso ancora i vescovi, fundando pur troppo si gli uni che gli altri in questo principio qualunque errones la difesa delle corruttele ed abusi chiamati da loro legittime consvetudini.« (A nuntius 1742 szeptember 29-iki jelentése.)

[2]) »E debbo pur troppo mio malgrado confessare, che l'esperienza mi ha dato a conoscere, non esser sperabile di rimoverli dalla loro pertinazia, ch'anzi verrebbesi ad accendere un fuoco da non estingversi agevolmente, e da cui potrebbere nascere consegvenze poce aggradevoli.« (Ugyanott.)

erre a czélra megterhelve; és pedig oly módon, hogy a váradi az ő jövedelmének 17000 forintot meghaladó fölöslegét, a győri, váczi és nyitrai püspököt évenkint 6000 forintot tartoztak fizetni. Ezen jelentékeny összegek megvonása a lelkészi pénztárt válsággal fenyegette.

A királynő a szent-székhez fordúlt. Nevében római követe: gróf Thún gurki püspök a pápához előterjesztést nyújtott be, a melyben a lelkészi pénztár alapitásának történetét, szent rendeltetését és a püspökök magatartását előadta. »Szentséged fenkölt szelleme — úgymond — könnyen be fogja látni, a püspökök eljárása mennyire helytelen, ne mondjam jogtalan és a főpapi szellemmel ellenkező, amennyiben a katholika vallásnak és sok ezer léleknek romlását idézte elő.« Ezért kéri, hogy a pápa a váradi, nyitrai és pécsi püspököknek parancsolja meg a rájok rótt összegeket pontosan fizessék le; a győri és váczi püspököket pedig utasítsa, hogy mivel az a tiz esztendő, a melynek tartamára a szent-szék az ő megterhelésökhöz hozzájárult letelt, további tiz esztendőn át a fizetést folytassák.[1])

A szent-szék az ügyet megvizsgálván, úgy találta, hogy a hat püspök ügyét háromféle szempontból kell megitélni. A váradi és nyitrai püspökök, a szent-széknek III. Károly királytól kieszközölt határozata értelmében, »kötelesek voltak az egyik a jövedelmi fölösleget, a másik évi 6000 forintot a lelkészi pénztárba beszolgáltatni; a győri és váczi püspökökre nézve a tiz évi idő-tartam letelvén, a fizetési kötelezettség megszünt, és annak megujításáról volt szó: a pécsi püspökre nézve kineveztetése alkalmával megállapíttatott, hogy évenkint 5000 forintot tartozik fizetni, de mivel az udvar a szent-szék jóváhagyását kikérni elmulasztotta, ő fel volt jogosítva, hogy a fizetésre magát kötelezettnek ne tekintse.

A szent-szék a lelkészi pénztár rendeltetésének jelentőségét méltányolván,[2]) azon volt, hogy a királynő óhajtásainak

[1]) Az emlékirat mellékelve van az államtitkár jegyzékéhez, amit 1742 deczember 15-dikén a bécsi nuntiushoz intéz.

[2]) Az államtitkár 1742 deczember 15-iki egyik jegyzékében így ír: »Non v'è certamente opera che riesca più utile all'aùgmento del servitio di Dio ad al bene spirituale dell' anime . . . quanto quella dell' erezione delle nuove parochie, che coll' intervento dell'autorita e appro-

eleget tegyen. A váradi és nyitrai püspökök eljárását súlyos rendetlenségnek bélyegezte, mely a lelkek üdvét és a katholika vallás terjedését veszélyezteti; minélfogva a bécsi nuntius és a primás utján utasíttattak, hogy a pápai decretumban rájok rótt fizetéseket lelkiismeretesen teljesítsék. A pécsi püspök pedig, értesíttetvén, hogy a pápa az ő megterheltetéséhez, a szent czélra való tekintettel, jóváhagyását megadni kész; felhivatott, hogy ne vonakodjék azt a terhet már most elvállalni, annál inkább, mivel kineveztetése alkalmával ezen megterheltetéséhez beleegyezését adta.[1])

És néhány hónappal utóbb erre vonatkozólag formaszerű decretum bocsáttatott ki.[2])

*

Az 1743-ik évben a zágrábi káptalan egyik praebendátust javadalmától fosztott meg. Ez a káptalan ellen, a püspök mellőzésével, Rómában indított pert. A szent-szék a káptalant megidézte. A káptalan közvetlenül, és a kalocsai érsek utján is, a nuntiushoz fordult: a konstanczi zsinattól adományozott kiváltságra és az országos törvényekre hivatkozva kérte, hogy a vádlót a szent-szék utasítsa el.[3])

A nuntius, amikor erről Rómába jelentést tett, előadta hogy Magyarországból a szent-szék előtt pert soha sem indítottak; és ahhoz is, hogy valaki a Magyarországban hozott itélet ellen Rómába fölebbezhessen, királyi engedélyre van szükség; ha tehát most a szent-szék a zágrábi ügyben eljárna: az itélet végrehajtását nemcsak az udvari cancellária és a helytartótanács, hanem magok a főpapok is megakadályoznák.[4])

Ezt a figyelmeztetést Rómában megszívlelték; és a szentszék tekintélyének megóvása végett, csakis azt kivánták, hogy a zágrábi püspök és káptalana a pápai idéző-irat visszavételéért folyamodjanak. Ez megtörtént. Mire az idéző-irat visszavétetett.[5])

---

vazione della sede apostolica fu' intrapresa della gloriosa memoria dell' imperatore Carlo VI. . . . .«

[1]) Az államtitkár 1742 deczember 15-iki jegyzéke.

[2]) A nuntius 1743 ápril 11-ikén jelenti, hogy ezt a decretumot megkapta.

[3]) A kalocsai érseknek 1744 ápril 18-ikán és a zágrábi káptalannak ápril 24-ikén a nuntiushoz intézett levele.

[4]) A nuntiushoz 1744 ápril 25-iki jelentése.

[5]) A nuntius 1744 június 6 és 27-iki jelentései.

Az 1745-ik év május 12-ikén Paulucci biboros-nuntius előtt a szent-mártoni apátság két szerzetese jelent meg, és apátjuk ellen vádakat emeltek. Mivel az apát engedélye nélkül jöttek Bécsbe, a nuntius utasította őket, hogy rögtön monostorukba térjenek vissza; egyébiránt igérte, hogy panaszaikat megvizsgálja. Az informátiók, amelyeket ezután beszerzett, mind az apátra, mind a monostor szerzeteseinek egy részére kedvezőtlen világot vetettek. A bajok legbiztosabb gyógyszerét a monostor visitatiójában látta. De erre nem személyesen vállalkozott; ugyanis attól tartott, hogy beavatkozása ellen nemcsak a prímás, mint a szent-szék született követe, hanem az udvari cancellária is fel fog szólalni, mivel »Magyarországban királyi engedély nélkül egyházi visitatiót foganatosítani nem lehet.« [1]) Ennek következtében a visitatio elvégzésére a győri püspököt, egy győri kanonokkal és a göttweihi perjellel, biztosokúl rendelte, oly módon, hogy a visitatio alkalmával hozandó végzéseket a magok nevében, a nuntius jóváhagyását ki sem kérve, állítsák ki; nehogy bárki azt hozhassa föl, hogy az ország lakosai fölött az ország határain kívül ülnek törvényt. Ezen óvatos eljárása daczára, a prímás a biztosok kiküldését nem hagyta észrevétel nélkül. A nuntiushoz intézett levelében azt a reménységét fejezte ki, hogy a tőle elrendelt visitatióból az ő joghatóságára sérelem nem háramlik. Mire a nuntius válaszában biztosította őt, hogy az érseki joghatóságot sérteni nem volt szándéka, és ő a győri püspököt úgy mint szomszéd főpapot bizta meg a visitatióval; az ő szemei előtt nem lebeg más czél mint a monostor békéjének helyreállítása; ha tehát az érsek ezt talán személyes közbenjárásával el tudja érni, ő ebben is szívesen megnyugszik.

Gróf Eszterházy Imre prímás az ügyet a saját hatásköréhez tartozónak itélte. Mielőtt azonban az eljárást megindította volna, 1745 deczember 9-ikán meghalt. Huszonnégy nappal utóbb a király rendeletet bocsátott a szent-mártoni monostorhoz, melyet fölhívott, hogy a fenforgó ügyben a kinevezendő uj prímáshoz forduljon. Mivel pedig a prímási szék betöltése késett, és Szent-Mártonban a viszályok mindinkább elmér-

[1]) »Non potendosi nel regno d'Ungheria fare visita senza il regio csonseno.«

gesedtek, a király 1746 július 18-ikán »apostoli hivatala és a királyi legfőbb hatalom« alapján, a veszprémi püspök elnöklete alatt, négy egyházi dignitáriusból álló bizottságot küldött ki, a melyet a vizsgálat megindítására, az itélet meghozására, büntetések megállapítására fölhatalmazott.[1])

Serbelloni nuntius, amint ezen bizottság kiküldése felől értesült, a magyar cancellárhoz emlékiratot intézett, melyben előadván azt hogy elődje, Paulucci bibornok, a prímás tudtával vizsgáló bizottságot küldött ki, kérte, hogy ez működésében ne akadályoztassák. A cancellár azt válaszolta, hogy a nuntius kérését a királynő elé terjesztette, de »ő felsége semmiféle választ nem adott.« [2]) Ez a nuntius kérésének udvarias formában való megtagadása volt.

A nuntius ekkor azon volt, hogy az apátot és a szerzeteseket egymással kibékítse. És miután ez nem sikerült; mivel tudta, hogy »az udvarnál az a szilárd meggyőződés vert gyökret, hogy Magyarországban a király ilyen esetekben a biráskodásra fel van jogosítva;« a királyi biztosok működése elé akadályokat nem görditett.[3])

Nehéz helyzetbe hozta a királyi udvart 1744-ben Klein János fogarasi püspök, aki Mária Teréziától felszólíttatván, hogy az ellene emelt súlyos vádak iránt magát az erdélyi udvari cancellária előtt igazolja, — Rómába menekült. Ekkor javadalma és vagyona, királyi rendelet alapján, zár alá helyeztetett. Sok évre terjedő tárgyalások után Klein (1751), a pápa fölhívására, püspökségéről lemondott.

A fogarasi papságtól utódjává megválasztott Aaron Pétert a királynő kinevezte, és ez alkalommal az oldala mellé ren-

[1]) »Iisdem omnium eorum quae ab utrinque repraesentata sunt, suo modo instituendam revisionem et corrigendorum correctionem ac dictandam reis comperiendis poenam, modalitate ipsis praescripta, clementer commisit.«

[2]) »Non gli aveva data la maestá sua alcuna risposta.«

[3]) A nuntius 1747 február 20-ikán kelt jelentéséhez csatolt terjedelmes emlékiratát — melyből az előadottakat merítettük — így fejezi be: »Non essendo in grado questa nuntiatura di dare altro passo con profitto, per non potersi impedire che la corte non proceda ad ulteriori ordinazioni relativamente agli atti della suddetta visita, *credendo essa di essere in diritto di farlo in quel regno* . . . non sembra che vi sia altro rimedio, se non di attendere che venga nominato un nuovo primate affine di persvaderli, che almeno assuma egli ex integro la cognizione di questo affare.«

delt theologus ellátásának kötelezettségétől feloldván, ezt a terhet a kincstárra hárította, egyúttal Aaront Bécsbe hívta, hogy vele, a királynétól kinevezett theologushoz, Saalbeck jezsuita atyához való viszonya szabályoztassék. De Aaron vonakodott kötelezettséget vállalni az iránt, hogy a theologusnak az alapító-levél értelmében megillető jogait elismeri. Ennek következtében a királynő Rómába fordult, és ott kieszközölte, hogy a szent-szék a theologus tárgyában külön decretumot hozott, és a püspöknek ez irányban kötelezettségét a megerősítő-bullába is fölvette. Mind a decretum, mind a bulla megállapította, hogy a theologust »a királynő és utódai, vagy az esztergomi érsekek nevezik ki.«[1])

Mikor a bulla (1753 június havában) Bécsbe érkezett, az erdélyi cancellária szükségesnek látta, hogy azt Aaron személyesen, elismervény aláírása mellett, vegye át, s ily módon az abban foglalt kötelezettség elvállalására készségét nyilvánítsa. A püspök megjelent, de az elismervény aláírását megtagadta.

Mária Terézia ekkor a nuntius közbenjárását vette igénybe,[2]) és miután ez sem vezetett czélhoz, Rómába fordult. Mivel pedig Aaron a szent-szék parancsa előtt sem hajlott meg, most már az erdélyi cancellária azt a kérdést vette fontolóra: nem volna-e czélszerű Aaront elejteni, és vagy a második helyen jelöltet nevezni ki, vagy pedig Klein püspököt hívni vissza. Mindazáltal a nuntiushoz intézett kérdésre, azt a választ kapta, hogy Aaron részére a pápai bullák ki lévén állítva, most már csak az ő lemondása után válnék a püspökség uj betöltése lehetővé.[3])

---

[1]) A fogarasi püspökök e szerint: »presbyterum latini ritus in sacrae theologiae facultate ac sacris canonibus et apostolicis constitutionibus versatum, graecae lingvae peritum . . . a praetacta regina, . . . ejusque in ipso Transilvaniae principatu successoribus, aut ab archiepiscopo Strigoniensi declarandum et nominandum, regiique aerarii expensis alendum, apud se semper habeant et detineant.« (Az erdélyi cancellár 1753 július 7-iki fölterjesztése az országos levéltárban.)

[2]) Mária Terézia sajátkezű resolutiója: »Es hätte der siebenbürgische Canzler sich zum Nuntio . . . zu verfügen, er möchte diesen schlimmen Aaron kommen lassen, um zu sehen ob er gegen ihme vielleicht ehender geben wird; wo aber nicht alsogleich nach Rom zu gehen . . .« (Az imént idézett fölterjesztésen.)

[3]) Az erdélyi cancellária 1754 február 20-iki fölterjesztése, ugyanott.

Ebből a nehéz helyzetből az udvart a nuntius, Serbelloni bibornok szabadította ki; ez ugyanis Aaront rávette, hogy a bullát tőle vegye át és az átvételről szóló elismervényt ő előtte állítsa ki.[1])

*

Mária Terézia a magyar korona kegyúri jogait nemcsak egész kiterjedésökben fönntartotta, hanem gyarapította is.

A pápák a császárt és néhány katholikus uralkodót abban a kiváltságos kedvezésben részesítették, hogy a bíbornoki méltóságra az ajánló iratoktól eltekintve, egy főpapot bemutathassanak, (vagy a hivatalosan használt kifejezés szerint) »megnevezhessenek«,[2]) aki azután a pápától bíbornokká »creáltatott«, és »korona-bíbornoknak« neveztetett.

XIV. Benedek pápa az 1746-ik év folyamán a bibornoki testületben megüresedett helyeket betölteni óhajtván, a nevezés jogának birtokában levő uralkodókat fölszólította, hogy előterjesztéseiket tegyék meg. Ferencz császárhoz is ment ilyen fölhivás.

Mária Terézia, aki személyének és méltóságának tekintélye fölött féltékenyen őrködött, bizonyos tekintetben megaláztatást látott abban, hogy a bibornok-nevezés jogától ő, hatalmas országok uralkodója meg van fosztva, mig azt férje, ki a császári czímet viseli ugyan, de csak a toscánai nagyherczegség fölött uralkodik, gyakorolhatja. Arra határozta el tehát magát, hogy ezt a jogot, mint Magyarország királynője, igényelni és gyakorolni fogja.

Ez az elhatározása, amit római megbizottja, Albani bibornok a pápai udvarnál bejelentett, itt kedvező fogadtatásra nem számíthatott; annál kevésbbé, mert Albani közléseiből arról is tudomást nyertek, hogy Mária Terézia ez alkalommal a bibornok-nevezés jogát nem egy magyar főpap, hanem egy olasz praelatus, és pedig éppen Mellini monsignor, a Rota nevezetü pápai főtörvényszék elnöke javára kivánja gyakorolni, akit a pápa és államtitkára, Valenti bibornok esküdt ellenségöknek tekin-

---

[1]) Az 1754 márczius 29-ikén kelt és a nuntiustól hitelesített elismervény ugyanott.

[2]) Az alább ismertetendő diplomatiai iratokban következetesen a »nomina« »nominare« kifejezések használtatnak.

tettek, és akit nyiltan azzal vádoltak, hogy mint Albani bibornok meghitt embere, czélszövényeivel a szent-szék és a bécsi udvar között a visszavonás magvait ő hintette el.[1])

A Mária Teréziával ellenséges viszonyban álló franczia és spanyol udvarok római követei is, amint a tervről értesültek, azt meghiusítani, a pápát és miniszterét a magyar királyné igényeinek elismerésétől visszatartani igyekeztek. Egyebek közt azt hozták föl, hogy ha a császárné, úgy mint Magyarország királynője, azt a jogot nyeri, hogy ebben a minőségében külön bibornokot nevezzen; a franczia király, mint Navarra királya és a spanyol király a birodalmát alkotó egyes királyságok (Aragonia, Castilia) czímén, arra a kedvezményre szintén igényt fognak támasztani.

A szent-szék a bécsi nuntiushoz intézett jegyzékekben szüntelenül utalt a többi udvarok részéről emelt kifogásokra; de előtérbe mégis azt helyezte, hogy Magyarország királyai a bibornok-nevezés kiváltságát soha sem birták, és a császárok egész VI. Károlyig, külön mint magyar királyok, erre a kiváltságra igényt soha sem tartottak; minélfogva egészen uj gyakorlat meghonosításáról van szó.[2])

Mindazáltal a királynő igényeit a szent-széknél nem utasították vissza egész határozottsággal: ellenkezőleg kielégítésére hajlandóságot mutattak, ha ezzel a bécsi udvar és a szentszék között a régi jó viszony helyreállítását elő lehet mozdítani. Az államtitkár mindjárt a legelső jegyzékben, amit Serbelloni érsekhez ez ügyben intézett, kifejtette, hogy a királynő igénye azokhoz a dolgokhoz tartozik, amelyek különböző hatást idéznek elő a szerint, amint felmerülésök időpontjában a felek között barátságos, avagy feszült és hideg viszony uralkodik.

[1]) Mellini elleni panaszok sűrűn fordúlnak elő az államtitkár jegyzékeiben. 1746 júlins 30 ikán »causa di tutti i nostri gvai« nevezi őt.

[2]) Az államtitkár 1746 május 14-iki jegyzékében irja: »Non vi é vestigio che i re d'Ungaria avessero questa prerogativa, ed abbiamo veduto negli imperatori austriaci sino a Carlo sesto che mai l'hanno pretesa. Onde la cosa sarebbe totalmente nuova ed odiosa alle altre corone, le quali preventivamente hanno dato qualche cenno contra questa novità.« És május 21-ikén: »Per quante diligenze se siano fatte, non si é trovato che mai i re d'Ungaria separati dalla dignitá imperiale abbiano godute di queste nomine . . . Trattandosi adunque d'una cosa totalmente nuova e che caderà in sospetto dall'altre corone, le fa strepitare . . .«

Azt az utasítást adta tehát a nuntiusnak, hogy amikor ezt az ügyet előtte szóba hozzák, mindenekelőtt azt a kérdést kell fölvetnie, vajjon a bécsi udvar továbbra is abban az ellenséges hangulatban, amely a pápára nézve annyira sérelmes, meg akar-e maradni; vagy pedig a pápa jóindulatának őszinteségéről meggyőződést szerezve, a fönnálló feszültségnek hajlandó-e véget vetni.[1])

Mária Terézia, mikor június elején Serbellonit fogadta, s ez őt a pápa atyai jóindulatáról biztosította. válaszában elismerte, hogy a szent-szék magatartásában az előzékenység jeleit észlelni kezdi, és mindjárt a bibornoki nevezés ügyére ment át.

»Mikép fog velem bánni a pápa a bibornok-nevezés tárgyában? Biztosíthatom önt, nuntius ur, hogy mindenek fölött érzékenyen fájna, ha elutasíttatnám; mert féltékenyen őrködöm Magyarország kiváltságai fölött, mind a magam érdekében, mind pedig háladatosságból a magyarok iránt, kiknek hűsége válságos helyzetből szabadított ki, és ezzel a vallás ügyének is jó szolgálatot tett.« [2])

A nuntius válasza úgy hangzott, hogy a bibornoki-nevezés kérdésében a szent atya véleményét nem ismeri; de tudomása van ő szentsége azon ohajtásáról, hogy minden alkalommal ő felsége iránti becsülését kitüntesse, és a magyar királyokat régi szokás szerint megillető jogokra tekintettel legyen.

A következő hetekben, a miniszterekkel folytatott tárgyalások alkalmával,[3]) a nuntius nyiltabban állott elő azzal a gondolattal, hogy a bibornoki nevezés ügye a bécsi és római udvarok közötti barátságos viszony helyreállításának egyik tényezőjét képezze. És éppen ezért súlyt fektetett annak kitüntetésére, hogy miután magyar király a bibornoki nevezés jogát még soha sem gyakorolta, a pápától uj kiváltságot és kegyet

---

[1]) Az 1746 május 14-iki jegyzék.

[2]) »Ho riscontro che vi sono dispositioni migliori del passato. Ma come mi tratterá il papa con la nomina al cardinalato? Gli assicuro signor nuntio. che mi sarebbe oltremodo sensibile il vedermela negata, essendo gelosa delle prerogative del regno d'Ungheria per me stessa, e per gratitudine alli Unguri, la fedeltà de quali ci ha tirata da un cattivo passo, tornando questo in vantaggio della religione.«

[3]) Az ezen ügyben folytatott tárgyalások részletes elbeszélésével, a váltott jegyzékek tartalmának ismertetésével sok ívet lehetne betölteni. Csak a leglényegesebb mozzanatokat jelezem.

kérnek. Ulfeld gróf, a főudvarmester — kit ezen ügy tárgyalásával a királynő megbizott — egy izben azzal a közléssel lepte meg a nuntiust, hogy »a bibornoki nevezés jogának a királynő részéről gyakorlása akadályokba többé nem ütközhetik, mivel nyomára jöttek, hogy ezt a jogot magyar király már egy alkalommal gyakorolta, és az erre vonatkozó okiratok Rómába elküldettek.« [1])

A mire azonban Rómából az a válasz jött, hogy nem vonják kétségbe azt, hogy a magyar királyoktól ajánlott főpapok a bibort elnyerték; de ragaszkodnak ahhoz az állításhoz, hogy a bibornoki nevezés jogát a magyar királyok soha sem gyakorolták.[2])

Ezalatt a római curiánál a királynő részére teendő engedmény formulázásáról is tanácskoztak. Oly módozatot kivántak megállapítani, amely a királynőt kielégítené, anélkül hogy a többi kath. uralkodókat hasonló kedvezmény sürgetésére feljogosítaná. Evégből az a terv karo tatott föl, hogy a magyar koronát a bibornoki nevezés joga Mária Terézia életének tartamára, azontul pedig szintén csak azokban az esetekben illesse meg, amikor a magyar koronát és a császári koronát két különböző uralkodó viseli; ellenben amikor ezt a két koronát ugyanaz az uralkodó viseli, az az eljárás követtessék, ami VI. Károly császár idejéig gyakorlatban volt; és erre nézve a királynő kötelező nyilatkozatot tegyen, hogy amikor ez utóbbi eset bekövetkezik, utódai a kettős bibornoknevezés jogát nem fogják igényelni.[3])

A mi a királynőtől nevezendő személyt illeti, a pápa arra az áldozatra is elszánta magát, hogy Mellinit elfogadja, és a bibornoki collegiumba fölveszi.

Ezzel a nehézségek elhárítva nem voltak. Július havában Albani bibornok azt terjesztette, hogy Mária Terézia a bibornok-nevezés jogát egy magyar főpap javára kénytelen gyakorolni; de Mellinit sem ejtheti el, és a pápától elvárja, hogy azt is a biborral földiszíti.[4])

---

[1]) A nuntius 1746 július 9-iki jelentése.
[2]) Az államtitkár július 23-iki jegyzéke.
[3]) Az államtitkár 1746 július 2-ikán kelt jegyzéke.
[5]) Az államtitkár 1746 július 23-ikán írja: »Questo cardinale va

Majd Bécsből a nuntius azt jelentette, hogy az udvarnál nem gondolnak magyar főpapra, mert a bibornok-nevezés jogát a magyar király, nem pedig Magyarország számára igényelik, és nem akarják oly módon megszorítani, hogy kizárólag magyarországi főpapok javára kellene gyakorolniok; ezért a legelső esetben egy lombardiai püspök nevezését tervezik; föltéve, hogy Mellini is a bibort ugyanakkor elnyeri.[1])

Emellett a bécsi udvarnál a pápától kivánt kötelező nyilatkozat megadásától is idegenkedtek; ezt a kivánságot sértő bizalmatlanság jele gyanánt tüntették föl.

Mindazáltal a pápa mindkét irányban állhatatos maradt. Kijelentette, hogy a magyar királynőnek a bibornok-nevezés jogát csak ilyen kötelező igéret föltétele alatt adhatja meg; és hogy Mellinit, ha a királynő az ő javára gyakorolja a jogot, elfogadja, de különben saját kezdeményezéséből a biborral föl nem diszíti.

Utóbb mégis egy formai engedményt tett. Megnyugodott abban, hogy a királynő a kötelező igéretet ne közvetlenül a szent-széknek, hanem a közbenjáró hatalom, a portugálliai király bécsi követe előtt tegye, s ugyanez a pápai nuntius nyilatkozatát is vegye át; illetőleg, hogy a conventió a szent-szék és bécsi udvar között a portugállia követ közbenjárásával köttessék meg.[2]) Ekkor a kicserélendő nyilatkozatok szövege iránt még hosszu tárgyalások folytak.[3])

Végre 1747 márczius 12-ikén a portugálliai követ Carvalho Pombal őrgróf — ki később mint Portugállia első minisztere nagy szerepett játszott — a következő nyilatkozatot állította ki:

»Ezennel ünnepélyesen kinyilatkoztatom egy részről a császári és királyi felség, úgyszintén felséges utódai és örökösei nevében, hogy amikor a császári méltóság és Magyar-

---

spargendo che la nomina d'Ungaria deve cadere in un Ungaro, ma che il papa deve pensare alla promozione di Mellini.«

[1]) »Sento susurrare che la nomina della regina possa essere per monsignor vescovo di Lodi, caminandosi con la massima di non farla in un Unghero, perohé quella nazione non si metta in dritto di pretenderla privativamente, volendovi qui per una prerogativa del re, senza alcuna soggettione al regno di Ungaria.«

[2]) Az államtitkár 1746 deczember 31-iki jegyzéke.

[3]) Ezekre kiterjeszkedni nem tartom szükségesnek.

s Csehország királyának vagy királynéjának méltósága egy és ugyanazon személyben egyesül, a bécsi udvar, mindaddig mig ez a kapcsolat fönnáll, a kettős nevezésre igényt nem tart; másrészről a szent-szék nevében, hogy valahányszor a császári méltóság és Magyarország királyának vagy királynőjének méltóságát nem egy és ugyanazon személy, mint a mult időkben, hanem két különböző személy viseli, Magyarország királyának vagy királynőjének nevezését a többi koronák nevezésével egyaránt elfogadja és tekintetbe veszi, amint ez jelenleg is történik.« [1])

Néhány héttel utóbb, a Mária Terézia részéről nevezett Mellini monsignort a pápa a bibornoki méltóságra emelte. Mária Terézia uralkodásának további folyamában csak egyetlen egyszer élt a magyar korona részére biztosított joggal magyar főpap javára: mikor 1778-ban gróf Batthyányi József prímásnak a bibornoki collégiumba fölvételét eszközölte ki.

VI.

z »apostoli király« czímének adományozása 1758.

Mikt XIV. Benedek pápa 1758 tavaszán bekövetkezett halálának le Bécsbe érkezett, az udvarnál az a gondolat merült föl, igy a bibornoki collegiumhoz, a pápa-választás

[1]) Az oki. bevezetésében Carvalho a saját kormányától, a bécsi udvartól és a szt.-széktől nyert meghatalmazásokra utal. Azután így szól: »Je déclart assure formellement en consequence du tont d'un coté de la part dsa Majesté impériale et royale et de ses augustes héritiers et success.s, que lorsque la dignité impériale et celle de roy et reine d'Hongrie de Boheme seront jointes dans une seule et même personne, la cour devienne ne pretendra pas, tant que subsistera la dite jonction, une do. Nomina; et d'un autre coté de la part du Saint Siége, que tontes lesois que la dignite d'empereur et celle de roi ou reine d'Hongrie ne ser pas réunies dans une seule ou même personne, comme elle a été du te passé, la Nomina du dit roi ou reine d'Hongrie sera également rect considerée, comme celle des autres couronnes, ainsi qu'il arrive acllement.« (Eredetije a bécsi állami levéltárban.) A két nyilatkozat föltűnik az a különbség, hogy míg a bécsi udvar »Magyarország és Chország királyáról«, a szent-szék »Magyarország királyáról« szól. Államtitkár egyik jegyzékében utasította a nuntiust, követelje, hogy a i udvar nyilatkozatában is csak »Magyarország« említtessék. De, mn a bécsi miniszterek azt hangoztatták, hogy Mária Teréziának elfott czíme »Magyarország és Csehország királynője«, és hogy Csehor mint puszta czím említtetik meg; a nuntius ezen czím használata e nem tett kifogást.

alkalmából, két követ küldessék, az egyik Ferencz császár, a másik Mária Terézia mint Magyarország királynője részéről. Ez csakhamar elejtetett, és Clerici őrgróf tábornok személyében egy közös követ küldetett: de oly módon, hogy a császár és a királynő nevében kiállított két külön megbizólevéllel láttatott el. Mária Terézia az ő megbizó-levelében először használta »Magyarország *apostoli* királynője« czímét.

A Clerici részére adott utasításban kiemelte, hogy őt az apostoli czím teljes joggal megilleti; és azt a reménységét fejezte ki, hogy a szent-szék, miként a franczia királynak a »legkeresztényibb«, a spanyolnak a »katholikus«, a portugáliainak a »leghűségesebb« czímet megadja: jövőben Magyarország uralkodóitól az »apostoli« czímet megtagadni nem fogja. De szükségesnek látta követét utasítani, hogy előlegesen tájékozást szerezzen aziránt, vajjon a czímre nézve a bibornoki collegium észrevételt tenni nem fog-e; és arra az esetre, ha attól kellene tartania, hogy a czím használatba vétele kifogásoltatni fog, a megbizólevelet inkább tartsa vissza.[1])

A bibornoki collegium a királynő jogát az apostoli czím használatára nem támadta meg, de a megbizólevelet észrevétel nélkül nem hagyta. Kinyilatkoztatta, hogy magát nem érzi feljogosítva, hogy az eddigi gyakorlatban változtatásokat vagy újításokat engedjen meg, s ezzel a jövendő pápa ezeit előre megkösse.[2])

Mária Terézia erre római követét értesítette, hogy a bibornoki collegium magatartását correctnek tartja; de egyúttal a római köröket fölvilágosíttatni kivánta arról, hogy nem új czímmel él, hanem a szent Istvánnak a pápától adományozott czímet, amit a királyok egy idő óta használni megszűntek, vette föl. Az idő rövidsége — úgymond — nem engedte, hogy erre nézve Magyarországból bizonyítékokat szerezzen: hanem Szilveszter pápa bullájára utal, amelyben szent Istvánt és utódait az apostoli követség tisztével felruházza föl, a mely tisztnek jogait a magyar királyok gyakorolni, és jelvényét az apostoli kettős keresztet czímerökben viselni soha meg nem

[1]) Az 1758 június 3-ikán kelt utasítás a bécsi levéltárban. L. *Arneth.* Geschichte Maria Theresia's. IX. (Bécs, 1[illegible]) 8.
[2]) *Arneth.* i. m. 9.

szűntek. Azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a vatikáni levéltárban és könyvtárban az erre vonatkozó pápai iratok föl lesznek találhatók.

Mária Terézia ekkor, nehogy követe, mikor megbízólevelét a megválasztandó pápának bemutatja, nehézségekkel találkozzék, új megbízólevelet állíttatott ki részére, amelyben, szintúgy mint a bibornokokhoz intézett levelekben, az apostoli czímet kihagyta.[1])

Mindazáltal a királynő súlyt helyezett arra, hogy az apostoli czím használatára a fölhatalmazást megkapja. Követéhez intézett levelében kiemelte, hogy a megválasztandó pápa ily fölhatalmazás megadásával hálára fogja őt kötelezni. Csak azt kötötte ki, hogy a pápai brévé díj nélkül állíttassék ki, mert »szorult pénzügyi helyzetében a díj lefizetésére nem képes.«[2]) Ugyanis tudomása volt arról, hogy a portugalliai király néhány év előtt a »leghűségesebb« czím adományozásáért jelentékeny összeget fizetett.[3])

Mielőtt ez a jegyzék Rómába érkezett, a pápává megválasztott Rezzonico bibornok XIII. *Kelemen névvel* elfoglalta szent Péter székét. Ez legelső levelében, melylyel megválasztatását Mária Teréziának jelentette, az apostoli czímet nem adta meg neki. De óhajtásáról tudomást nyervén, azt haladék nélkül teljesítette.

Az augusztus 19-ikén tartott legelső bibornoki consistoriumban ünnepélyes módon kifejezést kivánt adni annak a kiváló nagyrabecsülésnek, melyet a magyar nemzet és királynője iránt táplált. Az ülést a következő allocutióval nyitotta meg:

»A harczi dicsőséggel ékeskedő férfiakat, kik a szent hitet, a kereszténység ellenségeivel szemben, erős lélekkel, hősiesen oltalmazták, a római pápák rendszerint kitüntetésekkel tisztelték meg . . . A magyarok virágzó országa ilyen kitüntetésekben bőségesen részesült. Ugyanis a magyar nemzet és királyai a keresztény vallás föntartására mindig buzgó igyekezettel fáradoztak; a törökök hatalmas és kegyetlen népét

[1]) Több ilyen levél a római osztrák-magyar követség levéltárában.

[2]) Mária Teréziának 1758 július 31-ikén Clericihez intézett levele. Eredeti fogalmazata a bécsi állami levéltárban. Olasz fordítása a római követség levéltárában.

[3]) Ezt Clerici említi 1758 augusztus 24-iki jelentésében. Ugyanott.

nem erődítmények falaival, hanem saját testökkel feltartóztatták, Magyarország területéről kiűzték, és súlyos csapásokat mérve rája, arra kényszerítették, hogy saját határai közé vonuljon vissza. Ezen harczok egyik vezére, Hunyadi János, az ellenség nagy seregei fölött kivívott győzedelmeivel nevének olyan dicsőséget biztosított, hogy azt az utókor feledni késő századok múlva sem fogja. De a hős férfiú hadi művészetének és a katonák vitézségének eredményeiben, a szent és ártatlan Capistránói János alázatos és buzgó imádságainak nagy része volt . . . A kereszt jele alatt vezetett harczosokat a keresztfára, amelyen Krisztus halála az emberiségnek Istennel való kiengesztelődése végrehajtatott, emlékeztette; az isteni segélynek és mintegy Isten jelenlétének gondolatával fokozott bátorságra lelkesítette. És ez a tény lelkünk elé idézi egyik elődünket, Szilveszter pápát, aki előrelátta, hogy a magyarok egykor a kereszt jele alatt a kereszt ellenségeivel harczolni fognak. Ő ugyanis a magyarok vezérét, Istvánt, a királyi czímmel ruházta föl, és a kereszténység terjesztése körül szerzett érdemei elismeréseül, neki és utódainak megengedte, hogy ünnepélyes alkalmakkor a szent keresztet, mint az apostolság jelvényét, magok előtt viseltessék. Ettől fogva a magyarok uralkodói néha apostoli királyoknak czímeztettek; de vajjon kiváltság alapján vagy csak szokásból történt ez, nem tudatik.

»Mi tehát, kik Krisztusban szeretett leányunknak, Mária Terézia, Magyarország apostoli királynőjének a katholika vallás iránti buzgalmát és a szent-székhez való ájtatos ragaszkodását jól ismerjük, amaz elnevezés használatának szokását megerősítettük; őt és a következő magyar királyokat, amenynyiben szükséges volna, uj kiváltságképen, ama czímmel feldiszítettük; elhatároztuk és elrendeltük, hogy ő és utódai az apostoli királyok jeles czímével neveztessenek.

»Erre minket nemcsak Mária Terézia aposloli királynő számos és nagy erényei, nemcsak a jeles magyar nemzetnek a keresztény vallás védelmeért hevülő lángbuzgalma késztetnek; hanem az ausztriai házból származott magyar királyoknak halhatatlan érdemei is, amelyeket a kereszténység körül szereztek azzal, hogy a törökök hatalmát, súlyos csapásokat mérve rájok, megtörték; hogy a balszerencsében nem csüggedve, saját lel-

kökből uj erőt merítettek, és Magyarországot több ízben a kegyetlen ellenség torkából kiragadták . . .

»Egyébiránt tudomásunk van arról, hogy Krisztusban kedvelt leányunk, Mária Terézia apostoli királynő mindazon kitüntetések és jótétemények között, amelyekben a szent-széktől részesült, egyet sem becsül oly nagyra, mint azt, hogy ezen czímmel ruháztatott föl, amely az emberek csodálatát felkeltő dicsőséget nélkülözi, és az apostolok alázatosságát hirdeti. A hit szavaival és tudományával táplálkozva, jól tudja, hogy a keresztény fejedelmeknek, akik vagyon, kincsek és hatalom tekintetében a többi halandókat felülmulják, ezeket keresztény alázatosságban is megelőzniök illik.«[1])

Ugyanazon napon, amikor a consistorium tartatott, a pápa a Mária Teréziához levelet intézett.

»Köztudomású — írja ebben a levélben — hogy a nemes magyar nemzet Jézus Krisztus vallásának védelme és terjesztése érdekében kiváló tetteket vitt véghez, a legfélelmesebb ellenségekkel gyakran szembeszállott, a kereszténység romlására czélzó támadásaikat mintegy saját testével tartóztatta föl, és rajtok hihetetlen győzedelmeket vívott ki . . . Minélfogva senki sem csodálkozhatik a fölött, hogy a római pápák a *magyar nemzetet és királyait*, a katholika hit és a római szék körül szerzett érdemeikért, kiváló dicsérettel és kiváltságokkal halmozták el. Ezekhez tartozik az, hogy a szentszék engedélyével, a királyok előtt, ünnepélyes megjelenésök alkalmával, az apostolság fényes jelvénye gyanánt, a keresztet *egy püspök* viszi... Továbbá a magyar királyokat, úgyszólván mindegyiket, az apostoli királyok dicsőséges] czímével szokta nevezni. Ezen gyakorlatnak avagy kiváltságnak eredete nem ismeretes. Mi tehát . . . úgy vélekedünk, hogy pápai uralkodásunkat szerencsésebben nem nyithatnók meg, mint ha figyelmünket a Te apostoli felséged és Magyarország díszének emelésére irányozzuk. Ezt pedig helyesen úgy cselekedhetjük, ha a megtisztelő apostoli elnevezésnek, amennyiben szükséges, a pápai tekintélyt, erőt és foganatot megadjuk. Ennek következtében . . . apostoli felségedet, úgy mint Magyarország

[1]) Az allocutio egykorú példányai a római cs. és kir. követség levéltárában.

királynőjét és abban az országban összes utódaidat, az apostoli király czímével és elnevezésével feldiszítünk, . . . elrendelvén, hogy Te és Magyarországban utódaid apostoli királyoknak neveztessenek és czímeztessenek . . . «[1])

Ezt a brévét, mely az ily czímek adományozásáért járó összes díjak elengedésével állíttatott ki, a pápa személyesen nyújtotta át a császári követnek, mikor ezt búcsú-kihallgatáson fogadta.

Mária Terézia a kitüntetést örömmel vette, és Kaunitz állam-cancellárt arról az elhatározásáról, hogy »azt a dicső tiszteleti czímet, Magyarország díszére« viselni kivánja, a jogora alatt álló összes országokban a pápai irat ünnepélyes kihirdetését elrendelte.[2])

A főudvarmester azon kérdésére, hogy az »apostoli« szó a czímnek melyik helyére iktattassék be, a királynő azt határozta, hogy az Magyarországgal kapcsolatba hozassék, mivel »Magyarországra való tekintettel« adományoztatott.[3])

Kaunitz gróf miniszter abban a véleményben volt, hogy az új czím oly módon használtassék, amint VI. Károly a katholikus király czímét használta, vagyis hogy a királynő az apostoli czímet maga a saját irataiban egyáltalán ne, vagy legfölebb csak azokban ne használja, amelyek a magyarországi hatóságok utján bocsáttatnak ki.[4]) De Mária Terézia erre rá nem állott, és elrendelte, hogy az összes levelezésekbe és okiratokba »Magyarország apostoli királyának« czíme fölvétessék.[5])

*

[1]) Egykorú másolata ugyanott.

[2]) Kaunitz 1758 szeptember 16-iki előterjesztése, a királynő sajátkezű resolutiójával a bécsi állami levéltárban. *Arneth.* 10.

[3]) *Arneth.* Ugyanott,

[4]) »Nicht in eigenen Titulaturen eintragen, sondern nur von denen Stellen in ihren expeditionen und sonst durchgehens von Anderen in Zu- und Bittschriften sich beilegen zu lassen, oder im Fall Euer Majestät auch in eigenen Titulaturen obberührten Titul gebrauchen wollten solchen allein auf die königlich hungarica expedienda einzuschreiben.« Az 1758 október 1-én kelt fölterjesztés a bécsi állami levéltárban.

[5]) Mária Terézia resolutiója a jelezett fölterjesztésre így hangzik: »Das weiland ihre Majestät der Kaiser (atyját érti) von der catholisch titulatur abgegangen in privat schreiben. ist nicht hier anzuziehen, weilen dieser titul von Spanien hergekommen welcher so verloren ohne Hoffnung es wiedarumb zu erlangen. Dieser titl ist aber wie eine neue

Az apostoli czím adományozása és annak használatba vétele az udvar egyházi politikájának irányára befolyást nem gyakorolt; de mégis, úgy látszik, azt eredményezte, hogy a következő években a szent-szék irányában nagyobb figyelmet és kiméletet tanusítottak.

Erre mutat a következő eset:

Az 1759-ik év elején XIII. Kelemen pápa államtitkára a kalocsai érsektől — a primási szék üresedésben lévén — a magyarországi lelkészi pénztár állása és kezelése felől jelentést kért. Az érsek rövid válaszát, hogy azon pénztár jövedelmei, a kath. vallás nagy hasznával, plébániák alapítására fordíttatnak, Rómában kielégítőnek nem találták. Az érsektől tüzetes jelentést kértek az iránt, hogy a lelkészi pénztárt kik kezelik? a plébániák fölállításában kik működnek közre?

Az érsek, attól félvén, hogy ha a szent-szék rendeletének engedelmeskedik, a kormány neheztelését vonja magára; az udvarhoz fordult utasításért. Itt az ügyet annyira fontosnak találták, hogy azt a királynő az úgynevezett miniszteri conferentia elé terjesztette, amelyben részt vettek: gróf Ulfeld főudvarmester, gróf Colloredo birodalmi alcancellár, gróf Khevenhüller főkamarás mester, gróf Kaunitz államcancellár, gróf Pálffy magyar cancellár, báró Koller és báró Binder udvari tanácsosok. Három kérdést kellett megvitatniok: vajjon a szent-szék kivánata teljesíthető-e? ha igen, a kalocsai érsek milyen választ irjon? és mivel a szent-szék erre a lépésre kétségkivül magyar főpapokkal folytatott levelezés következtében határozta el magát: a magyar klérusnak a szent-széktől való levelezése targyában a kormány milyen rendszabályokhoz nyúljon?

Az értekezlet tanácskozásaiban kiinduló pont gyanánt a magyar cancellárnak a királynőhöz intézett fölterjesztése szolgált, amelyet a szent-szék irányában határozottan ellenséges szellem lengett át. A cancellár ugyanis az államtitkár felszólításában veszélyes ujítást látott, amelynek utját kell állani, mert különben a szent-szék még tovább megy, és »az ő felségétől

---

concession und musz also gehaltn werden mit aller solemnität, wie le roi três chretien, celui de três fidèle et autres; mithin auch in allen particular schreiben.«

mint Magyarország királynőjétől gyakorolt legfőbb kegyúri és pártfogói jog (summum jus patronatus et adovocatia ecclesiarum Dei) korlátozását is megkisérli. Azt vitatta, hogy a pápának a lelkészi pénztár kezeléséhez semmi köze, sőt hogy Magyarország uralkodóinak hatalmukban állott volna, a szentszék hozzájárulása nélkül is, a magyarországi főpapokat a lelkészi alap javára megterhelni. Ennek következtében azt javasolta, hogy habár a lelkészi pénztár czélszerü kezeléséről és üdvös eredményeiről több száz plébánia felállítása tanuskodik, az államtitkár kivánságát teljesíteni nem szabad; és a kalocsai érsek azt a választ adja, hogy ő a lelkészi pénztár kezelésére befolyást nem gyakorolván, erről felvilágosítást nem adhat, minélfogva a szent-szék kivánságát az udvarnak jelentette be. Végül szükségesnek nyilvánította, hogy a magyarországi clérus és a szent-szék között a levelezés, akár nyilt tilalom közrebocsátásával, akár a levelek lefoglalásával megakadályoztassék.

Pálffy gróf bizonyára azt várta, hogy nézetei és javaslatai a német urak tetszésével találkozni fognak. Csalódott. Kaunitz gróf a szent-szék iránt nem viseltetett több kegyelettel mint ő, de az ügyet a tapasztalt diplomata magasabb álláspontjáról birálta, és nem tartotta indokoltnak, hogy az államtitkár felszólítása alkalmából a királynő az egyház fejét, a kitől csak imént a jóindulat kitüntető nyilatkozatában részesült, megbántsa.

Az állam-cancellár magyarországi collegájának aggodalmát, a szent-szék intentiói tekintetében, nem mondotta alaptalannak. De el akarta kerülni annak a kérdésnek bolygatását: vajjon a magyar király a főpapi javadalmakat a szent-szék jóváhagyása nélkül megterhelheti-e? Ezt a kérdést eldöntöttnek tekintette, mivel III. Károly a lelkészi pénztár megalapítása alkalmával a javadalmak megterheléséhez a szentszék jóváhagyását kikérte; és miután a tiz év, amelynek tartamára a pápa a jóváhagyást megadta, letelt, Mária Terézia a jóváhagyásnak további tiz évre meghosszabbítását kieszközölte. Ennek a jóváhagyásnak, mely tiz érvről tiz évre adatik meg, természetes következményét látja abban, hogy a szent-szék a lelkészi pénztár állapotáról, az abba befolyó pénzek hovafordításáról időről-időre tudomást nyerni kiván. És mivel, a

magyarországi cancellár nyilatkozata szerint, a lelkészi pénztár felállítása az egyház javára üdvös eredményeket mutathat föl, nincs ok, amiért a pápától a jelentést, — úgy mond — amit joggal kivánhat, meg kellene tagadni. Ezt a jelentést a Rómában levő császári követ útján vélné megadandónak. Ő tehát Albani bibornoknak megirná, hogy mivel tudomására esett, hogy a szent-szék a lelkészi pénztár felől tájékozást kiván nyerni, örömmel ragadja meg ezt az alkalmat, hogy a nevezett pénztár kezeléséről és ez annak segélyével létrehozott üdvös eredményekről tüzetes jelentést küldjön.

Kaunitz a magyar clérus és a szent-szék közötti levelezés megakadályozására javaslott rendszabályok alkalmazását is ellenezte; abban a véleményben volt, hogy csak abban az esetben, ha a magyarországi papság valamelyik tagját olyan levelezésen érik, amely az ország jogaira sérelmes, lehet a bünös megbüntetésére gondolni.

Pálffy gróf megkisérlé az ő javaslatait védelmezni. Kiemelte, hogy a királyi kegyúri jogok sértetlen megóvására kiváló gondot kell fordítani: és habár ekkorig a magyarországi főpapok javadalmainak megterheléséhez a szent-szék jóváhagyását kikérték volt, most, miután a tiz esztendő, amelyre a nyitrai püspökség megterhelése a szent-széktől jóváhagyatott, már egy esztendő előtt letelt, alkalom nyilnék arra, hogy a nyitrai püspököt az ő járulékának tovább fizetésére pápai bréve kieszközlése nélkül késztessék. A mi a magyarországi clérus levelezését a szent-székkel illeti, arra utalt, hogy országos törvények »a magyarországi clérust attól, hogy bármely ügyben Rómába folyamodjék, a legszigorúbban, sőt még javadalomvesztés büntetése alatt is eltiltják.«

Mindazáltal az értekezlet egyhangulag Kaunitz gróf javaslatait fogadta el: hogy t. i. a tőle megjelölt módon ő Albani bibornoknak, a kalocsai érsek pedig a bibornok-államtitkárnak irjon. A nyitrai püspöknek a magyar cancellártól felhozott ügyére nézve abban történt megállapodás, hogy a járulék fizetésének további tiz évre való jóváhagyásáért a szokott módon a szent-székhez kell folyamodni. A magyarországi clérus és a szent-szék közötti levelezés tárgyában, az értekezlet — ámbár a pereknek a szent-szék előtt való megindítását

tiltó országos törvény értelme iránt a magyar cancellártól tévutra vezettetett [1] —; külön intézkedések szükségességét nem látta be.

A királynő az értekezlet javaslatait észrevétel nélkül fogadta el.[2]

VII.

Kollár könyvei a királyi kegyuri jogról.

Az európai udvaroknak az a törekvése, hogy az állam hatalmát az egyház fölött terjeszszék és megerősítsék, hathatós támogatásra talált a sajtóban. Jogtudósok és történetirók, theologusok és publicisták sűrűn bocsátottak közre nagy munkákat és apró röpiratokat, melyek majd az egyház és az állam közötti viszonyt egész kiterjedésében tárgyalták, majd egyes erre vonatkozó kérdéseket vitattak meg.

Ezen irodalmi mozgalmakba a magyar királyi kegyuraság kérdése is bevonatott. Egy Bécsben élő magyar tudós, *Kollár Ádám Ferencz,*[3] az udvari könyvtár első őre, 1762-ben »Magyarország apostoli királyai kegyúri jogainak diplomatikai történetét« bocsátotta közre.[4]

Az ő hivatalos állása és még inkább az a körülmény, hogy könyve József trónörököshöz intézett ajánló-levéllel látott napvilágot, arra a föltevésre jogosítanak, hogy a föladat, amit maga elé tüzött, nem tisztán tudományos természetű, és hogy a munka megjelenésére az impulsus a kormány köreiből jött.[5]

---

[1]) Mátyás király 1470-ik évi XIX. törvényczikke a javadalomvesztés büntetését csakis azokra az egyházi férfiakra szabja, akik a magyarországi törvényszékek mellőzésével, a szent-szék előtt pert indítanak, és világosan megengedi, hogy a pereket föllebbezés útján a szent-szék elé szabad vinni.

[2]) Az 1759 szeptember 1-én tartott conferentia fölterjesztésének eredeti példánya a magyar országos levéltár cancelláriai osztályában.

[3]) Nagynevű történetírónk *Szalay László*, 1839-ben tartott akadémiai székfoglaló értekezésének tárgyáúl Kollár és jogtudományi munkássága jellemzését választotta. Az értekezés megjelent a Magyar Tudós Társaság Évkönyveiben. 1839-iki évfolyam 189 és köv. l.

[4]) Historiae diplomaticae juris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres. — Vindobonae, 1762. Negyedrétű 298 lap.

[5]) Horváth Mihály azon véleményben volt, hogy Kaunitz és minisztertársai »eszközlésére« jelent meg a munka. (Magyarország Történelme. VII. 392.) Positiv adatok e tekintetben nem állanak rendelkezésünkre.

Azonban a tudományos formát elejétől végig gondosan megőrizte. És az első fejezet minden gyanu elhárítására alkalmas volt. Abban Schwarcz Jánosnak Hallében, 1740-ben megjelent munkája ellen polemizálva, azt mutatja ki, hogy a magyar nemzet megtérítése a római, nem pedig a görög egyháznak műve; továbbá, hogy a Szilveszter-féle bulla a hitelesség minden kellékét birja; végre, hogy a szent koronának felső része azonos azzal a koronával, amit Szilveszter pápa szent Istvánnak küldött.

Ezek után tulajdonképeni tárgyára tér át. Azt a tételt állítja föl, hogy az apostoli követség jogait, amiket Szilveszter pápa szent Istvánra és utódaira ruházott, a magyar királyok minden időben, egész kiterjedésökben tényleg gyakorolták. Minden egyes király egyházi vonatkozású működésével tüzetesen foglalkozik, egész 1514-ig; a mikor Werbőczi az ő Hármaskönyvében a magyar királyok kegyúri jogának eredetét, alapját és kiterjedését szabatosan formulázta. Kollár munkájának végczélját eszerint a Werbőczi-féle tanok tudományos megalapítása és igazolása képezi.

Kollár nagyszámú oklevelet közöl, amelyek először az ő könyvében jelentek meg. De habár szent István utódainak okleveleiben az apostoli követségre hivatkozás avagy utalás nem fordúl elő; ő mindazon rendelkezéseket, amiket a királyok a királyi jog határain belől, avagy ezeken túllépve, tettek, önkényesen, minden positiv támaszt nélkülözve, az apostoli követségre vezeti vissza. És ezzel azt akarja kimutatni, hogy a magyarországi királyi kegyúri jog fejlődése mindig az egyetemes kánoni jogtól eltérő, különváló uton haladott.

Több olyan okiratot is közöl, amelyekből kitünik, hogy a XIII. század folyamán a magyarországi káptalanok, az egyetemes egyházi jog szabványainak megfelelően, a főpapokat választották; míg a királyok csak a hozzájárulás és jóváhagyás jogát gyakorolták. De ezen nehézségen, amit ezzel elmélete ellen támaszt, könnyen túlteszi magát. Azt állítja, hogy a káptalanoknak a választási jogot a királyok engedték át.[1] És a kánoni választások megerősítéséről vagy elutasításáról szóló

[1]) 180. lap.

pápai bullákra vonatkozólag olyan okoskodással él, amelynek merészsége és gyengesége egyaránt szembetünő. »Ezek a bullák — úgymond — vagy a királyi beleegyezéssel bocsáttattak ki, vagy anélkül; az első esetben érvényesek, de a magyarországi egyházi jogban járatlan emberektől irattak; az utóbbi esetben érvénytelenek.« [1])

A XIV. századbeli pápai bullák, melyek a reservatiók következtében a királyi kegyúri jognak úgyszólván teljes megszüntetéséről, és arról is tanúskodnak, hogy a szent-szék Magyarország és a többi országok irányában egyenlő eljárást követett; ezek Kollár előtt ismeretlenek maradtak.

Egyébiránt Kollár a magyar korona kegyúri jogainak magyarázatában azon határokon belül marad, amelyek közt ezeket a jogokat a királyok három század óta gyakorolták, Werbőczi formulázta és Pázmány oltalmazta.[2]) Könyvében új csak az a törekvés, hogy ezeket a jogokat az apostoli követség folytonos birtoklásának szilárd alapjára helyezze; és az a következtetés, amit az apostoli követség adományozásának tényéből levon, hogy t. i. a kegyúraságot szabályozó egyházi törvények és zsinati végzések, melyek a Szilveszter-féle bulla kiállítása után jöttek létre, Magyarországban az érvényességet nélkülözik és soha nem is fogadtattak el.[3]) A mely tétel magában rejti azt a felfogást, hogy a pápai határozatok és zsinati végzések felülvizsgálása, azoknak elfogadása vagy visszautasítása a korona jogköréhez tartozik.

Azzal az óvatossággal, amelylyel Kollár ezen munkájában a római szent-szék álláspontjának nyilt megtámadását kerüli,

---

[1]) »De omnibus iis bullis, confirmationibus litteris, . . . quae speciem quampiam postulationis canonicae ad mentem recensiorum canonum prae se ferunt, . . . hunc in modum plane sentiendum: vel cum consensu regis editae sunt, vel non sunt editae; si etiam, legitimae quidem sunt, sed insigni jurium patriae ignorantia scriptae; sin minus, illegitimae.« 199. lap.

[2]) Ennek 1635-ik évi egyik emlékiratát a könyv függelékében közli.

[3]) »De jure nostro regio docui, illud . . . a jure patronatus recentiori et vulgari esse diversum; cum potius singularis quaedam sacrae coronae nostrae libertas sit, authoritate pontificia ante omnes de jure patronatus recentiores canones concessa, . . . recentiorum synodorum canones quosvis, qui juri huic patronatus regis esse contraria, in regno nostro nunquam fuisse receptos.« 211, 255 lap.

kiáltó ellentétben áll az a merészség, mely két évvel utóbb föllépését egy második munkájában jellemzi.

Ebben a rövid időközben az egyház és állam között folyó küzdelem jelentékenyen elmérgesedett. 1763-ban bocsátotta közre Hontheim János trieri segéd-püspök, *Febronius* álnév alatt »Az egyház állásáról és a római pápa törvényes hatalmáról« irt munkáját, [1]) mely a franczia egyház ismeretes négy czikkelyének szellemében, az egyház egész szervezete, különösen a pápák joghatósága ellen heves támadást intézett, és a világi fejedelmeket felszólította, hogy a pápai hatalom korlátozása és az egyes nemzeti egyházak szabadságának kiküzdése végett egyesült erővel lépjenek föl.

Ez a munka nagy feltünést keltett. Mig XIII. Kelemen pápa kárhoztató itéletét vonta magára, a fejedelmi udvaroknál általán, névszerint Bécsben is lelkesedéssel üdvözöltetett, és mind az irodalomban, mind a politikában mély nyomokat hagyott. Alig csalódunk, ha Febronius könyvére adott viszhangnak tekintjük Kollár második munkáját, amelyet »A magyarországi apostoli királyoktól vallási ügyekben gyakorolt törvényhozói jog eredetéről és gyakorlásáról« [2]) 1764-ben adott ki.

Kollár saját bizalmas vallomásaiból tudjuk, hogy azt a bécsi német államférfiakkal folytatott eszmecserék után irta meg, és pártfogásuk alatt bocsátotta közre. Ő maga (az udvarhoz benyújtott emlékiratban) beszéli el, hogy mielőtt a könyv kidolgozásához hozzáfogott, Borié államtanácsossal értekezett, és mielőtt elkészült volna, a kézirat egy részét vele közölte; majd a kész kéziratot báró Bruckenthal és De Sperges államtanácsosok birálták meg, akik a legkedvezőbb jelentést terjesztették be, sőt az előbbi élő szóval is oly melegen nyilatkozott a munkáról, hogy Mária Terézia a szerzőnek személyesen kivánta elismerését kifejezni. Végre König államtanácsos előterjesztésére, anélkül, hogy a kézirat a magyar

---

[1]) »De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis liber singularis.« A könyv Frankfurtban nyomtatott.

[2]) Adami Francisci Kollarii Pannonii Neosoliensis Mariae Theresiae augustae a consiliis et Vindobonensis Bibliothecae palatinae custodic primarii De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Ungariae liber singularis. — Vindebonae. 1764. Kis nyolczadrétű 187. lap.

cancelláriához, a rendes bírálat végett, áttétetett volna, a királynő a kinyomatásra az engedélyt megadta.[1])

Ezen kitüntető elbánásnak az a magyarázata, hogy Kollár a bécsi német államférfiak és jogászok körében vallott tanoknak a magyar közjogba való bevezetésére vállalkozott, s ezzel az udvar terveinek a talajt előkészíteni volt hivatva.

Ezen általános feladat mellett, Kollárnak még egy különös megbizás is jutott. Mária Terézia elérkezettnek látta az időt, amikor Magyarországban inaugurálja az örökös tartományokban már meghonosított azt a gyakorlatot, amely szerint az egyházi javadalmakat önhatalmából, a szent-szék és a törvényhozó testületek hozzájárulása nélkül megadóztatta. Az 1763-ik évi november 27-ikén gróf Esterházy magyar cancellárhoz a következő kéziratot intézte:

»Mivel a magyarországi várak föntartására örökös tartományaim adóznak, a magyar papság nem vonhatja ki magát azon kötelezettség alól, hogy ezen czélra jövedelmei arányában szintén segítséget nyújtson. Akaratom oda irányúl, hogy jövőben a magyarországi javadalmak adományozásakor a jövedelem egy része, miként eddigi is számos esetben történt, a várak czéljaira tartassák fönn, és pedig ezentúl az engem megillető jog alapján, különös pápai engedély kieszközlése nélkül. Ezen ügy kellő elintézése végett gondoskodni kell, hogy ezen királyi jogról alapos értekezés készíttessék és tétessék közre. Mindenképen akarom, hogy ezen elhatározásom a javadalmak adományozásánál ezentúl mindig érvényesüljön.«[2])

Kollár mindkét feladatnak nagy buzgósággal igyekezett megfelelni; és tartózkodás nélkül helyezte magát első munkájával nyilt ellentétbe. Míg előbb Szilveszter bullája képezte az alapot, amelyre elméletét építette; most azt hirdeti, hogy hitelessége gyanús, és valószinüleg hamisítvány.[3]) Míg előbb Werbőczi könyvében a magyar közjog legtisztább és legbőségesebb forrását látta; most Werbőczi ellen éles támadásokat intéz, munkájában sokféle hiányt és hézagot talál.[4]) Míg előbb

[1]) Kollár 1764 július 16-ikán kelt, franczia nyelven szerkesztett emlékirata a bécsi udvari levéltárban.
[2]) *Horváth.* VII. 343.
[3]) 155—165. lapokon.
[4]) »Sed hoc genus hallucinationes condonaremus ei facile, si, ranis

a magyar királyoknak egyházi ügyekben gyakorolt hatalmát az apostoli követség kiváltságából származtatta, és a követség tisztének folytonosságát igyekezett kimutatni; most erről a követségi tisztről többé egy szóval sem emlékezik meg; ellenkezőleg azt a tételt állítja föl, hogy az egyházi ügyekben gyakorolt hatalmát szent István nem a pápától kapta, nem a kegyuraság czímén szerezte, hanem Istentől származó fejedelmi hatalmának forrásaiból merítette, és utódai is azt a hatalmat mint uralkodói felség-jogot gyakorolták. Ennek a tételnek kifejtése és igazolása a könyv tulajdonképeni tárgya.[1])

A korában és környezetében tanított államtudomány álláspontjára helyezkedik, amely szerint az egyház törvényhozási és rendelkezési joga »az isteni törvényekben megállapított ügyekre« (in rebus lege divina definitis) szorítkozik; ellenben az egyház és a vallás mindazon ügyeire nézve, amik az isteni törvényekben megállapítva nincsenek, (in rebus lege divina non definitis) Isten a törvényhozás és rendelkezés jogát a világi uralkodókra ruházta. Ezt a tant már szent Istvánnak és az utána következő uralkodóknak törvénykönyveiben felfedezhetni véli.

És a mikor azt találja, hogy ezen törvénykönyvek, az egyházi vonatkozású czikkelyekben gyakran a pápák rendelkezéseit és a zsinatok végzéseit szószerint tartalmazzák, ezt a tényt úgy magyarázza, hogy a királyok nem a pápák és zsinatok tekintélye előtt hajoltak meg, hanem egyedül saját országuk érdekeit tartották szem előtt, és mivel a jelentkező szükségletek kielégítésére bizonyos kánonokat czélszerüeknek ismertek föl, azokat átkölcsönözték, és polgári törvények jogerejével ruházták föl.[2])

---

aevi sui praejudiciis seductus, gravius etiam alibi non fuisset lapsus... Incredibilis ad extremum Werbőczii negligentia est, qui... legislationis regum Ungariae circa sacra nunquam meminerit.« 115—120. lapokon.

[1]) Záró soraiban így ír: »Sententiam meam . . . toto hoc libello tueri conor, nempe: serenissimos reges meos non ex concessione ac liberalitate summorum pontificum, sed ex suscepto regiminis officio, id est pro summo majestatis jure ferendarum circa sacra legum nunquam non fuisse usos.« 137. lap.

[2]) »Patet reges nostros, pro jure placiti sui, de disciplina ecclesiasticorum nostrorum rebus et personis ecclesiasticis, haudquaquam ex praescripto canonum et decretalium, verum ex utilitate, decoro et necessitate regni nostri leges ecclesiasticas quamplurimas sanxisse, canones qui utiliores futuri videbantur, selectos auctoritate civili donavisse.« 130. lap.

Hasonló szélsőségekre ragadtatja magát egy másik irányban. A koronának egyházi ügyekben törvényhozói hatalmát nemcsak a szent-széktől és a zsinatoktól, hanem az ország rendeitől is függetlennek tünteti föl. Szerinte, miként szent István, úgy az ő utódai is, a rendek tanácsával éltek ugyan; de át voltak hatva attól a tudattól, hogy a korlátlan törvényhozói hatalom birtokában vannak, és a tőlük alkotott törvények érvényességéhez a rendek beleegyezése és hozzájárulása nem szükséges.[1]) Sőt azt állítja, hogy az 1405-ik évet megelőző időkben magyarországi törvényekről egyáltalán nem mutatható ki, hogy a rendek beleegyezésével jöttek létre; a fönmaradt törvények szövegéből csak az tünik ki, hogy a rendek tanácsára vagy kérésére alkottattak.[2])

Az egyházi vonatkozású törvények fölött szent István királytól a XVII. századig, szemlét tartva, a könyv végén azt a kérdést veti föl, vajjon az egyházi rendnek régi törvényekben szabályozott honvédelmi kötelezettsége megszüntnek tekintendő-e? Idézi az ujabb törvényeket, amelyek arról tanúskodnak, hogy ez a kötelezettség nem szünt meg. Erre nézve különös magasztalásokkal halmozza el az 1602-ik évi országgyűlést, mely arra utalván, hogy a közfölkelést a tapasztalás czélszerütlennek igazolta, a helyett adót és egy havi szolgálatra katonákat szavazott meg. Kollár kifejti, hogy az ujabb hadakozási rendszer igényeinek a közfölkelés még kevésbbé felelhet meg, minélfogva szükséges, hogy a rendek, első sorban pedig az egyháziak, arról gondoskodjanak, hogy közfelkelési kötelezettségöket állandó sereg tartására szolgáló adóteher elvállalásával váltsák meg; és ily módon a kiváltságos osztályok azokon a súlyos terheken könnyítsenek, amelyek az adózó népet úgyszólván egészen elnyomják. Végül Kollár azt a reménységét fejezi ki, hogy az egyházi rend a közterhek egy

[1]) »Nusquam sanctus rex noster consensus populi ad conciliandam legibus suis auctorítatem necessarii commeminit; quamplurimis contra et clarissimis indiciis manifestum dedit, se leges suas non consentiente, sed consulente solum populo suo tulisse' et potestate ferendarum legum ab omni conditione libera fuisse usum.« 32. lap.

[2]) »Leges quaspiam ante regem Sigismundum et annum 1405 cum consensu populi fuisse apud nos perlatas, laborabit multum qui ostendere volet; consulentis autem in publicum et leges certas petentis populi omnis aeri tabulae exempla prope infinita conserrant.« 35. lap.

részét annál készségesebben vállalja el, mert az ő könyvének elolvasása után — úgymond — a király törvényhozó hatalmát az egyházi javakra és személyekre nézve kellően tisztelni megtanúlják. »Ugyanis a magyar király az egyház világi ügyeiben feljebb valót nem ismer; az elődeitől gyakorolt jogokkal Istenért és a népért mindenkor élhet; a törvények tekintélyéhez a magáét kapcsolhatja; mindazt, amire a szent vallás oltalmazása, a korona méltóságának föntartása, ez ország javának biztosítása érdekében esküje kötelezi, önhatalmából elrendelheti.« [1])

A bécsi államtanács tagjai azt óhajtották, hogy Kollár könyve az 1764 június 10-re egybehivott magyar országgyűlés megnyítása előtt jelenjék meg.[2]) Mivel ugyanis a királyi előadásokban az ország rendei a nemesi fölkelés szabályozására hivattak föl, és az udvarnak az volt az óhajtása, hogy a nemesség honvédelmi kötelezettségét adófizetéssel váltsa meg; azt reméllették, hogy Kollár fejtegetései kedvező befolyást fognak gyakorolni. Azonban őket is, a szerzőt is, keserü csalódás várta.

A könyv kevéssel az országgyűlés megnyítása előtt megjelent, és bizonyára az udvar intézkedései következtében azonnal elterjedett a gyülekező rendek között. Itt nagy és általános felháborodást támasztott. Egyháziak és világiak egyaránt az ország alkotmánya és a nemzet törvényhozási joga ellen intézett támadást, a nemesi kiváltságok megszüntetésére, az önkényes uralom meghonosítására czélzó törekvések előhirnökét látták a könyvben, amelynek nagy jelentőséget tulajdonítottak, mivel nem volt kétségök az iránt, hogy szerzője az udvar nézeteit és czélzatait tolmácsolja. Találkoztak, akik úgy nyilatkoztak, hogy Kollárt a könyv példányaiból rakott máglyán el kellene égetni.[3]) A bécsi nuntius azt jelentette Rómába, hogy ha Kollár most Magyarországba jönne, élete veszedelemben forogna.[4])

---

[1]) »Arbitratu suo praescribere.« 164. lap.

[2]) Ezt Kollárnak fentebb idézett emlékiratából tudjuk.

[3]) Okolicsányi János és Balogh János követek magán-leveleiből készült kivonatok a bécsi állami levéltárban.

[4]) A nuntius 1764 augusztus 25-ikén kelt jelentésében a hangulatot így jellemzi; »Si doveva prevedere, che la nazione unghera, gelosa

Az alsó tábla július 9-ikén tartott ülésén a rendek felháborodását több szónok tolmácsolta. Azt követelték, hogy mivel Kollár »az ország törvényeit elferdíti, az egyház jogait és kiváltságait megtámadja, a király és a nemzet között a gyűlölet magvait hinti el« : az országon ejtett sérelemért elégtételt kell adnia.

Az elnöklő királyi személynök azzal a válaszszal vélte őket lefegyverezhetni, hogy nem illő az országgyűlésnek egy magán ember könyvével, mely a királynő tudta nélkül jelent meg, foglalkozni; hanem azt megvetéssel ignorálni kell.

De a rendek nem nyugodtak meg, és a főrendeket közös föllépésre szólították föl. Üzenetök a fölső táblánál rokonszenves fogadtatásra talált, és itt az javasoltatott, hogy egy vegyes bizottság küldessék ki, amely a könyvet vizsgálja meg és az elégtétel szerzésének módjáról tanácskozzék. A bizottság a két tábla tagjaiból megalakult, és hosszú lajstromot állított össze a könyv azon helyeiből, amelyek a hazai jog elveivel és a törvények igaz értelmével ellenkeznek.[1])

Időközben Barkóczi Ferencz prímás és a bécsi érsek a királynő előtt azon sérelmekért emeltek panaszt, amiket Kollár az egyház tanításán, jogain és tekintélyén ejtett.

A királynő a teendők iránt Kaunitz gróf, állam-cancellár véleményét kérte ki. Ez Kollár tudományos érdemei és hűséges szolgálatai felől nagy elismeréssel szól; de sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy könyve sajtó utján közzététetett, mert jobb lett volna azt kéziratban a kormány-férfiak használatára bocsátani. A közvélemény hangulatát — úgymond — és a viszonyok követeléseit mindig tekintetbe kell venni. Most már tehát a könyvet tisztán tudományos munka gyanánt kell föltüntetni, és keletkezése körülményeit szoros titokban tartani. Egyúttal a rendek megnyugtatása végett azt javasolja, hogy

---

della sua libertà e dé suoi privilegi, non avrebbe cosi facilmente dissimulata un autoritá legislativa, che sotto pretesto di alcuni decreti relativi alle cose spirituali, molto piu sarebbesi stesa per disporre delle cose temporali e rendere la regia autorità despotica, il che non si vuole da quella nazione. L'autore del libro non oserá certamente di porre il piede nell' Ungheria, mentre la sua vita non sarebbe sicura.«

[1]) Az országgyűlés ezen tárgyalásaira vonatkozó följegyzések és a kiküldött bizottság munkálata az országgyűlés naplójában. (A Magyar Nemzeti Múzeum 622 folio latin jelezetű kézirata.)

Kollár védő-irat benyujtására hivassék föl, a könyv új birálat alá bocsáttassék, és példányainak árulása ideiglenesen tiltassék el. A kibocsátandó királyi rendelet szövegezésére nézve abban a véleményben volt, hogy a könyv »vallás-ellenes irányát« kell előtérbe helyezni, és az országgyűlés közjogi kifogásaira csak homályosan utalni, nehogy ezek alaposságát a királynő elismerni látszassék.[1])

A királynő a javaslatot elfogadta és az Esterházy cancellárhoz intézett, Kaunitz tervezete szerint fogalmazott királyi kézirat a könyv elárusítását eltiltván, ezt azzal indokolta, hogy »állítólag egyebeken kivül, szent vallásunkra sérelmes tételeket tartalmaz.« [2])

Ez a rendelkezés az alsó tábla augusztus 17-iki ülésében bejelentetvén, a rendek az ügy további tárgyalásáról lemondottak.[3])

Az országgyűlés erőteljes föllépése azon irány ellen, amelynek Kollár szolgálni kivánt, nem maradt egészen hatástalan. Az udvar az egyház-politikai ujítások pályáján Magyarországban lassú léptekkel, óvatosan haladott előre.

Csak öt esztendő múltával tért vissza Mária Terézia az 1763-ban megpendített tervhez, hogy a magyarországi papságot, a szent-szék fölhatalmazását ki nem kérve, megadóztatja. És 1769 január 12-ikén ez ügyben a magyar cancellárhoz intézett kéziratára válaszolván, a cancellár azt az aggodalmát fejezte ki, hogy a clérus a fizetést megtagadja; minélfogva pápai bulla kieszközlését javasolta. A királynő azonban most elhatározásához ragaszkodott, és február 4-ikén a várerődítési segélynek, a korábbi évek gyakorlata szerint, behajtását elrendelte. Az esztergomi érsekség üresedésben lévén, a magyar clérus nevében, gróf Batthányi József kalocsai érsek a királynőhöz fölterjesztést intézett, hogy őt a pápai fölhatalmazás szükségességéről meggyőzze. De szava hatástalanul hangzott el. Sőt a királynő csakhamar még tovább ment. Ugyanazon év szeptember 9-ikén elrendelte, hogy az ezentúl kinevezendő

[1]) Kaunitz 1764 július 26-iki fölterjesztése, a királynő resolutiójával, a bécsi állami levéltárban.

[2]) Fogalmazata ugyanott.

[3]) Az idézett országgyűlési naplóban. — Megjegyezzük, hogy Kollár munkáját Rómában is a tiltott könyvek jegyzékébe iktatták.

főpapok jövedelmök tiz százalékát a várerődítési alap, és ugyanannyit a lelkészi pénztár javára fizetni tartozzanak. És a főpapság engedelmeskedett.[1])

Mária Terézia ezen intézkedéseiben sem apostoli, sem kegyúri jogaira nem hivatkozott. Királyi hatalmára támaszkodott.

Miután ekként azokat a jelentéktelen korlátokat is, amikkel hatalma gyakorlásában Róma részéről találkozott, tűrhetetleneknek találta; természetesen azokat az engedményeket sem respectálta, amiket elődei a királyi kegyuraság terén saját alattvalóiknak tettek volt. Az erdélyi katholikus státus a püspök-jelölés jogával 1760-ban élt utolszor; a következő üresedések eseteiben, meghallgatása nélkül nevezte ki a királynő a püspököt. És a káptalani javadalmakra való kinevezés jogát, amit a XV. századtól kezdve az uralkodók a főpapoknak szoktak volt átengedni, Mári Terezia most a korona részére visszavette.

VIII.

Új püspökségek alapitása. — A jezsuita-rend eltörlése. — A tanulmányi alap létesitése.

A királyi kegyuraság legjelentékenyebb jogát: új püspökségek alapítását és az egyházmegyék területének új beosztását, szent István király óta, olyan kiterjedésben mint Mária Terézia, egy magyar király sem gyakorolta. E téren a munkácsi püspökség fölállítása volt legelső ténye.

Az a függő helyzet, amelyben a görög-katholikus ruthén nép főpásztora az egri püspökhöz állott, gyakori összeütközések és bonyodalmak szülője volt. Ezek Mária Teréziát egy önálló munkácsi püspökség alapításának gondolatára vezették. Különben is helytelennek és az unió szempontjából veszedelmesnek látta azt, hogy míg a keleti egyházban megmaradt ruthéneknek önálló püspökségük van, azok, kik a római egyházhoz csatlakoztak, »kedvezőtlenebb elbánásban részesüljenek.«[2]) Az első lépés, amit ez irányban tett: 1766 ápril 30-ikán

[1]) *Forster Gyula.* A katholikus clérus sérelmei 1848 előtt és után. (Budapest, 1892.) 13—21.

[2]) Az ő szavai a pápához intézett iratában.

XIII. Kelemen pápához intézett előterjesztése volt. Az előzmények, és a tényleges állapotok ismertetése után, azt az óhajtását fejezi ki, hogy a munkácsi és marmarosi kerületekben lakó görög-katholikus ruthének részére, a munkácsi czímzetes püspökség valóságos püspökséggé alakíttassék, úgy, hogy a munkácsi püspök, kit a király a főkegyúri jog alapján kinevez és bemutat, és aki a lelkészi pénztárból évi öt ezer forint fizetést fog élvezni, a megyés püspök teljes joghatóságát birja, a munkácsi püspökség czímére erősíttessék meg és szenteltessék föl. Kéri tehát, hogy »az ő elöleges *akaratát*« ő szentsége fogadja el és mielőbb valósítsa meg.[1])

A szent-szék szabályszerüen mindenekelőtt a megyés püspök, gróf Eszterházy Károly egri püspök véleményét kérte ki. És mivel ez a görög püspökség önállósítását az unió szempontjából veszélyesnek tüntette föl, XIII. Kelemen pápa, az ügy beható tárgyalása után, a munkácsi püspökség fölállításához beleegyezését nem adta. Mária Terézia ekkor kijelentette, hogy szándékát egy időre felfüggeszti, hogy meggyőződést szerezzen magának afelől, vajjon az egri püspök a ruthén papság és hívek irányában »engedékenyebb és kevésbbé deszpotikus« eljárást követni képes-e?[2])

Azonban a ruthén papság részéről a panaszok nem szüntek meg. Ennek következtében, 1770 tavaszán, kevéssel XIV. Kelemen pápa trónralépte után, a királynő a munkácsi püspökség fölállítása érdekében ujabb lépéseket tett.[3]) A pápa most kész volt beleegyezni; de két föltételt kötött ki: hogy a püspök a prímás joghatósága alá helyeztessék, és hithüségének igazolása végett a hitvallást időről-időre újítsa meg. Ezekre a föltételekre nézve Kaunitz herczeg a bécsi nuntiussal közölte, hogy azokat a királynő, »amennyiben a magyarországi törvényekkel megegyeztethetők, elfogadja.«[4])

---

[1]) »Filiali proinde cum observantia sanctitatem vestram petimus, quatenus praeviam de erigendo et canonisando praenominato episcopatu Munkacsiensi voluntatem nostram . . . clementer admittere et . . . in cupitum salutarem effectum quo citius perduci facere velit.« *Nilles*. 903.

[2]) Ezen tárgyalásokról a bécsi nuntius jelentései bő és érdekes részleteket tartalmaznak. V. ö. *Arneth*, IX. 86.

[3]) Mária Terézia 1770 május 12-ikén a pápához intézett levele. Fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

[4]) A bécsi nuntius 1770 június 9. és augusztus 9-iki jelentései.

Mária Terézia, mikor a nuntiust audientián fogadta, a következő nyilatkozatot tette, amely nemcsak az álláspontra, amit ebben a kérdésben elfoglalt, hanem arra a módra is, amint a kegyúri hatóságához tartozó ügyeket a szent-székkel tárgyalta, világosságot vet: »Biztosítom nuntius ur, hogy én a szőnyegen levő ügyet illetőleg nézeteimet soha sem változtattam. És a két utolsó esztendőben tett szomorú tapasztalatok elhatározásomban még inkább megerősítettek. A görögök iránt előszeretetet egyáltalán nem táplálok, sőt óhajtanám, hogy mindnyájan a latin szertartásokat fogadják el. De óvatosan kell velök bánni . . . A nép el van keseredve, és ha a mostani állapotot föntartjuk, az a veszedelem fenyeget, hogy a nép vagy a schismához pártol, vagy schismatikus országba vándorol. Mindazáltal a görög püspökség részére korlátlan függetlenséget nem kérek: csak azt akarom, hogy az ne az egri püspöktől függjön . . . Nekem az egri püspök felől nincs rosz véleményem, habár vannak, akik őt képmutatónak tartják. Csak az ő kemény, nehéz és uralomvágyó természetét, melylyel azokat, kik tőle függnek, elidegeníti, kárhoztatom . . . Elégületlenségemet az utolsó két esztendőben követett eljárása fölött tudomására hoztam. Legújabban Bradácsnak, a munkácsi apostoli helynöknek csekély jelentőségü engedményeket ajánlott, amelyeket azonban Bradács elégteleneknek és elfogadhatatlanoknak itél. Bradácsért kezességet nem vállalhatok; de magaviselete kifogástalan, és arról, hogy Róma irányában ellenséges érzületet táplál, tudomásom nincs . . . A vallás érdeke, amely fölött őrködni kötelességem, azt igényli, hogy a fenyegető veszélyek elhárítása végett, a munkácsi püspökség fölállítását és az egri püspöktől függetlenítését sürgessem. Nem mondom, hogy ez az én akaratom; ilyen ügyekben így nem szoktam beszélni. Azt sem tehetem, hogy ha ő szentsége az én kérésemet teljesíti, a következményekért a felelősséget magamra vegyem. De ő szentsége bármit határozzon, semmi esetre sem kell magamat azzal vádolnom, hogy azt, amit a veszélyes körülmények között lelkiismeretem sugalmazott, sürgetni elmulasztottam. Én tehát ő szentsége végleges elhatározását bevárom, hogy azután végrehajtásáról gondoskodjam.« [1])

[1]) A nuntius 1770 szeptember 1-én kelt jelentése.

Néhány nappal utóbb Kaunitz herczeghez intézett kéziratában tudomására hozta, hogy a munkácsi püspökség felállítására vonatkozó »elhatározásához« ragaszkodik, és egyúttal a pápától kikötött két föltételt elfogadja; amiért is őt utasította, hogy Rómában az alapító-bulla kieszközlése végett a szükséges lépéseket tegye meg.[1])

És mikor a pápától az a válasz érkezett, hogy mielőtt határozna, az egri püspök véleményét még egyszer meg akarja hallgatni: a királynő elégületlenségét a halasztás fölött kimélet nélkül fejezte ki a nuntius előtt. »Mi — úgymond — a vallás és a köznyugalom veszélyeztetése nélkül tovább nem várakozhatunk . . . Róma halogatása végre kényszeríteni fog, hogy magunk határozzunk.« [2])

És november 5-ikén a pápát maga is értesítette, hogy szándékának valósításáról le nem mond.[3])

De ez a levél még nem érkezett Rómába, amikor a pápa a királynőnek tudomására hozta, hogy óhajtását teljesíteni kész, és őt fölhivta, hogy egy alkalmas és méltó ruthén papot »nevezzen meg«, akit a püspöki méltóságra emelni fog, úgy, hogy az nem az egri püspöktől, hanem a prímástól függjön.[4]) Mire a királynő Bradács Jánost munkácsi püspökké kinevezte, és a pápának szokott módon bemutatta.[5])

A pápa a nuntiust fölhatalmazta, hogy Bradács esküjét vegye át, és a kánoni vizsgálatot foganatosítsa. De megerősítése iránt még az utolsó órában nehézség merült föl. Ugyanis Bradács ellen az a vád emeltetett, hogy az ő költségén nyomatott könyvbe az athanázi hitvallásnak a görög-keleti egyházban használt szövege van fölvéve. A királynő ez ügyben a döntést a szent-székre bizta; mire Rómában a könyv pél-

---

[1]) »Meine Gesinnung ist also auf dem wegen Errichtung eines besondern unirten Bistumb zu Munkacs allschon gefassten Entschliessung zu behorren, wobei ich jedoch die beede . . . von dem Römischen Hof angesonnene Bedingnüszen für ganz heilsam ansehe. . . . Der Fürst wird also die baldige canonisation des Bistumb in Rom betreiben . . .« (Az 1770 szeptember 4-ikén kelt k. kézirat a bécsi állami levéltárban.)

[2]) A nuntius 1770 november 1-én kelt jelentése.

[3]) A levél fogalmazata a bécsi állami-levéltárban.

[4]) Az 1770 november 12-ikén kelt breve ugyanott.

[5]) Mária Teréziának 1771 január 6-ikán a pápához intézett irata ugyanott.

dányainak megsemmisítését határozták el.[1]) Ennek daczára a pápa a megerősítést nem tagádta meg. Ez ügyben az államtitkár a bécsi nuntiushoz a következő jegyzéket intézte:

»Ő szentsége Bradács hithűsége iránt alapos gyanút táplálván, tekintettel azokra a végzetes következményekre, amik kineveztetéséből származhatnak, óhajtotta volna, hogy ő felsége őt újabb próbára tegye, vagy mást nevezzen ki munkácsi püspökké. Mivel azonban ő felsége az ügy gyors elintézését hathatósan sürgeti, és a jó vélemény, amit arról az egyénről magának alkotott, annyira meggyökerezett, hogy elhatározásának megváltoztatását remélleni nem lehet; ő szentsége ... nagy küzdelem után, elszánta magát arra, hogy a legközelebbi consistoriumban Bradácsot a munkácsi püspökségre előmozdítja ... Uraságod ő felségével értesse meg, hogy ő szentsége erre a lépésre nagy rettegés közepett szánta el magát, abban a föltevésben, hogy ő felsége, miután hatalmas pártfogására méltatja Bradácsot, ennek hithűsége felől alapos meggyőződést szerezett; és abban a reményben, hogy ő felsége Bradács működését gondos figyelemmel fogja kisérni.« [2])

Időközben az alapító-bulla kiállítása iránt folytak tárgyalások. Miként a fogarasi püspökség fölállításánál történt, most is kifejezésre jutott az az elv, hogy a püspökségre a kegyúri jogot az alapítás és javadalmazás czímén a királynőnek és utódainak a szent-szék adományozza.[3])

Ezalatt a királynő, azon óhajtástól vezérelve, hogy az ország déli részein, a görög-keleti egyház nagyszámú hivei között, a katholikus püspök erős és tekintélyes állást foglaljon el, a bosniai és szerémi kis egyházmegyék egyesítését tervezte, és 1770 tavaszán a szent-szék jóváhagyását kérte ki. És mivel ez késett, az ügy elintézését be nem várván, 1773 márczius 23-ikán Kerticza Máté pécsi kanonokat a két egyházmegye püspökévé nevezte ki, míg a szent-szék csak május 4-ikén hozta

---

[1]) A nuntius 1770 november 27-iki jelentése. Az államtitkár 1771 márczius 16. és szeptember 14-iki jegyzékei.

[2]) Az államtitkár 1771 szeptember 21-iki jegyzéke.

[3]) Figyelemreméltó, hogy a szent-szék a lelkészi pénztárból rendelt évdíjat állandó és biztos javadalmazásnak nem tekintvén, azt kivánta, hogy a javadalmazás *királyi* jövedelmekből történjék. (Az államtitkár 1771 márczius 23-iki jegyzéke.) Az alapító bulla 1771 szeptember 19-ikéről van keltezve.

meg az egyesítés tárgyában a végzést; és július 7-ikén állíttatott ki a bulla, melyben a pápa a kinevezést ignorálja és a két egyházmegyét a királynő »alázatos folyamodására,« saját hatalma teljességéből örök időkre egyesíti.[1])

A királynő az önálló rendelkezés terén egy még nagyobb lépést tett előre 1775-ben, mikor a nagykiterjedésű esztergomi egyházmegye széttagolásának tervét karolta föl és valósí totta. A hosszú széküresedés alatt, mely Barkóczi prímásnak 1765-ben történt halála után következett, a királynő anélkül, hogy szándékát előlegesen Rómába jelentené, avagy a szentszék bécsi nuntiusával közölné, szoros titok leple alatt, kidolgoztatta a tervet, amely szerint az esztergomi érsekségből a beszterczebányai, rosnyói és szepesi egyházmegyék kihasíttatnak, a három új püspökség, káptalanával és papnöveldéjével, javadalmaztatik. És miután ő a javaslatokat elfogadta, nemcsak az esztergomi érsekséget töltötte be, hanem a három új püspökségre is, még mielőtt ezek megalapításáról a szent-széknek jelentést tett volna, a kinevezéseket megtette.

Ezen események a szent-szék bécsi ügyviselőjét,[2]) kinek azok előkészítéséről semmi tudomása nem volt, kinosan lepték meg. Fel szeretné tenni — irja Rómába — hogy a királynő az ő római követe utján a szent-szék jóváhagyásának kieszközlése végett a kellő lépéseket már korábban megtette volt; de attól tart, hogy ez nem történt meg, és a királynő ez alkalommal az egyházi ügyekben igényelt felség-jogait akarta érvényesíteni.[3]) Aggodalma alaposnak bizonyúlt. A királynő a szent-széknél semmiféle lépést nem tett volt. Mindazáltal Rómában erre a mulasztásra nem nagy súlyt helyeztek. Az államtitkár azt válaszolja, hogy ő szentsége az új püspökségek alapításának tervéről örömmel vett tudomást, és teljes megnyugvással várja a kérvényeket, melyekkel a terv megvalósítása végett hozzá fognak fordulni.[4]) A szent-szék jogainak megóvása végett arra szorítkozott, hogy az esztergomi érsekségre és a három püs-

---

[1]) Bullarii Romani Continuatio. IV. (Roma. 1841.) 605.

[2]) Garampi lengyelországi nuntius, ki Bécsbe helyeztetett át, még el nem foglalta volt állomását. és a nuntiatura ügyeit ideiglenesen Taruffi uditore intézte.

[3]) »Si é voluto far valere l'asserita sovranità spirituale.«

[4]) Az államtitkár 1776 január 20-iki jegyzéke.

pökségre tett kinevezéseket ignorálta, és az ügyviselőt utasította, hogy a kinevezett főpapokra nézve a kánoni vizsgálat megindításától tartózkodjék.[1])

Az esztergomi érsekség széttagolására és az új püspökségek alapítására vonatkozó királyi előterjesztéseket február végén kapta meg VI. Pius pápa, kinek rendeletére az ügy tárgyalása oly gyorsan folyt le, hogy márczius 13-ikán a decretumok a szentesítést elnyerték, és a bécsi ügyviselő utasíttatott, hogy a kinevezett főpapokkal a kánoni vizsgálatot foganatosítsa.[2])

De az alapító-bullák szövegében a szent-szék jogai egész kiterjedésökben meg voltak óva. Az új püspökségekről a pápa úgy beszél, hogy »azokat ő állítja föl.« A királynőnek és utódainak azt a jogot, hogy ezekre a püspökségekre alkalmas egyént, az egyházi törvényekben megállapított határidőn belül, kinevezhessenek és bemutathassanak, oly módon, amint ez Magyarország egyéb főpapi székeire nézve történik, a pápa »engedi át.« [3])

Bécsben, a magyar cancelláriában, úgy találták, hogy ezek a bullák lényegileg semmit sem tartalmaznak »ami Magyarország koronájának és apostoli királyának jogaira sérelmes lehetne.« Csak amennyiben a pápai bullák végrehajtásával a bécsi nuntius bizatott meg, a cancellária azt az észrevételt tette, hogy a megbizásnak a díjak beszedésére és a kinevezett püspökökkel végzendő kánoni vizsgálatra kell szorítkoznia; mert azon túl Magyarországban akár a nuntius, akár megbizottja joghatóságot nem vehetne igénybe.[4])

[1]) Az államtitkár február 10. és 24-iki jegyzékei.

[2]) Az államtitkár 1776 márczius 16-iki jegyzéke, Albani bibornoknak ugyanazon napon a királynőhöz intézett jelentése, Kaunitz herczegnek ápril 4-ikén Albanihoz írt levele. (Az utóbbi két irat a római osztrák-magyar nagykövetség levéltárában.)

[3]) »Jus a dicta Maria Teresia regina apostolica, eiusque in praefato Hungariae regno successoribus regibus nominandi seu praesentandi, infra tempus a jure praefixum, nobis et successoribus nostris Romanis pontificibus pro tempore existentibus, personam idoneam ad episcopatum Neosoliensem, per nos, ut praefertur, erectum . . . tam pro prima vice, quam etiam in posterum, pari prorsus modo, quo ad nominationem seu praesentationem eandem episcopi aliarum cathedralium ecclesiarum in praefato regno Hungariae existentium a sede apostolica praefata praefici consveverunt . . . clementer admisimus.« Bullarii continuatio. Pii VI. (Roma 1842) I. 200, 303, 205.

[4]) Kaunitz 1776 ápril 11-ikén Albani bibornoknak írja, hogy a magyar cancellária a decretumban »non vi ha trovato cosa che in

Albani bibornok az udvart biztosította afelől, hogy a nuntius megbizatására vonatkozó rendelkezés az általánosan érvényben levő gyakorlatnak felel meg, és a nuntius joghatóságának kiterjesztésére egyáltalán nem czéloz.[1]) Ekkor azután az udvar is belenyugodott.

*

Mikor XIV. Kelemen pápa, a Bourbon-udvaroktól gyakorolt pressiónak engedve, a Jézus-társaság eltörlésére magát elszánta, föltételül tüzte ki; hogy az összes katholikus udvarok hozzájárulása felől előlegesen biztosítva kivánlenni. A spanyol király vállalkozott arra, hogy Mária Terézia beleegyezését kieszközli, és ez ügyben 1773 márczius 5-ikén levelet intézett hozzá, amelyhez a pápától kibocsátandó eltörlési bulla tervezetét is mellékelte.

A királynő ápril 4-ikén kelt válaszában kijelentette, hogy azon nagyrabecsülés daczára, »amelyet a rend iránt mindig táplált, és amelyet a rend az ő országaiban kifejtett buzgóságával s jó magaviseletével kiérdemelt,« eltörlése elé akadályokat gördíteni nem fog, ha a pápa azt helyesnek és üdvösnek tartja. De nem ismerheti el — úgymond — a pápának azt a jogát, hogy a rend vagyonáról és tagjairól intézkedjék; ezt soha sem engedheti meg; és feljogosítva érzi magát azt kivánni, hogy irányában a pápa azt az eljárást kövesse, amit Spanyolország és Francziaország irányában követett; hogy tehát a

sostanza pregiudichi a diritti della corona et del re apostolico d'Ungheria; né la commissione apposta in fine dé decreti medesimi e appoggiata a questa nunziatura per l'asecuzione delle bolle, colla facoltá di delegare, non puo intendersi che limitata alla riscossione delle tasse ed a formare li processi informativi sopra lepersone dé vescovi; poiché in senso diverso *non potrebbe aver luogo né la diretta esecuzione d'un nunzio, sié una delegazione nel regno d'Ungheria.«* (A római követség levéltárában.)

[1]) Albani bíbornok ápril 27-ikén így válaszol: »Per ciò che concerne la deputazione di monsignor nunzio di Vienna . . . essa non porta gia che le bolle da spedirsi debban essere al medesimo nunzio dirette. giacché tal bolle saranno distese di forma puramente graziosa o confirmatíve del piano di smembrazione ed erezione, senza che nulla rimanga da verificarsi nella esecuzione. Ma all'incontro nella formula del decreto é troppo necessario che vi sia un delegato apostolico il quale faccia la publicazione delle bolle e la esecuzione. É stile inconcusso, inalterabile et assolutamante necessario che ogni bolla pontificia abbia il suo delegato apostolico che la publichi e la esegvisca, ció che puó riconoscersi in tutte le altre bolle, sia di erezione, sia di collazione di benezzi, sia di dispense, e precisamente nella bolla d'erezione del vescovato di Munkacz. Onde sú questo punto cessa ogni difficoltà.« (Ugyanott.)

bullának erre vonatkozó részét változtassa meg; mert ha a bulla változatlanul bocsáttatnék közre, abban a pontban intézkedéseinek végrehajtását nem engedhetné meg; egyébiránt el van tökélve, hogy a rend vagyonát »a szent vallás és az állam javára« fogja fordítani.[1])

A spanyol király ennek következtében lépéseket tett a szent-széknél, hogy a bulla szövegének megfelelő módosítását eszközölje ki. De a spanyol miniszterek előre látták, hogy sikert alig remélhetnek; bevallották, hogy a pápától nem várhatni oly nyilatkozatot, amely a világi uralkodók jogát országukban az egyházi javakkal rendelkezhetni elismeri. Ennélfogva azt a közvetitő javaslatot tették, hogy a pápai bullában a jezsuiták javairól való rendelkezés mellőztessék, és általánosságban csak az fejeztessék ki, hogy a rend eltörlése után javairól oly intézkedések fognak tétetni, amelyek az alapítók szándékaival és a kánoni joggal összhangzásban állanak.

Maga Kaunitz herczeg is méltányolta a szent-szék helyze tének nehézségeit. »Valóban — irja egyik jegyzékében — ő szentségétől nem kivánhatjuk, hogy a világi fejedelmek jogát az egyházi javakról és alapítványokról rendelkezhetni, nyiltan elismerje, és olyan nyilatkozatot tegyen, amely a szent-széknek századok óta meggyökeredzett elveivel ellentétben áll. De másrészről a fejedelmeknek ez a joga annyira kétségen kivül áll, hogy azt ő felsége csorbíttatni nem engedheti. Bármikép fogalmaztassék a pápai bulla, sem szóbeli, sem irásbeli óvást tenni nem fogunk; de tényleg sem több sem kevesebb nem fog történni, mint az, amit ő felségének felség-jogai követelnek.«

A pápa tizenöt nappal a Jézus-társaság eltörlése előtt, július 6-ikán, Mária Teréziához egy bizalmas iratot intézett, amelyben kinyilatkoztatja, hogy távol van tőle a szándék a fejedelmek törvényes jogait csorbítani, főképen a császárnéval szemközt, akiben a katholika vallás buzgó oltalmazóját tiszteli. Bizik benne, hogy a jezsuiták vagyonát, igéretéhez képest »a szent vallás és az állam javára fordítani, és ezt a két czélt kellő összhangzásba hozni fogja.« [2])

[1]) *Arneth.* IX. 93. és 565.
[2]) *Arneth.* IX. 97 és 566.

Mire Mária Terézia a bizalom ezen nyilatkozatáért köszönetet mondva, a pápát biztosította, hogy az ő várakozásának megfelelően, a jezsuiták vagyonával teendő intézkedéseiben az egyház és állam kellő összhangzásba hozott érdekei fognak az ő szemei előtt lebegni.[1])

Mikor az 1773 július 23-ikán kelt pápai bulla az udvarhoz megérkezett, Mária Terézia azonnal megadta kihirdetésére az engedélyt, a »király és állam jogainak föntartását« hangsúlyozó záradékkal. (Salvis tamen juribus regiis ac status publici.) És így küldetett el az a magyarországi hatóságokhoz is. Ez az első eset amikor Magyarországban a királyi placetum gyakoroltatik.[2]) Hasonlóképen egyöntetűen voltak szerkesztve a királynőnek szeptember 7-ikén a magyar, osztrák és cseh cancellárokhoz intézett kéziratai, melyekben a bulla kihirdetését a püspökökre és kormánybiztosokra bizza, s az utóbbiakat a jezsuiták vagyonának átvételére és leltározására utasítja.

A pápa a Jézus-társaság eltörlésével összefüggő ügyek intézésére bibornokokból és római főpapokból álló bizottságot küldött ki. Ez a pápa és Mária Terézia közt létrejött megegyezésről tudomással nem bírván, a magyarországi és osztrák püspökökhöz utasítást küldött, amelyben nekik egyebek között meghagyta, hogy a jezsuiták vagyonát a pápa nevében foglalják le és kezelésök alá vegyék. De a pápa, amint erről értesült, Mária Terezia felszólalását be nem várván, az ő római követe előtt a történt tévedésért mentegetődzött, és egy más utasítás küldése iránt intézkedett.[3]) Így tehát a magyar helytartótanácsnak és a cancelláriának ez ügyben a királynőhöz intézett javaslatai tárgytalanokká lettek.[4])

[1]) »Ho riconosciuto con intima compiacenza la fiducia ch'Ella ripone nella mia dichiarazione ... Ho quindi il piacere di riconfirmare alla santità vostra questi miei sensi, e saranno corispondenti le misure che prenderò in segvito delle di Lei determinazioni, con diriggerne l'esecuzioni appunto al bene della religione e dello stato, unendo e combinando, come Ella desidera nella venerata sua lettera, questi importanti oggetti.« Az 1773 szeptember 1-én kelt levél ugyanott.

[2]) Régibb concrét esetet. amikor pápai bullának Magyarországban való kihirdetése formaszerűen megengedtetett vagy eltiltatott, a királyi placetumról megjelent legújabb monografia szerzője sem ismer. (*Vázsonyi Vilmos:* A királyi placetum a magyar alkotmányban. Budapest, 1894.)

[3]) *Arneth.* i. h.

[4]) A magyar cancellárnak 1773 október 8-ikán kelt fölterjesztése az országos levéltárban.

A Jézus-társaság feloszlatása és javainak lefoglalása Magyarországban akadály és zavar nélkül ment végbe.

Mária Terézia amint jogigényeihez állhatatosan ragaszkodott, úgy kötelességeinek tudatától is át volt hatva. Kezdettől fogva el volt tökéllve, hogy azon uralkodók példáját, kik a jezsuiták vagyonát állami czélokra fordították, nem követi. Erre nézve biztosítékot nyujtott az az eljárása, amit korábban az úgy nevezett lusitaniai alappal követett.

Mikor Portugalliából a jezsuiták elüzettek volt, vagyonukkal a kormány lefoglalta azt az alapot is, amit az osztrák jezsuiták az indiai missiók segélyezésére gyűjtöttek, és a lissaboni kereskedelmi banknál helyeztek el. Mária Terézia ennek az alapnak kiszolgáltatását sürgette és kieszközölte. Mire abból 1767-ben közel ötödfélszázezer forintot az erdélyi vallás-alap létesítésére ajánlott föl.

Most is mindjárt a legelső rendeletben, amit a magyarországi jezsuiták lefoglalt vagyonáról 1775 február 6-ikán kibocsátott, megállapította, hogy a jövedelmek legelső sorban az eltörölt rend tagjainak ellátására, azután pedig azokra az egyházi és iskolai czélokra, amikre a társaság fönállása idején fordíttattak, végre amennyiben felesleg mutatkozik, papnöveldék felállítására és egyéb kegyes czélokra használtassanak föl.

Majd öt évvel utóbb, 1780 márczius 25-ikén kelt okiratában a Jézus-társaságtól egykor a magyar korona egész területén birt és eltörlése után lefoglalt összes ingatlan és ingó javakat, jogokat és jövedelmeket a *tanulmányi-alap* létesítésére szentelte.

Figyelemre méltó, hogy ezen nagyjelentőségű intézkedésében és az arról kiállított alapító-oklevélben nem a felségjogokra támaszkodik, hanem »legfőbb kegyúri jogaira, amelyek mint Magyarország királyát, dicső elődeinek példájára megilletik« ; [1]) továbbá »az ajtatos alapítványok fölött megillető felügyeleti hatalmára« [2]) hivatkozik; végre az 1548-ik évi törvényczikkről is, mely az elpusztúlt egyházi intézmények javait a katholikus

[1]) »Pro supremo patronatus nostri jure, quo ut rex Hungariae, instar gloriosae reminiscentiae praedecessorum nostrorum divorum aeque Hungnriae regum pleno jure fruimur.«

[2]) »Pro . . . eminenti quarumuis piarum fundationum inspectionis potestate.«

vallás és nevelés ügyének czéljaira rendeli fölhasználtatni, megemlékezik. Az utóbbi utalás azért látszott szükségesnek, mert a Jézus-társaság vagyonában több ilyen elpusztult egyházi intézmény javai foglaltattak, amiket a korábbi uralkodók, a jelzett törvényczikk alapján, a Jézus-társaság vallási és nevelés-ügyi tevékenységének előmozdítására adományoztak.

És habár a királyi kegyúri jog és az 1548-ik évi törvényczikk szellemében létesített alap rendeltetése iránt kétség nem merülhetett föl: az alapító-okiratban még nyiltabban kimondatott, hogy a királynő a jezsuiták javait a tanulmányi alapnak azon czélból adományozza, amelyre azok egykor a jezsuitáknak adattak volt.[1])

Ilyen módon a katholika egyház szellemében vezetendő közoktatás- és nevelés-ügy szolgálatára szentelvén a Jézus-társaság egész vagyonát: azt az igéretet amit XIV. Kelemen pápának tett, hogy a vallás és az állam érdekeit összhangzásba hozza, teljesítve láthatta.

Általában, a katholika vallás és az állam érdekeinek solidarítása, — Mária Terézia politikájának egyik sarkalatos tételét képezte. A királynő attól a meggyőződéstől volt áthatva, hogy a mikor az egyházi ügyekben jogait, olyan kiterjedésben amint azokat örökölte és tanácsosai körvonalozták, gyakorolja: az Istentől ráruházott hatalommal él, és azzal élve, az egyház javát mozdítja elő.

A kath. egyház hatalmát és befolyását Magyarországban megingatni, csökkenteni nem volt szándéka. Kivánta, hogy a király uralkodó állást foglaljon el az egyházban; de azt is, hogy az egyház tartsa meg uralkodó állását az országban.

Élete alkonyán, néhány hónappal halála előtt kibocsátott egyik oklevelében, mely a régi váradi püspökség és az uj nagyváradi görög szertartású püspökség jog- s birtokviszonyait szabályozza, nyiltan és szabatosan formulázva hirdeti, hogy a »legfőbb kegyuraságból« és az »apostoli királyságból« folyó jogai »a magyarországi egyházak *igazgatására*« terjednek

[1]) »Pro praefato studiorum et scholarum fundo per regnum Hungariae et provincias eidem annexas eo prorsus modo, quo per abolitam societatem usuata et possessa fuerunt . . . possidenda . . . donamus.«

ki; és azt is, hogy ezen jogokat a »*vallás javára*« gyakorolni van hivatva.[1])

És így Mária Terézia uralkodása alatt a királyi kegyúri jog, fejlődésének utjain, visszatért oda a hol szent István király idejében állott.

A királynő az ő szándékainak őszintesége felől a római szent-széket is meg tudta győzni, amely ezért arra a nagy hatalomra, ami az ő kezeiben összpontosult, féltékenység és aggodalom nélkül tekinthetett. Mikor Mária Terézia 1780 november 29-ikén sirba szállott, az ő halálában Róma a kath. egyházra sulyos veszteséget látott.[2])

[1]) Az oklevél 1780 június 2-ikán van kiállítva. A királynő abban »pro jure illo summi patronatus, quod in ecclesiis hungaricis, *in bonum religionis dirigendis,* more majorum nostrorum, exercemus rendelkezik.«

[2]) E tekintetben nemcsak a nyilvános manifestátiókra, hanem arra a bizalmas jegyzékre is hivatkozhatunk, amit az állatitkár 1780 deczember 12-ikén a bécsi nuntiushoz intéz. A szent atyát — úgymond — mélyen meghatotta »la perdita di tanta importanza quale è stata d'una sovrana la cui virtù non erano inferiori alla grandezza sua, ed i cui ultimi momenti corrispondono a quella singulare pietà ch'ella aveva dimostrata in tutto il corso della sua gloriosa vita.«

Függelék a második könyvhöz.

A főpapi székek betöltése 1403—1452 között.

A főpapi székek betöltésére gyakorolt befolyás a királyi kegyúri jog egyik leglényegesebb nyilatkozását képezi. Ezért a jelen munkában a főpapi székek betöltésének egyes, jellemzőbb eseteivel sűrűn foglalkoztunk. De éppen ezért kívánatosnak látszott, hogy legalább az 1403 és 1452 között lefolyt időszakból (mely, mint tudjuk, a kegyúri jog történetének legmozgalmasabb és legfontosabb időszaka) a főpapi székek betöltésének és üresedésének összes eseteit világosan áttekinthetőkké tegyük.[1])

Ez feleslegessé vált volna, ha oly munkát bírnánk, mely a magyarországi főpapok névsorát, kellő kritikai apparátussal egybeállítva, magában foglalja.

Sajnos, amióta több mint egy század előtt, a nagynevű *Pray György* ezen feladat fontosságát és egy nagy történetíróhoz is méltó voltát felismervén, — »Specimen Hierarchiae Hungaricae« czímű két kötetes munkájában — az első kísérletet, az akkori viszonyokhoz képest, fényes sikerrel megtette: senki sem találkozott, aki nyomaiba lépett volna.

Lendvay Márton, az egykori magyar királyi kamara levéltárának fáradhatatlan buzgóságú tisztviselője, ezen század első felében, hivatalos használatra összeállította ugyan mind az egyházi, mind a világi méltóságok névsorát, az akkorig közzétett nyomtatott forrásokból és a kamarai levéltár gazdag anyagkészletéből merítvén adatait: de munkálata nem jelent meg nyomtatásban A »Liber Dignitatum ecclesiasticorum« a mai országos levéltárban őriztetik.

Az egyházmegyei monográfiák, amelyek közül Knauz, Várossy

[1]) A szoros értelemben vett magyarországi főpapi székekhez, a dalmatiaiakból a spalatói érsekséget csatoltuk, mivel betöltése — mint láttuk — Zsigmond uralkodása alatt nevezetes bonyodalmakra adott alkalmat.

és Bunyitay dolgozatait az esztergomi, kalocsai és váradi főpapokról kell kiemelnem, csak csekély mértékben pótolhatják a hiányt, amelyet eddigi történelmi tanulmányaimban is lépten-nyomon éreztem, de soha annyira, mint a jelen munka megírásában.

A magyarországi főpapok névsora, amelyet az 1403—1452 időszakból e helyen nyújtok, habár a nyomtatott anyagkészletet lehetőleg teljesen igyekeztem felhasználni és több hazai levéltárból, főképen pedig a római gazdag forrásokból bőven merítettem, — több tekintetben kiegészítésre szorúl.

Azt az időpontot amikor, és azt a módot, a miképen az egyes főpapok székeiket elfoglalták és azoktól megváltak; úgyszintén a széküresedések tartamát meghatározni nagy nehézséggel jár.

A hazai hivatalos iratok, melyek e tekintetben biztos támpontúl szolgálhatnának, úgyszólván mind elvesztek. A szóban forgó időszakból egy királyi adománylevél, egy káptalani választási jegyzőkönyv és néhány fölterjesztés Hunyadi Jánostól: minden, amit bírunk. Így tehát az ünnepélyes (privilegialis) formában kiállított királyi oklevelekre vagyunk utalva, amelyeknek végén az egyházi és világi dignitáriusok meg vannak nézve, és egyúttal a főpapokat nélkülöző, vagyis üresedésben levő főpapi székek meg vannak jelölve. Azonban kétségtelen, hogy ezen névsorok nem teljesen megbízhatók, és óvatosan használandók. Emellett a régibb okmánytárainkban közlött királyi kiváltságos levelek dátuma nem egyszer hibás. Végre vannak, éppen a szóban forgó időszakban, egyes esztendők a melyekből dignitárius-névsorokat tartalmazó egyetlen királyi iratot som találtunk nyomtatott oklevéltárakban, és nem találtunk levéltári kutatásainkban sem.

Megbízhatóság és gazdagság tekintetében a hazai levéltárakat messze fölülmúlják a rómaiak.

A főpapi székek betöltésének minden egyes esete a pápai udvarnál sokféle teendőket von maga után.

Akár motu proprio, önhatalmúlag, akár fejedelmi előterjesztés alapján határozza el magát a pápa a főpap kinevezésére, — a főpapi szék betöltéséről a pápától kijelölt bíbornok, rendszerint az illető nemzet protectora, jelentést tesz a bíbornoki consistóriumban, mire ugyanott megtörténik az egyház »ellátása«. Ezután kiállíttatnak a kinevezett főpap részére a bullák, intézkedés történik a fölszentelés és a főpapi eskü átvétele tárgyában. A kinevezett főpap a bullák kiállításáért díjakat lévén köteles fizetni a szent-széknek, a kinevezés után a kinevezettnek megbízó-levelével ellátott ügynök megjelent a bíbornoki collégium tisztviselői előtt, hogy kötelező nyilatkozatot tegyen az iránt, hogy mily határidőre és mily részletekben fog a megállapított összeg lefizettetni. Miután pedig az összeg (rendszerint

bank-házak közvetítésével) lefizettetett, annak a cúriai szabályok szerint felosztása eszközöltetett.

Mindezen ügyek nyilvántartása különféle jegyzőkönyvek vezetését tette szükségessé, amelyek a XIV. század végétől nagy részben fönmaradtak.

A bíbornoki consistórium üléseiről vezetett jegyzőkönyvbe (Acta Consistorialia vagy Liber Provisionum a czímök) iktattattak a minden ülésben elintézett főpapi kinevezések.

A Dataria bulláinak regestáiba egész terjedelmökben lemásoltattak a kinevezett főpapok részére kiállított bullák.

A bíbornoki collégium kötelezvényi, (Liber Obligationum), fizetési (Liber Solutionum) és felosztási (Liber Divisionum) könyveibe a kinevezett főpapok ügynökeitől kiállított kötelezvények, a tőlök történt fizetések és a befizetett összegek felosztásának műveletei vezettettek be.

Az »Acta Consistorialia és Libri Provisionum« czímű jegyzőkönyvek az 1409-ik évtől vannak föntartva. A legelsőt, (1419—1433) XVII. századbeli másolatban a következő köteteket pedig egykorú példányokban a vatikánl ievéltár őrzi.

A Dataria bulláinak regestái 1389-től vannak meg; de a kötetek tetemes része elveszett.

A számadási könyvek sorozata már 1297-ben veszi kezdetét. Reméljük, hogy mindezen sorozatoknak hazánkat érdeklő tartalmuk nemsokára egy új »Series Episcoporum« kidolgozásánál értékesíttetni fog.

Esztergomi érsekek.

1387—1418 *Kanizsai János* (Liber Dignitatum).

1418 májustól 1421 ápril haváig királyi oklevelekben az érsekség üresedésben levőnek mondatik. (Liber Dignitatum.)

1421 szeptember 28., 1422 ápril 7., 1423 május 10. és május 25-ikén kelt királyi oklevelekben *György* passaui püspök, császári cancellár, az esztergomi érsekség kormányzója. (Verweser des Gotteshauses Gran — Alme ecclesie Strigoniensis administrator — Archiepiscopatus Strigoniensis gubernator. *Fejér* X. VI. 416, 546, 537. O. L. D. O. 11, 141.) Meghalt 1423 augusztus 8-ikán.

1423 november 3-ikán királyi oklevélben *Pálóczi György*, (előbb erdélyi püspök) választott esztergomi érseknek czímeztetik. (Fejér. X. VI. 670.)

1424 január 4-ikén állítja ki megbízó-levelét római ügynöke részére, a díjak lefizetése tárgyában. Ez február 11-ikén állítja ki erre vonatkozó kötelezvényét. (Liber Obligationum) 1424 február 4-ikén a pápa már kinevezi utódját az erdélyi püspökségre, és február 9-ikén engedélyezi György érsek részére a palliumot.

(A Provisionum liber-be csak ez van bejegyezve; az érseki kinevezés, talán a másoló hibájából, kimaradt.) 1424 február 24-iki királyi oklevélben már esztergomi érseknek (nem választottnak) czímeztetik. (Fejér. X. VI. 670.) 1439-ben bekövetkezett haláláig ült az érseki széken.

1439 julius 27-ikén kelt oklevélben *Csetneki László* nyitrai választott püspök az esztergomi érsekség kormányzójának czímeztetik. (O. L. D. O. 13, 430.)

1440 február 15-ikén kelt bullában a pápa *Szécsi Dénes* egri püspököt esztergomi érsekké nevezi ki. (A Dataria regestáiban). Ez 1465-ben bekövetkezett haláláig kormányozta az érsekséget.

Kalocsai érsekek.

1403 június 2-ikán IX. Bonifácz pápa megbízza Nápolyi László kiséretében Magyarországba küldött legátusát, hogy *Szepesi János* kalocsai érseket a zágrábi püspökségre áthelyezvén, *Krysogon* traui püspököt kalocsai érsekké nevezze ki. (Vatikáni Okmánytár. IV. 356.) A kinevezés 1403 július havában megtörtént. (Zárából Flórenczbe küldött jelentések tanúsága szerint. Ugyanott. —) VII. Incze pápa 1404-ben megküldte Krysogonnak az érseki palliumot. (Katona. Historia Coloc. I. 398). De a király el nem ismerte őt; az érseki szék elfoglalásában meggátolta (az 1413 január 4-ikén kelt pápai bulla tanúsága szerint); 1404—1408 között okleveleiben az érsekséget megüresedettnek mondja (Fejér. X. IV. 308—677.). Ezalatt Garai Miklós nádor volt az érseki javadalom kormányzója. (Róka. Vesprim. 224) míg az egyházi kormányt »vicarius in spiritualibus generalis« intézte. (Fejér. X. IV. 518.)

1409 január 2-tól 1410 május 17-ig királyi oklevelekben *Miklós* választott kalocsai érsek fordúl elő. (Fejér, X. II. 759. X. V. 40, 56. Történelmi Tár. 1884 évf. 225. Országos Levéltár. D. O. 9115.) De mivel már 1410 május 25-ikén kelt királyi oklevél az érsekséget üresedésben levőnek mondja. (Hazai Oklevéltár 351); valószinűnek látszik, hogy Miklóst a király elmozdította. Miklós, mivel igényei érvényesítését a Zsigmonddal jó viszonyban álló XXIII. János pápánál nem remélhette, az 1409 tavaszán letett XII. Gergelyhez fordúlt, és ettől 1411 szeptember 25-ikén kieszközölte az érsekségben való megerősítést. (Liber Obligationum.) Mindazáltal az érseki székre többé vissza nem térhetett.

A kalocsai érsekséget 1410—1412 között a királyi oklevelek üresedésben levőnek mondják. XXIII. János pápa 1410 augusztus 16-ikán azt az apostoli kamara javára tartja fönn [1])

[1]) Az erről kiállított bullában az érsekség *Jeronimus* (Krysogonus ?) érsek halála óta üresedésben levőnek mondatik. — Farlati

és augusztus 17-ikén administrátorává *Branda* piacenzai püspököt, a magyarországi legátust rendeli. (A két bulla a Dataria regestáiban.)

1413 január 9-ikén XXIII. János pápa *Gvaldói Benzis András* thébai (előbb spalatói) érseket kalocsai érsekké nevezi ki. (Liber Provisionum.) Ez kétségkívül Zsigmond óhajtására történt, kinek legbensőbb hiveihez tartozott, s a kinek megbizásából a konstanczi zsinaton jelentékeny szerepet játszott. Éppen ezért nem kevéssé feltűnő, hogy 1413—1417 között több királyi oklevél az érsekséget üresedésben levőnek mondja. (Fejér. X. V. 403, 501, 573, 769.) Mivel teljesen kétségtelen, hogy Andrást kalocsai érseknek a király elismerte, a jelzett oklevelekben megmagyarázhatatlan tévedésnek kell fenforogni.

András érseket V. Márton pápa 1418-ban administratorrá rendelte a Svájczban lévő sitteni püspökségre, melynek főpapját Vilmost a nép elűzte; utóbb Vilmost elmozdítván, Andrást püspökké nevezte ki. Ez 1437 ápril 17-ikén bekövetkezett haláláig sitteni püspök maradt. (Dr. Városy Gyula ezen tárgyról két értekezést bocsátott közre az 1886. és 1887-ik évi kalocsai Schematismusokban.)

Időközben, András 1419 február 8-ikán fordúl elő utolszor mint kalocsai érsek a királyi oklevelekben, melyek ezen év következő hónapjaiban és 1420 elején az érsekséget megüresedettnek mondják. (Az országos levéltár oklevelei a Dignitatum ecclesiasticorum liberben idézve. És Fejér. X. IV. 213 s köv. lapok.)

Utódjáúl a király *Scolari Carmanus* váradi kanonokot jelölte ki, de nem nevezte ki azonnal; azért, mert András érsek a kalocsai érsekségről nem mondott volt le. A rendkivüli körülmények között kivételes eljárás követtetett. Az 1419-ik év végén Scolari lépéseket tett V. Márton pápánál, hogy az érsekség administratorává neveztessék ki. Kérvénye 1420 febnúár 23-ikán kedvező elintézést nyert. (A Dataria supplicátiónak regestáiban.)

Még ugyanezen évben történt meg ezután kineveztetése a királytól. 1420 augusztus 8-ikán kelt királyi oklevelében már választott érseknek czímeztetik. (Liber Dignitatum.) Szintúgy 1421 október 17-ikén. (Fejér. X. VI. 393.) 1421 február 13-ikán állítja ki megbízó-levelét római ügynöke részére, aki hivatva volt a bullák kiállítása és a díjak lefizetése tárgyában eljárni. Ekkor

(Illyricum Sacrum, V. 460) hivatkozik egy római följegyzésre, melyszerint a pápa 1413-ban Gvaldói Bensis Andrást a Krysogon halálával megüresedett kalocsai érsekségre nevezte ki. Ezt a feljegyzést nem találtam meg. A »Liber Provisionum« azon (XVII. századbeli) példányában, melyet a Congregatio Consistorialis levéltára őriz, a kinevezésre vonatkozó feljegyzés hiányos. »Providit ecclesie metropolitane Colocensi et Bachiensi unite, vacanti per mortem in finibus Dalmatie *(sic)* de persona fratris Andree de Brunse dicti Archiepiscopi Tebani.«

tette meg tehát a lépéseket a pápai kinevezés kieszközlésére. Mindazáltal a római ügynök csak 1421 november 26-ikán intézte el ezen ügyeket (a Liber Obligationum feljegyzései szerint) amiből következtethetjük, hogy a pápai kinevezés ekkor történt meg. (Ez a Provisionum liber-be nincs bevezetve, és a Dataria regestáinak fenmaradt köteteiben sem találtuk meg a kinevezési bullát.)

1422 november 20-ikán kelt királyi oklevélben valóságos (nem többé választott) érseknek czímeztetik Carmanus. (Fejér. X. VI. 472.)

De már 1423 május 10-ikén kelt királyi oklevél az érsekséget üresedésben levőnek jelezi. (Fejér. X. VI. 537.)

1424 augusztus 9-ikén kelt levélből értesülünk, hogy akkortájt Zsigmond király *Buondelmonte János* pécsváradi apátot kalocsai érsekké nevezte ki.[1]) Úgy látszik, csak a kinevezés után történt, hogy őt a kalocsai és bácsi káptalanok is megválasztották érseküknek. Ezen választásról említést tesz a pápa a kinevezési bullában, mely 1424 november 26-ikán állíttatott ki. (A vatikáni regestákban.) 1425 május 8-ikán Buondelmonte János *»választott és megerősített«* kalocsai érseknek czímeztetik. (Hazai Okmánytár. V. 222.) 1447-ig bírta az érsekséget. De időközben Zsigmond királytól, mikor ez a florenczi köztársasággal háborúba elegyedett, fogságba vettetett, s ekkor 1436 és 1437-ben a királyi oklevelek megüresedettnek mondják az érsekséget. (Fejér. X. VII. 756, 772, 790, 845.)

1448—1449 Hunyadi János előbb Lasocki Miklós krakói dékánt, majd Máté erdélyi püspököt nevezte ki kalocsai érsekké, s miután azok ezt a méltóságot el nem fogadták, Péter váczi püspököt. Az utóbbinak áthelyezését a pápa 1449 augusztus 8-ikán foganatosította. De ez néhány hónap mulva meghalt.

1450 augusztus 3-ikán a pápa *Szekcsői Herczeg Ráfaelt* (előbb bosniai püspököt) nevezte ki érsekké. (A bulla a Dataria levéltárában.)

Spalatói érsekek.

1403 ápril 18-ikán IX. Bonifácz pápa *De Benzis Gvaldo* András spalatói érseket elmozdítván és czímzetes püspökségre helyezvén át, *Aragoniai Pelegrinust* nevezte ki spalatói érseknek. (Vatikáni Okmánytár. IV. 516.) Ez a spalatói káptalantól és hívektől elfogadtatván, 1409 május 6-ikén bekövetkezett haláláig kormányozta az érsekséget.

Ellenben a király el nem ismerte Pelegrinust, és a királyi oklevelekben András neveztetik továbbra is spalatói érseknek. (Liber Dignitatum.) XII. Gergely pápa is ennek czímezi, mikor 1408 január 2-ikán az egri püspökségbe helynökűl rendeli, és mikor 1408 január 16-ikán a zalavári apátságot adományozza neki,

azzal az indokolással, hogy »possessionem Spalatensis ecclesie non habet«: hasonlóképen V. Sándor is, mikor 1409 július 20-ikán Magyarország területére az apostoli főpoenitentiárius hatóságával ruházza föl. (Mind a három bulla a Dataria regestáiban.)

Pelegrinus érsek halála után a spalatói káptalan 1409 deczemberben *Guidici Duymot* (Dénest) választotta meg érsekűl. (Farlati. III. 361.) XXIII. János pápa el nem ismerte. De András visszahelyezését sem tartotta kívánatosnak, és ezt 1410 augusztus 11-én thébai czímzetes érsekké nevezvén ki (Liber Provisionum) 1411 október 19-ikén *Pagói Péter* faenzai püspököt nevezte ki a spalatói érsekségre, melyet András érseknek áthelyezésével tekintett megüresedettnek. (A bulla a Dataria regestáiban.)

Zsigmond király egyideig sem Duymot, sem Pétert nem ismerte el, és 1412 február 14-ikén András visszahelyezése érdekében erélyes rendeletet bocsátott Spalatóba. (Fejér. X. V. 313.) Azonban Duymonak csakhamar sikerült a király kegyeit elnyerni, és 1412 márczius 25, július 2, 21, 27, november 18. és deczember 18-ikán kelt oklevelekben Duymo fordúl elő mint spalatói érsek; az 1412 július 19. és augnsztus 19-ikén kelt oklevelekben bizonyára tévedésből áll András neve. Mert az 1413 és következő években már állandóan Duymoval találkozunk a királyi oklevelekben. (Fejér. X. V. 265, 271, 296, 310, 311, 317, 342. X. VIII. 545. stb.) András, mint láttuk, 1413 ban, kalocsai érsek lett. Duymo 1420-ban érseki székét Págói Péternek önkényt átengedte. Ennek 1426 deczember 26-ikán bekövetkezett halála után 1427 január 24-én a pápa *Marsupino Ferenczet*, 1428 július 16-ikán pedig *Zabarella Bertalant* nevezte ki. (Ez 1439 deczember 18-ikán a florenczi érsekségre helyeztetett át. (Farlati. i. h.)

Mindazáltal Zsigmond király ezt a három főpapot nem ismerte el. A királyi oklevelekben 1435-ig állandóh Duymo (utolszor Fejér. X. VII. 618) a spalatói érsek, 1436-tól pedig az érsekség üresedésben levőnek mondatik. (Fejér. X. VII. 756, 845. Teleki. X. 22. stb.)

Bosniai püspökök.

1388—1408 *János* püspök. (Liber Dignitatum.)

1409 ápril 22. és 1410 márczius 21-ikén királyi oklevelek nyomán a püspökség üresedésben van. (O. L. D. O. 9115, 9366.)

1410 július 7-ikén kelt pápai bullában *Szántai Benedek* választott bosniai püspöknek czímeztetik. Ezt 1410 október 13-ikán kelt bullában a pápa bosniai püspökké kinevezi, megemlítvén, hogy érte a bosniai káptalan tagjai »per eorum patentes litteras supplicarunt.« (Mindkét bulla a Dataria regestáiban) 1411 márczius 19-én kelt királyi oklevélben Benedek »megerősitett« bosniai

püspöknek czímeztetik. (O. L. D. O. 9633.) 1426-ig bírja a bosniai püspökséget. (Liber Dignitatum.)

1426 augusztus 8. és 1427. november 11-ikén királyi oklevelek tanúsága szerint a püspökség üresedésben van (Fejér. X. VI. 814, 885.)

1427 ápril 11-ikén a pápa *Kusali Jakch Dénes* váradi kanonokot bosniai püspökké kinevezi; de már ugyanazon év július 23-ikán a váradi püspökségre áthelyezi. (Liber Provisionum.) [1])

1428 márczius 15-ikén a pápa *József* lévai plébánost bosniai püspökké kinevezi. (Liber Provisionum.) 1429—1443 között királyi oklevelek tanúsága szerint József a bosniai püspök. (Liber Dignitatum.)

1444 ápril 18-ikától 1450-ig *Szekcsői Herczeg Ráfael* fordúl elő mint bosniai püspök a királyi oklevelekben. (Liber Dignitatum.) 1450 augusztus 31-ikén kelt pápai bulla említi, hogy káptalani választás alapján foglalta el a püspöki széket és pápai kinevezés, illetve megerősítés nélkül kormányozta az egyházmegyét. (A bulla a vatikáni regestákban.) Ugyanazon napon kelt egy másik bullában kalocsai érsekké neveztetik. (A bulla a Dataria regestáiban.)

1451 márczius 17-ikén a pápa egy *Mihál* nevű 22 éves ifjút nevez ki bosniai püspökké. (Liber Provisionum.) De 1451-től kezdve a királyi oklevelekben 1456-ig Gathali Fülöp neveztetik bosniai püspöknek. Ezt a pápa 1452 november 27-ikén nevezi ki az egri prépostságról a bosniai püspökségre, melyet József halálával mond megüresedettnek; amivel jelezi, hogy Herczeg Ráfáelt nem tekinti törvényes püspöknek, Mihál kinevezését pedig maga visszavonta. (Liber Provisionum.)

Corbáviai püspökök.

1405—1410 között királyi oklevelekben a püspökség üresedésben levőnek mondatik. (Liber Dignitatum.)

Eközben 1406 február 26-ikán *István* a pápától kinevezett corbaviai püspök Rómában személyesen állít ki kötelezvényt a kinevezési díjak lefizetése iránt. (Liber Obligationum.)

De már 1406 május 1-én a pápa Istvánt egy más püspökségre holyezvén át, *Blágai István* zágrábi kanonokot nevezi ki bosniai püspökké. (Liber Provisionum.)

1408 október 15-ikén XII. Gergely pápa *Geminianus* ozerói püspököt helyezi át a corbáviai székre, amelyre öt XXIII. János pápa 1410 augusztus 11-ikén másodízben kinevezi. (Liber Provisionum.)

---

[1]) Figyelemreméltó, hogy a kinevezési bullában »Dionisius de Pálócz de Radsal« nevet visel. (Dataria regestái.)

1411—1418 között királyi oklevelekben a püspökség üresedésben levőnek mondatik. (Fejér. X. V 149, 271, 332, 342, 510. stb.)

1414 június 24-ikén a pápa *Frangepán Györgyöt* bosniai administratorrá nevezi ki. (A bulla a Detaria regestáiban.)

1418 október 7-ikén a pápa *Széki Pétert* corbaviai püspökké nevezi ki. (Liber Provisionum), és Zsigmond kérésére megengedi néki, hogy az egri és zágrábi káptalanban bírt főesperesi és kanonoki javadalmakat megtarthassa. (A bulla a Dataria regestáiban.) Ezt 1428-ig foglalta el, királyi oklevelek tanúsága szerint, a corbáviai püspökséget. (Liber Dignitatum.)

1429—1432 között a királyi oklevelek a püspökséget üresedésben levőnek mondják. (Liber Dignitatum.)

1431 június 22-ikén a pápa *Curzolai Marinich Ostoia Vid* curzolai kanonokot nevezi ki corbáviai püspökké. (Liber Provisionum.) Ez királyi oklevelekben 1434-től 1460-ig fordúl elő.

Csanádi püspökök.

1405 május 29 és deczember 28-ikán kelt királyi oklevelekben [1]) *frater Dózsa* választott csanádi püspöknek neveztetik. (O. L. D. O. 7809, 8268.) Ezt a pápa el nem ismerte. 1406 július 23-ikán kelt bullában. (amelyből megtudjuk, hogy frater Dózsa a *Miklós* nevet is viselte) a tőle foganatosított kanonoki kinevezést érvénytelennek nyilvanítja. (Dataria regestáiban.) De 1409 ápril 22-ikén kelt királyi oklevélben már csanádi püspöknek (nem választottnak) és ettől fogva 1422-ig mindig így czímeztetik; amiből következik, hogy 1406—1409 között a pápai megerősítést és kinevezést (aminek a római forrásokban nincs nyoma) elnyerte.

1423 márczius 25. és május 10-ikén kelt királyi oklevelekben: *Marczali László* választott csanádi püspök. (Liber Dignitatum és Fejér. X. VI. 537.) Éppen 1423 május 10-ikén kelt a pápai bulla, melyben csanádi püspökké kineveztetik. (Fejér. X. VI. 538.) 1434-ig fordúl elő a királyi oklevelekben.

1434 július 25-ikétől 1437-ig királyi oklevelek a püspökséget üresedésben levőnek mondják. (Liber Dignitatum.)

1438 májuc 10-ikén *Péter* választott csanádi püspök ügynöke Rómában kötelezvényt állít ki a bullákért járó díjak felől. (Liber Obligationum.) Péter királyi oklevelekben 1441-től 1457-ig fordúl elő. (Liber Dignitatum.)

---

[1]) A Liber Dignitatum szerint már egy 1404 június 3-iki oklevélben is. Ezt az országos levéltárban nem sikerült megtalálnom.

Egri püspökség.

Ludányi Tamás egri püspök 1403-ban Nápolyi Lászlóhoz csatlakozván, ennek visszavonulása után a Zsigmond királytól felajánlott amnistiát el nem fogadta, és az országból távozott. Zsigmond király az egri püspökséget megüresedettnek tekintette, (amint erről 1405—1410 között kibocsátott oklevelei tanúskodnak, O. L. D. O. 7809, 8268, 9105, 9366.), és a püspöki javadalom kormányzójává Stibor vajdát rendelte. (Mint ilyen említtetik egy 1404 augusztus 30-iki oklevélben. Róka, 224.)

1408 január 2-ikán a pápa *András* spalatói érseket, Zsigmond hű emberét. nevezi ki az egri püspökségre helynökké (vicarius) azzal az indokolással, hogy »Tamás püspöknek visszatérése nem remélhető.« (A Dataria regestáiban.) [1])

1410 augusztus 11-ikén a pápa Tamást egy más püspökségre helyezvén át, *Stibor* ploczki kanonokot nevezi ki egri püspökké. (Liber Provisionum.) Mikor nevezte ki őt a király, arra nézve tájékozást emlékeinkben nem találunk. 1410 márczius 29-ikén a püspökség még üresedésben levőnek mondatik. (Fejér. X. V. 40.) Az első ismert királyi oklevél, melyben mint egri püspök fordúl elő, 1411 márczius 19-ikén kelt. (O. L. D. O. 9633.) Az utolsó 1420 augúsztus 8-ikán. (Liber Dignitatum.) Ekkortájt a királytól, előttünk ismeretlen okból, elmozdíttatott és hazájába Lengyelországba tért vissza, ahol haláláig maradt. (Egy 1432 január 17-ikén elintézett supplicatióban említtetik, hogy Stibor »per potestatem secularem amotus.« A Dataria regestáiban.)

1421 június 12-ikén: *Benedictus de Maria* s. palatii Lateranensis comes az egri püspökség kormányzójának neveztetik. 1421 július 1-én Tamás (kétségkivűl Ludányi Tamás) »egykori egri püspöknek« (alias episcopus Agriensis«) czímeztetik. 1421 október 18-ikán as egri püspökség üresedésben levőnek mondatik. (Fejér. X. VI. 393, 402.)

1422 november 20, 1423 ápril 7. és május 10-ikén kelt királyi oklevelekben *Tamás* egri püspök fordúl elő. (Fejér. X. VI. 472, 536, 537.) [2]) *Balássy Ferencz* »Ludányi Tamás«-ról szóló

---

[1]) Fejér. X. IV. 428. közül egy 1405 október 13-iki oklevelet, melyet András érsek mint a pápától rendelt helynök állít ki. Miután azonban a pápai kinevezés csak 1408-ban történt, az oklevél keltezésének helyessége iránt kétség merűl föl.

[2]) Ezen oklevelek elsejében az egyházi dignitariusok sorozatának végén áll: »Petro de Rozgon electo Agriensi. Wesprimiensi, Scardonensi ... vacantibus.« Ez kétségtelenűl a másoló hibájából áll így e helyett »Petro de Rozgon electo Wesprimiensi, Scardonensi . . . vacantibus.« Rozgonyi Péter 1417—1424 között nagyszámú oklevélben mindig mint választott veszprémi püspök fordúl elő. És lehetetlen is, hogy egy oklevélben két egri püspök neveztessék meg.

akadémiai értekezésében (1878) bebizonyítja, hogy ez a Tamás a székére visszahelyezett Ludányi. (A római emlékekben Tamás kineveztetéséről szóló feljegyzés nem találtatik.)

1424 november 27-ikén és 1425 február 24-ikén, királyi oklevelek tanúsága szerint, a püspökség üresedésben van. 1424 deczember 14-én *Rozgonyi István* pozsonyi gróf a püspökség kormányzójának neveztetik. (Balássy i. m.)

1425 május 23-ikán a pápa *Rozgonyi Péter* veszprémi püspököt az egri püspökségre áthelyezi. (Liber Provisionum.) Királyi oklevelek tanúsága szerint 1438-ig kormányozta az egri egyházmegyét. (Liber Dignitatum.)

1439 márczius 7-ikén a pápa *Wenczelt*, az esztergomi szent Tamás-társas-káptalan prépostját nevezi ki ugyan egri püspökké; de már ugyanazon év június 5-ikén (»ex certis rationabilibus causis amovit«) elmozdította, és *Szécsi Dénes* nyitrai püspököt helyezi át az egri püspökségre. Majd 1440 február 15-ikén Szécsi Dénest az esztergomi érsekségre emelvén, *Rozgonyi Simont* a veszprémi püspökségről az egrire helyezi át. (Mindez a Provisionum liber-ben,) melyet az 1444-ig foglalt el. (Liber Dignitatum.)

1446 ápril 11-én a pápa *Debrenthei Tamás* veszprémi prépostot egri püspökké kinevezi. (Liber Provisionum.)

1447 deczember 20-ikán a pápa, Debrenthei lemondását elfogadván, Hédervári László szent-mártoni apátot nevezi ki egri püspökké. (A bulla a Dataria regestáiban.) Ez 1467-ig kormányozta az egri püspökséget.

Erdélyi püspökök.

1403 február 19-ikén a pápa *Upor Istvánt* a szerémi püspökségről az erdélyire helyezi át. (Vatikáni Okmánytár. IV. 498.) Ez 1404—1418 között királyi oklevelekben mint erdélyi püspök fordul elő. (Liber Dignitatum.)

1419 julius 31-ikén *Pálóczi György* erdélyi prépostot, kit Zsigmond király már előbb kinevezett volt,[1]) a pápa erdélyi püspökké nevezi ki. (Liber Provisionum.) Megfejthetetlen, hogy ennek daczára egy *Péter választott erdélyi püspöknek* római ügynöke 1419 szeptember 4-ikén kelt megbizó levél alapján, 1420 márczius 13-ikán kötelezvényt állít ki az erdélyi püspökségről szóló bullák díjainak költségeiről. (Liber Obligationum.) Talán ezzel a rejtélylyel összefüggésben áll az a másik is, hogy *Pálóczi György* még egy 1420. augusztus 10-ikén kelt királyi oklevélben is *választott* erdélyi püspöknek czímeztetik. (Fejér. X. VI. 274.) Talán az a vád, amely ellene a szent-szék előtt emeltetett, hogy a királyi kinevezés alapján, a pápai kinevezés előtt vette át a püspökség

[1]) Az 1419 deczember 20-ikán kelt bulla nyomán. Fejér. X. VI. 219.

kormányát, [1]) okozta a pápai kinevezés visszavonását. Egyébiránt később ezen nehézségek elháríttattak, Pálóczi György az erdélyi püspökséget zavartalanul kormányozhatta, 1421 október 18-ikán már mint valóságos püspök fordul elő. (Fejér. X. VI. 392.) és az esztergomi érsekségre emeltetése a szent-széknél akadályokba nem ütközött. Pálóczi, Zsigmond királytól, 1423 őszén esztergomi érsekké neveztetvén, ezzel egy időben

1423 őszén *Csanádi Balázs* csanádi prépost erdélyi püspökké neveztetett ki. Mert már 1423 november 3-ikán állítja ki a megbízó levelet római ügynöke részére a bullák díjainak lefizetése tárgyában. (Liber Obligationum.) Királyi oklevélben először 1424 január 8-ikán fordúl elő, és ettől fogva 1427-ig. (Liber Dignitatum.)

1427 szeptember 24-ikén a pápa *Lépes György* erdélyi prépostot nevezi ki erdélyi püspökké. (Liber Provisionum.) Ez 1427—1447 fordúl elő királyi oklevelekben. (Liber Dignitatum.) 1442 márczius 18-ikán csatatéren végezte életét.

1445 január 18-ikán a pápa a 26 éves *De la Bischino Mátét* nevezi ki erdélyi püspökké. (Liber Provisionum.) Ez Ulászló királytól neveztetett ki 1442 táján; az 1444-ik évi országgyűlés egyik törvényczikke megengedi, hogy idegen származása daczára a püspökséget megtarthassa. Királyi oklevélben először szintén csak 1444-ben fordúl elő. 1449 augusztus 8-ikán a pápa a kalocsai érsekségre és helyébe Péter váczi püspököt az erdélyi székre helyezte át. De Máté a kinevezést el nem fogadta és Erdélyben maradt.

Győri püspökök.

1387—1415 *János* püspök. (Liber Dignitatum.).

1416—1417 A püspökség, királyi oklevelek tanúsága szerint üresedésben van. (Liber Dignitatum.)

1417 november 25-ikén királyi oklevélben *Kelemen választott* győri püspöknek említtetik. (O. L. D. O. 10514.) A pápa 1418 márczius 1-én nevezi ki győri püspökké. (A bulla a Dataria registáiban.) Királyi oklevelekben 1438-ig fordúl elő. (Liber Dignitatum.)

1438, 1439-ben királyi oklevelek a püspökséget üresedésben levőnek mondják. (Liber Dignitatum.)

1439 ápril 26-ikán királyi oklevélben *Benedek* győri püspök első ízben fordúl elő. (Liber Dignitatum.) 1439 május 13-ikán nevezi ki őt a pápa fehérvári prépostból győri püspökké. (Liber Provisionum.) 1442-ig fordúl elő a királyi oklevelekben. (Liber Dignitatum.)

1445 november 12-ikén a pápa *Ágoston* kolosi főesperest

[1]) Az 1419 deczember 20-ikán kelt bulla nyomán. Fejér. X. VI. 219.

nevezi ki győri püspökké, az elhúnyt Benedek püspök utódjáúl, kinek életében a püspökség betöltését magának reserválta volt. (A bulla a Dataria regestáiban.) Ágoston 1465-ig állott a győri egyház élén.

Knini (Tinnini) püspökök.

1404 márczius 30-iki oklevélben *László* knini püspök, a savniki apátság gubernatora fordúl elő. (Fejér. X. IV. 339.)

1405—1409 királyi oklevelekben a püspökség üresedésben levőnek mondatik. (O. L. D. O. 8268, 7809 és a Liber Dignitatum adatai.)

Időközben 1406 márczius 10-ikén a pápa *Lászlót* a püspökségről elmozdítván helyébe *Miklóst* nevezi ki püspöknek. (A Dataria bulláinak regestáiban.) De ez a Miklós magyarországi emlékekben nem fordúl elő. Ellenben 1409 ápril 22-ikétől 1411 márczius 29-ig több királyi oklevélben ismét *László* fordúl elő, mint knini püspök. (O. L. D. O. 8219, 9115, 9366, 9633 és Fejér X. IV. 12. 717.) aki valószinűleg azonos az elmozdított Lászlóval.

1412—1427 között a királyi oklevelek tanúsága szerint a püspökség üresedésben van. (Liber Dignitatum.)

1427 május 20-ikán királyi oklevélben *János választott* knini püspök fordúl elő. (Fejér. X. VI. 894.) Ezt a pápa 1428 május 2-ikán nevezi ki püspökké, felhatalmazván, hogy a csázmai prépostságot továbbra is megtarthassa. (A Dataria regestáiban.) 1435-ig fordúl elő a királyi oklevelekben. (Liber Dignitatum.)

1436, 1437-ben királyi oklevelek tanúsága szerint a püspökség üresedésben van. (Liber Dignitatum.)

1438 szeptember 8-ikán kelt királyi oklevélben: *Csupor Demeter választott* knini püspök. (Fejér. XI. 22.) Ezt 1439 julius 4-ikén a pápa zágrábi főesperesből knini püspökké nevezi, Albert király ajánlására. (A bulla a Dataria regestáiban.)

1447 február 13-ikán a pápa, Hunyadi János előterjesztésére, Demetert a zágrábi püspökségre, *Zólyomi Benedek* zágrábi püspököt a kninire helyezi át. (Liber Provisionum.) De ez a csere nem foganatosíttatott.

Nyitrai püspökök.

1400—1405 május 29 között a lengyelországi származású *Péter* (Petrus Polonus) fordúl elő a királyi oklevelekben mint nyitrai püspök. (Liber Dignitatum.)

1405 deczember 28-ikán a csehországi származású *frater Hinkó*, szent-benedek-rendi szerzetes és zoborhegyi apát először fordúl elő királyi oklevélben mint *választott* nyitrai püspök. (O. L. D. O. 7809.) 1407 szeptember 28-ikán felhatalmazza őt a pápa,

hogy magát püspökké szenteltethesse. (A bulla a Dataria regestáiban.) Tehát ekkor nyerte el a pápai kinevezést. 1409 ápril 22-ikén királyi oklevélben a valóságos püspökök között foglal helyet. (O. L. D. O. 9115.) Ettől fogva 1428-ig fordúl elő királyi oklevelekben. (Liber Dignitatum.) Halála után: [1])

1429 ápril 28-ikán György választott nyitrai püspök. (Fejér. X. VII. 86) Június 1-én a pápa *György* pozsegai prépostot nevezi ki nyitrai püspökké (Liber Provisionum.), aki 1429—1437 számos királyi oklevélben fordúl elő. (Liber Dignitatum.)

1438 márczius 2-ikán *Szécsi Dénes* mint választott nyitrai püspök fordúl elő királyi oklevélben (Liber Dignitatum.) A pápától ezen év ápril 28-ikán neveztetett ki nyitrai püspökké, de már junius 5-ikén áthelyeztetett Egerbe. (Liber Provisionum.) Albert király amikor Szécsit egri püspökké, ugyanekkor kinevezte utódjává Nyitrára:

Csetneki Lászlót, aki 1439 június 27-ikén mint nyitrai választott püspök és egyszersmind az esztergomi érsekség kormányzója fordúl elő királyi oklevélben. (O. L. D. O. 13,430.) 1448-ig bírta a nyitrai püspökséget. Ugy látszik, a pápai kinevezést nem tudta kieszközölni.[2])

1449 január 15-ikén a pápa *Miklós* felhévizi prépostot nevezi ki nyitrai püspökké. (A bulla a Dataria regestáiban.) Ez királyi oklevelekben 1457-ig fordúl elő. (Liber Dignitatum.)

Pécsi püspökök.

1374—1408 november 19-ikig *Alsáni Bálint* bibornok. (Liber Dignitatum.)

1409 ápril 22-ikén a püspökség üresedésben levőnek mondatik királyi oklevélben. (O. L. D. O. 9115.)

1409 május 1-én kelt királyi oklevélben *János* pécsi püspök fordúl elő. (Fejér. X. V. 464.) Ez Albeni János, szent-benedekrendű szerzetes, kit Zsigmond a veszprémi püspökségről helyezett át a pécsire. A pápa a kinevezést megtagadta, sőt 1409 szeptember 4-én *Orsini Jordán* bibornokot a pécsi püspökség administrátorává nevezte ki. (Koller. III. 307.) János 1410 márczius 21-én *választott* püspöknek czímeztetik. (O. L. D. O. 9366.) A mikor Zsigmond király és XXIII. János pápa között az egyesség létrejött, ez 1410 augusztus 13-ikán Jánost pécsi püspökké nevezte ki; (Liber Provisionum) az október 13-ikán kelt bullában kiemelvén, hogy Orsini bibornok az administrátori tisztről önkényt

---

[1]) Utódjának kinevezése alkalmával a római hivatalos feljegyzésben az mondatik, hogy »per mortem domini *Gyulionis*« üresedett meg a püspökség.

[2]) A római emlékekben ennek nincs nyoma. És utódja kinevezésénél a pápa utolsó püspöknek Szécsit nevezi meg.

lemondott. (A Dataria regestáiban.) 1411 márczius 19-ikén kelt királyi oklevélben János már mint valóságos püspök fordúl elő. (O. L. D. O. 9633.) És így fordúl elő 1421-ig, amikor a zágrábi püspökségre helyeztetett át. (Liber Dignitatum.)

1421 ápril 28-ikán a pápa *Albeni Henrik* kolosmonostori apátot nevezi ki pécsi püspökké. (Liber Provisionum.) Ez 1421—1444 között a királyi oklevelekben fordúl elő mint pécsi püspök. (Liber Dignitatum.) A várnai csatában esett el.

1445 május 10-ikén a pápai *Kálnai András* pécsi prépostot nevezi ki pécsi püspökké. (A bulla a Dataria regestáiban.) 1445—1455 között fordúl elő a királyi oklevelekben. (Liber Dignitatum.)

Szerémi püspökök.

1403 február 19-ikén a pápa *János* erdélyi püspököt áthelyezi a szerémi püspökségre. (Vatikáni Okmánytár. IV. 498.) Ellenben 1403-ból és a következő évekből származó királyi oklevelekben a püspökség megüresedettnek mondatik. (Liber Dignitatum.) És 1404 augusztus 30-iki oklevél tanusága szerint *Szécsi Miklós* volt a püspöki javadalomnak a királytól rendelt világi kormányzója. (Róka. 224.)

1407 május 9-ikén a pápa *Farkas Pál* bosniai papot szerémi püspökké nevezi ki. (A bulla a Dataria regestáiban.)

1409 ápril 21-ikén kelt királyi oklevél a püspökséget üresedésben levőnek tekinti. (O. L. D. O. 9115.)

1410 márczius 21-ikén királyi oklevélben *Pál választott* szerémi püspök fordúl elő. (O. L. D. O. 9366.) Ha ez a pápától kinevezett Farkas Pállal azonos, érthetetlen mikép viselheti három évvel kineveztetése után a *választott* czímet. És mindenesetre érthetetlen, hogy XXIII. János pápa az elődjeitől foganatosított kinevezések jogi érvényességét el nem ismeri. Ugyanis 1410 augusztus 16-ikán kelt bullájában elmondja, hogy a szerémi püspökség üresedésben van azóta, hogy Gergely szerémi püspök a csanádi püspökségre helyezte át, ami 1397-ben történt volt.

Ezen 1410 augusztus 16-ikán kelt bullában elrendeli, hogy a püspökség ezentúl is üresedésben maradjon, és jövedelmei az apostoli kamara részére kezeltessenek. (A bulla a Dataria regestáiban.) Arról, vajjon a rendelkezés második része végrehajtatott-e, az emlékek hallgatnak; de az 1411—1418 közötti években, a királyi oklevelek tanúsága szerint a püspökség üresedésben volt, (Liber Dignitatum.) és az volt még 1419 február 8-ikán is. (Fejér. X. VI. 187.)

1419 augusztus 22 és 1420 augusztus 10-iki királyi oklevelekben: *Ferencz* választott szerémi püspök. (Fejér. X. VI. 213, 273.) Ellenben

1420 május 13-ikán a pápa *Zalankemeni Mikola Jakabot* szerémi püspökké nevezi ki. (Liber Provisionum.) A király utóbb ezt elismeri; de feltünő, hogy 1421 október 18-iki oklevele *választott* szerémi püspöknek czímezi. (Fejér. X. VI. 397.) Jakab 1422 november 20-tól 1436 végeig mint valóságos szerémi püspök fordúl elő a királyi oklevelekben. (Fejér. X. VI. 472. X. VII. 790.) Megfejthetetlen, hogy a pápa időközben 1433 julius 27-ikén a regensburgi *Straszpurger Konrád* ágoston-rendi szerzetest szerémi püspökké nevezi ki. (A bulla a Dataria regestáiban.) Mindazáltal ezt a király nem fogadta el, és hazai emlékeinkben nem találjuk nyomát.

Váczi püspökök.

1403-ban *Miklós* váczi püspök Nápolyi Lászlóhoz csatlakozván, mivel a felajánlott amnistiát ki nem eszközölte, Zsigmondtól elmozdíttatott. A király a püspöki javadalom világi kormányzójává *Lévai Cseh Pétert* rendelte. (Róka. 224.) De Miklós 1405-ben kelt több királyi oklevélben mint váczi püspök fordúl elő.[1]) Kevéssel utóbb meghalt. (Nápolyi László 1405 deczember 12-ikén kelt levelében az ő »nem rég« bekövetkezett elhúnytáról szól. A bécsi állami levéltárban.) 1406 ápril 17-ikén és 1407 február 26-ikán kelt királyi oklevelekben a püspökség megüresedettnek mondatik. (Pesty. Krassó. III. 257. Hazai Oklevéltár 343.)

1407 szeptember 27-ikén a pápa *Fülöp* váczi püspöknek fölhatalmazást ád, hogy magát püspökké szenteltethesse. (A bulla a Dataria regestáiban.) Kineveztetése tehát ugyanekkor történt. A királyi oklevelekben 1408 július 12-től (Fejér. X. IV. 678.) egész 1419-ig fordúl elő. (Liber Dignitatum.) Halála után utódja *Miklós* a káptalantól választatott meg, (amit a pápai bulla említ) és a királytól kineveztetvén 1419 augusztus 22-iki királyi oklevélben mint választott püspök fordúl elő. (X. VI. 213.) 1419 október 23-ikán állíttatott ki részére a pápai kinevezési bulla. (A Dataria régestáiban.) 1430-ig birta a püspökséget. (Liber Dignitatum.)

1430 július 30-ikán a pápa *Bucca János* olmüczi bibornok-püspököt a váczi püspökség administrátorává nevezte ki. (Liber Obligationum.) Ez a király előterjesztésére történt. Mert a bibornok Magyarországban is elismertetett a püspökség kormányzójának, 1430 szeptember 26-iki oklevél tanúsága szerint (O. L. D. O.

[1]) 1404 augusztus 30-iki oklevél szerint a püspökség üresedésben van. De ezen oklevél hibásan van 1404-re téve 1402 helyett. (Pray. Specimen. I. 347.) 1405 ápril 17, május 1. és június 20-iki oklevelekben Miklós meg van nevezve. (Fejér. X. IV. 371. 375, 407.) Ellenben 1405 május 29 ikén kelt oklevélben a püspökség üresedésben levőnek mondatik. (Kismartoni levéltár.)

12298.) sőt tényleg át is vette a püspökséget; de már 1430 deczemberben Váczon meghalt. (Ciacconius. Vitae Cardinalium. II. 187.)

1431 január 24-én a pápa Zsigmond kérésére, *Frigyes* bambergi püspököt a váczi püspökség administrátorává nevezte ki. (Liber Provisionum.) Mindazáltal 1430 junius 8-tól 1437 ápril 25-ig királyi oklevelek a püspökséget üresedésben levőnek mondják. (Fejér. X. VII. 225—845.)

1436 november 14-ikén kelt királyi oklevélben *Gatalóczi* Mátyás a váczi püspökség kormányzójának czímeztetik. (Liber Dignitatum.) 1438 január 8-ikán nevezi ki őt a pápa pécsi prépostból váczi püspökké. (A bulla a Dataria regestáiban.) Ennek a veszprémi püspökségre áthelyeztetésével egyidőben 1440 május 3 ikán a pápa *Agmándi Péter* esztergomi prépostot váczi püspökké kinevezi. (A bulla a Dataria levéltárában.) Ezt Hunyadi János előterjesztésére a pápa kalocsai érsekké nevezvén ki, szintén Hunyadi János előterjesztésére, egy időben 1449 augusztus 8-ikán *Vincze* váradi kanonokat nevezte ki váczi püspökké. (Liber Provisionum.) Ez 1471-ig birja a püspökséget. (Liber Dignitatum.)

Váradi püspökök.

1397—1406 *Lukács* püspök. (Bunyitay. I. 217—224.)

1406 ápril 17-ikén, királyi oklevél tanúsága szerint, a püspökség üresedésben van. (Pesty. Krassó. III. 257.)

1406 augusztus 7 és szeptember 9-ikén *Albeni Eberhard* zágrábi püspök egyszersmind a váradi püspökség kormányzója. (Károlyi-Okmánytár. I. 536 és Fejér. 555. X. IV.) Ugyanő 1407 február 26-ikán, miután a zágrábi püspökségtől megvált, mint váradi püspök fordúl elő. (Hazai Oklevéltár.) Igy 1409 ápril 22-ikén is. (O. L. D. O. 9115.) Néhány nappal utóbb a zágrábi püspökségre visszament; ellenben az ő utódja a zágrábi széken:

Scolari András 1409 május 1-én és 1410 márczius 21-ikén választott váradi püspöknek neveztetik. (Fejér. X. V. 464. és O. L. D. O. 9366.) A pápa 1410 augusztus 11-ikén kinevezi váradi püspöknek. (Liber Promotionum.) Ettől fogva 1426-ig fordúl elő a királyi oklevelekben. (Bunyitay. I. 232—243.)

1426 ápril 22-ikén a pápa *De Milanensibus János* jogtudort nevezi ki váradi püspökké. (Liber Provisionum.) Mindamellett ez 1426 julius 11-ikén királyi oklevélben még választott püspöknek czímeztetik. (Bunyitay. I. 246.) 1427-ben a királyi oklevelekben mint valóságos püspök fordúl elő. (Fejér. X. VI. 885.) A váradi püspökök XVI. századbeli névsorában az ő neve mellett azt a jelentőségteljes szót találjuk: »*depositus*«. (Bunyitay. I. 247.) A mi

azt jelenti, hogy püspöki székétől megfosztatott. Ez kétségtelenül Zsigmond király ténye volt.

1427 május 20-ikán kelt királyi oklevélben *Kusali Jakch Dénes* választott váradi püspöknek czímeztetik. (Fejér. X. VI. 894.) A pápa ezt 1427 július 23-ikán a bosniai püspökségről a váradira helyezi át. (Liber Provisionum.) Dénes 1432-ig fordúl elő a királyi oklevelekben. (Bunyitay. I. 249—256.)

1434—1435 a váradi püspökség üresedésben van.

1435 június 4-ikén *Corzulai János* szent-ferencz-rendi szerzetes, mint választott váradi püspök megbizó levelet állít ki római ügynöke részére a bullák dijai tárgyában. (Liber Obligationum.) A pápától 1435 július 27-ikén neveztetik ki váradi püspökké. (A bulla a Dataria regestáiban.) A püspökséget 1440-ig kormányozta. (Bunyitay. I. 257—261.) Hogy halála ezen évben, kevéssel az ő utódjának kineveztetése előtt, következett be, tudjuk IV. Eugén pápának 1441 május 25-ikén Ulászló királyhoz irt leveléből. (A vatikáni regestákban.)

1440 deczember 2-ikán a pápa *Dominis János* zengi püspököt áthelyezi Váradra. (A bulla a Dataria regestáiban.) Ez a várnai csatában esett el. Utódjává 1445 június 6-ikán a pápa a káptalantól megválasztott és Hunyadi János főkapitánytól felterjesztett *Zrednai Vitéz Jánost* nevezte ki (A bulla a Dataria regestáiban.) Ez 1464-ig váradi püspök.

Veszprémi püspökök.

1403 márczius 9-ikén a pápa *Györgyöt* [1]) veszprémi püspökké nevezi ki. (Vatikáni Okmánytár. IV. 509.) Ez 403 nyarán Nápolyi Lászlót Zárába kiséri. (Fejér. X. III. 267.) Zsigmond el nem ismeri őt, és a püspöki javadalom kormányzójává rendeli *Szécsi Miklóst.* (Ez mint ilyen 1403 október 4. és 1404 augusztus 30-iki oklevelekben fordúl elő. (Fejér. X. IV. 212. Roka. 224.) A káptalan sem ismeri el Györgyöt püspöknek. (Kitűnik ez az 1417 november 26-iki püspök-választásról szóló okirat szövegéből.)

1407 február 26, 1408 június 12, 1409 február 16, 24 és márczius 22-ikén kelt királyi oklevelekben *Albeni János* választott veszprémi püspöknek czímeztetik. (Hazai Oklevéltár. 340. Fejér. X. IV. 678, 717, 745. O. L. D. O. 9115.) A pápa el nem ismeri őt. A káptalan sem tekinti törvényes püspöknek. 1409 tavaszán Zsigmond őt a pécsi püspökségre helyezi át.

---

[1]) György előbb a pápától bosniai pöspökké neveztetett ki, de Zsigmondtól el nem ismertetvén, Rómába kényszerült visszavonulni, hol 1398—1403 tartózkodott.

1409 május 1 és 1410 márczius 21 között a püspökség üresedésben van. (Fejér. X. V. 464. O. L. D. O. 9366.)

1411 márczius 29-ikén kelt királyi oklevélben *Sándor* (Alexander) veszprémi püspök fordúl elő. (O. L. D. O. 9633.) De már 1411 július 7-től 1417-ig királyi oklevelek a püspökséget üresedésben levőnek mondják. (Liber Dignitatum.)

Ezalatt 1412 szeptember 1-én a pápa, György püspök beleegyezésével, addig mig »az akadályok elháríttatván, ő székére visszatérhet«, magyarországi követét *Branda* bibornokot a veszprémi püspökség administrátorává rendelte. (A bulla a Dataria levéltárában.)

1417 augusztus 15-ikén Zsigmond király *Rozgonyi Péter* dömösi prépostot veszprémi püspökké kinevezi. (Fejér. X. V. 691.) 1417 november 29-ikén a veszprémi káptalan őt püspökké megválasztja. (Róka. 236.) Mindazáltal a pápa hét éven át megtagadja tőle a kinevezést. Ezért 1424-ig a királyi oklevelekben mindig választott veszprémi püspöknek czímeztetik. (Fejér. X. VI. 187, 213, 273, 472, 537.) Végre 1424 augusztus 5-ikén kinevezi a pápa. (A bulla a Dataria levéltárában.) A következő évben az egri püspökségre helyeztetik át. Egy ideig 1426-ban *Rozgonyi István* pozsonyi gróf a püspöki javadalom kormányzója. (Fejér. X. VI. 817.) De már 1426 január 6-ikán a pápa *Janos* ó-budai prépostot veszprémi püspökké nevezi ki. (Liber Provisionum.) Ez 1426 augusztus 10-ikén és 1427 novembor 11-ikén, kelt királyi oklevélben mint veszprémi püspök fordúl elő. (Fejér. X. VI. 814, 885.) Rövid idő mulva bekövetkezett halála után 1428 augusztus 30-ikán a pápa *Rozgonyi Simon* dömösi prépostot veszprémi püspökké nevezi ki. (Liber Provisionum.) Ez 1440 február 15-ikén az egri püspökségre helyeztetvén át, ezzel egy időben 1440 február 15-ikén a pápa *Dominis János* zengi püspököt helyezte át Veszprémbe (Liber Provisionum.) Azonban ezen intézkedését csakhamar viszavonta, és 1440 május 9-ikén *Gotalóczi Mátyás* váczi püspököt helyezte át Veszprémbe, (A bulla a Dataria levéltárában,) hol az 1457-ben bekövetkezett haláláig megmaradt.

Zágrábi püspökök.

1403 június 2-ikán a pápa megbizta Magyarországba küldött legatusát, hogy *Eberhard* zágrábi püspököt székéről, (melyet 1397-ben foglalt el) helyezze át czímzetes püspökségre, Zágrábba pedig *Szepesi János* kalocsai érseket tegye át. (Vatikáni Okmánytár. IV. 565.) Ezen rendeletet a legatus végrehajtotta, de Szepesi Jánost a zágrábi püspökség tényleges birtokába nem vezethette. Azt Eberhard megtartotta.

Mikor Zsigmond király 1406-ban Eberhardot a váradi püs-

pökség kormányzójává rendelte, ugyanekkor a zágrábi püspökség kormányzói tisztét gróf *Cillei Hermannra* ruházta. (Fejér. X. IV. 517. 555.)

Majd Eberhard a váradi püspökségre helyeztetvén át, a zágrábi egy ideig üresedésben marad, 1407 február 26-ikán kelt királyi oklevél tanusága szerint. (Hazai Oklevéltár 343.) De már 1407 szeptember 27-ikén a pápa a florenczi *Scolari Andrást* mint zágrábi püspököt felhatalmazza, hogy magát püspökké szenteltethesse. (A bulla a Dataria levéltárában.) (Rokoni összeköttetése Ozorai Pipóval, Zsigmond hatalmas hivével, kétségtelenné teszi, hogy a pápai kinevezést királyi kinevezés előzte meg.) 1409 ápril 22-ikén kelt királyi oklevélben zágrábi püspöknek czímeztetik. (O. L. D. O. 9115.) De már néhány nappal utóbb, 1409 május 1-én kelt királyi oklevélben *Eberhard* mint visszahelyezett zágrábi püspök és András mint áthelyezett váradi püspök fordúl elő. (Fejér. X. V. 464.) A pápa 1410 augusztus 11-ikén a cserét szentesíti. (Liber Provisionum.) Eberhard 1420-ban bekövetkezett haláláig birta a zágrábi püspökséget.

1421 február 26-ikán a pápa *Albeni János* pécsi püspököt helyezi át Zágrábba (Liber Provisionum), ahol 1433-ban bekövetkezett haláláig maradt.

1434—1438 a királyi oklevelekben a püspökség üresedésben levőnek mondatik. (Liber Dignitatum.) Ezalatt a püspökség kormányzója (totius episcopatus gubernator) *Thallóczi Matkó* bán. (Fejér. X. VII. 607.)

1438 május 5-én a pápa *Curzolai Abelt* a király előterjesztésére a zágrábi püspökség administrátorává nevezi ki. (Liber Provisionum.) Ez 1438 szeptember 8-ikán kelt királyi oklevélben választott zágrábi püspöknek czímeztetik. (Fejér. XI. 22.)

Zengi püspökök.

1402-ben a pápa *Miklós* imolai püspököt áthelyezte a zengi püspökségre, de ez a Frangepán grófok megakadályozták a püspökség birtokba vételében. (Vatikáni Okmánytár. IV. 481.) Zsigmond király sem ismerte el. 1405 deczember 28-ikán kelt királyi oklevélben a püspökség üresedésben levőnek mondatik. (O. L. D. O. 7809, 8268.) De hat héttel korábban 1405 november 24-ikén kelt királyi oklevélben *Tamás* választott zengi püspök fordúl elő. (Fejér. X. VI. 383.) és ugyanez későbbi királyi oklevelekben 1431-ig (O. L. D. O. 9115, 9366, 9633. Fejér. X. VII. 325.) Időközben 1410 augusztus 27-én a pápa Miklóst elmozdítván, Tamást (Ágoston-rendi szerzetest) zengi püspöknek kinevezi. (Farlati, IV. 124.)

1431—1433 a püspökség üresedésben van. (Liber Dignitatum.)

1434 július 25-től kezdve (Fejér. X. VII. 540) *Dominis János* fordúl elő mint zengi püspök a királyi oklevelekben. (1437 márczius 25-ikén ugyanott. 845.) Ezt a pápa 1440 február 15-ikén áthelyezi Veszprémbe, majd Váradra. (Liber Provisionum.)

1442 május 12-ikén *Miklós* dominikánus-szerzetest;

1443 július 24-ikén pedig *Duruzzói András* szent-ferencz-rendi szerzetest nevezi ki a pápa. (Liber Provisionum.) Ez utóbbi 1457-ig kormányozta a zengi püspökséget.

Pótlékok és Igazítások.

I.

A 39-ik lapon említem, hogy csak 1440-től fogva maradtak fönn kiváltság-levelek, melyekben az uralkodók a káptalani javadalmak adományozására vonatkozó kegyuri jogaikat az illető egyházmegye főpapjára ruházzák. Ilyen kiváltságlevelet birunk már 1435-ből, amikor Zsigmond király január 14-ikén kelt oklevelében, Stock János szepesi prépost részére »plenariam . . . attribuimus autoritatem, . . . quamdiu ipse ipsius prepositure fungatur titulo . . . quaslibet dignitates . . . canonicatus et prebendas . . . in ipsa ecclesia sancti Martini . . . vacatura, auctoritate nostri juris patronatus, quam in eundem transferimus, . . . conferendi . . . in eisdemque nostra regia et sua autoritatibus . . . instituendi et confirmandi.« (*Fejér.* X. VI. 613.)

II.

Nagy Lajos király, miként a 62. és köv. lapokon láttuk, nem egyszer a pápától kinevezett főpapokat elfogadni vonakodott. *Nátafalussy Kornél* »A jászóvári egyház prépostjai« czímű értékes monografiájából megtudjuk, hogy ő a monostorok főpap-választási jogát mellőzve, több izben önhatalmúlag állított élökre főpapot. A jászóvári prépostság története egy ilyen esetet mutat föl. Miklós külföldi származású szerzetest a király 1353-ban vagy 1354 elején nevezte ki préposttá; de a monostor ezt törvényes főpapjának el nem ismerte.

Az 1354-ik év ápril 2-dikán a jászóvári monostor egyik szerzetese, a monostor megbizásából, az egri káptalan előtt ünnepélyes óvást tett, amelyben előadja, hogy »frater Nicolaus non de

iure sed de facto prepositus, non per dictum conventum legitime electus, non per suum superiorem iuxta canonicas sanctiones confirmatus, sed omnino per dominum nostrum regem Ludovicum, pro favore fratris sui Pauli, scilicet dicti prista (?), ad dictam preposituram intrusus« a monostor egyik abaujmegyei birtoka tárgyában, a monostorra nézve hátrányos egyességet kötött; és »annotatus Nicolaus prepositus natione sua non existens de hoc regno Hungarie, sed alterius regni incola, et generatione sua foret alienigena, sicque legum huius regni inscius«, attól tart a convent, hogy intézkedéseiből a prépostságra jövőben is sérelmek háramolhatnának; ezért őt mindennemű birtokjogi rendelkezéstől eltiltja.[1])

Tizenegy évvel utóbb, 1365 november 25-ikén, Lajos király a túróczi és leleszi prépostokhoz, mint a magyarországi premontrei monostorok visitátoraihoz rendeletet bocsát, amelyben közli, hogy az osztrák herczeg közbenjárására Miklós jászói prépostnak »a prépostságot minden haszonélvezetével együtt visszaadta«; minélfogva megparancsolja, hogy azt a prépostságban »háborgatni ne merészeljék«, hanem annak békés birtokában hagyják meg.[2])

Teljesen kétségtelennek tarthatjuk, hogy az a Miklós prépost, akit a király önhatalmúlag a prépostságtól megfosztott és annak birtokába azután visszahelyezett, azonos azzal a Miklóssal, akit 1354-ben a monostorra ráerőszakolt.

III.

Hogy Hunyadi János kormányzósága idején az a felfogás, mely szerint az egyházi javadalmak adományozása a korona jogaihoz tartozik, Magyarországban csakugyan a köztudatba ment át; érdekesen illustrálja a következő eset:

A raguzai köztársaság 1454 január 28-ikán V. László magyar királyhoz küldött követeit utasítja, hogy »mivel a magyar királyság a püspökök, érsekek és egyéb főpapok választásának szabadságát birja«,[3]) Raguza pedig »a királyság tagja«; folyamodjanak a királyhoz, eszközölje ki a pápánál, hogy »a válasz-

[1]) Az óvás hiteles másolata a jászóvári convent levéltárában. (A főtiszt. perjel úr szives közlése.)

[2]) Ugyanott.

[3]) »Lo reame de Hongaria ha libertà di elezer veschovi, arciveschovi et prelati per tutto lo reame«.

tásnak azt a szabadságot, amit a királyi felség bir«, a köztársaságnak az érsek választásra engedélyezze«.[1])

V. László a raguzai követek kérését meghallgatta, és a pápához folyamodott, hogy Raguzát az érsek-választás jogával ruházza föl. Ezt a királyi iratot a köztársaságnak Rómába küldött követei mutatták be a pápának.[2]) A római tárgyalások folyamáról és eredményéről nincs tudomásunk.

IV.

Mátyás király az ő kegyúri jogai és kötelességei körébe tartozónak tekintette azt is, hogy a monostorokban meglazult fegyelem helyreállítására befolyást gyakorolt. De ez irányban az illetékes egyházi hatóságokkal karöltve járt el. 1478 ban a cistercita-rend reformálása ügyében a rend egyetemes káptalanához fordult.[3]) 1489-ban a magyarországi pápai legátus közreműködésével az összes birtokos szerzetes-rendekre vonatkozó szabályokat állapított meg.[4])

V.

A 219-ik lapon szólottam a magyarországi premontrei-rend igyekezeteiről, melyek a prépost-választás jogának visszaszerzésére czéloztak, és 1510-ben eredményre vezettek.

Már néhány évvel előbb törekedett a magyarországi szent Benedek-rend arra, hogy a szabályaiban biztosított autonomiáját visszaállítsa. E tekintetben hatalmas tevékenységet fejtett ki Tolnai Máté szent-mártoni apát. Pedig ő nem a szerzet körében nevelkedett föl. Mint pécsi pap és a királyi cancellária jegyzője neveztetett ki 1500-ban Ulászló királytól apáttá; de azzal a kötelességgel, hogy az 1498-ik évi 58-ik törvényczikk értelmében

[1]) Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. (Budapest 1887.) 549.

[2]) Az 1554 októberben kiállított utasítás ugyanott. 554.

[3]) Ennek jegyzőkönyvében olvassuk, hogy: »Mathias rex Hungarie ordinem . . . restaurare cupiat: *ideo* capitulum generale committit abbatibus ibi (?) denotatis, mittant viros religiosos restaurationi ordini aptos«. (*Békefi.* A pilisi apátság. I. 270.).

[4]) A Fuxhofer-Czinár Monasterologiában olvassuk: »Mathias rex religiosorum mores a vetere patrum instituto deflectere dolens, de eorum . . . reformatione sollicitus, assistente sibi Angelo . . . legato, anno 1489 complura puncta ab omnibus religiosis non mendicantibus observanda proposuit«. I. 97.

a szerzetbe belépjen, a szerzet szabályainak megtartásáról és a szerzet reformálásáról gondoskodjék. És néhány héttel kineveztetése után, a király engedélyével, a szent-mártoni szerzetesek, a tatai és koppán-monostori apátokkal apát-választás végett egybegyűlvén, Tolnai Mátét választották meg, s azt megerősítés végett a pápának bemutatták. VI. Sándor pápa 1500 szeptember 18-ikán állította ki részére a bullát, de ebben sem a királyi kinevezésről, sem a választásról említést nem tesz, hanem őt maga apáttá kinevezte.

II. Julius pápa, bizonyára a király előterjesztése alapján, Tolnait a magyarországi szent Benedek-rendi monostorok fejévé »abbas generalis« czímmel rendelte. Ezen hatóságára támaszkodva, egyetemes káptalani gyülésbe hívta meg az ország összes apátjait. Mivel pedig többen megjelenni vonakodtak, a királyhoz fordult. Ez az apátoknak javadalom-vesztés büntetése alatt hagyta meg, hogy az abbas generalisnak engedelmeskedjenek. És nem szorítkozott arra, hogy a főapátot támogassa, hanem önálló rendelkezéseket is tett. Így a bakonybéli apátnak ő hagyta meg, hogy a monostorban legalább nyolcz szerzetest tartson; a főapátot pedig fölhivta, hogy ha az apát kötelezettségének eleget nem tesz, tegyen neki jelentést, mire mást fog apáttá kinevezni.

A következő (1505) évben a főapát a királylyal közlé, hogy a saját tekintélye a rend reformálására elégtelen, és Bakócz Tamás prímás közbelépését tartja szükségesnek. A király erre a prímást fölhivta, hogy az engedetlen apátokat legátusi és a ráruházott királyi hatalommal mozdítsa el.

Csak öt esztendő múlva sikerült Tolnai Máténak a rend összes apátjait egyetemes káptalanban összegyűjteni. Itt hasonló határozatok hozattak, mint ugyanazon évben a premontrei rend gyűlésében. És miként ez, úgy a szent Benedek-rend is a határozatok megerősítéseért a királyhoz folyamodott. A király ekkor, »az ország rendeinek hozzájárulásával«, a szent Benedek-rend összes kiváltságait, névszerint az apát-választás jcgát is, megerősítette. Megállapította, hogy az ország összes apátjai, a szent-mártoni főapát meghivására, évenkint vagy három évenkint az egyetemes káptalan ülésére megjelenni tartozzanak; az engedetleneket méltóságuktól a főapát megfosztbassa. Megengedte, hogy a rend a hozzá tartozó szekszárdi és pécsváradi apátságokat, amiket

királyi adományozás alapján Isvaglia Péter reggiói bibornok-érsek birt, két ezer forint évdíj fizetése fejében magához válthassa, a bíbornok halála után ezen fizetés megszünvén. A bélai és a bakonybéli apátságokat a szent-mártoninak »alávetette«, a királyi kegyuri jogot arra átruházta. Jóváhagyta, hogy miként Olasz- és Németországban, úgy Magyarországban is 6 vagy 8 apátság szövetségre (unio) lépjen, melynek a szent-mártoni apát »prímási« czímmel elnöke legyen. Ezen megállapodáshoz a pápa megerősítését a király kérte ki.

X. Leo pápa 1514 június 1-én bullát állított ki, amely II. Ulászlónak rendelkezéseit jóváhagyván, nemcsak a széles körű királyi rendelkezési jogot, hanem az ország rendeinek is ezekhez hozzájárulási jogát, elismerte. A pápa ugyanis elmondja, hogy a király »ruinae ac desolationi dicti monasterii compatiens, . . . monasterium predictum, quoad potuit, in pristinum statum restituit, ac de consensu omnium praelatorum, baronum et nobilium praedictorum dicti regni, omnia et singula privilegia . . . ante plures annos innovavit et reintegravit. Et ne ulterius monasterium ipsum ad laicorum manus perveniret, inter alia de praelatorum, baronum et nobilium praedictorum *consensu*, ut vacante dicto monasterio sancti Martini illi per electionem canonicam de archiabbate provideatur, et quod caeterorum dicti regni monasteriorum huiusmodi abbates ad triennale, aut annuale capitulum . . . venire recusantes . . . regiminibus . . . monasteriorum suorum privati sint eo ipso, et alii idonei eorum loco per-archi abbatem . . . praeficiantur, *statuit*, *decrevit* et *ordinavit*. Nec non statuta licita et honesta pro reformatione ipsius ordinis per archi-abbatem . . . facta et facienda, quantum in eo fuit, approbavit et confirmavit«.[1])

Ugyanakkor amikor a szent Benedek-rend az apát-választás jogának visszaállítását kieszközölte, a cistercita-rend egyik apátja merész és sajátságos módot választott ugyanezen czél elérésére. István pilisi apát 1512 július 12-ikén a budai káptalan előtt óvás formájában kijelenti, hogy »regia maiestas sine scitu et voluntate atque consensu dicti ordinis et superiorum ipsorum, nullius abbatie, nulliusque officii, dignitatisque ordinis eorundem

[1]) A szent-mártoni főapátság levéltárában őrzött királyi és pápai okiratokat a Fuxhofer-Czinár Monasterologia ismerteti. I. 45, 98. és köv. l.

haberet conferendi potestatis facultatem«. Emiatt a királyt a pilisi apátság adományozásától eltiltja: »Dominum nostrum regem a donatione et collatione dicte abbatie ecclesie Pilisiensis, consensusque sui regii superinde adhibitione . . . prohibuit contradicendo«.[1])

VI.

I. Ferdinánd király 1533 október 29-ikén kelt oklevelében Tolnai Máté szent-mártoni főapátot abban a kivételes kedvezményben részesíti, hogy utódját életében választhassa meg, és mutathassa be néki megerősítés végett: »Admittimus, ut juxta ecclesiae et ordinis tui privilegia, a sede apostolica et a nostris praedecessoribus Hungariae regibus concessa, successorem tibi idoneum . . . canonice eligere ac designare possis, nobis uti regi et generaliter omnium regni nostri ecclesiarum patrono praesentandum; quem si dignum tua, conventus et ordinis istius commendatione judicaverimus, libenter electioni vestrae consentiemus, et in eum qui sic electus fuerit, abbatiam ipsam sancti Martini, auctoritate juris patronatus nostri regii, gratiose conferemus«.

1535-ben Batai Mihály választatván meg főapáttá, a királynak bemutattatott, ettől megerősíttetett.[2])

[1]) *Békefi.* A pilisi apátság. I. 460.
[2]) Fuxhofer-Czinár. I. 111.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Aaron Péter fogarasi püspök 464—466.
Ábrahámi apát 402.
Acciaiolo Angelo pápai legátus 88.
Sz. Adalbert 7. 26.
Sz. Adalbert-ről nevezett győri prépost, l. Késmárki György.
Afrika 328.
Agmándi Péter esztergomi prépost, váczi püspök, kalocsai érsek 154. 155. 519.
Ágoston kolosi főesperes, győri püspök 515.
— előbb zágrábi, azután olasz püspök 50.
Ágostonrendü szerzetesek 228. 229.
Akmári plébános l. Kereki László.
Albani bibornok 466. 467. 469. 479. 497.
Albánia 383.
Albeni Eberhard szebeni prépost, zágrábi, majd váradi püspök 79. 88. 89. 91. 102. 110. 519. 521. 522.
— Henrik kolosmonostori apát, majd pécsi püspök 517.
— János benedekrendü szerzetes, veszprémi, pécsi, zágrábi püspök 102. 104. 110. 121. 516. 517. 520. 522.
Albert király 131—133. 515.
Albrecht osztrák herczeg 135. 137. 138.
Albrizzi titkár, később bécsi nunczius 373. 374. 394. 401.
Aldobrandini bibornok 364.
Aleander bibornok 250. 252.
Almisi püspökség 361. 362. 420.
Álmos herczeg 163.
Alsáni Bálint pécsi püspök, bibornok 100. 516.
Alsópapság hagyatéka, l. hagyaték.
Althán Mihály Frigyes váczi püspök, bibornok 442—446. 452.
Amadé savojai herczeg 135.
Sz. Ambrus 195.
Anagni 35.
András erdélyi prépost, később erdélyi püspök 50.
— kir. alkanczellár, pécsi, azután fehérvári prépost 55.
Angersi káptalan 174.
Anglia 19. 21. 27. 71. 72. 145. 175. 176.
Ankerrait Ádám 288.
Anna királyné 223.
Ansariai püspökség, l. Oserói.
Antal dömösi apát 165.
— ferenczrendü szerzetes, cz. scardonai püspök, a boszniai püspökség administratora 331.
Antalfi János erdélyi nagyprépost és később püspök, 456.
Apátságok és apátok, l. ábrahámi, bélai, bélháromkúti, bakonybéli, battai, kapornaki, kolosmonostori, koppánmonostori, mogyoródi, pécsváradi, pétervárádi, pilisi, savniki,

sümegi, szegszárdi, széki, szentgotthárdi, szentjobbi, szentmártoni, tapolczai, tatai, tereskei, tihanyi, topuszkai, traui, visegrádi, zalavári, zobori.
Apostoli (kir.) czim: 225. 342—348. 369. 401. 409. 410. 413. 414. 416. 426. 433. 438. 441. 448. 472—477. 501.
Aradi káptalan 248. Prépostok, l. Benedek, Capucius János, Emődi Pál, Selniczai Marinus.
Aragonia 73. 116. 467.
Aragoniai János esztergomi érsek, bibornok, 200—203. 209.
— Pelegrinus spalatói érsek 88. 508. 509.
Arbe 19.
Arbei püspökség 361. 419.
Arnold szepesi olvasó kanonok 129. 130.
Asztrik 7.
Athanasius oláh püspök 412. 413.
Auraniai perjelség 198. Perjelek, l. Bellemontei Rajmund, Caraffa Bertalan, Mihály, Nagymihályi Albert, Ripariai János.
Ausztria 347.
Avignon 49. 50. 53. 60. 62. 63. 68. 70.
Ázsia 328.

Bácsi káptalan 162.
— országgyülés (1518) 212.
Báczi püspökség 361. 420.
Bakics Péter a szerémi püspök coadjutora 433.
Bakócz Tamás győri, egri püspök, esztergomi érsek 205. 222. 527.
Bakonybéli apátság 528. Apát 527. Kormányzó, l. Gergely.
Balásfi Tamás győri őrkanonok, pozsonyi prépost, boszniai, váczi püspök 318—322, 330. 331.
Balicsevics Ferencz ferenczrendü szerzetes, cz. boszniai püspök 330. 331.
Bálint veszprémi pap 115. 116.
Bambergi püspökség 127. Püspök, l. Frigyes.
Bánfi Jakab 229.
— Lukács esztergomi érsek 19.
— Miklós pozsonyi főispán 229.
Barbarossa Frigyes 458.
Barberini bibornok 347.
Barbó Lajos trevisói püspök 132.
Barius Miklós budai plébános, kir. alkanczellár, egri prépost, pécsi püspök 160. 182. 188.
Barkóczi Ferencz esztergomi érsek 488. 495.
Baronius bibornok 370. 384.
Barsotti János prépost, cz. trebinjei és rosoni püspök 371.
Batai Mihály szentmártoni főapát 529.
Battai apátság 217.
Báthori Endre emerlandi püspök 291—293.
— István erdélyi fejedelem 290. 291. 386.
— Kristóf erdélyi fejedelem 386.
— Zsigmond erdélyi fejedelem 292. 339. 341. 386.
Batthyányi József gróf, kalocsai, esztergomi érsek, bibornok 471. 489.
Bautzen város 391.
Bázeli zsinat (1439) 90. 135. 137. 139.
Beatrix királyné 202. 205. 207. 208.
Bebek család 293.
— Ferencz 234.
Beckensloer János pécsi prépost, váradi, egri püspök, esztergomi és végre salzburgi érsek 192. 199—201.
Becket Tamás cantenbury érsek 20.
Bécs 250. 253. 281. 339. 342. 344. 347. 354. 356. 357. 364. 383. 402. 422. 428. 430. 432. 443. 444. 465. 470. 471. 483. 496.
Bécsi békekötés 302. 303.
— konkordatum (1448) 175.

Bécsi érsek 460. 468. l. Kolonics Zsigmond. Püspökség 208.
Béla 163. 451. 463. II. 164. III. 20. IV. 9. 11. 12. 17. 23 - 25. 31. 32. 37—40. 226.
Béla herczeg 163.
Bélai apátság 129. 196. 528. Apát, l. Csupor Demeter.
Bélavári monostor 241.
Bélháromkúti apátság 82.
Belgrádi püspökség 268. 371. 372. 374. 382. Püspök, l. Benlics Máté.
Sz. Benedek 164.
Benedek XII. 53. 56. 58. 61. XIII. 90. 116. 117. XIV. 458. 466. 471.
— alkanczellár, aradi prépost, esztergomi érsek 33. 34.
— kir. kanczellár, kalocsai, esztergomi érsek 23. 31—33.
— esztergomi olv. kanonok, győri, váradi püspök 36. 37.
— fehérvári prépost, győri püspök 132. 514.
— szerzetes, azután erdélyi püspök 48.
— pap 166.
Sz.-Benedekrend 219. 526. 527. 528.
Benedictus de Maria az egri püspökség kormányzója 512.
Benlics Máté ferenczrendü szerzetes, a szendrői püspökség administratora, belgrádi, boszniai püspök 371. 374. 382.
Benzis (Gvaldói) András, az egri püspökség helynöke, zalavári apát, spalatói, cz. thebai, kalocsai érsek, végre sitteni püspök 88. 104. 111. 112. 507.—509. 512.
Sz. Bernardin 164.
Bessarion bibornok 188.
Beszterczebányai országgyülés (1542) 238.
— püspökség 495.
Bethlen Gábor 323. 333. 348.
Bibornok nevezés 466—471.
Biduai püspökség 361. 382. 397. 398. 420. Cz. Püspökök, l. Paulonio Lajos, Pozsegai Marianus, Trivulzio Demeter.
Bielavics György knini püspök 354.
Biki István kir. főjegyző, gyulafehérvári, azután székesfehérvári prépost 133.
Binder báró udvari tanácsos 477.
Bizanczi György püspöki helynök 422. 423.
Blágai István gróf, zágrábi kanonok, corbaviai püspök 97. 104. 510.
Bocskay fölkelés 301.
Bodi György csanádi püspök, az egri püspökség administratora 235.
Bodó Ferencz 234.
Bokensteiner János zágrábi főesperes 139.
Boleszló lengyel herczeg, esztergomi érsek 50. 56.
Bolgárország 11.
Bologna 104.
Boncarpi Jeromos imeriai cz. püspök 357.
Bonfin 343. 376.
Bonifácz VIII. 35. 47. IX. 72. 75 76. 78. 87—92. 95—98. 101. 126. 226. 506. 508.
Bonomo Ferencz vercelli püspök, pápai nunczius 268.
Borbála királyné 114.
Bordeauxi érsek, l. De Foix János.
Borgia Rodrigo bibornok, pétervári apát, egri püspök 204. 205. 218. 221. 222.
Borié államtanácsos 483.
Bornemissza Pál erdélyi, nyitrai püspök 290.
Borsódi főesperesség 75.
Bosznia 102. 198. 328—330. 332 333. 354. 361. 375. 376. 386. 419.
Boszniai püspökség 12. 49. 79. 125. 156. 157. 193. 196. 211. 288. 328. 329. 331. 337. 361. 372—377. 390.

494. 509. 510. Püspökök, l. Balásfi Tamás, Balicsevics Ferencz, Benlics Máté, Deáki László, Ergelics Ferencz, Gatholi Fülöp, Guis kard, György, Herczeg Ráfael, Jakch (Kusali) Dénes, János, József, Lőrincz, Maravics Marianus, Marnavics Tamás, Matkovics Antal, Mihály, Olovcsics Miklós, Péter, Posgay János, Sennyei István, Szántai Benedek, Telegdi János, Tomko Marnavics János, Ujlaki Lajos. Káptalan 52. 56. 156. 157. Kanonok, l. Lőrincz.

Bothos István országos itélő-mester, váradi, váczi kanonok, esztergomi és dömösi prépost 168. 169. 172. 173.

Bourges 174.

Bozóki uradalom 447.

Bozzoli herczeg 354.

Bradács János munkácsi apost. helynök, azután munkácsi püspök 492—494.

Bratulics Simon, a pálosrendüek főnöke 288.

Brodarics pécsi prépost 224.

Bruckenthal államtanácsos 483.

Bucca János olmüczi bibornok püspök, a váczi püspökség kormányzója 518.

Buda 343. 345.

Budai országgyülés (1298) 42. (1439) 131.

— plébános, l. Barius Miklós

— prépostság 172. Prépost, l. Tamás

— zsinat (1279) 43. (1309) 47.

Budavári plébános, l. Uski János.

Budua 383.

Bunyitay 504.

Buondelmonte János pécsváradi apát, kalocsai érsek 126. 150. 508.

Buonvisi pápai nunczius 382. 394. 395. 397. 398. 401. 402.

Burgio Antal báró, pápai követ 224.

Calixtus III. 180. 181. 188.

Campanus András zengi püspök 208.

Campeggio bibornok 216.

Cantenbury érsekség 22. 27. Érsekek: Becket Tamás, Edmund.

Capistránói János 474.

Capo-d'istriai püspök, l. Gábrieli Gábor.

Capuai érsek, l. Melzi.

Capucius János pápai káplán, aradi prépost 44.

Caraffa Bertalan auraniai perjel 97.

Caraffa érsek, bécsi nunczius 344. 391.

Cariglio Alfonz jezsuita 292.

Carvajal János bibornok 148. 181. 187. 188.

Carvalho Pombal őrgróf, portugáliai követ 470.

Castiglione Branda piacenzai püspök, pápai követ, a kalocsai érsekség kormányzója 109. 111. 113. 114. 126. 507.

— Márk bácsi olv. kanonok 162.

Castilia 467.

Cattarói Miklós modrusi püspök 205.

Cattarói püspökség 361. 383. 420.

Cesarini Julian bibornok-legátus 138.

Ciculini Ferencz szentmártoni (Stiria) plébános, zengi püspök 394—399.

Cienfuegos bibornok 443. 453.

Cillei Frigyes 134.

— Hermann a zágrábi püspökség kormányzója 522.

— Ulrik 134. 150. 179—182. 188.

Cilli főesperes 394.

Ciszterczita rend 526.

Clemence franczia királyné 51. 56.

Clerici őrgróf 472.

Coelestin III. 20.

Colonna bibornok 362.

Colloredo gr., birodalmi alkanczellár 477.

Colonna Ottó bibornok, V. Márton néven pápa 123.

Corbaviai püspökség 95. 288. 323. 355, 361. 419. 510. 511. Püs-

püspökök, l. Blágai István, Cattaroi Miklós, Curzolai Marinich Ostoia Vid, Fastreyer Henrik, István, Péter, Raguzai Kristóf, Sangeminianói Geminianus, Széki Péter, Zárai Antal.

Cossa Boldizsár bibornok, XXIII. János néven pápa 104.

Cremonai püspök, l. Speciani Caesar.

Curzolai Abel apostoli protonotarius, vál. zágrábi püspök 131. 132. 522.

— János ferenczrendü szerzetes, váradi püspök 520.

— Marinich Ostoia Vid curzolai kanonok, corbaviai püspök 511.

Curzolai kanonok, l. Curzolai Marinich Ostoia Vid.

Csaholi Ferencz csanádi püspök 217.

Csáky Imre gróf, váradi püspök, kalocsai érsek 424. 427—429. 440.

Csanádi Balázs csanádi prépost, erdélyi püspök 514.

Csanádi püspökség 98. 127. 234. 250. 256. 269. 361. 385. 387. 390. 419. 511. Püspökök, l. Bodi György, Dolny István, Dózsa, Csaholi Ferencz, Galhard, Gergely, János, Losi Imre, Marczali László, Pál, Pálffi Ferdinand, Péter, Püski János, Szeged Pál, Verancsics Faustus. Prépostok, l. Csanádi Balázs, Vargyas Tamás, Kanonok, l. Gergely.

Császárok, l. Barbarossa Frigyes, Frigyes, IV. Frigyes, IV. Henrik, V. Károly, VI. Károly, VII. Károly, Lotharingiai Ferencz, III. Ottó, Ruprecht, Wenczel, Zsigmond.

Csázmai prépostság 230. Prépost, l. János.

Cseh (Lévai) Péter 518.

Csehország 347.

Cserödi János egri püspök 289.

Csesmiczei János váradi prépost, pécsi püspök 188. 198.

Csetneki László nyitrai vál. püspök, az esztergomi érsekség kormányzója 506. 516.

Csiki István győri őrkanonok, erdélyi püspök 317. 318.

Csupor Demeter zágrábi olv. kanonok, bélai apát, knini, győri, zágrábi püspök 132. 138. 147—150. 160. 179. 181. 188—190. 193. 194. 196. 197. 515.

Czimzetes püspökségek és püspökök 259. 262. 266. 273. 287. 301. 302. 305. 322—324. 326—330. 338—340. 354—357. 361. 370. 371. 378. 379. 390—39

Dalmáczia 19. 88. 92. 361. 362. 419.

Deáki László boszniai püspök 331.

Debrenthei Tamás szentmártoni apát, veszprémi prépost, egri, zágrábi, nyitrai püspök 164—173. 179—181. 188—191. 513.

De Camillis József bazilita szerzetes, sebastiai cz. püspök, munkácsi püspök 390.

De Foix János bordeauxi érsek, az erdélyi püspökség administratora 223.

De la Bischino Máté erdélyi püspök, kalocsai érsek 138. 514.

Delfino Zakariás pápai nunczius, a győri püspökség administratora 255 - 258.

Demeter erdélyi, zágrábi püspök, esztergomi érsek, bibornok 70.

— esztergomi kanonok 38.

— kalocsai prépost, azután püspök 50.

— nyitrai, később veszprémi püspök 75.

De Milanensibus János jogtudor, váradi püspök 519.

Dénes gróf 40.

De Rossi (Rubeis) jogtudor 376. 377.

Derslai (Glovinai) Pál lengyel pap, ker. sz. Jánosról nevezett pécsi prépost 183—185.

De Salinis István ferenczrendü szerzetes, erdélyi helynök 384.
De Sperges államtanácsos 483.
Diakovár 329.
Dóczi Orbán győri, egri püspök 205. 208. 221. 222.
Dolny István esztergomi prépost, pécsi, csanádi püspök 415.
Dominis János zengi, váradi, veszprémi püspök 135—137. 141. 142. 520. 521. 523.
Domokos Kázmér atya, erdélyi apost. helynök 388.
Domonkos szentmártoni apát 68.
Domonkos-rend 294.
Dózsa ferenczrendü szerzetes, később csanádi püspök 98. 511.
Dömös 163. 164. 166. Apátság 165. 166. Apátok, l. Antal, Filipponi Bernardin, Miklós. Perjelség 167—172. Perjel, l. Kapusi Bálint. Prépostság 129. 163. 164. 165. 168. 169. 172—173. Prépostok, l. Bothos István, Miklós, Péter, Rozgonyi Péter, Sennberg Seifried, Tarkői Pál.
Dömsödi prépostság 212.
Draskovics György főkanczellár, győri prépost, győri, zágrábi püspök, kalocsai érsek, bibornok 265. 266. 269—271. 288. 353. 356.
Dráva 357. 372.
Drivasztei cz. püspök, l. Lucsics Jeromos.
Dudics Endre prépost, knini püspök 256.
Duruzzói András ferenczrendü szerzetes, zengi püspök 523.

Edmund tudor, cantenbyri érsek 27.
Eger 427.
Egri püspökség 23. 41. 95. 103. 204. 234. 235. 243. 250. 252. 255. 262. 268. 272. 273. 361. 419. 512. Püspökök, l. Bakócz Tamás, Borgia Rodrigo, Cserödi János, Debrenthei Tamás, Dóczi Orbán, Erdődy Gábor gróf, Esztey Hippolyt, Eszterházy Károly gróf, Jakusics György, Lippai György, Lósi Imre, Ludányi Tamás, Medici Julius, Oláh Miklós, Pálffi Ferdinand, Radéczi István, Rozgonyi Péter, Rozgonyi Simon, Sforza Ascanio, Stiboriczi Stibor, Szalkai László, Szécsi Dénes, Szuhai István, Telekessi István, Verancsics Antal, Veronai Gábor, Wenczel. Káptalan 75. 102. Prépostok, l. Barius Miklós, Gatholi Fülöp, Várdai István, Kanonokok, l. Velikei éneklő kanonok, Széki Péter főesperes.
Egyházi biráskodás 226—230. 271. 414—417. 424—427. 442. 445. 446. 462—464.
Eleonora castiliai királyné 71.
— ferrarai herczegnő 202.
— özv. királyné 429.
Emerlandi püspök, l. Báthory Endre.
Emödi Pál aradi, később veszprémi prépost 143.
Endre II. 35. 37. 41. III. 35. 40. 41. 43. 44. 48.
Endre herczeg 29.
Erdély 47. 290—293. 338—341. 384—388. 412—414. 417. 435. 455.
Erdélyi püspökség 47. 139. 153. 154. 223. 224. 234. 248. 250. 255. 288. 290—293. 333. 337—341. 355. 361. 368. 384. 385. 386—390. 418. 419. 506. 513—514. Püspökök, l. András, Antalfi János, Benedek, Bornemissza Pál, Csanádi Balázs, Csiki István, De la Bischino Máté, Demeter, Gosztonyi János, Illyés András, János, Kada István, Klobusiczky Ferencz, Lépes György, Mártonffi György, Maternus, Miklós, Naprági Demeter, Pálóczi György, Péter, II. Péter, Simándi István, Sorger Gergely báró, Statileo,

Szentgyörgyi Ferencz, Thurzó Zsigmond, Tolvaj Ferencz, Upor István. Káptalan 47. 48. 50. 248. Prépostok, l. András, Antalfi János, Lépes György. Kanonokok l. János főesperes, Marosi János krasznai főesperes, Uski János kanonok.

Erdődi Gábor gróf, esztergomi prépost, az egri püspök coadjutora, utóbb egri püspök 433. 434.

Ergelics Ferencz boszniai püspök 330.

Erneszt főherczeg 270. 271. 280. 281. 282. 294.

Érsekségek és érsekek, l. bécsi, bordeauxi, cantenbyri, capuai, esztergomi, kalocsai, laodiceai, prágai, raguzai, salzburgi, spalatói, thebai, thessalonikai, zárai.

Erzsébet királyné 24. 33. 133. 134. 179. 180.

Esztergom vára 274.

Esztergomi apácza monostor 219.

— érsekség 25. 26. 191. 222. 235. 243. 244. 253. 264—272. 307—312. 361. 364. 419. 495. 496. 505. 506. Érsekek, l. Aragoniai János, Bánfi Lukács, Barkóczi Ferencz, Batthyányi József gróf, Beckensloer János, Benedek, II. Benedek, Boleszló, Demeter, Esztei Hippolyt, Eszterházy Imre gr., Fejérkövi István, Forgács Ferencz, Fráter György, Fülöp, Gergely, János, Kalán, Kanizsay János, Keresztély, Kollonics Leopold, Kutassi János, Lodomér, Losy Imre, Mátyás, Miklós, II. Miklós, Oláh Miklós, Palóczi György, Pázmány Péter, Péter, Róbert, Szalkai László, Szelepcsényi György, Szécsi Dénes, Tamás, Vancsai István, Várdai Pál, Verancsics Antal, Vitéz János, Ugrin. Káptalan 24. 28. 29. 30—35. 50. 200. 270. 271. Prépostok, l. Agmándi Péter, Dolny István, Erdődy Gábor gróf, Teofil. Szenttamási prépost, l. Wenczel. Kanonokok, l. Benedek olv. kanonok, Tamás főesperes, Demeter, Klobusiczky Ferencz, Olasz Mihály, Simándi István kanonokok.

Esztei Hippolyt esztergomi érsek, egri püspök, bibornok 202—204. 222. 223.

Eszterházy gróf, magyar kanczellár 484. 489.

— Imre gr., esztergomi érsek 463.

— Károly gr., egri püspök 491.

— Miklós nádor 355.

Eugen IV. 90. 127—133. 135. 136. 142. 147. 148. 158. 165—167. 173—176. 183. 194. 520.

Európa 284. 408.

Faenzai püspök, l. Págói Péter.

Farkas mester kir. alkanczellár, győri, zágrábi püspök 37. 38.

Farkas Pál boszniai pap, szerémi püspök 104. 517.

Fastreyer Henrik ferenczrendü szerzetes, corbaviai püspök 323. 328.

Favini József ferenczrendü szerzetes, szerémi püspök 431—433.

Febronius, l. Hontheim János.

Fehérvári káptalan 60. 74. 217. Prépostok, l. András, Benedek, Biki István, Tamás, Tatamér, Zólyomi Benedek, Zudar Imre. Őrkanonokok, l. Várdai Ferencz, Vid.

Fejedelmek, l. Báthori István, Báthori Kristóf, Báthori Zsigmond, Bethlen Gábor, János Zsigmond, I. Rákóczy György, II. Rákóczy Ferencz.

Fejér Codex Diplomaticusa 2.

Fejérdi Márton szepesi kanonok, erdélyi helynök 333. 384.

Fejérkövi István kir. kanczellár, knini, nyitrai, veszprémi püspök, esztergomi érsek 263. 274.

Felhévizi prépostság 271. Prépostok, l. Hervoics Máté, Miklós, Szuhai István.

Felix V. 90. 135. 138.
Fenesi plébánia 83.
Ferdinand I. 233—236. 238. 239. 246. 247—256. 290. 344. 356. 385. 386. 529. II. 313. 315—317. 323. 333. 334. 343. 344. 384. 391. 446. III 342—344. 346 348. 351. 352. 359. 372. 446.
Ferencz vál. szerémi püspök 517.
Ferenczfi kanczelláriai titkár 306.
Sz.-Ferenczrendüek 529. 374. 387.
Filipovics Polikárp munkácsi apost. helynök 421. 422.
Filipponi Bernardin dömösi apát 165.
Fogarasi püspökség 436. 437. 494. Püspök, l. Aaron Péter, Klein János, Pataki János.
Forgács Ferencz veszprémi püspök, esztergomi érsek, bibornok 283. 284. 301—305. 307.
— Pál gróf, a szombathelyi püspökség administratora 450. 452. 453.
Főpapi (érseki, püspöki) székek betöltése *a)* Káptalani választás 17. 20—37. 47—55. 57. 75. 98. 102. 109. 111. 117. 121—126. 134. 141—143. 151. 156—158. 174. 175. 182. 183. 186. 197. 309. 353. 370. 481. 504. 509. 510. 520. 521. *b)* Királyi bemutatás 39. 44. 64. 66. 67. 74. 75. 79. 83. 114. 115. 119—121. 128. 129. 133. 140. 145. 146. 179—183. 185. 196. 198. 203. 204. 206. 216. 221, 233. 252. 253. 254. 255. 264. 277—280. 305. 306. 324. 327. 335. 341. 370. 380. 391. *c)* Királyi hozzájárulás, jóváhagyás 17—20. 23 —26. 28. 29. 31. 32. 36—38. 45. 47—52. 77. 78. 94. 110. 121. 208. 481. *d)* Királyi kinevezés 10. 18. 98. 101. 102. 104. 109. 110. 112. 117. 119. 121. 125. 126. 128. 132. 137. 138. 145. 182. 188. 191. 192. 200. 203. 205. 207. 210. 211. 215. 216. 233. 235. 244. 249 —252. 254—257. 260. 261. 263—266. 269. 272. 273. 275—289. 304 —307. 324—232. 334—341. 352—357. 361. 362. 367—371. 373—380. 382—386. 389. 390. 292—403. 407. 414. 415. 417—423. 428—431. 433 —436. 451—456. 457. 459. 464. 489—491. 493. 494. 496. 507. 508. 513. 514. 516. 518. 521. 522. *e)* Pápai kinevezés 27. 30—32. 34. 37. 47. 48—53. 55. 63—65. 68—70. 76. 78. 79. 88. 104. 107. 110. 111. 114. 124. 126. 132. 133. 135—138. 142. 143. 145 —147. 149. 154—157. 173. 175. 180. 183. 194. 197. 198. 205. 206. 208. 221. 253. 504—524. *f)* Pápai megerősités 17. 25. 26. 29—36. 49. 50. 52. 54. 55. 64. 83. 84. 92. 97. 99. 101. 102. 105. 109—114. 124. 126. 128. 138. 139. 142. 150. 156—158. 188. 192. 200. 206—208. 212. 216. 218. 219. 222. 223. 233. 244. 250. 251. 254—256. 263. 275—280. 282 —287. 304—307. 320. 322—332. 334—336. 338. 341. 352. 354—357. 362. 367—371. 376. 377. 379. 380. 382—385. 387. 389—400. 402. 403. 415—418. 420. 421. 423. 430—434. 436. 451. 465. 493. 494.
Főpapi végrendelkezési jog, l. Végrendelkezés.
— hagyatékok, l. Hagyatékok.
Francziaország 21. 61. 90. 174. 176. 250. 408. 497.
Frangepán György veszprémi püspök, a boszniai püspökség administratora 223. 511.
— Miklós gróf 82.
Frantz Wenczel fogarasi püspöki titkár 434.
Frater György váradi püspök, esztergomi érsek 254.
Fridrik német király 140. 144.

Frigyes bambergi püspök, a váczi püspökség administratora 127. 519.
— császár 199. IV. 440.
— III. német király 135.
— siciliai király 21. III. 71.
Fülöp fermói püspök, pápai legátus 34. 36.
— szerzetes, később váczi püspök 101. 518.
— zágrábi püspök, esztergomi érsek 33.
— zágrábi püspök 226.

Gabrieli Gábor capo-d'istriai püspök 149.
Galgóczi értekezlet 322.
Galhard csanádi, veszprémi püspök, azután olasz érsek 63. 64.
Garai János 96.
— Miklós nádor 95. 113. 506.
Garicsi zárda 97.
Gatalóczi Mátyás pécsi prépost, váczi, veszprémi püspök 133. 519. 521.
Gatholi Fülöp egri prépost, azután boszniai püspök 157. 160. 510.
Gejza 451. II. 19.
Gentilis bibornok 47. 48.
Geréb László 215.
Gergely VII. 18. 72. 194. 364. 458. IX. 9. 11. 25. 31. 45. XI. 64—71. 224. XII. 90. 100. 103. 104. 115. 116. 506. 508. 510. XIII. 264.
— csanádi kanonok 68.
— fehérvári prépost, esztergomi érsek 35.
— milkóviai püspök, az esztergomi érsek segédpüspöke, a bakonybéli apátság kormányzója 159.
— szerémi, csanádi püspök 517.
Gesualdo bibornok 277. 279—281.
Glogoniczai prépostság 189.
Glovinai l. Derslai Pál.
Gosztonyi János erdélyi püspök 216.
Göttweihi perjel 463.
Grassalkovics Antal kir. ügyigazgató 440.
Guidici Duymo spalatói főesperes és később érsek 111. 112. 509.
Guiskard boszniai püspök 49.
Gurki püspök, l. Thun.
György olasz pap, zalavári apát, boszniai, zágrábi, veszprémi püspök 79. 81. 88. 92. 110. 112. 113. 121. 126. 520.
— passaui püspök, az esztergomi érsekség kormányzója 505.
— pozsegai prépost, nyitrai püspök 516.
Győr 288.
Győri püspökség 52. 117. 197. 217. 239. 255—258. 262. 514. 515. Püspökök, l. Ágoston, Bakócz Tamás, Benedek, Csupor Demeter, Dóczi Orbán, Draskovics György, Farkas mester, János, Kelemen, Kutassi János, Liszti János, Miklós, II. Miklós, Naprági Demeter, Pethe Márton, Zólyomi Benedek. Káptalan 52. 45. 81. 318. 321. 322. 463. Prépostok, l. Draskovics György, Máthészi János, Miklós. Őrkanonokok, l. Balásfi Tamás, Csiki István.
Gyulafehérvári főesperes, l. Vilmos.
— prépost, l. Biki István.
— országgyűlés (1557) 249. 413.

Hadrian VI. 224.
Hagyatékok (főpapi) 44. 56. 59. 254. 295—298. 314—316. 407. 412.
Háji prépost, l. Piacenzai Jakab.
Haller János gróf 457.
Hamer Vilmos szentmártoni apát 55.
Harrach prágai bibornok érsek 346.
— titkos tanácsos 282.
Hartman Miklós bécsi pap, pozsonyi kanonok 76. 77.
Hartvik regensburgi püspök 9. 343. 364. 376.
Haugwitz 457.

Hédervári László szentmártoni apát, egri püspök 143. 513.
Henrik IV. 458.
Henrik VIII. angol király 225.
Herczeg (Szekcsői) Rafael pécsegyházmegyei pap, boszniai püspök, kalocsai érsek 152. 153. 156. 157. 182. 183. 508. 510.
Herczegovina 371. 419.
Herkules ferrarai herczeg 203.
Hervoics Máté fehérvári prépost 313. 314.
Himmelreich Tiburczius kanczelláriai titkár 305. 306.
Hinkó benedekrendü szerzetes, zobori apát, nyitrai püspök 98. 515. 516.
Hocher kanczellár 395. 396. 398.
Hodemarski János munkácsi püspök 421—424.
Honorius III. 30. 40. 44.
Honthcim János trieri segéd-püspök 483.
Horváth Mihály 248.
Horvátországi Bogdán váczi prépost 115.
Hunyadi János 2. 134. 141—144. 146—148. 150—161. 167—170. 173. 176. 179. 210. 474. 504. 508. 525
— László 182.

Illiria 391. 392.
Illyés András esztergomi kanonok, erdélyi püspök 417. 418.
Imeriai cz. püspök, l. Boncarpi Jeromos.
Imolai püspök, l. Miklós.
Imre király 12. 20. 23—25. 28. 29. 40. 41. 451.
Incze III. 12. 20. 25. 27. 29. 35. 36. 195. IV. 64. VII. 97—100. 104. 506. VIII. 203. 205. 207. 208. 218, X. 360.
Inhoffer Menyhért jezsuita 363. 365. 376.
Investitura 18. 21.
Szt. István 1. 7—13. 16. 17. 195. 214. 226. 230. 282. 284-286, 356. 338. 341—344. 348. 363. 364. 366. 370. 375. 376. 383—385. 388. 389. 397. 423. 441. 451. 472. 474. 481. 485. 486. 490. 502.
István II. 19. 42. 43. V. 33.
— corbaviai püspök 510.
— főesperes 98.
— pilisi apát 528.
— pozsonyi prépost, zágrábi püspök 37.
— nyitrai püspök 215.
— veszprémi püspök, kalocsai érsek 63.
Istvánfi 386.
Isvaglia Péter pécsváradi, szegzárdi apát, reggiói bibornok-érsek, legátus 223. 528.
Ivanicsi uradalom 391.
Izabella királyné 247. 248.

Jakab dominikánus, zágrábi, majd francziaországi püspök 50. 51.
Jakch (Kusali) Dénes váradi kanonok, boszniai püspök 510. 520.
Jakusics György veszprémi, egri püspök 352. 353. 359—362. 366. 367.
János XXII. 49. 52. 57. XXIII. 89. 98. 104. 105. 108. 109. 114. 115—117. 126. 129. 227. 506. 507. 509. 510. 516. 517.
— aragoniai király 73.
— boszniai püspök 509.
— dominikánus, csanádi püspök 256.
— erdélyi főesperes, boszniai püspök 329.
— erdélyi, csanádi püspök 517.
— győri püspök 514.
— kalocsai, esztergomi érsek 28—30.
— óbudai prépost, veszprémi püspök 521.
— oxfordi tanár 27.
— pécsi prépost, veszprémi püspök 64.
— perjel 27.

János szepesi prépost 64.
— zempléni főesperes, szepesi prépost 64.
János Zsigmond 247. 249. 386. 389.
Janus Pannonius, l. Csesmiczei János.
Jászói prépostság 218. 220. 524. 525. Prépost, l. Miklós.
Jezsuita rend 293—295. 301—304. 313. 317. 387. 412. 497—501.
Johanna nápolyi királyné 71.
József I. 421. 424. 429.
József lévai plébános, boszniai püspök 157. 510.
Julius II. 222. 223. 527. III. 252. 255. 325.
Jurkovics Tamás ferenczrendü szerszetes, scardonai püspök, a boszniai püspökség administratora 331. 332.
Jus spolii 43. 44. 56. 59.

Kada István erdélyi püspök 388.
Kalán pécsi püspök, esztergomi érsek 29.
Kálmán herczeg 52.
— király 9. 11. 18. 19. 31. 163.
Kálnai András kir. alkanczellár, pécsi prépost és később püspök 142. 160. 517.
Kalocsa 59.
Kalocsai érsekség 12. 35. 53. 95. 111. 150—152. 179. 201. 218. 287—289. 328. 361. 375. 377. 387. 390. 419. 506—508. Érsekek, l. Agmándi Péter, Batthyányi József gróf, Benzis András, Buondelmonte János, Csáki Imre gróf, De la Bischino Máté, Demeter, Draskovics György, Herczeg Ráfael, István, Krizogon, Kutassi János. Lasoczky Miklós, László, Merani Bertold, Máté, Miklós, Pethe Márton, Péter, Scolari Carmanus, Szepesi János. Várdai István. Káptalan 35. 47. 75. 81. 96. 126. 182. Prépost, l. Demeter. Olvasó kanonok, l. Castiglione Márk.
Kaminski Petronius prépost, munkácsi püspök 420. 421.
Kanizsai István 113.
— János esztergomi érsek 91. 113. 505.
Kapornaki apátság 268.
Kaprun Gottfried báró, kremaui főesperes, szendrői cz. püspök 383.
Káptalani javadalmak betöltése 38. 39. 44—47. 55. 56. 62. 64. 65. 75. 76. 81—84. 96. 97. 99. 101. 109. 113—115. 128. 129. 133. 134. 143. 145. 183. 184. 209. 221. 224. 269. 270. 490. 511. 524.
— választás, l. Főpapi székek betöltése.
Káptalanok, l. angersi, aradi, bácsi, boszniai, csanadi, egri, erdélyi, esztergomi, győri, gyulafehérvári, kalocsai, pécsi, pozsonyi, szepesi, traui, váradi, veszprémi, zágrábi, zengi.
Károly III. 429. 430. 435. 438. 447. 448. 453. 456. 457. 560. 461. 478. V. 252. VI. 467. 469. 476.
— VII. franczia király 174. 457.
Kassa 218. 229. 294.
Kaunitz államkanczellár 476. 479. 488. 489. 491. 493. 498.
Kázmér lengyel király 56.
Kegyuraság (magán) 40. 41. 59. 80. 93. 95. 96. 186. 211. 238. 245. 410.
— átruházása 39. 40. 128. 134. 180. 187. 210. 217. 218. 524.
Kelemen IV. 37. 46. V. 48. 49. 57. VI. 63. 64. VII. 71. 216. 224. 249. XI. 424. 435. 438. XIII. 473. 477. 483. 491. XIV. 491. 497. 501.
— győri püspök 119. 514.
Kereki László akmári plébános, szebeni prépost 84.
Keresztelő sz. Jánosról nevezett pécsi prépost, l. Derslai (Glovinai) Pál.
Keresztély szász herczeg, esztergomi érsek 424—427. 429. 439.
Kéri atya, szerémi püspök 382.

Kerticza Máté pécsi kanonok, boszniai és szerémi püspök 494.
Késmárki György kir. alkanczellár, szepesi kanonok, sz. Adalbertről nevezett győri, végre szepesi prépost 114. 129.
Khevenhüller főkamarás 477.
Kievi patriarka 420.
Királyi bemutatás, l. főpapi székek betöltése.
— hozzájárulás, jóváhagyás, l. főpapi székek betöltése.
— kinevezés, l. főpapi székek betöltése.
Királyok: Angol, l. VIII. Henrik. Arragoniai, l. János. Lengyel l. Kázmér. Magyar, l. Albert, I. Béla, II. Béla, III. Béla, IV. Béla, II. Endre, III. Endre, I. Ferdinand, II. Ferdinand, III. Ferdinand, II. Gejza, Imre, Szt. István, II. István, V. István, I. József, Kálmán, Nagy Lajos, II. Lajos, Nápolyi László, III. László, IV. László, V. László, I. Lipót, Mária, Mária Terézia, Mátyás, Miksa, Róbert Károly, I. Rudolf, II. Rudolf, Ulászló, II. Ulászló, Zápolyai János, Zsigmond. Nápolyi: Johanna. Német: Fridrik, III. Frigyes. Siciliai: Frigyes, III. Frigyes, I. Márton, Róbert.
Klein János fogarasi püspök 464. 465.
Klissza 288.
Klobusiczky Ferencz esztergomi kanonok, erdélyi püspök 457. 459. 460.
Knini püspökség 95. 117. 127. 255. 266. 288. 355. 361. 515. Püspökök, l. Bielavics György, Csupor Demeter, Dudics Endre, Fejérkövi István, János, László, Márk, Máthészi János, Migazzi Miklós, Miklós, Zólyomi Benedek. Káptalan, l. Miklós, olv. kanonok.
Knauz 503.
Kollár Ádám Ferencz 480—489.
Koller báró, udvari tanácsos 477.
Kollonics kamarai elnök 397.
— Leopold esztergomi érsek, bibornok 409. 411—414. 417. 419. 432.
— Zsigmond bécsi bibornok-érsek 443—445.
Kolosi főesperes, l. Ágoston 514.
Kolosmonostori apát, l. Albeni Henr.
Kolovrat 457.
Kolozsvár 249.
Kolozsvári országgyülés (1556) 248. (1601) 293.
König államtanácsos 483.
Konstanczi zsinat 116—118. 121—125. 128. 146. 214. 227. 254. 377. 385. 408. 416. 46'. 507.
Koppánmonostori apát 527.
Korponai gyülés (1605) 301.
Kottmann (Maurecki) Gergely lausitzi administrator, Bautzen város dékánja, cz. svidniczi püspök 391. 392.
Kottrer Pál Albert osztrák herczeg kanczellárja, zágrábi püspök 137. 138.
Krakói dékán, l. Lasoczky Miklós.
— egyetemi törvényszék 229.
Krasznai főesperes l. Marosi János.
Kremaui főesperes, l. Kaprun Gottfried.
Krizogon traui püspök, kalocsai érsek 88. 91. 506.
Krusseváczi püspökség 361.
Kujáviai püspök l. Lasoczky Miklós.
Kurtz t. tanácsos 276. 285. 286.
Kusali l. Jakch Dénes.
Kutassi János esztergomi prépost, pécsi püspök, kalocsai érsek, győri püspök, esztergomi érsek 271. 274. 287. 289.

Lajos (nagy) 62. 63—71. 224. 343. 524. II. 210. 215—217. 221. 223 224. 230. 242.
Langton István bibornok 27.

Laodiceai érsek, l. Spinola.
Lasoczky Miklós krakói dékán, kujaviai püspök, kalocsai érsek 151—154. 508.
László (nápolyi) 79. 87–92. 98. 506. 512. 518. 520. III. 29. IV. 24. 33. 34. 40. 43. 46. V. 133. 140. 144. 161. 179. 182—185. 228. 229. 525.
— ferenczrendü szerzetes, kalocsai érsek 50.
— knini püspök, a savniki apátság kormányzója 102. 104. 515.
— pécsi püspök 53. 54.
— titeli prépost, zágrábi püspök 51.
— vajda 47.
Laterani zsinat II. (1139) 18.
Lausitzi administrator, l. Kottmann Gergely.
Leleszi prépostság 217.
Lendvai Márton 5⁰3.
Lengyelország 90. 134. 291. 344. 422.
Leó IX. 15. X. 223—225. 345. 346. 528. XIII. 2.
Leopold I. 372. 394. 407. 409. 410. 412. 415—417. 431. 437. 456.
Lépes Bálint kir. kanczellár, nyitrai püspök 319.
— György erdélyi prépost és később püspök 114. 514.
Lesinai püspökség 95. 361. 420.
Létai István 456.
Lévai Cseh Péter 96.
Lévai plébános, l. József.
Levakovics Rafael ferenczrendü szerzetes 361. 364—366.
Lichtenstein herczeg 346.
Lippai György egri püspök, esztergomi érsek 352. 355. 357. 360. 368.
Liszti János veszprémi, győri püspök ⁰63.
Lobkovicz herczeg 458.
Lodomér váradi püspök, esztergomi érsek 34.
Lombardiai püspök 470.
Lőrincz boszniai kanonok, azután püspök 52. 54.
Lósi Imre csanádi, váradi, egri püspök, esztergomi érsek 324. 328. 352.
Lotharingiai Ferencz 458. 466. 472.
Lucsics Jeromos ferenczrendü szerzetes, drivasztei cz. püspök 92. 102. 103. 110. 512. 513.
Lukács váradi püspök 519.
Luther 225. 314. 337.

Magán kegyuraság, l. Kegyuraság.
Magnis Valerian kapuczinus-atya 346—348.
Magócsiak 389.
Makáriai püspökség 95.
Makarskai püspökség 361. 420.
Makrai prépostság 40.
Makripodanus Jáczint tihanyi apát, cz. scopiai püspök 370.
Maravics Marian ferenczrendü szerzetes, boszniai püspök 367—372.
Marcsai kolostor 392.
Marczali Imre somogyi főispán 137.
— László csanádi püspök 511.
Mária királyné 217.
— királynő 39. 73—75.
— Terézia 453. 457—460. 464—469. 471—476. 478. 483. 484. 490—502.
Márk knini püspök 195.
Marmaros megye 41.
Marnavics János l. Tomko.
Marnavics Tamás boszniai püspök 354.
Marosi János krasznai főesperes 290.
Marosvásárhelyi országgyülés (1542) 248.
Marsupino Ferencz spalatói érsek 509.
Martinengo nunczius 254. 255.
Márton IV. 46. V. 123—129. 227. 335. 336. 375. 377. 507.
— I. siciliai király 73.
Mártonffi György erdélyi püspök 456.
Mascambrino János római ügyvéd 340.

Máté erdélyi püspök, kalocsai érsek 153. 155. 508.
Maternus szebeni prépost, veszprémi, azután erdélyi püspök 76. 79.
Máthészi János győri prépost, knini püspök 268. 269.
Matkovics Antal ferenczrendü szerzetes, cz. boszniai püspök 329.
Mátyás 182. 185. 187. 195. 196—210. 212. 218. 229. 230. 526. II. 303. 305. 309. 317. 330. 341.
— főherczeg 286—288.
— váczi püspök, esztergomi érsek 26. 31.
Medgyes 457.
Medici Julius bibornok, egri püspök 223.
Megüresedett főpapi javadalmak kezelése 19. 20. 42. 43. 56—58. 95. 111. 113. 127. 130. 139. 141. 158. 160—162. 187. 188. 211. 234—244. 248. 249. 253. 259. 262. 264—273. 412. 459.
Mellini monsignor 466. 469 - 471.
Melzi capuai érsek, nunczius 358.
Merani Bertold bambergi főesperes, kalocsai érsek 35. 36.
Migazzi Miklós zágrábi kanonok, knini, pécsi püspök 274. 288. 289.
Mihakics Gábor cz. svidniczi püspök 392.
Mihály boszniai püspök 157. 510.
— auraniai perjel 120.
— zengi püspök 207.
Miklós III. 46. V. 148. 149. 152—154. 159. 161. 162. 167. 169. 172. 173. 175. 176. 179. 180. 440.
— budai lelkész, szepesi prépost 64.
— dominikánus szerzetes, zengi püspök 523.
— dömösi apát 165.
— dömösi prépost, váczi püspök 48. 49.
— erdélyi dékán 153. 154.
Miklós erdélyi prépost, esztergomi érsek 33. 34.
— felhévizi prépost, nyitrai püspök 516.
— győri prépost, azután győri püspök 48.
— győri püspök 60. 61.
— imolai, zengi püspök 82. 110. 522.
— jászóvári prépost 524. 525.
— kalocsai érsek 102. 506.
— kir. titkár, pécsi püspök 63.
— olvasó kanonok, knini püspök 104. 515.
— pozsonyi prépost, esztergomi érsek 57.
— váczi püspök 518. II. 126. 518.
*Sz. Miklós*ról nevezett fehérvári társas káptalan prépostja, l. Temesvári András.
Mikola (Zalankeméni) Jakab szerémi püspök 518.
Miksa császár 221.
— cseh és magyar király 246. 256. 258. 264. 265. 296. 314. 351. 352. 386. 388.
Milkoviai püspök, l. Gergely.
Modenai püspök, l. Morone.
Modrusi püspökség, l. Corbaviai.
Mogyoródi apátság 97.
Mohácsi vész 307. 329. 368. 386.
Montalto bibornok 362.
Montschiedel Boldizsár jogtudor, radmansdorfi plébános, zágrábi püspök 180. 181. 188.
Morone modenai püspök, nunczius 251. 252. 263.
Morvaország 311. 347.
Munkács 420.
Munkácsi monostor 388.
— püspökség 388—390. 420. 423. 490—493. Püspökök, l. De Camillis József, Hodemarszky János, Kaminski Petronius. Rakoveczki Metód.
Muraköz 450. 451.

Nagymihályi Albert auraniai perjel 119. 120.
Nagyszombat 321. 355. 438. 439.
Nagyszombati András váczi kanonok 115. 116.
Nagyszombati zsinat (1560) 237. (1611) 307. (1628) 355. (1648) 368.
Nagyváradi görög szertartásu püspökség 501.
Nailbatói Filibert a sz. János lovagrend mestere 120.
Nándorfehérvári püspökség, l. Belgrádi.
Napragi Demeter szerémi, erdélyi, győri püspök 288. 292. 293. 317—319. 321. 333.
Natalis Lukács szerémi püspöki helynök 432.
Navarra 467.
Németország 18—20. 175. 250. 275.
Németországi Vilmos pécsi kanonok 139.
Nieheimi Detre 95.
Nikolsburgi béke 322.
Nónai püspökség 95. 419.
Norvichi püspök 22. 27.
Novi püspökség 361.
Nyitra 268.
Nyitrai püspökség 187. 188. 212. 217. 234. 252. 267—269. 361. 460. 461. 479. 515. 516. Püspökök, l. Bornemissza Pál, Csetneki László, Debrenthei Tamás, Demeter, Fejérkövi István, György, Hinkó, István, Lépes Bálint, Miklós, Péter, Szécsi Dénes, Thurzó Zsigmond. Káptalan 75. Radovics Péter olv. kanonok.

O-budai prépostság 288. Prépostok, l. János, Szakmáry György.
Odescalchi-család 431.
Oláh Miklós egri püspök, esztergomi érsek 235. 237. 245. 246. 341.
Olasz Mihály esztergomi kanonok 456.
Olaszország 92. 432.
Olmüczi püspök l. Bucca János.
Olovcsics Miklós boszniai püspök 382.
Orbán II. 9. 11. IV. 33. 37. 46. V. 64. 65. VI. 70—72. VIII. 322. 347. 352. 363. 373.
Oroszország 291.
Orsini Jordán bibornok, a pécsi püspökség administratora 516.
Országgyülések, l. bácsi, budai, beszterczebányai, gyulafehérvári, kolozsvári, pozsonyi, székesfehérvári, tordai.
Ország Mihály 187.
Ottó III. 16.
Ozero sziget 362.
Ozerói püspökség 361. 362. 420.
Ozorai Pipo, l. Scolari Fülöp.

Págói Péter faenzai püspök, spalatói érsek 111, 112. 509.
Pál II. 9. 12. 192. 194. 198. 229. III. 250. 252. V. 322.
— főesperes, azután csanádi püspök 98.
— szent-mártoni apát 68.
— szerémi püspök 110. 111.
Pálffi Ferdinand csanádi, egri püspök 400. 404.
— magyar kanczellár 477—479.
Pallotto thessalonikai érsek 347.
Paléczi család 217.
— György szepesi prépost, erdélyi püspök, esztergomi érsek 124. 125. 505. 513. 514.
— Mihály főpinczemester 217.
Pálos rend 166. 167. 169. 170. 172. 219. Főnöke, l. Bratulics Simon
Pápai Balázs bácsi kanonok 162.
Pápai kinevezés, l. főpapi székek betöltése.
— megerősités, l. főpapi székek betöltése.
— reservatiók 46—53. 58. 62—65. 70—73. 75. 83. 92. 108. 124. 142—146. 158. 160. 162. 166. 173. 174. 183. 185. 515.

Pápák, l. Benedek XII. XIII. XIV. Bonifácz VIII. IX. Calixtus III. Coelestin III. Eugen IV. Felix V. Gergely VII. IX. XI. XII. XIII. Hadrian VI. Honorius III. Incze III. IV. VI. VII. VIII. X. János XXII. XXIII. Julius II. III. Kelemen IV. V. VI. VII. XI. XIII. XIV. Leo IX. X. XIII. Márton IV. V. Miklós III. V. Orbán II. IV. V. VI. VIII. Pál II. III. V. Pius II. VI. Sándor III. V. VI. VII. Silvester II. Sixtus IV. V.

Pápóczi ágostonrendü konvent 228. Prépostja 228. 229.

Parlagi András 75.

Pármai Gerard mester 45.

Partinger Gáspár 308. 309.

Passaui egyházmegye 185. Püspök l. György.

Pataki János fogarasi püspök 435.436.

Paulonio Lajos dominikánus szerzetes, cz. biduai püspök 382.

Paulucci bibornok, nunczius 463. 464.

Pázmány Péter esztergomi érsek 118. 125. 303. 308. 309. 311—317. 319—321. 325. 327. 331—337. 339—344. 351. 352. 354. 366. 370. 387. 482.

Pécsi püspökség 288. 361. 385. 387. 415. 419. 460. 461. 516. 517. Püspökök, l. Albeni Henrik, Albeni János, Alsáni Bálint, Barius Miklós, Csesmiczei János, Dolny István, Kálnai András, Kutassi János, László, Migazzi Miklós, Miklós, Radanai Mátyás, Szakmári György, Telegdi Miklós, Zelniczei. Káptalan 82. 96. 101. Prépostok, l. András, Beckensloer János, Brodarics, Gatalóczi Mátyás, Kálnai András. Kanonok, l. Kerticza Máté.

Pécsváradi apátság 193. 194. 198. 217. 449. 527. Apátok, l. Buondelmonte János, Isvaglia Péter.

Perényi család 298.
— Ferencz 234.
— Imre 217.

Perusics Gáspár 234.

Pestmegye 442.

Péter corbaviai püspök 65.
— dominikánus szerzetes, utóbb boszniai püspök 49.
— dömösi prépost, erdélyi püspök 75.
— lengyel pap, azután nyitrai püspök 82. 515.
— mester váradi őrkanonok 142. 143.
— mester zágrábi őrkanonok 161. 162.
— szebeni prépost, később szerzetes 83.
— váczi püspök, kalocsai érsek 508.
— váczi prépost 115.
— vál. csanádi püspök 511.
— vál. erdélyi püspök 513.
— veszprémi püspök, esztergomi érsek 34.

Péterfi János kanczelláriai és kamarai tanácsos 438.

Péterváradi apátság 219. Apátok, l. Borgia Rodrigo, Váradi Péter.

Pethe László kamarai elnök 309.
— Márton szepesi prépost, győri, váradi püspök, kalocsai érsek 288. 289.

Phárosi püspök, l. Lesinai.

Pius II. 187—190. 192. VI. 496.

Piacenzai Jakab háji, majd pozsonyi prépost 55.

Pilisi apát, l. István.

Pio bibornok 395.

Pizetum 260. 261.

Placetum jog 458. 499.

Plateai cz. püspök, l. Zorcsics Pál.

Plebániák és plebánosok, l. akmári, budai, budavári, fenesi, radmansdorfi, szentmártoni, szepesi.

Porcia Bertalan nunczius 266.

Portugália 176. 470. 500.

Posgai János boszniai püspök 331.
Possevin jezsuita 291.
Pozsegai Marinus ferenczrendü szerzetes, cz. biduai, belgrádi püspök 367. 368.
Pozsegai prépostság 57. Prépost, l. György.
Pozsony 76. 90. 227. 449.
Pozsonyi országgyülés (1404) 93. (1542) 248. (1597) 287. (1608) 302. (1609) 304. (1613) 306.
— prépostság 41. Prépostok, l. Miklós, Piacenzai Jakab, Schönberg György, Szegedi Ferencz, Uski János. Káptalan 98. 446. Kanonok, l. Hartmann Miklós.
Prága 273. 285. 309. 311. 346. 348. 397.
Prágai érsek, l. Harrach.
Pray György 503.
Premontrei rend 219. 220. 293. 525.
Prépostságok és prépostok, l. szt.-adalberti, aradi, budai, csázmai, dömösi, dömsödi, felhévizi, glogoniczai, háji, jászói, Ker. szent Jánosról nevezett pécsi, leleszi, makrai, pozsegai, pozsonyi, óbudai, pápóczi, sági, szebeni, szepesi, titeli, turóczi, vasvári.
Primogenitus pápai káplán 36. 37.
Pudani Gábor mester 40.
Püski János csanádi püspök 356.
Püspökségek és püspökök, l. almisi, arbei, báczi, bambergi, bécsi, belgrádi, beszterczebányai, biduai, boszniai, capo d'istriai, corbaviai, cremonai, csanádi, drivasztei, egri, erdélyi, faenzai, fehérvári, fogarasi, gurki, győri, imeriai, imolai, knini, krusseváczi, kujáviai, lesinai, makáriai, makarskai, milkoviai, munkácsi, nagyváradi (görög), nónai, norvichi, novi, nyitrai, olmüczi, ozerói, passaui, pécsi, piacenzai, plateai, regensburgi, rosoni, rozsnyói, scutarii, scardonai, scopiai, sebastiai, sebenikói, sreboviczi, stagnói, svidniczi, szepesi, szendrői, szerémi, szombathelyi, temni, titopolisi, traui, trebinjei, trevisói, váczi, váradi, vegliai, veszprémi, vizeuni, weissenburgi, zágrábi, zengi.
Rabatta Antal gróf, követ 363.
Radanai Mátyás pécsi püspök 414. 416.
Radéczi István váradi, egri püspök 263. 269. 270.
Radmansdorfi plébános, l. Montschiedel Boldizsár.
Radovics Péter nyitrai olv. kanonok 288.
Raguza 357. 525.
Raguzai érsekség 12. 361. 526.
Raguzai Kristóf corbaviai püspök 205. 207.
Raics Longinus püspök 412.
Rákóczy Ferencz II. 420. 424.
— György I. 334.
Rátkai Ádám zengi püspök 430. 431.
Regensburgi püspök, l. Hartvik.
Reggiói bibornok-érsek, l. Isvaglia Péter.
Reimsi zsinat (817) 15. (1049) 15.
Requesens Alfonz minorita, rosoni cz. püspök 305.
Rezzonico bibornok XIII. Kelemen néven pápa 473.
Riario Julian bibornok 205.
Ripariai János auraniai perjel 68.
Róbert Károly 35. 42. 48—50. 51—62. 214.
Róbert siciliai király 56.
— veszprémi püspök, esztergomi érsek 31.
Rokoveczki Metod munkácsi püspök 390.
Róma 12. 22. 25. 27. 29. 31. 32. 36—38. 56. 81. 96. 98. 100. 115. 125. 128. 131. 135. 142. 151—155. 164. 166. 171—174. 180. 181. 183.

185. 187. 190. 192. 193. 197. 198. 200—202. 204. 205. 212. 222. 224. 225. 227—229. 252. 254. 256. 262. 263. 266. 270. 273. 274. 279—280. 282—286. 291. 292. 304. 306. 318. 322—325. 330—334. 337. 340. 342. 344. 345. 348. 353. 355. 357—360. 363—365. 368. 370. 372—374. 381—384. 391—393. 395. 397. 399. 401—404. 412. 415—422. 424—426. 428—435. 437. 440. 441. 443. 445. 446. 452. 453. 459. 462. 465. 469. 473. 477. 479. 487. 490. 492. 493. 495. 502.
Római zsinat (1080) 15.
Rosoni püspökség 328. 361. 419. Püspökök, l. Barsotti János, Requesens Alfonz, Zucconi Vincze.
Rozgonyi István pozsonyi gróf, az egri és veszprémi püspökségek kormányzója 513.
— László mester 119.
— Péter dömösi prépost, veszprémi, egri püspök 118. 119. 121. 122 126. 513. 521.
— Simon veszprémi, egri püspök 133. 513. 521.
Rozsnyói püspökség 495.
Rubeis l. De Rossi.
Rudolf 262. 265—270. 272. 273. 277. 280. 285—287. 289. 292. 294. 333. II. 322. 330.
Ruprecht császár 87. 105.

Saalbeck jezsuita atya 465.
Sági prépostság 317.
Saint-Quintin 219.
Salzburgi érsekség 201.
Sándor III. 458. V. 100. 101. 104. 509. VI. 204. 218. 222. 223. 527. VII. 371. 377.
— veszprémi püspök 112. 521.
San-Geminianoi Geminianus corbaviai püspök 104. 110. 111. 510.
Sardicai püspökség 420.
Savelli herczeg római követ 323. 327.
Savniki apát 129.
Savojai Eugen 441.
Sbardellati Ágoston váczi püspök, az esztergomi érsekség administratora 235. 253.
Scardonai püspökség 95. 333. 361. 419. Püspökök, l. Antal, Jurkovics Tamás.
Schönberg György pozsonyi prépost 185.
Schrattenbach bibornok 435.
Schwarz János 481.
Schweidnitz város 391.
Scolari András zágrábi, váradi püspök 102. 110. 519. 522.
— Carmanus váradi kanonok, kalocsai érsek 507. 508.
— Fülöp 89. 105. 108. 110.
Scopiai püspökség 255. 271. 419. Püspök, l. Makripodani Jáczint.
Scutarii püspökség 420.
Sebastiai cz. püspök, l. De Camillis József.
Sebenikói püspökség 361. 420.
Seiffried orvostudor, titeli prépost 139.
Selniczai Marinus aquilejai pap, aradi prépost 144.
Sennberg Seifried dömösi prépost 165.
Sennyei István kir. kanczellár, boszniai, váczi püspök 322. 331. 390. 391.
Serbelloni nunczius 464. 466—468.
Serédi Gáspár 234.
Sforza Ascanio bibornok, egri püspök 204. 222.
Sicilia 61. 71. 72. 176.
Silveszter II. 7. 8. 342. 363—367. 370. 375—377. 384. 441. 472. 474. 481. 482. 484.
Sinelli Imre kapuczinus atya 394.
Simándi István esztergomi kanonok, erdélyi püspök 334. 341. 342. 384.
Simon ispán 40.

Sitteni (Svájcz) püspökök, l. Benzis András, Vilmos.
Sixtus 198. 199. 205. 207. V. 276. 277. 279. 283. 304.
Slavonia 261.
Sopron 344.
Spalató 20. 47. 112.
Spalatói érsekség 52. Érsekek, l. Aragoniai Pelegrinus, Benzis András. Guidici Duymo. Págói Péter, Marsupino Ferencz, Zabarella Bertalan. Káptalan. l. Guidici Duymo főesperes.
Spanyolország 21. 76. 176. 250. 345. 429. 497.
Speciani Caesar cremonai püspök, nunczius 284—287.
Spinola laodiceai érsek 399. 401.
Soproni főesperesség 45.
Sorger Gergely báró, erdélyi püspök 456.
Sreboviczi cz. püspök, l. Tamás.
Stahremberg Gundaker gróf 444.
Stagnói püspökség 361. 419.
Statilco erdélyi püspök 247.
Stibor vajda 95. 103. 512.
Stiboriczi Stibor plocki kanonok, egri püspök 89. 103. 110. 127. 512.
Stiria 394.
Stock János szepesi prépost 524.
Straszpurger Konrád ágostonrendü szerzetes, szerémi püspök 518.
Sümegi apátság 25.
— főesperes 45.
Svédország 291.
Svidnitz város 392.
Svidniczi püspökség 361. 362. 390—392. 420. Püspökök, l. Kottmann Gergely, Mihalovics Gábor, Zorcsics Pál.
Szabolcsmegye 423.
Szakmáry György kir. kanczellár, ó-budai prépost, pécsi püspök 211. 218.
Szalkai László egri, váczi püspök, esztergomi érsek 216. 223.
Szamosujvár 436.
Szántai Benedek bosznia püspök 102. 110. 509. 510.
Száva 357. 372.
Szebeni prépostság 82. 83. Prépostok, l. Albeni Eberhard, Kereki László, Maternus, Péter.
Szécsi Dénes nyitrai, egri püspök, esztergomi érsek 133. 191. 506. 513. 516.
— Miklós 95. 520.
Szeged Pál csanádi püspök 289.
Szegedi Ferencz pozsonyi prépost 403.
Szegszárdi apátság 82. 217. 527. Apát, l. Isvaglia Péter.
Szekcsői l. Herczeg Rafael.
Szekesfehérvár 89.
Székesfehérvári országgyülés (1387) 73.
Széki apátság 189—191.
Széki Péter az egri, zágrábi káptalanban főesperes, corbaviai püspök 511.
Szelepcsényi György esztergomi érsek 401. 403. 407.
Szendrő 288.
Szendrői püspökség 329. 333. 361. 362. 367. 368. 371. 383. 419. Püspök, l. Kaprun Gottfried.
Szentgotthardi apátság 446. 449.
Szentgyörgyi Ferencz erdélyi püspök 384.
Szentjobbi apátság 210. 219.
Szentlászlai Osvát zágrábi püspök 193. 194. 196—198.
Szentmártoni apátság 55. 68. 189—191. 464. 528. Apátok, l. Batai Mihály, Debrenthei Tamás, Domonkos, Hamer Vilmos, Hédervári László, Pál, Tolnai Máté.
Szentmártoni (Stiria) plébános, l. Ciculini Ferencz.
Szentpantaleoni monostor 40.

Szepesi János zágrábi püspök, kalocsai érsek 79. 88. 91. 506. 521.
Szepesi plébánosok 43.
Szepesi prépostság 64. 74. Prépostok, l. János, II. János, Miklós, Pálóczi György, Pethe Márton, Stock János. Káptalan, l. Arnold olv. kanonok, Fejérdi Márton kanonok.
— püspökség 495.
Szerbia 361. 419.
Szerémi püspökség 95. 104. 117. 269. 288. 361. 385. 387. 390. 419. 431. 494. 517. 518. Püspökök, l. Farkas Pál, Favini József, Ferencz, Gergely, János, Kéri atya, Mikola (Zalánkeméni) Jakab, Napragi Demeter, Pál, Straszpurger Konrád, Upor István, Vitéz János.
Szerzetes rendek, l. ágostonrendüek, benedekrend, cziszterczitarend, domonkosrend, ferenczrendüek, jezsuiták, pálosrend, premontreirend.
Sziszek 274.
Szombathelyi püspökség 450—453.
Szuhai István felhévizi prépost, egri, váczi püspök 288. 289.

Tahi Ferencz 241.
Tamás ágostonrendü szerzetes, zengi püspök 102. 110. 52?.
— budai, azután fehérvári prépost 55.
— esztergomi érsek 30.
— esztergomi főesperes, később esztergomi érsek 30.
— sreboviczi cz. püspök, a tapolczai apátság kormányzója 159. 160.
Tanulmányi alap 500. 501.
Tapolczai apátság 97. 288. 289. Apát, l. Tamás.
Tapolczai János váradi őrkanonok, azután prépost 143.
Tarkői Pál dömösi prépost 75.
Tatai benedekrendü apát 527.
Tatamér mester alkanczellár, fehérvári prépost 55.
Telegdi János boszniai püspök 330. 331.
— Miklós pécsi püspök, az esztergomi érsekség administratora 269—271.
Telekessi István egri püspök 422. 424—429. 433.
Temesvári András fehérvári Sz.-Miklósról nevezett prépost 158.
Temni püspökség 361. 420.
Teofil esztergomi prépost 52.
Tereskei apátság 219.
Thallóczi Frankó 130.
— Máté horvátországi bán 137. 138. 522.
— Péter 130.
Thébai cz. érsek, l. Benzis András.
Theiner Ágoston 2.
Thessalonikai érsek, l. Pallotto.
Thun báró főudvarmester 344. 345. 347.
— gróf gurki püspök 461.
Thurzó Elek 234.
— Ferencz 234.
— Zsigmond nyitrai, erdélyi püspök 215.
Tihanyi apátság 217. Apát, l. Makripodani Jáczint.
Timót zalai főesperes, zágrábi püspök 37. 38. 46.
Tinnini püspökség, l. knini.
Titeli prépostság 75. Prépostok, l. László, Seiffrid.
Titopolisi püspökség 420.
Tolnai Máté pécsi pap, kir. kanczelláriai jegyző, szentmártoni apát 526—528. 529.
Tolvaj Ferencz erdélyi püspök 384.
Tomko Marnavics János boszniai püspök 331. 332.
Topuszkai apátság 198.
Tordai országgyülés (1544) 248. (1566) 249.

Toskána 458.
Török Bálint 234.
Törökország 392.
Trau 19. 113. 363. 365.
Traui apátság 113.
— püspökség 95. 361. 419. Püspök l. Krisogon. Káptalan 363. 384.
Trebinjei püspökség 361. 419. Püspök, l. Barsotti János.
Trevisói püspök, l. Barbó Lajos.
Trienti zsinat 255. 256. 338. 380. 424—425. 441.
Trieri segédpüspök l. Hontheim János.
Trivulzio Demeter dominikánus, cz. biduai püspök 382. 383. 398. 399.
Turóczmegye 294.
Turóczi prépostság 293—295. 303. 313. Prépost, l. Verancsics Antal.

Ugrin esztergomi érsek 28.
— kir. kanczellár 36.
Ugrinovics Miklós ferenczrendü szerzetes, szendrői püspök 329.
Ujlaki vasvári prépost 288.
— Lajos boszniai püspök 330.
— Lőrincz 218.
— Miklós 143.
Ujvári erősség 310. 311. 313.
Ulászló 134—140. 142—144. 147. 151. 520. 526—528. II. 210. 215. 217—219. 221—223.
Ullefeld gr. főudvarmester 457. 469. 477.
Upor István szerémi, erdélyi püspök 513.
Uski János kir. kanczellariai titkár, erdélyi kanonok, pozsonyi, pécsi prépost, budavári plébános 81. 82. 84.

Vácz 189.
Váczi püspökség 49. 57. 95. 98. 217. 250. 252. 255. 266. 288. 361. 419. 460. 461. 518. 519. Püspökök, l. Agmándi Péter, Althán Mihály Frigyes, Balássfi Tamás, Fülöp, Gatalóczi Mátyás, Miklós, II. Miklós, Péter, Sbardelláti Ágoston, Sennyei István, Szalkai László, Szuhai István, Vancsai István, Vincze. Káptalan 48. 97. Prépost, l. Horvátországi Bogdán. Kanonokok, l. Bothos István, Nagyszombati András.
Választás (lelkész) 40.
Valenti bibornok 466.
Valentinian császár 195.
Vallásalap 448. 449. 451. 452. 454. 455. 460. 461. 477—500.
Vancsai István váczi püspök, esztergomi érsek, bibornok 31—33. 37. 45. 46.
Van Swieten 457.
Várad 249.
Váradi béke 250. 251.
Váradi Péter pétervárádi apát, kalocsai érsek 205. 208.
Váradi püspökség 189. 190—192. 198. 199. 249. 250. 255. 288. 289. 323. 328. 341. 361. 390. 419. 453. 460. 461. 501. 519. 520. Püspökök l. Albeni Eberhard, Beckensloer János, Benedek, Csáki Imre, Curzolai János, De Milanensibus János, Dominis János, Fráter György, Kusali Jakch Dénes, Losi Imre, Lukács, Pethe Márton, Radéczi István, Scolari András, Zrednai Vitéz János, Zudar Imre. Káptalan 36. 141. 142. Prépost, l. Csezmiczei János, Zrednai Vitéz János. Őrkanonokok, l. Péter mester, Tapolczai János. Kanonokok, l. Bothos István, Kusali Jakch Dénes, Scolari Carmanus, Vincze.
Várdai Ferencz fehérvári őrkanonok 221.
— István egri prépost, pétervárádi apát, kalocsai érsek 182, 183.

Várdai Pál esztergomi érsek 249.
Vargyas Tamás csanádi prépost 158. 159.
Várna 138. 140. 141. 156.
Várnai püspökség, l. Sardicai.
Városy 503.
Vásárhely 249.
Vasvári prépost l. Ujlaki.
Végrendelkezési jog (főpapi) 43. 295—298. 315. 316. 411. 412.
— (alsópapságé) 236. 245.
Vegliai püspökség 361.
Velencze 176. 257. 357. 361. 363. 375. 383.
Velikei egri éneklő kanonok 288.
Verancsics Antal egri püspök, esztergomi érsek, turóczi prépost 235. 260—262. 264. 314. 363.
— Faustus csanádi püspök 289.
Vercelli püspök, l. Bonomo Ferencz.
Veronai Gábor egri püspök, bibornok 203—205.
Veszprémi püspökség 95. 111. 117. 217. 252. 255. 361. 419. 452. 520. 521. Püspökök, l. Albeni János, Demeter, Dominik János, Fejérkövi István, Forgács Ferencz, Frangepán György, Galhard, Gatalóczi Mátyás, György. István, Jakusics György, János, II. János, Liszti János, Maternus, Rozgonyi Péter, Rozgonyi Simon, Sándor, Szakmári György, Zeland. Káptalan 37. 75. 97. 119. 121. 122. Prépost, l. Debrenthei Tamás. Kanonok, l. Zeland főesperes.
Vid fehérvári őrkanonok 221.
Viennei zsinat (1311) 71.
Vilmos bibornok, gyulafehérvári főesperes 65.
— sitteni (Svájcz) püspök 507.
Vincze váradi kanonok, váczi püspök 154—156. 519.
Visegrádi apátság 41. 115. 219.
Vitéz (Zrednai) János váradi prépost, váradi püspök, esztergomi érsek, bibornok 141. 142. 146. 149. 160. 168. 171. 188. 189—192. 198. 520.
—, János szerémi püspök 203
Vizeuni püspök 176.
Vovodrai püspökség 420.
Vránai perjelség, l. auránai.
Vratanja Simeon bazilita szerzetes, püspöki helynök 392.
Weissenburgi püspökség, l. Belgrádi.
Wenczel császár 87. 90.
— esztergom szent-tamási prépost, egri püspök 513.
Werbőczi István 117. 118. 213—215. 225. 254. 296. 307. 335. 337. 343. 348. 366. 375. 441. 481. 482. 484.
Wormsi konkordatum (1122) 18.
Zabarella Bertalan spalatói érsek 509.
Zágrábi püspökség 127. 131. 132. 149. 180—182. 188—191. 193. 194. 252. 288. 317. 361. 390. 392. 419. 452. 521. 522. Püspökök, l. Agoston, Albeni Eberhard, Albeni János, Curzolai Abel, Csupor Demeter, Debrenthei Tamás, Demeter, Draskovics György, Farkas, Fülöp, István, Jakab, Kottrer Pál, László, Montschiedel Boldizsár, Scolari András, Szentlászlai Osvát, Szepesi János, Timót, Zólyomi Benedek. Káptalan 24. 37. 81. 134. 138. 180. 189. 196. 317. 462. Kanonokok l. Csupor Demeter olv. kanonok, Péter mester olv. kanonok, Bockensteiner János főesperes, Széki Péter főesperes, Blágai István kanonok, Migazzi Miklós kanonok.
Zalamegye 450. 451.
Zalankaméni l. Mikola Jakab.
Zalatnaki gyülés (1403) 87.
Zalavári apátság 268. Apát, l. Benzis András, György.

Zápolyai Imre 198.
— János 233. 334. 347. 249—251. 385. 386.
Zára 88. 520.
Zárai Antal dominikánus, modrusi püspök 205—207.
Zárai érsekség 95. 361.
Zeland főesperes, később veszprémi püspök 24. 37.
Zelniczai pécsi püspök 288.
Zeng 396. 430.
Zengi püspökség 127. 288. 361. 395—398. 419. 522. 523. Püspökök, l. Campanus András, Ciculini Ferencz, Dominis János, Durazzói András, Mihály, Miklós, II. Miklós, Rátkai Adám, Tamás, Trivulzio Demeter. Káptalan 397.
Zobori apátság 82. Apát l. Hinkó.
Zólyomi Benedek fehérvári prépost, győri, zágrábi, knini püspök 132. 133. 135—138. 147—150. 179. 515.
Zorcsics Pál cz. svidniczi és plateai püspök 393.
Zucconi Vincze gróf rosoni cz. püspök 324. 328.
Zudar Imre fehérvári prépost, váradi püspök 68. 70.
Zsigmond 2. 39. 73—83. 87—93. 96—102. 104—134. 141. 145. 146. 164. 168. 214. 226. 227. 375. 377. 385. 506—509. 512. 514. 516. 518. 520. 521.
Zsinatok, l. budai, bázeli, konstanczi, lateráni, nagyszombati, reimsi, római, trienti, viennei.

TARTALOM.

Lap.

Előszó ... 1

ELSŐ KÖNYV.

A magyar királyi kegyuri jog Szent Istvántól az 1403. évi szakadásig.

I. Szent István apostoli követsége, — Hatásköre. — Személyes természete. — Utódainak kegyúri állása. — A királyi prépostságok és apátságok. ... 7

II. Az egyházi állások betöltése választás útján. — A főpapi székek betöltése Magyarországon. — Az investitura-harcz visszahatása Magyarországra ... 15

III. A káptalani választások Magyarországon. — A király hozzájárulásának szükségessége. — A pápához intézett királyi előterjesztések. — A pápai megerősités, illetve kinevezés. ... 20

IV. Az esztergomi és kalocsai érseki székek betöltésének esetei a XIII. században ... 28

V. A magyarországi püspöki székek betöltése a XIII. században. ... 36

VI. A magyar király bemutatási joga a többi egyházi javadalmakra. — A magyar király az ország összes egyházainak kegyura. — A királyi kegyuraság és a magán kegyuraság. — A főpapi javadalmak kezelése az üresedés idején. — A jus spolii. ... 38

VII. A pápai javadalom-adományozások. — A reservátiók ... 44

VIII. A királyi kegyuri-jog Róbert Károly uralkodása alatt ... 48

IX. A kegyuri jog Nagy Lajos uralkodása alatt ... 62

X. A visszahatás a pápai reservátiókka szemben. — IX. Bonifácz magatartása. — Zsigmond király választási hitlevele. — Zsigmond első fellépése a bullások ellen. Az 1397-ik évi törvény ... 71

MÁSODIK KÖNYV.

A magyar királyi kegyuri jog az 1403. évi szakadástól Hunyadi Jánosnak a kormányzóságról leléptéig. (1452.)

I. IX. Bonifácz actiója Nápolyi László ellenkirály érdekében. — Zsigmond felmondja IX. Bonifácznak az engedelmességet. — A magyarországi clérus magatartása ... 87

Lap.

II. Zsigmond czélzatai. — Az 1404. ápril 6-iki statutum. — A király rendelkezései az egyházi javadalmak ügyében. — IX. Bonifácz magatartása ... 93
III. VII. Incze viszonya Magyarországhoz. — Zsigmond püspököket nevez ki. — Zsigmond kiengesztelődése a szent székkel. Királyi és pápai rendelkezések főpapi székek betöltése körül. ... 97
IV. XXIII. János trónralépte, Zsigmond követsége a pápához. — Előterjesztése. — A pápa magatartása. — A kiegyezés. — A magyarországi javadalmak betöltése XXIII. János alatt. ... 104
V. A konstanczi zsinat kiváltságlevele. A veszprémi püspök és a vránai perjel javára kiállított királyi adománylevelek. — A veszprémi káptalan magatartása a királyi kinevezésekkel szemben. 116
VI. Az egyházi javadalmak betöltésének ügye a konstanczi zsinaton. — A német nemzettel kötött concordatum. — A magyarországi egyházi javadalmak betöltése Zsigmond utolsó éveiben, Albert és Ulászló királyok alatt ... 122
VII. Az 1445-ik évi országgyülés végzései az egyházi javadalmak betöltése körül. — A püspöki székek és káptalani javadalmak betöltése az interregnum alatt ... 140
VIII. Hunyadi János kormányzó hatásköre a kegyuri jog terén. — Az 1446 és 1447-ik évi országgyülések törvényei. — Hunyadi János viszonya IV. Eugén és V. Miklós pápákhoz. — A zágrábi püspöki szék betöltése körül támadott bonyodalom. — A kalocsai érseki szék betöltése. ... 144
IX. A kisebb egyházi javadalmak betöltése Hunyadi János kormányzósága idejében ... 158
X. A dömösi prépostság ügyében V. Miklós pápa és Hunyadi János között támadott conflictus ... 163
XI. Hunyadi János egyház-politikája eredményeinek méltatása, szemben az Európa egyéb országaiban fennálló helyzettel ... 173

HARMADIK KÖNYV.

A magyar királyi kegyuri jog V. László trónraléptétől a mohácsi vészig.

I. A királyi kegyuri jog gyakorlása V. László alatt. — A zágrábi bonyodalom. — A kalocsai érsekség betöltése. — A királyi kegyuri jognak a főpapi székek betöltése tekintetében világos elismerése. — A kisebb egyházi javadalmak betöltése ... 179
II. Mátyás király első rendelkezései a püspöki székek betöltése tekintetében. - A zágrábi bonyodalom. — Főpapi kinevezések. — II. Pál kisérlete a királyi kegyuri jog megszorítására. — Az esztergomi érsekség betöltése. ... 185
III. A Beckensloer primás szökése következtében támadott bonyodalmak. — Aragoniai János és Esztei Hippolyt kineveztetése az

Lap.

esztergomi érsekségre. — A modrusi és zengi conflictusok. A kisebb javadalmak betöltése Mátyás uralkodása alatt 199

IV. II. Ulászló és II. Lajos uralkodása alatt az országgyülések egyházi vonatkozású végzései. — A királyi kegyuri jog gyakorlása Mátyás halálától a mohácsi vészig 209

V. Az egyházi biráskodás terén Magyarország kiváltságos helyzete. 225

NEGYEDIK KÖNYV.

A mohácsi vésztől a bécsi békekötésig 1526—1606.

I. A két király eljárása az egyházi javadalmak adományozása körül. — Oláh Miklós kisérlete az egyházi törvények érvényesitésére. — A magyarországi országgyülések vallásügyi törvényei. — Az erdélyi országgyülések vallásügyi törvényei 233

II. A szent-szék állása a két király irányában. — A kinevezett magyarországi főpapok megerősitésének ügye. — Delfino bibornok téritvénye. — A magyar tanácsosok és az országgyülés föllépése az idegen főpap ellen 249

III. Miksa király igényei az egyházi javadalmak megadóztatására. — A magyarországi »czimzetes« püspökségek betöltésének ügye. — Az esztergomi érsekség hosszu üresedése. — A szent-szék igyekezetei az érsekség betöltésének kieszközlésére 258

IV. A szent-szék magatartása szemben azzal a magyarországi gyakorlattal, mely szerint a kinevezett főpapok a pápai megerősités előtt a főpapi czim, javadalom és joghatóság birtokába léptek. — Gesualdo bibornok előterjesztése a magyar király kegyúri jogának természete és kiterjedése felől. — A magyar főpapok véleménye ezen ügyről. — A szent-szék igyekezetei az egyetemes egyházi jog elveinek érvényesitésére. — A királyi udvarnál a főpapi javadalmak betöltése körül követett eljárás. Az erdélyi püspökség visszaállitása és a püspök kineveztetése az erdélyi fejedelemtől. — Az elpusztult egyházi javadalmak. — A főpapok végrendelkezési joga 274

ÖTÖDIK KÖNYV.

Forgács Ferencz és Pázmány Péter kora. 1606—1637.

I. A czimzetes püspökségek és a jezsuiták ügye a bécsi tárgyalásokban és az 1608-ik évi országgyülésen. — Forgács Ferencz primás magatartása a királyi kegyuri jog tárgyában felmerült kérdésekkel szemben. — A kath. státus föllépése Pázmány Péternek primássá kineveztetése érdekében. — A kamara tárgyalásai Pázmánynyal. — A főpapok végrendelkezési joga. — Az egyházi javadalmak elidegenitése. — Összeütközések a szentszék és a korona között. 301

Lap.

II. A czimzetes püspökségek kérdése Rómában. — A corbáviai, váradi és rosoni püspökségek betöltése. — A bosniai püspökség ügye ... 322

III. Az erdélyi püspökség visszaállítására és betöltésére czélzó törekvések. — Pázmány Péter emlékiratai a királyi kegyuri jogról és az erdélyi püspökségről ... 333

IV. III. Ferdinand ifjabb király kisérlete az »apostoli« czim megszerzésére. Pázmány álláspontja. — Tárgyalások a szent-székkel. 342

HATODIK KÖNYV.

Pázmány halálától Magyarországnak a török járom alól felszabaditásáig.

I. III. Ferdinánd magatartása. — A szent-szék álláspontja nem változik. — Jakusics egri püspök küldetése Rómába 1644-ben. — A Szilveszter-bulla ... 351

II. A belgrádi püspökség. — Az 1648-ik évi nemzeti zsinat. — A magyar király apostoli jellemének előtérbe helyezése. — A bosniai püspökség betöltésének joga iránt folyt tárgyalások. — Egy concordátum-tervezet ... 365

III. A püspökségekre való kinevezés joga iránt támadt ujabb bonyodalmak. A bosniai, belgrádi, szerémi, biduai és szendrői püspökségek. — Apostoli helynökök Erdélyben. — A munkácsi és svidniczi püspökségek ... 382

IV. Ciculini kinevezett zengi püspököt a szent-szék visszautasitja. — A bécsi nuntiusok igyekezetei a magyarországi egyházi állapotok megváltoztatására ... 393

HETEDIK KÖNYV.

Magyarországnak a török járom alól felszabadulásától Mária Terézia haláláig.

I. Fordulat I. Leopold egyházi politikájában. — Az apostoli királyság eszméjének fejlődése. — A király a visszahóditott területeken az egyházi javakról rendelkezik. — A főpapság végrendelkezési joga. — Az erdélyi oláh püspökség alapítása. — Radanai pécsi püspök elmozditása. — A római curia biráskodása Magyarországban. — Az erdélyi püspökség visszaállitása. — A magyar koronához tartozó püspökségek sorozata ... 407

II. A munkácsi püspökség. — Telekessi István egri püspök elmozditása és visszahelyezése. — Eleonora özvegy királynő a kegyuri jogot a király nevében gyakorolhatja-e? — A zengi és szerémi püspökök ügye. — A coadjutor kinevezésének joga iránt folytatott tárgyalások. — A fogarasi püspökség betöltésének joga. 420

III. A magyarországi papság megadóztatása. — Az interconfessionális viszonyokat szabályozó királyi rendeletek. — Althán bibor-

Lap.

nok váczi püspök óvása és Bécsbe idéztetése. — Idegen egyháziak alkalmazása ellen kibocsátott királyi rendelet 438

IV. A király felügyeleti joga a papnöveldék, nevelőintézetek és alapitványok fölött. — A helytartó-tanács felállitása és hatásköre. — A lelkészi pénztár felállitása. — A szombathelyi püspökség felállitásának terve. — Az erdélyi katholikus státus püspökjelölési joga 446

V. Mária Terézia egyházi politikájának iránya. — A szent-szék magatartása a magyarországi egyházi ügyekben. — A magyar király bibornok-nevezési joga. 457

VI. Az »apostoli király« czimének adományozása 1758. 471

VII. Kollár könyvei a királyi kegyuri jogról 480

VIII. Uj püspökségek alapitása. — A jezsuita-rend eltörlése. — A tanulmányi alap létesitése 490

Függelék a második könyvhöz.

I. A főpapi székek betöltése 1403—1452 között. 503

II. Pótlékok és igazitások. 524